

karóforma karóserű; asemánátor unui par; pfahlför-mig/artig. 1735: (Az) Udvarhaznakis, Delre vagjon egy hitván, két felé nyilo Sövény Kapuja, két hitvány Jege-nye fákból álló karo forma felekben, madzaggokon forgo [Szentjakab TA; JHb IX/9. 3].

károgas kb. csárogás, zsbongás; croncänire; Qua-ken. 1568: mikor Koppany lorinc Bornemiza Janos az ko fal mellet voltak; akor nagy karogással zallottak ala a ko falrol Andras Kato, seres Anna es Bornemiza Mar-git [Kv; Tjk III/1. 228].

karóhasogató kb. karóhasogatásra való hely; locul unde se despacă pari; Platz/Ort zum Pfahlspalten. Hn. 1730: A karo hasogato alias Serföző nevü helyben (sz) [Szentmargita SzD; EHA].

karóhely locul járúsului; Pfahlstelle. 1620: ott az földé hatarának karo helyeket is mütozata enneke(m) [RLt O. 5 Sos Mihaly kidej (48) Doboka m. vicebírájának vall.].

karókert kb. karós sövénykerítés; gard de pari; Pfahl-zaun. Hn. 1769: Karo kertnél (sz) [Lázárfva Cs; EHA].

karókiadó kb. karóosztó vásárvámos; inspector de pia-ță/vameș care împarte/distribue pari; Pfähle verteilen-der Marktöllner. 1774: közüllünk némellyikünk Vásár, és Sing Vám Szedők, némellyikünk pedig Deszka, Létz és Karo Kiadok voltunk [Mocs K; KS Conscr. 102-4].

karókihordás karókiszállítás; transportarea parilor/aracilor; Pfahlbeförderung. 1600: Veszzeo es karo ki hordasert az zeoleos kerttbe Atta(m) d 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 34 Damakos Máté isp. m. kezével].

károkozás kártétel; págubire, pagubă; Schädigung. 1817: a' Szamos csavarosan folyván Gyakori ki ütésekket és kár okozásokat tött [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

károl károsnak íté; a considera ceva drept pagubă; als schädlich beurteilen. 1664: Egy Sima Arany Lánzc, melyben vago(n) Arany nro. 51. Ennek felét Emarita-tiojára intéztük, károlván el vágni az másik felét mely-ben vago(n) Arany nro 25 1/2 [Beszt.; SL].

karólopás karótolvajlás; furt de par; Pfahldiebstahl. 1593: Berthalmi Andras vallia Mikoron en az kaland-osok Attia volnek panaszt teonek Keueli Mihalira . . . hagi karot lopot volna, megh hagiuk neki hagi megh tizti-cha magat ki vetwk az kalandosbol, miért hagi az karo lopasbol sem tiztitotta vala ki magat [Kv; Tjk V/1. 393].

károlyi vsz a Nagykároly tn -i képzős szárm.; deriva-tul format cu sufixul -i al toponimului Nagykároly/Ca-rei; mit dem Ableitungssuffix -i gebildet Form des ON Nagykároly. Szn. 1721: Karalyi ura(m) Eö Ngsyaga [WassLt Veres Ferencz dobokai hites szb kezével]. 1739: üdösb Karali Samuelné [Ne; Incz. IX. 8b].

káromkodás gyalázkodás, szitkozódás; injuratură; Fluch, Lästerung. 1662: Ez diéta^a néhány hetekig tartott vala, amellynek utolján egy ötvös, Thoroczkaí nevű, ká-

romkodásért megszentiaztatott és die 17-a Julii meg is köveztetett vala [SKr 193. — ^aAz 1638 júliusában Désen tartott, a szombatosokra kegyetlen ítéletet kimondó gy]. 1678: Varakozzek az Aszszony Ura uta(n) Szekely Boldisar uta(n), ha pedig azonközben haza találna júni az Tiszteket kénszericzek meg fogasra es az karomkoda-sért megh büntetesre [SzJk 133]. 1705: Deliberatum. Minthogy Ketskeméti Istvánnak az előtti káronkoda-sáért olyan deliberatuma lött, hogy par exemplo alio-r(um) ha többször efféle(en) comperaltatik meg päl-czáztatik a piaczon, ezen dolgát pedig most ujjolag utá-latos Jstent és embereket irtoztato káronkodásokkal és egjéb utálatos szitkokkal ujjitotta. Azert . . . az előbbi deliberatuma szerint most elsőben(en) in exempl(um) alio-r(um) a piaczon meg pälczaztassek, ennek utánna pedig, ha ezen dolgát csak mi kicsib(en) ujjitya és Isten ellen ká-ronkodik, meg bizanosodva(n) a dolog, két vagy há-rom szava bé vehető emberek által, az Ország Törvénye és az Constitutio szerint halálal büntetetik meg [Dés; Jk 349a]. 1747: az J . . . az káromkodásokért kövel agion veretessék és meg hallyon [Torda; Tjkt III. 134]. 1761: Szabo Josef egy alkalmatossággal Lazar Gergelj uramot, kö teremtettével szidgya vala es igeri vala ke-ménjen hagi az fejer nyiko tömésében bele veti egjeb ka-romkodasokkalis karomolja vala de mitsoda szokal nem emlekezik [Sf Simenfalván^a lako Balint András és Mirtse Istvánné Bokor Sára bizonyságlev. — ^aU]. 1801: Juon hajtani kezdette Enyed felé a hajot, de azon meg haraguván a hajos le vetette a rudat a keziből, és nagy káromkodással azt mondotta, No hajtsad már te a hajot s. v. fututz mortzi tej [Ne; DobLev. IV/841. 1b]. — L. még Ethn. XXIV, 86-7; MetTr 414.

Szk: ~ra fakad. 1796: Tusa Lászlo . . . ujra káran-ko-dásra fokadatt [Fodorháza K; RLt Odorheján Nyikita (30) zs vall.] * ~t cselekszik. 1736: világosan Constál, hagi hol és mitsoda helyeken 's kik ellen, minemű I(ste)n ellen való káromkodásokat, invasiot és fenye-getéseket tselekedett Contra Leges Patriae [Dés; Jk 206b] * ~t követ el. 1762: az Ik . . . az I(ste)ni félelmetis férre tévén, az tellyes Sz: Haromság egy bizony örök I(ste)n, és annak két személye ugymint Fiu, és Sz: Lélek I(ste)n ellen sokféle keresztenységben halhatatlan ká-romkodásokat követtek el [Torda; Tjkt V. 109] * ~t mond. 1736: az Incta . . . hallatlan káromkodásokat tött, 's Papjaikat 's Eklésiánkat Tüzes menykövel üttet-tet, el mondván azt is hogy a Tatár hajttsa el, 's rutul Te-remtetéztvén sokféle káromkodásokat mondván [Dés; Jk 202b] * ~t patrál. 1737: mitsoda alkalmatossággal minemű I(ste)n ellen való káromkodásokat patrál az I. exhibeálandó Cit(a)toriamból világosonn Constál [Dés; Jk 255a] * ~t tesz → ~t mond * ~t visz végbe. 1747: az J. . . több gonoszági u. m. lopási, paráznsági, vereke-desi vérengzéseí között, az I(ste)nnnek ditsőséges sz: ne-vét nem félvén nem rettegvén irtoztato karomkodasokat viit végbe [Torda; Tjkt III. 144].

Ha. 1756: káronkodásait [Petek U; Hr 3/15]. 1761: káronkodásokkal. káronkadásáért [Torda; Tjkt V 43]. 1769: káramkadásait [Bukuresd H; Ks]. 1781: ká-romkadásokkal [Ádamos KK; Pk 7].

káromkodik a injura; fluchen, schimpfen. 1653: Eligge szolitottuk rola, hogy halgasson De eo ugian nem halgata, hane(m) annal inkább káromkodot

[Ne; KemLev. 1394]. 1762: Az . Inquisitoria Relatoria fel olvastatván, világosan ki jő Várad Szabó Pálnak nyilván lett káromkodása . . . midőn elsőbenis irtoztato, s embert rettentő, mind I(ste)n, Religio, mind Nemes Várasunk Hadnagja ellen, kutya, menkő, langazos teremtetttével szitkozodni, karonkodni soknak hallottára batorkodot . . . azért az Város Piattzán lévő fa lora, az holnapi, u.m. Szomboti vásár napján fel ültések, 8 órától fogva 10 oraig, ottan tartattassék, consequenter midőn onnan le vétetik, . . . az fen irt 40 palcza üteket végje, azután eresztessék szabadon, ugy mindazáltal, hogy ha né talám továbbis magát meg ne(m) jobbitana . . . s azon rozs cselekedetek(ne)k tételéb(en) deprehendaltatnek, halállal büntetődgyék [Torda; TJKT V. 113]. 1777: Tyiu György . . . részeg vagy józan korába káromkodotté . . . ? [H; Ks 114. 61. 128 vk]. 1794: ő Nsaga nem káramkadat, sem nem erőszakaskadatt [Koronka MT; Told. 42/1]. 1827: Bodi István fia András jöt egy karoval nagy kárinkodva ezt mondván ki nyul az udvari cselédhez [Peselnek Hsz; HSzjP]. — L. még Met-Tr 416.

Szk: *atta teremtetttével* ~. 1771: En Verekedőnek Veregezőnek és Isten ellen szörnyen káromkodónak tudom Imbrefi szőts Ferentzet kutya Baszam Ördög és a mi száján ki fért atta Teremtetttével káromkodot [Dés; DLt 321. 26b–7a] * *attával* ~. 1701/1786: Etzken Miklos . . . nagy orditva attával, teremtetttével, káromkodva jó a Jozságra [Albis Hsz; BLev.]. 1752: Simo János . . . Kortsmákokt gjakorlott, ott részegeskedett, Isten ellen attával, teremtetttével Káromkodotté [Msz; Pf vk] * *disznó teremtetttével* ~. 1762: az Ajtotis be rontá Kaffai János, s Diszno teremtetttével, s-egyéb szitkokkalis rutul káromkodék [Geges MT; IB. Agilis Paulus Pétsi jun. (20) vall.] * *eb-adtával* ~. 1739: ördög és Eb-attával s teremtetttével káromkodott légién [Dés; DLt] * *mennykő teremtetttével* ~. 1772: hallottam . . . Hogy Borbély István Menkő ördög Teremtetttével káromkodott mikor kivált részeg volt [Dés; DLt 321. 51b Eva Dobai Rel. Vid. Nob. quondam Michaelis Zilahi aliás Gombkötő (50) vall.] * *millingos teremtetttével* ~. 1772: Tulajdon szájából Latz Ferentz Uram(na)k hallottam egy versen hogy Millingos (!) Teremtetttével káromkodott Tit. Zilahi István Uram házánál [Dés; DLt 321. 79b] * *ördög-adtával* ~. 1737: Székely András meg-részegedvén, Nms Várasunk uttzáinn ördög attával 's ördög teremtetttével irtoztató képpen káromkodott [Dés; Jk 261b] * *ördög teremtetttével* ~. 1772: hallottam . . . Hogy Borbély István Menkő ördög Teremtetttével káromkodott mikor kivált részeg volt [Dés; DLt 321. 51b Eva Dobai Relicta Vidua Nob. quondam Michaelis Zilahi aliás Gombkötő (50) vall.] * *tüzes adttával* ~. XVIII. sz. eleje: Latam hogi egi kaszaval az őcsit Kun Janost levaga Kun Miklos karonkodot is Tüzes ataval Teremtetttével [Karatna Hsz; HSzjP] * *tüzes mennykövel* ~. 1735: Attával Teremtetttévelis Tüzes Mennkövel s egieb szitkoknak nemivelis káromkodott [Dés; Jk].

káromkodó I. mn 1. care înjură; fluchend, schimpfend. 1662: a kolosvári káromkodó ötvös megkövezetik^a [SKr 192. — ^aAz 1638 júliusában Désen tartott egy „utóján” (SKr 193)]. 1704: Ha kik elébbeni vétkes, és káromkodo magok viselésének ezen parantsolatunk

meg vetésével véget vetni nem akarnának . . . elsőben meg veszsöztesse, másodsor páltzattassa, harmadszori és utólszori büntetésekre kövel agyonverettesse [Uz-Lt IX/77. 79]. 1751: Én itt Balástelken lako Vándor nevezetű Familiát^a ismerem . . . Ns Kököllő Vármegjében sőt talám az egész Országban is ezeznél istentelenebb igasságtalanobb, verekedőbb, veregezőbb, erőszakosabb, káromkodobb emberek nincsenek [Balástelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1762: Kovács Ferencz Uram el bucsuzása alkalmatosságával vagy szavaival, vagy maga viselesevel szolgaltatote okat . . . azan karankodo, fenyegetődő es mocskolodo szemellyek(ne)k hogi egész Familiáját Szidgyak, mocskollyak? [Msz; MbK IX. 29 vk]. 1769: Szörnyű kárankado Tyu^a György [Bukuresd H; Ks. — ^aOlv.: Tyiu]. 1844: Szakmári Ferentzet ugy az ágyasát esmérém; egy égtelen káromkodo parázna életet folytato gaz ember [A.sófa U; DLt 1441].

Szk: ~ *száj*. 1771: Pap Andrásné hallottam szidni az Urát . . . az Ura pedig nem halgathatván motsok és káromkodo száját, fel ment és a kender közibe bújt előtte, de oda is fel ment utánna és Ezt mondá: Buj ki, Buj ki, ábbol a kenderből kutya Menkő Teremtettté, mert mindgyárt fel gyújtom a házodat [Dés; DLt 321. 37b St. Kis (33) ns vall.] * ~ *szitkozódás*. 1671: Az nem régen az hazában bé-jött káromkodó szitkozódás melly hallatlan dolog légen; Azért valaki az illyen káromló szitkozódáson deprehendaltatik ugyan ott, és azon helynek Birái által büntetessenek törvény szerént s' szitkoknak mivoltához képest^a [CC 52–3. — ^aKöv. a részl.] * ~ *szitok*. 1662: az égtelen káromkodó szitkok . . . a vétkeknék mivoltok szerint feszületbe bizonyos órákig való tettetés alatt megtiltattak vala [SKr 583]. 1670: Hallottade azon Kotsis Ferencz kik szidalmaztak volna, Isten ellen Isten s az orszagh törvényeb(en) megh tiltatot Karomkodo szitkok(na)k nemevel s mi formaban [Szentimre MT; RLt 1 vk]. 1690: Néhai Nemzet(es) Kolosvári Mislei Péter Hajadon Léánkájának Annisnak . . . házoknál . . . Isten ellen rutt káromkodo szitkokkal szidalmazta az Ac(tort) [Kv; TJK XIII/1. 444] * ~ *szó*. 1684: születésétől fogva tölle a máj napig bút bánatot, és gyalázatot, sőt magam személyemben is sok átkot és káromkodó szokat szenvedtem [PatN]. 1844: (Szakmári Ferenc) most Vasárnap is ollyan gazlodást tett le, hogy . . . káronkodo szok között kurvának szidta Cseresnyés Danielnét [A.sófa U; DLt 1441].

2. kb. istenkáromló; blasfem, sacrileg; gotteslästerlich. 1710 k.: micsoda káromkodó absurdum volna azt hinni, hogy az Isten az én vigasztalásomat az ördögre bízza volna, hiszen az angyalok tisztí [BIm. 1033].

II. *fn* persoană care înjură; Lästerer, Schmäher. 1705: (Stephanus Végh de Déés) mindenütt, kivált a Város piacza(n) és a Városon kívül szerte szélllyel ördög attával, Teremtetttével, és születttével Déés Városra hivatalos magiar Papiját, Tiszteletes Almási István Uramat szidalmazta bestelenitette . . . az illyen káronkodo juxta Constitutionem Oppidi Déés büntetődgyék [Dés; Jk 349a]. 1710 k.: a káromkodót is, noha meg kell kövezni, de akkor is nem szidni, hanem szánni, siratni, érte könyörögni kell [BÖn. 431]. 1771: En Verekedőnek Veregezőnek és Isten ellen szörnyen káromkodónak tudom Imbrefi szőts Ferentzet [Dés; DLt 321. 26b–7a].

káromlás 1. gyalázás, gyalázkodás; injurare, hulire; Lästerung, Schmähung. 1662: Isten nevének rettenetes szabadjában való káromlása [SKR 713]. 1689: Tiszt(eletes) Szent Királyi György Ur(am) fia Samuél vallásnak káromlásáért meg kalodáztassék [SzJk 240]. 1747: az élő Mindenható Nagj I(ste)nnek ditsösséges névének káromlása és szidalmazása semmiképpen nem engedi, hogj az Inctus élete továbbra terjedhessen .. az I(na)k másoknak példájokra az feje vétetessék és meg hallyon [Torda; TJKT III. 180]. 1844: Csizmadia Szakmári Ferencz szembesített; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei, és Teit mocskolódásai aránt értesített; a' melyre Közönségesen azt felelte, hogy a' káromlások nem igazak ...; az Tkes K: Biro Urat nem gázolta. — Azt elismeri, hogy Cseresnyés Dánielnét szidta [A.sófva U; DLt 1441].

2. gyalázó/káromló szitok; cuvint de ocară, injurătura; Schimpfwort, Verwünschung. 1653: Akkori napokban^a hallottál volna egész Erdélyben .. praedicatoroktól a praedicáló székéből sok káromlásokat és módnélkül való kárpálódásokat a két religio, ugymint a calvinista és ariana religión valóktól disputálást hallottál volna [ETA I, 29 NSz. — ^aA XVI. század közepi „hitbéli változtatás” idején]. 1739: ő kegyelme be szaladván maga házában és ajtaját be tévén .. és engemetis rut, irtoztató káromlásokkal káromolván [Kézdisztlélek Hsz; HSzJP Blasius Molnár (45) jb vall.]. 1740: igen kegyetlenül bánt minnyájunkal Vdvarbiró Vram, minden ki gondolható káromlásokkal öszve gazolván minket [Rogna SzD; Ks 54. 72]. 1798: Petrőczy Györgj ur lohaton paltza lévén kezében előmbe jüvén s engemet szidni a szekeret töllem el vévén .. magával hivut bé az .. ő nga Udvaraba a Tiszt eleibe [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 1801: bé jött Balás Marton a házba és előmbe állott, a kezével mind az orrom előtt hadarászott, születésem oráját, üdvösségemet, Teremtésemet szidván, nem lévén semmi szitok és káromlás, a melyly ne szidott volna, igekezett belém kötni [Bács K; RKA]. 1804: előnkbe szökődésének Firtos Varollyai Jancsi Miklos Uram fiai, Egre kiálto káromlással Szidalmazni, káromolni, tolvajozni kezének [Pálfa U; Pf Dörmötör György (19) szabad székely vall.].

Szk: ~t szól. 1601: (Akik) az religio ellen blasfemáltak, és ez vthanni karomlast zolnanak tehat affeleket megh bizonniulttawan affele dolgok rea mindeneket megh beontessenek, az blasfematort az Kalodaban tegyek es ott tartassek az regy mod zere(n)t [Kv; TanJk I/1. 393] * ~t tesz. 1650: Damasdi Istuannak helieből ki kellett menni, eztendeie előtt ... Hogi az Sz. Ivánji ur(am) predicatioia ellenis azt az karomlast tötte hogi szarik affele predicatio(n) [SzJk 182].

Ha. 1842: káramalására [Dés; DLt 1516].

káromló gyalázó, gyalázkodó; de ocară, injurios; schimpfend, schmähend. 1671: Az nem régen az hazában bé-jött káromkodó szitkozódás melly hallatlan dolog légyen; Azért valaki az ilyen káromló szitkozódáson deprehendaltatik ugyan ott, és azon helynek Birái által büntetessenek s' a szitkoknak mivoltához képest [CC 52–3]. 1735: Consta Exhibealando Citoria Relatoriam(na)k siresséből hol, mikor, és minemű Istent káromlo karomkodásokkal karomkodott az I [Torda;

TJKT I. 57]. 1747: az J. ... azért hogj edgj étszaka a' tömlőczb(en) kellett halnia, rut káromkodásokkal teremtettézesekkel káromlotta a Magistratust ... comprobálnván meg kívánom a' Jure, hogj azon I(ste)n ellen lött káromlo szavai(na)k érdemlett büntetését el végje [Torda; i.h. III. 161]. 1761: mitsoda fenyegetőző karomlo szokkal illettek az Mélgos Exponens urat ...? [H; JHb XXXV/45 vk].

karomnyi karvastagságú; de grosimea brajului; arm(es)dick. 1802: egy Karomnyi Fát vévén kezébe .. a' kotsist megh ütötte kétszer [Mv; Born. XXXIX. 53 Franc. Szathmári jun. (23) vall.].

káromol 1. gyaláz, gyalázkodik; a injura/huli; schmähen, schimpfen. 1673: Desi István midőn Tatar Mihaly(na)k megh holt szolgáját temették volna Deakink enekelven, deakinkat, kantorunkat rut illetlen pogany modra valo bögesével megh czufolta, az Istennek igejet mellyet szollotta(na)k karomlotta [Kv; TJK VIII/11. 328]. 1745: Senkit nem hallottam, hogj káromlat volna senkitis [Boroskrakkó AF; BFN dobozott anyag]. 1752: ő Kglme irtoztató káromkodással kezde káromlani, s Tolvajozotis [Aboşfva KK; Ks 8. XXIX]. 1786: meg támadot jambor embert minden oknélkül káromlotta, tépte, rongálta [Illyefva Hsz; HSzJP]. 1799: Ne haragudgyék ked szomszéd Uram s ne is káromoljon ok nélkül [Dés; DLt]. 1842: káramolta a Hadnagyat [Dés; DLt 1516].

Szk: attával ~. 1707/1768: két fia .. megh nem betsüllik, az édes Attyát (igy!) és az ő kegyelme Feleségét .. hanem .. attával, teremtettével káromlották [Albis Hsz; BLev.] * eb-adtával ~. 1756: ebattával Menykö Teremtettével káromolja, gazolya^a [MNY XXXVI, 269. — ^aAzt, akire haragszik] * menykö teremtettével ~ → eb-adtával ~ * mordijom teremtettével ~. 1783: az Apját szidta karomolta morgyiom Teremtettével [Udvarfva MT; Told. 44/54] * teremtettével ~ → attával ~.

2. (az) Isten(é)t/istenséget ~ja istenkáromlást követ el; a comitea blasfemie; Gotteslästerung begehen/tun. 1653: az Istentől mi semmit is nem félünk, mert a Tiszán túl hagytuk Ilyen szókkal káromlották az Istent^a [ETA I, 72 NSz. — ^aA hajdúk]. 1745: az I .. az elő Mindenható I(ste)nt, irtoztatóképpen káromlani nem irtózik [Torda; TJKT II. 39]. 1809: H. Oklándon lakott Kapus Imbrenek Egy bitang fia ... Nagy fizetesért katonának ment, ez most az Innepre haza jött ... Istent káramalt [UzLt ComGub. 1732]. 1818: a' mikor és^a, vagy havaz az Istenséget szidja káramollya [M.fráta K; KLev. — ^aÉrtsd: esik].

Ha: 1756: káromolya [Galac BN; WLt]. 1794: káromolja [Ne; DobLev. 4/XL. A]. 1793: káromolják [Ilencfva MT; DLev. 2]. — 1737: karomlott [Torda; TJKT I. 134]. 1745: káromolt [uo.; i.h. II. 99]. 1760: káromlott [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. 1762: káromlott [Geges MT; IB]. 1776: káromolt [Kiskaján SzD; BK]. 1758: Karomlottak [Fejér m.; TKI 19/42 vk]. 1765: káromoltak [Torda; TJKT V. 264]. — 1724: káromlotta [M.királyfva KK; BK]. 1728: káromlotta [Dés; Jk 39a]. 1744: káromlotta [Szentegyed SzD; WassLt]. 1751: káromolta [Balázstelke KK; IB]. 1762: káromolta [Szentháromság MT; Berz. I. 10/39]. 1786: káramalta [Hídvég MT;

GyL]. 1794: káromlotta [Ne; DobLev. IV/128: 1b, 4a, 5a]. 1796: káromolta [Ilencfva MT; DLev. 4/XI. A]. 1799: káromolta [Dés; DLt]. 1806: káromlotta [Dés; DLt 249/1808]. 1807: Káramalta [K; KLev.]. 1786: Káramalták. Káramalták [Hídvég MT; GyL]. 1799: Káromlották [Dés; DLt]. — 1747: káromolja vala [Hagyásbodon MT; Berz. 1. 8. 1]. 1761: káromolja vala [Usz; Sf]. 1762: káromolja vala [Gegés MT; IB] || 1761: káromlotta volna [Branyicska H; JHb XXXV/45. 10]. 1783: káromlotta volna [Udvarfva MT; Told. 44/54]. 1774: káromlották volna [Zoltán Hsz; HSzjP]. 1786: káromalták volna [Torockó; TLev. 4/13. 28] || 1751: káromolni [Balázstelke KK; IB]. 1761: káromolni [Torda; TJKt V. 54].

káromoltatás gyaláztatás; ínjurie, hulire; Schmähung, Lästerung. 1818: Kedves Fiam! ... az Unokám. Mint a' Hegyi Tolvaj meg támod, Boszorkánynak, Borso szalma alá valonak íté, iszonyu káromoltatásom között halállal fenyeget [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321/818-hoz Palatkai Anna fiához].

káromoltatik gyalázkodással/gyalázkodó szóval illetetik; a fi pingárit; geschmäht/lästert werden. 1636: Azt sajnálá leg keservesben az Isten az David két szarvas vétkeiben, hogy az ártatlan Uriásnak kegyetlenül való megöletésével meg káromlattatá az ő nevét az Ammonitákkal, az ő ellenségivel. Ezzel ortázza vala az szent Pál-is az keresztyéni név alatt pogányul élő Romaiakot, hogy ő miattok káromlattatik az Pogányok között az Istennek neve [ÖGr 7]. 1661: Nézzétek: urak az templomokat, lovak istállóivá téteteneik! és ahol ennekelőtte az Úrnak neve tiszteltetik vala, ott most az pogányoktól káromoltatik [Kemlr. 340]. 1783: már nem Földes Uraknak, hanem Hoheroknak hivattattunk, Tiszteink 's mellette lévőök az utzákon teli torokkal káromaltatnak [Torockó; TLev. 4/9].

karonfogva egymásba karolva; braj; la/de braj; eingehängt, Arm in Arm. 1807: Egész nap szép idő volt a Szunyogok az utzákon tépelődtek, és a Legyek karon fogva sétáltak [Dés; KMN 268].

karonyi vhány karóból álló; fácut dintr-un anumit număr de pari; aus einigen Pfählen bestehend. 1794: szinte 1000 karonyi kertet keletvén fel álitanom, bizony meg valom, hogy az akarát meg vagon, de most semmi tehetségem nintsen [Déva; Ks 75. VII. 256]. 1797: Imre Daniel az honan be akarta hajtani a' Költze Josef és Költze Sigmund Marháit nem is volt azon Hely körül egy Karoni jó Kertis mais mind résbe vagon [Málnás Hsz; Mk II. 8/260hh. Barabas Moses (67) gy. kat. vall.].

karópénz vmilyen vásári vámjövedelem; un fel de venit realizat din vama încasată la tirguri; irdendein Markt-zolleinkommen. 1827: Itten Czegébe^a ... Esztendőnként kettzer szokot Vásár esni ... Vásár Czedulákból Dészka, és karo pénzből a valóságos jövedelem 5 Rflornál váltoba nem több [WassLt Conscr. 85. — ^aSzD].

karórepamag ?? 1735: Tövís repa mag egy Sacskóba. Karo repa mag. közönseges repa mag [Királyhalmá NK; Ks 23. XXIIb].

karos 1. karfás; cu rezemátoare; mit Armllehne. 1589: Ket padzek karos gyontaros [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 68]. 1656: Ket vasas koczi, egyikik bőrös, másik karos viselő-sők [Doboka; Mk Inv. 7]. 1767: Egy béletlen, és bőretlen, négy szegeletin való karika forma vasakkal, régi féle nagy karos szék, másika félviseltes bőr szék karos [Marossztkirály MT; Berz. 38. P. 2].

Szk: ~ *bőrösszék*. 1704: (Az úr) a kancelláriusnét meg akarván csókolni, egy nagy karos bőrös széken általestek mind a ketten [WIN I, 84–5] * ~ *deszkapad*. 1821: a Kapu előtt kívülről mind két felől vagon két kisdud ereszetske^a mind a kettőben végig vagon egy szakáll szárazszo karos deszka pad [Koronka MT; Told. — ^aA nob. kúria előtt] * ~ *fakanapé*. 1849: Két karas fa kanapék gyöngy színűek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *fenyőspad*. 1826: Két karas fenyő Fa padok [Dés; DLt 1827/82] * ~ *forgószék*. 1853: Egy eleibe^a járó zöld bőrű karos forgo szék [Mv; Tsb 4. — ^aAz íróasztal elé] * ~ *hosszúsék*. 1753: Karjos hosszú szék N 2 Edjes szék N 2 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *kanapé*. 1849: Egy nagy fehér karas kanapé, ülete szalma [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *karszék*. 1632: Két karos giantaros kár szék Eggjes karszek [Fog.; UF I, 157] * ~ *pad*. 1631: Onnat nyilik be paraszt zaru ayto egy hazra benne egy karos pad [Fog.; UF I, 401]. 1799: az aszszonyok a tüzhelyről fel kelvén a Gazdám ágya eleiben a karos padra mentek [Barót Hsz; HSzjP] * ~ *padláda*. 1840: Egy Karos pad láda R. for. 3 ... Egy karatlan pad láda R. for. 2 xr 30 [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1024 Bencez Illyés lelt.] * ~ *padszék*. 1656: Egy karos padszek; ket Kehely [Doboka; Mk Inv. 3]. 1680: Asztal egy karjos pad szék egy [A.porumbák F; ALt Inv. 18] * ~ *ülőszék*. 1802: Két karos, ki töltött, s egészeszen bé borított ülő székek. Tizen egy ugyan ki töltött, de karatlan ülő székek [Mv; TGsz 52].

2. fakorlátos; cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer. 1632: (A) Huszar uaron palankon uagion egy eö-regh kapu. Az kapu felett egy dezkaual bellett niari haz. Keöreös keörniwl foliosioia karos es padlott, oldalai dezkatatlanok | Az hid padlot, karos, gombos, uas székekkel szegezeth [Fog.; UF I, 130, 177]. 1681: Ezen előb menvén vagon az nyári házra bé menő kis karos tornáczocska Ezen tornáczon beköll vagon egy bokor bőr törő korlát [CsVh 90]. 1745: a' felső Contignatiokra fel járó deszkaul béreltet, karjos ujj grádits [Marossztkirály AF; Told. 18].

3. ~ *fa* ? karfa; balustradá; Geländer, Handläufer. 1744: a Tornacza jo tágos aloi téglá Pádimentomos feljül virágos Deszka menyezetü Sztergából metzett karos fáé [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

4. ?? 1737: (A szoba) oldalan korös környül vas szégekkel fel szegezett festetlen Fogasog (na)k négy darabja Karos, öte penig karatlan [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. 1801: Vagon a kő falra fel Szegezet két fogas egyik karjos a más kar nélküli valo [Vargyas U; CsS].

Szk: ~ *fogas*. 1679: Festet, hosszú, karos fogas az falon nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. 1694: Vannak itt a' falon négy darab paraszt Fogasok és egy darab Karos Fogas [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpatiki János lelt.]. 1745: hat karjas, és egy gyalog réz fogú fogasok [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *fogasocska*. 1747: találatnak ... két Kő házak ... Ezek közül a

külsőben találtakat katona fogások 3 A Belsőben pedig katona Fogas 2 Karos Fogasocska 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] * ~ *gúnyafogas*. 1802: Egy kis karos és egy karatlan kiseded gunya fogosok és egy pipa fogas három pipa szárokkal [Ne; DobLev. IV/858. 4b].

Ha. 1723: karas [Ludvég K; Told. 29/7]. 1735: Karjos [Marosztjakab TA; JHb XI/9. 4]. 1736: Karjos [Bölon Hsz; Berecz lev.]. 1756: karas [Somkerék SzD; Ks]. 1760: karjos [Szentdemeter U; LLt]. 1768: Karjos [Fejérd K; ApLt B. V]. 1793: Karas [MvLev.]. 1801: Karjos [Vargyas U; CsS]. 1807: Karjas [Körtvélyfája MT; LLt]. 1849: karas [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1854: karjos [Sárd KK; WassLt].

karós 1. karófból álló; (fácút/format) din pari; aus Pfählen/Pflocken (bestehend). 1681: Tyukász Major Ennek Udvara Sövényvel vala Kerítve Egi felé nyilo, paraszt karós kapuja [Vh; VhU 566]. 1810: az ájiba szép felserdült fiatalas, Letzes, Karos Erdő [Vaja MT; EHA]. 1829: vett Jenei Joseff és Kovats Joseff masokkal edgyütt a Kemény Anna Létzes és karos erdejéből egy nyíl erdőt [Asszonynepe AF; DobLev. V/1184 Zabolai Pál Kőkösi Dobolyi Sigmundhoz].

Szn. 1567: Petro Kaaros [Kv; TJK III/1. 37]. 1568: petri Kaaros [Kv; i.h. 230]. 1573: Karos Jacab [Kv; TJK III/3. 135]. 1592: Karos Peter [Kv; Szám. 5/XIV. 102]. 1594: Kaaros Peter [Kv; i.h. 6/III. 12]. 1597: Kaross peter [Kv; i.h. 7/XIV. 22]. 1598: Kaross peter [Kv; i.h. 7/XVIII. 92].

A *Kaaros* adalékok ugyan inkább *Károsnak* olvashatók, de az 1592-i, 1594-beli és az 1598-ból való *Karos* ~ *Kaaros* ~ *Kaross* aligha lehet különböző szemely.

Hn. 1604: Karos fal neww helyben (sz) [Kissolymos U; EHA]. 1797: Karoson (k) [Tordátfva U; EHA].

2. ~ *borsó* mazára de grádiná; Gartenerbse. 1765: Vetésre vagis ültetésre karos borsó erogal(tatott) Metr. 2 Gyalog borsó Metr. 2 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52].

3. ~ *fuszulyka* karósbab/paszuly; fasoie de grádiná volubilá; Stengelbohne. 1747: Karos faszulyka Metr 2 [Borsa K; Told. 24]. 1851: Az egész kert ásható része fel van ásva, és válogatott karós fuszulykával bé ültetve [Erdősztygörgy MT; TSB 34].

káros I. mn 1. károsult, kárvallott; care a suferit o pagubă; geschädigt. 1570: Zeoch Antal, Ezt Recognoscallya hogy Mykor . Bezel volt Zekel peterrel azt montha neky, hogy ados is vagiok, vgi Mond, Karokath vallotta(m) hazambely Nep Myais karos vagiok [Kv; TJK III/2. 160]. 1598: Gegeó Peter Vra(m) karos ember uala [Uoszt 13/36]. 1671: Történt olyan dolog-is hogy némelly Nemes Embernek lovát el-lopván, az nyomát Egyházi rend Praedikátor házához nyomozták honnat a' Lator el-szaladván javait a' káros Embernek még Tiszt kérésére-is ki nem adta volna" [CC 1-2. — ^aA pap]. 1714: a' káros Gazdáknak Praetensio szerént volt héjja a' nyájnak Meddü Juh 7 [A.csernátan Hsz; HSzJP]. 1768: szolgál Biránk Böloni Peter uram vice Ispány Ur képiben parantsolta a mű Falunk(na)k Szász szent Lászlónak hogy az Oláh Rákosi káros oláh Papnak a Controversias határ(an) meg nyuzott ökrit fizessük meg [Szentlászó TA; JHb XXXVI/17]. 1809: a' kantza ejtszaka viradtig eldöglött ... a károsodásban okozza

a' Káros Gazda a' pásztorokot [F.rákos U; Falujk 40 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: ~ *sá hagy*. 1571: Kmed erchye megh az aszonyom Jobagya Jgassagath Kmed elygytesse megh teóruny zerynt, mert altalan fogua karossa nem Hagyuk az aszonjom Jobagyath [Kodor SzD; BesztLt 3562]. 1626: az másik fél nem hadgia karossa, Hanem meg Elegitti [Mezőbergenye MT; LLt Fasc. 155] * ~ *sá hagyhat*. 1557: ez el mwlt napokba eg yobaguk (!) ment wolt K. eleybe walamy marhaya wezet wolt el .. az zekyn embert karosa nem haghatom [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely myklos somkereky zolnok warmegey ysphan a beszt-i bíróhoz és a száz emberhez].

2. kárt okozó/tevő; kárral járó; págubitor; jm Schaden zufügend, schadend. 1560: Jol tudgia keg: azt hog' az^a ennekem igen karos uolna [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41. — ^aA dézmálás]. 1566: panazolokodnak mynekeonk az Bezterczey hiweink, hogy az el mwlt napokban oda Deesre az my Nepeonk tartasara Negyedfel zaz Coloswary keobeol zabot keoldeottek wolna, Es chyak 16 wagy het het pinzt attanak wolna ot keobleyert ... Eok az Bezterczey piaczon 30 pinzen veottek wolna keoblet Eonekik felette karos wolna [BesztLt 6 fej.]. 1573: Meg hattak volt Espotal Mester vramnok hogy az hydat az eo Molnanal meg epitene, Mellyet mynd Ez Ideig es eo k. Nem chelekedet meg, kyt nehez newen veznek varoswl eo kegek ... Megis keryk eo k Towab ne halogassa, mert karos mind az varosnak mynd eomaganak [Kv; TanJk V/3. 78a]. 1604: Zeoch Caspár királybiro Vram mayora ... felette karosnak lattzik az mostany wdeo allapatjahoz kepest annak az kapuhoz keozel valo lethe [Kv; TanJk I/1. 898]. 1653: Die 24 augusti naphaladtakor igen nagy káros szélvész lön [ETA I, 116 NSZ]. 1746: eő Kegyelme az ujj Malomnak építtetését elenzette és tiltotta, hogy ne epítsék mert Káros Lészen [Ádámos KK; JHb XIX/8]. 1791: most lévén a leg szorgosabb nyári munka annyid dolog tévő Embereket károsnak tartott el szakasztani [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1828: Mészáros Atyánkfianak ki kiáltattatott jus kívánása egészen helytelen, meg tarthatatlan és mind réánk mind Nagyságtokra nézve felette káros [Törökó; TLev. 13/3].

3. kárveszélyes; care (poate) aduce pagube/prejudicii; schadend, schädigend. 1573: Zabo Marton eskwt polgar Azt vallia hogi ... Kakas Andrasnak karos wolna az Hemmig (!) Iacab Be Iaro helye ky feleol az per vagion keoztek [Kv; TJK III/3. 188]. 1599: Biro vram ... megh paranchyolia hogy minden helyeken az Teozeleo helyeket es kemenyeket keorteoket megh circallianak (igy!) es Ahwn, felelmesnek karosnak talaltatik le rontassak [Kv; TanJk I/1. 335]. 1698: A mi hatarunk . tudgjak hogj mitsoda karos az viz miat, az Küküllő gjakrabban minden estendön el rontya [A.karácsonfva MT; Told. 31]. 1759: ha azon ... igen káros új Malmot meg is fel építhetné, és annak Gáttya meg kőttethetnék a ... város felől való részén fekvő sok szép és hasznos szánto folygyeit kaszáló réttyeét ... az viz el borítván éppen haszontalanná és Semmivé tenné [Mv; EHA]. 1800: így igen Horgoson, és mind a nyilokra, mind a kaszálóra valo nézve igen Káros lenne az utt [Backamadaras MT; Hr 1/40] | Ez^a a patak miat káros vizenyes Czihes [Bikszád Hsz; HG Conscr. 27. — ^aA kaszáló]. 1820: (A kaszálót) Káros volta miatt haszo-

nozni nem lehet . füvit meg étetik a helyit pedig a Sertések fel hányják úgy annyira hogy Kaszálás idején csak tsuszát kaszálnak [Martonos U; Pf].

Szk: ~ hely. 1570: Az Borbel Marton Suplicatioyara eo K. Azt Mongiak hogy az Mynemw helt kewan . aztis lassak megh, ha karos helien Nem lezen, eo k. megh lathyak [Kv; TanJk V/3. 17a]. 1793/1794: a' Bányoni Ré-szen levőknek Nevében Pávai László Ur Jelenté, hogy La Bérk nevezetű Erdő a több Erdőknél károsabb helyen lévén, azt nem lehetne egészenen tsak egy Nyilban lenni [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b] * ~ kert. 1620: az meg irt karos kertnek szinere menuen, az alkotast el kezdők keőzteők [Szentrontás MT; Sár.] * ~ rész. 1775: azon iparkogéké kglđ hogy az Ut felől Szántassan kglđ számomra nem pedig a Patak felől mert a' károsabb rész [Gálíva KK; Ks 66. 45. 17c] * ~ víz. 1826 k.: Ha a Kelementelki közönség károsnak érzi a tulajdon also felső forduló határainn Csulok ágy patakjokat, mtsoda igazság ítélhesse meg azt önékiek, hogy az ő káros vizeket egyes egyedül a Gyalakuti közönségnek kárt tétel végett mind egy cseppig határára ezen Patak tétetessék ? [Gyalakuta MT; GyL].

4. ~ eset káreset, károsodás; págubire; Schädigung. 1579: Kerik . biro vramat hogy ismegh Az feyedelmet talallyak megh, es Jelenchie megh az zegeny varosnak sok kwlemb kwlemb Niomorusagat, es fizetesset karos essetit [Kv; TanJk V/3. 201b].

5. 1675: ha Kegyelmeddel beszélhetnék, nem volna káros [TML VII, 11 Teleki Mihály Baxa^a Istvánhoz. — ^aOlv.: Baksa].

II. *fn* károsol/kárvalott személy; págubaş; Geschädigte(r). 1669: My Daczo Gyorgy Doboka varmegienek Fű biraira es Thorday Ianos Ezen varmegyének vice Js-pannya: Adgyuk az Testimonialis Cedulankat pro Futuro Cautela magiar koblosi^a Monar Janosnak mivel Lopasb(an) Talaltatot. melyről karossal Concordalt [Szék SzD; RLt 1 Thorday Ianos kezével. — ^aSzD]. 1671: A' Székelységben a' Latrok prosequaltatásában bé-vőtt ususok ugmint, károsoktól, vagy egyéb aránt meg bántodott felektől valo kezés kérés, és több törvényes utakat s' modokat meg-gátó akadályok-is . . . toltaltassanak [CC 40]. 1777: Eztet a kárasnak ante Iudicium meg igyirte [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1779: mi városostol azert soha azon károsaktól meg nem kerestetünk s' péréltettünk [BfN Bh-i cs]. 1795: Déák Juvon Marhái is el ehezvén az hidegben károsadtak el, ebben is tsak az edgyik all perés . . . tartozik fizetni felelersziben felit szenvedje a káras [Msz; MbK 104]. — L. még RSzF 105, 193.

Ha. 1774: Karosokot [Msz; Pf]. 1778: Káras [Csicsó-mihályfva SzD; LLt 34/6]. 1812: káras [F.rákos U; Falujk 77-8 Barrabás Áron pap-not. kezével]. 1831: Kárasak [Dés; DLt 332].

károsan kárt okozva; provocind pagube, págubitor; schadend, schädigend. 1580: vala ky talaltatyk hogy Rawazul, karosson es chyalardul zant Annak az zantassnak bery el vezze(n) minde(n)ok wetetle(n) [Kv; TanJk V/3. 215a]. 1667: (A major) az eő kgrme Juhai hasznát avagy gyűjteményét igen károsan, haszontalanul es soványul administralta ugmint az sajtot, ordat, vajtat penig semmit sem adott be [Cege SzD; WassLt]. 1723: az Deesi malomnak penig vize bőven eleg vagon . . . de ha

fellyebb köttetik az gát . . . vagy az viznek egy keves aradása leszen is az Szent Benedeki malom karosan Impedialatik bizonyos [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6]. 1790: a Szöllő Pásztor . . . ha a' fennebb meg irt, kötlősségei ellen Törvénytelenül károsan és hibáson viseli magát, egy héttelis szüret előtt minden fizetés nélkül a Szöllős Gazdák ki vethessék a' Szöllőből [Karácsönfva MT; Told. 76]. 1846: A Fogado Házat a' rá zuhont kövek károsan rombolják [Dés; DLt 856].

Szk: ~ esik. 1625: De az Falu az Foldöymett Byrakal el merettek mellyet lattua(n) hogh enneke(m) karoszon eszik nem leöt mitt tenem Teorueniniel megh tiltotam [UszT 94a]. 1701: Tagadhatatlan dolog, hogy midőn Göcs Sára Asszony es . . . Göcs Kata Suki Pálné Asszonyom ő kglmek közt Atyai Jozságok azon adhibealt Becsületen Emberek által subdividaltatott volna, tehat ekkor Suki Pálné Asszonyom felettéb még bántodott, és igen károsan esett volna az ő kglme részről azon Divisio [Kv; SLt FG. 55]. 1735: (A torockóiak) nem tsak kasza vasat készitenek hanem lapas és sing vasakatis, és így ha tsak a vas szám és nem a mérték vétetnek fel igen károsan esnek [Torockó; TLev. 4/11. 2b].

karósánc şant imprejmuít cu ţaruşu/pari; Pfahlschanze. 1662: mihelyt ostromnak jönnek vala' a törésen belől, a karósáncok között nagyon megfelesedvén, a sánc miatt pedig a várba be nem üthetvén . . . azon karósáncoknak bevágásán akármint munkálkodnának, ha néhány ezren lesznek vala is azok, egy szempillantásban rettenetes veszedelemmel a por miatt mind elvesznek vala [SKr 605. — ^aA törökök Várad várának 1660. évi ostromakor].

károsít 1. kárt okoz, megkárosít; a págubi; schädigen. 1571: Aggyak ertenwnk hogy, Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egjeb Mayorsag, a mezeon vagon Most a változasba Mynd feo nep lo feo mynd keosseg, Barmawal etetne Nyomottatna karossytana kigielmeteknek legyen gongya a meg eorzetesere hogy el ne vezzen, Barom mya [SzO II, 337 a fej. az usz-i királybírákhoz]. 1677: ha kik méltatlanul fogdosnának, károsítának, vagy törvényenl is vexálnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellett in poenam talionis incurallyanak [AC 158-9]. 1683: (A tiszték) annak előtte egykor a Zalaknaj Jozságot akartak sattszoltatni, s Batizy ur(am) nem fogta engedni hogy karosittsák magok hasznokert [Balázsfa AF; UtI]. 1759: László Péter . . . a Sokadalmakb(an) károsittani szokta à Kereskedőket és Görögöket [Újbárest H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1773: kik verték, arestalták és zálogosították az Gyogyiakot . . . mikb(en) károsították Vexálták őket a Csákylaiak Circumstantialiter beszéllye elé a Tanu [Fejér m.; WH vk]. 1794: Bulz János Sugya . . . az Udvaris sok képpen károsította [Vályebárd H; Ks 75. VIII. 172]. 1821: Csernátóni Sámuel . . . a föld népe által administralt Naturak be vételekor és kiadásakor a' Föld népet nagy mértékben károsította [Szászrégen; TLt Prses. ir. 65/827-hez Bethlen Imre gr. aláírásával].

2. kb. pusztít, tönkretesz; a distruge; verwüsten, zugrunde richten. 1625: az uiz az mi saiat eőreoksegunket zena fuunket minden nap zaggattia es karosittia [UszLt VI/56. 22a]. 1806: az Exponens Groffné Asszony 0

Nagysága Majorját ezen uj, folyom vize felettébb rontotta . . . károsította [Erdősztygyörgy MT; WH]. 1820: Ezen helység három határát együve fel véve fele jó s' könnyebben mivelhető s' takarodo, a más fele pedig alább valo és nagyobb munkával mivelhető, s' bajos takarodo, hegyes lévén helységünk a zápor esső károsittya [Bágy U; MvÁlt Uisz-i urb. összeir. 2].

Ha. 1716: karosittani [Nyáradsztlászló MT; Sár.]. 1796: károsította [Kv; AggmLjt]. 1807: károsittani [Dés; DLt 198]. 1811: kárasította [Kiscég K; KLev.]. 1816: károsította [Kövend TA; Borb.]. 1818: kárasittya [M.fráta K; KLev.].

károsítás 1. károkozás/tétel; págubire; Schädigung. 1818: 1814dik Esztendőben azon panaszlo Topánfalvi Tutajos által Mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsított . . . A viz a Malom alá hajtotta a Deszka Tutajokot, s' ugy rontotta öszve az Malmot — Mely károsítás kétszáz Rforintokot meg ért [TLt Adm. ir. 1527-hez]. 1832: számtartom kárasításába bizony nem gyönyörködöm [Csapó MT; Berz. 20]. 1833: A maga Túzitól származo karosittásról Felelettel tartozik az égi és szomszedokbol harapozható tűznek terhetől mente tetic [Dés; Törzs. Dési taxalisták 50].

2. megkárosítás; págubire; Beschädigung. 1669: má-sok károsétásáért Cítál valamely szegént [Dés; Jk]. 1670: Bizom Kegyelmed hozzám való atyafiságára s afecciojára. nem kételkedvén, böcsületesckémnek inkább mint kisebbségemnek s károsításomnak örül [TML V, 402 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1710: (Jósika Imrét) ezért a bolond, de halált, vagy egyéb joibaiban való károsítást nem érdemlett írásért nem akarták megszentiazi [CsH 345].

károsíthat kárt okozhat, megkárosíthat; a putea págubi; (be)schädigen können. 1710 k.: minthogy én rajtam a világnak üldözése rendkívül való volt az én ifjúságotól fogva azt fogja a dolgokat nem tudó maradék vagy világ mondani, hogy talán Erdélyben leglatrabb ember én voltam, hogy annyit szenvedtem . . . ki úgy fog itilni és szólni . . . a maradékimot szomoríthatja, sőt talán károsíthatják, bosszúsággal illethetik némelyek én reám való bosszúból őket [BÖn. 406].

károsító károkozó/tevő; persoană care provoacă o pagubă; Schädling. 1814: meg mondotta a Boszorkány Péternek, hogy melyik volt a' károsító vagy pénz el lopó [Banyica K; BFR 117/1].

károsított károsult, kárvallott; páguba; Geschädigte(r). 1740: azon személyekre adattatott nyilok vétettesenek el és fordíttassanak a károsítottak számokra [Dés; Jk 537a]. 1838: Egy kisebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irt nevével a' Károsítottnak | Egy nagy fa kalamaris melynek fenekén aligha a károsított neve nincs felírva [Kv; RLt O. I nyomt. kl Mike Sándor ellopott ingóságai].

károsíttatás károkoztatás, megkárosíttatás; págubire; Beschädigung. 1680: Kglmesse(n) es seriö parancsolyluk . . . keglmetek(ne)k Gyulaffi László Ur(a)t minden akadály és károsíttatás nélkül eltesse, és a' meg irt Dezmak(na)k maga szamara valo perceptjóját meg

engedgje [Törzs. fej.]. 1681: Brettén^a, es ahoz tartozo Némely Falukbol jövének illyen Quereláks be, á Connumerátor es véle levő böczületes emberek elejb(en); panaszolkodván á szegény jobbágyok á végre, hofi majd el szenvedhetetlen megh bantodasok károsíttatasak meg orvosoltatnek [VhU 118. — ^aH]. 1795: mivel az Nsgtok nevezett Malma az elébbeni sok rendbéli jelentett károsíttatásokra s azokat meg előztetni, s el háritotni kiváno Admonitiokra, s Törvényes p(rae)cautiokra . . . edgy Singelis alább nem szálíttatott . . . melyből ismét tsak á következnek, s azis következik hogy minden elébbeni károsíttatások meg ujítottnak [Ádámos KK; JHb XIX/48]. 1800: Colunussai . . . sok szenvedéseket, és Kárasíttatásakat kéntelenítettek ki állani [Körösbánya H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1816: Hogi a T(e)k(inte)(e)s Tiszttség Resolutioja az Exponenseket utasítja a Törvény rendes uttyára, azért nem kellene alattamas kárasíttatásokkal akadajzattani a hasznat venni akarokat hanem Törvényes utan prosequalni [Kövend TA; Borb. II Gál Sigmond ns nyil.].

Ha. 1766: kárasíttatás [Torda; TJKt V. 349]. 1775: kárasíttatása [Kv; Sár.]. 1814: kárasíttatás [Aranyosrákos TA; Borb.]. | kárasíttatásamba [Szentháromság MT; Sár.]. 1825: kárasíttatása [Ne; DobLev. V/1088. la].

károsíttatik megkárosíttatik vki; a fi págubit; beschädigt werden. 1766: Constal fenyegetoczese (!) az Inak az A. ur ellen, ugy a dolognak történt léte, hogy a sertes el dögölvén, az A. ur károsíttatott . . . arravalo nézt az el-károsíttatott sertés legitimalando árát az I fizesse meg [Torda; TJKt V. 334].

Ha. 1790: kárasíttassék [Magyaró MT; MvLev. Vegyes anyag 8].

károsodás károsulás; pagubă, págubire; Schädigung, Eintrag. 1697: tűz miatt való szertelen karosodast . . . valamikeppen vigyazással elharíttatnok rolluk [Dés; Jk]. 1703: az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, műnekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra és azokbol lett károsodásinkot és terhviselésinket alázatosan bonificáltatni kívánjuk [Csikszereda; SzO VII, 111 Cszs, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. 1785: közönséges kárasadása ezen Hellységnek

Hogy ide az Metallurgiához privilegiált Erdők egy részit az . . . Remeteiek el foglalták [Torockó; TLev. 6/1. 13a]. 1842: a két renden lévő Bírák . . . el mentek az irt Erdős helyen jelen lévő Gidofalvi Domokos urhoz kinek is tudtára adták hogy a Barthos famillia Erdőbéli károsodását akarja meg láttatni általunk [Albis Hsz; BLev.].

Ha. 1831: Kárasadásai [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1834: kárasodását [Dés; BetLt 5]. 1836: kárasadását [Dés; DLt 556].

károsodhatik károsulhat; a putea suferi o pagubă; Schaden nehmen können. 1774: károsodhatot Marháib(an) a szénátlanság miatt [Told. 23].

károsodik károsul, kárt szenved; a suferi o pagubă; Schaden erleiden. 1634: Czüreinkben való fogiatkozásokot iol meg visgállyon . . . benne valo takarmányunk ne károsodgiék [Fog.; UF I, 336 I. Rákóczi György

gazd. ut.] 1677: minden helyek, az Országnek régi végezési szerint, a' ben valo őrizések, vigyázások által . . . jo gondviseléssel tartassanak: hogy így vétek nélkül ne károsodgyanak az emberek, a' kin valo és idegen gonosz tévők által történt dologért [AC 232]. 1770: Vagyon még ezen patak(na)k két felén és ezen Tanya körül mint egy szekeretske szénát termő helye . . . az hol is midőn essőzések s árvizek járnak a viz ki vetven réája károsodott . . . de egyébkor szárazabb időben Semmi kár benne Nintsen [Berekeresztúr MT; BetLt 7] | a kárt osszak kétféle, egyik se károsodjék ereje felett [M. hermány U; RSzF 213]. 1786: Mostoha Atyám . . . nem karasodik a szolgálatban [Mezőbánd MT; MbK XI. 74]. 1800: vége az B. Exactoratus igazításba hogy ne károsadgyunk [Torockó; TLev. 5]. 1806: ha ezen darabszám fizetést el-huzzuk, legényeink el mennek, és más Városokon Czéhunkat el híresítvén majd Legények nem jönnek, és ugy az uraságok munkái is haladnak, miis sőt károsodunk [Kv; ACLev.].

károsodott károsult (személy); págubas (persoană care a suferit o pagubă); Geschädigte(r), Verlusttragende(r). 1835: Sz Ágotha nevű helységben tűz által károsodtak(na)k alamisna pénz szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAK 9 esp. kl].

karospad bancă cu rezemătoare; Bank mit Armlöhe. 1613: egy rovid szerű karjos pad [HSzj udvarház al.]. 1723: egy hitván karas pad labak nélkül [Ludvég K; Told. 29/7]. 1735: ezen Házban találtunk . . . bétlet gyalog Padott nro 1 Oh Karjos Padott nro 2 [Mezősztyakab TA; JHb IX/9]. 1736: egy Karjos pad [Bölön Hsz; Berecz lev.]. 1762: a' melly etzaka pedig fel költöztetek Bormezei Juditoh őtt szekéren hozák fel a' Portékákat . . . üstött hozot 3mat karjos padot egyet [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109]. 1768: Karjos pad nro 1 [Fejérd K; SzNMúz. Apor lev. B. Fasc. 5]. 1793: Egy Karas pad [Mv; MvLev.]. 1801: Vagyon egy jo Karjos Pad [Vargyas U; CsS].

karosszék karszék; jilt, jeť, scaun cu brațe; Lehnstuhl. 1594: Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium . . . Az Közepseő hazban Aztal uagjon No. 1 . . . Az aztal keőrul karos zek ladastul No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22]. 1636: vagyon egy Zeöldel festet gyantáros karas zsek [Siménfva U; JHb Inv.]. 1680: az fal mellet ket darab bétlet pad zsek. Item karjas zsek no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. 1681: Vagyon . . . két új kötött pad zsek, egy régi edgyes karjos székkel [CsVh 95]. 1696: Fejer Gyalult uj Karos zsek nó 3 [Bethlen SzD; BK]. 1753: Edgjen zsek N 2 Karjos zsek N 1 [Bece AF; Told. 18] | Hoszszu fejer karjos zsek N 18 [Marosztkirály AF; i.h.] | Rövidebb gyontáros festett karos zsekek [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1763: Két posztos karjos zsek Floh. 15 Harom karjotlan Floh 4 dr 50 [Hsz; Ks 23. XXIb]. 1786: Egy parnás karos zsek [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1849: Két veress festékű bőrsz töltött Karos zsekek | Két nagy körül karazatt, hat pedig ugyantsak kissebb karas zsekek sárgán poriturazva massiv . . . verres tarkájú massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Ha. 1680: Karjas Szek [A.porumbák F; ÁLt Inv. 21]. 1755: Karjos Szék [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláci

conscr.] | karjos zsek [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. 1760: karjas Szék [Kissáros KK; SLt PQ 10] | karjos . . . zsek [Szentdemeter U; LLt]. 1761: Karjos Szék [Siménfva U; JHb LXX/2]. 1788: Karas Szék [Somgyom KK; Told. 44a]. 1807: karjos Szék [Körtvélyfája MT; LLt]. 1810: karas zsek [Nyáradsztlászló MT; Sár.]. — Vö. a karatlan címszóval.

karosszékecske karszékecske; jilt/jeť mic; Lehnstühlchen. 1585: chinaltatunk Aztalos Benedekel az Scholaban az Mester hazaban egy Aztalt es egy karos Zekechket, es egy fenywfabol chinalt padzeket, atunk az china lassatol f. l. d. 20 [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. 1594: Az Eczetes hazban Karos zekechke No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 25]. 1638: vagion az szamtarto haz . . . Egy kis pitvarkajara nilik eggy kis paraszt aitozcka. Vagion benne eggy eggies karos zsekecske [Fog.; UF I, 661]. 1685 e.: Rövid karos zsekecske Nro 1 [Borberek AF; MvR-KLev. Urb. 7].

károsult I. mn károsodott/kárvallott; págubit; geschädigt, verlusttragend. 1840: a Tiroli jég, és Fellegszakadás által károsultak A Lombárd-velenczei áradás által károsult lakosok számára alamisna szedés parancsoltatik [Nagykapus K; RAK 17 esp. kl].

II. fn kárvallott személy; págubas; Geschädigte(r), Verlusttragende(r). 1840: a Tiroli jég, és Fellegszakadás által károsultak . . . számára . . . alamisna szedés parancsoltatik [uo.; i.h. ua.] | A' Tiroli jég és felleg szakadás által károsultak [Szucság K; RAK 67 ua.].

? **károszín** 1850 k.: egy káro szín uj tibet iberok [Pk 2].

karóvágás táierea parilor; Pfahl/Pflockhauen. 1852: A' Berek Pásztor Télbe mennyi karo vágás esik az Berekbe szolgálaton fejül Tartozik vágni 10. kéve szöllő kötő veszszőt szedni [Nagyak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

karóvágatás táiatul parilor; Pfahl/Pflockhauen. 1842: a' Sogor . . . panaszollya . . . hogy a' karo vágatás ideje itt vagyon 's néki nints honnan vágatni, mert azt Te mind le vágatod [Veresehyháza AF; DobLev. V/1241].

karóvas karózóvas (karóveréshez való eszköz); uneltă de fier cu care se bat parii/aracii; Eisenwerkzeug zum Pfahl/Pflock(ein)rammen. 1797: szölöbe valo két kissebb karo vas. Lábra kötő karozo vas egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. — Vö. a karózóvas címszóval.

karó-vastagságú karóvastagságnyú; de grosimea unui par; pfahl/pflockdick. 1847: az ólyvesi erdő, karo vastagságu szép fiatal erdő [Méra K; EHA].

karóvég karócsonk; capăt/ciot de par; Pfahlstumpf. 1827: én a' Flora kertyéből, egy száraz Füzfa karot ki törtem, és azzal egyet a' kosokjára ütöttem, a' karo vég azonnal el törött [Egerbegy TA; Tlt Közig. ir. 1110].

karóvagyázás karóörzés; pázirea parilor; Pfahl/Pflockbewachung. 1590: Myert hogj penig Biro vram tanachawal egiembe az sok kileomb kileomb fele egié

gondok miath, Nem zynte eleghedendeokeppen extendalhattiak gondwisseleseketh az karo vigiazasban, Azert Az Capitan vrainys arra vigiazzanak vgj, hogi ezekbe fusson, mint eskwttenek meg a varosnak hasznos zabadsaganak megh Eorizesere [Kv; TanJk 1/1. 126].

karóz (szőlőhöz) karót ver; a aráci (via); anpfählen, stützen. 1573: péter Hertel karozny volt velem az en zeöleödimben es akor azt monda hogy En nekem nem leön Teöb karom az 52nel kit Teöled vöttem [Kv; TJK III/3. 162 Anna Azony nehay Simon Hendelne vall.]. 1600: Karozás 27 Marcy kezdettem el az szeoleot karozni [Kv; Szám. 9/XII. 79 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1777: (A szőlő) regi viseltes hasáb karoval, de nagyob részént kerek karokkal vagyon karozva [Ne; DobLev. II/591]. 1784: Somlyó csehi Szöllő Hegyen lévő szőlőjökbe fogadtam Vintzellérnek Tulokdi János Ö kimet tartozik ö kime, az őszzel vett Palánt Szöllőt is Maga, kellete koránt ki-nyitni, vagy nyittatni, meg metzeni, karózni, homlítani, köttetni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendőképenn elfedni [Somlyó Sz; IB]. 1790: A Kik(ne)k Szöllőjek vagyon, egyebkor Szöllő karot Házához vinni ne merészlyen hanem tsak mikor Szöllőjét karozza [Karácsonfva MT; Told. 76].

karozás karóverés; arácit; Anpfählen, Stützen. 1589: 9 die Marty kezdettem el a' Zolónék első miuet az karozast, voltanak első napon 8 karozok, attam eggiknek eggiknek d. 12 tt. f — d. 96 [Kv; Szám. 4/XI. 27–8]. 1595: Rendeltek volt eo kegmeok azoknak az zeoleoknek gongiwisselesserol hoz Lukachot es Sviffner Mathiast Karozasra ment 12 napzam . f 1/44. [Kv; i.h. 6/XIII. 30]. 1679: Majors(ag)Szőlő . . . kezdettek eppéteni in A(nno) 1675; harmoda beis ültetett, karozással vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140]. 1683 k.: Vagyon az Parochiahoz egy Szőlő Mellynek ki nyitásával, metczesevel, Karozasaval es Karokat bele hordasaval es egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak^a [Sámson Sz; SzVJk 166. — ^aA lelkésznek]. 1746: egy darab szőlő tavaszi munkáját végbenis vitette, úgy mint hajtását, karozását és egyszeri kapálásának jobb részit [Torda; TJKT III. 78]. 1852: A' Szöllők karozására kertek javítására által adom . . . az Tanaglak körül és az malom Patakjännál lévő fűzfákat [Nagy-lak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

karozat karfa; balustrada (scării); Holzgeländer/balustrade. 1850: az épület elejen Tornázt van a karozattjai meg vagynak, de bomlo félbe [Gyéressztkirály TA; DE 5].

karozatlan karótlan; fära araci; nicht angepfählt, ungestützt. 1708 k.: harmad fel hold szolött ki karoztunk, a' többi megj karozatlan, s miveletlen [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hoszsu Demeter P. Horváth Miklóshoz]. 1829: a' Szöllöm karozatlan marad s el pusztul [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154].

karózó I. mn karóveréshez való; pentru/de bătut pari/araci; zusammen von Pfählen/Pflocken dienend. Szk: ~ fejsze. 1747: karazo fejsze egy [Aranykút K; Ks 73/55].

II. fn karóverő/karózó napszám; zilier care lucrează la arăci; Tag(e)löhner, der die Einrammung der Stützen verrichtet. 1587: fizettem kerülbe 56 karozonak t.p(ro) 10-d. Tezen f. 5 d. 60 [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Süweges Gergely isp. m. kezével]. 1595: Az hasongarthj zeoleo-hoz vettem 200 karot f — d 64. Karozok voltanak 4 tezen f — d 48. [Kv; i.h. 6/XIII. 13]. 1682: vegeztük hogy az Karozok(na)k Kapasok(na)k per djem d. 12. 12 adgyanak az Hajtok(na)k per djem 9. 9 [Dés; Jk 18a]. 1700: Die 14 Marty . . . Isten akarattyal a' dolog tevő tavaszi napok bę köszönvén a munkások diurnuma limitaltott e szerint: A' karozonak //12 hajtonak // 6. kapasnak //12. homlitonak // 15. leveledzőnek //6 [Dés; Jk 305b].

karózókacor szőlőműves kés; cosorul viticultorului; Weinbauernmesser. 1629: Egy karozokaczor [Kv; RDL I. 132]. 1658: Kett karozo kaczor d 25 [Kv; KJ]. 1734: Egy pár Karozo kaczor [Kv; Pk 6]. 1839: Egy karozokaczor, s karozo vas [Kv; Pk 3].

karózószerke securice pentru bătut araci/pari; Stützen/Anpfählaht. 1693: Andrisnak . egy karozo szerke [Ne; DobLev. I/38. 9]. 1812: Egy kis karozo Szerkerte x 24 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 23].

karozott szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ szék karszék; jet, jilj (scaun cu brațe); Lehnstuhl. 1849: Két nagy körül karozatt, hat pedig ugyan-csak kisebb karas székek sárgán poriturazva massziv [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

karozott cu araci/pari; angepfählt, gestützt. 1732: A Kerek hegyben . . . vagyon edgy láb, homlokos s vapás szőlő, külömben hasáb Csere karokkal karozott [Szász-sztyakab SzD; EHA] | A Majorság szőlő . . . elegies gömbölyeg karokkal karozott [Erdőszengyel MT; Told. 11/67].

karózóvas karóverő vaseszköz; unealtă de fier cu care se bat parii/aracii; Eisenwerkzeug zum Stützen/Anpfählen. 1662: adtunk Egj karozo vasat [Kv; RDL I. 147]. 1726: Egy karozo vas [Kv; Pk 6]. 1780: A Tiszti Lako Házban Karozo vas 2 [Bethlen SzD; BK]. 1787: Ket avatag Karozo vas [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8.]. 1797: Szölöbe valo két kisebb karo vas. Lábra kötő karozo vas [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. 1802: Egy otska karozo vas [Dés; DLt]. 1827: Karozo vas négy [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. — Vö. a karóvas címszóval.

karóztat I. karózó munkát végeztet; a pune/angaja pe cineva la arăci; anpfählen/stützen lassen. 1717: Az Ur levelet az jnnep harmadnapján atták még. ném is lehetet az jnnep előt karóztatnom most erőssen karoznak talám a karozást holnap él végzik [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.].

2. nyársba húzat, felnyársaltat; a dispune să fie tras în țepă; pählen/an den Spieß stecken lassen. 1662: Várad várának a hatalmas muzurmány nemzet számára elfoglaltatni kellene De ha meg nem adnák fegyverrel is nem sokára megvénnek ök^a, de mint s hogy nyúztatnák, karóztatnák, süttetnék a benne valókat [SKR 591. — ^aA törökök].

karóztatás karózó munka végeztetése; arácit; An-pfählung. 1684: Aprilis 18. Kezdettem az martalji szőlő karóztatásához és hajtásához; volt két hajtó s egy karózó, Istók [SzZs 263]. 1763: hideg télnek idején minden fele valo szolgáltatas kutak, jég vermek ásátás (!) fagyos földbenn valo karóztatás, kerteltetés, fagyos honytsokoknak egyenessen valo doroszoltatása és meg szűnés nélkül valo epítés [Hsz; UszLt 16]. 1843: a' Haszonbérlo a haszonbérbe vett Szöllőnek jo moddal lejendő karóztatásáért a' Negyedik télen lejendő levágáskor résziben hogyatván [NagyLak AF; DobLev. V/1248].

karöltő ? karmantyú; manşon; Schlupf, Schliefer. 1788: Egy fehér kék pántlikás főkötő Egy fekete homlok kötő. Egy pár fekete fodor fátyol ingujj, hozzá valo karöltővel [Mv; TSb 47].

kárpál I. kb. karattyol; a trāncāni; quatschen, gakeln. 1638: Aztis hallam hogy bizoni valtigh karpala az Ura oda be szida is valtigh inte [Mv; MvLt 291. 159b].

2. ~ *vki után* kb. szitkot szór (az elmenő után); a spune vorbe de ocară (după/la plecarea cuiva); hinter jm herschimpfen. 1638: valtigh karpala az Eöregbik utan az ura erette [Mv; i.h.].

3. *ts* gyaláz; a huli/ocări; schmähen, lästern. 1618: Mikor azféle sok fenyegető szavát eluntam volna, végre mondam^a, hogy: Látom, hogy kegyelmed mind engem kárpál [BTN^a 87. — ^aAz emlékiró felettesének, Kamuthi Farkas portai követnek]. 1710 k.: Én mindjárt látám, hogy Rabutin a szegény Bethlen Lászlóban engem carpál [BÖn. 918].

4. ~ *rajta* kb. feni vkin a nyelvét; a spune vorbe de ocară la adresa cuiva; an jm die Zunge schärfen. 1630: az minap iznak vala hazunknal Szanto Marton s Koppani Janos cözveszolalkozozanak az elebbi veszekedés felet Szanto Marton megh haita egj tanierral Czonka Janost, azonban az felesége oda jöue Szanto Martonnak, s monda hogy csak rajtunk karpálnak de bizony megh verem egyszer eökett [Mv; MvLt 290. 202a].

kárpálás kb. pirongatás; dojanā, mustrarre; Schelte, Rüge. 1676: en Ura(m) ennel töbit (!) eben nem tudok, hanem ellenben kglek karpalasara bizonj meltatlan leuen szajnalom (!) hogi pirongatoczik mint ha en az kglek prouentussat magamnak akarna(m) reseruálnj [Adámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.].

kárpálódás kb. gyalázkodás; hulā, ocară; Schmähung, Lästerung. 1653: Akkori napokban^a hallottál volna egész Erdélyben . praedicatoroktól a praedicáló székbl sok káromlásokat és mód nélkül való kárpálódásokat a két religio, ugymint a calvinista és ariana religion valóktól disputalást hallottál volna [ETA I, 29 NSz. — ^aA XVI. század közepe táján, a hitviták idején].

kárpász kb. karattyoló, szószátyárkodó; fleçar, guraliv; Quatschkopf. 1746: az I.^a ö Kglme engemet^b minden igaz ok nélkül (ste)n s Haza Törvénye ellen motskolt Kárpásznak, fososnak, S.v. kurvának prouentialt, több bestelen szókkalis illetett, mellyeket irtozom ide bé iratni, mivel keresztény embernek nem illenék [Torda; TJKT III. 72. — ^aVaradi Mihályné Sáska Sára. ^bRácz Jánosné Fogarasi Annát].

kárpéz '. 1847: Minden két ökörre jó kötéllel harangot kötni köteles a gazda és a szükség idejibe elegendő ereglettöt ad a közönség. Kárpéz 3-om krajcár; midőn pedig csordának fele itthon vagyon, akkor köteles egy pásztornak melléje állani; ereglettöt ad a közönség [Zalán Hsz; RSzF 203].

karperec brájarā; Armband/spange. 1845: remekező ifju Arany mives Kováts Ferentz remek-rajzát el-készítvén ezennel bé-mutatja, mely áll egy kettős kigyó fejű karperezből, és egy őszve font pántlika állásu mejji-tőből [Kv; ÖCJk]. 1846: Egy pár bársony bronzba foglalt karperecz [Dés; Berz.].

kárpit I. carpetā; Wandbehang. 1564: Kerem Kegielmeteket mint vramiot hogy kegielmetek Ez mostany zewksegemre agion valamy ewrek^a vas fazekakat talakot es Talnierokot giertia Tartokot es karpitokot [Vingärt AF; BesztLt 38 Zerecin Christina az nehay Pathocy Ferenczyneh a beszt-i polgármesterhez és királybíróhoz. — ^aÉrtsd: öreg]. 1588: Egy vazonra boritot karpit Irot madarakal vadakal [Kv; KvLt Vegyes I/2. 19]. 1602: Bogathy Miklos irt volt kegyelmednek falra valo karpitok es szőnyegek felől, az mint ertryük az Kgm(e)d Bogathj Miklosnak irt leuélebl ott affelek talaltanak is [Gyf; PLPr 43-4 Báthory Zsigmond fej. Gellyen Imre kv-i „senator primarius”-hoz]. 1623: Fogarasban Az palotakboll az karpytokot zedesse le tiztittassa megh es az kik megh zakadoztanak varogattassa megh twryek igen zepen be es rakyak zööld hazban be az aztalokra az faltol tawol, hogy az egerek megh ne rakyak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1684: Az Fejervári N. Palota Karpitinak ujítására vettem Sido Moysesstül Miniumat Libr 1/2 p(er) f. // 30 [Utl]. 1714: Külömbfele Historiakat repraesentáló s Phirgiai tövel ki varrott két kiseb-bekkel egjutt Karpitok (igy!) No 6 [AH]. — L. még Met-Tr 392; TML IV, 463; UF I, 408, II, 732-3.

Szk: *aranyos* ~. 1599: Ket parazt Karpytt — // 7. 1 Aranos karpitt f 2 [Kv; Szám. 8/XIV. 30 Hj] * *bécsi* ~. 1589: Ket Darab Jo Bechy karpit Es Eot hitwa(n) zakadozot [Kv; KvLt Inv. 1/2. 37] * *falra való* ~. 1595: Toth Andras uite Cancellarius Vram zoigaitt harman uoltak falra ualo karpitokkal egíúth es kepekkel, gialuban 3 louan zekeren f — // 37 1/2 [Kv; Szám. 6/XIV. 36]. 1638: Uzonbol^a vitte(ne)k el Falra valo kárpitot nr 29 [BLt 1. — ^aHsz] * *flandriai* ~. 1628: Egy Vegh Flandriay karpit Veres Diuan szóniegh Nr. 36 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/14. 2]. 1681: Flandriai rongios karpit Nro 2 [BLev. 554] * *iratos* ~. 1669: Ezen palota(na)k . Harom öregh iratos karpit a fal oldalan [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] * *irott* ~. 1637: Az felseo kiczin boltban egy Irot karpit [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] * *kalmár* ~. 1614: Egy kalmar karpit egy ölnie [Kv; PLPr 1612-15] * *krakkói* ~. 1599: Eot krakay karpithott ... // 12 .. Egietmas Krakay apropokott [Kv; Szám. 8/XIV. 10 Hj] * *lovas (bécsi)* ~. 1634: Egy falra walo Lengyel orszagi lovas karpit, melj az elseo hazban az falon vagyon [Kv; RDL I. 105]. 1637/1639: vagyon az Első ablaktol foguant az bolt aitoigh egy lovas Bechy karpit [Kv; i.h. 111] * *norimbergai/norimbergi* ~ 1627: Ket norimbergai Karpit aestimaltuk tt f. 1 | Harom uiselt Beczi Karpit Ket norimbergi Karpit aestimaltuk tt. f. 1 [Kv; i.h. 132] * *nyiredékes* ~. 1588: Het da-

rab apro hitvan Nyredekes karpith [Kv; KvLt Inv. 1/2. 24]. 1589: Niredekes karpitok mindenesteol [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 49] * *oszlopos* ~. 1647: egy kis haz . . vagon benne Egy Teoreok oszlopos karpit az haz oldalán [Királyfva KK; BK 16] * *perzsiai* ~. 1656: Ezen palotanak karpitt fügeszteő zeölden festett fogasi vadnak keörös keörnyül, kiken vagon küleömb küleömb formákon szeót hét darab Persiai karpitt fügesztve [Fog.; UF II, 134]. 1674: Vagon egy falra valo persiai karpit [Beszt.; WassLt]. 1678: Uzonbol vitte(ne)k el . . persiai karpitot [BLT] * *székely* ~. 1627: Egj szekelj Karpit viselt f — d — 50. Item negj szakadozott szekelj Karpitok f. I [Kv; RDL I. 134 néhai Kanta Mihály Farkas utcai házánál levő hagyatékából jutott unokájának, Istóknak]. 1647: Az palankon kwl egy szalmas Swteo haz . . egy paraszt kemenceze. Egy hituan szekel karpit [M.királyfva KK; BK Fasc. 18]. 1704: Egy rongyos fekete szőr Székely Karpit [Kv; WassLt Vass Dániel portékai közt] * *szőr* ~ → *székely* ~ * *tarka bécsi* ~. 1637/1639: az kemenceze megett az aitonál egy tarka Bechj karpit [Kv; RDL I. 111] * *török* ~. 1591: Reghy teoreok karpit I [Kv; Aggmlt A. 53]. 1714: Külömféle figurakkal ékesített Török Karpitok No 7 sok hellje(n) lyukas fl. Hung. 44. [AH] * *vásznonra írott* ~. 1656: Az haznak falaj dirib darab vazonra írott karpitokkal be vonva [Doboka; Mk Inv. 2] * *velencei (bőr)* ~. 1656: Ezen palotaknak falain vagon ramakra fügesztett 6 rendbeli nyomtatott viragos velencej beör karpit [Fog.; UF II, 137]. 1662: (Bethlen Gábor) naponkint erősödven^a, és tárháza is épülvén, az fejedelmi házakat székes helyén^b nagy friss és pompás épülettel belül . . azokat sok ezer tallér-érő különbnél-különb velencei drága karpitokkal megékesítvén, mellyekben holmi római és Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szótetve [SKr 96. — ^a1613-tól. ^bGyf-ott] * *zöld bécsi* ~. 1637/1639: az Bolt aitolot foguant az kemenceze megeigh más zöld Bechy karpit [Kv; RDL I. 111]. 2. felhőfüggöny; perdea de nori; Wolkenwand. 1811: Apolló serkenyűl már nyugodalmadból . . Öszlasd a felleget előtted, 's az éjjel Homályát okozó karpitot rántsd széjjel [ÁrÉ 117].

kárpitdeszka ? falburkolat-deszka; scindură pentru lambriu; Wandbehang/Tapetenbrett. 1656: Az legenjek hazabol . . nilik regi bellett ajto . . Az fal mellett eleő egy felől festett karpit deszka [Fog.; UF II, 162]. 1662: tartozzek az hazbol akkor ki menni, azon hazbali kemencezetek pohar szekeket, padokat, aytokat, karpit dezakkal edgyüt . . semmit onna(n) el ne vigen se vitessen [Mája MT; Bállt 50]. 1772: Diofa festékes Karpit Deszka nro 2. edgyik festet, a másik parasztos vagyis festetlen [Mv; DLev. 5. XVII. 3].

kárpitfügesztő szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *pártázat* ? kárpitkeret/ráma; ramă de/pentru lambrechin; Wandbehangrahmen. 1658: (A palotában a) falon fen köros kornyül karpitt fügezteő partazat, meljeken vagon 4 darab velencei tarkason njomtatott aranyas viragos bőr karpitok viseltessek [Fog.; UF II, 133].

kárpitíró kárpitfestő; pictor de lambrechine; Wandbehangmaler. Szn: 1648: Karpit Iro Janos [Kv; TJK VIII/4. 301].

kárpitocska carpetă mică; kleiner Wandbehang. 1647: Vagon két reghi karpitoczka, ember kep rajta [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1656: vagon az szamtarto hazban az falhoz szegezve 2 labas fogas egyik alat vagon ramara szegezett karpitocska [Fog.; UF I, 111–2].

kárpitos 1. kárpittal bevont; tapiset, tapijat; (auf)gepolstert, tapeziert. Szk: ~ *pad*. 1782: Kárpitas Padak | Agja, Asztala, Fogassa, Kárpitos padgyai tisztességesek [Mv; DLev. 4. XXXVI].

2. kárpitkészítő; tapijer; Tapezierer. Szn. 1587: Carpitos peter [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. 1591: karpittos Peter [Kv; i.h. 5/1. 33–4]. 1597: Carpitos Peter [Kv; TJK VI/1. 9].

kárpitosné a kárpitkészítő/kárpitos felesége; sojia tapijerului; Frau des Tapezierers. 1597: menenk Bornemizza Thamas hazához aholat mondek hogy egy boltba volna megh marhaia karpitosnenak | Joannes Rosas fassus est, Enneke(m) az bechews vram semmit az en adossagomban ne(m) bechewlleottek az Cantor Pal marhaiból hanem az Carpitosne marhaiból hazi ezkeözéből [Kv; TJK VI/I. 3, 4].

kárpitráma kárpitkeret; ramă de/pentru lambrechin; Wandbehangrahmen. 1637: (A szoba) menyeezt kwlömb-kwlömb viragokra meszeből ki meczett . . az falon keöreös keörwl karpit rama [Fog.; UF I, 408].

kárpitzseg cui de tapijerie; Tapeziernagel. 1599: Biró Vram Urunk szamara karpit szegnek uitetet 3 Vasat d 36 [Kv; Szám. 8/XI. 4].

kárpittartó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *párta* kárpitfügesztő keret; ramă pentru fixat lambrechinul; Rahmen zum Aufhängen des Wandbehangs. 1632: Elseő ház . . Az falon keöreös keörwl karpit tarto festet parta ennihani darab [Fog.; UF I, 167–8] * ~ *ráma* 'ua.; idem' 1632: (A palotában) Az falon keörnieős keörniwl karpit tarto ramak [uo.; i.h. 168] * ~ *vasszeg* kb. kárpítőző szeg; cui de tapijerie; Tapeziernagel. 1679: Az Pohar szekek felj hajtott dezakbul valo menjezetes, Sarga festekkel csillagoso(n) az falra szegezve festet hosszu katona fogas nro 4. Ezekb(en), fegyver, avagi karpit tarto hajtot vas szegh nro 43. [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 50].

kárpotlás 1. kárterítés; despăgubire; Schadenersatz. 1823–1830: a tótok kéni kezdették a szekeres gazdám-tól a hagyma árát. A gazda kárpotlásban igért három forintot [FogE 264]. 1850: Lavai el lopása kárpotlásaul fizetett T. Dobai Balint Ur Bara Joseffnek hatvan az az 60 pengő forintokat [Nagyak AF; DobLev. V/1295 Koréh György kezével].

2. úrbéri kárterítés; despăgubire urbarială; urbarialer Schadenersatz. 1852: felsőbb rendelvények nyomán is az urbérisegeken alapult adosságok fel vétele a' telyes kárpotlás meg történtéig felvan fügesztve [Nagyak AF; DobLev. V/1330]. 1856: én azon allodiumokért Ó Felségetől egy fillér kárpotlást nem nyertem [Koppánd AF; i.h. V/1403].

3. úrbéri kártérítési összeg; suma despágubirii urbanae; urbariale Schadenersatzsumme. 1850 u.: Kimutatósa mind a négy rátában öszvesen kápotl kárpotlásaimnak falunként [BetLt 5]. 1865: Kedves unokámnak Antos Klárának hagyom Bányabükki és Pusztá Szent Mártoni öszves birtokamat, az ezen birtokak után járó mindennemű kárpotlással együtt [Kv; Végr.].

Szk: úrbéri ~. 1863: A Szilágyságban fekvő . . . rész-joszágot . . . az urbéri és dézmkárpotlásokat ide nem értve, azonban az urbéri megváltásokat beleértve, osszák fel egy formán [Kv; i.h.].

kárpotlási szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: úrbéri ~ papír úrbéri kárpotlási kötvény; obligati; de despágubire urbarialá; urbariale Schadenersatz-Schuldschein. 1868: Minden fizetések törtéjének erdélyi Urbéri kárpotlási papirokban az illetéket fizesse mindenik kapott resze után [Kv; Végr.].

kárpotl I. kárt megtérít; a despágubi; Schaden ersetzen, entschädigen. 1852: Ha akár a' mivelés elhanyagolásából vagy rosz mivelésből, akár a' maga idejében meg nem tett bé takarításból a' tulajdonos Urnak bár mi nemű kára útné ki magát telyesen kár potolni kötelesek^a [Ne; DobLev. V/1354. — ^aA részes művelők]. 1863: Alajos fiam pénzbeli örökségéhez képest meg rövidített szenedett 's anyai köteleességemnek nézem őt ez-iránt némüleg kárpotolni [Kv; Végr.].

2. kipótól; a completa; ersetzen. 1765: kárpotoltuk a quantumnak tsonkaságát [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 29].

3. úrbéri kártérítést eszközöl; a efectua despágubire urbarialá; urbariale Schadenersatz entrichten. 1852: A' Tökét . . . a' magas kormány engedellye nyomán csak akkor fizetendem, midőn a' vesztett Urbériségek kárpotolva leéndenek [Nagylak AF; DobLev. V/1351].

kárpotoltatik vkinek kára megtérítettik; a fi despágubi; entschädigt werden. 1852: Ezen tőkepézn tartozás . . . a' köztünk történt jóság vásárból folyt; ezen jóságához urbériségek tartoztak melyeket elvesztettem, következőleg a' benne fekvő summát sem fizethetem mind addig, míg érettek nem kárpotoltatom [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

karszék karosszék; jet; jilj (scaun cu braje); Lehnstuhl. 1585: Ket Karzek gyontaros volt, egik orsos f 0/90 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 3]. 1589: vgon eo neky chinaltatunk frankennek egy kor zeket, egj Aztalt, egj Niozoliat, Aztalos Imrehnek attunk f 1 d. 48 [Kv; Szám. 4/IX. 11]. 1647: Lako haz . . . Vagion benne ket pad szek; ket karszek; egy pohar Szék [Nagyteremi KK; BK]. 1706: öbb pad szek bellett, nro. 2. Egy karj szék, de az karja külen hever [Uti]. 1729: Pad, Kár szék, Asztal, Agifa Pohár szék minden maradt mind jo gazda Paraszt embernek szokott lenni [Petek U; TKI Petki Nagy cs. szám. 80a].

Szk: cifrás ~ 1658: Egy beőreős zetselszek Est f 2 Egy Cifras karszék Est f 1 Harom karszekek Est f 1 [Kv; KJ] * egyes ~. 1756: Vagion egies Kar szék, egjike el hasadván 3. szkábával erőstetett meg nro 8 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 25] * feje ~. 1629: az végső bolt-ház . . . Egy feje karszék [Szu; SzO VI, 97-8 Székelytámadt vár lett.]. 1656: az fal mellet . . . egy feje kar szék

[Fog.; UF II, 173] * festett ~. 1656: vagyon benne^a egy paraszt nioszollia, egy festett karszék, egy asztal ladafával [Fog.; UF II, 96. — ^aA szobában]. * gyontáros ~. 1673: Wagion egi Zaros fias asztal a hazban . . . Egi jo giontaros orsos Kár szék. Egi eggies Kár szek [WassLt Borsai István hagy.]. 1687: Egy gyantéros karszék Horvat Adam neve rajta [Déva; Szer.]. 1739: két uj gyántáros láda, egy gyantáros karszék, egy gyantáros ágy [Torda; TJKT I. 165] * himes ~. 1618: Egj himes karzek ket oloz korsoual . . . tt. f. — d. 75 [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével] * hosszú ~. 1681: vagy(n) ezen házban: Bellett pad szek a fal mellett Nro 2. 4 singes hoszzu kar szek Nro 1 2 singes hoszzu kar szek Nro 1 [Bretteye H; VhU 588] * olasz-korsos ~ olasz reneszánsz-korsomintás karosszék. 1622: Egj papirosos oloz korsos karzék tt. f. — d. 75 [Kv; RDL I. 119] * orsos ~ → gyontáros ~ * politúros ~. 1850: Hat darab polituros kar szek 4 bevont loszörrel töltött párnájú [Algyógy K; Born. F. II] * rostélyos ~ kb. áttört/rácsos támlájú karszék. 1615: Egj io Eöreögh Niozolia az Eöreögh boldba(n) es egj rosteljos kar zek f. — d. 80 [Kv; RDL I. 97] * szekfüves ~ szekfü-mintásan festett támlájú karosszék. 1611: Egj zeolden festet zekfűeues karzek oloz korsos [Kv; i.h. 88] * tarka ~. 1629: Egy tarka kar szek aestimaltuk tt f. — d. 80 [Kv; i.h. 132] * zöld (gyontáros) ~. 1629: Egy hymes láda ér tt f. 1 d. — Egy Zeold kar szek ér. tt f. 1 Egy zeold gyontáros karszék [Kv; i.h. 143, 146]. 1664: Zöld gyontáros kar szek [Dés; Hr 2/23] * zöldes ~. Egj Jo zöldes kar szek f. — d. 80 [Kv; RDL I. 123].

karszékecske karosszékecske; jet/jilj mic; Lehnstühlchen. 1632: Komana Uduarhaz az Szakacz hazra nilik egy parazt felszer Ayto ebben vagio(n) . . . Két parazt pad szek N 2 . . . Egy kis kar szekecske N I [Komána F; UC 14/38. 120].

karszéklí, karszétli női ujjas; camizol; Frauenjäckchen/Kamisol. 1788: Fekete mor karszétli mejjtartójával együtt viseltes [Mv; TSb 47]. 1799: Egy sima patyolat szoknya ki csipkëve hozzá valo karszétlivel [Kelemetelke MT; LLt]. 1809: Két pergált aufstát Lájbi, kiurgolt patyolattal gárnerozva, hozzá való két Fersingjivel, és két ujjas karszéklijivel [Koronka MT; Told. 19]. 1810: Három Fejér Kar-Székli [Kv; Berz. 20]. 1817: Egy Krepp Asszonyi Karszékli [DLI 598 nyomt. kl]. — Vö. a háló-karszétli és a karton-karszétli címszóval.

E viseletdarab divatjára nézve ez a századvégi viselet történeti érdekességgé észrevétel idézhető: 1893: A tordai nők régen karszétlít viseltek; ez derékig érő szűk ujjas volt tarka kartonból | A karszékli az ötvenes években maradt le [Jankó; TÁSZT 109].

karszenvedés kárvallás; pierdere, pagubá; Einbuße, Verlust. 1806: Sok Dolog tsak ollykor lesz hirivel az Városnak a midőn az Város a Nagy fizetesbe s kár szenvedesbe esik [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

kárt fakanna; cofá, donijá; hölzerne Kanne. 1609: Egy öreg kartot egy vedrest nyolcz pénzen d. 8 Az deberke valamennyi vedres, adjanak minden vedertől négy pénzt . . . d. 4 [EOE VI, 151 ogyi-végzés]. 1632: Komána Uduarhaz . . . Eöteödik Palota . . . Harom Czjeber N 3. Egj kart N I [Komána F; UC 19/38. 128]. 1636: egy uy desa, es kart, egy seres hordo, es Ser tölteő liju [Siménfva U; JHb Inv.]. 1669: Vagyon ezen pincze-

ben Egy desaban szöleő egres. Egy kis kartban sos Tarkonj [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1679: vanna nro 1. kart nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27]. 1699: edgy ejtel Nro 1. Kárt nr. 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. — Vö. a *kártya*, *kárta* címszóval.

Szk: *abroncsos* ~. 1685 e.: Szász Sebesen ... vadnak ... Abroncsos kartok [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18–9] * *borhordó* ~. 1594: Bor hordo kart No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22] * *vizhordó* ~. 1652: Az felső regi oh kapu ... vagyon 2 vizhordo kart [Görgény MT; Törzs]. 1688: Egy viz hordo kárt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. 1699: Szapullo fenjő kad Nro 1. ... Viz hordo kárt. Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] * *vízmerő* ~. 1679: Viz merő kárt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 67].

? **karta** 1807/1818: l Karta szalop régi modi [Mv; Told.].

A szövb-en ugyan *karta-szalop* összetétellel is számolhatni, de ezt sem tudjuk értelmezni.

kárta¹ halotti emléklap/chárta; chartā (filā de inmortantare); Beisetzungscharta. 1705: A koporsó^a majestason volt . . . A templom mind végig be volt vonva fekete posztóval, az oltárok és legfelül a kétéfejű sas . . . Ezeken kívül a templomban egynéhány kárták figurákkal egyben [WIN I, 476. — ^aAz I. Lipót császáráé]. — Vö. a *charta* címszóval.

kárta² l. kártya, kárta

kartabeánka váltó; poliĵa, cambie; Wechsel. 1762: Mlgs Felső Magy(ar) Suki Suki János Ur . . . adott vala kezünkben maga által subscribált pecsétes Cartha beánkát, Mostan azon summát . . . Suki János Ur ex toto exolválá, az Carthabeánka el tevelyedvén soholt meg nem kaphattuk [Kv; SLt XXXV. 6]. 1772: Háromszáz német Forintokrol valo Kárta beánka [Koronka MT; Told. 26]. 1809: Meltoztatik az Ur asztott irni hogy az által adott quietantiát Sohult nem találja a végre küldöm ezen záratékba valo Cártabeánkát hogy amig az originális quiaetantia meg kerülne szolgáljon, meg találvan pedig asztot Meltoztatik visza küldeni [M. bikál K; BetLt 2]. — A NySz *kartabianka* címszóval szótározta.

kártábus 1818: tsudálkozom a Groffon hogy miért hadja nyitva a Háló Háza Ajtóját A Tot Tszimadéa legényeknek Hogy ot meregessék a nagy vén kártábusokat a drága székeken [Kv; GyL. Székely István lev.].

E becsmérőlő szövb-en a címszó a r. *callabos* ~ *cartabos* 'májás(hurka)' szó átvétele lehet.

kartács cartace; Kartätsche. 1632: Beczybeől az minemw marhakat . . . Kantha Mihaly hozott . . . Kartecziott f 12 d — Rez vezdött f 13 d — Pwska palazkot f 12 [Kv; KvLt II/69 VectTr]. 1662: (A) megnyittatott kamsamatáról közköfalon levő törésre rohant sokaságba kartácsokkal, szakadékokkal valo lövések miatt nem kevesen elveszven, nagy sok kárral hátraállanának és szaladnának^a [SKr 607. — ^aA törökök]. 1667: Kortácsnak valo fa kupák nro 30. Hetinek nincs fedele [Fog;

UF II, 341]. 1673: Pléhben valo kordátsok nro. 57. Faban valo kordátsok nro. 140. Vásznonban valo kortácsok nro 88. Kortácsnak valo üres kupa nro. 130 [uo.; i.h. 539]. 1681: (A) kis házacska kőboltos Vagyon itt . . . Szakállashoz és seregbontozhoz valo vas golyobis Nro 2965. Kortacz Saczkoban, s annelkül is libr. 74^a | Nebojsza Bástyá . . . Kartácsb(a) valo vas szakadék Libr. 1 [Vh; VhU 515, 558. — ^aA hadi eszközök bő leírásából kiszakasztott szövegrész]. 1705: Ma is a generális kiment vala^a es bombákat, kartácsokat hányatván próbálgattata őket, de mind rosszul succedáltak [WIN I, 574. — ^aNsz-ből]. — L. még UF II, 338, 537; WIN I, 569.

kártácska kb. hirdetményecske, falragasz; ínstitnjare scurtă; Anschlag. 1698: Az pápista atyafiak novemberben indítanak olyan hírt, hogy nekik akadémiájok leszzen, és ugyan egy nyomtatott kártácskát is ragasztának az óvári, immár 3 esztendőök előtt az unitáriusoktól elvött schola ajtajára [Kv; KvE 271 Szf].

kartácsszeg kárpitosszeg-fajta; cui de tapijerie; Tapezier/Polsternagel. 1796: 1000 Kartáts szegre l^a [WLT Cserei Heléna jk. — ^aFi]. — A jel-re l. Krauss, WbNSH-wspr. 463.

kárta-gyöngy félgöngy; märkele din piatră semipreioasă; Art Perle. 1710: Tetzin pantlikara Varrott gyöngjös parta kilentz boglar benne, kett kett szem Carta gyöngy a Boglar mellett [Told. 19]. 1715: Edgy Áll hajj 40 szem öreg kárta gyöngy rajta, s két gyöngy rósa, edgy edgy arany boglar benne [LLt Fasc. 148]. 1723: Egy kerek arany függő melly(ne)k az közepib(en) egy nagy veres szabásu színű Sötét Hiacintus, körülette hat szem jo fele kártya gjöngj, haro(m) gjémánt, három rubint [WassLt Oszt. lev.]. 1809: Egy filegrán munkájú arany Pászli, harmintz kilentz jó fele kártya Gyöngyel meg-rakva [Koronka MT; Told. 19].

A NySz két adalékát német 'karterperle' értelmezéssel közli. E gyöngyevet Ballagi, NMSz-a a fenn megadott jel-sel szótározta.

kárta-készítés halotti emléklap/chárta-nyomtatás; tipărire cartelor/filelor de inmortantare; Drucken von Beisetzungscharten. 1700: Typographus(na)k Carta keszitesért fl 3 q // CC [Abrudbánya; Pk 6]. — Az előtagra nézve l. a *charta* és a *kárta* címszót.

kartalan karfátlan; fără rezemătoare; ohne Armlehen. 1857: Szegletes kartalan szék [Bodola Hsz; BLt 11]. — Vö. a *karatlan* címszóval.

kártándli, kártendli kartondoboz; cutie de carton; Kartonschachtel. 1792: Igen rongyos kártendli [TL Conscr.]. 1823: Három nagy Cartándli, mindenféle ujjabb s viseltesebb virágokkal teli Egy keskeny Cartandli, különböző Tollakbul [LLt Csáky-per 601. L. 1]. 1834: Egy mintegy fel sing hosszúságú, más fél fertály szélességű egy jo hüvelykes Tenyér magosságú tarka papirossal bé vont Kártándliba, melynek a' felső részin 4 petsét helye látzik voltak következendő portékák [TLt Praes. ir. 1062 özv. Baró Kemény Simonné lelt.].

Szk: *papiros* ~. 1821: Van egy pappiros kartandli kevés keményítő benne [Veresehyház AF; Told. 19] *

rózsás ~. 1846: Egy virág tartó magoss arannyos Urna egy asztalra való rosás chártánci [SLT 17].

kartács l. kartács

kártékony 1. kártevő; págubitor, dāunātor; schädlich. A. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere. 1607: (A disznót) mindenek lattara Vczara kelleót volna kj vonni kit ha czjelekedéót volna az Incta az teor-űnj semmi poena(n) az dizno Megh eoleszt minthogj karteconi volt, Ne(m) hatta volna [Mv; MvLt 290. 12]. 1799 k.: (A szántőföldet) Szükséges képen kelletett volna a praetendensnek mint maga földgyit vagy, kertel vagy Sántzal oltalmazni a kártékon Marháktól [Albis Hsz; BLev.]. 1814: az Exponensek elkároositatt sertései szokásas Kártékanyak voltak é? [Aranyosrákos TA; Borb. vk]. 1816: a Felperes sertései kártékanyak és szokásasak nem voltak [Kövend TA; i.h.]. 1819: a' kérdésben forgo kutya az Marhákra tanult volt, és Mitu Csernának a' panaszlo meg is fizette egy kecskét mint hogy azon kártékony kutyát magánál meg szenvedte szenvedgye azon kutya által okozott kárát [H; JF 36 Prot. 10].

B. Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf Menschen. 1760 k.: az illetén kártékony pásztor a körül levő szőlő Hegyek Pásztorait össze gyűjtöte főtt Törökbuza bára ... és így egész éjjel dorbézoltanak a Birtokosok tetemes kárára [Torda; KW]. 1794: (Ha az ifjú) dissolutiohoz szokik, egy incommunicabilis, szenvedhetetlen, kártékony ember lesz belőle, semmi rend, engedelmesség a nyakára nem fér [Csetri, Körösi Csoma 93 Nalázi József testőrör, generális jel. a Ref. Főkonz-hoz].

Szk: ~ *modra* kártékonyan. 1814: Tudja é hogy a ... Kis aszszony Körtvélyfáji .. árendába más által biratott Jozságát valaki csipte, harapta, és foglalgatta volna? Vetéseit és Kaszállóit kártékony modra marháival vette és prédálta volna? [LLT vk].

2. kb. ártalmas; dāunātor; schädlich. 1828: felette artalmas, s erőssen pusztító Dér-Hoharmat, Aszály, Rogya, és az idő folyásának ... más mostoha kártékony, de közönségesen mindenféle Uralkodo viszonzatszágai [Kv; SLT Vegyes perir.].

kártékonykodik kárt okoz/tesz; a pricinui (cuiva) o pagubă; Schaden anrichten, schaden. 1806: 1803ban őszszel Szilva Szedésor Basa Denielnek ött Darab Sertései az Also Czitzhegyében kartekonykodni be mentenek ... ki Gyepűjén mentenek be? [Dés; DLt 82/1810 vk]. 1807: szoktanaké másoknak is gyümööltsős, veteményes Kerteikben gabonaikban kártékonykodni pusztításokat prédálásokat üzni, ha igen mi modon és mikben állanak azok? [Kakasd MT; DLev. XXXV. 13 vk].

kártékonyos kártékony, kártevő; págubitor; schädlich. 1776: Az utrizált személyeket jól esmérem, olyan nevezetes kártékonyos Emberek(ne)k eleitől fogva nem esmértém [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

kártékonyosocska kártevőcske; págubitor; kleine Schäden anrichtend/machend. 1776: Popa Györgyről mondhatom azt hogy eleitől fogva kártékonyosotska Ember(ne)k tapasztaltam lenni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

kártékonyoság tilalmas hely; opritură; Gehege, Scho-nung. 1840: amely marhát szánszándékból való kártékonyoságra való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák bírókézre az ilyes marhát gazdástól [Taploca Cs; RSzF 175].

kartell fogolykiadási egyezmény; cartel, convenție pentru schimbul prizonierilor; Vertrag zur Auslieferung von Gefangenen. 1705: Mi az őfelsége cartellja szerint a rabokat kiadjuk, ha kiváltják, de eddig még sem hercegetek, sem grófokat, annál inkább alábbvalókat tőlünk ki nem váltottanak, sőt még választ sem adnak leveleinkre [WIN I, 649]. — Az értelmezésre l. a TESz-t.

kártély, kártélyos l. kvártély, kvártélyos

kártérítés despágubire; Schadenersatz. 1846: Férjétől birt Zálagas Kis Esküllői részek részleges el kárasadások kár térítése [Kisescüllő K; Somb.].

kártét károkozás/tétel; págubire; Schädigung. 1677: A' Mely szolgál szegődött idejét jámborul ki-tölti, s' annak Ura contentalni nem akarná ... ha comperialtatik igaz praetensioja ... tartozzanak Urának javaiból satisfactiot tenni a' Tisztek ... ugy mindazáltal, hogy ha kár tétét, vagy egyéb méltó okát, nem comprobálhatná az Exponensnek Ura [AC 244]. 1772: akár Juh akár Csorda Pásztor legyen, ha bé adatik az Határ Biro büntesse egy forintig valahányszor a Gabonabeli kár tétel vádoltatik [HSzj juhásztor al.].

kártétel 1. károkozás/tevés; págubire; Schädigung. 1570: Bozy Isthwan, Azt vallyha hogy Nem Mezze az zakal Ambrus zeoleyet corzeotte Eo Mykor Jaray Janos az ferencz deak zeoleyet urzy (!) volt, De eo Nem lathot semy kar tethelt [Kv; TJK III/2. 200]. 1594: Leot panaszolkodas ... hoga az vetesen zabadon niulaznanak, es az vetesben nagi kart tennenek, niomottatnak, Azert biro vram kialtassa megh, hoga valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hoga niulaz, tahat nyilakkal puskaual meg leoucoldeozik, mert lattiak eo kegme hoga egiebbeppen sem akarnak effele niulazok az kar tetelteol megh zwanni [Kv; TanJk I/1. 236]. 1629: Nemis tudom hogy Jo Annan kar teot volna az legendy. De hallotta(m) azert mastol hogj eo dolga volt az kar tetel [Mv; MvLt 290. 36a]. 1677: A' Halas Tökban sok károkat szoktak tenni a' halat lopók ... ha meg-fogattathatik, dijjának le-tételével szabadullyon-fel ... ha pengig annak utánna tudatik-meg, a' Tisztek floren. 12 büntesség, és a' kár tételnek meg-tudható volta szerint ... a' meg-irt poenának két része a' panaszlo fél, harmada az Executoroké légyen [AC 110]. 1716: az malomnak ... el szenvedhetetlen ... kár tételit ugymint ország uttjának közenseges révnek el bomlását ... eddig nem tapasztaltam most sem tapasztalom [Sövényfa KK; MbK 111]. 1757: az Exponensek(ne)k Sem Potentariioskodása (!) sokat Sem Marhájokkal való szánszándékos Kárteteleket nem tudom [T; Ks 8. XXI. 13]. — L. még RSzF 157, TML III, 600.

Szk: ~ *ben megtalaltatik vki*. 1605: Az zantással pengig az Özy vetesnek kartt ne tegyenek az fordulással és rea való menessel, Mert a' ky effele kar tetelben meg talaltatik az kartt meg vezik raita [Kv; TanJk I/1. 502] *

~en kap vkii. 1757: Frenk Uramnak egy Jobbágyát a' Kár tételén kapták, s meg nem adván magát . a pásztorok meg verték [Mocs K; JHbK XLVII/17] * ~ esik vmiben. 1677: ha valamely gabonában, vagy szőlőben kár-tétel esnék törvény szerint büntessék [AC 217] * ~i visz végbe. 1736: kerettem volna kézben az ő Kglme Josef nevű fiát Relatoriamban meg nevezett ettzakai tolvajságokat lopásokat és kártételeket vitt végben I(ste)n és haza törvénye ellen [Torda; TJKT I. 123].

Sz. 1620: De vallaha, tullaha, billaha! az németek nekünk a bolondvári kártételt megfizették; Vácot, Fileket, Nógrádot s mind az több várakat, melyeket az muzulmán nemzet bírt, megígérték [BTN² 398].

2. a károkozás helye; locul producerii pagubei; Schädigungsstelle | a károkozás eredménye; rezultatul păgubirii; Schädigungsergebnis. 1573: Rach Mihál azt vallia hogi mykor meg vagta volt tehenes myklos Kis mihal dyznaiat Eotet Ely hitta volt hogi meg Mwtassa neky az heliet az karteteltis, Eo ely Ment vele latta az helt, deh ne(m) az eo felden volt hane(m) az zomzediaen hwl meg vagta, Latta az kar teteltis, es hwl ky zeoket az dyzno az zeowenien [Kv; Tjk III/3. 148]. 1630: mutogata Borsos Ura(m) az kar tetelt | Latta(m) enis mind az kar tetelt, s mind penigh az marha tapodast ganelast [Mv; MvLt 290. 222-3]. 1783: Lázár Imreh Ur rész erdejében reá akadván egy hellyen a' kár tételre, Erdő Pásztor Társammal edgyütt fel vevők a' Szekér nyomot, meljel el vitték a' lé vágatt veszsztöt [Kissáros KK; JHb XX/8. 13].

3. megkárosítás; păgubire; Beschädigung. 1805: a Verős kovatsoknak felette el aradván lopások s Gazdakoknak kár tetelek ennek el tavaztatásara határozatlik hogi senki is se kovátsának se Segitoinek vassal fizetni 12 for. büntetés alatt ne mereszljen [Torockó; TLev. 7/12].

kártétető I. mn károkoztató; care acțiunează în așa fel încît să se producă pagube; Schaden anrichten lassend. 1680 k.. látván az határainknak elvesztegetését az sok kár tétető gonosz potentiariusok mia rendeltünk ezek(et) úgymint gondviselőknék; Jankó György atyánkfia, és ő kegyelme mellé záloglókat, hajtókat Mikés Pál uram két biráját [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383-4].

II. *fn* károkoztató személy; persoană care acțiunează în așa fel încît să se producă pagube; Person, die Schaden anrichten läßt. 1680 k.: így végezünk hogy ennekutánna az sok kár tétetők refrenáltassanak, hogy ennekutána ha valakit vadoznak valakik, zálogoljanak meg egy forintig [uo.; i.h.].

kártevés károkozás/tétel; păgubire, provocare de daune; Schadenzufügung. 1666/1793: Mivel sokaknak Teklek kaszáló kertjek, Csűr kertjek, a Falu határára függ be, nimeljek kaput nimeljek rést, nimeljek pedig jukakat szoktak be tartani, azért az illjen heljeket kár tevések idein minden Holnapban meg circáltasson a Bíró [SzékFt 22-3].

kártevő I. mn 1. károkozó; care aduce pagube/prejudicii, păgubitor; Schaden zufügend, schadend. 1592/1593: Hogy penigh az kaar thyeo Barmokat eleollem el veottik . . . aztis beochywywel varom megh az Teoruentel, Item karomatis beochyewel varom megh [Dés; Ks

35. V 12]. 1605: minden ember labas marhaynak pztort tarchion senky az kertek keozeot zabadon ne Jartassa, mert valaky ott talalya megh leohessek es egyeb arantis el eolhessek affele kar teueo marhakat [Kv; TanJk I/1. 525]. 1736: (A rét kerülői) a Rét őrizéséhez szorgalmatosabb(an) lássanak, és a kártevő marhákat bé-hajtsák [Dés; Jk 464b]. 1756: A tilalmasban talált Lovaktól a' Gornikok patko pénzben 8. pénzt, szarvas Marhától 3. pénzt vegyenek, és a kárt a kár tévő marhának Gazdája meg fizesse [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.]. 1790: (Domokos Istvánnak) némely kártevő udvari ebek két juhait elszaggatták [Árkos Hsz; RSzF 279]. — L. még RSzF 173.

Sz. 1686: paraszt példáb(an) szokták mondani az kártevő macskát meg szokták verni hogi mászor kárt ne tegyen [Kv; Tjk XIII/1. 311].

2. ~ hely tilos (tilalmas hely); loc oprit, opritură; Gehege, Schonung. 1606: ha Mare faluanak Marhaia az Remetej hatarban kar teueo heljre megien kart tezen ha otth talaltatik be haiczak [UszT 20/89]. 1647: ha valamellyik Czejdi ember latna valaki marhajaz az kár tevő helyben [Csejd MT; Told. Huszár 17a]. 1671: (A pásztorok) praetendallyák azt, hogy kár teueo tilalmas helyről bé haytando marhajaz az Incta potensiose el vötte volna [Kv; Tjk VIII/11. 114]. 1674: Péter Miklost citaltattuk hogy az Mezeo pásztoroktól kár téueo helyről bé hajtott marhákat el veott | Pásztor Mártonnak egy Gyeorgy nevű szolgáját kéretttük fel hogy kár téueo helyről bé hajtott marhákat az mezeo pásztoroktól hatalmasul el veott [Kv; Szám. 34/L. 4-5]. 1769: Simon Jánosné . . . a hunné bé hoztak kártévő hely volt e [Koronka MT; Told. 19/45].

II. *fn* károkozó személy; persoană care aduce pagube; Schädling. 1605: Az Zeoleo keozeot valo nyulaztatatrolis azon vegezes obseruáltassek: A' kik effele kar teueket penigh be mondanak biro Vram(na)k awagy az Tanachnak tehat tiz forintnak harmada annak adassek [Kv; TanJk I/1. 511]. 1732: hamí kar fog lenni, az kár tevő fizeti meg [Dés; Jk 426b]. 1755: az Ngod Joszágab(an) nem voltam kár tivő Sött inkább haszan tevő [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt kezével]. 1783: az fel vert Füzfa Karokat s Töviss kertet heljre plántájja s tsinálja a' kártevő [Ádámos KK; Pk 7]. 1792: a Kár tévőkett, az Udvar büntette, másnak szova eddig elé nem volt a Tilalmas rontásért [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. 1852: Luka Szinyionné . . . sok károkozott, azért bérből akkor el huztunk, mint kár tevőtől, és bodorgo cselédőtől [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

karthágóbeli karthágói; din Cartago; aus Karthago. 1710: (A) magos és szoros havasokon régenten a carthágóbeli híres Hannibál bement vala [CsH 325].

kartifol karfiol, kelvirág; conopidă; Karfiol, Blumenkohl. 1715: az kauléfioi Szépen ki kelvén, a bolha által ell veszet [O.cseszve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1717: Küldöttem . . . Féjés káposztát vagj harom Cauliofiolét is [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.]. 1724: az kertek tiszták, az Caulifiofik erőssen nilnak [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. 1734: A mi kárdifioi volt a' harmat előtt Pinczébe tettük [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. 1751: Kártifol Kalarabi [Kv; RKA]. 1787: Küldök ez uttal Gligor által ujságba

egy kevés tseresznyét, epret, Zöld borsot, kardifoliót [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1791: a kertekb(en)

Cárifoli is ugyan szépen vagyon de immár fel kezdett magzani [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1793: Ezen alkalmatosságból . . . küldök Nagyságod számára sákba bé tsinálva 8 kártifoliát [Hadad Sz; JF 36 LevK 286 Benkő Elek lev.]. 1815: Czékla, Kartifiol és Répa is felesen [Nyáradsztbenedek MT; Told. 50]. 1817: A kertész már a Táblákat fel asatta . . . a hova a Káposztát szoktak ültetni és a Kártifoliát [Héderfája KK; IB. Útó Bálint tt lev.].

kartifiol-mag sáminjá de conopidá; Karfiolsamen. 1711: tettem le . . . négy Német forintot kaulifiol, articsoka, téli és nyári endivia magra [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. 1724: en eddig elé kaulifiol magot, ugy olasz kaposzta magot ket izbenis küldöttem [ApLt I Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. 1789: Kartifiole Mag 8 Loth [Mv; ConscrAp. 30]. XVIII. sz. v.: A Káposzta, Répa, Retek, Caulifiol és kauli répa magot . . . egy próbald: Törd meg . . . és ha Siros vagy olajos a leve, jo és Fris á mag [Ks Kerti oeconomia]. 1796: Papirosban Balsam mag Cartifiol mag [Déva; Ks 76. IX. 26].

Szk: nyári ~. 1816: Küldöttem a' Görgényi Kertésznek 2. Loth. Téli, és Nyári Kartifiol magot [Mezőmadaras MT; Born. XVb]. 1824: A' Nyári kártifiol, nyári korolábé, és nyári Olosz káposzta Magokat, melyeket — Nagyságod levelébe bé petsetelve küldeni méltoztatott, — Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] * téli ~. 1830: Téli Nyári Kártifiol és ősi Korolábé mag vétetett Bésztertzen 36 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

kártocska fakannácska, táj kártusocska, kártyácska; cofitja, donicioará; hőlzernes Kännchen. 1679: Kicsiny fedeles kártocska nro I [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 28.]. 1688: Luczai Sándor adminisztrált Kártocskát, nro 6. [Porumbák F; UtI].

karton pamutvászon; stambá, carton; Kattun. 1757: A Kis Bóltban a két ablakon két ele vont kártonbol valo supellat [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. 1758: Egy veszszős hoszszu Német Schlafrock tafotából, kartonnal bérlett [Nsz; TSb 21]. 1769: 3 1/3 Sing cartany [Gyf; Berz. 7. 69/1]. 1803: 3 sing Kartany [Mv; DE 3]. 1805: Paplanak fain kartanbol [Hosszútelke AF; Kath.] | Két darabatska Ujj Kartan [Szamosfva K; BLt 9]. 1813: 8 1/2 sing moldony . . . 3 sing kartony [Mv; DE 3]. 1840: I Bujbelének valo Kartony [Dés; DLt 1248]. 1856: Varga Susi fizetése . . . 2 fersing lajbistol egyik karton egyik kotzkás^a [Körtvélyfája MT; LLt. — ^aFolyt. a fels.]. — Vö. a *cickarton* címszóval.

Szk: csikos ~. 1812: Egy Donyha haj csikos kartonbol [Mv; MvLev. Szabadi Josef hagy. 9]. 1838: két csikos karton ablakra való forhang drot vasával [Gidófva Hsz; HSzjP] * kék ~ 1841: Egy karos és hat kék kartonnyal bé vont egyes Székek [Egeres K; Ks 89] * tarka ~. 1816: Egy Olosz fal fenyő fábol torka kartonnal [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1833: Egy töltött jo diofa kanapé zöld csiku tarka kartonnal bé vonva [Katona K; Ks 73/55] * török ~. 1804: I Fekete tafota ruha hozza valo ket rendbeli Karton

egyik jo féle Czitz az másik Török Karton [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye] * virágos ~. 1754: Con ferált Májai Ferencz Szabo Mária Aszszony az Ur asztalara a Bói^a Refr. Eklesiaban egy asztalra valot melynek a közepe veres viragos Karton, körül egy tenyérnyi kék virágos szőr matéria [DobLev. V/265. — ^aMT].

Ha. 1808: Kartany [Mv; Told. 22]. 1828: kartan [Mv; DE 3]. 1831: Kartony [Mezőgerebenes MT; TLt Közig. ir. ad 1315] | Kortony [Marosludas MT; i.h.]. 1841: kartan [Dés; DLt 365].

karton-ágytakaró cuverturá de pat din stambá/carton; Kattun-Bettdecke. 1768: Egész Karton derekajj halj 2 Egész Karton vánkos haj 4 — Egy karton ágy takaro Viseltes Karton paplan [LLt Fasc. 11]. 1801: Édy rongyos Karton ágy takaro [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 6]. 1805: Egy Kartany Ágy Takaro Ket darabotska Ujj Kartan [Szamosfva K; BLt 9]. 1830: égy Kartony ágy Tokoro [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 174].

karton-alsószoknya jupon de stambá/carton; Kattun-Unterrock. 1789: vettem kezemhez 2. Gyoitsal bérlett Karton also Szoknyákat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

karton-bújbelé pamutvászon rékli; bluzá (femeiascá) de stambá/carton; Kattun-Tulifant (Leibchen). 1839: Egy rongyos Karton Bujbelé [M.lápos SzD; DLt az 1846. évi iratok közt].

karton-derékajj un fel de saltea subjire de puf, fäcutá din stambá/carton; Kattun-Unterbett. 1819: egy kék Karton Kotzkás kisebb derekajj [Kv; Pk 3].

karton-derékajjhaj kartonderékajj huzat; invelitoare de stambá/carton cu care se îmbracă salteaua de puf; kattunener Unterbettbezug. 1768: Egész Karton derekajj halj 2 [LLt Fasc. 11].

karton-előruha kartonkötény; șorț de stambá/carton; Kattunschürze. 1790: Egy viseltes gyolts elő ruha. Más viseltes Karton elő ruha. Egy viseltes Bagazia elő ruha [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 4]. 1811. visel égy fejár gyapot gyolts fersinget, égy fejár korton veres csilagotskákkal elő ruhát [DLt 508 nyomt. kl].

kartonsfersing kartonszoknya; fustă de stambá/carton; Kattunrock. 1781: Karton fersing egy [Koronka MT; Told. 10]. 1817: Egy kartan Fersing [Mv; MvLev.].

Szk: pettyegetett ~. 1817: Egy pettyegetett tarka karton fersing [Mv; DLev. 3. XXIIIa] * tarka ~ → pettyegetett ~ * virágos ~. 1817: Egy fejár virágos kartan fersing RFl 10 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3]. 1849: a Jonás Ferencz szolgálójától el lopott Egy kékes és veresses virágos viseltes kartony fersinget [DLt nyomt. kl].

karton-főkötő scufie/scuifjă de stambá/carton; Kattunhäubchen. 1790: Két Karton Főkötő, Két fejár gyolts Főkötő [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy.].

kartonfüggöny perdea de stambă/carton; Kattunvorhang. 1850: Két karton nagy függönyök 5 vft [Algyógy H; Born. F. II].

kartonhaj karton-párnahuzat; fajă de pernă din stambă/carton; kattunener Kissenbezug. 1768: Három piyhé Derekaly; egyik karton hajjal, kettő kék Diktával [Császári SzD; WassLt Wass Ágnes ágynemű-lelt.]. 1787: Négy közönséges nagyságu Párna, mindeniken kék kartan haj Rf. 2 Dr 72 [Mv; MvLev. 8]. 1812: Ket Nagy parna kender Tokjával (így!) Botbéli kek karton Hajával [Mv; i.h. Szürtei Josef hagy.].

kartonháj karton-párnahuzat; fajă de pernă din stambă/carton; kattunener Kissenbezug. 1766: Négy nagy vánkossal, Ugy három kisebb lintzi Gyolts Zöld és karmasin Selyemmel varrot hijakkal a nagyobak(na)k, de a kissebek(ne)k karton hijak vagyon [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. 1789: 3. párna jo féle Karton hejjával, edgyike tépelt Toluval, Ketteje pijhével [Mv; ConscrAp. 21].

kartonhájú kartonhuzatos; cu fajă de pernă din stambă/carton; mit kattunenem Bezug. 1836: egy Karton paplan . . . és két kis karton héjju párna [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

karton-karszétli női kartonujjas; camizol de stambă/carton; kattunenes Frauenjäckchen. 1810: Egy Karton Karszétli Rf 6 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2].

kartonköntös kartonruha; rochie de stambă/carton; Kattunkleid. 1789: vettem kezemhez . . . Egy viseltes veres karton köntöst Szoknyástul [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1800: Három karton köntös, az edgyik kalamajka [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. 1805: Egy viala szín atlaz köntös . . . Két Kartony Köntös [M.köblös SzD; RLt Majtényi Istvánné Rettegi Sára kel.]. 1820: Kartony Köntösök Nro 4 [Félör SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

Szk: babos ~. 1816: Kék babos karton köntes 10 Rf [Kv; Born. IV/41] * *samoá ~.* 1823: Schamoa viseltes karton köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kartonlájbi kartonmellényke; vestă de stambă/carton; Kattunleibchen. 1817: Egy virágos Sellyem, más fejjér Pikét, és egy kartan fejjérnép kurta Lájbjik Rf 6 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3].

karton-nyakravaló papion de stambă/carton; Kattun-Halsbinde. 1880: a lájbid felett két csücskéje látszik ki valami kék babos karton nyakravalónak [PLcv. 77 Petelei István Jakab Ödönhez].

kartonos kartonnal bevont; ímbrácat cu stambă/carton; mit Kattun überzogen. 1823: Egy tarka-kartonos kanapéé [Nsz; DobLev. V/1080]. 1849: egy tarka kartanos töltött szék [Somkerék SzD; Ks 73/59].

kartonpaplan plapumă de stambă/carton; Kattun-Bettdecke. 1761/1784: egy karton paplannya [Kővár-hosszúfalú Szt; TKhf Com. Anna Teleki (61) vall.]. 1787: Egy viseltes Karton Paplan Hf 3 [Mv; MvLev.

Nagy György hagy. 4]. 1810: 2. Kartan Paplany viseltes [Mv; DLev. 2. XIX A]. 1818: Egy Kartan Paplany uj berke gyapjuval töltve . . . 149 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. 1850: egj darab karton paplan 7 vft [Algyógy H; Born. F. II].

Szk: babos ~. 1838: Egy veres babos karton viseltes paplan [Kv; Pk 3] * *kék/kékes ~.* 1788: Kékes virágos nyári karton Paplan Kék virágos karton nyári paplan [Mv; TSb 47] * *nyári ~* → *kék/kékes ~* * *tarka ~.* 1764: egy közönséges Küsedet tarka Kartan Paplan [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. 1790: Egy viseltes gyapottal töltött tarka karton Paplany [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy.] * *veres ~* → *babos ~* * *virágos ~* → *kék/kékes ~* * *zöldes ~.* 1849: Egy zöldes karton paplan [Mv-Lev.].

kartonpárna karton vánkossal; pernă de stambă/carton; Kattunkissen. 1805: Egy Tölgy Fa régi modi kanapé Kartany parnakkal [A.jára TA; BLt 9].

karton-párnahaj karton-párnahuzat; fajă de pernă din stambă/carton; kattunener Kissenbezug. 1797: négy fajin karton párna haljak [M.köblös SzD; RLt]. 1812: Egy veresses Kartan párna haj Rf 3 [Mv; MvLev. Szabadi Josef hagy. 8].

kartonportéka marfă din stambă/carton; Kattunware. 1831: az Görgenyi Járásban ez előtt öt Esztendőkkel Görgényben volt egy Boltos, a' ki Kovákkal Pipákkal Gyapattal Fejtövel, és holmi kartan portekakkal kereskedett [M.régen MT; TLt Közjg. ir. ad 1315].

kartonrokolya kartonszoknya; fustă de stambă/carton; Kattunrock. 1804: egy karton Rokkolya 7 Rf. [Kvh; HSzjP]. 1820: Vagyon 1 karton Rokolya Surtzal együt 11 Rf [Kvh; i.h.].

Szk: faolajos ~. 1837: Egy veres fa olajos karton rokoja surtzával együt [Kvh; i.h.].

kartonruha kartonköntös; rochie de stambă/carton; Kattunkleid. 1817: Egy Veress Kartan Ruha Rf. 4 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3]. 1817: Egy kartan Fersing, és egy kartan Ruha [Mv; MvLev.]. 1848: Kartan ruhára 2 ftot adott [Kv; Végr.].

karton-surc kartonkötény; sorj de stambă/carton; Kattunschürze. 1805: Tsináltattam a Szolgalonak egy kartany surtzatt 1 f 40 x [Tresztia H; Ks Vegyes ir. 109]. 1829: Vagyon két karton rokolya ehez karton Surtzal együt 20 flor. [Kvh; HSzjP].

kartonszélű kartonszegélyű; cu marginile de stambă/carton; mit kattunenem Saum. 1797: Király szín tafata közepű Karton szélű Paplan [M.köblös SzD; RLt]. 1797: Egy Király szín Selyem közepű és Kartan szelű rongyos paplan [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

karton-szuperlát kartonfüggöny; perdea de stambă/carton; Kattunvorhang. 1749: egy kárton Supellát [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. 1789: vettem kezemhez 2 uti rosa szín atlaz paplant, 1 uti karton Superlátot, ahoz hasonló ágy takaroval edgyüt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1].

karton-takaró kartonterítő; cuvertură de stambă/carton; Kattundecke. 1803: Egy babos karton Takaró a' Praedikáló széken [Szentháromság MT; UnVJK 263].

kartonujjas jachetă de stambă/carton; Kattunjacke. 1838: Egy uj Hoszsza bunda, egy köpönyeg, egy prémes ujjas, négy karton ujjas . . ezek mellé adattak kilentz Lájvik egy Selyem, a' többi karton [Szentimre MT; Bal-Lev. Balog Klára kel.].

karton-überrokk karton felsőkabát/felöltő; pardediu de stambă/carton; Kattunüberrock. 1837: Egy karton iberok parkét bérléssel [Dés; DLt 526/1838].

karton-vánkoshaj karton-párnahaj; fajă de pernă din stambă/carton; kattunener Kissenbezug. 1768: Egész Karton derekaj haly 2 Egész Karton vánkoshaj 4 . . Egy Karton ágy takaró Viseltes Karton paplan [LLt Fasc. 11].

karton-viganó karton-szoknyafajta; un fel de fustă din stambă/carton; Art Kattunrock | egybeszabott női felsőruha/köntös; rochie de stambă/carton dintr-o singură bucată; in einem geschnittenen Frauenkleid/gerwand. 1813: Egy gyolts vagy karton Viganó vagy Iberok megfestésért . . 1 Rfl 31 xr [Kv; MNy XI, 35 A' Festök Miveinek Limitatioja 21]. 1816: Kartan viganó 5 Rf 11 xr [Kv; Born. IV 41]. 1823: Bartsné Kata . . szörnyű gálántoson jár többnyire karton és tsipkés viganóval [DLt 254 nyomt. kl].

A lehetséges kétféle jel-re l. az ÉrtSz viganó al. Az erdélyi adalékokban azonban nagy valószínűséggel inkább csak a "szoknyafajta" jel-sel kell számolni.

Szk: hamuszín ~ → virágos ~ * tarka ~. 1803: Egy Tarka karton viganó [Kvh; HSzP]. 1817: Egy tarka karton viganó [Mv; DLev. 3. XXVIII. A] * virágos ~. 1818: Egy hamu szín virágos karton viganó viseltes [Kv; HG Ádámosi Végh lev.].

kártos, kártus 1. fakanna, táj kárta, kártyus; cofă, doniță; hölzerner Kanne. 1722: az ő kglme Felesége hozzája menvén kérte tőle a korsojat hogj igjek, az szolgálóis oda adá s Nagj Ferenczne Assz(ony) foga s az földhöz úte, az után a kártosát is az földhöz úte, s annak akkor csak a Feneke esek ki [Göc SzD; WassLt Marosán Gergely (60) zs vall.]. 1731: Csabai László Uram ő kglme Gligor nevű szolgálját Láttam az fogadoban, az holottis egy kártosban két kupa bort vón [Császári SzD; i.h. Balás Thodor (22) vall.]. 1753: Egi kártas raszsz [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1773: a' Vármegye Stab házaitól egy Kártossal ivo Viz Után a Szamosra menvén láttam Jobbágyát [Dés; Ks 32. XXXII]. 1780: magam Szemeimmel láttam Sokakat onnéd Kártussal, kantsóval, és Fazékkal vinni Bort [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. 1780: A Velmitzében 20 vedres egetbor főző üst 1. 15 vedres egetbor főző üst 1 ezek(ne)k Sisakjok, tsős kádjok, tső alá valo kártussok egy egy külön külön vagynak . . Nagy kartus 1 [Bethlen SzD; BK]. 1799: egy kártos Petreselyem maggal tele [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: ivó ~. 1742: Ivo Kártos [Bh; Told. 25] * meritő ~ 1757: az Arany a' porond közt meg ülepedik medenékesen lábakra más fél öl hosszúságú deszkát állit-

ván, mossák czondra poszto fótakkal bé teritven edgyik a' porandat szüntelen tölti a deszka teire, másikra pedig meritő kártással a' vizet, s ekképpen le mosodván a porond megülepedik az Arany a fotakan [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével] * öntöző ~. 1735: Öntöző Kártos nem igen jok 2 [Kóród KK; Ks 65. 45. 171] * tőkési ~. 1836: Hat új Tőkési Kártos [MNy XXXVIII, 207] * vizes ~. 1745: csobolyó forma vizes kártos nro 2. [Marosztkirály AF; Told. 18]. 1814: A' Cseled Ház Ajtáján bemenne . . egy vizes Kártos, egy tehen fejo Sajtár [Mezősályi TA; RLt] * vízfordó ~. 1722: (A konyhában) egy viz hordo kártos, ket korso [Algyógy H; Born. XXIXa 9 Bornemisza János conscr. 1]. 1740: Viz hordó jó kártos 2 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7]. 1781: Viz hordo kártos [Körtvélyfája MT; LLt] * vízöntöző ~. 1788: Egy viz öntöző Kártos [Mv; TSb 47].

2. vhány fakannányi; de un anumit număr de cofe/donițe; von einigen hölzernen Kannen. 1752: Csak két Kártus bort hoztanak volna [Algyógy H; BK]. 1755: magamis bé menvén az Burdélyba, láték ottan egy kártos bort [Déva; Ks 101]. 1828: hozzám béhozott volna egy kártus és karafina mustot [Dés; DLt 161].

3. fémkanna; cană de metal; Metallkanne. 1730: egy trébrellyezet kanna Ürmös Borkal valo. egy kártos egészen arannyas [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. 1732: Egy Ezüst Arannyos kártos [Kv; Ks 35].

? ◇ Hn. 1774: a' kis kártos utya' hoszában [Gerend TA; EHA]. — Vö. a kártya, kárta címszó hn-i adalékai-val.

kártón karon(fogva); de braj; am Arm (führend). 1603: Barabas olahot ket felől kar ton fogta wala deak Jstuan, mas felől az Imreh kocwacy fia, mihalj wjfalwy [UszT 17/41 Demeter mihalj Bezedi zabad zekel vall.]. 1879: Nehogy azt véld, hogy nem eszeltem én ki már magamnak, hogyan nézhetsz ki(!) hogy nem láttalak én már abban a nagy fás sorban — ott a kertben — sétálni a feleségeddel kártón, nagyokat lépve [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kártya 1. játékkártya; carte de joc; Spielkarte. 1694: Itt^a láttam Egy lovat; ki . . A kártyában amennyi szem volt, annyiszor ütötte a földhez a lábát [Kv; KvE 231-2 VBGy. — ^aA sokadalomban]. 1736: Innepekben, de kivált sátoros innepekben Akkor kártyával is szabad volt játszodni, de másszor nem [MertTr 432]. 1798: 7 játék fainab kártya xr 42 [Déva; Ks 73-74]. 1847: a' slájfer kártyát kért [Dés; DLt 498].

Szk: francia ~. 1756: kávéra s pár Francia kártyára Reh F. 3. xr. 6 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 75b]. 1800: 2 Játék magyar kártya . . 4 Játék megint francia kártya [Mv; Told. 74]. 1851: 2 turtzet francia kártya [Dés; DLt] * magyar ~. 1800: 2 Játék magyar kártya [Mv; Told. 74]. 1808: 2 Játék Francia Kártya 1 Játék magyar Kártya [Mv; Told. 22].

2. kártyajáték; joc de cărți; Kartenspiel. 1583: Joannes Kalmar Junior fassus est Azt(is) tudom hogy Kapa Mihály Iol lakot Bechben de Nem lattam hogi kartiara Awagi egieb helre tekozlotta penzet [Kv; TJK IV/1. 124]. 1657: az usualis moneta bő volt csak kártyára is udvarában^a [KemÖn. 141. — ^a1631 táján Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalin fejedelem-asszonyának]. 1710 k.: a játékban telhetetlen s fáradha-

atlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom; de nem vesztet ülo, mint a kocka, kártya, szák, sakk [BÖN. 501]. 1819: a Legények között a Kártya, kugli s több a félek szorossan meg tiltassanak [Kv; Mész-CLev].

Szk: ~hoz fog kártyázásba/kártyázni kezd. 1704: kártyához fogván, egész későig mind kártyáztak [WIN I, 79] * ~ra megy kártyázni megy. 1704: az urak mentenek Haller István uramhoz^a kártyára [i.h. 78. — ^aNszben] * ~t játszik kártyázik. 1573: Kiral Mate azt vallia hogi . . . az Ianos deak hazanal latta hogi veres Antalal kartiat lachot gergel, antal ely Nerte penzet [Kv; TJK III/3. 282]. 1593: Aztalos Lukach vallia Albert Marton kartiat koczkat jaczot korchomakon, es eleg pinze volt [Kv; TJK V/1. 421] * ~t játszik. 1806: játzodtunk kártyát, szembekötösdit [Dés; KMN 190] * *vmennyit elveszt a ~n.* 1704: Bethlen Sámuel vram egyenahny forintot el is vesztett a kártyán [WIN I, 90].

kártya, kárta 1. fakanna, *táj* kártyus; cofá, donijá; hölzerner Kanne. 1598: mo(n)da Nagy Gaborne, Jeozte rongios beste kúrúa, azton be mene a pitúarba suiteö (!) hazaba ki hoza az kartiat az feoldhez ytę [UszT 13/30-1 Catherina consors agilis Lucae Somogy ppix vall.]. 1669: Hat legely ket kártya ket meregető sajtar Egy liu [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. 1697: Egy kis kártyá(ban) sendeljszeg [Borberek AF; Mk Urb.]. 1705: a Schlick generállal lévő hadak . . . Felül a hordóknak dongáit bévagdalták és kártákkal mérték a hordókból^a [WIN I, 630. — ^aA bort]. 1723: Egy korso, 2 légely, 1 kártya [Holtmaros MT; Told. 29/7]. 1738: Az Fa Edények száma Fel kéz Csöber 4 Kártya 4 [Papolc Hsz; ApLt Jeszenszki Pál Apor Péternéhez]. 1752: Hallottuk hogi Olosz Ferentz ur, ide valo udvar ház alatt lévő pintzeit, étzakának idejinn fel vervén: kártyákkal hordatták volna a bort [Algyógy H; BK. Csengér Andris (65) jb és Onu Lázár (37) jb vall.]. 1801: A Palinka Házba találatik egy nagy Kártya [Héderfája KK; IB].

Szk: *csecses* ~. 1738: egy Fedeles tseszes kártya [M.bikal K; KLev.] * *fedeles* ~ → *csecses* ~ * *kétfülű* ~. 1767: két fülű kártya [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2] * *meregető* ~. 1827: egy meregető Kártya fertályos [Koronka MT; Told. 34] * *merítő* ~. 1789: Egy Merítő Kártya Rf — Rr 3 [Mv; ConscrAp.] * *moslék-merő* ~. 1790: Egy moslék merő Kártya [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 2]. 1836: egy moslék merő kis kártya [M.péterlaka MT; TGsz 18] * *öntöző* ~. 1747: Öntöző kártya báldog Csövel [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1804: Rosz öntöző kártya [Borobenedek AF; SLev.]. 1817: Egy öntöző kártya 35 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41] * *sótartó* ~. 1736: Fenyő Edények: . . . Fő hordo cseber nro 2 Sótartó kis kártya I . . . [Várhegy MT; CU XIII/1. 93 néhai gr. Keresztes Márton gyermekei kúriájának leírása]. * *veteményöntöző* ~. 1770: A Pinczében Vetemény öntöző kártya nro. 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIB] * *vizhordó* ~. 1598: vala az Inek egy vizhord(o) kartiaia kezsembe [UszT 13/27]. 1725: Sütő házb(an) egy viz hordo Kártya [Beresztelek MT; Eszt-Mk Inv. 6]. 1775: Gyertya mártani valo rongyos kártya . . . Közönséges viz hordo kártya I. Egy vedres viz hordo kártya [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] * *vizivő* ~. a. (fa) ivóedény. 1771: A' már

meg romlott Gátnak hibái és jukai egy a nagy silipnek el törött talpa miatt nagy jukak esvén . . . ugy el ment a' viz, hogy még annyi sem ment a kerekekre, a' mennyi egy jo viz ivó kártyán keresztül térne [Ádámos KK; JHb LXVII/166]. — b. vhány (fa-) ivóedényi. 1800: idevalo Vintzellér Levatyáne egy viz kártya Szilvát adott egy fel fertaj eget boret [Somkerék SzD; JF. Andreaka Bulbuk (42) újparaszt vall.] * *vizmerítő/merő* ~. 1773: találtunk benne . . . öt rozsz viz merő Kártyát, két Víz hordo légelyt [Ksz; LLt]. 1795: Nagyobb viz merítő kártyta [Kosesd H; Ks 78. XVII. 13].

2. vhány fakannányi/kannára való; de un anumit număr de cofe/donijte; von einigen hölzernen Kannen. 1758: Kolosvárt vásároltatt(am) nyolcz Sing Német Posztot Rhf. 8 . . . Egy Kártya sárga ször, xr. 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 211a]. 1774: én a kutra jártam egy kártya vizét [Vaja MT; Told. 46/14]. 1800: idevalo Vintzeller Leontyáne adott egy kártya Szilvát . . . Sido Hersnek [Somkerék SzD; JF. Andreaka Szevinka (14) újparaszt vall.].

? ◇ Hn. 1774: a' kis kártya nevezet alatt lévő helyben valo földek.a' Nagy kártya nevű földben (sz). a' nagy kártya földek Haraszt felol valo oldalánál (sz) [Gerend TA; EHA]. — Vö. a *kártos* címszó hn-i adalékával.

kártyácska, kártyáska fakannácska, *táj* kártyusocska; cofitá, donicioarú; hölzerner Kännchen. 1748: Kis kártyáska no 1 [Nagyia K; Told. 11/95]. 1822: Kretsun Nutzuj egy Kis Kártyába egy Kupa Bort vett magához, ezen Kártyáska borral Nagy tüzzel Nagy Indulat, tal, felém jött [KLev.].

kártyajátszás kártyázás; joc de cărți; Kartenspielen. 1573: Olajos Myhal Azt vallia hogi . . . Zeoch gergy es fekete Matte Az kártya Iaczason Egbe veztek, hallotta hogi chigannak chalardnak hamisnak Monta Zeoch gergy Matet | Veres Antal Azt vallia hogi Az owarbely Janos deak hazahoz Ment volt korchomara teob tarsasagol egembe . . . ott addeg Isznak hogi kartia Jaczasnak elegetek^a hogi ely Nerte volt penzet vgi Mint fl 3 [Kv; TJK III/3. 224, 282. — ^aOlv.: elegyedtek]. 1584: Az Lezzegeő (!) Legeniek feleöl valamember Iobba(n) tudnak eo kgmek tanachul wegezny, eo kgmek lassak es bewntessek es talallianak oly modot hog' dologra Mennienek es az korchoma(n) karthia Iaczasba(n) henyebesbe(n) zitkozodasba(n) kialtozasba(n) Ne heweriyenek [Kv; TanJk V/3. 281b]. 1593: Ilona Cyposwteo Azzonj Torday vallia, hogy oda Jart Vince es Estwe kesen latta karthia Jazzasokat [Kv; TJK V/1. 423]. 1599: Zabo Janos al(ia)s Luch vallja colenk egj aztalhoz valamy kártya Jatzasnak okaert mikoron penig Jatzanak Munkott . . . Boldisar vonny kezdte az Zeket Zabo Gergy aloi [Kv; TJK VI/1. 287].

kártya-májszter nagy kártyás; cartofor; Kartenspieler. 1861: Olunitz (?) Juon Fogarbasan jelenleg alkalmasint flaszter koptato és kártya maiszter [Msz; TSB 38].

kártyás¹ (szenvedélyes) kártyajátékos; cartofor; leidschaftlicher Kartenspieler. 1704: Ma reggel prédiká-lott Zilahi uram . . . amelynek alkalmatosságával . . . a kártyásokat igen kipredikálá [WIN I, 79]. 1831: Dávid Antal egy részeges, kártyás korhel ember lévén, a' mult

uj esztendő napján Sz: Mise előtt Offen Bányán kártyázott, s . . . az oda való K. Ispány Ur meg vágotta [A. jára TA; TLt Köz. ir. nro 403 Csiktaplóczi Lázár Antal szb kezével]. 1836: Vári János . . . nagy kártyás, kuglis, biliárdos és tánczos, gyakran dohányoz [DLt 577 nyomt. kl].

Szn. 1584: Kartyas Mihál [Kv; Szám. 3/XIII. 3]. 1594: Karttias Mihál [Kv; i.h. 6/IV 72].

A szni-i adalékok a *kártyás* szónak felvehető 'kártya/fakanna készítő' jel-c alá is tartozhatnak.

kártyás² vhány fakanna férőjű/úrtartalmú; cu o capacitate de cofe/donițe; enige Holzkennen (viel). 1758: egy 5 kártyás Pálínkfőző üst csebrekel és Kártyákkal együtt [HSzj csős-cseber al.].

kártyasajtó 1857: Abrosz s szervét sajtó l Kártya sajtó l [Bodola Hsz; BLt 11].

Valamelyes valószínűséggel a játékkártya-köteget együtt tartó présfélére gondolhatni.

kártyásnyi fakanna-vastagságú; de grosimea cofei/doniței; holzkannendick, dick wie eine hölzerner Kanne. 1826: az alkujok lét volna tsak egy kartásnyi vastagsága Fákra [Klic SzD; BálLt].

kártyász kártyajátékos; jucător de cărți; Kartenspiel. 1842: Etzaka 9-től 12. Orakorig jártam ki a' pulver várdáig és bé a' városra mely alkalommal holmi kártyászkot el idéztem [Kvh; HSzjP].

kártyázás kártyajáték; joc de cărți; Kartenspiel. 1710 k.: Az ország keserves állapotjáról beszélgettünk; több sok szó után mond Apor^a. Ez elveszett és még inkább elvész, és ennek a többi között nagy oka a gubernátor rendkívül való tunyasága, kártyázása és mindenekfelett a szörnyű fondorkodása és a tanácsnak elárulása a generális előtt [BÖn. 971. — ^aGr. Apor István, a fejedelemkorban tanácsúr, majd kincstartó]. 1756: Tit. Némethi István Uramat kártyázás közbe találtam [Kv; Mk IX Vall. 31]. 1771: Vasárnapokra nem egyebet csinálnak tsak a kártyázásban egész napot töltettek és a Templom felé sem mennek [Dés; DLt 321. 10a St. Tot ex Ormány^a (27) ns vall. — ^aSzD]. 1845: átallyában minden kortsomározástól és a kártyázástól kívánom a férjemet el tartoztatni, hogy ne pazéroljan [Dés; DLt 502].

kártyázik a juca cărți; Karten spielen. 1702: En tsak izsom kártyázom az pénz szinten el fogyot küldenél bár csak tiz forintot [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1752: a közllyeb el mult fársángba este vacsora előtt kártyázni lévén az Ur eo Nga [Altörja Hsz; HSzjP Caterina Sándor (19) ppa vall.]. 1756: Némethi István Uram legottan az Asztalhoz tsapván in Specie tizen egy új, és egy ó aranyat, azt mondá a' Felcsernek, aló bankó Tamás, 's azonnal mingyárt kártyázni kezdetek ketten három Márjásokba [Kv; Mk IX Vall. 33]. 1844: a' Doctor Indenhoffert ujba érte a' gutta, de azért kártyázik [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

kártyázó 1. kártyajátékot játszó; care joacă cărți; Karten spielen. 1836: Kontz Ignát ur . . . egyebet nem

csinált hanem a' volt kártyázó, mese mondo, és pipázó társait egybe gyűjtven csak nem mind rollam tudakozdot [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

Szk: ~ *kompania* kártyakompania. 1823–1830: Máthé László is hazaérkezik a kártyázó kompaniából, ahol kétségkívül ittanak is [FogE 82].

2. ~ *asztal* kártyasztal; masă/măsuță pentru jocul de cărți; Karten/Spieltisch. 1823–1830: a palotának^a alsó végében volt egy igen nagy asztal, pénzváltó és kártyázó asztal. Soha is életemben olyan nagy csomó arany- és ezüstpénzeket, mint ezen asztalon, nem láttam [i.h. 248–9. — ^aA németországi Kassel báltermének]. 1849: Kártyázó diofa asztal. I. lábon 30 Rft [Görgénysztrimre MT; Born. XXIVd]. 1854: a Nappali Házba . . . találtak egy Kártyázó asztal Zöld posztóval bé huzva Jo [Sárd KK; WassLt].

kártyos, kártyus 1. fakanna; cofă, doniță; hölzerner Kanne. 1752: bé menven Két kártyussal, és egy jo nagy szivo lopóval bort hozván ki a pincéből Alb Opra hazához vittük [Algyógy H; BK. Bukur Opra (25) jb vall.]. 1756: Ujj kártyós l avatag mosogató cseber l [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1775: 1 Soitar. 1. kártyos, és 1. kalany tartó x 4 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4]. 1816: Két rongyos kártyos egynek file nints [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemiza Krisztina conscr.]. 1851: két spurkát cseber egy kis teknő- és kártyus- és egy sajtárgaláta [M.bogáta SzD; BetLt 2].

Szk: *ivó* ~. 1747: Két felől bēfeneklett Ivó kártyos [Borsa K; Told. 24] * *füles* ~. 1794: Fenyő Füles jó kártyosok [Tasnád Sz; CU] * *öntöző* ~ 1786: Öntöző kártyus l [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1849: Egy öntöző kártyusra három abron (!) és ujj felső feneket csinaltam 29 xr [Kv; Pk 6] * *veteményöntöző* ~. 1810: Egy vetemény öntöző pléhes kártyos Rf 2 xr 2 [Mv; Mv-Lev. Trincseni Mihály hagy. 20] * *vizmeregető* ~ 1798/1821: Viz meregető Kártyus [Kv; Pk 5] * *vízöntöző* ~. 1788: Egy víz öntöző kártyos [Mv; TSb 47].

2. vhány fakannányi; de cîteva cofe; von einigen Holzkennen (viel). 1752: Mlgs Olosz Ferentz vr, ide való pincézit . . . étzakanak idején violálván, Csak két Kártyus bort hoztanak volna Alb Opra Házához [H; BK].

karuc, karuca (paraszt)szekér; car, căruță; (Bauern-) Wagen. 1614: Iobagiones subugiati . . . Chjeidi Benedek Geljen Thamának attá magát egj karuzan [UszLt Bethlen Gábor összeír. Msz Ernie^a. — ^aNagyernye MT]. 1672: utoljára nem lévén az kozákoknak mihez kapni, az karuczákba ama lövönő fát vették, avval kezdettek magokat oltalmazni [TMÁO V, 119 Máté deák a fejhez]. 1759: Ezután Zsigmond Kovács nevű Tórdai Ember Músnai Évát Enyedi Leányból való Feleségét viselő és várandos állapotjában Tórdán egy karuczra^a teszi, és Enyedre zökögtei kiméilletlenül [Herményi, EDem. 617]. 1817: A két hitván Lová, karutzája egy v(agy) két kised miveletlen szállője . . . ugy tudom hogy Sárdon meg van [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.]. 1818: Jergel György . . . egy karutzával és egy Lovál Bonyhádról elszökött [DLt 251 gub-i nyomt. kl]. 1821: Egy Ujj Karutza minden Reszeivel vasazatlan [Mezőméses TA; HG Mara lev.]. 1838–1845: karuca: „kis könnyű lószekér” [MNYTK 107].

karucázik szekerezik; a merge cu căruja/carul; fuhrwerken, karren. 1843: ifj. Bottyán Minya karucázott azon két loval és Székérel [Bágyon TA; KLev].

karulyi karvaly; Accipiter nisus; coroi, ulisor; Sperber. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes karulioknak eolveknek solmoknak keresesekre es zerzesekre fogsagokkal birsagvetelekkel ereoltetesek es kynzasok [SzO II, 330 A székely nemzet foly.]. 1594: Az vaida tartozik . Niarban annak jdein egi karullial [Baksa Sz; UC 13/5. 42] | Az vaida Karachionban az varhoz egi eozzel tartozik, es annak jdein egi karullial [Kerestelke Sz; i.h. 60]. 1621: Ket Keouari szabados hozua(n) G.V. eo Naganak ket karult attam) nekjetek jtkra valot /6 | Maczkasi Vram az Varadi Porkolab kereti B. Vramat hogy kulgeon eo keme valamj Karuljra valo eot eot zeorgeot melljet veotte(m) Stenczel Janos Vramtot Negiet f — / 20 [Kv; Szám. 15b/IX. 76, 212]. 1681: Minden banyarol az Safarok tartoz(na)k adni annuatim ket ket Karulyt vagi azert fizetni per. 2 /— most azert az öt banyatol léssen Karuly nro. 10 [VhU 64]. 1694: 14. (Augusti) foglyositottam meg egy karulyomat, melyet az gombkötő tanított [VassGy 187]. 1754: (A) Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához accedálnak ezek: ugy mint két Héti Kaszálás, Gabonátskából való Dézma adás, bizonyos Számu Kászu Szurok, egy Pár Karuly [M.gyerőmonostor K; Told. 12/40]. 1756: Nikula mint Udvari Biro 2. Károlyt 4. Petakkal vett [Váka H; Mk 13]. 1768: Az szolgálaton fejjül szoktunk az Uraságnak egyébbelis Gazdaskodni, ugy mint két Karujjal. Pisztrangel. es más féle hallal [Farkasmező Sz; Ks 74/56 Conscr. 77]. — L. még RettE 80; TML II, 178.

Hn. 1680: az Karolyb(an) vagio(n) egi kaszáló ret [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 15]. 1762/1779: A Karuly alatt (sz) [Vérvolgy Sz; EHA]. — Az 1680-beli adalék idetartozása kétes.

karulyfi karvalyfióka; pui de coroi; Sperberjunge(s). 1654: Ezen Gyapiak(na)k Exjtussa szabados Janosnak kett Karuly fiakert nro 4 [Egeres K; Ks 70 Szám. 51]. 1735: A Pávai Sojmarok Ngdnak ket Karully fiat vizsnek harman, parancsoltam volt 12töt, tavallyis Semit attanak [Imecsfa Hsz; ApL4 4 Imecs Antal Apor Péterhez]. 1754: Karulyfiat kultem kettöt . azok tudom jókis lesznek de ezek bizony vékony állapottal vadnak [MúzBeth.].

karulymadár karvaly; Accipiter nisus; coroi, ulisor; Sperber. 1659: Édes Ócsém uram, Kegyelmed küldjön nekem karul madarat [TML I, 427 Bethlen Mihályné Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1661: Az karuly madarat köszönöm igen, édes Feleségem. kérlek viseltesd gondjokat [TML II, 121 Teleki Mihály Veér Judithoz]. 1681: Karoly madar nro 10 | Vas Banyá nro 5, adatik innen Karuly Madaris nro 10 [VhU 77, 218]. 1725: Taxaban adott karolly madarakat a Manostori havason lakik [LLt 36/80]. — L. még TML II, 125.

karulyos karvalyos; bogat in coroi, cu multj coroi; reich an Sperbern, Sperber-. **Hn.** 1698: Karulyosb(an) egi kis csegely kaszáló. Karulyos előtt más kis sziget kaszáló [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Katalinas Gábor (70)

jb vall.]. 1713: Karulyos felett (szö) [Kémer Sz; EHA]. 1732: Az Karoljosen (sz). Az Karolyosban [Páncélcseh SzD; DHn 55–6]. 1736: A Karulyos előtt [uo.; i.h. 56]. 1744: Karujosba (sz) [M.zsáköd U; EHA]. 1826: A' Kis Karulyasba (e) [Kercsed TA; EHA]. 1832: Karujosban (k) [Száldobos U; EHA]. — E helynevek eredetileg karvalyban gazdag területre vonatkozhattak.

karulypénz karvalyvátság (karvalyadás váltsága); bani de răscumpărare pentru coroi; Sperber-Lösegeld. 1566: singuli libertini tenebantur pecunia seu censu quodam, qui vulgo vocatur Karvoly pénz et eoz penz den 57 [GtSz XII, 259–60 Kővár reg.]. 1603: Censum Caroli pénz vocatum, quem singuli iudices ac libertini annuatim, unum falconem redimendo per denarios 60 solvere tenebantur facit f 82^a [Makkai, SzDPuszt. 148. — A kővári uradalom tartozékai jbszolgáltatásainak összesítése] | Deinde ad summam, ad haec census eorum Karolly Pénz vocatus sive Eős^a pénz exiguuntur iudicibus et libertinibus singulis d 60 [Dragománfva^b; i.h. 110. — ^aNyilvánvaló elírás v. sajtóhiba *Eöz* (olv. *öz*) h. ^bKésőbb Rózsapatak SzD] | Census Caroli pénz d. 60 Census Cosar per 4 [Kápolnok SzD; i.h. 116].

Ugyanezt a váltságot fizették a kővári vártartomány egyes települései közül pl. Csokotis (Csókás SzD), Fónác (Kővárónác SzD), Garbonác (SzD), Kápolnokmonostor (SzD), Kovácskápolnok (SzD), Lackonya (Lacháza SzD), Kőtelemező (SzD), Magura (Nagyhegy SzD), Berence (Szt). Kővárgyertyános (Szt) is [i.h. 112, 115–20].

kárvallás kár, károsodás; págubire; Schädigung. 1542: Byzon kegelmes wram, hog engemeth az fel ezthendeyg oth tharthozthathak. zegen legen wolthomra nag kar wallasokra^a nagwbath nem wallottham [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m-i isp-hoz és Fog. vára urához. — ^aElírás, fogalmazási v. sajtóhibából *kar wallasomra* h.? — Utána is felhőden ilyen okból értelmetlen a szöv.]. 1570: Margythhazzon Bwday Weres Benedekne Azt vallya hogy Eweleh (!) elegend Bezellet Mind Nagy Neste es Mind Zabo Balinthne karwallasa feleol [Kv; TJK III/2. 660]. 1597: Kidey Thmass wrünk postaia Jwta Adot (!) poroszlo Martony az w Maga lowat Alaia Megh Reszegedit wolt . haragiaban Jargalta wesztegedte az Czakantis bele wakta es Megis Twrositodta . w kegelmeket Talalta Megh Nagy kaar wallasairt adatanak w kegelmek . f 2 [Kv; Szám. 7/XIV. 67 Th. Masass sp kezével]. 1603: Nyreod Daniel vallia Az Gergely Antalne karwallasaban semmit nem tudok kiteol eset [Kv; TJK IV/1. 647]. 1786: Léven praententiója, osdolai lovas katona Ferencz István ökegyelmének 6 számból álló juhoknak elkárosodása végett mely kárvallásért az osdolai hűtőség eleibe tekintetes szolgabíró úr poroncsolatjából relegáltatott ezen két felek között való megigazitandó dolog [Ozsdola Hsz; RSzF 183].

Szk: ~ban vagyon. 1577: Miert hogy penig az wyz miat mostis sok kulemb kulemb kar wallasba wagio(n) az waras Nepe sok helyle(n) keryk . . Byro vramat, hogy talallyo(n) Modot benne hogy illye(n) kar wallastul az keosseget Menchye megh [Kv; TanJk V/3. 140b] * ~ esik. 1578: volnanak Nemynem Sellerek, kereskedeo zemelyek kik varasnak Registrumaba ninchienek be Irwa Byro vram tanachyawal hywassa be az olyakat Inchye megh eoket eo kegmek hogy leowendeore is az warasa valamj haborw es kar wallas

myattok ne essek [Kv; i.h. 176a]. 1639: Mikkoron Gal-falua(n) az karvallas esek az Andras Deak szekeren, enis ot volta(m) [Mv; MvLt 291. 186a] * ~ *következik*. 1592: effele engedetlen emberek miat, az varosra se vrunknak nehessége ne zallion, se karuallasa ne keouet-kezzek [Kv; TanJk I/1. 190]. 1782: az említett Praefectus Ur(am) . a szegény községnek meg eskütt ellensége minden dolgait inventiojit és directiojit ugy moderallya, es arra dirigálja, hogy abból a szegény, és el nyomoro-dott népre mégis több több romlás, kár Vallás, és Tereh viselés következzék [Torockó; Thor. XX/4] * ~ *t szenved*. 1780: ha Natságtok tekintetben nem veszi ügyün-ket, nagy kárvallást kell méltatlan szenvednünk [uo. TLev. 9/17].

Ha. 1697/1767: kár vallásamat [Kocsárd TA; Hr 8/16]. 1778: kárvallásam [Csicsó Mihályfva SzD; LL 34/16].

kárvalatlan szk-ban; in constructii; in Wortkon-struction: ~ *ná tesz kártalanít*; a despágubi; entschädi-gen. 1799: a' Kerületbéli Tisztek ha vagy egyikben vagy másikban valami Excessust találnának a' Con-tribuenseket kárvalatlanná tegyék [AszLt 207 kv-i nyomt. gub-i körend. 6014. és 6463].

kárvalló kárt szenvedő; págubit; geschädigt. 1602: Takach Geohy . vallya Reggel latom hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember akkor megh sem tut-tam my vegre syr, Annak vthanna vgy ertettem megh hogy kart vallot [Kv; TJK VI/1. 616].

kárvallott károsult; págubit; geschädigt. 1569: az w feljeg jobbagia dolga felwl az elettis kgnek jrtam egyhyan-zor es kertemis kgdet hog kgmed zegenth elegyttetne meg az w karol, Nam az egez Orzag azzal el hog az Mynyre az karwalloth ember meg mer eskwdny arrol teznk eleg tetelh kgmetek penig Nyoltz ftra bwczwlte az ket wkrwth [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. arcis georgen a beszt-i bíróhoz]. 1590: 20 Aprilis Adatot Byro vram, Kadar Janosnak, az Tanachy kyulte el az Kar ualot Mezarosert 7 Eokret loptak el . at-ta(m) f. I [Kv; Szám. 4/XXI. 22 Kis István sp kezévell]. 1621: káár ualoth ember uagiok, louamat ell loptak [Búrjánosóbuda K; JHbK XXII/29]. 1677: a' Várme-gyének, vagy Székes helyek Executori ezen Articu-lusnak vigorával a' kár vallot embert contentaltassák [AC 76]. 1695: Eddégis sok panaszok voltanak és sok kárai az Ecclesianak, a szolgak(nak) ros z őrlesek miat, azért minden meg karosított embernek dolga törvény szerént haladék nélkül igazittassék el, és a' kárrol contentumot tétessen hogy az Ecclesia eleiben panaszra ne jöjön a' kár vallot ember [Kv; SRE 41]. 1747: (Az alperes) ezen gonosz tselekedetit meg valóságosítot-ta azzalis, hogy a' kár vallott Szemelyeket békességgel kénalta [Torda; TJKt III. 188].

karvaly I. karuly

karvas páncélújj; brájtár, armurá de braj; Armberge/schiene. 1646: az fogaso(n) egi fekete palcza, egi bokor kar vas [M.bükkös AF; KCsI 2]. 1657: Pánczelokat, sisakokat, kar vasakat mind Uyolag megh tisztitattam Szebenbe(n) . . . fl. 12 [Borberek AF; WassLt Perc. 28].

1679: (Az árvának) Fegyvere . . volt egy pár polhakja . egy pár karvas jó . . ; ezek is az tutor kezében ma-radnak az gyermek számára egy kard(d)jal, lodinggal pa-laczkostól [Zágon Hsz; Barabás, SzO 381]. 1736: (A te-metéskor) az ki ezen bakacsinban öltötetett lóra ült, fe-jében sisak lefüggve, pánczéllal az nyakán, derekában pánczél-ing, az két karján két karvas [MetTr 407].

Án. 1674: Karvas. Sisak (kutya) [EM XLIX, 535]. 1676: Karvas (agár) [i.h. 536].

Szk: *aranyos* ~ 1759: szállitasson el Egy más közönséges atzél lántzbol készült Sisakot Két aranyas Kar Vasakat [Sárd AF; TSb 51] * *fekete* ~. 1823: Két Pántzél ing aranyos boglárokkal. Három fekete Pántzél sapka . . Egy rez Pántzél Sapka . . Harom pár fekete karvas [BK Inv.] * *német* ~. 1681: Kesztyűsö(n) csinalt német kar vas, ighen szép Par I [Vh; VhU 539].

karvasas páncélújjas, karvasat viselő; echipat cu brá-jare/cu armurá de braj; mit Armberge/schiene. 1772: 19-na Julii 1772 temettett generális gr. Bethlen Ádám úr Kolozsváratt a Farkas utcai templomban igen nagy halotti pompával Vittek egy ágyút és utána egy feke-te posztóval bévont lovat, melyen senki sem ült. Volt más ló is, mely fel volt öltötetve régi, fegyver ellen való vasas szerszámokkal. Az ember, aki rajta ült sisakos, mellvasas, kar- és szárvasas volt, nagy vasbuzdogány keziben [RettE 280].

karvastagságú de grosimea brajtului; arm(es)dick. 1823–1830: Harmadik vacsora neme volt az ángolna. Ez kijó forma hosszú gömbölyű hal, karvastagságú is va-gyon [FogE 229].

kárvesztés . 1851: hāt a' Sárosi kár vesztésről tám elis felejtkeztél nem adtuk fel az irगतoknak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Az idézet kétértelmű volta miatt a 'károsodás' és a 'kártalanítás' jel-sel egyaránt számolhatni.

karvezető kb. karmester; dirijor de cor; Chorführer. 1870 k./1914: Cantus: közönségesen az éneket, ének-órát nevezték így. Különösebben a tanuló ifjakból kivá-logatott és ajánlkozó jobb énekesek csoportját, melynek vezetője cantus praeses, karvezető volt [MvÉrt. 6–7].

karzat 1. karfa; balustradé; Geländer. 1846: A Lisz-telő Malom 3 jo kéreg között forognak ezen kő pad-on 3 kövek mind a 3 kő felett jo fenýő hullogato jo karzat — jo garat vagon [Bács K; KmÜLev. 2].

2. lépcső-karfa; balustrada scării; Treppengeländer/läufer. 1851: A' Malom . . A' hijuba feljáró nyolcz lép-csőjű fenýő grádtis a' körülte lévő felső és alsó karzattal jó. A' karzattot tarto oszlopok a' fiok gerendákhoz fog-laltattak [Erdősztygyörgy MT; TSb 34].

3. hidkarfa; balustrada podului; Brückengeländer. 1846: fa hidhoz . . 26 szál kétrendbeli karzathoz meg kívántato gerendák tsapjaikkal együtt 8 szál a' négy szárnyakra | az elbontando hid karzatjaiba netalán találtathato oszegek^a kivonatván egyébaránt a felál-lítando hidhoz kivantatnak, a' karzathoz, oszlopok ta-maszaihoz, padlozat leszoritto gerendákhoz, 152 darab, 9 huvejk hoszszu szegek [Dés; DLt 858/1847. — ^aOlv. ó szegek].

4. erkélykarfa; balustrada balconului; Altangeländer. 1848: A Bástya oldal Szobába Ezen háznak a kertfelől való áltányra két felé nyíló ajtaja Az áltány karzatja vasakkal együtt 10 Rft [Szentimre MT; Born. G. XXIVd]. 1854: Mentünk az Palotára — mely (!) fel Jároja Jo állapotba vagyon az áltanon lévő Pádimentum és karzat hasonlóan Jo [Sárd KK; WassLt].

5. 1858: a' szála mellett lévő szoba feletti karzat padlatozta jo [Mv; Tsb 39].

karzatoszlop karfa-láb; stîlp de balustradă, balustru; Geländerpfosten/säule. 1838: 22 darab 1-1 öles karzatoszlop Rf. 22 12 darab hosszu fenyő fábol való karfa . Rf 18 48 darab karzat rostély fenyő fábol Rf. 16 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. — Hidépítésre von.].

karzatorostély ? karfa-rács; grilaj de şipci la balustradă; Geländerlattung/lattenwerk. 1838: 48 darab karzat rostély — fenyő fábol Rf. 16 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. — A teljesebb szöv. *karzat-oszlop* al.].

kas I. coş; Art größerer Korb. 1625: az haz hejan vagyon egy kasis [Kv; RDL I. 126]. 1632: Egj kasban két veka azzu szilva N 2 [Komána F; UC 14/39. 125]. 1653: három kas labas. Egj fedeles ketteje nem Egj kis kerek kas Egj kis kas kjb(en) szozt^a mit tart(nak) [Ilencfva MT; DLev. 1. II B. 12. — ^aOlv.: szösz]. 1687: Az Istallo mellet való kamarában negy kas; az Istallo heján egy öregh kas [Déva; Szer.]. 1723: Bab Csipelve egy kasban vagyon Cub 7 met. 2 [Ludvég K; Told. 29/7]. 1750: Majorság Zab egj nagj Kas a Tsürbe tele van Ugjan ott egj kisebb Kasis tele Zabbal [Esztény SzD; i.h. 25].

Szk: *búzahordó* ~. 1637: uagyon egy hozzu kardarlo szín, vagyon buza hordo kas nro. 10 [Fog; UF I. 418] * *font* ~ 1729: Öreg nagj font kas nro 2. kisebb font kas nro 1 Font kas nagj és kised 2 [Petek U; TKI Petki Nagy cs. szám. 79b, 80b] * *fűz vesszőből font* ~ 1699: edgj fenek nélkül való hitvan kas .. edgj fűz vesszőből font két köblös kas [Andrásva U; LLt Inv. 115-6]. 1840: Egy fűz vesszőből font kas [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042 Bentze Illyés lelt]. * *gyümölcstartó* ~. 1681: Gyümölcz tarto Kas Nro 1 Ebben Aszszu szilba Cub I gr. 2 [Hátszeg; VhU 596] * *hamutartó* ~. 1717: Az Czipo tarto kamara, melyben talaltatott egy kis hamu tarto kas [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5] * *komlós* ~. 1816: Egy rongyos Komlós kas [Varsolc Sz; Born. IV 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * *kőhordó* ~. 1756 k.: Három lora kö és szen hordo kasra f.h. 4 [Torockósztyörgy TA; TLev. 9/9. 1] * *polyvás* ~. 1548: lopta valamj vasas kerekeimet el, kiknek az vasait Nala talaltam vala megh egj poljas kasban [HSzj *vasas-kerek* al.] * *polyvatartó* ~. 1785: Elönkben jöven ... Pap Istvánné, nem különben Pap István senior ő kegyelme, kiktől is kérdésben tevők, minemű portékáji volnának Pap Istvánnál, ezek tudniillik:^a 1 pojava-tartó kas [Árkos Hsz; RSzF 238. — ^aKöv. a fels.] * *szakasztó* ~. 1679: Tésztához való szakasztó kas nro 1 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 94] * *szenhordó* ~ → *kőhordó* ~.

Sz. 1678: Addig kedvezünk mi is az ördögnek s tagjainak, hogy bizony kiesünk az Isten kassából [TML VIII, 113 Telesi Mihály Naláczy Istvánhoz].

2. vesszőhombár-féle; coş/ladă de nuiele (pentru grîne); Art Getreidekasten aus Flechtwerk. 1570: Kerekes Mathias, Azt vallya, hogy Mykor Gereb Balas Megh holt volna az my Marhaia Maradott volt az Kerekes Andrasne hazához hordotta volt . Az myt vyt volt^a . kas buzanak valo [Kv; TJK III/2. 97. — ^aKöv. a fels.]. 1594: A pituarban .. Kass buza tartani ualo wagon No. 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20]. 1632: A szuzek mellett egj kis kas melikk(en) keöbleös Cub N 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. 1656: Az Istallo faraban egy kis gabonas haz forma kamaraczkaban, ket buzanak valo vesszőkből font kas tapaszos [Doboka; Mk Inw. 7]. 1750: Majorbéli Gabonásában .. Egj Kasban ösz Tavasz buza de tele nintsen Második Kas két felé rekesztetett [Esztény SzD; Told. 25]. 1807 k.: egy alkalmazossággal az Eskettetőnek aratás felé Buzája el fogyván mástol kellet kérni, az Attyának teli kassa levén nem adott [Sinfva TA; Borb. II Gombási Péter (26) ns vall.].

Szk: *búzás* ~. 1570: Kerekes Mathias, Azt vallya hogy az Gereb Balastwl Marat Marhat egy low zekeren vytte volt hoz Bartos az Kerekes Andrasne haza eleybe oth rakta volt leh^a Es Buzas kas [Kv; TJK III/2. 156. — ^aKöv. a fels.] * *búzatartó* ~. 1682: Egy öreg buza tarto kasomat kértem pecséttel [HSzj *búzas-kas* al.] * *gabonás* ~. 1757: Egy kerek gabonás kas, ketős, cir. öt vékás [Nagyercse MT; Told. 36] * *gabonatar-tó* ~. 1737: ben .. vadnak valami oh es ujj gabona tarto szuszekok, kasok s egyéb portékák [Nagyiklód SzD; i.h. 27]. 1742: Gabona tarto kas edjik hitván 5 [Bh; i.h. 25] * *lábás* ~. 1594: Az Bagossi Maior haznal .. Buza tartani ualo labas Kaas wagon No. 2 [Bagos Sz; UC 78/7. 18-9] * *szakaszos* ~. 1637: Az konyha alat való pincebe(n) .. egy szakaszos kas es mas kisebb [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. 1732: A Kamarában edgy szakaszos kasban, Majorság Tavasz buza [Nagyiklód/Szentjakab SzD; Tsb 51] * *tapaszos* ~. 1647: Az belseo Pinczere Aito nincz: Ebben wagon mas Eoregh Szuszek .. Het wres tapaszos kas Gabonanak valo [Megykerék AF; BK 48/16]. 1720: Venikebol font tapaszos kas [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1].

3. fonott/léces gabonatar-tó, göré, *táj* kotárka; coşar, pátul; Mais/Kornspeicher aus Flechtwerk od. Latten. 1571: ele zamlalhatatlan rajtok való ado es birsag zedes^a .. kasaknak vikankint keoblenkint valo zedesek [SzO II, 329-30 a székely nemzet foly. — ^aKöv. a fels.]. 1647: Az Udúar szegeletin wagon egy reghi szalmas Gabonasz haz Egy hituan kas [Nagyteremi KK; BK 48/16]. 1716: egy török búzának való kas az haz megett [Doboka; JHb III/68]. 1759: Hajkul Farkas az el-mult esztendőben a' kassokból a' Török búzát el-tsépettetvén, vékával eo kglme fel nem mérette [Marosludas TA; TKI]. 1791: Valamennyi Gabonája volt Kózma Ferentz Urnak ... szemül a' Hambárakban, és tsóstól a Kasakban bé rakua ... mind égy zemig .. el hordattatta és takarítottatta [Mezősámsod MT; Berz. XX/9. 15]. 1794: Itt az Udvarnál az Kasokat mind ujra fedettem bé töviseltettem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1813: Ezen kasak mellett három Oh Cserefa gerenda 3 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. 1860: A' szekér szín mellett van egy — deszka fedél alatt — tutaj gerenda talpakon álló — sasfák közti rakott tutaj fábol készült új kas [Mezőbánd MT; Tsb 39].

Szk: *búzás* ~. 1696: Buzas üres Kas n0 1 Hitvan Ajtja Lakat rajta n0 1 [Bethlen SzD; BK] * *font* ~. 1652: Egy négy fába font kas [Görgény MT; Törzs] * *léces* ~. 1846: építettem kőlábra létes kast sendejel fedve ketótt [Kv; Végr.]. 1849: Kasak. A' Major Telken két részre alakított jo ujj létes kasok Török Buzának valok, kő lábakan, Zsendelly fedélel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *málás* ~. 1765: Az udvaron vagyon hat Málás Kas [MNY XXXVIII, 207]. 1795: Málás Kas . az oldalai kőrödös környül vesszővel vannak bé kertelve [Kémer Sz; BfN Conscr.] * *törökbúzás* ~. 1756: Az Akoly kertben vagjon Török Búzás kas nro 10 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. 1851: Egy 13 kőlábakon — tölgy fa gerendákon álló — fenyő léczű törökbúzás kas Zsúp fedél alatt két kis lécz ajtókkal . . . A' kasba van egy kevés csusza [Erdősztgyörgy MT; TSb 34] * *vesszős* ~ 1837: a négy vesszős kasok közül elcsépelteztvén az edgyik lett szeme 298 véka [Budatelke K; Born. F. lh].

4. vesszőgarat; coşul morii; Mühlkasten aus Flechtwerk. 1763: A Kő pad, a' ket kassával, s lisztelő vallyuival [Ispánmező SzD; Torma]. 1765: az birois . Mingyárast kénszeritenni kezdé Urszulyt szép szoval arra hogy merje ki az kasbol az gabonáját mert Semmiképpen meg nem engedi hogy az ő Aszszonya örölje előtt meg örellye [Záh TA; Mk V. VII/19 Blága Györgyítze (43) jb vall.].

5. vesszőmékas; coşijă/stup (de nuiele); Bienenkorb aus Flechtwerk. 1818: ha pénz fizetődött a Superaedificiumokért azt a pénzt meg fizette eddig duplason az a nagy láb föld, melyből sok asztag rakodott és sok méz gyűlt a kasban [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014].

6. szekér- v. szánkosár; coş de căruşă/sanie; Wagen- od. Schlittenkorb. 1585: Kun Istua(n) vallia egkor ez Nagy Gergeljel Menenk A' Mezeore, egy egy lowo zekerekel . . . Az lean chak le vgrek ot A kasbol [Kv; Tjk IV/1. 503]. 1590: Chinaltattam az eőregh Zekerhez kast fl. — d. 32 [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. 1598: Zabo Gieörgj hozta az Varos kúchiatt haza apa hidárol Egj kast keőteottek rea // 25 [Kv; i.h. 8/V. 166]. 1681: Konyha ő koczi, minden hozza valo Eszközével, kassával, jó Nro 1 [VhU 505]. 1691: holmi gorboma Embereim Szekeremet az nagy viznek vittek, annyira hogy az viz el forditatta, a' szekeremet, a' Kasb(an) levő egytet massal [Dés; Jk]. 1761: Alkalmas Deszka szan ocska kassával s Rudgyaval egybe [Kémend H; JHb XXXV/39. 34]. 1843/1845: A hátulso ülést a' T. Ur posztojával ujjból bé huztam a' szekeret kassával eg(g)yt ujjítottam [Ne; DobLev. V/1254].

7. kocsiszekrény, karosszéria; lada trásurii, caroserie; Wagenkasten, Karosserie. 1780: Tsináltam az Piratselhez az kasnak uj feneket [Szászváros; BK]. 1781: Ferencz Urfi ő nga kobjára . . . a bakjára két nagy hosszu plehet ki-tottam a' ki a' kast tartja Rhen for. 1 [uo.; BK]. 1796: a Kotsis a Lovakkal futásra Vévén a Dolgot el nem érhatték, hanem Kővekkel hajgáltak utánnok Ugy hogy Ugyan Kongot a Kotsi Kassa [Gyula K; RLt Oltyán Juvon (46) szolgáló ember vall.]. 1812 k.: tele volt az említett Kotsi(na)k Kassa [IB. Takáts Joessefné Jánosi Ersébeth tisztartóné (28) vall.].

E jel-re 1. ÉrtSz kas 3.a és Freckay 144 kassos-kocsi

8. varsaszerű halászeszköz; coş de pescuit; Fischkorb. 1661: Bank janos . . . ugyan ot zahi hataron valo

tojat halaszatvan Vas Laszlo uram rea menven Eczakanak idejen az halaira, az kasbol az halakb(an) ki mert . . . s factumon rajta erven Vas Laszlo eo kigyelme emberi, ad tertium törvenyt lattatot reaja eő kegyelme vilagos bizonyosságokkal meg bizonyitvan az dolgot [Mezőzáh TA; WassLjt].

9. borítókosár, tyűkborító; coş cu care este acoperită cloşca/găina cînd cloceşte; Hühnerkorb. 1761: Boritto ketretz 2 Kas kettő fa [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

10. tyűkültető kosár; coş in care se pune cloşca/găina la clocit; Korb zum Hennensetzen. 1670: Tyűk ültetéshez valo kas nro 6 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 102].

11. *madártartó* ~ vesszőkalitka; colivie împletită din nuiele; Käfig aus Flechtwerk. 1656: Ezen vamos udvara kertiben vagyon egy őregh seoveniből font madar tarto kás [Fog.; UF II, 145]. 1679: Madár tarto kas, egyik romladoxott nro 3 [uo.; i.h. 102].

12. *szűrő* ~ szűrőkosár; strecurătoare împletită din nuiele; Seihkorb. 1699: Seres Kas fed fenekere valo Szűrő kas [O.csesztve AF; LLt Litt. C].

13. sánckosár; gabion; Schanzkorb | ágyúvédő kosár; gabioane pentru protecția tunurilor; Kanonenschutzkorb. 1637: A bástya épp s jo az keőfalon vagyon 31 teőlteőtt kas, az szegelyetin egy kws, keőbeől eppittett uigyazocsyka [Fog.; UF I, 395]. 1662: Jenő^a várában . . . Újváros felől való két szegletbástyák közkőfala ellenében napkeletről szintén a Kőrőspartra kasok töltetvén, s azokba . . . tizenhat lövészszámok helyezettvén, úgy elkészíték, hogy már csak el kellene süitgetni a lövészszámokat | az két kasamaták ellenébe kétfelől az árok szélibe kasok közé állattak vala két-két öreg faltörő álygyúkat [SKr 430, 595. —^aBorosjenő]. 1710: Telek Mihály . a szőlőhegy tetejin kasokat csináltatvan, s lövészszámokat vonatvan fel, lötetni kezdé a várat [CsH 349].

14. hidlábvédő alkotmány; împletitură de nuiele făcută pentru protecția stîlpilor podului; Brückenschutzvorrichtung. 1846: a' hidnak . két közbülső rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai . közelebbi időkben javítottak ki ezen kasakhoz alkalmazando párkány gerendákhoz feszítő gerendák alkalmaztatnak (:Schprengwerk;) [Dés; DLt 858/1847].

15. deszka-saroglyaféle; un fel de targă; Art Schragen/Trage. 1685 e.: Fenyő deszka buza hordo kas Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 11].

16. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch. a. (vhány) kosárnyi; de cîteva coşuri; einige Körbe (viel). 1647: Vagjon egj Kas komlo | Ket kas korpa [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1754: Groza Iván ut I reponallya . tanultunk 12. vékás kas Törökbuzáját [Bukureds H; Ks 62/4]. — b. (vhány) görényi; de cîteva coşare/pătule; einige Maisscheuern (viel). 1748: Az eddig valo Laszói^a korcsmáros Muntyán Máté vesztegetvén és tékozoluan Az Uraság Laszói Vendég fogadónál le tetetett, s keze alatt léúó Gabonáját; Mellyre nézve ott léúó egy Kas Török buzája Arestaltatott [F.lapugy H; Ks 62/18. —^aH]. 1770: egy kas málét a hízó Sertésekre költöttek [Récekeresztúr SzD; Szentkgy Bocsa Kosztán (52) jb vall.]. — c. (vhány) méhkasnyi; de cîteva coşniţe; einige Bienenkörbe (viel). 1688: ket jo kas mihet . . hozattak velem [Kv; UtI]. 1720/1811: Az öt kas Méh ad tres aequales partes dividaltatnak [Sztory

Hsz; Borb. II]. 1783: Még is Anno 1761 el károsodván Groff Liber Báro Boros Jenői Korda György Ut Szokoli^a Udvarából egy Kas Méhe gonosz Ember által, mennyiben békéllettek meg azon Szokoli lakosok az el károsodott Kas Mjért és kivel? [K; IB vk. — ^aK].

◇ Szn. 1614: Kas Thamas varosi rend [Illyefva Hsz; BethU 219].

◇ Hn. 1617/1687 k.: A' Kas Szeriben (sz) [Mezőkövesd MT; MMatr. 395]. 1621: Az Isten kassán (sz) [K; BHn 108]. 1737: Az Isten kassában (sz) [Nagyölyves MT; EHA]. 1754: Az Isten Kossában (sz) [Uzdiszpéter K; EHA]. 1757: A Kas uttyán a Bor altalban (sz) [Taplaca Cs; EHA]. 1805: Az Isten kossában [Borsa K; BHn 122].

◇ Sz: könnyű . . . mert a magu ~ából süti könnyű, mert a sajátjából veszi. 1748: Tudom hogy elég kenyeret süttöt, még reá támadtak az sütőnek hogy jobban költ a kenyerc, mondván: Könnyű Kgldek, mert a maga kassából süti [Torda; Borb.] * jó atyafi a ~ búza ha bajban van, jó, ha van mihez nyúlni/kihez fordulni. 1784: Mi vitte légyen Bátyám Uramat Hátár osztásra, maga tudhatya leg jobban Bátyám Uram . . . ; de mint hogy régi mondás: Jo atyafi a Kas Buza, Senki nem gondolhatya olyan nagy Gazda Urrol, hogy illyen atyafiáért . . . ne sajnállat (igy!) volna annyit költséget tétetni [Közleplak K; BfR].

Ha. 1644: kasokot [Körispatak U; Pf]. 1811: Kasak [Felőr SzD; BetLt]. 1812: kassa [Petrilla H; JF 36 Prot. 31]. 1840: kasamra [Dés; DLt 277]. 1849: Kasak [Szentbenedek SzD; Ks]. 1850: Kashaz [Gyéressztkirály TA; DE 5].

kása I. mei, päsät, crupe; irgendein Mahlgut/produkt. 1570: Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag enel soha nem lehet. Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korpat l rezth, wegy len Magot l rezth wegy soot egy rezth Egyenlő Mertekkel es Melegch echettel habariak meg özwesegel, hogy kenhessek Ruhara, es kössek zyuere auagy oldalara, es meggyogul egy oraygh auagy ketőig [Nsz; MKsz 1896. 372.]. 1587: Kassat veottem az Aratoknak egy nyolczadotth d. 18 Olayat hozzaya 4. fontotth [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10 Zabo György isp. m. kezével]. 1594: A Varbeli hazakban ualo Inuentarium . . . Kasa thartani ualo Bodon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 26]. 1625: Tehen belheöz Czinalnj attam Tiukmanjant es kasatis [Kv; Szám. 6/XXXV. 87]. 1701: Szentdamakosi Kotori György panaszkodik, hogy nála egy katona négyed magával lévén . . . hol kását, tūrót, sajtot, ordát . . . nem adott volna, ha mikor nem adott, korbáccsal fenyegette [Szentdomokos Cs; SzO VII, 70]. 1757: Vagyon . . . olaj ütettő Cserefából álló Sajto, és hat küllő fa Bottyáival, mellyekben az emberek lábái által Kása törtetik, és Len mag [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. 1817: mikor a Kását és a Tőrő buza Lisztet küldöttem edgyik sák . . . ot maradot [Héderfája KK; IB. Útő Bálint tt lev.].

Szk: ~t csinál. 1676: Ezen kis padnak négy bokor kövei, lisztet járnak az eőtődikben kását csinálnak [Fog; UF II, 746].

Sz: a ~ mellől vesz el (feleségül) szegénysorból vesz feleségül. 1836: Az Alperes Özvegnyek szivre hato terhelésére vagynak . . . az felperesnek sok képpen motskolodo iratásai, a többek között, hogy az Alperest a néhai

férje a kása mellől vette volna el . . . mert az Alperes édes Annának a kásán kívül is bővölködő Haza volt, a melynek bővsége a férjhez adás után, azon a napon ki potolta néhai férjének minden tekintetben el pusztult szűkölködő Házát [Ne; DobLev. V/1213. 3a] * (meg)égeti a ~ a száját. 1634: hallam hogy Pragai Thamas monda, Uraim ne lóuöldöztek mert egette egyszer nekunk az kasa az szajunkot [Mv; MvLt 291. 18a]. 1752: itellye Isten s maga Mlgs Sogor Ur(am) hog incertumra tehesse valóságos dispositiot avagi sem, ha incertumra tészek megadom az árát mivel meg egette a kása a szájamat [ApLt 5 Apor Péter Kálnoki Antalhoz (Csak az aláírás sk)] * ha egyszer a ~ megégeti a száját, másszor megfujja. 1723: abban sincsen kétségem, hogy busulasi ne volnának felesen az Asz(onyo)m(na)k az pokol szomszed miá, de . . . ha edgszér a kása meg égeti az száját másszor meg fujja [Darlac KK; i.h. 1 gr. Haller János anyósához, Apor Péternéhez].

2. kukoricakása; päsät/crupe de porumb; Maisgrütze. 1721: meretett a Kocsis 4. veka Török buza Vamot . . . egyikbul kasat csinaltak [Lezsnek H; Szer.]. 1768: Málénak . . . Erogatioja . . . Ajtoni^a 4. Béresék(ne)k Conventiojok-béli kásájokert adtam Metr. 08 Ajtoni Lovásznak Conventioja-béli kásájáért 02 [DobLev. II/390. 8a. — ^aK]. 1790: Öröltettem a' Pujka Fiak(na)k Kásának és Lisztnek 20 Veka^a [Nagyida K; Told. 9. — ^aSzemes málét]. 1802: Pujka Pipéknek Kására Török Buza 2 k(u)pa [Lunka H; Ks 120. IV. 18]. 1834: A Majojság Fiaknak kását . . . 6 v(éka) Törökbuza [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt jel.].

3. köleskása; mei päsät; Hirsegrütze. 1649: köből kolest megh czinaltatua(n) percipialtu(n)k kasat cub. — Metr. 6 [Kv; Szám. 26/VI. 501]. 1682: Vagjon . . . mosot kolős kasa(na)k Cub 25 // Ugjan kasa(na)k valo mosotlan tiszta kölős Cub 42 [A.porumbák F; UtI]. 1855: küld Feleségem Mimi Hugomnak . . . egy véka köles kását ha szükséges a kasa néktek tudositis it nálunk nagyon hasznaljuk, s azért természetünk is kölest [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

4. búzakása; päsät/crupe de grüu; Weizengrütze. 1697: magam fel mentem vala Bányára volt töb negyven szeker buzánál kásával edgyütt [Szilágycseh; BK. Kúműves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1720: Az két véka buzából tsinált kását el küldöttem . . . az Kása szürkes, az buzája üszögős . . . ha Ngtok(na)k teczeni fog az Kása méltotzassék parantsolni . . . tsak az búza szemem szedet és mosot legyen, ugy lész fejer az Kásaja [Hévíz NK; Ks 95 Fogarasi Péter lev.].

5. rizskása; crupe de orez; Reisbrei. 1842: midőn az ebéd el készítés körül forgolódván a' tűzőn lévő dinsztelt forro riskását hus lével fel eresztetni akartam, az Aszszony nagy mérgesen egy kalán forro kását ugy csapot a' szemem közé, hogy ha tenyereimmel nemüleg szememet nem védem a' szemem is ki égett volna [Dés; DLt 1452a. 3].

6. kásaétel; päsät (mincare preparatá cu päsät fiert); Speise aus Grützbrei. 1609: Feozette(m) egi wrwt^a kasaual [Kv; Szám. 126/IV. 415. — ^aOlv. ürüt]. 1625: Kezitettem. Ebedre Kasat Tejben feoue [Kv; i.h. 16/XXXV. 213]. 1667: Székely Mojzes, azt mondják, hogy ordával főzeti a kását s aval él [TML IV, 250 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1760: Murok, répa és egyéb Leguminakból a' Cselédek(ne)k főzetni kell, ugy árva

Laskát és Kását, meljeket egy egy kis Sirral nyakon lehet önteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1823–1830: Aratás után kedves étele volt a fűrj kásával [FogE 135. — Gr. Bethlen Pál táblai elnöknek].

Szk: *fűrjes* ~. 1670: adtam . negy font Ris kasat, az Ketejet fél főztek fűrjes Kasanak it letünkkor [UII] * *olajos* ~. 1595: Attam . . az fő kenezeknek . Waczorara, főzettem ismeg nekik Olaios kassat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

◇ Szn. 1582: Kasa Marton [Kv; Szám. 3/V 44]. 1598: Kasa Martony [Kv; i.h. 7/XVIII. 99 Th. Masass sp kezével]. 1603: G. Kása [Sepród MT; SzO V, 254]. 1614: Kasa Mihaly. Kasa Gyorgi. Kasa Imreh [Nyárádszereda MT; BetLt II. 65]. 1768: Kása Imbre [uo.; Ks 74/55].

◇ Hn. 1679: Az Kása Mező(en) [Vajdasztiván MT; EHA]. 1680/1825: Kása mezőn [uo.; EHA]. 1687: Kása domb (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA]. 1699: Kása Réth (k) [O.csesztve AF; EHA]. 1756: Kása mál (k) [M.bikal K; KHn 70]. 1803: Kása Úver nevezetű Cziheres Hellye [Backamadaras MT; EHA].

kásacsínálás kásatorés; pisarea boabelor de cereale pentru pâsat; Grütze Stoßen | kásaórlés; măcinarea (boabelor de cereale) pentru pâsat; Grützemahlen. 1652: Pots Mihaly . . Eddig' olajwteseuel kasa czinalasual szolgalt [Szászlóna K; GyU 123].

kásacsínáló I. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *küü* kásatoró kölyü (kásatoró famozsár); piuã de pisat boabele de cereale; Grütze stampfe. 1640: Vagyon a' varosban egy Malom haz harom kerekre csinlua . ezen Malomban uagyon Negy kasa csinlua es Len magh teórö külois [Fog.; UC 14/48. 12].

II. *fn* kásatoró/órló (személy); persoana care face pâsatul/crupele; Grütze Stoßer/mahler. 1688: Iuon Sztivoarul Kása csináló [A.porumbák F; ÁLt Urb. 3].

kásadaráló kásaórló malomrészleg; moarã de crupe/ pentru făcut pâsat; Grütz-Reibmühle. 1640: Az vár előtt a' Csürös kertt ellenben uagyon mas egy . . io Malom haz, Eótt kerekre csinlua, hatodik kerek kasa daralojaual edgyütt vár szamarã valo [Fog.; UC 14/48. 12].

kásagyöngy márgáritar márunt, perlã máruntã; kleine Perle. 1625: Vagyon eley belegy gyeongy, egynehani szem eoreg, az teobbi keozep szerü s — kasa gyöngi walami keues [Kv; RDL I. 126]. 1697: Egy pár kása gyöngyböl füzött, nyakra valo gyöngy végere valo gomb [Szentmargita SzD; KGy]. 1723: Vagyon egy kis Iskatulyában . . . fekete apro kása gyöngy [Koronka MT; Told. 29/2]. 1739: Jó féle gyöngyes Párta hat arany boglár benne nagy rubintokkal közép szerü kása gyöngyel sinozva [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. 1788: Minden féle sarotiros színü nagyobb és apróbb, fejár és fekete kása gyöngyök egy iskátulyába [Mv; Tsb 47]. 1816: Kása gyöngy . . 46 xr [Kv; Born. IV/41]. 1848: 1 nyakra és 2 kézre valo felfüzött gránát sor-szelin apro kása gyöngy [Pk 2].

kásagyöngyös împodobit cu mărgăritare/perle márunt; mit kleinen Perlen. 1676: Egy visletes fekete bårsony Kása gyöngyös parta [Gyf; JHb XXXI/2]. 1788: Csós és Kása gyöngyös drotos Palántli hozzá valo kar kötö [Mv; Tsb 47].

kásaküü kásatoró; piuã de pisat boabele de cereale; Grütze stampfe. 1747: Sendelyes Szin alatt egy Kása külö, negyes Lyukával és Csákánjával [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

kásamalom kásatoró-malom; moarã de crupe; Grützmühle. 1829: A Kása malom Két Kis Kövel, és hozzá tartozando mind fa, mind vas eszközeivel [Km; KmU-Lev. 2].

kasamata l. kazamata

kásaórló I. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *kézimalmocska* kásadaráló; rišnjã de urluit; Graupenmühle. 1838–1845: rezsnyice: Resnyice (daráló) kása- és sóórló kézmalmocska [MNYTK 107. 32].

II. *fn* 'ua.; idem'. 1637: Uagyon buza eorleö malom nr. 5 s egy kasa eorleö idest nro 1 [Fog.; UF I, 420].

kásás I. kásáshurka; caltaþos cu pâsat; Grützwurst. 1793: Az Aprolekjai közül maradtak Drágba Borsas Kolbász 24 Tejes 4. Kásás 2 [Drág K; JF 36 LevK 109].

2. . ' Hn. 1699: Kákás toknal (k) [Csöb MT; EHA]. 1859: Kásás (l) [Rava U; EHA].

kásás-almárium kásatartó (fali)szekrény; dulap (in perete) pentru pâstrarea pâsatului; (Wand)Schrank zum Grützelagern. 1815: Egy kitsi kásás Almárium [LLt Csáky-per 20. L. 14].

kásaserét madársörét; alice mărunte (pentru pâsãri), ploaie; Vogelschrot. 1807/1818: 1/2 Font Kása selét [Mv; Told.]. 1808: 3 Font nagy selét 3 Font Kása selét [Mv; i.h. 22]. 1862: Kasa selét 90 kr [Kv; SLt Vegyes perir. Budai Imre számlája].

kásaserétes szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *pléh* kb. madársörétes bádogdoboz; cutie de tichiea pentru alice mărunte; Blechbüchse mit Vogelschrot. 1782: 1 Kása Serétes plé [Nalác H; CsS].

kásáshurka caltaþos cu pâsat; Grützwurst. 1674: Diszno aprolek erogatioia Gömböczöt napjaban gjomrával, és Kásás hurkajával 2 [Fog.; UII].

kásaszemü szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *gyöngy* kásagyöngy; márgáritar márunt, perlã máruntã; kleine Perle. 1757: 9 rend jo féle kása szemü gyöngy | Más fél Köntingni füzettlen jo féle kása szemü gyöngy [Marosostkírály MT; Berz. 3. 1/11].

kásatartó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *fenyőfaláda* ladã de scinduri pentru pâsat; Kiste zum Grützelagern. 1819: vagon egy Élés Kamra, melyben tanáltatik . . egy Kása tarto régi fenyő fa Láda [Baca SzD; Tsb 6].

kásatoró I. kásakölyü (kásatoró famozsár); piuã de pisat boabele de cereale; Grütze stampfe/mörser. 1694: negj Kasa törö [Kövár Szt; JHb Inv.].

2. kásaórló-malomrészleg; parte a morii unde se macinã boabele de cereale pentru pâsat; Teil der Mühle mit

Grützestampfe, Graupenmühle. 1636: Az malom(na)k másik reszeben egy kerek ezis feőlű Cziapo keő nélkül ualo, vaniolo, kasa teőre, es olay üteő [Siménfva U; JHb Inv.]. 1637: Vanyolo es Kasatörő. Vagyon Ugia(n) Serban Algye Boernak egy vanioloia es kása teőroye [Vojla F; UC 14/42]. 1699: A Malom házzal által ellenben Jo szarvazas Sendelyezés alat cserefabkol, ugyan cserefasokban rakot, döröszkölő, es két törőjű kása törő minden kességivel hat vedres üstivel együt [Szentdemeter U; LLt Inv. 35]. 1701: a' malomra egy kása törőt, es vanyolot akarunk csináltatni, igen io Mester molnárt hoztunk mostan maga meg csinálja [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelnéhez]. 1706: Malom vagyon edgy három kövű, kása törő is vagyon benne [Hsz; Törzs. Rákoczi inv.]. 1743: Két külűjű Kasatörő nro 1 [Boroskrakkó AF; BfN V. 1]. 1821: Vagyon még ezenn Malomnak egy Kerekén Dürützkölője, 'a Kása törője is [Makfva MT; DLev. 6]. L. még UF I, 788, 902, II, 291.

3. ? kásadaráló; rísnijá de urluit; Graupenmühle. 1632: Az kasa teőreő felet egj dezkbol czinalt kamora szerszam tartani valo [Fog.; UF I, 189]. 1728: Vagyon azon Konyhán, edgy jo három Külűs Kása Törő, limitaltattott in et p(ro) f. hung 3 [M.déllő TA; IB VI. 225/14].

kásatörő-fakölyű fa-kásakölyű; piuã de pisat boabele de cereale; hólzerne Grützestampfe. 1656: Vagyo(n) egj jstallo is szalmaual fedett, melynek pituaraban egy kasa törő fa kölyű [Doboka; Mk Inv. 6].

kásatörőjű szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: ~ malom kásamalom, kásatörő malom; moarã de crupe/pentru făcut păsat; Mühle mit Grützestampfe (ausgerüstet). 1687: az Soo Varadi^a felső határban Sáros Patak közű nevű helyben epítettettek volt egy más crejelvel egj két köjű kása törőjű Malmot [Sóváradi Bíró lev. — ^aMT].

kásatörő-kerék kásatörő-malom kereke; roata morii la care se face păsatul; Rad an der Grützestampfe/Graupenmühle. 1825: Nagyedik es utolso Zsilip mellyen a viz az ugy nevezett kásatörő kerékre foly uj, nem régebenn készítettett, derék Tolgy Zsilip vállu [SzentkZs Conscr. 351].

kásatörő-kölyű 1. kásakölyű (kásatörő famozsár); piuã de pisat boabele de cereale; Grützestampfe, hólzerner Grützemörser. 1594: Kasa teőreő kwlv vagyon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–8]. 1647: vagyon negj kasa törő külű [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1697: Ez Udvaron job kéz felől vad(na)k az Istállók végib(en) Kása törő külűk es 10 őrlő [Borberek AF; Mk Urb. 6]. 1698: Ugyan kett bokor keőre forgo liszteleő malom s négy kasa teőreő külűy [Mny XXXVIII, 54]. 1726: Lenmag vagy kasa törő külű [Szarhegy Cs; LLt]. 1740: alma Törő köjűk Nro 3 Kasa Törő köjű Nro 1 [Dés; Hr 2/10]. 1747: Vagyon kása törő kulyű kettő [Aranykút K; Ks 73. 55]. 1748: Kása törő külű egy Fab(an) Nro 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12].

2. kásatörő-malomrészeg; parte a morii unde se macină boabele de cereale pentru păsat; Teil der Mühle mit Grützestampfe/Graupenmühle. 1640: vagio(n) egy Csa-

po Malom kett kö padra csinalua es Egy kasa teőreő külűis negy Nytra [Sárkány F; UC 14/48. 22]. 1679: a Malomkra, azok(na)k jövedelmere szorgalmatos gondgya légyen eő kglmenek ... kása törő kölyüt, poszto kallot az hol alkalmas lehet csináltasson [Vh; VhU 671]. 1690: Kasa Toro külű nro 2 hozza valoival együt [BK Kentelki^a inv. 7. — ^aSzD]. 1748: Ezen Malomnak oldalában alol felől vagion két vanyolo, két Kása törő Külű [Cserefva MT; Told. 79]. 1774: Vagion Kászon Jakab falváb(an) egj Deszka fődél alatt való ... három Kása es Len mag törő külűk ... két kövű Malom a Kászon Vizin melyben Kása, es Len mag törő három Külű es Olaj Sajtóis vagyon [Kászonjakabfva; LLt].

3. kásamalom, kásatörő-malom; moarã de crupe/pentru făcut păsat; Grütz/Graupenmühle. 1637: Azon malom haz mellett vagyon mas sendelyes boronabol rott hazis, kiben vagyon negy nyilu, mosaru kasa teőreő keőliv viz kerekjuel eggywt [Fog.; UF I, 425]. 1736: Moso es koltsár haza ... Dél felől valo végib(en) egy kis rekesz hol epítettett egy jó kasa törő külű [Mikefva KK; CU XIII/1. 169].

kásatörő-lábkülű lépökölyű; piuã pentru (făcut) păsat (acționată cu piciorul); (Grütze)Fußstampfe. 1768: (A) sajto szin alatt, Kása Len mag törő Láb külű [Mezőszi-györgy K; Ks 23. XXIIb].

Egy ilyenféle eszköz képét l. NrLex. III, 448.

kásatörő-malom kásamalom, kásásmalom; moarã de crupe/pentru făcut păsat; Grütze-Stampf/Graupenmühle. 1632: Az Uduarhaz eleőt egj boronabol rott malom ház két kerekre Egj kasa teőreő malom két kwlwre [UC 14/38. 133]. 1640: Kása törő molnais edgy vagion [Kisvajdafva F; UF I, 780]. 1680: Az ... Folljo Vizen^a vagion ő magok(na)k egy egy nyilo (!) kása Törő malmok [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51. — ^aAz Olton]. 1692: Kasa törő Malom. Ez epitetet erős tőgy fa talpokra, lábokra, baronabol fel van rova, ros szalma szuppal (!) fedet ebben vagyon egy tőkében kasa törő valu nro 5// zuppoja, vagy törője nro 5 // vas nélkül valok, jok; gerendely lapocskai, vizkereke, szilipje (!), Gerendelye vegiben ket vas csapok vas karikkal bele foglalva [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

kásatörő-malomház casa morii de crupe; Grütze/Graupenmühlhaus. 1790: (Az) actorok ... kegyelmedet Árkoson lakó infanterist Lórintz Józsefet mint inctust ezen fórum eleiben meghívták törvényre; es azt mondják kegyelmed ellen, hogy kegyelmed ... éjszakának idején az actorok malmához tartozandó ványoló es kásatörő malomházat ... felverte, es onnan 80 sing harisnyának való megványolt posztót ellopott [Árkos Hsz; RSzF 261].

kásatörő-válú jgheab de păsat boabele de cereale; Grützestampftrog/mulde. 1692: Kasa törő Malom ... ebben vagyon egy tőkeben kasa törő valu nro 5 [Görgénysztimre MT; JHb Inv. — A teljesebb szöv. kásatörő-malom al.]. 1750: vagion edgy Kása törő vállu Törőjével edgyütt [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4]. 1756: egy kása törő ház fala ruinaban, kereke, tengeje transibilisek ... a tengely végin 2 Kása törő vállu [HSZ] kásatörő-ház al.].

kaskavál juh- v. kecskesajt; caşcaval; Schaf- od. Ziegenkäse. 1827: a' mikor a' Nyári legelés véget ki alkudtunk volt két jo kaskavált . . . előre adtunk volt [Lisznyó Hsz; HSzjP Bélmézón lako providus Marin János (50) vall.]. 1862: a honi kaskavál [Oroszhegyi, Román élet 134].

kaskavale-sajt juh- v. kecskesajt; caşcaval; Schaf- od. Ziegenkäse. 1683: fogarasi udvarbíránk Szezőri Sorbán administrált tárházunkban odavaló proventus kaskavale sajt árát, százhuszonhat forintokat [Fog.; AUt 300].

kaskemence paticskemence; cuptor din împletitură și de lut; (Back)Ofen aus Strohhalm. 1694: va(gyo)n egy Darabont Hazacska kinekis egy kis rosz Kas kemenczeje [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1734: Az malom oldaláb(an) egy molnár ház kas kemence bene [Bogát NK; JHb B. I gr. Bethlen Farkas inv.].

kaskert vesszőkerítés; gard de nuiele; Rutenzaun/werk. 1729: vagon edgy rideg diszno pajta szalmás, edgy kas kert előtte kereken kertelve [HSzj ridegdiszno al.].

kaskétli ellenzős sapka; caschetă; Schirmmütze. 1774: Lasci^a inventioja az hogy a magyar regementekben . . . kalapot . . . letétette adtak nekik a kalap helyett, mely egész díszit adott nekik, valami sapkát, melyet kaskétlinek hívnak; suta, rüt, egy kis rezet tettek elől reá, melyet senki előtt, mikor fejekben van, levenni nem szabad [RetE 323–4. — ^aLasci (Lacy) Ferenc Móric osztrák tábornok, a hadsereg újjászervezője].

Szk: *kengyelfutó* ~ fullajtársapka. 1790: Kengyel futó kasketlira valo Kornis^a, ezüst Czimer [Sv; Ks. — ^aGr. Kornis].

kaskötő kosárfonó; împletitor de coşuri, coşar; Korbflechter. 1614: Barta Peter lib. kas keoteó [Aitorja Hsz; BethU 305, UszLt VI/56. 291]. 1700: Egy Szász ember kas kötő [Kv; Szám. 40/III. 107].

Szn. 1573: Kas keteo agoston [Kv; Tjk III/3. 87b]. 1574: Augustinus Nagy al(ia)s Kas ketteu [Kv; Tjk III/3. 137]. 1583: Kasketheo Agoston. Kaskeoteo Agoston [Kv; Tjk VI/1. 192, 194]. 1600: Kaskeotheo Marton [Kv; Tjk VI/1. 433]. 1714: Kas kötő Simon [Kv; Dica XXV 60, 66]. 1735: Kos kötő Debreczeni Páll [Kv; i. h. XX. 66b]. 1737: Kasskötő György [Kv; i. h. XII. 80]. 1739: Kas kötő Kis Mihály [Dés; Jk 519a].

kasmatlás csatangelés; hoinäreală; Bummeln. 1838: Csőtörtöken fel is rontá a' Csizma lábomat a' sok kasmatlásban, 's azóta sántán bennán a' házban kuttogok [Kv; Pk 7].

kasmatol matat; a moşmoni; nesteln. 1793: ő Klmeis fejéhez kapott Dénes Kriska aszszonyinak, hogy haját meg fogja, de azt már, hogy meg foghattaé vagy sem? nem vehettem észre, de feje körül kasmatolván láttam, hogy főkötője fejről le esett és hajadon fővel volt [Dés; DLt].

kasmir I. kazimir

kasocska I. kosaracska; coşuleţ, coşniţă; Körbchen. 1717: (A pitvarban) két kis kasotska, edgyikben Csicsiri borso metr 3 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. 1748: Kissebb, s nagyobb kasocskák, melljék(en) gyümölcsöt Tojást, és egyebb e' felét Szoktak tartani, és hordani Nro 9 [Ks XXVIII. 8. 5]. 1770: Az Hijjuban Két vékas Kasotska [Esztény SzD; Told. 29].

2. kukoricagörécska; coşar/pătul mic; Maisscheuerchen. 1738: el Csepelitem kezem ala ingredialt kasocska Torok buzat ingredialt belőle mett 130 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

Szk: *gabonatarító* ~. 1742: Gabona tarto kis Kasotska [Bh; Told. 25].

3. vhány görécskányi; de cîteva coşare/pătule mici; von einigen Maisspeicherchen (viel). 1818: Még van egy kasatska Majorság Mále. Csepletlen (Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.). 1850: egy kasatska Törögbuzámnak felét . . . verettem el . . . az Császári Draganyos Lovakkal ettették meg [Nagylak AF; Dob-Lev. V/1282].

kasornya füleskosár; coşuleţ cu toartă/mîner; Korb mit Henkel. 1637: az bastyaban . . . az boltban egyik ablakban vagon ket kasornya [Fog.; UF I. 405]. 1806: Vagon egy tsigolya veszzöcskékből font fogonus nagy kasornya [HSzj *csigolyavessző-kasornya* al.].

kasos I. koci/szekérkasos; prevázut cu coş de căruţi; mit Wagenkorb ausgerüstet/versehen. 1647: Egy festes kised, kasos, de beor sarhanioju koczy, minden szerszamaúal [M.királyva KK; BK 48/16].

Szk: ~ *szekér*. 1662: (Báthori Gábornak) felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázattal illetett a háladatlan világtól^a, hogy egy hitvány kasos szekeren két teheneken hurcoltatott Adorjánig^b [SKr 90. ^a1613-ban. ^bSzt]. 1758: egy nagy Lovas kasos szekér [HSzj *ide- s tova-járó-szekér* al.] * ~ *társzekér*. 1638: Az szamtarto haaz mellett vagon szekér szín. Vagon alatta három eökör utan valo io vasos, kasos, minden keszsegeuel valo taar szeker; es raitok vagon ket uj vasos kerekis [A.porumbák F; UF I, 661].

2. hátikosaras; echipat cu coşuri de purtat în spinare; mit Tragkorb (ausgerüstet). **Szk:** ~ *ló*. 1710 k.. Volt egy hintóm hat lóval; két kasos szekszénas lovom, egyik a szakácsé, más a pohárnoké [BÖn. 724]. 1756 k.: (A) felső és also tilalmasak Sz.Gál napján^a, mellyekbenis az első egész héten, tsak a' kasas lovaknak szabad legeltetniek A Stompok és Bányák között a' kő hordo, vagy kasas Lovakon kívül Juhat ketskét, disznot, tehenét senkinekis tartani nem szabad sub poena flor. 12 [Börn. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv. — ^aÉrtsd: okt. 16-án szabadittassanak fel].

kassai a Kassa tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kassa; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kassa, Kassáról való; din Kassa; aus Kassa stammend, Kassaer. 1592: Eztis hallottam hog' vetelkettek az Cassaj Kalmar Thamasne az az Leania [Kv; Tjk V/1. 300 Georgy Eotweos Marton

Inessa Ach Antal vall.]. 1862: Szalámi Kassai [Kv; SLt Vegyese perir.].

Szk: ~ *pirula*. 1844: A' potz egérek számára kerestem Vásárhelyt mind a' három boltokba Cassai pirulat de nem kaptam [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] * ~ *porcelán*. 1850 k.: 4 csésze, ezek kassai porcellánok voltak [Kv; Pk 2] * ~ *tányér*. 1816: Kassai tányér 1 Rf 40 xr [Kv; Born. IV. 41] * ~ *véka*. XVIII. sz. *eleje*: ad két Véka buzát a' Kassai Véka-val [Kis- és Nagydoba Sz; SzVJK 151].

kassai-szarkaláb . 1672 k.: Kassai szarkalab: Caltripa. Rittersporn [PPG].

Nem tudjuk mai növénynévvel azonosítani.

kást világospiros; roşu deschis; hellrot. 1768: Kást nyakszorító 2 [Mezősztygyörgy K; Ks 23/XXIb].

Az értelmezésre nézve l. TESz *kástély* al.

kastany-dolmány ? gesztenyeszín dolmány; dolman castaniu; kastanienbrauner Dolman. 1627: Ket kastany dolomany Egj felszer Sekfw szín atlac doloman [BLt].

kastartó 1. kocsikastartó; suport pentru coşul trăsuri; Wagenkorhalter. 1785: A' nyerges Munka . A Kastartonak lántz helyet egy Bivaly bör a ki kisítésével (!) Rf 10 [Torda; DobLev. III/601. 3 Kocsijavítási kellekek számlája].

2. (malombeli) kosártartó; suport pentru coşul morii; Korhalter (in der Mühle). 1786: aestimaltattuk mind azt Valami azon Malomnál <talál>tatott . Három Lisztelő Tekenő 4. Kasokkal kastartóival s minden eszközeivel együtt Hf 1 Dr 44 [Apahida K; RLt O. 2].

3. ? 1656: (A szobában) Az ajtó megett deszkabol csinált reghi tal tartó. Jbidem egy öregh kas tarto, ramas 2 altalagh, az egyik cserefabol valo, az másik fenjeő fabol valo [Fog.; UF II, 162].

kástély¹ 1. castel; Schloß. 1561/1579: My el menen Kozarwarra Zent Luccza Azzon nap vitan valo zeredan es megh kenalok Ewkeoth, hogy ha akaryak a kozzary kastelt kezekhez valtany [Kozárvár SzD; SLt AB 4]. 1628: Magioro(n)^a leueo kasteliomat . . . hagiom az en szerelmes ura(mna)k Kekedj Sigmondnak [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Lev. Bánfi Mária végr. — ^aMagyaró MT]. 1672: Ebesfalvi Kástélyban eddig be iött Majorság, dézma és egyéb gyülevész borokrol valo rövid Extractusoczka [Üt]. 1677: Váratat, Kástélyokat, Vég-házakhoz közel építeni nem szabados [AC 272]. XVIII. sz. e. f.: Az Castély Udvaráról vagj Piattzárol, ā két Contignatioiu Kő gradicon fel menvén, a Kerengő Gradics mellett léptünk a' Leányok réghi nagj házaba(n) [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. 1739: ezen kérdésbe forgo rét a Székelyek le vágatásakor^a a Sz: Benedeki kástélyhoz birattatott volt [Dés; Ks 28. V — ^a1702-ben v. 1703-ban]. 1804: Rákóczinak valami váracskája vagy kástélya lett volna [Perecsen Sz; EMLt Aspremont Conscr.]. 1823: A Nagy kert felől a' Kástély kö lábainak bé fedésére 1000 Praestyila [Déva; Ks 106. 158].

Hn. 1762: A kastellyon felyül (sz) [Küküllővár KK; EHA]. 1773: az Kastélyon álló (sz). a Kástély kertjén mindgyárt kívül (sz) [Szarhegy Cs; EHA].

2. templomerőd/vár; biserică fortificată; Kirchenburg. 1571: Myert peng az harom zek az ket olah orzag zelien vagion es gyakran teoreokek . miat rablas esset, vadnak keozeottek magok oltalmara epített ereos Casteliok es Cynteremek [SzO II, 331 a székelység panasza az egy-hez]. 1658/1799: a pogányság Enyed alá szállott és . a várost mind elégették és elrontották . az Isten csodálatosan az égből tüzet bocsátott a pogányokra, az enyedi várat avagy kástélyt meg nem vehették [Mv; EM XVIII, 452]. 1677: Az Enyedi Kástélyban a' Nemességnek, kiknek az előt-is Kamorájok volt, ha elvételét, restituitassék a' Nemes rendek-is a' Kástélyhoz tartozó rend szerint való tereh viselést . supportályák [AC 140]. 1737: ő Thordai Refor. Szt Ec(cle)sia Templom Kerítése vagj Kástélya mellett le folyo Patak [Torda; AbN]. 1746: az I . Tordai Borbely György vr(ama)t etzakanak idején töb társaival az o Tordai Kástélyban annak égyik bástyajában bé huzta es ott mind addig verte mig égyet szuszszant [Torda; TJKT III. 44].

Hn. 1638: az Kulseo Casteliban [Dés; EHA]. 1691: az Varczogás utcza Castel felől valo szegeletinn [Ne; EHA]. 1693: a' Kástély előtt Miriszlo Uczában [Ne; EHA]. 1698: a' Kástély uttzaba(n) [Dés; EHA]. 1763: a Kástélyban. az Enyedi Kástélyban [Ne; EHA]. 1772: Kástély alatt [Torda; EHA]. 1839/1840: a Kis Kástély uttzában [Dés; EHA].

kástély² 1. kóstély²

kástélybéli, kástélybali 1. din castel; im Schloß. 1616: hivata Engemet Twuisre . . . Feier varmegyeben az Kástelbalj hazához [Bállt 40]. 1720: Kástélybéli részek az Arvak(na)k . most romlot állapotb(an) vagion [Branyicska H; JHb Sig. Vizkéleti de Szurdok (20) ns jel.]. — L. még SKr 179.

2. templomvárbeli; din biserica fortificată; von der Kirchenburg. 1635: Szász István az kástélybéli hütös darabant [Mv; MvLt 290. 191]. 1693: Az Várasbellektől vött Castélybéli kamara [Ne; DobLev. 1/37]. 1739: a' Kástélybéli Kamara hely [Ne; EHA].

kástélybor vörösbör; vin roşu; Rotwein. 1745: Karkai^a Majorság Körtvelyes szőlőnek Kástélj Bora. Karkai Majorság Hive szőlőben termett Kástélj Szin bor [BfR. — ^aA Boroskrakkón (AF) lévő].

A jel-re l. MA: *kástelyos bor*. Vinum rubellum; nyomában PPB: *Kástélyos-bor*. Vinum rubellum. röthlichter Wein értelmezését. — L. még TESz *kástély* al.

kástélyforma 1. în formă de castel; schloßartig. 1662: Liechtenstein nevű egy nagy herceg embernek vala egy . majorja . de olly friss pompás vár-avagy kástélyformában épített ház és lakohely nem lehetne olly herceg ember, ki gyönyörködve nem lakhatnék benne [SKr 259]. 1747: Királyhalmán^a vagion egj Kástélj formára épitetet udvar ház [Ks 23. XXIIb. — ^aNK].

2. templomvár-forma; asemănător unei biserici fortificate; kirchenburgartig. 1614: Nagy Szabó Mihállyal addig tartánk ketten tanácsot, s addig méregetők Brásónak az kőfalát, hogy hazajövének Vásárhelyre, és proponáluk hogy azt az elégett klastromot kástély formára kezdenük építeni^a [BTN^a 53. — ^a1602-ben].

kastélyka kastélyocska; castel mic; Schlöbchen. 1650: az Castelyka eő magaba(n) keo keriteseuel eggiut alkalmas az benne valo lakasra | az Castelyka . . . pinczeinek gerendaj meg toredeztek, hiazattianak (igy!) igen felette meg rongiosodot [Folt H; BK sub 117].

kastélyocska templomváracska; mică biserică fortificată; Kirchenbürgchen. 1653: Immár kastélyocskánk-nak tiz holnapja vala hogy csinálni kezdetük vala, és a czinteremet is két kicsiny bástyácskával erőssíteni kezdetük vala | Arra^a ugyan csak azt mondották a székeleyek: „hogy ők nem engedik hogy legyen, hanem reánk jönek és elhánják a kastélyocskánkat” [ETA I, 81, 88 NSz. — ^a1603-ban Bástának a mv-i templomvár építését rosszálló szavaira].

kastélyos szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ épület ?kastélyszerű épület; clădire în formă de castel; schloßartiges Gebäude. 1823: Vagyon a' Kastélyos épülettel által ellenben Eszakra vagyis Enyed felé körös környül a Moros (!) folyamattjával körül véve egy alkalmas Nagyságú sziget [Marosztkirály AF; EHA].

kastély-színbor vörösbor; vin roșu; Rotwein. 1745: Karkai^a Majorság Hive szőlőben termett Kástélj Szinbor [BfR. — ^aA Boroskrakkón (AF) levő]. — A teljesebb szövé. és a jel-re von. jegyzet *kastélybor* al.

kastigál l. kasztigál

kasul-keresztül keresztül-kasul; în cruciș și în curmeziș; kreuz und quer. 1790: Sokat jártam kosul keresztül MVásarhelyen [LLT 74/3]. — Vö. a *keresztül-kasul* szk-tal.

kásvai-rosta rostafajta; un fel de ciur; Art Schwinge. 1647: Vagyon egi Öregh Casvai^a Rosta. Vagyon két rosz bõr rosta [Marosillye H; VLt 55/5415. — ^a? Kásva MT].

kasza 1. kaszapenge; coasă, fierul coasei; Sensenblatt. 1573: Marton porozlo azt vallia tawalj leottek volt az Biro eleybe panazolkodny az kowachok kasa feleol . . . Mentenek az Bako Andras házahoz otth egi Nehan keotes kasat talaltak | Igarto Georgy Azt vallia Mate kowacz Molnar Mihaltwl veot volt 25 kasat, Eomaga Monta hogi meg vekonitia es beleget Rea whytgy aggia ely [Kv; TJK III/3. 177-8]. 1592: Tothazi Mihali, es Zakarich Miklos . . . valliak Egi fel hordo kasat veüenk mi ketten Moldouai Georgiteol [Kv; TJK V/1. 203]. 1595: Vittetem 2 Cigant ala, mellyekkel czynaltattük az kaszasok szerszamat: 21 kasat foldoztak Vöttem az foldozgatashoz . 1. sing vassat p(er) d 8 [Kv; Szám. 6/XVII. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: 1. wy kaza. 1 kalapacz, 2. kalapacz wló kazahoz ualo [UszT 8a]. 1640: Az ki be akarja magat ez Czehben szerzeni, tartozik egy ásót, egy kapát, egy kaszat, és egy keotó fejszet elseoben mester remekben kesziteni és be mutatni [Kv; KovCLev.]. 1784: azon potentiarus Hatalmaskodo Emberek Tihai^a Lakosok a' mint távolrol látthattam a' Kasza fényiröl kaszákkal mentenek az utirzált helyre [Galgó Sz; JHBK LIV/8. 8. — ^aTihóról (Sz) valók].

Szk: ~ *foldozni*. 1621: A kaszasokkal léüő Czigan-nak adtunk . . . Egy sing dopszaj vasat p(ro) d 18 kasza foldozni [Kv; Szám. 15b/VII. 23] * *németországi* ~. 1573: Istwan kowach Azt vallia hogi mykor Mate kowachot zolgalta Latta hogi az Nemetorzagy kasat Meg haytotta ettzette Beleget Rea wteotte, Es wgy atta ely mynt kyt eomaga cinalt [Kv; TJK III/3. 178].

Sz. 1676: Erdélyben az nagy emberek s a tanácsi rendek oly egyesek, mint az vissza szegezett kaszák, nekünk is minden dolgot úgy meg kell rágnunk, hogy alá nyelhesük [TML VII, 141 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz].

2. coasă; Sense. 1569: az Kys veolgyet penig tudom hogy az bernald balas Jobbagy . . . az falwk engedelme ellen Zantottak, kazaltak es neha kazayokat ekeyeketis tudom hogy be vtyttuk es Ittunk Rayok [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Georg Haranglab de Band vall.]. 1620: Zaz Sarlotul f —/25. Zaz Kazatul f —/50^a [Kv; KvLt II/69 Vectr 17. — ^aA harmincad összege]. 1653: Egi jo kaza mas Egi hitvan njeletöl [Ilencfva MT; DLev. I. IIB. 12]. 1724: Valaki más ember füvit kaszával hordaná marhá-jával gázoltatná 33 Pénz az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. 1754: Kászára valo Füveinket Gabonáinkat maga marháival soha nem gázoltatta, vesztegette [Gernyeszeg MT; TGsz 16]. 1768: a Sarju Gyrapodik, akit a kasza fel fog fel kaszáltatnyuk [Esztény SzD; Told. 5a].

Szn. 1590: Kaza Mate jb [Kajántó K; GyU 15]. 1602: Kasza Balás szab. [Feltorja Hsz; SzO V, 181]. 1614: Kaza Jstw(an). Kaza Thamas lib. [uo.; BethU 309]. 1756: Kasza Miklós [Szentmihály Cs; EHA]. 1808: Kasza Pál (szabó) [Dés; DLt 940]. 1860: Kasza Joska [Dés; RHAK 108] | Ifj Kasza Márton [M.léta TA; RAK 3]. 1886: Kasza Márton középső [uo.; RAK 46].

? **Hn.** 1671: kasza reve [Kilyénfva Cs; EHA]. 1735/1757: A' Felső mezőben Kasza Nevü helyben (sz) [Szentimre Cs; EHA]. 1757: A Bara Kasza Arnyékaban Fel menő Parlagb(an) heverő egy vizes Zább (!) Föld (sz) [Szentmihály Cs; EHA].

Szk: ~ *val bír* kaszával/kaszálással birtokba vesz. 1599: ott a' taiba az hül valami kis mezeoczekek uadnak czak ne(m) rege(n) kezdek kazaiokkal birni [UszT 14/13]. 1728: vagyon mas Sz. egjhaz erdeje is Ennek egi reszit Gyarfás Ferenc(ne)k kaszával birni engedte az Eccl(esi)a [Sszgy; SVJk] * ~ *val szolgál*. 1780: Tartoznak azon Hév s Hideg Szamosi Topányok Nyári Holnapokban három heteket kaszával szolgálni [BfN Instr.] * ~ *val szolgálatot tesz*. 1791: az Uraság Szolgálatyát ugy viszzük veghez, hogy Nyári időben kaszálásra Sármasra menvén ottan helyben 3 Heteket tartozik minden Gazda Ember (: a Hurubásokon kívül :) kaszával Szolgálatot tenni [Búzamező SzD; Ks 74/56 Conscr. 92] * *gereblyés* ~. 1765: Gereblyés Gasza (!) I [Kóród K; Ks 19/I. 6] * *pántos* ~. 1750/1811: Egi Pántos Kasza [Csiksztmárton MT; HG] * *rövid* ~. 1763: Kasza Hoszsu No 2 Rövid Kasza No 1 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23] * *visszaszegezett* ~. 1627: Ezenközben érkeznek az Somosdi Uraim fegiuceres kezzel, szabliaual, puszkával, vizza szegezett kaszaual . . . veueók ezünkben hogy nem io zandekkel vadnak [Nagyernye MT; BálLt 82].

3. nádvágó kasza; ürpan; Schilfsense. 1588: Kouetkozkyk Az Waros Tóuara valo Kolchege . . . Azon Kazakat Kyuel az Nadat Aratyak attam f. — d. 8 [Kv; Szám.

4/III. 22]. 1596: Mint hogi sok nadat vagtak le sok kaza törött es kalapochot chynaltak hozattam . aczelt f — d 32 [Kv; i.h. 6/XXIX. 170 Bachi Tamás sp kezével]. 1662: a fejedelem a Belínyes vidéki vaskóhi gondviselőnek formákat küldött vala, minémü köpüs húzva metelő kaszákat csináltatna százat . . . azokkal az lapokat az víz fenekén nagy mélyen felmetéltetné, szagatná [SKR 287].

Szk: nádvágó ~. 1679: Nád vágó Kasza nro 2 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 70].

4. szecskametelő/vágó ~ coasă de tocat paie; Häckselense. 1735: Két szecska metelő kasza [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1770: Szatska vágó kasza Nro 1 [uo.: i.h.]. 1820: Két szacska vágó Kasza [Koronka MT; Pf]. 1837: Egy Szatska vágó kasza [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

5. szecskavágó kés/penge; cuțitul tocătoarei de paie; Häckselmesser/klinge. 1681: Szecska metelő Láda, kaszaja nélkül Nro 1 [Vh; VhU 505]. 1735: Ket Szacska metelő kasza nélkült valo fával [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. 1758: egy szacska vágó láda kaszája nélkül [Nagylak AF; KGy]. 1788: Ket Szatska Vágó minden készületivel, az harmadiknakis kaszája s villája [Mv; Tsb 47]. 1794: A Szatska vágó az igaz hogy készen vagon tsak a vasozását tudnám jól végbe vitetni mert edgyik mestersége a Szájának vasozasab(an) és Kaszájának jo moddal valo accuratiojában all [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. 1802: Egy viseltes szatska Vágó kaszája nélkül [Ne; DobLev. IV/9b].

6. szalmavagdáló ~ coasă de tăiat paie; Strohsense. 1697: Az haz hejjan vagon Egy szalma vagdalo kasza cum suis requisitis [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4].

7. szőcsölő ~ húsoló kés/vas; coasă cojocarului (cuțit de descîrnat/cîrnosit piei); Abfleischeisen. 1589: Valami Dirib darab roka beor f l d 50 Ket hyttwa(n) zeocheoleo kaza [Kv; KvLt Inv. I/2. 41]. — A jel-re l. Freckay 481.

8. tímár-szabókés; cuțit de tăbăcar; Gerbermesser, Art Kneif. 1787: Timár vagy is Varga Mesterségnek valo Eszközök . Hét Kasza mindenik hitván Dr 42 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 6].

kaszaalja (bizonyos számú) kaszás-napszámokra való kaszáló; fmeatǎ care poate fi cosită de un anumit număr de cosași (intr-o zi); Grasland für einige Mäher-Tag(e)-löhner. 1681: Mika nevű kaszáló rét; mely 50 ember kasza allya; teremhet 40 szek: szen:^a [Szentkirály H; VhU 89. — Olv.: szekér szénát]. 1699/XVIII. sz. eleje: Az Földek lábán egy Csegely nyil három kasza allya [Veresmart TA; Berz. 11. 87/2].

Bogdán, MMért. 196 szerint a hazai németésnéél a XVIII. században divott ez a földmérték *Mahder* ~ *Mäher* néven, de ez a megjelölés még a történeti anyagot közlő német szótárakban sem jelentett földmértéket, csak kaszást, a magyarban azonban a XIII. századtól kezdve van rá 'földmérték' jel-ben adatunk. E mértékegység Bogdán szerint magyar származású, sőt ősi földmértéknek látszik. Minthogy *kasza* szavunk a XII. századtól adatolható szláv jövevényszó, magára a mértékegységre alakult nyelvi megjelölés valóban még akár az ómagyarban, de mindenesetre csak a korai szláv szókincsbeli hatás nyomában keletkezhetett. L. e mértékegységre részletesen i.h. 196–201

kaszadarab bucatǎ dintr-o coasă; Sensenstück. 1528: I cutellim antiquum ad scindendum stramina wlgo kazaradab [Vh; MNY XXXI, 194].

kasza-fancolás kaszaormózás; fãlțuirea coasei; Sen-senfalzen. 1792: Az árkosi közönséges falugyűlésiben . . . mindennemű munkáknak árok a régi usus szerint való árokra meghatározottatott eszerint . . . kaszakarika csinálás den. 6, egy kaszafantzolás den. 12^a [Árkos Hsz; RSZF 292. — ^aTerjedelmes árszabásból kiemelve].

kaszakalapács ciocan pentru coasă; Dengelhammer. 1593: egykor hozza kelletek menne(m) egy kaza kalapachert [UszT].

kaszakalapács-acéllás kaszakalapács-edzés; călirea/oțelirea ciocanului pentru coasă; Härten des Dengelhammers. 1792: Az árkosi közönséges falugyűlésiben . . . mindennemű munkákra árok a régi usus szerint való árokra meghatározottatott eszerint kaszakalapács acéllás den. 6, egy kaszailó csinálás . den. 6^a [Árkos Hsz; RSZF 292. — ^aTerjedelmes árszabásból kiemelve].

kaszakarika brățară de coasă; Sensenring. 1694: Egy kasza karika den. 3 [Kilyén Hsz; BLT 4].

kaszakarika-csinálás fãcutul brățării de coasă; Sensenringmachen. 1792: kaszakarika csinálás den. 6 [Árkos Hsz; RSZF 292. — A teljesebb szöve. *kasza-fancolás* al.].

kaszakó cute, gresie; Sensenstein. 1679: Kasza keő egi Iskatulyab(an) nro 9 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 27].

kaszál 1. a cosi; mähnen. 1555: w walkon löth ez wy-lagra es twg'a hog' azt ă Cylla mezőt walkayak eltek, es mykor kaszalni keztek előzery egi kelecely Berkes Thamas eg' daraboth be kertelt wolt Abba 'a mezőben es megh kazalta wolt [MNY XXIV, 357 St. Weres de Petri^a jb vall. — ^aKis- v. Nagypetri K]. 1569: Lukachy pap mongia . . . Az kys gherebeny hatar feleol ezt valljak, hogi az gherebenyeknek, Zabad volt, az gyalog vittol fogwa . . . Zantanyok kazalnyok mynd az chereig l apam az feketen kazal vala az Zabad fyben [Mezőbánd MT; Vlt 7/692 Fr. Zep de Band vall.]. 1600: 22 Juny Kwideöttem két kazást kajantho veolygbe kaszaltanak haro(m) nap ketten d 60 [Kv; Szám. 9/XII. 69 Igyarto Simon isp. m. kezével]. 1683 k.: Az Parochiahöz vago(n) három kaszáló Réth melyeket magok kaszallanak, gyűjtenek es be is hordgyak az Pastor marhainak az Széeriek az Parochialis kertb(e) [Szér Sz; SvVjk 164]. 1727: A Paraszt Fundusok után nincsen más örökös Széna fü hanem . . . a' Szegényebbek közzül kettő, három áll egy rudra, a' Gazdagjabbak közzül penig edgyes két, három rudott kaszál [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. 1754: azon helynek egy darabját kaszállonak hagy-tam, annak idejében kaszállani oda menvén egy Jobbágy azon helyet kaszállani kezdvén ellenzettem a kaszállást, ki belém kötvén kaszájával reám ütött [Galgó Sz; JHbK XLVI/2]. 1801: En pénzért kaszáltom [F.szöcs SzD; TKI Páska Nutz (40) és Kornya Togyer (50) col. vall.].

2. a se cosi; schägeln (mit sichelförmiger Bewegung laufen). 1839: Szandman Károly . . . bal lába, a' térdin alól nyomorék, hogy midőn lépik is kaszál vele [Dés; DLt 290 nyomt. kl].

kaszálás cosit; Mahd. ? 1503^a: Igy vagyon Annak az Alkalma, Hogy mykor az en penzemet Meg Agya Annak Vtanna egyszer kazalyam meg luka gyorgj eloth Merth meg ky Ne(m) tölth az. 3. kazalas [Szentlélek Hsz; MNy LX, 106. — ^aA keltezést a szerk. késnek tartja]. 1571: Aggyak eleyben eo Nagak^a Menye fogiatkozassunk vagion az Bwzanak kessen valo Behordasaban hogy azonnal vgian egy Ideoben az kasalasis Raytunk vagion Neh Maradywnk hatra dolgai(n)kban [Kv; TanJk V/3. 45a. — ^aA fej-nek]. 1647: Sellerek harman vadnak, Nyarba harom heten szolgálnak, Kaszalkor Arataskor, es Czipleskor [Spring AF; BK 48/16]. 1697: ha az eö kglme földin kaszalt, ugis az kaszalas arat refundálja, az Diosine Aszszonja(m) Jobbagjanak [M.köblös SzD; RLt 1]. 1704: Esett penigh értessunkre hogy a szegénység és lakosok oly oktül viseltetvén, hogy ha mi Takarmányt gyűjtenének is, nem magok hanem Hadaink által emésztetnek meg, sem kászálást, Sem penig egyéb oeconomicalis Takaródást tenni és véghez vinni nem akarnának [UszLt IX. 77. 79. gub.]. 1786: a' Hideg Völgy verő fényen lévő nagy oldal, a' mellynek mind szántásra, mind kaszálásra némely része alkalmatlan [Mezőbánd MT; EHA]. 1802: jelen lévén az Ugarlásnak ideje, nem késik 'a kaszálás is [M.zombor K; Somb. II].

Szk: ~ farka kaszálás vége. 1767: e pedig volt kaszálás farka felé, de aratás előtt [Uzon Hsz; Kp IV. 243 G. Kováts (20) miles equ. vall.] * ~sal uzudl kaszálással használ. 1775: azon Jozságot Máté András nevu Jobbágya bírá kaszálással usualta [Bodok Hsz; Eszt-Mk] * ~t szolgál. 1752: minden köbölert^a tartoznak annuatim egy napi kaszálást, vagy aratást szolgálni [Marosztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31. — ^aA kölcsönvett kukorica köbléért].

kaszálat I. kaszálás; cosit; Mahd. 1647: Kaszalo ret vagyon mindenik fordulora nyolczva(n) ember kaszalatyara valo egy napra [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. 1723: A To helyben egy Rét négy ember Kaszálattya [Mezőcsávás MT; Hr 6/25]. 1731: az kit Tegnap kaszálattunk 40 kaszás kaszálattya [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. 1854: Által adám Tellyes Eggerszegi^a szántás és kaszálat alatt lévő Birtokomat Curialisomba lako Bréza Todornak oly formán: hogy a' Lak házam (!) használatáért Erdeimet pásztorollya [DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével. — ^aMT].

2. (vhány személy) kaszálásnyi; care poate fi cosit de un anumit număr de cosasi; Mahd von einigen Personen. 1624: egi Ember kaszallattia ret [Bálintfva MT; Sár.]. 1640: Itiltük harom ember kaszallattia fwnek [Nyáradsztlászló MT; Sár.]. 1687 k.: Proventus Pastoris . . Sz. Király két ember kaszálattya füvet ád [Marosztkirály MT; MMatr. 320].

kaszálatlan I. mn necosit; ungemäht. 1561: az mely kaszallatlan volth benne azt el kazaltatta [HSzj kaszálal.]. 1571: Bwdatelkj feöldeón Maradott walamy kaszallatlan fywem [Egeres K; BesztLt 3545]. 1652: Mostan bogliab(an) ninczen az szena, miuel meg' kaszallatlanis [Gyalu K; GyU 119]. 1706: Fejér borsó két vékán vetett még kaszallatlan [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1753: szerte mégelyel gazolták az ő Nga ökrei akkor az kaszallatlan füveket [Köröd KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. 1771: hogy én

kerülő voltam láttam égy néhányszor a kaszallatlan Retben bé eresztette a Marhakat [Dés; DLt 321. 15a]. 1815: vagyon edgy Kanta nevezetü Rét, de ezt erősen meg iszapolván az Árviz mind eddig kaszallatlan [Nyáradsztbenedek MT; Told. 50].

II. hsz kaszallatlanul; necosit; ungemäht. 1681: Szena kalongia vagio(n) őt az Csűrös kertben de megh az Czika kaszallatlan vagion [Gálfva KK; BK. Réthi János kezével]. 1742: egy Darab Széna fű . . a mult nyáron kaszallatlan marada [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. 1767: egy egy darabot kaszallatlan hagytanak a török buzában [Udvarfva MT; Told. 44/36]. 1818: luon Csorka panaszsza fel vétetik Mihaila Popa ellen egy Darab bokros heljen valo haraptüzel valo veszszeje elégetése keresetében . . Az allperes azt feleli, hogy Tavaly egy Darab szena füve kaszallatlan maradván azt gyujtotta meg és onnan akarattya ellen harapozott el a tűz [Petrih H; JF 36 Prot. 27].

kaszálatlanul necosit; ungemäht. 1679/1681: a széna helyeket jól megh nízze, kaszallatlanul egyetis ne hadgyo(n) [Vh; VhU 669].

kaszáldogal kaszálgat; a cosi iarăși/din nou; wiederholt máhen. 1722: Már ezentul (?) kaszáldogalnánk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kaszálgat a cosi iarăși/din nou; wiederholt máhen. 1722: ezen kaszálócskajokon . . az marus vize folyt; osztan onnét el fordulván a viz bérek vette fel, kit is Néhaj Pristiny Joanos ki irtván s irtatván és annak utánna kaszálgatni kezdvén mind holtig pacifice birta [Algyógy H; JHb XXXII/41]. 1732: 'a Verőfény oldalt 'a bokor 's Töviss igen fel-fogta, 'a hol kaszálgyatyák leszsz Currus Foeni 12 [Szászstjakab SzD; EHA]. 1743: a' Dombai rétet . ennek előtte kaszálgyaták most pedig a' fűz fa fel kezdte nőni [Sövényfva KK; JHbK XXVIII/9]. 1786: a' Csorda pásztorunk Kaszáló rétyét kezdették érette kaszálgotni [Jedd MT; JHb Miss]. 1794: Vagyon egy darab hely . . a bokros hely miatt kaszálgyatyák [M.bagó AF; DobLev. IV/734. 7a]. 1844: Contorást nem tudom miolta kaszálgyott (!) itten [Szászfenes K; KmUlev. I Urszuly Gligor (60) col. vall.].

kaszálgatás cositul repetat; wiederholtes Máhen. 1844: a' Szászfenesi embernek ide által harapodzsza — 's itten kaszálgatása — a' határ vonal iránti tudomásmat meg zavarta [K; KmUlev. I Opra Vaszilika (40) col. vall.].

kaszálghat a putea cosi în repetate rânduri; ab und zu máhen können. 1844: mi volt az oka, hogy a' nevezett Colonus e' kérdett és ki nevezett helyen kaszálghatott? [Kv; KmUlev. I vk].

kaszálगतó kaszálgatni való; care poate fi cosit; für die Mahd geeignet. 1787: más Parlagb(an) hagyott, már kaszálगतó [Désakna; Hr 1/22. — ^aSzántó].

kaszálhat a putea cosi; máhen können. 1685: az Sándor Uram tisztartójától Gáspártól azt az darab jászágoczkát Benkő Samuel Ur(am) edgy néhányszor megh

vette árann esztendőnként az füvit vgy kaszálhatta Benkő Samuel Ur(am) [Altörja Hsz; Borb. II]. 1696: vagyon egy Darab szenafj Templum szamara mikor niomasban esik egy kis reszcskeje, es egeszen egy irant nem kaszálhattak [Alfalu Cs; GyHn 16]. 1744: Istvand végire hajdon volt egy to mély regen már hogj elapadt s a hejjit szánthatni, kaszálhatni [Szentdemeter U; EHA].

kaszálhatatlan care nu poate fi cosit; nicht mähbar. 1805/1825: Ezen Erge a' régi időb(en) tos, Csikos, Hahas, Nádas, Bokros, Kaszálhatatlan, Dioszegi Tovának (!) és Barátok Tavának nevezetett [Dés; DLt Pál András (67) ns vall.].

kaszálható care poate fi cosit; mähbar. 1672: itt az Adamosi hataro(n) . uagjon edgi lo kertem, osztis edgi nehanjszor el foljta az arviz immar onnyira uagion hogj nemis kaszálható, az sok iszop, s fű bokrok mia [Ádamos KK; JHbK XXI. 16]. 1785: Réteink . . . ha

Lovaink által meg nem etetődnének kétszeris Esztendőnként kaszálhatok volnának [Torockó; TLev. 1/1. 10a]. 1793/1794: La Búdös To Nevezetü helyen, lévő, és tsak második Esztendőben kaszálható Rét [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 90b]. 1843: az árviz fel porondozván ezen darab helyet, azon kaszálható fű az olta nem nőtt [Körtvélyfája MT; LLt].

kaszáló 1. fineajá, fina; Heuwiese. 1640: Lupul Brazul . szanto feolde kosalzoia eroksege ennekis annia vagion mint a Battia(na)k Dragicz Brazulnak [F.vist F; UC 14/48. 124]. 1732: kételenítettnek vagy erdejeket vagy kaszálójokot el zálogosítani s el adni [Budorló K; Told. 11/70]. 1789: az kaszálókat szaporítani lehetne [Almás U; UszLt XIII. 97]. 1805: a Szalas Völgyben az Erdőre ki menő ut és az Tamási Fiak kaszálójak között [Kisillye MT; EHA]. 1819/1831: A' Kolosvári határon az elő völgyben lévő Hunyadi Sámuel successorinak elfoglalt Kaszálójakról szollo betsü Levél [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: *alldiális* ~ földesúri/majorsági kaszáló. 1756: a Sz. Benedeki Határban situat Kanta nevezetü Alldiális kaszalo nagy helység [Szentbenedek MT; EHA] * *aprólek* ~. 1641: uadnak holmi aprólek kazalokis [Nagygoroszló Sz; GyK X. 30/8] * *gyümölcsös* ~. 1754: Az also Czitz hegybe . . . az allyán vagyon egy szer szénára valo gyümölcsös kaszáló [Dés; EHA] * *hoportyokos* ~. *XVIII. sz. e. f.:* Bodor Samuel hoportyokos vápás kaszálloja [Petlend^a; AbN. — ^aTordatúr határában eltűnt, ill. kisebb házcsoporttá zsugorodott település] * *irtoványos* ~. 1791: alsó határban felső szilasájban Les vápájában edgi darab irtoványos kaszáló [Kőrispatak U; EHA] * *kerülő* ~. 1785: a Két víz között lévő Majorság szánto föld végénél, két kis kerülő kaszáló [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/378 Kornis Krisztina conscr.] * *kolonikális* ~ jobbágytelekhez tartozó kaszáló. 1785: Colonialis Kaszállok . . . Az Ujj hegyen két Pallog mellyet Kaszál(nak) meg [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/455–7 Kornis Krisztina conscr.] * *nemes* ~ alldiális/majorsági kaszáló. 1766: Vagyon igen jo Nemes Rétecske . . . melly régenten az Néhai Diosi Ferencz Nemes kaszálloja volt [M.köblös SzD; RLt] * *nyilas* ~. 1753: Nyilas Kaszálók(k) [M.décs SzD].

1754: A Falu nyilas kaszálója között [Damos K; KHn 44] * *osztatlan* ~. 1750: A' Belő Tók között lévő osztatlan kaszáló [Kutyfva AF; EHA] * *postális* ~ postaiállomási kaszáló. 1798: a' Postalis Kaszállokba a Sollymostonak azon része melly vagyon Dél felől a' Keresztül menő Gát Töltelék . . . Szomszedságiban [Dés; EHA] * *rétes* ~. 1791: valami Rétes kaszállok . . . a' Falusiak közt minden Esztendőben Ruddal fel-szoktak méretetni [Búzamező SzD; Ks 74. 56 Conscr. 94] * *sátés* ~. 1725: az Viz szelén egy darab sátés kaszáló [A.jára TA; EHA] * *tós* ~. 1765: ezen distingvált szántó földeknek . . . kellé rugni éppen . . . Váradí Moyses Ur(am) Domb alatt lévő tós kaszállojára? [H; JHb XXXIII. 19 vk] * *úrbéres* ~. 1850: az úrbéres kaszállok mellett [Sáromberke MT; EHA] * *vápás* ~ → *hoportyokos* ~ * *zálogos* ~. 1810/XIX. sz. köz.: Beng alatti zálogos kaszáló [Gernyeszeg MT; EHA].

2. *cosa; Máher.* 1590: Az kazaloknak Aratoknak enyek hogj el wegeztek attam f. — d 24 [Kv; Szám. 4/XVII. 12]. 1600: Az Sariu szena kaszalnak kotal eozze attam f. l d 8 [Kv; i.h. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1809: Egy étel nélkül szenát takaro, gyomláló, kaszáló, arató es ehez hasonlonak bére 20 xr [HSzj gyomláló al.].

3. *vhány ember* ~ vhány ember egy napi kaszálómunkájára való; (fineajá) care poate fi cosit de un anumit număr de cosași într-o zi; für eintägige Mahd von einigen Menschen (bestimmt). 1632: Kazalo Rétt uagio(n) egy darab, Varhoz ualo, masfél szaz ember kaszalo edgy napon [Monora AF; UC 14/38. 43]. 1642: Vagion egy kerek retis Eot ember kaszalo. It(em) Zekeltelek pataka mellett ket ember kaszalo [Bh; GyU 73]. 1643/1687 k.: Vagyon az Héán egy darab Széna fű a Parochialis házhoz ugy mint öt ember vagy hat kaszáló [Csitsztiván MT; MMatr. 328]. 1681/1748: A Somberek alatt vagion . . . rét mintégi harmincz ember kaszáló [Balázsíva AF; EHA]. 1727 u.: adtak . . . egy Rétet a' Tölgyben négy ember kaszáló [Zovány Sz; SzVJk 53].

Ha. 1735: Kaszalojok [Szentjakab TA; JHb XI/9. 22–3]. 1739: kaszáló [Dés; Jk]. 1744: kaszalojok [Koronka MT; Told. 14/11]. 1780: kaszalojokot [Sóvárad MT; LLt 88/9]. 1786: kaszalojokot [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18]. 1802: kaszálójakat [Héderfája KK; BfR 44/171]. 1812: kaszálójakat [Köwend TA; Borb.]. 1818: kaszallot [Mészko TA; KW]. 1821: kaszálókan [Csitsztiván MT; MvLev. 8]. 1834: Kaszálójak [Doboka; DHn 18].

kaszalóbirodalom kaszalóbirtok; fineajá; Heuwiesengut. 1792: mind szánto, mind kaszalo birodalma volt annyi Zoja Sára aszszonynak, hogj annak hasznából bentsülletesen meg elhetet volna [Telekfa U; Pf]. 1804: Felső Fordulo hat(ar)ban Szakadat nevezetü helységben az Anya Szék és vago patak k(öz)ött Levő Erdős Irtvány és Kászalo birodalom meg meretvén a Kazsoni birodalom felől [Szováta MT; Sár.].

kaszalóbirtok fineajá; Heuwiesengut. 1868: ezen Circum vicinált ki nevezet két Darab külső Szánto és kaszalo birtokunkat ösze Cserélőnk örökösön [Szováta MT; Bereczki József lev.]. 1871: (A) külső kaszáló birtokott . . . kéntelenítetik el adová teni [uo.; i.h.].

kaszálócszegely ék alakú kaszáló; fineață în formă de ic; keilförmige Heuwiese. 1728: (A) kaszáló Czegelyek edgy kis szántó földel edgyütt . . . Zalogban voltanak [Vajdasztván MT; JHb IX/11]. 1748: a Patak mellett vagydon egy kis kaszalo Czegély [Sásvári préd. MT; EHA]. 1751: a Sásváriban Kerek Föld nevezetű föld bé a' Patakig mellette lévő kaszalo Tsegellyel együtt [Koronka MT; Told. 31/4].

kaszáló-csegelyecske ék alakú kaszálócska; fineață mică în formă de ic; keilförmiges Heuwieschen. 1751: a Tó gáton alól és a' Nagy Árkon túl lévő kaszáló Tsegelyetske [Koronka MT; Told. 31/4].

kaszálócska fineață mică; Heuwieschen. 1714: To kert nevű helyb(en) egy darab kaszálócska [Lengyelfva U; Orb.]. 1724: az Sásba egy kaszálócska [Középlak K; JHb VI/3]. 1762: az Néhai Orbán Györgytől zálagasított kaszálotskát birta [Körtvélyfája MT; BálL 87]. 1822: egy kaszálotska . . . egy más Darabotska Szöllő egy kitsiny Nova Sessiótska [Jára MT; KelM].

Szk: *allodiális* ~ földesúri, majorsági kaszálócska. 1798: allodiális kaszálotskát bir a Fogados mely a fogadó után kaszálattik [Mezőbodon TA; IB] * *dirib-darab* ~. 1797: Falu osztatlan közönséges helyei vagnak imitt amott egy egy cszegely dirib darab kaszálotskák [CU IX. 2. 115] * *kerülő* ~. 1785: a Két víz között lévő Majorság szántó föld végénél . . . két kerülő kaszálotska [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/378 Kornis Krisztina conscr.]. * *zálogos* ~. 1762: volt . . . az Falu közönséges Berkes helyén tul egy kevés Zállagas kaszálotskája [Körtvélyfája MT; BálL 87].

kaszálódarabocska fineață mică; Heuwieschen. 1821: Fodor Irimia kéntelenítettett . . . bizonyos Kaszáló darabotskákat Zállogjára vetni [Szökefva KK; Kp II. 117].

kaszálódik kaszálattik; a se cosi; gemäht werden. 1833: ha kaszálódik, teremhet 7 Szekér^a [Csekelaka AF; EHA. — ^aSzenát]. 1854: Pányul völgyibe ha jokers kaszálódik 4 Szekér Széna [M.köblös SzD; BetL 3 Betegh József kezével].

kaszálóföld kaszálórét; fineață, fina; Heuwiese. 1622: Tot higiab(an) egi kis kaszalo föld [Baca SzD; SzJk 13]. 1730: (A) Kaszáló Földeket ezen aláb Specificalt mod szerent nyilaztuk és osztottuk öt egyenlő részekre Nyil vonás szerént [Szentmargita SzD; KGy]. 1771: a Vas és Csegezi részre mind szántó és kaszáló Földeket többet fogtak fel, mint sem az Exponens Ur ő Naga részére [O.rákos TA; JHb XIII/66]. 1820: Egy egész telken lakó Colonusnak, fixe hány szántó és kaszáló földje van, megmondani nem tudjuk [Báld K; BL 6].

Szk: *allodiális* ~ földesúri, majorsági kaszálóföld. 1741: Igirem magamat, arra: hogy az allodiális szántó és kaszáló földeketis szaporítani: és augeálni kívánóm [M.dertzse SzD; RLt Somai Sándor kezével.] * *belső* ~. 1653/1681: Vhunyadi varosomb(an) a Piaczi szeren . . . hazat . . . külső belső szanto kaszalo földekkel . . . és szöllővel öszve Adom . . . Szákács Gergelynek [Vh; VhU 227 Nic. Zolyomi Nyomkerekiben

(B) kelt okl.] * *külső* ~. 1780 u.: a' Flgs K. Guberniumnak ebben lett determinatioja^a a' Bányászok iránt szoll tsak azokrol, kiknek külső szánto, kaszáló földei vadtak [Torockó; TLev. 14/2. — ^aA katonai terménybeszolgáltatásra von.]

kaszálófü kaszáló; fineață, fina; Heuwiese. 1591: azkoris kaszalo fw uolt hol penig széna uolt Réndin [UszT]. 1593: attam Ciehiben^a Crazna varmegieben . . . Egy fell haz heliet mynden hozza tartozo Eöröksegheuel Egietembe, tudny Jllik Zanto földheuel Zena retheyiel kaszalo fweyuel es mynde(n) hozza tartozokkal Egietembe [Perecsen Sz; WLt. — ^aSomlyócehi Sz]. 1600: latam Gyznok vadnak az kaszalo fwwben ky wzem [UszT 15/5]. 1651: adunk Zalogban az Burjanos ó Budaj hataron liueó szena feőueken ket darab kaszalo feőuet [Diós K; JHbK XVI/25]. 1654: egy darab kaszáló fő [Monor BN; Ks Bánffy Anna urb.]. 1746: a' miolta azon uj Malmat . . . ő Nagisága a mostani helyére tsináltatta ki jó a' rétre a' víz és a' kaszáló füveke(n) károkat teszen [Ádamos KK; JHb XIX/8]. — L. még RSzF 152; UF I, 707.

kaszálófüvecske kaszálórétcske; fineață mică; Heuwieschen. 1639: egj darab kaszalo füvecske [M.köblös SzD; KmKonv. C. Doboka D. 43]. 1690: ada egj kis kaszáló füvecskét [Aldoboly Hsz; BLT].

kaszálóhavas havasi kaszáló, *rég, táj* havasi szénafű; fineață alpină; Alpenwiese. 1586: Feyer Antal kozmasi^a Nemes Ember . . . azt valla . . . kaszalo hawaswkat soholt Nem tudom [BK Misc. 1145–78. — ^aCs]. 1784: Egy Limbovitz nevű kaszáló havast foglaltatott volt a Nsgtok számára Titt Csato Vram [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kaszálóhely kaszálórét; fineață; Heuwiese. 1590: (A föld) vicinussa En magam Zina főwem kaszalo helyem [Ut]. 1600: Azth tudom hogy Oswat Matthias Barta Gergeltol mas eőreksigél kaszalo hellel cherelte [UszT 15/89 Chiki Miklos (45) Bethlenfalui^a vall. — ^aU]. 1761: Miuel pedigh, az szanto es kaszalo helyek, gyakrabba(n) az eőreökseghek utan járnak, az kie az haz hely azé effele pertinentiakis [Dés; Borb. egy-i bizottság: Béli Pál, Haller János, Kornis Gáspár jel.]. 1688: kényszerítettven az Felesege az nagy ado mia adta Zálágban egy darab kaszáló helyit [Bodok Hsz; BLT]. 1757: Sándor György nevű jobbágyának kaszáló vagyis Tanórok helye [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. 1815: magunk mellé vévén . . . Ohábai Simon Péter nevű erdő Gornyikot . . . (a) kaszáló hejeket erdővel együtt 10. ölös lánztal fel mértük [H; Ks 111 Vegyes ir.]. — L. még RSzF 136, 173, 181, 225.

Szk: *allodiális* ~ földesúri/majorsági kaszáló hely. 1817: ezen Curiához tartoznak allodiális szánto, kaszáló és más haszon vehető helyek [Arkos Hsz; Kp V 318] * *gyümölcsös* ~. XVIII. sz. m. f.: Gyümölcses kaszáló hely [Gyszm; EHA] * *irotványos/irtványos* ~. 1767: a Tatarok uttyanal lévő irtoványos kaszalo hely [Kórispatak U; EHA]. 1847: Pap tavában irtoványos kaszáló hely [Kál MT; EHA] * *közönséges* ~ *köz-kaszáló* hely. 1761: Vagyon az Falunak Közönséges kaszáló helye melly minden esztendőben . . . fel nyilaztatván

jutt egy Gazdának belőle foeni cur. 1/2 idest fel szeker szénára való fű [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 463]. 1791: Báza Völgye, Órbányos, Ilomás, Szurákos, és á Farnak also része, mellyeket határoz meg a Szt Lászlói Határon lévő szántó és közönséges kaszáló helyek [Szentlászló TA; EHA] * *külső* ~. 1718: Tudgya é az vallo bizonyoson ... külső kaszáló helyek is hol vadnak s kik vicinussi? [Szentmihály Cs; Borb. II vk] * *nemes* ~ allodiális/majorsági kaszálólhely. 1752: mikor Isten elő Szent Felsege az Harczai határon erdő-kön és az Nemes kaszáló helyeken, Vad gyümölcsöt ad, szabad légyen Gálfalvi Klára Aszszonynak és Posteritá-sinak az Gálfalvi Ádám . birtokában lévő vad gyü-möltés fákról magok házők székségire ezetnek gyümöl-tsőt szedetni [Harcó MT; SLt 19. E. 11] * *nyilas* ~ nyil-vonásos kaszáló. 1774: a Falusiak nyilas kaszáló helyek [Aranyoslóna TA; EHA] * *puszta* ~. 1740: edj darab pusztá kaszáló hely [Sztána K; EHA].

kaszálóhelyecske kaszálórétécske; fineajá micá; Heuwieschen. 1699: Ezen haz hely utánn Van két kaszáló helyecske [Vécke U; LLt]. 1728: az Ivanka patakánál egy darabotska föld a labja kaszáló helyetske [Mogyorós Hsz; SVJk]. 1762: még az el mult Holnapba ki idéztetvén a' meg irt Czegei Esküttek és örögök, egy darab kaszáló Helyetskének el igazittása végett [Cege SzD; WassLt]. 1770: Vagyon egy darabotska kaszáló helyetskéje mint egy szekeretske szemat termő helye [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. 1786: azon darabotska helyért adtam Cserébe az én részemen Gyulai nevezet alatt lévő kaszáló helyetskémét [O.borosbosárd KK; DobLev. IV/762. 1a].

kaszálólhelység kaszálórét; fineajá, fina; Heuwiese. 1760: a Titt. Migos Familia birodalma vagy kaszáló helysége mellett [Ditró Cs; LLt Fasc. 149].

kaszálólilleték kaszáló-járandóság; fineajá ce revenea cuiva în completarea salariului; Heuwiesenbezüge. 1871: a kántor kaszáló illetékét, bele egyezésével — árverés utján egy évre kivette 22 frton Szabó Ferencz [Búr-jánosbuda K; RAK 114].

kaszálóirotvány irtáskaszáló; teren defrişat folosit ca fineajá; Rodewiese. 1640: Georgj folua^a fele Nagy szen Egetheóban Egi darab kaszáló Irotvan [Retteg SzD; EHA. — ^aA tőszomszédos Csicsógyörgyfalva]. 1651: Az udvarház fellet vallo kazalo Irotvanjban Jutta harmincz nigj rud [Szükerék SzD; RLt O. 5]. 1657: az Erdo alat egy darab kaszalo Irotuani [M.fodorháza K; SLt HJ. 38]. 1698: egy kaszáló irotván tizenkét szeker szénára való [Buza SzD; LLt 208 Litt B]. 1775/1802: azon két kaszáló Irotványoknak pacificum Possessoriumokból jo moddal concludalhatni, hogy ... Bezdédhez^a tartazo lehetett [JHb LXVII/3. 112. — ^aSzD]. 1801: mint egy hat hét Szeker szénára való Orotványai vagynak ezen Részenn való Embereknek azért nem is lehetett a kaszáló Orotványokot fordulora szakasztani [Nagynyulas K; DLev. 5].

kaszálólirtás irtványkaszáló; teren defrişat folosit ca fineajá; Rodewiese. 1827: találtatnak Colonialis kész Szántó és Kaszáló Irtást . 170 ~ Százhetven Jurerumát [Erdősztyörgy MT; TSB 51].

kaszálókert 1. kerti kaszáló; livadă (teren în preajma casei pentru cosit); Garten-Heuwiese. 1666/1793: Mivel sokaknak Telekjek kaszáló kertjek, Csűr kertjek a Falu határára függ bé, nimeljek jukakat szoktak bé tartani, azért az illjen heljeket . meg circaltasson a Biro [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1705: En Kézdi Széki Alsó Torjay Mihálcz Mihály senior, Nemes Személy ... Mivel mindeneket valamikel itten említett Also Torján mostan birok, tudni illik: Szántó földeket, kaszáló helyeket és e Faluban is kaszáló kerteket, mint ezek énnekem purum magam acquisitumim [Altorja Hsz; Borb. II Nic. Márton scholae magister pp kezével].

2. bekerített/kertelt kaszáló, *rég, táj* tanorok; fineajá imprejmutá; eingezäunte Heuwiese. 1731: Vagyon á Curia mellett egy Tanorok vagy is kaszáló kert [Impér-fva Cs; JHb Inv. Káson Imper 1/25. sub K]. 1808: men-nénk el az ugy nevezett Bornyu Mál alatt lévő Kaszáló Kerttyéhez, a' melynek oldalában mostan egy kis Pász-torló Házat állittatott fel [Kv; Pk 3].

kaszáló-kötél kb. egy hold kaszáló-fű; finul de pe un iugăr de fineajá; ein Wiesenmorgen Gras. 1841: megfogadtattak tehénpásztoroknak ezen 1841-dik évre gyalog katona és jubilált káplár Miklós János és ugyan Miklós József az tavalyi bére, azaz egy tehénre 3 krajcár váltó-ba és négy kupa gabona, s azonkívül a kaszáló kötél fű [Taploca Cs; RSZF 201].

kaszálómező kaszálórét; fineajá, fina; Heuwiese. 1581: wagion az Sohoz tartozó hawas allat egy nagy kazalo mezzó [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez].

kaszálónyil sorshúzással vki részébe jutott kaszáló; parcelă de fineajá primită prin tragere la sorji; durch Los zugeteilte Heuwiese. 1727: az ollyan pusztá Antiqua Sessiok uta(n) valo kaszáló nyillakat el vévén . . . adas-sék oly szegény Városunk lakossának, ki az Ne(m)es Város minden fele Terheit Supportállya [Dés; Jk 363a]. 1730: adá(na)k ő kegyemek Hörvaht (!) Fer(encz) ur(ama)k egy kaszáló Nyilat [Mezőbánd MT; MbK 170]. 1747: utánnok valo szánto kaszáló és erdőbéli nyilak [Csehtelke K; LLt 56/1581]. 1758: midőn még a Gyéresi Rét örökösen fel nem volt osztva, hanem minden Esztendőn osztották, és edgy osztás alkalmatosságával mind Nemes Péter, mind Nagy György a Nyilat bé vetvén az Utrizalt Sessio után járandó kaszáló Nyil ki fogása végett azon alkalmatossággal Nemes Péter fogta ki a Nyilat s óis birta [Gyéres TA; Born. IX. 41 Pintye Kirilla (75) jb vall.]. 1783: egy egy kaszáló nyilat birván kényszerítették és kertek barattságos szeretettel minket hogj edgyütt . nem tsak gjezüvel, hanem sántzalis jo modgjával vennők körül [Ádámos KK; Pk 7]. 1820: Háza utan jární szokat haram rud kaszalo nyil [Dés; DLt]. **Hn. 1784:** Kaszáló Nyilak (sz) [Póka MT; EHA].

kaszálónyilacska sorshúzással vki részébe jutott kaszálóska; parcelă mică de fineajá primită prin tragere la sorji; durch Los zugeteiltes Heuwieschen. 1701: egy Kaszáló nyilacska [Nagykend KK; Told. 28/5]. 1788: a Bornyu kert nevezetű helyben egy fertály kaszáló nyilacska [Mezőbodon MT; MMatr. 317]. 1821: Fodor Irimia kéntelenítettett Zállogjára vetni . egy kis kaszáló nyilatskáját [Szőkefva KK; Kp II. 117].

kaszálóoldal hegyoldali kaszáló; fineajá pe coastá; Heuwiese am Berghang. 1809: a Néhai Szatsvai Ádám Urnak adatott kaszáló oldal [Dés; EHA].

kaszálóörökség fineajá mostenitá; Heuwiesenerbschaft. 1722: kaszáló örökség [Zágon Hsz; SzentkZs]. 1732: Ezek^a után valo szánto, és kaszáló örökségeket ... a Jobbágyok magok házokhoz foglalták [Dál K/Szászsztyakab SzD; TSb 51. — ^aA pusztá szessziók]. 1749: Tudjuk ... hogi ... Gál Juonnak az Háza után és az Bruma Házhelye után az Bodolai Határon mind az két Mezőben az szánto es kaszáló örökségeket szomszédoslag birtak [Bodola Hsz; BLt 7 Székely Istok (40) jb vall.].

kaszálóparlag parlagon hagyott kaszáló; fineajá lása-tá in paraginá; ungemáhte Heuwiese. 1652: Az Tekenős Arka mellet ket felől az Arok mellet kazalo parlagh [M.derzse SzD; DHn 38]. 1676: az Körtveljes aj terib(en) egi darab kaszalo parlagh [Borsa K; BHn 110]. 1751: Erdős Pál kaszáló Pallag oldala [Koronka MT; EHA]. 1759: Nagy Er mellett alább egy Kaszáló Pallag [Nagyernye MT; EHA]. 1785: a szőlő hoszsu hégybe egy pallog: egy felől Kis János ... kaszáló pallogjának ... szomszédóságában [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20. 399 Kornis Krisztina conscr.]. 1801: Kaszálók ... Szőlők alatt a Karolyi Delniczék közt 3 Nyilatska Ugyan ott egy kaszáló Parlag [Bürkös NK; RLt].

kaszálóparlagocska parlagon hagyott kaszálócska; fineajá micá felőt in paraginá; ungemáhtes Heuwieschen. 1801: égy kis kaszalo pallagotska [Székes MT; MvLev. Msz-i anyag 8].

kaszáló-pojánocska kaszálórétecske; fineajá micá; Heuwieschen. 1747: a Zaharia kalibájánál lévő, három apro szánto és kaszáló Pojánatskák(na)k tetejétől fogva ... a Bértz felé | apro szánto és kaszáló Pojánatskák [Nagyida K; Told. 27].

kaszáló-prédium kaszálóbirtok; fineajá; Heuwiesengut. 1796: a' mi Falunk határan a' Sályi^a Határ felől vagyon ó Nagának égy Saulitza nevű Kaszáló Praedium a' több Groff Was Urakkal égyütt [Mezővelkér TA; WassLt. — ^aMezősályi TA].

kaszálórész parte de fineajá; Heuwiesenteil. 1776: az Patakan tul való régenten Erdős, az Után bokros kaszáló Részében [Ádamos KK; JHb XIX. 18 Alexander K; Nagy de Sövényfalva kezével]. 1864: a' kaszáló részbe a' templom fundamentumára akadtak [Méra K; KHn 243].

kaszáló-részjóságocska kaszáló-részbirtokocska; fineajá micá; Heuwiesen-Teilgütchen. 1826: Szánto és kaszáló Rész Jóságotskaja [Mk III. XVIII/316].

kaszálórét szénarét, rég, táj szénafű; fineajá, finaj; Heuwiese. 1557: hiuattatunk vala kiralne azon ew felsege ... paroncholattiaual, felső es also Borgora nemi nemeő kazalo reteknek mege (!) jgazgatassara, melyi rith feleől az ket fel keőzeót perpatuár jndwlatot volt [Beszt.; BesztLt 49]. 1568: Intenek mynket az felseged

paranchiolattyawa^a . hogi my az peres feoldeknek zynere ky mennyewnk, az felseged Lewele tartasa zerent My az zem Lato bizonsagokat be vegyewk az megh nezet peres zanto feold feleol es kazalo Réth feleol [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28. — ^aKöv. az intetők nevének fels.]. 1578: mykor my az Nagod paranczyolattya tartassa zeryntth Lazar Leorinczet Alard Ferencz rez Jozagaban Bozza zegben es ahoz Thartozokban, Mindenekben Tudnj Illik zanto feoldekbef(n) kazalo retekben ... bele akartuk volna Statualny . Ellene monda [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. 1610: Tudom azert hogi <az> holt maros teóvinel vagion Lazar Jstvannak egy Darab kazalo retj [Alfalva Cs; Törzs. Beőge Ferencz (60) jb vall.]. 1646: az Hatvani Istvanne kaszallo Riti szomszedsagaban [Dés; Hr 2/46]. XVIII. sz. eleje: adtunk . . . egy jo darab kaszalo riet [Székes MT; EHA]. 1786: Az Istállonak ... végítöl nyulik Napkelet felé egy romladozott gyalog Kert, mely ... el-Választ egy Kaszáló Tanorokot, vagy is Kaszáló Rétet [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5. 3]. — L. még CsVh 117; GyU 19; UF I, 699, II, 234, 295, 305.

Szk: ~et kifog magának kaszálórétet birtokába vesz. 1629: Also es Felseo Thorda keozeot semmi határozas nem volt hane(m) az egész hatart elegeslegh birtak es az ki hova akart Zabad valasztasa szerent maganak Zanto feoldet es kaszalo retet ki fogni az eo Zabadsaga volt, akar mellik reszen az hatarnak [Kv; TanJk II/1. 50] * *alodiális* ~ földesúri/majorsági kaszálórét. 1749: ott meg tervén a méta szélén egjenesen le, a nagy árkon által az Urak alodiális kaszáló Réttjének felső végéig [Nagyida K; EHA] * *fiskális* ~ kincstári kaszálórét. 1836: Nagy Király rét nevű fiscalis kaszallo rét [Torda; EHA] * *irotványos* ~. 1663: Tudom . . . egy io darab orotványos kaszáló rétit [Szováta MT; Berz. 11. 79/9] * *közönséges* ~ közös kaszálórét. 1700: bocsátott eo Kgle nékem a Déesi réten Cserében edgy örökös kaszáló rétet, melyet vicinalnak . . . edgy darabo(n) varas közönséges edgy nyil föld kaszáló rétek [Szentbenedek SzD; Ks 25. VI]. 1815: (A földnek) szomszédja a' Falu közönséges kaszáló Rétye körös körül [Körösfő K; KHn 67] * *nemes* ~. 1605/XVIII. sz. v.: maroson tul lévő Kisberek nevű nemes kaszáló rétyek [Körtvélyfája MT; EHA]. 1756: az Utrizált Falukban lenni nem tudunk Nemes Majorkottato szánto, vagy kaszáló Réteket [Holtmaros MT; JHbK XX/23] * *örökös* ~. 1753: Szénafű, az Falu közönséges Nyilas Rétiből obvenial egy egy Gazda ember(ne)k három három szekér szénára valo nyil szerint az kinek hol jut, állando örökös kaszáló Rét, avagy széna fű nintsen az házhelyek után [F.zsuk K; SLt E. 20].

Ha. 1717: kaszalo rit [M.gyerőmonostor K; Szentk.]. 1720: kaszalo Ritek [Baca SzD; EHA]. 1738: kaszalo Rettyek [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. 1750: Kaszáló Rettyeket [Szentlászló MT; Sár.].

kaszálórétecske fineajá micá; Heuwieschen. 1641: Kozla Gergelj . . . bir eggüttis másuttis egi egi kis kaszáló reteczkéket [Kisgoroszló Sz; GyK X. 30/8]. 1721: adtak volt . . . két kaszáló retecskét [M.gyerőmonostor K; KCsl 5]. 1762: lévén egy darabotska kaszalo retekem [Szentrontás MT; Sár.]. 1830: Hét darabotska Szánto Földekkel és egy kaszáló rétetekével [Nagyadorján MT; Nkf].

kaszálórésztés kaszálórét; fineajá, finat; Heuwiesenland. 1748: a Harasz Kerek^a Határ szélyin a Boroszlo felé fel nyulo egy nagy darab kaszáló rétség vic(inusa) egy felöl a' . Kanta nevezetü Allodialis Nagy rétség, kül felöl pedig a Haraszkereki Határ [Szentbenedek MT; EHA. — Harasztkerek MT].

kaszálósarjú sarjúkaszáló rét; otavá bunä de cosit; Wiesengrummet. 1591: Annak vtanna minth egj harmad nappal az János Balas boriaith wzi uala be az kaza-lo sarjubol Ferench Marthon [UszT]. 1780: A Toth György háza mellett levő vetés kert folyását, kik hanyták ki, gyakorta magok marhajokot kik hajtogatták, jo kaszáló Sarjúját kik étettek meg ottan? [Tarcsafva U; Pf vk]. 1803: Váltolag kaszálótató kaszáló Sarju volt [Vármás K; KHn 313].

kaszalósuhar kopáros kaszáló; fineajá de proastä calitate: halbschürige (magere) Heuwiese. 1825: A két Arok köze nevű helyenn vagion egj sovány kaszalo suhar | Egy Kaszalo Suhar vagyon a két ut között [Nagymoha NK; SzentkZs]. — A jel-re l. MTsz. *suhar* al.

kaszáló-szénafü kaszálórét; fineajá, finat; Heuwiese. 1597: Az my Nezy pedig az ew Annyoktul maradtott Jozagott, es egieb res mobiliseket . . . keozteok megh oztok, es az Jozagru feldekrwl, kazalo zena füwekreol mindeniknek az ew ryzekreol czedulakatt attunk [Galac BN; WLt]. 1625: Az Alperes rea ment ugi mint hatalmasul s megh kaszalta kaszalo szena fwuunkeöt el hordotta [UszT 132a]. 1640: egy darab kaszalo széna fü [M.derzse SzD; RLt 1]. 1693: a' Terebitsen vago(n) edgy darab kaszáló széna fü [Jedd MT; MMatr. 310]. 1735: az kaszáló Szénafüvémből és szántófeldeimből is ha mit el foglaltak Protetalunk es Contradicalunk [Torda; TJKT I. 78]. 1797: Ez a' kaszáló széna fü fekszik magos oldalos helyen [Ajton K; EHA].

kaszáló-szénarét kaszálórét; fineajá, finat; Heuwiese. 1752: Biro Samuel Ur(na)k . . . kertben lévő füvelő helye, és kaszalo széna Rettye [Nagyak AF; DobLev. I/251].

kaszálósziget fineajá inconjuratä de ape; Heuwieseninsel. 1694: birtunk zalogul egy darab kaszáló szigetett, mely(ne)k . . . nap nyugotrol az Szamos folya határratt nap Keletrül az nadas erge folya körül [Szamosújvárnémeti SzD; RLt 1].

kaszáló-tanorok bekerített kaszáló; fineajá imprejmitä; eingezäunte Heuwiese. 1681: Adának . . . az Falu keozott egy ben ualo kaszalo tanorokott [Tarcsafva U; Pf]. 1742: Ezen Tanorok(na)k az végiben vagion . . . Josef Mihály Ur(am) kaszalo Tanorokja [Koronka MT; Told. 26]. 1775: veszzöböl font kertel bekerített kaszalo tanorokja [Almás U; EHA]. 1806: a régi Kükül-öl fojomjában határozodott azon Kaszáló Tanorok [Erdősztyörgy MT; WH]. 1825: a Báro Henter Josef Ur és Grof Bethlen Sándor Ur ö Nsagok kaszalo Tanorokjok [Nagymoha NK; EHA].

kaszáló-tanorokkert bekerített kaszáló; fineajá imprejmitä; eingezäunte Heuwiese. 1772: egy darab ka-

száló Tanorok kert [Kászonimpérfva; LLt Fasc. 85] | egy darab Kaszalo tanorok kertnek egy része [Kászonjakbfva; LLt Fasc. 71].

kaszáló-töhely töhely-kaszáló; fineajá mlästinus; Teich-Heuwiese. 1672: Nemzetes Nemes Peter uram . . . ada es ajandekaza . . . Tohaton levő hazhelyeit s . . . ahöz tartazo szanto kaszalo 's kaszalatlan . . . Toh helyit [Torda; BLt II Nemes János kezével]. 1748: az Udvarhoz tartozo Közepső To fenék nevezet alatt lévő Satés kaszáló To hely [Koronka MT; EHA].

kaszalóvápa gödrös kaszáló; fineajá (aflatä) într-o adinciturä; Heuwiesenvertiefung. Hn. Az kaszáló vapában (k) [Szászcsávás KK; EHA].

kaszalózugoly kaszalózug; fineajá (aflatä) într-o fundäturä; Heuwiesenwinkel. 1655: Pal Giorgi vette egy kis kazalo sugoljat (!) salagban^a mely szugolja vagion az Kapolna alatt [Bethlen SzD; EHA. — ^aErtsd: zálogba].

kaszált lekaszált; cosit; abgemäht. 1561: az mely kazalattlan volth benne azt el kazaltatta es az Mely kazalth zenath ott talaltatok^a [HSzj *kaszál* al. — ^aA közlés ilyen zavaros]. 1647: vagion . . . egi kalongia kaszált Zab es Arpa [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1725: Szinten mikor megh dugtak is azon tot, kaszált buglyai voltanak az Falusiaknak ott s . . . az Viz felis vette ä Falusiak Szénáját [Mezőszakál TA; JHb XI/15]. 1771: a kaszált buzakból tsinalt széna iránt parancsallyan az Ur . . . mert azt az Eger mind meg örlí [Esztyén SzD; Told. 5a].

kaszáltat a pune sä coseascä; mähen lassen. 1569: az Nagy weöly torkat . . . az kynchyes domb terywel egyetembe bernald balas kazaltatta, s byrta [Mezőbänd MT; VLt 7/682 Georg Haranglabi de Band vall.]. 1586: Megh Jria. Meny Eöll zenat kaszaltatot, Es Meny Maradtott Zamwetel vtan kezebe eg summaba [Kv; PolgK 20]. 1622: en Bencz Pal inassa uoltam harom esztendeig tudom hogj az iohost eo kaszaltattja uala [BLt Benedictus Sas de Zent Simon^a (80) ns vall. — ^aCs]. 1659: az köles helyett Ebeni Miklosne Aszszonyo(m) bekessegesse(n) birta, kaszaltotta [Kv; SLt AQ. 17 Fr. Igaz (35) centumvir vall.]. 1725: Keczei Andras ur(am) maga számára kaszaltotta ezen Controversiaban levő darabját az retnek [Aranykút K; Ks 7. XIX]. 1754: kaszaltatatt maga számára két Kalangyani szénät [Veresegyhäza AF; Told. 28]. 1764: a' mikor arattott a To feneket is kaszaltatta [Ne; EHA]. 1804: ki jöttek a Ditraiak^a . . . kik is ekképpen szollának hozzám hogj én az ök határjok-bolis kaszaltottam volna [Toplica MT; Born XVb Tritsch János vall. — ^aDitró (Cs) lakosai].

kaszáltatás cosit; Mähen(lassen). 1582: Keowetkezik az kazaltatasra walo keolchyg [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. 1609: maradt uala a kazaltat-stol az konkolios zegeny buza liztiben megh, mely meg moliosodot uala [Kv; i.h. 126/IV. 361]. 1752: Mostan Ugaroltatason, kaszaltatason, Gyüjjetesen . . . szorgalmatoskodom [Mocs K; Ks 83 Mart. Tihanyi lev.]. 1782: meg betsültetvén találtott azon kaszaltatás es Galázolatás által tett kár e szerint^a [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 14.

— ^aKöv. a fels.]. 1806: A Kaszáltatásan sem voltam jelen, és ha károsítottam megfizetni . kötelezem magamat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Mohai Lórintz Bartók Ádámhoz].

kaszáltathat a putea cosi; măhen lassen können. 1716: Az Mold (!) nélkül valo nagy árvíz . . az egész rétekét mindenütt él borította, az szép fűvit úgy még hatta iszopol, hogy talá(m) sémit ném kaszáltathatunk az idén [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1739: a controvesiob(an) lévő széna fű a Vendictortol olyan conditioival s qualificatioival adatatott által az Emptor Sebestyén János Ur(amna)k, hogy minden esztendőb(en) kaszáltathassa [Torda; TJKT I. 178]. 1771: A Réti kerteket amellyeket el szagatta volt az Ar viz, fel emeltem, tsak kevés Szénát kaszáltathattam a Széleibe [Esztény SzD; Told. 5a].

kaszáltathatik a se putea cosi; gemäht werden können. 1744: Széna két szekérnél annuatum töb nem kaszáltathatik [Alvinc AF; Ks 23. XXIb].

kaszáltatik a se cosi; gemäht werden. 1712: egj To hely mely hivatik Nemeti Tójoznak . kaszálatot mikor tilalmasban esik [O.nemeti BN; EHA]. 1769: (Ez a hely) mindenkor a' Mikola részre kaszálatott [Aphida K; JHbK XLII/24]. 1806: (A) Kaszálo Tanorok . . ő Nagysága édes Annya részére kaszálatott [Erdősztgyörgy MT; WH]. 1860: A Laza . . néhol szántatik, néhol kaszálatik [Sarmaság Sz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

kaszáló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *kaszálósarjű* kaszálható sarjű; otavă care poate fi cosită; mähbares Grummet. 1803: Váltolag kaszáló kaszálo Sarjű volt [Nagyalmás K; KHn 313] * ~ *rét* kaszálható réti; fineață care poate fi cosită; mähbare Wiese. 1768: Minden Esztendőben Kaszáló Rét vagyon egy [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 84].

kaszáló care a fost cosit; abgemäht. 1804: az általam kaszáló nyers rendeket kétfelé hánytuk [Toplica MT; Born. XVb].

kaszamankó kaszafogantű; mînerul/mănunchiul/piciorul coasei; Sensenhandgriff. Hn. 1729: a Kaszamanok [Vajdasztivány MT; EHA].

A helynévadás szemléleti alajára nézve itt és a köv. címszó esetében a szerk. tájékoztatlan.

kaszanyél coada coasei; Sensenstiel. 1639: (Az) Ura(m), az kis fíanak miklanak mondotta hoga eregi mikla haghacza fel az hiuba(n) lassad ha ninczen valami kasza ot fen, az gyermek fel hagit, mondotta, hoga ninczen kasza hane(m) kasza niel vagio(n) s az kasza niel ala atta [Mv; MvLt 291. 203a]. 1736: Ujj kasza nyel I [Branyicska H; JHb XXXV/35]. 1797: Egy kasza nyel Dr 16 [M.igen AF; DobLev. IV/775. 1a].

Hn. XVII. sz. v.: A' Kasza nyelben (sz) [Szancsal KK; EHA].

kaszaörv kaszakarika; brăjară de coasă; Sensenring. 1653: (Vett) egy kasza örvöt [Ilencfva MT; DLev. I. II B. 11].

kaszárma l. kaszárnya, kazárma

kaszármális szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *káplár* kaszárnya-tizedes; caporal de schimb; Kasernenkorporal. 1857: Baya Ferencz Kaszarmális Káplár [Dés; RkHAK 159].

kaszárnya, kazárma laktanya; cazarmă; Kaserne. 1796: az Varb(an) az Kaszárnyáb(an) [Kakasd MT; EHA]. 1820: Udvarhely Várossát a' több Városokhoz hasonlítani nem lehet mert azok, vagy kereskedő Városok, vagy benne Dicasteriumok vagynak, vagy Katonai Kaszárnyák [UszLt VIII. 8/68]. 1834: A Casárma fundamentom köve le tétélekor Czehunk és a több Czehokkal együt ezen solemnitással haza kiserésével a zaszlonak költődöt el 10 Rf 12 xr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 14]. 1840: azon szándékkal indultam ki, azon éjjel, hogy a kaszárnyába menyek de bé lévén a' kaszárma zárva vissza tértem [Dés; DLt 1073].

Hn. 1813: a' Kaszárma hidján tul [Dés; DLt 162. 2]. 1822: a Kázárma hidja [Dés; EHA]. XIX. sz. köz.: a' Kaszárma nevű udvar [Tasnádszántó Sz; EHA]. 1848: A Kaszárnya hidja. A Kazárma hidja [Dés; EHA]. 1852: A Kaszárma hidja [Dés; DLt 11].

kaszárnyai l. kaszárnyánál lévő; de la/pe lîngă cazarmă; an/bei der Kaserne (befindlich). 1848: A' Szajka patakán lévő Kaszárnyai hid [Dés; EHA].

2. ~ *pénztár* ? 1841: Özvegy T. Sylvester Györgyné aszszony Szabad Királyi Kolosvár Várossa Kaszarmai Pénztárában tartozó adosságát bé fizette [Kv; Pk 4].

kaszás l. cosaș; Mäher. 1569: Az kazasokat penig, a mely gyalog vt, megyen pagochyara gherebenesreol, az Nagy weolgy torkon ot alatt mynd az kereszt vtig vagatta velek ala [Székelyvásárhely; VLt 7/692]. 1571: kerem . . kegmedet Agion hetwen ott kaszast harmad napra [Egeres K; BeszLt 3545]. 1642: kmetek egy nehanj napra ha megh nem bantodik uelle rendelne tizen hat auagj huz kaszast es egy nehanj aratot [Sófva BN; BeszLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. 1647: Az Gardban vagion egy darab Szena Ret igen teouisses, megh tart húz kaszast egy hetigh [Gergelyfája AF; BK 48/16]. 1722 k.: A Minister tartozik a kaszasok(na)k edgy veder borral, edgy tál etekkel [Körtvélyfája MT; GörgJk 121]. 1763: F Ilasvára 50uen Jo kaszasakat praestálnak . . a Borlyaszak^a [BSz; TKI. — ^aBorlyáza, később Lonkafva (SzD) lakosai]. 1782: az Uram eő Naga Jobbágyai és Sellerei Super veniálván azon kaszálóbol ki nyomták a . . . Groff Ur kaszássit s magok le kaszálták [Mocs K; JHbK LIII].

Szn. 1603: Kazas Janos Lhetai (!) [Kv; TJK VI/1. 687]. 1604: Kazas Mihály Zent abran^a Zabad Zekel [UszT 20/319. — ^aSzentábrahám U]. 1614: Kaszas Georgj zs [Gagy U; BethU 174] | Kaszás János [Kissolyos U; i.h. 181]. 1648: Kazas Istuannit 4 ejtel bor [Etéd U; Pf]. 1735: Kaszás Mihály Tizedes [Kv; Dica. XX. 355]. 1770: Georgius Kaszás [Kv; i.h. XXVIII. 16]. 1828: Kaszás Samuel [Kv; CscJK I. 284b].

Sz. 1847: egy kaszás csak parányit eszik hozzá képest [Kv; Pk 7].

2. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: 'ua.; idem'. 1798: A Kaszás Maká-

nyak Consumáltanak 35 Cupa [Marosbogát TA; MkG].

3. a (nagy) Kaszás (a Halál); Moartea; Sensenmann (Tod). 1658/1800: Mind az által gyakrabban azokon szokta boszuját állani, az kik az hartzoknak bizonytalan ostablaján koczkáztatvan életeket, ugyan ingerlik s szorgostattják. azt az el távozhatatlan kaszást [Gyf; BLt].

kaszásföld kaszáló(rét); fineață, finaț; Heuwiese. 1765: ezen föld felől azt mondotta, hogy ez nyilvánosságos Kaszás föld [Kissolyos U; Márkos lev.].

kaszáslé levesfajta; un fel de supă; Art Suppe. 1609: Eot font Tehen hust feozettem kazas lenn 10 Tjukmanjat es Eczetet hozza d 4 1/2 [Kv; Szám 126/IV. 155]. 1719: Etzetes Fokhagymas Meses (!)^a Etelek hasznosabbak az Pestic idejen ugymint . Sufas, kaszás Lev, Czitromos Etelek [Ks 54. 84 Medicina instructio, I. —^aOlv.: Mézes]. 1736: tehén- vagy disznóhús kaszáslével, ennél s az Káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának az régi időben [MetTr 322]. 1759: Asztalok nem volt cifra az uraknak is csak az én értemre is, hanem széltiben felvitték a káposztát, répát, murkóst, kaszáslevet s több efféle régi magyaros jó étkeket [RettE 90].

kaszaszék *szűcsm* húsolópad; scaun de cîrnosit blănuri; Abfleischbank. 1659: csinaltam egy kasza szeket d. 90 [Kv; ACJk 52a].

kaszatómlőc kaszaverem; groapă (de execuție) în pereții căreia sint fixate coase; Sensenkerker/grube. 1704: ma hallottuk, hogy Segesvárott ha igaz, amint a híre vagyon, több magyarokat is szikkasztottanak el, egy kaszatómlőcbe hányván őket [WIN I, 89].

kaszauálló kaszaverő üllő; batcă, nicovală pentru coasă; Dengelamboß. 1700: Kasza 2. Kalapacz 1. Kasza üllő 1 [Csicsó Cs; BálLt 71]. 1770: Kasza üllő kalapatsal együtt [Usz; Pf].

kaszauálló-csinálás fäcutul nicovalei (de bătut coasa); Dengelamboßmachen. 1792: egy kaszauálló csinálás ... den. 6 [Arkos Hsz; RSzF 292. — A teljesebb szöve. *kaszafancolás* al.].

kaszavágás vhány kaszavágásnyi rend; de cîteva poaloage/brazde; (Schwaden) von einigen Sensenschnitten (viel). 1764: En is If. Marosán Lup szintén addig kaszáltam s birtam, mignem harmad idén az Ur Geréb Elek Uram négy kasza vágásomat rendül el tsoválta [Hídalmas K; RLt O. 2].

kaszavas 1. (kaszának való) rúdvas; oțel în drugi/bare (pentru coase); Stang/Stabeisen (für Sense). 1657: Kasza uas Toroczky f 41/76 No 232 [Kv; PolgK 23]. 1673: uőttem korong usak nadlani egy kasza uasat d 75 [Kv; Szám 34/LII. 8]. 1725: Vöttem 2 száll kasza vasatt szálat den 71 [Kv; i.h. 54/IV. 14]. 1780: mindenik Verős Kovács tiz fontos jó ép kasza vasakat, és két sing Vasat egy kaszavas számba, az arra ki rendelt Vas Dész-

másnak, minden mivéből ... kiadni tartozzek [Torockó; TLev. 5/3, 6b, 8a]. 1787: a Kasza vasaknak másja Fl.h. Kilentz M. forintokkal fizettesek ki [uo.; i.h. 9/25].

Szk: torockai ~. 1736: Torotzkai kasza vas szal 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 113]. 1800: 5 Torotzkai kasza vasat ... erőszakosan el vétette az áruló asztaláról hét vásár alkalmatosságával [HSzj áruló-asztal al.].

2. kaszapenge; coasă, custură, fierul coasei; Sensenblatt/klinge. 1848: 2 font vas és 1 kasza vas fénkö [Szu; Pf].

3. bőrpuhító kaszapenge; oțel pentru înmuierea pielii; Ledereisen. 1756: Cszizmadianak valo szélyes kasza vas [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 22].

kaszaverő kaszkalapács; ciocan pentru coasă; Dengelhammer. 1769: Patkolo verő egy kasza verő üllöstől [Nagyercse MT; Told. 19].

kaszaverő-kalapács kaszkalapács; ciocan pentru coasă; Dengelhammer. 1769: egy Kasza verő Kalapács üllöstől [Nagyercse MT; Told. 19]. 1780: Kasza verő kalapács [Bethlen SzD; BK]. 1787: egy Kasza verő kolopács [Mv; MvLev.]. 1817: Kasza verő kalapács üllöstől [Varsolc Sz; Born. IV. 4]. 1865: Egy kasza verő kalapács [Szárhégy Cs; LLt].

kaszaverő-üllő kaszauálló; batcă, nicovală pentru coasă; Dengelamboß. 1824: Egy Kasza verő Üllüt vet Nagy István Ur [CsV].

kaszibás görbe/kecskelábú; cu picioare strîmbe; krumm/beinig. XVIII. sz. eleje: ha fiát . köszvényes, Arenás, Kolyikás, Kaszibás Balgatak Familiaba hazasittya Valaki vagy Leanyat ā fēle Nemzetség közzé adgya Consolatoijat bizonyosan affēle kvalitásokbul várja [JHb 17/10 ló tartási ut.].

kaszilika ? bódé; gheretă; Bude | házikó; cásujă; Häuschen. 1823: A Vámot Szedő kaszilikának bé deszkaszátására el lévén bontva 1380 Létz Szege 'A Vámot Szedo Kaszilika ki foldozására 3 бүк Deszkák [Déva; Ks 106. 154. 158].

kaszinó 1. táncos összejövetel, rég, táj koszorú; seratá dansatá; Tanzgesellschaft, Kränzchen. 1814: A' közelebb mult Fársáingan tsak egyszer voltam Kazinoba, ekkor . . . a' Grof gyakran tántzolt Rósival és tractálta [Ne; TSb 12]. 1829: A' Bálók és Casinok alkalmatosságával, Fára, Gyertyára, Musikások fizetésekre, 's több egyébb Költségekre fizetődött 83 Rf. 52 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. cazinou; Kasino. 1879: Az öreg Mentovich egészen jobban volt, iskolába járt, a kaszinóba [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhoz]. 1896: A kaszinó igen becses alkotás Itt esznek, isznak, olvasnak és társalognak. Mindez igen szükséges dolog az életre [i.h. 187 ua. Gyalui Farkashoz].

kaszinói din cazinou; aus dem Kasino. 1849: kostet az Uri Kasinói vendéglőből hordattunk [Kv; Végr. Vall. 15].

kaszinólegény kaszinószolga; servitor de cazinou; Kasinodiener. 1859: Etédi József . . kaszinó legény [Dés; RAK II/11]. 1861: halt meg Etédi József kasino legény leánykája Kati 8 hónapig korában számár hurutban [Dés; RHAk 125].

kaszli¹ 1. fiókos szekrény, komód; scrin, comoda; Kommode, Truhe. 1793: A házbán tanálatott . . egy diófából való Chaszli, kétt fiókú, jó vas zarjával, és a ki vonoja mindenik(ne)k rézből [Kosesd H; Ks 78. XVII. 1].

2. szekrény; dulap; Schrank. 1841: Egy gyöngy szín festékű fenn álló záros ajtaju Kaszli [Somb.].

3. éjjeli ~ éjjeli szekrény; noptierá; Nachtkasten. 1848: Két Tisza fából készült éjjeli kaszli 30 Rft [Görögnyosztimre MT; Born. G. XXIVd].

4. faliszekrény, táj (fali)téka; dulápior in perete; Wandschränken. 1849: a falba van alkatva szalma színre festett egy quadrup, egy kaszli három fiókos polituras [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

5. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch; egy fiókos szekrény; de un scrin; cine Kommode (viel). 1839: egy kaszli abrasz kendő [Désakna; DLt 1545/1841].

kaszli² üst; cãldare; Kessel. 1841: A' felső hatulsó Sor konyhája avult ajtóval Spar heerdje nem rég készült, vas pántal körül övedzve két vas ajtóval 4 vas táblával egy réz és egy pléh kaszlival, felette lévő Sátorral [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

kászonzelsőfalvi a Kászonzelsőfalu tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kászonzelsőfalu/Plăieșii de Sus; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kászonzelsőfalu. I. mn Kászonzelsőfaluból való; din Kászonzelsőfalu/Plăieșii de Sus; aus Kászonzelsőfalu. 1609: citaltam Nagtok elejben Peteo Martont Cazoni felső faluit [Kvh; BLt]. 1676: Münköt megh biralua(n) kezunkot fogdosua(n) . . Peter Marton kazon Felsőfalvi solimar [Born. XL. 89].

II. fn Kászonzelsőfalu (Kászonzeltiz) lakosa; locuitor din Kászonzelsőfalu/Plăieșii de Sus; Einwohner von Kászonzelsőfalu. 1710: ezen adásb(an) jelen voltak, es Consentiáltak Nemes és Nmzts Kászoni István, Miklos Deák, Mihály Péter Uramék Kazon Felső falviak [BCs].

kászoni a Káson tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Káson/Casin; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des On Káson. I. mn din Káson; Kászoner (aus/von Káson). 1733: Kaszani Bornemisza Jugnatus (!) [Vajdasztiván MT; JHb XI/21]. 1769: Gyergyai és Kaszani Levelek [LLt]. 1774: Kaszani Bornemisza János [Mezőkók TA; CU]. 1797: az Kaszani Joszág [Szászkerde K; BálLt 1].

Szn. 1661/1720: Kaszani Joseph Deakne [Dés; EHA]. 1709: Kaszoni Janos Uram [Impérfva Cs; BCs]. 1710: T.N. Fő Királyi biro Kaszoni Janos Uram [Csikszereda; BCs]. | Kaszoni István [Ksz; BCs]. 1723: Kaszani Ur(am) Jobbaga [H; JHbB P. 29/1]. 1818: Kaszani Miklos Ur [M.fráta K; KLev.]. 1852: Kaszani Pali (esküdt) [Nagylak AF; DobLev. V/1339].

Hn. 1807: a' Kaszani Malmánal (sz) [Mezőcsán TA; EHA].

II. fn Kászoni nemzetségbeli (személy); persoană care face parte din familia/neamul Kászoni; Person aus dem Kászoner Geschlecht. 1767: (A birtok) szállott a Kászoniakra [JHb IX/47].

kászonzelsőfalvi a Kászonzelsőfalu tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kászonzelsőfalu/Imper; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kászonzelsőfalu; din Kászonzelsőfalu; aus/von Kászonzelsőfalu, Kászonzelsőfalvaer. 1592: Kazon Imper folui Ciutak Georgy [Impérfva Cs; BCs]. 1605: chutak georgj kazonj Imper faluj Nemes zemely [BCs]. 1610: Pal Balas Kaszon Imperfalui [Impérfva Cs; BCs]. 1710: Kaszon Imperfalvi Durko Peter nevű Jobbagy [Born. XL. 88]. — Vö. az *impérfalvi* címszóval.

kászonzakabfalvi a Kászonzakabfalu tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kászonzakabfalu/Iacobeni; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kászonzakabfalu; din Kászonzakabfalu; aus Kászonzakabfalu stammend. Szn: 1605: Kazonj Jakob faluj Baritz Balas, Veres drabant [BCs]. — Vö. a *jakabfalvi* címszóval.

kászonzékbeli kászonzéki; din scaunul Káson/Casin; vom Káson-Stuhl. 1662: De a dolog nagy tanácsosan úgy moderáltott, igazítottott vala, hogy Mikó Ferenc — ki Bethlen fejedelem hűséges szolgálatjáért a csik-, gyergyó- és kászonzékbeli főkapitányságra, főkomornyikságra és tanácsuraságra mozdított^a vala — több eszes, okos akkorbéli úri személyekkel . . bocsátott vala az vezér elejébe [SKr 157. — ^aInkább *mozdított* alakot várnánk].

kászonzúfalvi a Kászonzúfalu tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kászonzúfalu/Casinul nou; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kászonzúfalu; kászonzúfalusi; din Kászonzúfalu/Casinul nou; in Kászonzúfalu wohnend, aus Kászonzúfalu. 1602: Kyralj miklos Kaszon vyfolui Nobili(s) [BCs]. 1605: Chazar Janos pap kazonj vy faluj plebanus [BCs]. 1609: Kaychya Jmreh kazon vy falui lo feő nemes ember [BLt 1]. 1651: Szabo Gergely Kazo(n) Uy Falui Primpil(us) [BCs]. 1714: kászonzúfalvi uramék soha marhát nem adnak s ki nem váltják az mienket az vectura alól [BCs].

kassza 1. pénzszekrény; casă de bani; Geldschrank | pénzesláda; ladă de/cu bani; Geldkiste/Truhe. 1765: noha most eő kegyelme nem Regius Perceptor, s az király pénzinek kasszája nincsen az eő kegyelme Házában . . mégis éjjel, nappal szüntelen két strázsát tartat Borbándal maga udvarában rendre [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 178]. 1786: Cserefából tsinált Láda, mely Cassának tartatik vas zárjával edgyütt 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1839: Egy — Lagérozott két felé nyillo ajtaju nagy Cassa [Dés; DLt 87/1840]. 1848: (A) büntetéspénznek két része a commonitás cassájában tétessék, a harmada pedig aki annak utána jár, fárad, azé legyen [Jenőfva Cs; RSzF 266. — L. még FogE 257; RSzF 105, 301].

Szk: *dominális* ~ urasági pénzesláda. 1756: nagy vas Láda, mely Dominális vagy Provisorialis Cassának nevezetik, holott az Uraság pénzbeli Proventussa conzer-váltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92. I. 32] * *provizordális* ~ → *dominális* ~.

2. pénzesdoboz; casetă de bani; Geldschachtel/kästchen. 1789: A' le irt Asztal(na)k belső felin lévő Fijokok közül a' két szélsőben vagyon Zár alatt a' Cassa [Mv; ConscrAp. 43-4]. 1819: tanáltatik ezen házban egy Zöld festékes Pulpitus egy vas sorkokon le járó iro asztalával egy bé huzo also Fiokjával, ebben a Pulpitusban vagyon egy kitsi rakatt Cassa [Baca SzD; TSb 6].

3. pénzalap; fonduri; Geldfonds. **Szk:** *insurrekcionális* ~ nemesi felkelési pénzalap. 1827: Nehai édes Anyám . befizettet vala az Insurrectionalis Cassaban Valto Czedulaban 37 Rforintokat 55 xrokat [K; Végr.] * *konvencionális* ~ ?? 1826: az Insurrectioban Lovas Soldost állítottunk, részszerint az Insurgensnek meg kívántatott requisitumokra, reszszerint a conventionalis Cassába . 395 Rftokat költsön fel vett pénzből fizettünk [Ne; DobLev. V/1114. 4b] * *közös* ~. 1840: Gyenge István . jelenté magat, hogy egy hámos kancáját gonoszul leválták . azon kőráért fizettünk 5, azaz öt váltó magyar forintokat a közös cassából [Jenőfva Cs; RSzF 105-6] * *özvegyek* ~ja. 1861: elkell küldeni, Agentia, Zsinati utj költség, Diurnum, Püspöki fizetés, képezde, Zsinati Jegyző könyv özvegyek Cassájába való bététek özvegyet [Gyalu K; RAK 58 esp. kl].

4. pénztár; casă; Kasse, Kassa. 1715: Jn Anno 1702 felvetett adobal in Anno 1713 Erogaltanak N: Rediger György és Levai István Pénz Perceptor Uraimék a mint írjak az Cassáb(an) és az Summáb(an), az Cassáb(an) fl. 240 /100 [Kv; KLev. I/213]. 1793: a' N Erdélyi Mlgs Reform. Fő Consistorium pénzes Tárjából . . fel-vett 3000 m for. Capitalisnak egy esztendei 72 Mfkot tévő Interesseiben, a' fenn irt Fő Consist. Cassájában, kezemhez . . kifizettet légyen meg-esmérem, és . . quietalom [Kv; TKI Cseh János cons. secr. nyil.]. 1802: a Gyüendő alamisnak Cum Fine Aprilys el mulhatatlanul be szolgáltatassanak a Titt Sz.P. Ur Kásajáb(a) [Énlaka U; Borb. II Gálfalvi Pál esp. rend.].

Szk: *alodiális* ~ majorsági/urasági pénztár. 1815: a' Császári Királyi Bétsi Polytechnicum Institutumnak Iső és kiadandó több könyvei is azon Magistrátusok által a' hol Czéhok és Fábrikák vagynak az Alodiális Cassáknak költségein meg vétetessenek [Kv; AC-Lev.] * *generális* ~ főpénztár. 1750: az Super Auctionalis Summa . . incassaltassék az Generalis Cassankba [Nsz; ApLt 3 Ioan. Dombi jun. lev.] * *királyi* ~. 1786: Már én a Nsgtok Bentzentzi örökségeikre mind idegen selléreket telepittem . . . Bentzentz a mostoni költözéssel még nagyobbban el pusztult, még a királyi kassais meg érzi ezt a bodulást [Bencenc H; EK. Bara Ferenc lev.] * *az ország* ~ja országos pénztár. 1718: Hogj pedig ezekre Suficiálhasson a Kolosvári Tanács . az Expensákat a Gubernium Supportattatya az Ország Cassájából: hogj láthassa az Város hogj kívánja az Gubernium Conserválni [Kv; KLev. I/225 gub.] * *provinciális* ~ tartományi pénztár. 1769: Akik . . el fognak Jobbagyot vagy más hazabéli katonaság kívül valo személyt az ollyantol az Provincia-lis Cassából vézi az égy aranyat [UszLt XIII/97] *

uradalmi ~. 1830: Pitzal Antalnál lévő restans 500. Rforint Arenda Censusnak . az Uradalmi Cassába leendő incassáltatására az irt Arendator magát nyilván kötelezvé [Km; KmULev. 3].

kasszáció 1. érvénytelenítés, hatálytalanítás; casare; Kassation, Ungültigerklärung, Aufhebung. 1826: Hibázott a szoszollo abban is hogy midőn a C alatti esketéseket a Felperesnek látta miért nem közlöttem velem hogy annak ellenére én is esketés által azon esketésnek erőltetett készülését és Cassatiora méltó voltát meg bizonyíthattam volna [Ne; DobLev. V/1114. 4b].

2. megszüntetés; desfinjare; Aufhebung, Einstellung. 1750-1756 k.: Gróff Telesi Ádám Vr eo Nsága bennünket, mint liquidalt Debitorokat, ugy kíván eo Nsága prosequálni, es agraválni, holott eo Nágá(na)k legitime emanalt Recognitionallissa extal, hogy a' Torotzkai Bányák Cassatiojáért eo Nsága(na)k a' Torotzkai Lakosok semmivelis nem tartoz(na)k [Torockó; TLev. 8/5]. 1786: itten Thoroczko Varossában az Nemes Vármegye Publicáltattván némelly szokatlan dolgoknak s illetlenségeknek Cassatiojakrol s el töröltetésekről [uo.; i.h. 4/13. 30].

kasszál érvénytelenít, hatálytalanít; a casa/anula; für ungültig erklären. 1598: az eő fel(se)ge embery eleőtt kik az Witezleő Mindzentyh Benedek wramath, Wdwarhely kapitanth, egy puzta hazba . . . Korondon . . . es ahoz az puzta hazhoz walo eőreöksigibe statualtak, annak az puzta haznak es eőreöksiginek hason felének contradicticalt wolt, azt a contradictiot mi eleőtteők zabad akarattia zerénth, retractalta, cassalta, remittalta es telliessiggel semmie teőtte [Ks 14. XXIX. 4. — ^aU]. 1635: eo Felgeis nyiluan walo igassagokat megh latuan, azt az Annuentiat nem cziak cassalta eo Felge, hanem az mellett igen serio megh parancziolta, hogy az egy incorporalt uniojokban megh tartassanak [Kv; KvLt Céhír. I. 15]. 1750: a' meg nevezett Szabad Emberek is minnyájan lemondának azon Praetensiojokról s azt Cassalak [Koronka MT; EHA]. 1806: az Alperes akármint koholtatta hát szinte Esztendő múlva a Történet után a' maga Esketését . . de midőn a' Felperes . . azokat Authenticaltatta 1805-be tett vallomásokat mindazon fassiokat revocalták, cassaltak [Dés; DLt 250]. — L. még BÖn. 739; BTN² 420; CsH 384, 390.

kasszáláda pénzesláda; ladă de/cu bani; Geldkiste/truhe. 1766: A mostani Provisionalis Szálláson . Találtatik Az Archivum ā falba, kicsin Cassa Láda nro I [Déva; Ks 76. IX. 17]. 1848: Egy egész vas Cassa Láda zárral és két nagy Lakattal 70 rf [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

kasszáltat 1. érvénytelenített, hatálytalanított; a pune să fie casat; für ungültig erklären lassen | semmisnek nyilvánít; a declara nul; für nichtig erklären. 1613: Eo felsege^a az Orzagal ellene valo vetsegwnkertt, feoleonk az minemeő Articulust iratott es Czinaltatott volt, meliell vgian kys niomtattak volt, azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa [KJ. — ^aBáthory Gábor]. 1733: senkinekis egy színű remediummal kettővel élni nem lehet, hanem ha az egyiket vagy deponalta vagy Judicialiter cassaltatta [Torda; TJKt I. 8]. 1770: Inctus dicit: hal-

lom az actornak iratásából, hogy a novumot casálatni kívánja, hogy a 8-ad, vagyis 15-töd napot meghaladta [M.hermény U; RSzF 208–9].

2. hivatalból letétet; a face/pune să fie scos din serviciu; vom Amt absetzen lassen. 1752: az én Personamal inkább hiszem az alatom való Tisztek igen keveset gondolnak tsak inkább hiszem sántikálnak s mástól várnak, nemis lesz(e)n ebben az Jozzagb(an) jo directio még valamelyikünket de toto nem cassaltattyak [Mocs K; Ks 83].

kasszáltatás 1. érvénytelenítés, hatálytalanítás; casare, anulare; Ungültigerklärung, Kassierung. 1802: Mely adosságnak ennyi rész(en) meg fizetését, akár mint igyekezzék magáról el hártítani, és az Executio Cassaltatása kérésével, a Creditor Urat azon hibás repulsionok oka adása meg keresesire utosítani, aztott meg Sértődések nélkül meg nem nyerheti [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Joseff visp. nyil.].

2. megszüntetés; desfiinjare; Aufhebung, Einstellung. 1750–1756 k.: a' Torotzkai haszontalan ezüst bánya colaltatása(na)k cassaltatásában Mltgs Gróff Teleki Adám Vr eo Nsága conventiora nem mént . a' Mltgs Familia respectuusaért allaboralta . a' Felsőbb Felsőges Instantiaknál azon hitván Bányá(na)k cassaltatását [Torockó; TLev. 8/5].

kasszáltatik érvénytelenítetik, hatálytalanítatik; a fi casat/anulat; für ungültig erklärt werden. 1671: Végeztük Országul hogy az kik méltatlan repetitioakat és Evocatioakat töttek, cselekedtek, azok invalidátatnak cassaltatnak [CC 67]. 1739: mivel . . . ma Vajda Mihály ur(am) nem p(ro)ducálhatván . . . Kováts Péter maga keze irását az Nehai, edes Attyáunktól vótt harmincz forintokrol a hodie in perpetuum cassaltossék es annihillatossék [Mezőkölpény MT; MbK VII/8]. 1764: megkívánom azért hogy ezen tetemes hibákra nézve az A ő klmé processusa cassaltassék [Torda; TJKt V 232]. 1807: ezen Testamentumnak leg kisebb ereje sem lévén meg kívánnya, hogy az cassaltassék cassaltatván pedig aztis meg kívánnya, hogy azon Testamentum irok ob infidelitatem Fiscaliter prosequatassanak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. L. még AC 18–9, 252.

kassza-maradék pénztári maradvány; rest de casá; Kassenrest. 1841: 1840ik Évi Kassamaradékát bé-vette [Mezőkölpény MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése].

kassziroz lefokoz (rangjától megfoszt); a degrada, a lua gradele; degradieren. 1760: A hitvány hadnagyot cassirozzák mint desertort, de az asszonyoknak nagy dolog ha halál nem lesz a büntetése [RettE 111].

kaszten 1. szekrény; dulap; Schrank. 1801. Két diofával ki rakott Nagy kasztenek, az edgyiknek felső része két felé nyílo üveg Táblákra [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy.]. 1849: szegény Uram Kasztenyeiben nagyon sok szép képek . . . az én Kaszteneimbenis még sok fejrénem volt [Széplak KK; SLt 17]. 1850: egy avaték kaszten [Dés; DLt 776]. 1865: Egy világos kékre festett kaszten [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: kékfestékes ~. 1849: Egy kék festékes kasztent talált Cseh Josefne össze romolva a volt Fogadossánál árra 7 pfr. [Héjjasfva NK; CsZ] * **kék festékű** ~. 1819:

egy kék festékű Kaszten egy Záros és koltos ki huzójával [Baca SzD; TSb 6] * **politúros** ~. 1854: egy Politúros kaszten két Zárul kults nélkült [Sárd KK; Wass-Lt] * **rokokó** ~. 1848: Egy rococo kanapé. Egy három szegű Rococo ueges kaszten nemes stufakkal [Bilak BN; LLt] * **üveges** ~ → **rokokó** ~.

2. fiókos szekrény, komód; scrin, comodă; Kommode. 1805: A kasztanombol el vezett 2 m. forint [Kvh; HSzjP]. 1811: Egy kaszten három fiókjával [Lécfva Hsz; i.h.]. 1843: Egy Kasztennek 3 zárjához 1 új kutsot tsináltam [Kv; Somb. II]. 1848: Ezen kasten fiokjiba voltak 4. font szarvas gomba 4 rfi [Görgönsztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1851: egy pugyillárisás a Kasztenemre tette légyen [Dés; DLt 474]. 1853: Két alabástrom státua 'Kasztenen [Mv; TSb 4].

Szk: cserefa ~. 1857: Politirozott cserefa kaszten [Bodola Hsz; BLt 11] * **diófa festékes** ~. 1805: Egy bé petséttellett 3 fioku Diofa Festékes Kaszteny [Szamosfva K; BLt 9] * **fenyő** ~. 1857: Politirozott fenyő kaszten [Bodola Hsz; BLt 11] * **festett** ~. 1809: Vagyon egy festet kaszten 3. zárakkal 18. Rf [Kvh; HSzjP] * **furnérozott** ~. 1818: Egy három tojokájú Furnirozott Kaszten zárjával, siltjeivel és egy koltsal [Kv; HG Ádámosi Végh hagy.]. 1846: van egy furnérozott kaszten három fiókkal [Szászkerdek K; LLt] * **politúros** ~. 1850: Egy fekete polituros három fioku kaszten [Mv; DE 2] * **politúrozott** ~. 1833: Két diófa politérozott kasztenek, három három fiókkal, rezes ki huzojokkal, minden fiokjai Zár alatt [Katona K; Ks 73/55]. 1849: Hentes Juvon haza hozott egy Diofa pullitérozott kasztent, mely haszon vehetetlen melynek árra 22 pfr [Héjjasfva NK; CsZ] | Egy politurazott kaszten három fiókkal. — rajta alakult iro fiókkal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * **rakott** ~ → **vhány cisztájú** ~ * **trancsirozó** ~ találószekrény. 1828: Egy fejr transéro Kaszten [Szentdemeter U; Told. 39] * **veres** ~. 1840: Avult veres Kaszten [Nagykapus K; KszRLt] * **vhány cisztájú** ~ vhány fiókos/tekeszes szekrény. 1814: Egy Diofa rakott három Cisztájú kaszten [Forró AF; KCsl 5] * **vhány fiókos** ~. 1807: Egy Diofa festékű három fiokos kasten Záros [Körtvélyfája MT; LLt]. 1855: egy három fiokos kopott kaszten [Kara K; HG] * **vhány fiókú** ~. 1837: Egy Tükör alá valo kised két fioku kaszten. Egy három fioku kaszten [Gombás AF; TSb 20] * **vhány subladájú** ~ vhány fiókú szekrény. 1819: egy régi romladozott három subladaju diofával kirakott kaszten [Baca SzD; TSb 6] * **vhány subladás** ~ vhány fiókos szekrény. 1819: egy veres festékes két supladás kaszten [Kv; Pk 3] * **vhány tojokájú** ~ vhány fiókú szekrény. 1803: Egy Dioszin festékű három Tojokájú réz fogantus záros Kaszten [Ne; DobLev IV/858. 1b]. 1810: Egy 3. tojokájú kaszten Rf 60 XV 5 [Mv; MLev. Trincseni Mihály hagy. 8]. — Vö. a **diófa**-, **körisfa**- és **tiszafa**-kaszten címszóval.

3. **éjjeli** ~ éjjeliszekrény; noptieră; Nachtkasten. 1842: Egy három Szegű éjjeli kaszten festett [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.]. 1844: Két éjjeli kaszten [Kv; LLt Csáky-per 530. L. 27].

4. **ládikó**; ládjá; Kistchen, Kästlein. 1832: Gyöngy színű kaszten [Marosbogát TA; MNy XXXVI, 198]. 1838: egy három tojokájú Ladán álló kis kaszten [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

Szk: irástartó ~. 1849: Egy Irás tarto gyöngy színre festet kaszte el rontva, Zárja kults nélkült [Somkerék

SzD; Ks 73/55] * *kinai* ~. 1805: Egy nagy Chinai feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten. A' tetein két Wasen^a, és egy kosár, hasonló munkával [Mv; TGSz. ^aÉrtsd: váza].

5. gabonás láda; ladă de cereale; Korn/Getreidekiste. 1842: ezen Csürnek déli részén vajon égy gabona tarto kaszten [Oprakercisóra F; TSB 51].

6. *krumplitartó* ~ burgonyás láda; ladă de cartofi; Kartoffelkiste. 1842: a' pinczébe négy cserefa ászok van és égy gyümölcs és krumli tarto kaszten [uo.; i.h.].

7. *gyümölcstartó* ~ gyümölcsös láda; ladă de/cu fructe; Obstkiste. 1842: a' pinczébe négy cserefa ászok van és égy gyümölcs és krumli tarto kaszten [uo. i.h.].

kaszteniőök komódfiók; sertar de scrin/comodă; Kommodenschublade. 1849: Egy kaszten fiok zárostol [Dés; DLT].

kasztenforma fiókos szekrényszerű; asemănător unui scrin; in der Art einer Kommode. **Szk:** ~ *ágy*. 1813: Zöld festékű kaszten forma három fiokkal valo Ágy Nro. 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. 1828: Egy Kaszten forma ágy alolrol jár ki egy kis karikás ágy [Szentdemeter U; Told. 39].

kasztenformájú fiókosszekrény alakú; de forma unui scrin; kommodenförmig. 1815: nagy Kaszten formájú fenyő fa Láda veres festékkal, mely is viseltes [Szentbenedek MT; Told. 50].

kasztenláda ruhásláda; ladă pentru/de haine; Kleiderkasten/kiste. 1837: Egy kaszten láda 16 Rf [Gidófa Hsz; HSzjP].

kasztigál 1. el/megver, eltángál; a bate; verprügeln. 1597: Constal az bizonsagokból hogi Kis Imreh az eoneon vérét gyermekét nem keresztény modon hane(m) izonyu zeornyewkeppen castigalta taglotta giakorlatossaggal, kit nem illet volna chelekednij [Kv; Tjk VI/1. 42. — A teljesebb szöve. *kasztigálhat* al.].

2. büntet; a pedepsi; strafen. 1766: (A molnárok) ha valamely szegénynek a Malomban vitt gabonáját el darálnak, vesztegetnék, tehát az Incl. Provisoratusnak incumbal, hogy eóket érdemek szerént Castigállya, és a kárt meg fizettesse [Déva; Ks 78. 20/6].

kasztigálhat megverhet; a putea pedepsi (corporal); züchtigen/verprügeln können. 1597: Kis Imreh az eoneon vérét gyermekét izonyu zeornyewkeppen castigalta taglotta kit nem illet volna chelekednij, mert mas modonnis castigálhatta volna Atiay modon . . . ki laczik az bizonsagokból hogi az gyermeknek az Atiay vere se miat leót halala [Kv; Tjk VI/1. 42].

kasztigáltatás megvertetés; pedepsă corporală; Verhauen(lassen). 1731: Csizsár Sárá(na)k sok izb(en) valo fajtalankodása jöven világosságra a szék előtt, noha ez előtt is Castigaltatott oly vétkéért a fogháznál, megis nem desistalt, azért mostan méltán hoher kéz(ce) adattathatnék ; mégis ex superabundanti gra(t)ja Sedriae két napokon a Tanács ház előtt város szolgai által valo castigaltatást vét reá a Szék [Kv; Tjk XV/9. 10].

kasztigáltatik megbüntettetik/fenyítettik; a fi pedepsit (corporal); bestrafat werden. 1677: Az erkölcsstelen fiakat kik Attyokat, s' Annyokat nem böcsüllik hogi ha Attyát, Annyát, szidalmazza, vagy poenitentiaztassék, vagy egyébiránt castigaltassék a' Birák itileti szerént [AC 132–3]. 1787: midön valaki tisztatlan metalumbol, vagy tsalardsagra czelozo szandekbol rosz vasat keszítene . . ennek tselekedöje . . . a Torotzkai jo féle vasnak hirét gyalázatban hozta az Ország előtt, 24 kemény paltza ütessel castigaltassék [Torockó; TLev. 9/25].

kásztor-kalap hódáször-kalap/főveg; pälărie din păr de castor/biber; Hut aus Biberhaar. 1714: Egi futraly-b(an) Castor Kalap rosa formára tsinalt, két arany rubintal ki rakott, gombotskákkal egjütt, körül ezüst skofium ovelskevel meg kötet és Stucz (!) Madar Tollal ékesített fl. Hung. 30 [AH 18]. 1791: egy fein Castor Kalap^a [DLt nyomt. kl. — ^aA párhuzamos német szöve.: ein fein Castorener Sommerhut]. 1815: egy Kerek kásztor Kalap rósa színű bérléssel, mellyről a' tzi mer le volt szakasztva [DLt 473 ua.]. 1836: Egy ujf fél Kásztor kalap [Kv; Pk 3].

kásztor-posztó hódáször-posztó; castor, postaw din păr de castor; Tuch aus Biberhaar. 1805: 3 Sing extra fáin Kásztor Paszto Lazur szín [Mv; Told. 74].

kásztor-strimfli hódáször-harisnya; ciorapi din păr de castor; Strumpf aus Biberhaar. 1778: 1 Pár Casztor Strinfli — 54^a [Ks 32. XXXIII. ^aÉrtsd: dénár].

? **kasztra** ' : 1804: Egy Szatska vágó kasztrástol [Borosbenedek AF; SLev.].

kásztro 1. kásztról

kásztrófedő lábósfedő; capac de castron/cratijă; Kochtopfdeckel. 1835: Kasztro Fedő [Mezőcsán TA; LLt].

kásztrófedelecske lábósfedőcske; capac de castron/cratijă; Kochtopfdeckelchen. 1768: rez kászo fedeletske egy [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 116].

kásztról lábós; castron, cratijă; Kochtopf, Kasserolle. 1745: Kasztru fedelestől nro 4 [Marosztkirály AF; Told. 18]. 1757: Két kásztro alá valo vas lábók [Jobbágyva MT; BálLt 71]. 1761: Kásztról ketteje fedeles Nro 3 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 25]. 1780: Hentzi szakáts szájából hallottam, hogy mondotta ezt: ha engemet meg szorítanak én bizony ki mondom hová lettek a kasztronok [Bethlen SzD; BK. St. Kun (46) lib. vall.]. 1798: Égy kisebb és nagyobb Kásztról nyelei vagynak [Kv; Pk 6]. 1802: Egy hitván kásztról, gyarlo nyeles fedőjével [Ne; DobLev. IV/858. 8a]. 1831: két Kásztról onazva [Mv; MvLev.]. 1848: Ót avaték kásztról fedelestül . . . 16 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1848 k.: Egy fekete vas, belől portzellán kásztról [Somb.].

Szk: egybejáró ~. 1792: Egybe járo kerek kasztro 12 Darabb Egybe járo hoszu kásztró fedelével égyütt [TL Conscr.] * **fedeles** ~. 1793: hoszszuko fedeles

Kásztrol egybe járok 4 [i.h.]. 1816: Réz edények . . . Fedeles kised kásztro 2 Rft . . . Kised fedeles uti Kásztro 4 Rf 20 xr [Kv; Born. IV/41] * *lábás* ~. 1744: Labas kásztrol jó más roszzab [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1773: Két lábós kásztroly egy lábótlan de mind az haromnak Jó erős vas nyele vagyon [Szárhegy Cs; i.h. 149] * *nyeles* ~. 1793: nyeles kerek Kásztrol fedelestől 4 [TL Conscr.] * *ónos* ~. 1753: Onos Kásztro N 12 [Marossztkirály AF; Told. 18] * *öntött* ~. 1851: Két öntött kásztrol [Dés; DLt 2284] * *részfedeles* ~. 1789: Egy veres réz fedeles Kásztrol, vas a' Füle Rf 3 [Mv; ConscrAp. 22] * *tepsi formájú* ~. 1801: Hét darab Tepsi formájú lapos kásztrolok olyanak hogy tsak négynek vagyon Fedele, és kettő közülök roszzatska [LLt 106/1] * *úti* ~ → *fedeles* ~.

Ha. 1780: kásztrolokat [Bethlen SzD; BK. Benjamin Orosz de Sárd (20) ns vall.]. 1797: Kásztrol [Szság; IB 111. R. CXLV/22]. 1806: kásztro [Bodola Hsz; BLt]. 1811: Kásztro [Aranykút K; CU]. 1819: Kásztro [Baca SzD; Tsb 6]. 1821: Kásztro [Mezőmehes TA; HG Mara lev.]. 1824: két — Kásztrolok [Fugad AF; i.h.]. 1848: Kásztrolonok [Szászkerdek K; LLt]. 1849: Kásztrol [Dés; DLt].

kásztrolon l. kásztrol

kásztrolnyél lábósfogantyú; mîner de cratijá; Kochtopfstiel/griff. 1780: Leányom . . . akkor látta hogy kásztrolon nyel ütötte ki magát a Sákön, nem lévén a Sák is igen jó [Bethlen SzD; IB. Joh. Ersek (43) jb vall.].

kásztro l. kásztrol

kásztrom ravatal; catafalco; Leichengerüst. 1854: Kásztrom fel állításáért [Kv; HG temetés költségjegyzék]. — Az értelmzésre nézve l. MűvLex. I, 386.

kászu 1. fakéreg-bödönke; vas din scoarță de copac; Gefäß aus Baumrinde. 1714: 4 jó Tehetős szénás Juhos Emberre répartiáltam Két Kazup szurkot, melyben (en) 40. Kázuval vetettem, az milljen kázuokkal szokták be adni [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1747: Szurok Kászuban Nro 2 [Szpring AF; JHB XXV/88. 4]. 1752: Nagy Janos Ur(na)k . . . egy kazu [Góc SzD; Borb. I Borsai Sándor kezével]. 1788: most két lovon küldek egy Sos Sajtát, 12 kászu^a [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — ^aFels-ből kiemelve].

Szk: *csirizes* ~. 1817: Egy Csirizes kászu [Mv; Mv-Lev.].

Sz. 1701: Vehetet volna nenem aszszony rollam pel-dat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához, Toth Balásnéhoz Angyalosra (Hsz)].

2. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány kászunyi; de citeva vase din scoarță de copac; von einigen Gefäßen aus Baumrinde. 1749: egy kászu szurkot is külyg [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. 1794: Egy kászu surok [Gyalakuta MT; Tsb 17]. 1806: 2 kászu Szurokért per 3 xr.-jával [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. 1815: Küldök két kászu Szurkot Nsgod Számára [Bányica K; IB. Barabás Mihály lev.]. 1841: költöttem é szerént . . . Egy kászu szurkot 10 xr [Mv; IB. Magyarai Anikó lev.]. — Vö. a *kászu-szurok* címszóval.

kászu-sajt fakéreg-bödönbe tömött sajt; caș pus în vas (făcut) din scoarță de copac; in Gefäß aus Baumrinde gestopfter Käse. 1677: Ez alkalmatossággal küldöttem Kglmes Asszonyom . . . Kaszu sajtokotis Tizet küldvén [Fog.; UtI]. 1708: Az Kaszu sajtokat ur(am) el készítetvén fenyő magasan in nro 60 bé küldtettem [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1787: mind eddigis azért késtem a küldéssel, mert kászu sajtát vártom, de még nem hozának [Bencenc H; IB. Bara Ferenc lev.]. — L. még AU 138.

kászu-stibli keményszárú csizma; cisme cu carîmbi tari; hartschäftiger Stiefel. 1823–1830: Az itt^a volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak, azaz nagy, felakasztott taréjos kalappal, kászu stiblivel, vagyis olyannal, amilyenbe itten Erdélyben is régen a nagyurak kocsisai jártak, erősen kemény szára a térden felül ér, melyre nagy sarkantyú van felkötve [FogE 245. — ^aA jénai egyetemen].

kászu-szurok fakéreg-edénybe öntött/tartott szurok; rășină păstrată în vas din scoarță de copac; Pech gegossen/gehalten im Gefäß aus Baumrinde. 1744: Edgy roz Cseberb(en) feles kászu szurok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1754: (A) Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához acedálnak ezek^a . . bizonyos Számu Kászu Szurok [M.gyerőmonostor K; Told. 12/40. ^aKöv. a fels.]. 1789: 200. Kaszu Szurak Rf 3 [Mv; ConscrAp. 7]. 1843: Kászu szurok huszon Négy pár 48 [Km; KmU-Lev. 2 papirosmalom lett.].

katalin-körtövény körtöfajta; un soi de pară; Art Birne. XIX. sz. eleje: Kutyalvi^a Nan^b katalin körtövény Nro 6 [Keménytelke TA; IB. — ^aAF. ^bTollvétség Nyári h.].

Katalin-napja Katalin-nap (Nov. 25); ziaua Sf. Ecaterina (25 noiembrie); Katharinentag (25. Nov.). 1670: huszon négy forintot ez esztendőben leendő Katalin napjára le tegyenek [Gyf; Incz. III. 9a].

A rk egyházban Szent Katalin vértanú emlékeztetése és tisztelése szentelt nap. Népi idő-, szerelmi és átomjósító szokások fűződnek e naphoz (Nr-Lex. II, 98).

Katalin-vására Katalin-napon v. e tájon tartott vásár; bílci/iarmaroc de ziaua Sf. Ecaterina; Markt gehalten am od. um den Katharinentag. 1801: tsak hamar Banffi Hunyadra mentem Katalin vásárára [Mákó K; KLev.].

katalogál katalógusba/jegyzékbe foglal/vesz; a cataloga; katalogisieren. 1721: A Templom rupturainak, tserepek iránt valo meg Szemlélcsera deputaltassanak olly T. Szemelyek a kik . . . serio meg nezzék a Templom rupturait catalogallyak [Kv; SRE 142].

katalogizált katalógusba/jegyzékbe vett; înregistrat într-un catalog; katalogisiert. 1801: Az Vidik szám alatt Catalogizált Gazdákon kívül még vagynak olyanok, a kik Bért igen keveset vagy semmit sem fizetnek [Málom SzD; SzConscr.].

katalógus 1. névjegyzék; catalog, registru de nume; Katalog, Namensverzeichnis. 1587: Haladot ez dologh erre hogy Biro vra(m) eo kme hiússon minden Arossy es kalmry Rendeket, Neweket be Irattassa, Es illie(n)

feő Vrainnak, Tudny illik Pulacher Istua(n) es Kalmar Ianos Vrainnak Catalogusba Aggyak, mert ket feő ember Akarnak varosul Valaztany . az Aros Rend keozzewl, kik eeket az el veghezet Rend tartas zerent igazgassak [Kv; TanJk I/1. 43]. 1741: Lakatos Mihály, Andras és János Felséges Aszszonyunk Hűségire teendő Solemne homagium alkalmatosságávalis . . . az verus és indubitatus Nemes emberek Seriessében és Cathalogusokban ne állittassa(na)k s ne is acceptaltassa(na)k [Kr; TKI gr. Teleki Ádám nyil.]. 1839: az egész Czéh, külön külön, fejenként a Catalogusok szerént a maga voxolását meg tévén a bé vett voxok általunk fel számítattak [Kv; ACSzám. 126].

Szk: ország ~ a országos névjegyzék/tár. 1736: Mikor osztán az temetéshez hozzá készültének, napot rendeltének, az rendelt napra az atyafiait és ha nagy ember volt, az ország catalogusa szerint az ország rendelt levél által az asszonyokkal együtt elhitták [MetTr 404].

2. névsor; listá de nume, catalog; Namen(s)liste. 1671: decernaltuk hogy ennek utánna az Praesidens Urak a' Catalogust el-olvastatván, valakik jelen nem lesznek a' hivatalosokban az Gyűlés bé-állásakor, elbomlásakor, és a' Catalogusnak el-olvasásakor absensseknek comperialtatnak lenni, az ollyanok irremissibiliter exequaltathassák . . . az 200 forint poenát [CC 85]. 1772: In anno 1714 Pápai Ferenc^d professor lévén az enyedi collegiomban, az akkori deákság catalogusa most is megvan nálam [RettE 284. — ^aA szótárszerkesztő Pápai Páriz Ferenc]. — L. még EM XI, 376; FogE 104.

Szk: ~ t olvas névsort olvas. 1819: a Décan . a Temetéskor Cathalogust olvasson, a jelen nem lévőket Szorgalmatosan jegyezze fel [Kv; MészCLev.].

3. jegyzék, lajstrom; borderou, listá; Verzeichniss, Liste. 1679: Lisztes Ház . . . Konyhára valo, két fülű, föld fazék nro 1. Udvari Cathalogus nro 1. Szakadozott, rozsz haloczka nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 61]. 1692: Gerendakon köteleken függő ket deszkabul allo pocz, ket katalogus az ajton belől az rekesz mellet [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1773: szántó földünket Néhai édes Atya(n)k . . . el tikoizolta . . . meg sok vagyon mellyeket nem reducalttunk . . . ezek(ne)k Catalogussát le irom [Hsz; BLev.]. 1790: mindeneket a bé küldet Catalogus szerint írjanak fel [Vajdasztiván MT; DE 4]. 1804: a könyvek katalogussát számba vettük . . . ebéd után a könyves Thékát el raktuk [Dés; KMN 39].

4. iratjegyzék/lajstrom; repertoriu, registru; Register. 1735: Ammi az Levelek(ne)k ki adattatását illeti ki ki a maga részit Concerno Leveleket ki veheti . . . mindazonáltal amely Levelek közönségesen egyiket mint a másikat illeti azokat a nagyobb Atyafinak . . . iteltetett ad Conservandum regestralva(n) p(rae)titulált Atyánkfiái eo kglmek, es kinek kinek Catalogus(an) adgják ki [Dés; Jk 153a].

5. tanári. névsoros ellenőrző-osztályozó könyv; táj, rég, diákny defter; catalog; Klassenbuch. 1870 k./1914: Catalogus: a tanárok névsorkönyve, melyből különösen ismétlések (recapitulatio, colloquium) idején gyakran számbavették a tanulókat, s a hiányzókat megnótázták [MvÉrt. 7].

katáng cikória, katángkóró; Cichorium Intybus; cicoare; Zichorie. **Szn.** 1564: georgius Katank [Kv; TanJk V/1. 70]. 1568: Sophia R(elic)ta Simonis Katang

[Kv; Tjk III/1. 195]. 1570: Borbara Katangh Gyerne. Sofia Kathank Symonne [Kv; Tjk III/2. 164, 170].

katarális hurutos; cataral; katarrhalisch. **Szk:** ~ nyavalya kb. hurutos betegség/megbetegedés. 1819: meg holt Imre Mart(on) 1/2 esztendő catharalis nyavallyá(ban) [M.gyerőmonostor K; Rak 127] * ~ hideg kb. hurutos hidegrázás. 1819: meg holt . . . Szűts Andrásnak 2 hold napos János fia catharalis hidegb(en) [uo.; i.h.].

katarka I. kotárka

katarus hurut; catar, guturai; Katarrh. 1704: három óra után felmentem vala a fejedelemszony látogatására, aki is a catharusban fekszik vala [WIN I, 240]. 1730: Engemet ujjabbanis ostromoll a' Catharus [Szent-benedek AF; Ks 83 gr. Kornis Zsigmond lev.] | én a melj nap Gyekéből^a meg indulta(m) azon napon kezdődöt a Catarus rajtam, s máig se tisztult ki jól [Kapjon SzD; Ks 99 Gyulafi László lev. — ^aK]. 1820: En regtől fogva betegeske állapotol vagyok: — a Catharus majd meg folyt [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd lev.]. 1844: most nagy Catarusunk van 's köhögésünk [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. — Vö. a fark-katarus címszóval.

kataszter telekkönyv, telekkönyvi hivatal; cadastru, serviciul cadastral; Katasteramt. 1862: ha a törvényesen felvett Jegyző könyvekben a Cs. kir. Cataster által megállított classificatio lenne basisul meghatározva, a mérés kezdetén a telekkönyv kivételét vagy lemásoltatását az illető Elöljáróság által eszközölteti és nékem kézbesíti [Kv; Ks 92].

káté katekézis, katekizmus; catehism; Katechismus. 1805: Letzkét tanultam a Nagy Kátébol [Dés; KMN 145].

katedra 1. templomi szószék; amvon; Kanzel. 1585: Die 18 Marty Chinaltatunk a Scholaban az Scholamester hazaban hat belet padzeket . . . es az nagy Templumba egy Catedraban egy keoniekelt fizettünk . . . Aztalos Imrehenek f 2 d 82 [Kv; Szám. 3/XIX. 30]. 1653: Het Skarlat szeönyegh uagyon ezek közöttül edgy az Enyedi Cathedrara [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m. alispánjának végr.]. 1694: Az Templomba(n) va(gyo)n egy zölden festet Catedra, arra terítve egy feketen meg habozott Szönyeg [Kővár Szt; JHb Inv.]. 1728: Egj kecese (: szekely festekes :) Cathedrara valo [Besenyő Hsz; SVJk]. 1800: A fő Consistorium és Sinodus rendelése szerént a' Simbolikus könyvekkel ellenkező dogmát, ne predikáljunk, más vallásukat ne motskoljunk, a Privát meg sértődést a' katedráb(a) ne vigyük [M.bikal K; Rak 33]. — L. még UF II, 701.

2. tanári dobogói asztal és szék; katedrá; Katheder. 1585: az egik Auditorumba egy Catedrat chinaltanak wyalagh [Kv; Szám. 3/XIX. 310]. 1823–1830: Basa István^a . . . a dogmatikát tanította, melyből minden szerdán délelőtt disputatiója volt maga mint praeses a katedrán ült, a defendens a katedra előtt egy kis asztal mellett állott az ajtóba vagyon a katedrája, oda csak kiáll s kezd olvasni [FogE 139–40. — ^aA mv-i ref. kollégiumban tanár 1774–1800 között].

Szk: *alsó* ~ a tanári dobogó alatti doktorándusi elmélyény (németországi egyetemeken). 1671: Die 12 Octombri Doctoráltak égy Déákat az Jusban palástot ad(na)k réa az also Cathedrától fel szolítván az Professor maga mellé, ott vetkezeti, óltötzeti [PatN 50a] * *felső* ~ tanári előadói elmélyény (uo.). 1823–1830: A decanus ül a felső katedrában, a procedens az alsóban, s minnekutána disputációjokat elolvasták, a procedens visszafordul a decanushoz, ez amaszt megcsókolja, azután a két pedellus a két sceptrumot, mely egy singnyi hosszú gombos pálca, keresztben tartván, a procedens három ujjait ezek közé teszi, a syndicus a hitet elmondhatja, s ezzel megvagyon a doktorság [FogE 240. — ^aA göttingai egyetemen 1796 táján].

3. 1823–1830: Mikor esznek ^a, egy egy kis katedrában felállván olvas a Bibliából, de nagyon siet, hogy elvégezze a pensumát, mert ő is ehetnék szegény [FogE 197. — ^aLipcseben az egyetemi hallgatók a XVIII. sz. végén.].

katedratarakó szöszékterítő; ínvelitoarea amvonului; Kanzeldecke. 1842 k.: A' Catedra Takarot Szarvadi Trézia készítette 1762 e(zstendőben) [Szucság K; RAK 86].

kategória 1. csoport; grupă; Gruppe. 1796: Ambar nem edgy Categoriaban, de mind azon edgy Letzkében tanult az Exp(on)ens urakkal mind az Falusi iskolaban mind pedig annak utanna a' Nms MVásárhelyi Ref. Collegiumba [Ilencfva MT; DLev. 4. XL. A].

2. kb. alkat, jellem; character; Status; Charakter. 1815: én előre tudtam, esmervény igaz Magyaros Chategoriaját, hogy kudartzat nyerendünk . s már az Ur Feleletiből látom is, hogy az én jövendölésem bétölt [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz].

kategóriájú vmilyen csoportba/kategóriába tartozó; dintr-o anumită categorie, de o categorie oarecare; in irgendeine Kategorie gehörend. 1747: Praetendal az A. Procurator fizetesire husz forintot, de minthogy mas hasonló categoriaju emberek(ne)k fáradságokra, egy edgy aranyat fizetett a Procuratornak is fáradságára és funciójára itilletett fl hung 10 [Tord; TJKT III. 182].

kategorice határozottan, kategorikusán; categoric; kategorisch. 1619: És ugyan az előbbi maradt fenn, de qualitercunqae agítáltatott, categorice azt mondják, hogy semmit azon nem adnak, mert ők tudják, hogy . az az conclusió nem terjed explicite Lippára s Jenőre, hanem csak akkori concessumra. Tokaj- és Szakmár(ra) az Tiszáig [BTN² 202–3]. 1667: Szükség azt igen sietve megküldeni, hogy categorice választ tehessen [TML IV, 52 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. 1704: őxcellentiaja azt csak megkívánja, hogy resolváljunk categorice: vagy absolváljuk az inctust, hogy ha ártatlan, hadd szabaduljon meg vagy ha bűnös, pronunáljunk elene [WIN I, 182]. 1815: üdő telve el érkeztek a Birak a Falu Eleivel kik előtt a Leveleket juxta modum et Consuetudinem chategorice declaraltuk [Asz; Borb. II]. — L. még TML III, 108, 287, VI, 437, 441.

kategorikum szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ot vesz kb. határozott döntést ér el/csikar ki; a obține o decizie categorică/hotărîta; eine feste Ent-

scheidung erlangen/erzwingen. 1663: Kegyelmed kívánása és írása szerint theologicumot venni mint lehessen, elmém fel nem éri [TML II. 583–4 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. — L. még TML II, 157, 570.

katekézis káté, katekizmus; catehism; Katechismus. 1657: Visitatiojokban meg vizsgálják és ugyan megis examinallják az papokat . . . Vagyone Uj Testamentumok, Psalteriumok, Catechisisek [UF II, 182 Lorántffy Susanna fejedelemasszony rend. a fogarasföldi román papok vizitációja ügyében]. 1667: Ket psalteriumott kotast f 3 — Ket kis Kátekesist f. —/40. Egy őregh Catekesist fl. —/60 [UtI]. 1805: a Catéchésisből kérdezett a Rector [Dés; KMN 94].

Szk: *heidelbergai* ~ heidelbergi káté. 1791: minden fel szentelendő személyek mikor fel szenteles végett a Gen. Synodusra jönek Canonja Papi Tisztje (igy!) Helvet Confessioja Hejdelbergai Catechese még pedig tulajdon magáe magaval legyen [M.bikal K; RAK 9 esp. k].

katekizáció kátéoktatás/tanítás, katekizálás; catehizare; Katechisierung. 1768: tapasztaltott, hogy a' nagyobb Leányok egyik a másiktól rossz példát vévén . . . a Tisz. Papoknak Templomba valo Catechizatiojokra járni nem akarnak [Kv; SRE 226].

katekizál kátéra/katekizmusra oktat; a catehiza; katechisieren. 1683 k.: Szanto Föld vagon Nro 4 mellyeket az Falu ketszer kétszer meg szánt, Praedikator magaval be vét es az leanzok kikét Catechizal aratsb(an) segiteni az Pastor(na)k tartoznak [Varsolc Sz; SzVJk].

katekizálás 1. kátéoktatás/tanítás; catehizare; Katechisierung. 1580: Latwan ezt is eo kegmek egez varassul hogy az iffiusag az istennek igyere előbby mod zeren ne(m) tanyatyk es az Catechizalas tellyessel meg zwnt holot zwksegh volna az iffusagot Az istennek tyztessegere giermeksegteol fogwa tanyany es abba fel newelny [Kv; TanJk V/3. 212b]. 1671: A Catechizalásra kézek voltunk lészünk is hogy Auditorink observantiaival legyenek a' Ngd hatalma kévántatik [SzJk 117].

2. hitoktatás; lecjie de religie, lecjie de catehism; Religionsunterricht. 1736: volt egy közép rend faház, ott az rhetorikát es poesist tanították, abban volt ugyan az catechizálás is s az deákok congregációja és mikor declamatio volt, ugyan valami comaedia [MetTr 431. — ^aA kv-i jezsuita szemináriumban].

katekizáltat katekizmusra oktat; a pune să catehizeze; catechisieren lassen. 1580: hywassak be plebanos vramat es hagygyak megh, hogy minde(n) vassarnap del vta(n) az Regy zokas zeren mind a' ket templumba catechyzaltasson hogy Az iffiusag az istennek tyztessegene newekegyek [Kv; TanJk V/3. 212b].

katekizmus káté, katekézis; catehism; Katechismus. 1671: igen szükséges(ne)k lattyyk hogy tartozanak a p(re)dikatori rendek minden Ecclesiakba(n) az iffjakat s őregeket is akik nem tudnak az Cathecismusra tanítani [SzJk 116–7]. 1710 k.: Oda feljebb említém a biblia és Iosucosk tanulását; nem volna-é jobb azt praemittálni

amaz sok haszontalan grammatica, syntactica, poetica repetitióknak, vagy bár csak conjungálni a katekizmusal [BÖn. 555].

Szk: *nagy* ~. 1823–1830: mikor a nagy katekizmusból kellett repetíciót mondani, rendszerint majd mindenkor verést kaptam, mert a citációkat, a locusok verseinek és részeinek számait nem tudtam jól megtanulni [FogE 80] * *oláh* ~ román görögkeleti káté. 1849: Egy oláh biblia 5 f. . Egy praedicatoros (!) oláh könyv nr. 30 Egy oláh Cáhécismus 4 xr [Mv; MvLev. Trombitás Parthenias gk pap hagy. 8].

kátés káté-tanuló, katekizáló; persoană care învață catehismul; Katechismus Lernende(r). 1874: Leányok, Kátésok^a Nem kátésok^b [Szucság K; RAK 59–60. — ^{a-b}Köv. a nevek fels.]. 1876: Majus 28-án a' templomban Confirmáltak Leányok: Kátésok^a . Szájából tanultak^b [uo.; RAK 60. — ^{a-b}Köv. a nevek fels.].

katipila katus, katuska, katica (női munkába kotnyeleskedő férfi); bárbat căruia îi place să efectueze muncile de la bucătărie; Topfgucker (in der Küche herumstehender Mann). 1823–1830: kértem a hűgomat, hogy szerezzene egy férfi főzöt nekem . . . Szerzett is ő nékem egy Samu nevű legényt, aki paniti^a fiú lévén, gróf Bethlen Sándornénál kuptáskodott, mint katipila tudott mindenféle fejjérnépi munkát [FogE 283. — ^aMT].

A jel-re l. CzF *katus*, *kat* *skodik*, az ÉrtSz *katic* *skodik*, az MTsz *katipila*, *katicáskodik* címszavát.

katipiláskodik *becsm* kb. kotnyeleskedik, katuskodik; a se fíjjí trebáluind prin bucătărie; sich tölpelhaft benehmen. Blödsinn treiben. 1812: Tapasztaltam annyit, hogy a' Groff szerette volna a Groffnét s' a' Groffné otsárolta mondván: Menny el ne jár (!) utánam, ne katipiláskodj és láttam hogy a Groffné nem akarta a Groff eo nsgát szeretni [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.].

katlan 1. cazan (ásezat in cotlon); Kessel. 1625: Pál Gieorgj monta hogi Albert Lörincz sert akart uolna feozni s nem engette megh hane(m) azt monta hogy uard megh had feozzen (!) meg en az enimet s az en katlanomban meg feozhed teis [Boldogasszonyfva U; UszT 164b]. 1637: Az Szappanfeozeo hazbanis az katlanal Együtt valamy hituan kadakat megh aestimalua(n), Teszen ezek(ne)k mind együtt az arrok tizenhat forintot 16 [Kv; RDL I. 24]. 1680: ezen Pitvarban egy Paraszt Pad szék ugan ott egy katlan, melybe mosogatasra valo vizet szoktak mellegiteni [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17]. 1757: Kő és agjagbol csinalt Katlan, melyben Olajnak valo Len magot szoktak pergelni [Budatelve K; LLt Fasc. 129]. 1825: pitvarába be lépve találtatik egy jo kis sütő Kementze Mellette Lévo Kis Katlan előttök álló sövény Gogány [Köszvényes MT; Told. 34]. 1841: ezen konyhának az Szamos felől valo oldalában vagon építve egy katlan szapulonak [Km; KmUlev. 2]. 1847: A' Hammu 'sir főző ház . . van benne két katlan [F.árpás F; Tsb 46]. — L. még SKr 608; UF I, 188, 421, 665, II, 151, 167, 736.

Szk: *égetőbor-főző* ~. 1674: Két jo öreg sűtő kemenczek az ket kemencze kozot egj eget bor fozo katlant [A.porumbák F; UF II, 596]. 1790: vagon . . egy paraszt kályhából rakott kementze fűttöstől, a' belső vé-

gibe égett bor főző katlan [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 1] * *pálinkafőző* ~. 1744: pálinka főző katlan, benne lévő egetbor főző réz fazakával Sisakjával, Csőjivel és keverő kádgyával Csebrivel együtt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1837: Vagon itt a' pitvarban két tüzelő juk kőből rakva, melyeken a' Pálinka főző katlanokba tsinálódik a' tűz [A.szócs SzD; BetLt 5] * *rántó* ~ ? 1745: ezen Sajtolo házban rántó katlan 1, ebben rántó üst [Alfalu Cs; LLt Fasc. 149] * *serfőző* ~. 1625: öneki uolt . . serfőző katlanais [Miklósfva U; UszT 163a]. 1674: Masodczor hoztak be beszterczere egy Ser főző katlant [Beszt.; WassLt 72/6]. 1699: az pitvarban . . van Serfőző katlan 1 ser főző öreg kad nro 2 [O.cseszve AF; LLt] * *ürmősfőző* ~. 1814: Ürmös főző Katlan 2 Rfr [Benedekfva Sz; BetLt 3] * *vizmelegítő* ~. 1679: Moso Ház . . Vago(n) itt Viz melegítő Katlan nro 2. Szapulo szek nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 65].

2. üstház; cotlon; Kesselständer/haus. 1591: Ser főző haz Vagion abban egy eörehg Rez wst katlanba be rakot kiben a' sert feözik de nem felette Jo [Kv; AggmLt A. 53]. 1679: öreg katlan Ezen, körül vas pártázatos, öreg réz üst 32 vedres nro 1 [Uzdiszpéter K; TL. Bajomi János inv. 136–7]. 1692: enyv főző haz Vagon ebben egy öreg katlan: abban egy öreg rez, enyv főző üst, egy enyvot szűrő kad [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1735: Eget borfőző Fazakamat Katlanombol ki ásta, s elis vitte [Dés; Jk]. 1787: vagon egy hátulso hazban egy ros z kemetze s katlanba rakott Cserző nagy réz üst [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 1]. 1842: találtatik a' pálinka házba egy katlanon két pálinka főző üst [Oprakercisóra F; TSB 51].

3. égető-kemence (fazék-, téglav. mészégető kemence); cuptor de ars (oale/de cărămizi/de var); Brennofen (für Hafen, Ziegel od. Kalk). 1594: Amy Nezy Az katlant a' Zentpali hazanal, Arrol zentpalyt Biro vram megh Inchie hogy onnat el botassza Mas batrosagosb helyre Epichie [Kv; TanJk I/1. 231]. 1761: Nehai Mltgs Generalis vr eo Naga ez előtt hat vagj hét esztendőkkel vettett (!) volt feles téglágot, melyek mostannis szalma fedél alatt négy katlan(an) integre extálnak [Spring AF; JHb XXIII/31. 43]. 1775: Szabad lészen két katlanra valo Mész köveket minden esztendőben rakattatni és a Mérai^a erdőről vecturázando le dölt Fákkal Tökéekkel, és egyeb alacson nemű fákkal ki égetni [Kv; AggmLt C. 46. — ^aK]. 1805: Olár Györgyné . . a' katlanért melyben fazakat éget 15 x [Déva; Ks 109 Vegyes ir.]. — L. még RSzF 123.

Szk: ~ *alá gyújt* begyújt az égető kemencébe. 1836: Innap napokon éjfé előtt Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad, minthogy akkor a' Katlanbeli tűz botránykozást okozna, és a' Városbelieket égés réműllesvel töltené el [DFaz.] * ~ *inge* ? 1822: a' Cserép és Téglakészítésekre meg kívántato költségeket ezekben találtam . . a) Az égetőskor egy katlanban 10 ezret rakván abból az ajjában égetetlen szokott maradni ezer, és így elvész egy ezertől száz Téglak melynek árra 51 xr b) hasonlólag a' katlan ingiben megint elvész egy ezerből száz, ennek árra 51 xr [Torda; TLt Köz. ir. 631] * *mészégető* ~. 1818: Mitaka Zejket, és István Duntsát (?) meg kérdeztem hogy mondanák meg, hogy azon mész égető katlant mely mellett allanak ki asatta [H; JF 36 Prot.

36] * *téglaégető* ~. 1637: Ugyon fa labakra épített két tegla szín egyikben vagyon egy teglaégető katlan [UF I, 326].

4. *faaszaló* ~ szénégető kemence; bocsa; Kohlenbrenner, Köhler. 1792: Vaygon egy Üveg Csür maga Kő oszlopokra emelt Sendelyes fedéllel. Ebben vagynak egy . . materia olvaszt Nagy Katlan egy fa aszalo más katlan, és egy harmadik meg romladozott katlan [Butyásza Szt; TKhf 50/I].

katlanbéli din cotlon; aus/von dem Kesselständer. 1836: Innep napokon éjfélt előtt Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad, minthogy akkor a' Katlanbéli tűz botránkozást okozna és a' Városbelieket égés rémüléssel töltené el [ZFaz.].

katlanocska cázánel, cazan mic; Kesselchen. Szk: *égettbor-főző* ~ pálinkafőző-üst; cazan de fiert rachiu/juică; Branntweinbrennkessel. 1722: A Sütő házban éget bor főző katlanocska [HSzj *sütőkemence* al.].

katlanüst üstházba való üst; cazan pentru cotlon; Kessel für den Kesselständer. 1634: Egy eoreg katlan wst er f. 12 [Kv; RDL I. 105].

katolika I. mn római katolikus; romano-católică; römisch-katholisch. 1718: az Ur Josika Sigmund Ura(m) eszt monda hogy mersz ma dolgoztatni holot ez az ház öröktől fogva igaz chatolika ház volt én aszt felel(em) rejja az Urn(a)k is voltak ma dolgosi szőlőjeb(en) kertiben(en) [Branyicska H; JHb Fülel Csak Ferencz gondv. vall.]. 1736: Mikes Kelemen . . abban az időben Kornis Gáspárral nagy oszlopi valának az catholica religiónak [MetTr 440]. 1776: En B. Dévai Lajos hallottam, M.G. Kornis Ferentz né Aszszony ő Ngatul, hogy Gróff Lázár János Urffi Reversalist adott ezekről a többi között: . . Hogy Gyermekreit Catholicus Pap által keresztelteti, Catholica hitben neveltetni engedi etc. [Szentdemeter U; GyL br. Lud. Révai (40) vall.] | Jól tudom, hogy a Gróffot sokan untattak, sokan kívánták le verni, arról sok alattombeli szenvedései voltak Reformatus Atyafiaitól, és Ur Méltóságoktól, hogy Catholica Feleséget ne végyen [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) kamerdiner vall.]. 1788: (Eskettetett) Gyalai Bör Ferentz Fia István Jegenyéből jött Catholica özvegyjel Szilágyi Juliánával Reformalodott [Gyalu K; RAK 11]. 1840: (Pávai Rozália) Catholica lévén . . T. Csiszár Sámuel ur által a' Reform(áta) vallásba bévitetődött [Búrjánosóbuda K; RAK 35]. — L. még RettE 125.

II. fn római katolikus asszony/nő; femeie romano-católică; Katholikin. 1736: Ha catholica volt az új asszony, azt másod napján beavatták [MetTr 389]. 1776: Generalis Dispensationak Kellene lenni, hogy egy reformatus egy Catholicát el venne [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. 1805: Szakáts Josefné noha Catholika, de még is maga kívánta (: nem lévén itten Catholicus Pap :) hogy én általam kereszteltessék meg^a; ugy mind az által, hogy Catholica légyen a' kis Léánya [Gyalu K; RAK 96. — ^aAz újszülött].

Nyilvánvalóan a hazai latin nyelvhasználat hatására mutat az, hogy az itt felsorakozó és az itt fel nem használt adalékok tanúsága szerint a címszót csak nővel és a latinban nőnőmű fogalomra von. magyar szóval kapcsolatban használták.

katolikai római katolikus; romano-catholic; römisch-katholisch. 1652: hagyok . . . Az monostori Catholica Ecclesiahhoz tiz forintott [Kv; RDL I. 139].

katolikus I. mn 1. római katolikus (vallású); romano-catholic; römisch-katholisch. 1605: az Catholicus vrainnak Supplicatioiokat Aszszumalúan leg elseo es feowebik kewansaga ellen valonak tettzyk arra semmy vthon lelkek esmerethy ellen Nem mehetnek [Kv; TanJk I/1. 522]. 1677: A' Catholicus Papoknak Kolosvárrá be-tegeeknek . . látogatására, gyontatására, keresztelésre, halottaknak ki-késérésére, bémenniek szabados légyen; ezeken kívül valo semmi ceremoniakot ne peragálhassanak [AC 6]. 1741: miis' Jure merito(ue) p(rae)tendáll-yuk azt, hogj légién kilencz Esztendők alatt Reformatus Hadnagja Dés Várossának; Tizedikb(en) pedig légién Catholicus; minthogj Dés Várossának tized része sincs Catholicus [Dés; Jk 548a. — ^aA város ref. többségű tanácsa]. 1766: a mi nagy Atyánk boszuságból a Szentséges Catholica hűtre allott, de sem Felesége, sem gyermekei Catholicusokká nem lettenek [Torda; TJKT V. 298]. 1824: Be szegőttette Inasanak Himel Balint uram Ferentz Miskát Harom esztendőre Születesire vallo nésztt udvar helyi zetelaki Religiyora vallo nésztt Katolikus, az Isten sejeje meg [Kv; KovCLEv.]. — L. még BTN² 308; KemÖn. 31.

Szk: ~ *státus* a római katolikus rendek (testülete). 1662: Ki volt szerzője, hogy a minap elmúlt posonyi gyűlésben a personális az egész római katolikus státusok képében nagy fenn protestálván, a szabad religiónak el-lene mondott? [SKr 106].

2. a katolicizmus érdekeit szolgáló/tekintő; care are în vedere interesele catholicismului; auf die/den Interessen des Katholizismus Rücksicht nehmend/dienend. 1662: az katolikus méltóságébéli igyekedzeteknek nagyobb foganatja lett vala [SKr 637].

II. fn római katolikus személy; persoaná de religie romano-católică; Katholik(in). 1593: Inchiek a' Catholicusokat . . . hogy ne temettessenek ideghe(n) hatarbely Ecclesiasticussal [Kv; TanJk I/1. 215]. 1677: A' Négy recepta religion lévők közzül a' fellyül meg-nevezett Reformata Evangelica, Lutherana, vagy Augustana, Unitaria vagy Antitrinitaria religion lévőknek tulajdon Püspökjök magok vallásán lévők legyenek, a' Catholicusoknak, vagy Pápistáknak penig Vicariusok, kik az ő religiojok és inspectiojok alatt az Egyházi rendekre vigyázzanak [AC 5]. 1762: A Catholicusak Parochusak [JHbK 125]. 1784: tudom azt, hogy az Málnási Erdőnek Makbéli hasznából a Málnási Catholicusok nem részszesedtek, mivel annak haszna csupán Reformátusokul az mi Templomunknak építésére fordított vala [HSzjP Mart. Zilay (44) jb vall.]. 1810: az első Czéh Mesterség a vener(abilis) Evangelica Religio sorsossait, a 2dik Czéh Mesterség penig a R. Catholicusokat illeti [Kv; ACLev. 17].

katolizál áttér római katolikus vallásra; a se converti la catholicism; zum katholischen Glauben übertreten. 1766: minek utánna Catholizalt nagy Atyánk, azután nemis született egy gyermekeis [Torda; TJKT V 299]. 1793: el válik a' Groftól, catholizál, és Nemes Aszszony lészen [Koronka MT; Told.]. 1840: Kereskedő Kapitány Kristóff Ur . . . 'Susánna Léányunkat . . .

erőszakosan meg tartotta Szolgálójának . . . azzal biztatta, hogy ha igazságon szolgálja és Catholizálni fog, tehát bizonyosan el veszi feleségül magának [Dés; DLT 1268]. — L. még FogE 109, 288; RettE 259.

katolizálás convertire la catholicism; Übertritt zur katholischen Kirche. 1866: Imre Korpos János bujtogatása nyomán az ekkláb(an) nagy fejtelenség állott bé ki a hiveket a catholisálására csábítja [M.gyerómonostor K; RHAk 27].

katona ostaş, soldat; Soldat. 1570: Lowas Balint . . . vallya hogy Az Barom paytaban volt, azonban Mond az ew zolgaja Nely ahwl Mynt verek Egmast valamy katonak [Kv; Tjk III/2. 187]. 1585: Catalin pap Peterne vallia, ez el mult cheoteorteokeon . . . latam hogy harom katona megien vala eleo az hwto haz eleot, ot egy Suteo Azzony kyn all vala, es az harom katona megh tapazta az Azzont . . . az Sito Azzony meg zida eoket az tapogatasert [Kv; Tjk IV/1. 324]. 1603: Mikor az katonak hozzanak be zallanak az fő hadnagok nalam Zalla es az katonakban sokan Jöuenek be hozza [Uszt 17/22 Hoggia györgy Etedy Zabad Zekel vall.]. 1625: Herczegy Gergely Urunk eo felsege bizonios Zamu katanainak hadnagia [Dob.; Ks 42. E]. 1697: az Nemes värmege az katonakra drabontokra magok fejekre s egy egy lovakra portiot nem vetet [Szilagyceh; IB]. 1771: a Sollymasi portushaz a So Tisztek házához sok Tölgy fát vittenek a Vetzeli Katanak [Vcel H; Ks 93. 19. 6].

Szn. 1453: Katana. Kathana [Kv; Csánki V, 318] | georgius kathana [Kv; TT 1882. 528]. 1575: Kathona Mate [Simontelke BN; JHbK XIX/24]. 1590: Katona Pall jö [Kajántó K; GyU 16] | Chatona Mihál [Kv; Szám. 4/XXI 17 Kis István sp kezével]. 1600: Kathona Antal [Uszt 15/72]. 1602: Katona György darabont [Szentmihály Cs; SzO V, 226]. 1642: Kis András alias Katona. Mihálko Katona Janos [Mv; MvLt 291. 313b, 328]. 1645: Katona István Vram [Szükerék SzD; RLt O. 5]. 1692: Katona Nagy György [Szentzsebét U; UszLt IV. 53]. 1699: Katona Marton Uram [Szék SzD; Szjk 320]. 1727: Katana András. Tholdalaga(n) lako Katana István [Vajdasztiván MT; JF IX/7. — ²MT]. 1745: Katona Istok taxas [Küsmöd U; UszLt III. 35]. 1796: Katana András [Méra K; AggmLt B. 15]. 1800: Katana Imbre [Borsa K; IB. Petyko Rozsa vall.]. 1823: ifiabb Katana István [Mezőmadaras MT; MRLt]. 1846: Katana Klári [Kv; Végr.]. 1849: Katana Miklos fő ezredes [Dés; DLT].

Hn. 1622: Katonafölde [Szentmihály Cs; SzO VI, 66]. 1672: az Katana utban (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 50]. 1683: az Katonak reti mellet (k) [Nagyfalu Sz; EHA]. 1737: Katona utban (sz) [Magyarókerke K; KHn 92]. 1742: Az Katona Dombján (sz) [Bh; KHn 15]. 1768: Katonak nyiljában. Katanak nyiljában [Gyalu K; EHA]. 1891: Katonacserje [M.bikal K; KHn 72].

Szk: ~ fékta. 1568: Warro Ilona fassa e(st) Ezt hallottam hogy Andras Katho Katona fekta bestie hies kuruanak szitta, es Racok beste hies kuruaianak [Kv; Tjk III/1. 235]. 1623: az Aytho eleoth az vdvaron zida kathona fektanak [Kovászna Hsz; HSzjP] * ~nak áll. 1712: nagyobbik fiam katona lévén a kolegyumból állat katonának [Hsz; HSzjP]. 1747: Moldován Todor . . . az Kalnokianusok közé katanának álván, onnanis el szö-

köt [Küküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.] * ~nak (be)-ad. 1760: a gyalog tyrokat repartialta az ország a communitasokra, azok pedig az falura, az holott is minden csavargó embereket felkötözvén katonának beadtak [RettE 103]. 1770: (Somai Gergelyt) 18 vagy 19 esztendő korában katonának adták [i.h. 219] * ~nak be-asszentál katonának besoroz. 1828: a Nemes Vármegeye Chirurgusával meg viziteroztaták; hogy bé asentaljak katonának [F.gezész NK; Told. 7a] * ~nak beesküszik katonának áll. 1763: Isák Daniel exponallya hogj veredése után sem szabadulhatott addig míg kételen-ségből katonának bé nem eskütt [Kisborosnyó Hsz; HSzjP] * ~nak (el)fog katonának szed. 1796: Engemet soha Katonának senki sem fogott, nem Assentalttam, azért desertor nem vagyok [H; Ks 115]. 1828: Pántzél-cseröl^a egy Czigányomat fogták el Katonának László Jóseff Nevezetüt [BetLt Fosztó Gábor Vajna Istvánhoz. — ^aSzD] * ~nak megy. 1744: (Az öröksége) falu közsónsége földiből adatott volt Nagy István(na)k sodos-sagáért^a, hogy katonának ment volt a Faluért [Koronka MT; Told. 14/11. — ^aÉrtsd: zsoldosságaért]. 1814/1837: az nagyobbik fia Antal . . . Katanának menvén Frantzia országba maradtott Hazánk Törvénye ellen [A.szócs SzD; BetLt 5] * ~nak öltöztet katonának beöltöztet/soroz. 1761: A többit^a, akik ifjabbak voltak katonának öltöztették, az öregeket pedig ad perpetuos labores Fejérvára damnálták [RettE 124. — ^aA vallási unió rendjén megkísérelt erőszakos templomfoglalás ellen lázadó román parasztokat. ^bKozárvárról (SzD)] * ~nak visz. 1765: Moldován Vonya . . . tsak azon féltől bujdákkolt az Erdőn, hogy ne talántán katonának vigyék [Szépkényerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 10]. 1870: Rőgtön szárnyra kelt a hir hogy a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt viszik katonának [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése] * ~t állít katonát ad. 1809: Az Szt Királyiak (na)k az aránt bé adott Kérelm levelekre hogy akik Katonát állítottak mind a Királyi ut csinálásától a Falu Határon lévő utak tsinálásától menté tétessenek, melyet arra lett válaszokkal meg is Nyertek [Szu; UszLt ComGub. 1660 Dersi Ferentz Dullo kezével] * ~t verbvál katonát szed. 1744: kezdettem katonakat verbvalni Enyeden [Ks 73/55 Kornis Antal nyil.] * bakancsos ~ gyalogos. 1803: Kolozsvárról egy bakkantsos Katana izent volna [Aranyosnyok TA; Borb] * címeres ~ (ország)címeres jelvényt viselő futár. 1650: Erkezek Nagj Benedek, Varadj Czim(eres) katona Varadrol [Kv; Szám. 26/VI. 400] * dragony/dragonos ~ könnyű-lovas katona. 1763: Konya Antal exponallya hogj Hadnagy Baro Dumelli Ur feles Dragon katonákot hozván a faluban azokkal üvegekkel ugy tállakkal az Aszszony népeket hajgáltatta [Egerpaták Hsz; HSzjP] | Jako Ferenczné részéről exponátatik hogy egy Dragonos katona verte rugodta, vondozta [Lisznyó Hsz; i.h.] * ezerbeli/ezerbeli ~ vmely ezredhez tartozó. 1706: Vaj László Ur(am) ezre beli katonák . . . az Udvarházra jöven az ablakból két veszző vasat el vitte [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1714: Enis lévén ezerbeli katona . . . Rabutin Ge(ner)alísnak ki menetelivel be jöttünk Deesig [Dés; Ks 26. XIII Joh. Sándor (50) ns concivis vall.] * fejbébeli ~ fejbé mündéres katona. 1583: Hegedws mathe vallia, Lakozunk vala itbe(n) Az Agoston Balint hazanal . . . Be leowe eg feyerbely kathona egy ke-

rek Abrazatw . . . Az kathona pedig feyer Ruhaban vala [Kv; Tjk IV/1. 99] * *fizetett* ~ zsoldos. 1677: a' Nemes ember, és fizetett Katona . . . tartozik maga szabadsága mellet felülni 's abban a' helyben szolgálni [AC 226] * *grenicer* ~ határőr. 1850: a Kortsomaros le ment, a házahaz, onnan csak hamar két Grenitzer Katanákkal ujbol fel jött hozzánk [Dés; DLt 1320] * *hópénzes* ~ hópénzsám-zsoldos. 1671: Ha mely hó piznes katonák Colosvári fő Kapitány Atyánkfia tisztí alol el-szöktenek vagy el-szöknének, valahol találtnak . . . mindenütt tartozzanak meg-fogni, és kézben adni [CC 81]. 1839: Parancsoltatik hogy egy Pap is, sem ideiglenes, sem végképen szabadsággal el bocsátott hó pénzes katonát, az illető katonai Előljárosság Szabadság levele nélkül házasságra öszve ne eskessen [Nagykapus K; RAK 16 esp. kl] * *invalidus* ~ hadirokkant. 1829: az Invalidus katonának semmi se gyült [Nagykapus K; RAK 39] * *kék-beli* ~ két mündéros katoná. 1747: Luka Jónucz két kék béli katonát ide hozza és szólíta az mi házunkhoz [Alparét SzD; KS 27. XVIIb] * *kommendós* ~ ? határőrkatoná. 1808: a Szóts Miklos eő kelme Szekere Hogy az Ojtozi Commendos katonák Bukatajokot bé vitte az Ojtozban adattatott rendes fizetés 1 Rf . . . a Comendos katonák bukatajokott az Ojtozi Comendoban bé vitte a Sükös Josef szekere [Kvh; HSzjP] * *kvietált* ~ leszerelt katoná. 1777: az asszony . . . egy Macskási Pál nevű, siketes, főstrázsamester titullussal élő Gyulaianus quietált katonával nagy confidentialaban vagyon [RettE 378] * *limitaneus* ~ határvidéki katoná. 1784: Ilia Csenesán . . . Orlát^a nevezetű Faluba Limitaneus Katonává lett [Sze-csel Szb; Mk IV/35. 22 Opre Csilán (75) lib. vall. — ^aSzb]. 1791: Pap Mihály nevezetű Borgoi^a limitaneus Katonát a . . . Verbunkosok fogták el és tétették ide Magistratualis Foglántzra [Torda; DLt. — ^aBN] * *lovas* ~ . 1763: Az Udvarhelyi széken commoráló Althám Compagniából valo Lovas Katonák [Udvarfva MT; Told. 44/22]. 1805: Rákosi András Lovas katoná 55. Esztendős [F.csrnátón Hsz; HSzjP] * *mezei (fizetett)* ~ az ún. mezei (zsoldos) hadakhoz tartozó katoná. 1629: az az Bodrok keozj Szabo Janos Nagy Marton hadnagsaga alatt valo Mezei fizetett katoná [Kv; Tjk VII/3. 172]. 1631: mezei Katonainknak haggiuk es paranczolljukis, hogy mikor Desj varosunkba Eeket be szolítani akarjuk . . . Senki semmi uton es modo(n) azon kiuwl valo heliekre Birosag viselt Polgari rendekre, es Eoregh beteges ven Emberekre szalani ez leuelwnk latuan ne mereszellyen [DLt 365 fej.]. 1703: Rosonay Andras az Mezej Katanák közet mint egy szállás oszto élt s lakott [Sv; Pf] * *obsitos* ~ leszerelt katoná. 1742: egy Absitos Katonához mentem Férjhez [Kv; AggmLt C. 12]. 1749: Az I. Ugy declarallya magát hogi az nálla lévő obsitos Katona előbször égett bort den. 6 bort pedig 5 Cupat ivutt légyen [Torda; Tjkt III. 255]. 1779: Rétyen lako Apsitos katoná Sipos Elek 60. Esztendős [Egerpatak Hsz; HSzjP] * *ordinánc* ~ (katoná)ör. 1823–1830: Azonban szerencsésen szállásunkra értünk, hát ordinánc katoná vagyon odarendelke [FogE 178] * *szederjesbéli* ~ szederjes/lilás mündért viselő katoná. 1600: Helena consors Joannis Sardy . . . fassa est lata(m) egy Sederies béli kathonat hogy Chako Balint mellet al vala [Kv; Tjk VI/1. 439]. 1747: jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros, és réz gombos köntösű katoná [Mikeháza SzD; Ks 27. XVIIb] * *székely* ~ .

1823–1830: Míg az anyám ellen folyna a fiskális kereset, Szebenbe országgyűlés lévén, Mathé László is odament volt, s az apám is bemenvén az ország generálisának bepanaszolta Máthé Lászlót mint székely katonát [FogE 84] * *udvari* ~ ? fejedelmi testőr. 1646: Vduari Catonak erkezenek Hadnagiok Nagy Imre, Mezey Hadnagi egy nehanyad magauál [Mv; MvLt AAl. 6]. 1657: egy Nagy Péter nevű udvari katoná . . . azután Monostoron lakék s hala meg is [KemÖn. 40] * *trombitás* ~ 1670: Anno 1670 die 9 Junny Colosuarat fo vetelre ki viven egy trombitast az hoher nem jól találta vagni, helyeről mesze mint (!) sebesen, vgyan akkor az hohert ez cselekedetiért az trombitas Catonak darabontok holtigh vertek [Kv; ACJk 4a] * *verbunkos/verbuváló* ~ . 1745: Tudgyae a' Tano . . . hogy a' melly emberekkel a Nms Gyulaianum Regimente béli Varbuualo Katonak veszekedtek hová valok voltak ? [K; Ks 5. X. 6 vk]. 1754: Klára Léányais valami K. Vasárhelyi verbuualo katonával ugy szökek Moldovába [Karatna Hsz; HSzjP Honesta Foemia Juditha Henter Consors Lib. Blasi Kardos vall.]. 1772: a Fűkötősné Léányához Mariskához járt igen sokat egy Tyrilla nevezetű Verbunkos katoná éjjel és nappal [Dés; DLt 321. 41 Dan Anucz cons. lib. Marosan Gligor (50) vall.] * *veresbéli* ~ veres mündéros katoná. 1599: Trauszner Ianos Takacz . . . valya: En valek Czaplara Bernard Wramnak . . . Az veresbelj katoná, ot veteckdj vala az darabantokkal az pituarban [Kv; Tjk VI/1. 330b].

Sz. 1662: Végezetre, hogy a pápás papi rend avagy lelki személyek teljességgel még csak legkisebbik külső világi, avagy polgári dolgokban, tractákban magukat ne elegyítsék, hanem csupán csak a lelki dolgokra legyen gondjuk . . . ama közversek szerint: A katoná feyvert forgasson, a papnak legyen a templomra gondja! [SKr 117].

Ha. 1585: katonna [Kv; Tjk IV/1. 524a]. 1631: katonák [Mv; MvLt 290. 233b]. 1729: Katonákat [Sövényfa KK; Tsb 51]. 1747: katonákat [Récekeresztúr SzD; Ks 27. XVII]. 1765: katanákkal [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Pintye Illye (20) zs vall.]. 1772: katoná [Tirnavá H; BLt II. 11]. 1780 k.: katanák [Torockó; Tlev. 15/5]. 1783: Katonákat [Kissáros KK; JHb XX/8. 12]. 1791: Katoná [Sebeshely AF; JHb]. 1797: Katoná [Kv; DLt]. 1806: katanák [Torda; Tlt Közig. ir. 583].

katona-ágytakaró páturá militará; Soldatendecke. 1797: Katoná ágy Takaró [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6].

katonaasszony kb. katonás asszony, kardos menyecske; femeie energetică; resolute Frauenzimmer/Weibsbild. 1657: dajkm . . . leány volt, ha szabad úgy mondan, de talán inkább leányasszony, leány annyében, hogy ura nem volt, asszony, mert fia volt, s teje volt bővön; marusszéki székely asszony, jó énekes, jó hajdútan-cos katonaaasszony volt [KemÖn. 36].

katona-banCSI *becsm* .'. 1775: hallottam, hogy az Asszonyt katoná bantsinak, görbe nyakunak, Fudázának . . . mondották [Szentlélek U; HSzjP Susanna Némethi Johanniss quondam Ventzel cons. (85) lib. vall.].

Valószínűleg katonákkal barátkozó, társalkodó asszonyra von.

katonabarátkozás prietenie/camaraderie ostășească; Soldatenbefreundung. 1657: Ittlételünk^a alatt Puchámmal¹ mind levelek irogatásával, rabok bocsátásával az ellenségeskedés alatt tisztességes katonabarátkozással éltünk, urainkhoz való kötelességünk sérelme nélkül [KemÖn. 239. — ^aA felsőmagyarországi hadakozásban. ^bPucham Johann Christoph gr., császári altábornagy, az 1644. évi hadjárat egyik vezére].

katonabíró kb. székely katonarendű falusbíró; jude din rîndul secuilor militarizaji; Szekler Dorfrichter aus dem Soldatenstand. 1779: Andrias Gelei Felső-Csernátoni Katona Bíró Annor(um) 55 Fat(etur)^a [Martonfva Hsz; HSzjP. — ^aKöv. a vall.]. 1802: Málnási Szakáts András Gy(alog) katona, Málnási Katona Bíró^a [Oltszem Hsz; i.h. — ^aMás kijegyzésben: a' mostani fungens Katona Biro Szakáts András eo klmé]. 1828: Babos Imreh Ur tett kifogást a' Katona bíró Bőjte Moyses ellen mert peres társa [Besenyő Hsz; i.h. Kováts Boldisár (56) zs vall.]. 1831: a' Sáralfvi tavalyi katona Bíró tősténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván [Kvh; i.h. Babós Ignác vall.]. 1845: az ökrököt is mint közönségesenn tudatik a Katona bíró Hütösseivel hajtotta bé [Fotos Hsz; i.h.]. — L. még RSzF 96, 121, 192.

katonacipők katonabakancs; bocanci militar; Soldatenschürstiefel. 1797: Egy pár paraszt Czipők Dr. 90. Egy pár katona Czipők Hf 1 Dr 02 [DobLev. IV/775]. — Az alapszóra l. a *cipők* címszót.

katonadarabant dorobanj; Soldatentrabant. 1558: Lanthos Matthyasne azt walla, hog<y> az ew hazanal lakyk woltht az hegedewzne lattha ho<gy> kathona darabanthok Jarthak az hegedewznehez [Kv; Kv-Lt Diversae I/26].

katonadob tobá militară; Soldatentrommel. 1823–1830: Szebenben is járattunk^a, ha vagy egy levetett katonadobot lehetne találni [FogE 121. — ^aA mv-i ref. kollégium diákjai].

katonadolog 1. mesebeszéd, hárijánoskodás; vorbărie; Faselei. 1584: Eotweos Orban vallia, hiwata Baki pal es mutata egy Eoweckhet, kit mond vala hogy a Nennye Az vta(n) monda eszt hogy lennek procatora Mert Noha Ne(m) mehetne vegere de sokat lopot volna rayta Balasy Gergelj, De hogi en eszembe veóm hogy chak kathona dologh es mindent el zoll, Ne(m) veóm fel a' p(ro)catorsagot [Kv; Tjk IV/1. 197].

2. csekélység, semmiség; bagatelá, fleac; Kleinig/Nichtigkeit. 1638: Varga Miklosni holt reszezh uolt okadozot es ez az Nagi Miklos honia ala fogta es keozkenőieuel törölte az szaiat ezt monduan semmi semmi katona dologh [Mv; MvLt 291. 142a].

katonaember 1. székely katonarendű személy; bárbat din rîndul secuilor cu obligajie militară/de stare ostășească; Szekler aus dem Soldatenstand. 1653: Vala városunkban egy Kovács János nevű katona ember, a kinek Báthori Gábor adott hadnagyságot [ETA I, 106 NSz]. 1810: (A pásztor) fel fogadá a' közönség Burju Csordáját ha penig mint Katona ember valami történetből a' Csordát üdő nap előtt felhagyná, vagy fel-

hagyni kéntelenitenék tartozék magá képéb(en), a' Csorda mellé alkalmas embert állítani [F.rákos U; Falujk 58 Sebe János pap-not. kezével]. 1823: egy katona Ember kalákát tsínálvan estvének idején szokás szerént jól ittanak [Étfva Hsz; HSzjP].

2. 1662: üdősbik Rákóczi fejedelem kapitányul Pósa Györgyöt, látott, hallott, próbált jó katonaembert, Weér János nevű várbéli gyalog hadnagyot vagy száz jó gyaloggal, néhány pattantyúsokkal küldvén beléje, porral és golyóbissal is jól megerősítette vala^a [SKr 544. — ^aPocsajt]. 1663: Köszöntöm Macskási uramot ő kegyelmét; egy lóig, tudom, ő kegyelme úri katona ember és nekem egy jó paripát küld, tőlem, más hasonló német ajándékot várván ő kegyelme [TML II, 611 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

katona-exekúció katonai segédlettel végzett adóbehajtás/szedés; execuție (financiară) făcută cu sprijinul autorităților militare; Steuererhebung mittels Soldatenunterstützung. 1843: adószedő Pekárik Josef ... Kelmeden a portio pénzt katona exequutioval vette légyen fel [Dés; DLt 586. 16].

katonafigkó katonalegény/süvölvény; soldat/militar tinár; Soldatenbursche. 1820: Adossa voltam egy Breтели katona fitzkonak Gáspár Nyikulajnak [Bretyelin H; Ks XCVII. 7].

katonaifjú 1804: az Ekklésia erdejéből amidőn fát osztanak illendő fizetésért, mely megvesztett és elrothadott kinek-kinek anynyi adassék, amennyi az Ekklésia becsületes katonafiának [Szermerja Hsz; HSzjP].

katonafogas fali fogasfajta; un fel de cuier de perete; Art Wandhaken. 1679: Zölden festet Katona fogas az Falon no. 5 | 3. Bastya ... Vagyo(n) itt az Falon: Katona fogas az falon, mind körül, csak fejeren darab no 9 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János inv. 8]. 1681: Ur Háza ... vagyo(n) itt ... Katona hoszszu fogas fel szegezve Nro 1 [Vh; VhU 543]. 1694: A' falon is köröskörül katona Fogasok [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.]. 1737: Ezen Leányok Házában ilyen eszközök találtatnak ... Egy paraszt tálás ... Ket hoszszu Katona fogas [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13]. 1753: nyolzt darabbol valo katona fogasok Nro 8 edgy hoszszu katona fagos öt darab rövid fagosok, és más fél singes karos fogas [Mezőzáh TA; Told. 18].

Szk: paraszt ~. 1747: Vagyon Katona paraszt fogas 2 Karos fogas 2 Párkányos paraszt fogas 1 Karos festett fogas [Borsa K; Told. 24].

katonafogás katonaszedés; prindere cu arcanul a recruiilor; Soldatenpressen, Rekrutenausheben mit Gewalt. 1787: igaz hogy a katona fogással meg hibáztatva a dolgot, mert az al Tisztek sok akadályt szereztenek az oeconomia folyásában [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1831: a' katona fogás még foj itt, de a mind a' kapitány mongya most könyeb de fél hogy ujjabb tirozás lesz [Kv; Pk 6].

katona fogdosás katonafogás/szedés; prindere cu arcanul a recruiilor; Soldatenpressen, Rekrutenausheben

mit Gewalt. 1808: a' Katona fogdosások(na)k idején ne a' tsendes jámbor Oláh Legények adattassanak katonak(na)k, hanem az itzki vitzki haszontalan Magyarok, melyet ismet nem bajos végben vinni kevesebb ajándékok által is [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

katonaforma katonaszerű; care pare a fi soldat; soldatenartig. 1822: Kádár Mozes az Udvarbíró szolgálja (14) így vall . bėjöve egy idegen katona forma legény a' kortsmába [Uzon Hsz; HSzjP].

katonai¹ 1. a katonasághoz tartozó, a katonaság számára való; militar, militäresc; Soldaten-. 1658: Én pedig az olvasókat kérem, ezekben történhetett fogyatkozásokról bocsánatosok legyenek, úgy mint ki gyermek-ségembéli tizenöt esztendő koromtól fogva nem a' tudományoknak tanulásában, hanem katonai, udvari és egyéb világi, külső dolgokban töltöttem időmet s gyakorlottam magamat [KemIr. 329–30]. 1822: A' Másik telek vagyon egy felől Nemes Szabo Sámuel, más felől . . . a' katonai Lo iskola Szomszedságokban [M.ből-kény MT; Born. G. XIII. 22]. 1828: Ezen Városba szállásoló Katonai Czugnak a Kaszarmában lejendő be költözése [Dés; DLt 761]. 1844: az el égett két Katonai Istállók építése aránt Ujj csődület, s ár verés hirdetendő [Usz; UszLt XI. 85/1. 96]. 1851: a' Katonai öltönyöket-bakkancsokat a' Vaspályán Gőz szekeren Szolnokig le hoztuk [Dés; DLt].

2. katona-; militar, ostășesc; Soldaten-. Szk: ~ *agastyán* hadastyán, veterán; veterán; Veteran. 1868: A' Magyar Kir. Honvédelmi Miniszterium rendelete nem vonatkozik a potentialis, és tartalékos invalidusokra ugyan azért az ily katonai agastyánok csak is a Nagy szombati Hadastyán Intézetől nyert engedély előmutatása mellett eskethetők össze [Gyalu K; RAK 148–9] * ~ *állapot* katonáskodás; militärie; Soldaten/Militärdienst. 1658: Hogy azért az ezelőtt is vélem együtt katonai állapotban inkább forgott mintsem könyvek olvasásában magokat gyakorlott . vélem együtt sanyarú rabságot viselő magyar vitézlo rendek fogyatkozástelekek nélkül olvashassák, hallgathassák és magok székségekre szabhassák az szent zsolnárokkal való éléseket: azoknak értelmek s különbségek szerént igyekeztem alkalmaztatni megszagattott részekre azon zsolnárokat [KemIr. 329] * ~ *assentáció* sorozás; recutare; Stellung, Musterung. 1809: N. Köhalm Széki Lakosok Szer feletti fizetéssel magok helyet Katonai assentatióra fogadnak Személyeket [UszLt ComGub. 1748] * ~ *előljáróság* katonai parancsnokság; comandament militar; Militärkommandatur. 1839: Parancsoltatik hogy egy Pap is sem ideiglenes, sem vég képenis szabadsággal el bocsátott hó pénzes katonát, az illető katonai Előljáróság Szabadság levele nélkül házasságra öszve ne eskessen [Nagykapus K; RAK 16] * ~ *erő* katonai karhatalom; putere militară; militärische Armegewalt. 1847: a katonai erő ne bocsáttasson a nyomorult s el-kénszeredett adózó népre [VKp 156] * ~ *esketés* a katonasorban lévő személy házassági egybeeskütése; cununie a unui militar; Soldatenehe. 1668: Ezennel figyelmeztetnek, és köteleességekké tétetődik komolyan, a' T. Uraknak hogy ezen katonai eskütésekről szollo kivonatokat . . . az 1866-ban kiküldött minta szerint bé küldeni [Gyalu K; RAK 148] * ~ *esziendő* év an militar; Mili-

tájrjhr. 1801: e folytattán lévő Katonai Esztendőnek második angariajáról kün heverő Taxakrol szollo Laistrom [Kv; DLt]. 1842: írásosan adjanak egy hiteles papi ki mutatást . arról, hogy a le folyt katonai egész év alatt, Ekklesiájokban . . . kik házasodtak és kik holtak meg [Nagykapus K; RAK 18] * ~ *execúció* karhatalmi/katonai végrehajtás; executie facută de autoritatea militară; Exekution durch Militärgewalt. 1843: Én mindazonáltal, hogy a katonai executio után a kerpenyesiek valami ilyes költséghez járultak volna, nem hallottam [VKp 89]. 1853: A tegnapi napon a . Járási Hivatalhoz bé szollattunk vala az hol a több ki adások között leg szorosabb parancsul azt adá ki az Elnök ur, hogy az állam költségont egy 3 nap alatt (így!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró lev.] * ? ~ *hatalomkar* katonai karhatalom; autoritate militară; Militärgewalt. 1843: Azt is tudom bizonyoson, hogy mielőtt a katonai hatalomkar kijött volna, idősb Farkas Sándor befolyással volt a bucsumiak perők vezetésibe | a katonai hatalomkar kijövele előtt idősb Farkas Sándor úr volt a megbízottunk [VKp 94, 102] * ~ *hivatal* katonai tisztség; funcție în cadrul armatei; Militärwürde/amt. 1747: a p(rae)(ende)ns eo kglme katonai hivatalb(an) va(gyo)n [Torda; TJKT III. 116] * ~ *köntös* katonaruha; uniformă militară/de militar; Soldatenuniform/kleid. 1797: magán . Szürke tzondra harisnya es btskor volt, e' pedig Nem Katonai köntös [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21] * ~ *mondur* 'ua.; idem` 1809: az egész Katonai munturba ment el [DLt 380 nyomt. kl] * ~ *öltözet* 'ua.; idem` 1657: (Bethlen Gábor) Testamentumot is tön halála előtt többel fél esztendőnél, legálván^a . feles pénzt, ezüst marhákat, katonai és lóra való öltözeteket s egyéb jókat [KemÖn. 95. —^a Az utána köv. név, ill. személy szerinti felsorolás kihagyásával] * ~ *örömszemély* katonaszajha; tîrfa militarilor; Soldatenhure. 1840: Darvas Joseff Uram . . . midőn egy katonai örömszeméllyel (: kurvával :) pálinkát egy társaságba iddoggálva időzött volna . . . gondtalanul és tréfából salve venia! pinaarendatornak találtam mondani Darvas Uramot [Dés; DLt 166] * ~ *parádé* a. katonai diszfelvonulás/pompa; paradă militară; Militärparade. 1823–1830: Hogy a franciák Bécsből elmentek, s a császári ház hazatelepedett, a bécsi polgári katonaság katonai parádében a zászlókkal együtt kiment egy mezőre [FogE 259]. b. katonai készlettség; stare de alertă a armatei; Militärbereitschaft. 1823–1830: Kezdi a votumszedést a legutolsó deákon, akik megjíedvén a katonai parádétől, Székely Mártonra votizáltak . és így Székely Márton contrascribának tétetik [i.h. 138] * ~ *parancsnokság* comandament militar; Militärkommandatur. 1850: Déési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott . kérelmét . hivatalos ajánlás mellett teszem át a címzett Tanátsnak [Dés; DLt 6] * ~ *patrul* katonai járőr; patrulă; Militärrpatrouille/streife. 1844: a Katonai Patrol elé állott [Torda; KLev.] * ~ *rendőrség* polijie militară; Militärpoliizei. 1847: Varga Katalinnal ma déli 12 órára szerencsén megérkeztem, kit a katonai rendőrségnek átadtam [VKp 177] * ~ *szolgálat* serviciu militar; Militärdienst. 1769: Akik másokat az Eo Felsője birodalmán kívül való országokra főképpen katonai szolgálatra ki szökni akarot hazánál tartana duggatva . . . hosszszab, vagy rő-

videbb üdökig sententiaztatik és büntetetik [UzslT XIII. 97] * ~ *tárház* cámara^a militarä; Militärschatzkammer. 1796: kívánnya eo Felsőge ezen Nemes Erdély Országának Föb, és Birtokokra nézve tehetösebb Hazafiait arra indittatni hogy a Katonai ki üresedett Tárházat bizonyos Számu pénzekkel Segittenek [Körösbánya H; Ks 74. VII. 164 1/4] * ~ *terhek* prestajii (materiale) pentru armatä; Militärlasten. 1837: ezen folytában lévő 1837-dik esztendőben a néhai férje jószágában lévő termésnek felit elvészü, a katonai terheknek is felit az özvegy kiállja [Jenöfva Cs; RSzF 246] * ~ (*tiszt*)*hatóság* katonai parancsnokság; comandament militar; Militärkommandantur. 1844: (A szökevények) szorgalmatosan felkerestetvén, ha megtaláltnak, fogattassanak el és szoros őrizet alatt kísértessenek a' legközelebb eső katonai tiszthatóságához [Kv; DLt 1247 nyomt. kl]. 1866: ha a' mi Anya Könyveink rovatai nem foglalják is magokban, mind azokat melyek a' tabori lelkészék Anyakönyveik' számára előszabváak a' katonaság körül tett lelkészi szolgálatokat, azok szerént kell bétölteni és a' Katonai Hatoságnak béküldenü [Gyula K; RAK 113].

Sz. 1657: az ki mit nem ött, nem tudja mi izü, nehézy kényér az katonai kényér [KemÖn. 261].

katonai² a Katona (K) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Katona/Cătina; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Katona: 1. Katonáról való; din Katona/Cătina; von/aus Katona (stammend). 1685: Egy Tonnáb(an) Katonai Jros Vaj, kevés [Utl]. 1768: láttam hogy valami Katonai emberek húzzák vonnyák vala egymást [Katona K; Born. VI. 6 Marsinyán Vasily (28) zs vall.].

Szn. 1585: Katonaj Mihalj [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. 1766: Pokafalvi Katanai Laszlo. Stephano Kathonai de Pokafalva [Hosszútelke AF; JHb XXVII/29, 38]. 1793/1806: Kathanai Thérésia [Ecsellő AF; Kath.].

2. Katonán lévő; care se află in Katona/Cătina; in Katona befindlich. 1731: Kosztin ezen Katonai Fejedelem Malmában mind holtáiglan Molnár volt [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jb vall.]. 1776: a Katonai Sokadalomba láttam ottan, hogy . . . Vojvod Juon, és Dán Juon szobol vetekednek [uo.; i.h. VI. 14].

3. Katonához tartozó; care aparține de Katona/Cătina; zu Katona gehörig. 1768: számos katonai ökröket hajtottanak vala bé az Felszegi Uraimék tilalamban lévő Réteykből [Melegföldvár SzD; i.h. VI. 6 Burján Márton (46) jb vall.]. 1814: Katanai Határ [Pusztakamarás K; CU].

katonainas katonalegény; ostaş; Soldat. 1568: Laur(entius) Zekel . . . fassus est hogy mikor o keme az hora latni ky ioth uolna egy Gyermeke az zorosson Jo uolt ky syrua. Es egy feyer mentebeli kathona Jnas Jo uolt az gyermeke cloth [Kv; TJK III/1. 143]. 1630: az katona Inasis ada erkezek [Mv; MvLt 290. 194b]. 1633: töb katona Inassokis szabliakot rantua(n), oda futanak kézikben [Mv; i.h. 114a].

katonajel katonai szimbólum; simbol militar; Militärsymbol/zeichen. 1823–1830: Basa István, aki teológiai tanított és rektor volt . . . kérdette^a, hogy hogy mer-

tem katonasípall sipoltatni. Mondottam: hogy a dob is katonamuzsika, a zászló is katonajel, mégis azokkal járunk [FogE 122. — ^aMv-t 1794-ben].

katonakáplár káplár; caporal; Korporal. 1776: a veszekedésekre oda szaladot katonakáplárnak tet relatioja bizonyitya, hogy ok nagy lármával mentek [H; Ks 114 Vegyes ir.].

katona-kaputrokk katonakabát; haină/veston de uniformă militară; Soldatenrock/kaputrock. 1799: A' Nemes Splényi Regimentyéből el-szökött Bants Vaszilié . . . el-vitt magával egy Katona Kaputrokkot, egy fejeér Láibit, egy kék Nadrágot, két Lábravalot, két Inget, és egy pár Paputsat [Dés; DLt].

katonakengyel scărija/scară (de şa) militară; Soldatensteigbügel. 1681: Egy mostan ki adott Veres barsonyos nyeregh, szkofiummal varrott fejeér ezüstt csontozással, Egy pár Uj katona ezüstt aranyos kengyellel tarka majcz (!) le kötő szíjjával vas csattokkal [Utl].

katonakenyér szk-ban; in construcții; in Wortkonstruktion: igaz katonakenyeret akar enni kb. becüsületesen akar katonáskodni; a dori sá-şi implinească îndatoririle de soldat cu cinste; will ehrlich Soldatendienst tun. 1659: en nem tolvajkenyeret, hanem igaz katonakenyeret akartam s akarok enni ő nagyságánál [TML I, 443 Veér György Teleki Mihályhoz].

katonaköntös katonaruha; haină/uniformă militară; Soldatenkleid. 1657: azalatt lóra ültetvén^a, katonaköntösben öltöztetve más úton valóban szaporán elrándulék véle [KemÖn. 118. — ^aEgy franciskánus barátot]. 1783: Azért a hütösök fórumán megítéltetett, hogy a fa cedályon Göntz Mihálynak, minthogy töle loppa vitte el a katonaköntöst [Árkos Hsz; RSzF 287]. 1809: Komlógián Gligor . Komlódrói^a való . A' Katona köntösbe ment el, u.m. korskáner kalapba, sapkába [DLt 489 nyomt. kl. — ^aK]. — L. még CsH 147.

katonaköpenyeg manta (militarä); Soldatenmantel. 1827: katana Köpenyegek [DLt 1261 nyomt. kl].

katonaköpenyeg-csinálás confecționarea mantalei militare; Verfertigung eines Soldatenmantels. 1843 k.: egy bekes újra meg vatározva 4 ft . . . Kétt krabáli (!) 4 ft 50 x. egy katona köpenyek tsinálás 6 ft 40 x [Kv; Újf.].

katonakötelesség had/katonakötelezettség; obligația de a face serviciul militar; Militär/Wehrpflicht. 1821: Fejérvári Simonyi Sándor minek utánna . . . katona kötelességének szánszándékos el titkolásával tsalárdal (!) a' Szent Ferentz szerzetbéli Bulgárus Barátok közzé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromából el szökött [DLt 467 nyomt. kl].

katonakötelezett had/katonaköteles; obligat la serviciul militar; militärdienstpflichtig. 1863: a katona kötelezett, illetőleg a sorozás alá eső ifjaknak neveik . a templom előtt olvastatik fel az által adván értesőkre, kik a had kötelezett egyének [Szászlóna K; RAK 142 esp. kl kiv.].

katonakötelezettségű had/katonaköteles személy; persoană obligată la serviciul militar; Wehrpflichtige(r). 1852: A birodalom más tartományaihoz tartozó katona kötelezettségűeknek, Magyar, Erdély, Toth, Horvát országokba a Temesi bánóság és Szerb vajdaságbai át bocsátatása tekintetében, az eddigi szabaj szerű eljárás, további rendelésig meg marad [M.bikal K; RAK 97 hiv. rend.].

katona-közlegény közkatona; soldat; gemeiner Soldat. 1819: (Kereszteltem) Katona Közlegénytől Kalauz Józseftől Fekete Betának: Su'sánát [Kv; KvAkKt Mss 321].

katona-kvartélyos (katona)beszállásolás; (in)cartiruire; Einquartierung. 1822: Esedezem Nagyságodnak alá-atosson, és a Tekéntetes Rendeknek nemességemről bé adott Leveleimhez képest mint nemes személy publicáltassam, arról nékem hiteles Testimonium adattasson, és 'a katonaquartélyostól Zilahon menté tétessem [Zilah; Borb. II Décey György ns nyil].

katonaleány határvidéki katona leánya; fata/fiica unui soldat dintr-un ținut grăniceresc; Tochter eines Militärgrenzwächters/soldaten. 1797: a' pretendens Katona . a' Szabad erdölést, magának nem vendicálhatja; sőt ha mindjárt katona leány volna is . Felesége, ugy is jóság . őtet éppen nem competálná, hanem csak az egy állapotjához alkalmaztattat emaritatio [Déva; Ks 73. 74. VII. 125].

katonalegény ostaş, soldat; Soldat. 1637: ot Balogh Giörgyneuel iuanak az katona legeniek [Mv; MvLt 291. 117a]. 1822: Én ott voltam a' korszomában mikor Rétyi Miskával össze bonyolódtak vala az Uzoni katona legények [Uzon Hsz; HSzjP Szabó József (37) jb vall.].

katonaló cal de trupă; Soldatenpferd. 1840: Katana Lovak [Dés; DLt 935].

katonamundér (katona)egyenruha; uniformă (militară); Soldatenuniform/montur. 1809: A Benyovszki Regimentje Depojától el-szökött két gyalog Katonák mind a' ketten Katona mundurral, u:m: tsákoval, bajonéttal, reklivel szöktének el [UzLt ComGub. 1703 nyomt. kl].

katonamundér-fabrika katonai egyenruha-gyár; fabrică de uniforme militare; Fabrik für Soldatenmonturen. 1823–1830: Elindulásunk napján mentünk . . . Stockerau városkán keresztül, ahol katonamundur fabrika vagyon [FogE 173].

katonamuzsika katonazene; muzică militară; Militärmusik. 1823–1830: Mondottam, hogy a dob is katonamuzsika [FogE 122. — A teljesebb szövb. *katonajel* al.].

katonáné 1. katonáskodó v. katonaviselt férfi felesége; soția unui militar în termen; Frau eines Soldatendiensttuenden. 1622: Kis Andrásné az katonáné, Márta asszony [Mv; MvLt 291. 318a átírásban!]. 1800: azon nyavalyás Katonáné nem tiszt Commissioja mellett fogtatott el, mivel a' mellett a falusi Bironak kellett vol-

na otet el fogni [Erdősztygyörgy MT; KW]. 1801: egy szegény Katonánénak f 2 [Déva; Ks 97].

Szk: *absitos* ~. 1800: egy Beretzkiné nevezetű Absitos Katonáné [Dés; DLt] * *regularis* ~. 1799: Bodoki Sándor Mihályné Keresztes Judit, 30. Esztendő's Regularis katonáné [Bodok Hsz; HSzjP].

2. székely katonarenden lévő férfi felesége; soția unui bărbat din rîndul secuilor militarizați/de stare ostășească; Frau eines Szeklers aus dem Militärstand. 1771: A beadott relatoriákban lévő fatenseket is meg nem vizsgáltam volt, tudniaillik az olyanokat, kik az actossal hasonló társaságban és egy kereseten lehetnek volna. Mint-hogy tisztességbéli dolog katonáné ellen, az jobbágy fatensek ellen nem contendaltam volt [M.hermány U; RSzF 268].

Ha. 1845: katonáné [Kv; KLev.].

katonanyereg șa militară; Soldatensattel. 1657: tanálkozám szemben Petki Istvánnal szép új tatár nyergemet, mely feles pénzt érne, károsnak tartanám olyan bizonytalan útra^a vinnem vigye el nyergemet én is az övét, ki csak paraszt, de jó ülésű katonanyereg vala [KemÖn. 59. — ^aZilézsiába]. 1662: Vagion két parasztos nyereg egik katona nyeregh, az másik Tatar nyereg [Jobbágyva MT; Berz. 22/6]. 1673: Egy ueres bársonyos Katona nyereg [Fog.; Uti]. 1688: Ezüst borításu aranyas Türkéses katona Nyereg ezüst aranyas kengyellel edgyütt Egy Szederjes skárláttal borított varrott katona Nyereg [Born. II. 18 Mikola László inv.]. 1697: Felvinczi Sigmond Ur(am) egj uttal Gernyeszegre^a hozott egj egész lora valo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójával edgyütt, Aranjos imitt amott Turkessel rósa formara, csinált Katona Nyeret, meröben Aranyos Ezüst Kengyestül [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall. — ^aMT].

katonanyereg-bunda ? katonai nyeregtakaró-fajta; invelitoare de șa militară; Art Soldatensatteldecke. 1850: egy katona uj nyereg bunda — fekete bárány bőr — veres poszton 20 vft. egy más viselt nyereg bunda 5 vft [Algyógy H; Born. F. II].

katona-patrontás katonai tölténytáska; cartușieră; Patronenhalter. 1823: Aranyas Patrontás egy katona Patrontás [BK Inv.].

katonapénz katonaadó; contribuție militară; Soldaten/Militärsteuer. 1742: Tudgyuk hogy vetett a Tanás városunkra esett quantumbol Katonak számára valo nevezetű pénzt ezen Esztendőben itt vásárhelljen minden Nemes házakban lakozo emberekre magok tetczesek szerint, kire 6. 7. 8. több és kevesebb számu forintokotis . a kik pedig nem akartak meg fizetni, magokot is marhájakotis arestaltak mást el adattak rész szerént a katona pénzért, rész szerént előbbeni portiojért [Mv; Told. 15/23]. 1760: egy tehenemet el-vették (: a reám vetett nyöltz Forint Katonapénzt hogj meg nem fiztettem :) el fogták, lábán el-adták [Mv; i.h. 15/44]. 1761: Hogy Nemes Botsoni (!) Samuel Ur(am) eő Klme Eő Felsőge Szamára Katona pénzt . . . offeralt légyen egy Rhenenst, es praestalta is arrol vigore p(rae)sentium quietaltatik altalam [Somlyó Sz; Borb. II Balog András szb kezével].

katonapokróc páturá militară; Soldaten/Militärdekke. 1829: A' Károly Fejérvári Katonai Monturs Commissioba bé adott 912 Darab Katona Pokrotz árrában jött be a' Költségek levonása mellett 675 Rf 50 xr | katona pokrotz A' Szegényeknek takarodni adatott 11 Darab [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

katona-polgár kb. székely katonarendű esküdt; jurat din rîndul secuilor militarizaji; Szekler-Geschworene(r) aus dem Militärstand. 1776: ha ollyas alkalmazosság tanáltatik a katona Polgárnál vigyék oda [Márkosfva Hsz: HSzP St. Czel (53) gy. kat. vall.]. 1779: a' Katona Polgár a' falut lármájával fel költötte [Egerpatak Hsz; i.h. Rétyen lako Apsitos katona Sipos Elek (60) vall.]. 1832: A Katona Polgárnak Botskorra 1 Rf 10 xr [Maksa Hsz; i.h.].

katonaporció ' 1815: A Felso Pad alatt kaszállója Terem Katona portiot 15 port(io) [Bálványosvárálja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1081]. 1879: Ragyogott a képe mikor mutatta nekem az ívét. „Ő — úgymond —, ő húszon alól meg sem áll” Biztattam. Mondtam. „Igaz, magyar meg sem áll egy 1/4 száz alól. — 25 katonaporció. magyar porció embere legyen” [PLev. 64 Petelei István Jakab Ódönhöz].

katonapuska puscă militară; Soldatengewehr. 1818: egy Katana Mangelá Puskának vas veszőjével tsaknem halallra verte Léányát [M.fráta K; KLev.]. 1823–1830: Meg is irtóztam volt a katonáktól, mert valahányszor az Apámhoz mentem, mindannyiszor a katonapuskát az ajtója mellé támasztva találtam [FogE 277].

katonarab hadifogoly; prizonier de război; Kriegsgefangene(r). 1659: Szeptán uram megtalál az török rabod felől, mivel régtől fogva magyar katona rabja volt az gyulai Olaj bégnek, az melyet mostan azért bocsátott el, hogy az rabodat érte elbocsássad [TML I, 334 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz Nagyváradról].

katonarend 1. székely katonarend; categoria secuilor militarizaji; szeklerischer Militärstand. 1817: (Ha) a licitáción valamelyik katona renden lévő tart fel valamely havast, az iránt a hadi tiszt úr helybehagyása, vagyis vidimerozása járuljon hozzá. Ha pedig valamely colonus találna fenntartani valamelyik havast, az iránt a földesúr caveályon [Szárhegy Cs; RSZF 131].

2. **fizetett** ~ zsoldos katonaság; oaste mercenară; Söldnermilitär. 1662: Az véghej^a alatt . . . levő Gyarak nevű falut azért az előjárók nekigyújtván s az egész város lakosi felzendülvén mind a fizetett katona- és lovas rend is a vicekapitánnyal, Újlaki Lászlóval nagy hirtelen mind felültek vala . . . csak nagy szágoldva megyen vala a meggyújtott falu felé [SKr 316. — "Erdélynek egyik délnyugati végvára: Gyula].

katonarész székely katonarend; categoria secuilor militarizaji; szeklerischer Militärstand. 1784: Quaerulose exponályak az mostani határpásztorok az hűtösök fórumán, hogy némely becsültes katona részen lévő gazdák, akik külön laknak és különösen aconomiáztak, mégis határbért külön nem akarnak fizetni [Árkos Hsz; RSZF 153].

katonaruha hainá/uniformă militară; Militärkleid, Montur. 1869: A kik a magok kölcségináltak bé^a kell szobát fogadni a városon, katona ruhát csináltatni ezenkívül kell puskát bérelni ki [Pf Pálfi Károly lev. Kv-ról. — "Katonai önkéntes szolgálatra].

katonás 1. katonai; militar; militärisch. 1747: Pap Mihály nevű katona fehérszeg Szőke, vastag sárga bajuszu. bé font hajjal, katonás szederjes köntösbe hozsz(szu) veres kalpagban fegyveresen jo paripan mint katona kevés ideig nálom mulatott [Csicsópolyán SzD; Ks 27. XVII].

2. katonára jellemző viselkedésű; cu comportament militáros; mit militärischem Benehmen. 1725: maratt volt edgj fia Hocz Simon nevű, kitis Hocznak neveztenek az emberek, azért, mivel nyalka, büszke, katonas. és magát viselő (igy!) legény volt [Kisnyires SzD; Ks].

Szk: ~ természetű. 1823–1830: Pál^a rettenetes mérgek, katonas természetű [FogE 216. — "Gr. Bethlen Pál].

3. **átv** kardos; energic, hotárít; resolut. 1773: Borberek Danielné Aszszonyom igen katonas Aszszonyi lévén puskát véve kezében azzal őrzötte maga azon Udvarházat a' kapuján kívül [Marossztkirály AF; Dob-Lev. III/447. 7].

4. határörvidéki; din zona de frontieră; von der Militärgrenze. 1792: a Hunyad vármegyei Limitaneus atyafiakot a Fő Hadi Tanás egy különös parantsalattal fel lázasztatta nagyon, mert akiket deputatusi nevezet alatt a katonas helységek most esztendeje a dietára küldtettenek Sérélmeknek Ország eleib(e) valo terjesztése végett, azokat Corifeusok(na)k lenni itélte, s el fogattatások iránt kemény rendelést tett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

katonaság 1. armatá; Militar. 1660: az katonasággal mindjárt induljon [TML I, 576 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1677: A' Katonaságot, és egyéb vitézlo rendet a' Fejedelmek, vagy magok mellet tartásák, vagy Fiscalis Városokban, és nem egyéb helyeken quartélyoztasák békességnek idején; a' rendelt fizetések meg járván, pénzeken élyenek^a [AC 98. — "Hivatkozással az 1609., 1613. és 1649. évi egy-i art-ra]. 1785: katonaság ezen a földön több nintsen, hanem itt Szászvároson uolt eddig egy Divisio Dragonos de azis holnap le indul a Bánátusb(a), mondják ugyan hogy hová hamarabb érkezöleg nagyon sok katonaság [BK. Bara Ferenc lev.]. 1789: két Márhát az otton lévő katonaságnak és Spotálynak el vágattam [Csíkszereda; UszLt XIII. 97]. 1852: a' kerítést — mely füz ágakbol volt 's el sorvadott — az istálló sövény falával, szalma fedele és létezetével együtt, 1849be a' muszka katonaság hordotta el tüzelésre [KmUlev. 2].

Szk: **lovas** ~ 1809: (A) Marsualis Quietantiakat ide zárva küldöm, Személyesen magam meg nem jelenhétvén a Nemes fel költ lovas katonaság mellett szüntelen jelen kelletvén lenni [Szk; UszLt ComGub. 1612]. 1848: Kötelezé magát Mátyás Simon mi szerent a'

Lovas katonaság számára meg kívántató kellekeket a legnagyobb pontossággal szolgáltatandja ki [K; KLev.] * **mezei** (fizetett) ~ kb. zsoldos katonaság. 1662: Mintegy haterzer jó lovag népet, mezei fizetett katonaságot és székelységet adván . . . háportoni Kapronczai György mellé . . . Ki megindulván a melléje rendeltetett szép hadakkal . . . Liptó és Árva vármegyek is fe-

jet hajtottak a fejedelemnek^a [SKr 215. — ^aI. Rákóczi Györgynek]. 1792 k.: meg különböztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonasagtol, a mely többire Jozságtalan emberekből áll, és olyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet, annál fogva minden Fegyverit, mind köntösit mind elelmit . . . egy aránt a Fejedelemtől és országtól veszi [UszL X. 80] * *szébeli* ~ határvidéki katonaság. 1799: az említett Vetzelei Közönség^a még a Szélybeli Katonáság fel-állása előttis, a Kortszmarlás Jussával békeségesen élt [Kv; Ks 101 gub. — ^aVecel (H) lakossága]. 1809: az Executiorel le szállott Szélybeli Katonáság mellett ejjel nappal nyughatatlankodom [Szu; UszL ComGub. 1616].

2. katonai szolgálat, katonáskodás; serviciu militar, militärie; Militärdienst. 1653 u.: Gyorkonak, ha ki akarja tölteni az Inas esztendeit tartozzanak katonaságra felkészíteni; ha pedig nem, egy gyermek lovaczkát adgjanak nek [JHb XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsánna végr.]. 1758: annak utánna is hogy Laboncz Petru a' katonaságbol haza telepedett egy nehány esztendők alatt azon Session lakott [Kékesnyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. 1775: Sz. Katolnai Cseh Mihály katonaságában egyszer volt Házunknál [Kvh; HSzjP Consors Nicolai Nagy Helena Szabo (56) vall.]. 1791: a katonaságtól Huntzfut Levéllel proscibáltatott volna [Dés; DLt].

Szk: ~ból leszáll. 1752: János István . . . Dësházára házasodván hogy le szállának a' Kurucz világkor a' katonaságból oda hozzánk telepedik még [Dëshháza Sz; Ks 101] * ~on szolgál. 1614: Tibircz Istvan, zegensegh mia, masut katonasago(n) zolgal [Illyefva Hsz; BethU 218] * ~ot visel. 1797: Egy kevésség viselte itt Egerpatkon Lázár a katonaságot [Egerpatok Hsz; HSzjP Fejér György (58) gy. kat. vall.]. * ~ra van katonáskodik. 1760: Mósa László Uram . . . Horvát Kozma Uramtól, a' ki katonaságra vagyon vásárolt itten két Teleket pertinenciával edgyütt [Omlásolja SzD; BK] * *kinyeri magát a ~ból* felmenteti magát a katonai szolgálat alól. 1823–1830: Ez a Máthé László csakugyan kinyerte magát a katonaságból olyan feltétel alatt, hogy az Aranyoszek katonáinak prokurátora leszen [FogE 85].

Sz. 1797: Mikor a Burgus haburora fel indult el szökött Köpetzről, mert nem fért a katonaság a nyakára [Sszgy; HSzjP Moritz Gábor senator (77) vall.].

3. katonai pálya/hivatás; carieră de militar; militärische Laufbahn, Militärbeförderung. 1653: itt Enyedden lako Debreczeny Nyerges Janos nevü Nemes ember . . . rut illetlen diffamatioval illette, idvezült Meszaros Peter Uramat Hamis hütünek, huzo vononak sem katonasaghoz illendönek [Ne; KCs 1391]. 1747: a' nagjobbik Batyánk Miklos minthogy dologtalan ember volt, katonaságon s, bujdosáson inkább kaposott mint a' gazdaságon [Torda; TJKT III. 124]. 1805: N. Kapitány Z^a Aranka Ferentz Kedves Testvérünk meg holt ez esztendőben 31a January 1805. életének 63k Katonaságának 27k és Pensionatusságában(an) 400 Rforinttal 12k esztendejében [ArJk 61. — ^aOlv.: Zagoni].

Szk: ~ra adja elméjét. 1769–1770: Rhédei János úr lehányván a gyász, elméjét is újra katonaságra adván visszamene a regimenthez s derekas progressusa lett, mert ezen Gyulai regimentiben főstrázsamesterséget ért volt [RettE 216] * ~ra adja magát. 1734: Nms Komornyik János, magát Attya és Attyafiai akarattyok ellen

katonaságra adván, a katonasághoz valo kötelesség äloil ötet harmincz magyar forintokkal, és husz pénzkezzel váltották meg édes szülei [Szécs Sz; Borb. II] * ~ra resolválja magát. 1782: Ő újra katonaságra resolválván magát . . . a szegény Veress László oda' recomendáltván valamelyik companiának hadnagyságára [RettE 420. — ^aA Kálnoki regimentjébe].

4. kb. vkinek katonai erényei; virtütle militare ale cuiva; js militärische Tugenden. 1730 k.: Az kanoki^a Antal Bátyám vram dolgat hallom bar az franczian mutatná meg katonaságát s ne az Szegénységen [ApL 2 Apor László Apor Péternéhez. — ^aTollvétség Kálnoki h.].

5. *polgári* ~ polgárörtség; gardă cetățenească/civică; Bürgerwache/wehr. 1823–1830: Hogy a francziák Bécsből elmentek . . . a bécsi polgári katonaság katonai parádében a zászlókkal együtt kiment egy mezőre Ezen polgári katonaságnak előljáró serege (avantgárda) állott a magyar mesteremberekből, kik is gránátszín mentében magyar nadrágban s csizmában voltanak, háromszegű kalappal és magyar horgas karddal [FogE 259].

Ha. 1795: katonaság [Szentháromság MT; MvLv. Szeredai lev. 9]. 1797: Katonaság [Kv; DLt]. 1801: Katonaság [K; KLev.]. 1818: katanoság [Zágon Hsz; Szentk.]. 1840: Katonaság [Dés; DLt 1239]. 1843: Katonasága [Dés; DLt 360].

katonásdi (joc) de-a soldajii; Soldatenspiel. 1805: Delután is valami városi gyermekekkel a palotán katonásdit játszdontunk nagy lármával [Dés; KMN 298].

katonasíp fluier militar; Militärfpfeife. 1823–1830: Gegő János . . . a katonasípval sípolni megtanult és mikor egy alkalmatossággal sípoltattam Gegőt professzor Basa István . . . nagy rémuléssel kérgette, hogy hogy mertem katonasípval sípoltatni [FogE 122].

katonáskodás katonai szolgálattétel; serviciu militar, militärie; Militärdienst. 1792 k.: ezen jövendőbeli Székely katonáskodás(na)k plánuma . . . a' Léopoldinum Diplomáb(an) Haza Törvényeib(en) és a' Székely Nemzetnek ös, Törökös régi Jussaib(an) fundáltatik [UszL X. 80]. 1813: Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk . . . tudománya által a' Statusnak sokkal hasznosabb polgárja lehet, mint az ellenkező reá nézve felette szomorú esetben katonáskodás által [Ne; NyIrK XII, 137]. 1822: Kibédi Gergelyfi Beniaminnak hivatatom, az Nemes Maros Széki, Kibédi Nemes Embervagyok . . . Katonáskodásom előtt szolgáltam Nemes Hunyad Vármegyébe, mint Stationalis Notarius [K; KLev.].

Ha. 1848: Katonáskadásam [Dés; DLt].

katonáskodik a face armata/serviciu militar; beim Militär dienen. 1736: Kifor Philep, és Kifor Juon katonáskodván nyertek magoknak Nemességet [TKhf M. Nagy János de Nagy Ilonda (66) ns vall.]. 1745: Hodor al(ia)s Balas Mark ide valo Jobbágy katonáskodván telepedett volt Nemes Bihar vármegyében Marghítára [Apáca Sz; Wlt]. 1769: az Atyám Jól üsmerte s nékem bizonyoson beszellette, hogy Vásárhelyre és másuva a' hol kivántatott sokat katonáskodot . . . a regi táborozó üdőkben [Szarhegy Cs; LLt].

katonáskodó katonai szolgálatot teljesítő; care face serviciu militar; Soldatendienst tuend. 1783: az Inclytum Oloszianum Gyalog Regementben Katonáskodo Akosfalvi Titt. Szilágyi Sándor ő klme [Mezőbánd MT; MbK XI. 69].

katonastráza örálló katona; santinelă; Schildwache. 1769: Azon helyekre az hol katona strásák tartatnak ott Strásának számára egy holnapra tartoznak a Faluk fél font gyertyát adni [UszLt XIII. 97]. 1823–1830: a Várdaház^a előtt álló katona stráza kétségkívül elandolodott volt a sok gyermek látásán kezéből kiejtette a puskát [FogE 73. — ^aMv-t.].

katonasüveg katonacsákó; cacău, chivără; Soldatenmütze, Tschako. 1812: szederjes aranyal bordirozott Katona süveget visel [DLt 684 nyomt. kl].

katonaszabású katonakülsejű személy; persoană cu înfățișare de militar; Person mit/von militärischem Aussehen. 1585: Daud Marton . vallia. Az olahok archul haitanak Reank eg katona zabasut [Kv; Tjk IV/1. 416].

katonaszálló beszállásolt katona; soldat încartiruit; (ein)quartierter Soldat. 1784: N Enyedi Nemes Házaimra hírem és akaratom ellen, sőt a K. Felsőes Gubernium(na)k rendelése ellen, katona szállokat tett [Nagylak AF; DobLev. III/587].

katonaszedés katonatorozás; recrutare, luare la oaste; Soldatenaushabung, Rekrutierung. 1772: Orátor^a volt Szathmári Mihály uram a kolozsvári theologiae professor Materiája volt a verbuálás, amint most szokták hívni a katonaszédést, melyet azért vett fel materiálul, hogy a megholt úr is katona volt [RetTE 280. — ^aGr. Bethlen Ádám generális temetésén beszélt].

katona-székely katonarendű székely; secui din rîndul militarilor; Szekler aus dem Soldatenstand. 1821: ha Ditrónak és Szárhegynek a népessége a millitáris státusságra nézve felvétetik, bizonyosan egy katona székelynek Borszékba, az erdős helyeket kivéve, korántsem jutna annyi helye, amekkorát a gróf úrnak épületei elfoglalnak [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

katonaszemély 1. székely katonarendű egyén; secui din rîndul militarilor; Szekler aus dem Soldatenstand. 1789: Csíktaplocán lakó akkori strázsamesterné, mostan Gergely Jánosné, hadnagné asszony hibából taplocai Lajos Péter és Lajos János katona személyeknek földit bé tanálván vettetni megkénáltatta az fenn irt személyeket, hogy az hadnagné asszony földit mint magáét tulajdon magjával vesse be Lajos Péter és János [Taploca Cs; RSzF 289]. 1793: Osvát Julis katona személy^a az Urnak sem éjjel, sem nappal dühös versengései miat békesége nem lehetett [Páva Hsz; HSzJP. — ^aFelel a vk-rej]. 1800: 1-ső Vallo Bartok Anna Kézdí Szt Léleki, 19 esztendő szolgált katona személy vall^a [Kvh; i.h. — ^aKöv. a vall.].

2. katonai állományban lévő egyén; militar (persoană din efectivul armatei); Person im Soldatenstand. 1823: A' Katona Személyek körül véghez viendő Parochialis Actusok . . . fel kel tenni . . . a Matriculának, s

Protocolumnak Pagináját, hogy hanyadik lapon van protocolálva [Nagykapus K; RAK].

katonaszerető katonaságkedvelő; căruia îi place militară; militärfreundlich. 1710: Gyulaffi László tanult udvari, katonaszerető ember volt^a | Károlyi Sándor . . . Rákóczi hűségire áll, és mivel Szatmár vármegyei főispán s nagy tekintetű katonaszerető úri személy vala, az egész Felső-Magyarországot Rákóczi mellé hódoltatá^b [CsH 295, 333. — ^a1699-re von. feljegyzés. ^b1703-ra von. feljegyzés].

katonaszerszám katonai felszerelés; echipament militar; Ausrüstung. 1603: Erdélyi Balinth vallia Kosa Miklos hywa az masik hazaba hogy lassam megh kathona zerzamith [Kv; Tjk VI/1. 663–4]. 1673: az menyi ezüstes arannyas lora valo szerszámok, kardok, hegyes török, s katona szerszámok vadnak cedalának resziben az mi itéletünk szerint . . . Betlen Istvannak [Marossztkirály AF; IB]. — L. még KemÖn. 86.

katona-születésű székely katonarendű; din rîndul secuilor militari; von szeklerischem Soldatenstand. 1823–1830: az apám egy szabólegénye . . . háromszéki katona születésű lévén, fogva vitték be [FogE 78].

katonatarsoly katonatáska; geantă militară, raniță; Felleisen, Ranzen. 1717: Egj három részbol álló katona Társolyra valo Porteka varrott [TSb 5].

katonatartás katonaság-szállásolási és -ellátási kötelezettség; obligația de a contribui la întreținerea trupelor; Soldaten-Einquartierungs- und Verpflegungspflicht. 1858: Minden nemű rovalalokot, adokot, kösségi terheket, fuvarozást, köz munka tételt, katona tartást én bérlő köteles leszek hordozni bérbé feltudás nélkül^a [Kendilóna SzD; TKhf 15. — ^aA Kővár-vidéki uradalomra von.]. — A jel-re I. CzF.

katonatiszt ofíjer; Offizier. 1752: maga udvarházát a falusiak valami Katona Tiszt számára ell szegődvén, ezen Istállotis annak szükségére engedte [Buzd AF; Ks 22. XXIa]. 1756: Németi István Uram kotzkázván az ide valo Katona Tisztekkal, marokkal hánta ki az aranyat [Kv; Mk IX. Vall. 43]. 1782: néhai édes Anyja tulajdon nekem is kérkedett azzal hogy Togyert . . . egy Rátz Katona Tiszttól kapta légyen [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1837: magam szemeimmel láttam az utrizált asszonyt ben a Házbol az ablakjába ki könyökölve egy Katona Tisztel discuralni, hathatosan nevetni, egy estve Naplemente előtt [Völcs SzD; BetLt I Durus József (51) vall.].

Ha. 1795: Katana Tiszt [Szentháromság MT; Mv-Lev. Szeredai lev. 9]. 1812: katana tiszt [Dés; DLt 323].

katonatisztecske ofíjerás; Offizierchen. 1778: a Gyulai Kolozsvárt quardizonban lévő katonatisztecskéi mind odavesztenek volna [RetTE 384].

katonatiszt-kedvelt katonatiszt-kedves/szerető; ibovnic ofíjer; Liebhaber, der Offizier ist. 1849: Krisán Mária az általa felemlített portékákat . . . részint magány keresményéből, részint katona tiszt kedveltje Szi-

veskedéseiből, 's reszint Kelemen Béninek ajándékaiból . . . szereztette | Hogy Kelemen Béni élt engemet azt leg kévesbbé sem tagadom . . . ezen kívül pedig midőn Kelemen Béni nem volt Kolosvarrt katona tiszt kedveltemmel történt társalgásaimat sem tagadom el [Kv; Végr. Vall. 78, 98 Krizsán Mária vall.].

katonaújone recrüt; Rekrüt. 1848: A Katona ujjontok számára tartott Bál-billétékért melyek megmaradtak 5 Rfr [Kv; ÖCLEv.].

katonauniformis katonai egyenruha; uniformă militară; Soldatenuniform. 1823–1830: Az ifjabb gróf pedig akár micsoda országban járt, mind csak katona uniformist hordozott s a cselédjei is azt [FogE 144].

katonaváros rég Nagyvárad egyik városnegyede; un cartier al oraşului Oradea; Stadtteil/viertel von Nagyvárad/Großwardein. 1758: Váradon az katona-városon vannak Rettegi familiát illető levelek [RetE 55].

Az öregebb rendű nagyváradiak ajkán még ma is él ez a városnegyednév (Fischer Ervin közlése).

katonavas kb. kurtavas (bilincsfajta); cătuşe, fiare; Schelle. 1797: A Tömlecz körül lévő vas, és fa portékák . . . Harmincz Négy lábba való Bekó vas Tizen egy pár Katona vas, melyek közül Négye lánccz nélkül való [Szu; UszLt XII. 87]. 1824: Két Ujj Lakatot a Katona Vasakra 1 Rf 24 x Az Lovak békóját igazítottam és az el romlott Katona-vasakra való lakatokat 48x [Dés; DLt]. 1842: az orozó Fazakas legény Pap Josef ezen rosztettért szenvedjen Katona vason 8 napi arestomat [Dés; DLt 916]. — A jel-re l. ÉrtSz kurtavas al.

katonaverbuválás katonaszedés/toborzás; recrutare; Soldatenausbereitung, Rekrutierung. XVIII. sz. eleje: Egy Katona Verbualásra . . . A Zászló Tartó(na)k Rf 28 A Strása Mester(ne)k . . . két Holnapokra Rf 28 A Furer(ne)k két holnapokra Rf 22 | Egy Katona Verbualásra . . . Dolmányhoz 18, mentéhez 15. pár kétszeres pikkelyű sárga gombokért, és a szarka lábbokhoz kívántató 8. pikkelyekért Rf 1 xf 47 [Kük.; JHbB].

katonavilág kb. katonáskodó világ; lume aflată în război; Kriegszeit. 1758: igen nagy s jó katonavilág támadott ez hazában, mert hadakozván a francia felséges asszonyunk^a ellen, sok új regimentek, batalliak állítottak mind Erdélyben, mind Magyarországbán [RetE 66. — ^aMária Terézia]. 1765: Béresnek azon Legény tsak azon féltiből állott, hogy katonának ne vigyék . . . az Apja . . . azt mondá, hogy a Fiamot Borsai Sándor uramhoz adám Béresnek ebben a katona világban, ottan tudom, hogy Semmi baja nem leszzen a katonaság iránt [Szépkényerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 26].

katonavisel care şii-a satisfăcut serviciul militar; ausgedient. 1840: Ide való Darabont Istvan engemet ország, világ koborlonak; 's vármegye ugato kutyájának mondott én azért hogy nem v(ár)m(e)gye hajduja vagyok, — csak ugato kutyá nem lennék. betsületes abschitos katona viselt ember vagyok [Dés; DLt 1008].

katonazeke katonakabát; tunică militară; Soldaten/Waffenrock. 1807: el-vitt magával Csákot, Katonazeke^t [DLt 708 nyomt. kl].

katrinca, karinca kötény/lepeloszoknya (román női viseletdarab); catrinţă; Umhüllschürze/rock der Frauen. 1612: mi Buczultunk ket pozto szoknyat Jankonakis katrinca fl 2, pozto szelj, 5, dutka . . . ueres fonalas katrinca 20 d heian fl 1 [Ksz; BCs]. 1700: A Jvon Csirisér felesége Kota (!) azt valya: hogj az Csolnakosi Jánosné Aszo(nyo)m szolgálja felé Marinka, el jött hozsam, és hozott négy zlotot hogj egj Katrinczát és pártát vegyek számára [Csolnokos H; Szer.]. 1762: mikor . . . a' Keremen által akart volna Tománe hágni, Mark Luka hátul meg fogta s.v. a' Katrinczáját [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. 1777: midőn . . . profugus Haderan Alexa Házához mentünk volna tétettünk . . . azon Párna hajakb(a) . . . négy fejér nép Inget, egy Rokoját . . . és egy kised katrinczát [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 3b]. 1811: Zágiának hívják az Oláhnék azon két tarka szőr surtzokat, amelyeket elől és hátul kötnek, a' Magyarok Katrinczának-is hívják [ÁrÉ 71]. 1838: Vagyon 6. Karintzák (igy!) egy Sejem, egy fejér, egy Pergát, három fejtes 18 fl [Gidófa Hsz; HSzJP]. 1869: a toplicza^a népviselet igen festői, főként a nők ünnepi öltözte nagyon szép Itt . . . nem katrincsát, hanem a test körül festői redőzetekben bonyolított fotát viselnek [Orbán, SzfLeír. II, 135. — ^aToplica (Maroshévíz) MT]. — L. még RSzF 267.

Szk: cifra ~. 1764: Mészáros Vonul felesége a Léánya egy Ingét, és Két zifra Katrintzáját; mely négy Márjást leg alább is meg ért, s négy Kendőt vitt az ő Házában [Csucs AF; Bfr II. 66/28 Mány Paska (30) jé és felesége Mészáros Juána (26) vall.] * előbe való ~. 1668: az ruhazatnak is jól tudgia szamat . . . eott lepedő het abrosz előbe való Katrinca nyolcz [Szentsimon Cs; CsÁLt 1. 1/27] * fekete ~. 1720: Egj fekete katrinca gyermeknek való [Köröspatak Hsz; HSzJP]. 1847: Solomon Zófia viselt . . . fekete szőr kötényt katrintzát [DLt nyomt. kl] * két ~. 1807: Felesége hasonló módon Olá nemzet . . . fekete Szokmányba, bőr mejre valóba két Katrintzába, az az gyapotból font, és szőtt festett előruhába csizmába járt [DLt 494 ua.] * szederjes ~. 1762: láttam . . . egy bétletlen mentet is a' Ládája fenékén . . . Szederjes karintzában vala takarva [Oltszern Hsz; Mk IX. 109] * veres fonalas ~. 1612: ueres fonalas katrinca 20 den. heian fl. 1 [HSzJP] * viselő ~. 1850: Menyhart Kaláranak megadatott a' fejtő rokoja és karintza ugy a viselő karintza is [Uzon Hsz; i.h.].

katterezett ' . ' 1807: Egy Téjnek való Ezüst Kanna katterezett Fedéllel fillegran munkából [DLt 378 nyomt. kl].

kátymány l. kotymány

kátyó mocsár, mocsaras hely; mlaştină, mocirlă; sumpfiges Gelände, Sumpf. 1839: A Kéketz mellett a Darvos nevű nagy kátyóval [Tasnádszántó Sz; EHA].

Hn. 1832: A' Boroskátyon [Tasnád Sz; EHA]. XIX. sz. köz.: Az ugynevezett Szabo János Kátyója (k) [Tasnádszántó Sz; EHA].

kátyu I. kátyó

kaució I. kikötés; conditio; Bedingung. 1677: az adásban és vételben . . . a' közeleb való vérek, ezek után a vicinusk ammonealtván, ha azok meg nem akarnák venni, az után lehessen szabados az adás és vétel, a' távul lévőeknek-is olyan cautioik ne legyenek, hogy hirtelen való időre szorítván, vagy olyféle pénznek, és egyéb marhának adására . . . erőltessék a' minéműnek szerét nem tehetnék [AC 154]. 1748: (A földet a) Velkéri possessorok a seculis birván in interrupto Domino mediante, ha mi forma Cautiokkal s Violentiakkal s Sállyiak involáltak rectificáltassék, és az Dominus Terrestrisek Jussa manuteneáltassék [T; Ks 7. XV. 31]. — L. még AC 157.

2. kezesség; garantié, chezásie; Bürgschaft. 1751: Mlgs Nagy Barivoj Boér István Ur . . . Fellőri^a ket Jobbágy inasi . . . el szökvén incaptiváltattanak . . . a' Tömléczből kibocsátatta, Miglen jobb Cautio alá vétődhetnek [BetLt 7. — ^aSzD]. 1765: Az utrizált Halmágyi Istvánt Jól esmértem . . . tudgyuk hogy itten . . . egy Bogdány nevű ifju Cancellisták által Jobbágyinak repetáltatta, repetáltván Cautio alatt itten hagyta kevés idő alatt [Egerbegy TA; DobLev. II/383. 7b]. 1793: Serban Mojsza tentáltais, hogy az Hajdukat Ajándékkal meg vesztegetvén el szökhessék azon Tömlöztből . . . de ezen practicajaval ki nem szabadulhatván Néhai Földes Ura . . . Cautio mellett ki bocsátatta [Somlyócséhi Sz; TKhf 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.].

Szk: ~ *alá megy.* 1765: Izipáz eszre vevén^a, Cautio alá ment s a Falus biro nem merete meg fogni azolta abban van dolga [A.preszáka AF; Mk. — ^aHogy el akarják fogni] * ~ *t prestáltat.* 1816: A' bé küldött két Rabok . . . késértessenek vissza Sz Biro ökgyméhez a' végre hogy el nem szökések iránt ő velek elegendő Cautiot praestaltatván annak utánna őket . . . botsássa szabodon [TLt 1215]. 1837: a' Királyi Fiscus praestaltassan Cautiot Sal(am)on Mócs Izraelitával [Dob.; Somb. II] * *udvari* ~. 1779: jajszo kiáltására az Exp(one)ns Vr eo Nsga Udvari biraja is elő járulván, midon Vdvari Cautio alá akarta volna tenni, ki miként aggređialta s döfölte ötöt . . . ? [Fejér m.; Mk 5/3 vk].

3. biztosíték; asigurare, garantié; Gewähr. 1736: azt p(rae)ndállya az Incta, hogy a Cautio alóll absolváltassék, adván ratioját ezt, hogj tanquam Residentias Nemes Asz(szony)t nem lehet vala incaptiválni [Dés; Jk 218a]. 1761: Már lévén ezen admoniatatásom által indemnisib mind eddigis voltam, az Törvényes Cautio és Praeservatiomok mellé Jobbanis ragaszokodom [TKI gr. Teleki Ádám nyil.].

Szk: ~ *t ad.* 1737: (Az alperes) mikor . . . el bocsattatik szomszédsgomban tovább való lakástol pracludatitak, hiti szerint Cautiot adván ártalmomra sem maga sem más által nem igyekszik [Torda; TJKt I. 134]. 1739: ezen Nms Hazának mind Praxissa, mind Törvényne azt tarttya hogj irresidentiatu Nms Ember Residentiatu Nms Emberrel nem perelhet, hanem ha . . . Cautiot ad [Dés; Jk 291a] * ~ *t állít.* 1708: Polgári Gábor . . . az maga késedelmeségeért, és el vesztegléséért, Vasba(n), és Lánczba(n) mind addig dolgozzék, valamig vagj az Város Magistrátussa az iránt való kárt ő Császári Majestásának jóvá teszi, vagj elégséges Cautiot állít [Kv; KvLt I/194] * ~ *t szisztál.*

1737: mint hogj pedig az Inek a keresethez elegendő residentiaja nintsen meg kívánom Cautiot sistállyon [Dés; Jk 252b].

4. óvadék; cautiune, garanție; Kaution. 1813: A' Felperes Cautio praestálásra nem Szorittathatik [Dés; DLt 162]. 1846: A tegnapi napon velem közlett írományokat megolvásván . . . mulhatatlanul szükségesnek látom azt is belé tenni, hogy . . . a Zárgondnok B. Bornemisza János Jovain jóságain semmi felelet és tereh, cautio, vagy jot állás nem fenekelhet [Born. F. VIa br. Bornemissza Pál nyil.].

5. szekuritásbeli ~ óvóintézkedés; mäsuri preventivae; Vorsichtsmaßnahme. 1718: Pestis alkalmatosságával Tessék az Magistratusnak delegalni bizonyos betsülletes Embereket Tanacsbol kik is az meg irt Doctor Borbély, es egjéb betegek(ne)k s holtak(na)k ministraloitol vegjenek relatioi, praescriptio modo, ilendő Securitasbeli Cautioval vagj még azokon kívül fel találhatóval, mentől jobbal lehet [Kv; KvLt I/225 gub.].

kaucionális jótállás; garantié; Bürgschaft. 1826: Török Josef ifju Legény . . . Szász Kata hajadon Léanyal ä Tiszt Esperest Intze Samuel Dispensatioja, és Fogados Ns Toth János Uram Cautionalisa mellett, öszve Esketetett [Gyalu K; RAK 15].

kaucionáltat kezessitet; a(-s)i pune pe cineva garant; Bürgschaft leisten lassen. 1799: igéré magát a nevezett Jobbágy hogy magát Cautionaltattya [Asszonynépe AF; DobLev. III/537. 1b].

Az elszökött, de szökés közben elfogott, ill. a szökésre gyanú v. magát más földesúr keze alá adó, de visszaigényelt és „megadott” jobbágygal a földesúr kezesséket állítottat, hogy többé el nem szökik, ill. ha elszökne, a kezesek vagy visszahozzák, vagy egyenként bizonyos összeget fizetnek a földesúrnak.

kaucsuk-kalosli sárcipó, kalucsni; galosi; Galosche, Kalosche. 1866: Két pár kaucsuk kaloschli [RLt].

kauleropé I. karalábé

kautele óvó záradék; cautelă, mäsuri de precautiune; Vorsichts/Mahnungsklausel. 1619: az zsitvatorokbali articulust Göröcsi uram . . . azonképpen refutála, hogy: amikor Herbestajtól az confirmatióra béküldték volt azt az articulust, az mufti akkor is eszébe vötte volt azt az cautelát, és soha külömben nem confirmálta, hanem azt adták hozzája^a [BTN² 202. — ^aKöv. a hozzáadás]. 1671: Ha Ispánt akarnak executiora ki-vinni, azzal mentik magokat hogy ök Czégért nem töttenek, és így a' korcsomából lévén szegény Nemes Atyánk fiainak kicsiny jövedelmek aval a' Cautelával, aztis tellyességel defraudallyák [CC 37–8].

kautus I. elővigyázatos, óvatos; prevázator, precaut; vorsichtig. 1653: Mert magok is hát egyszer oda futnak, hogy látják emberséges magunkviselését, jóllehet hogy ugyan tartottunk valamit fölöle eszünkben, és még mostan is az a tanács: cautusok légyünk dolgainkban [ETA I, 89 NSz].

2. kb. ravasz; sret, viclean; schlau. 1618: Vendégségbe híván az szolgámat és megrészegítvén, mit nem vehet ki az cautus ember az részeg emberből, főképpen ifjú

emberből? [BTN² 161]. 1664: Ebben legyen cautus és, kérem, levelemet égesse el, más szem ne lássa [TML III, 218 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kautuskodik elővigyázatoskodik, óvatoskodik; a se comporta cu prudentă/precauție; sich vorsichtig benehmen. 1664: Kegyelmetek cautuskodjék úgy az dologban, hogy valamint egyiknek kissébségire ne essék az Cob uram maga mentegetésé [TML III, 180 Székely István Teleki Mihályhoz].

kauza 1. jog peres ügy; causa; Prozeß/Rechtssache. 1586: Seoha Sem temagad ellen, Sem Cattus Azeon Ellen Semynemo Deolgoekba(n) Causakba(n) Senky mellett Ellenetek pert Ne(m) fogadok sem ne(m) agalleok [Kv; Tjk IV/1. 165]. 1587: Kiwannjuk aztis w Nagatul hog az portusra oly értelmes teörunenj tudó embert rendeljen hog az mj causajnk esnek . . . el igazthassa (!) velunk egietemben teörunenj zereneth [GyK. — A dési célérék végezése Gyulafi Lászlóval az örmezei portusról]. 1614: ez leouendeo Maiusnak elseo napian Colosuariat terminus celebraltassek, melj egj holnapig durallion, holot ante omnes causas az Bathori Feiedelem ideiben teörunenitelenwl elueot lozagoknak causaia assumaltassek [Ks 87 egy-i végzés]. 1632: az en atyam Sombori Laszlo kezehez vött volna hogy causamnak ratiojat adna(m) mi oko(n) fogta volna igyemet [SzJk 39]. 1677: Az illyen Causaba¹ penig a' paraszt embert privatus Nemes ember-is meg-foghassa, és a' Tiszteknek kezekbe adgya; ha a' factumon érettetik [AC 137. — ¹Törvénytelen pénzverben]. 1700: nem excedallya ez az Causa a' Szék autoritassát [Dés; Jk 314b]. 1787: Ezen fennebb irt causából az egész eskütség előtt kézbeadással Köllő Antal uram Basa Péterrel együtt megbékélének egy magyar forintba [Tlapoca Cs; RSzF 255]. — L. még AC 131; RettE 131.

Szk: *~t felvesz* peres ügyet felvállal. 1586: Melchior Nemet fassus est . . . Mondá(m) Jo Georgj vra(m) bizon ne(m) twta(m) hogj Ianos Dejak fya legen Balassy lazlonak mert fel ne(m) veote(m) volna az Causat De Immar masfel forjntot adot nagy balas az zolgaloiaert zolgalatomba(n) penze nalla(m) vagion Tyztessege(m) nem agja hogy el alhassak melleolle [Kv; Tjk IV/1. 615–6].

2. per; proces; Prozeß. 1579: Myerthogy kyalalyne Azzony . . . Jdeyben wgya(n) megh wolt paranchyolwa, hogy az mely Jozagok az megh holt kendy ferenche wolthanak arrol az tabla teörwe(n)t ne zolgalthat (!) . . . hadgiuk azerth hogy kegytek affele Causat mostis eleo Ne wegye(n) [SLt Z. 2 fejj.]. 1592: Kaidichy folui Fabian Benedek vt A zollitia azo(n) Kajdichfoluan lako molnar Peterth, zamlallia hogy ennek előtte valo esztendeokban volt peri velle, mely Causaual az vice zekre böchattattak volt, most Absens molnar Peter az J [UszT]. 1613: p(ro)-catorsagabanis ada jure perennali Kover Istva(n) Ur(am) Rethi Ur(am)nak 3 hol (!) földet hogi mind Tablan s minddenüt curallia causait [Altorja Hsz; Borb. I Cznpa István Deak (50) ns vall.]. 1701: rendeltünk kgltek(nek) Országul közönséges Gyűlést Gyula Fejérvára holis az Gyűlések alatt agítaltatni szokott Causák foly(na)k [UszLt IX. 77. 36 gub.]. 1738: ezen forumon kívánta causáját decídáltatni az I [Torda; TJKT I. 170]. 1772: elő Excellentiája ilj csekély okból ellenem

Causat nem mozdított volna, ha rossz akaroim igazságtalanul nem informálták volna elő Excellentiáját ellenem [Kük.; JHb LXVII/237]. 1796: az All Peres a Causa meritumábais belé ereszkedett [Mv; TLev. 5/16. Transm. 82 tábl.]. — L. még AC 158, 179; CC 50; CsH 98, 141; RettE 141–2, 412–3; RszF 257; UF II, 666, 668; WIN I, 185, 190.

Szk: *a ~ba beáll* beleavatkozik a perbe. 1600: Bele alott Sofaluj Gergelj az causaba Sententia Mjert az A eleózer Korondfaluanal kezdete az Causat Annak vtan(n)a Sofalui Gergelj Ingeralt az Causaba, bizonított mi(n)d az A s mind az Ingerans [UszT 15/174] * *a ~t halmi hagyja* a pert elenyézni/megszünni hagyja. 1670: az A . . . absentallya magat, holott az Procuratoris in facie Sedriae fateallya, hogy hivatta s mégis comparealua(n) Causaiat halmi hadgya [Kv; TanJk II/1. 727] * *a ~t le hagyja* felhagy a per folytatásával. 1695: Killyeni Mihalyne Aszsz(ony)is az mint kereste Borane Aszsz(ony)t 10 kalongya buzának elviteliert azon Causat es abbol orialható mind(en) maratsagokot le hagyja es egy-mast mű előttünk megh követték [Kilyén Hsz; BLt]. 1766: az erdő le vágatásából energalt Causatis Csiki Istuan Ur(am) Felesége s' Testvérei kepekb(en) le hagyja [Mv; JHb XIII/55] * *a ~t leszállítja* megszünteti a pert, perletéttel él. 1610: ne legen keseo az Appellatioknak heljén le zallitano(m) az Causat ha ollj ok talaltatik ben az p(ro)positioban [UszT 34b] * *~t megállítja* szünetelteti a pert. 1606: Az A. pedig megh kérdi ha megh allattia ez Causat auagy nem es az I. falu megh allattia [i.h. 20/75] * *a ~t szállítja vkire* az alpereséget másra viszi át/terjeszti ki. 1625: szállittia az Actor az Causat az tauali birorol Zigiarto Boldisarrol ez mostani birora Barabas Thamas veres drabantra [i.h. 101] * *apellátás* ~ fellevitelti per. 1758: Ezen Pünkösöd utáni Perioduson tsak apellátás Causák tractáltattak 's mind végig a' féle Causák fognak tractáltatni [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.] * *derekas* ~ főfontos/nagy per. 1677: a' mely causak a' Táblán decídaltatnak, az onnét emanáltat Sententia szerint, a' mit a' Biráknak itilnek, nem azokat a' Birákat illetvén a' kik előt inchoáltatot, hanem a' kik előt decídaltatot, annál inkább a' derekas causak inkábbára Táblán, mint sem vármegyéven inchoáltatván, akar per inchoationem, akar per decisionem szakadgyon a' Táblán vége [AC 206] * *divíziós* ~ osztályper, osztályos per. 1762: olyan pr(ae)tenziok adták elő magokot hogy megh nagyob difficultásokbann invólvaltattott volna ezen divíziós Causa [Kvh; BLev.] * *kriminalis* ~ büntető/főbenjáró/közbüntetési per. 1593: Eotweos Andras . . . vadolattik hogy Criminalis caussakat zarwas bwneokert Indítottak volna ellene [Kv; TanJk I/1. 211. — A teljesebb szöw. *ariatlanítja magát* al.]. 1720: masod nap penig két Criminalis Causa fog ugyan itt agítaltatni [Alvinc AF; Ks Gillyén Dániel lev.] * *repulziós* ~ ellenszegülési per. 1775: ugy értém hogy Dobollyi urgeallya ellenem a' Repulsios Causáját . . . ne sajnallya Sogor Ura(m) ellene contendalni, allegalván aztat, hogy én hon nem vagyok, hanem az Partiumban [Kissáros KK; JHb XIX/19] * *szekularis* ~ világi per. 1592: Hogy az zentzek, Secularis caussak itiletebe magukat ne awassa, se Testamentum dolgaba, hanem in ea parte, mikor Valaki az Ecclesiahöz legalna valamith [Kv; DiósyInd. 29] * *tabuláris* ~ táblai per. 1764: Már pediglen ha Mlgos Ötsém Ur(am) . . . Sz Márton napig le

nem jön, addig együtt nem is beszélhetünk a Tabularis Causaink állapottjáról, brevisus én recomendalom [Borb. II Nic. Kendeffi lev.].

3. dolog, ügy; pricină, cauză; Sache, Angelegenheit. 1618: Ha eddig is az egy Szólfikár^a nem lőtt volna, ilyen ardua et maxima causában Nagyságodnak mellettem bizony csak olyan lőttem volna, mint egy darab tők, és az Nagyságod dolgaj is nem tudom, miben állapodhattak volna meg [BTN² 164. — ^aCsausz, az erdélyi követei isztambuli tolmácsa]. 1626/1681: Hadgyuk azért es serio parancsoljuk is hűsegeknek szabadosaink taxajokat . bé szolgaltatva(n) minden nemű Causajok(an) őket hűsegek az mi oltalmunk alatt sublevallya es oltalmazza is [Vh; VhU 227 fej.]. 1694: az francia feltett célja ez volt, hogy az Batáviai házat ezen causával összeveszesse az Nimburgumi hazzal és hadat inditasson egyikkel a másik ellen, hogy annál jobban férjen az dologhoz [IIAMN 333–4]. 1710: A törökhöz sem bízhatik vala^a, mert mind a portán ellene nagy nehézség vala, mind a budai fővezér és legközelebb a váradiba basa halálos ellensége vala, aki nemhogy felvenné causáját, sőt inkább veszedelmit munkálodná [CsH 119. — ^aAz 1674-ben kivégzett Bánffy Dénes]. — L. még CsH 308; RettE 181; TML VII. 155.

4. ok; motiv, pricină; Ursache, Grund. 1739: az egészsz Nms V(ár)(me)gje Csudájára 's álmélkodására Házát Tisztességben és Gyermekét nem tartotta . hanem mindenféle Embereket Házába bé-fogadot, és causát adott a Gonoszra Leányinakis [Dés; Jk].

kauzabeli perbeli; procesual; prozessualisch. 1677: Parasztok ellen valo Causábéli bizonyításban jo Relatoriak stálnak [AC 24].

kauzál 1. okoz; a pricinui/cauza; verursachen. 1642: Zikszai idejében az vetessel mindenkor beoueon el ertek de miolta Vrnuk kezehez iutot az a' Jozzag csak vetesreis alig erik meg vele: ezt pedig Causallyak, mert az vetes mindenkor kesen esett [Bh; GyU 73]. 1723: A Sövényfalvi Teritoriumra jövő árvíz az a' Sövényfalvi Malom Gáttya Causallya . . ? [Kük.; MbK 150 vk]. 1755: Mellyik közüllök causalta a fel támadást és verekedést [H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1764: maga szavaiból ki jött Imbre Györgynek, hogy főben ő ütetette s azis impörtáltatik hogy leg inkább azon fején esett seb causalta az halált [Torda; TJKT V 239]. 1771: Tserrefalvann^a, a Saeculis fenn álló régi Öss Malmomra a' vizet fel-tollya, ugy hogy, az én Malmomnak, kivált mi helyt tsak a leg-kis-sebb Arja szokott lenni a' Nyárad vizének, Hólt-vizet Causált, és a' miatt kerekai Malmomnak nem foroghatnak [Told. 9. — ^aMT]. — L. még KemÖn. 38; SzO VII, 261; WIN I, 139.

Szk: *bánatot* ~ 1705: nekem nagy bánatot causaltnak [WIN I, 557] * *gyanút* ~ gyanúra ad okot. 1721: város szolgája által kerestette Bagyoni Janos Uram az Inast Farkas Györgi Uramnál, mellyis gyanot causalta arra, hogy hitegette volna . . . melly mia ketelenitetett a' B.Cehet egiben gyüitetni [Kv; ACJK 114] * *kárt* ~ . 1749: nevezett Malomnak olly magossan valo Gáttyának fel kötéssit melly miatt a Küküllőnek fel áradasakor valakinek kárt Causalna [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. 1756: ezen földeket, én . birtam meg esett hoj mind a két Vr részire meg dézmálták, s

sok kárt causaltnak nekünk [F.borgó BN; BK. Bágy Kosztantin (80) jb vall.] * *kárvallást* ~ . 1657: noha akkor nem voltam tisztem szerént generális . . . inponálta vala az fejedelem azt az tiszte, melyet felvenni sokáig recusáltam, causalván praedecessoromnak Mikó Ferencnek holtá után maradékinak sok kárvallásokat [KemÖn. 194] * *szomorúságot* ~ . 1705: Gyurkón . . . mind jobban jobban uralkodván a melancholia . . . apjának, anyjának és egész atyafiainak oly nagy szomorúságot causalált [WIN I, 535] * *szükséget* ~ . 1762: Ad Instantiam Cehae Cerdonum Thordensium ezen Várost, és ennek vidékét . ki készített botskornak valo börrrel el tartsák, s ebben szükségét nem Causalnak [Torda; TJKT V. 81].

2. okol; a considera drept cauză a ceva; als Grund angeben. 1654: (Az) jspanokis fogatkozással járnak el dolgokban, hivataljokban ottan ottan azokat causalálnak [UF II, 90]. 1663: Az mi az Kegyelmed onnan való eljövételit illeti az fejedelem és ország híre nélkül hogy cselekedje Kegyelmed, én nem javallom, mert ha úgy talál lenni és az ország kárt vall az kövári állapotban^a, örökké Kegyelmedet causalják [TML II, 592 Ebeni István Teleki Mihályhoz. — ^aTeleki ekkor Kövár (Szt) kapitánya volt]. 1714: Az Polyani Jozsag felől a miképpen mais az Atyafiak asserallják és az Polyáni emberek(nek) hamisságokat Causallyák hogy nem akarnák hogy Ngod meg venne [Egerbegy TA; JHb XVI. 11].

3. kivált; a declanşa/stîrni; hervorrufen. 1657: rebeliót causalált az religionak persecutioja [KemÖn. 33]. 1740: a Postalkodást már más szegenyek tizenegyedik rendb(en) prestállják, amiolta ezen atyánkfia tsak ötször, mellyel az egész Varosnak nagy disturbiumot causalst s causal más, mindenekb(en) rosz példával praecálván [Torda; TJKT I. 180].

kauzálhat okozhat; a putea cauza; verursachen können. 1735: Mlgs Cecilia Kis-Aszszony gyomráb(an) megnevezett téj feneklett meg sok változást most vagy ezután causalhat [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. 1765: vallyon a' Sebet illendőképben curáltáké s szükségképpen azon ütés causalhattaé a halált vagy curáltatván, továbbra valo életeis Murvai Janosnak lehetett volna [Torda; TJKT V. 261].

kauzálható okozható; care putea cauza; verursachen können. 1756: A már meg nevezett két emberekek kezekben volté vala mi halált Causalható Karo Bot, Vasvilla vagy egyéb fegyver, vagy nem [H; BK Misc. 1143 vk].

kauzális szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *levél* perlevél; litterae causales; scrisoare de judecată, acte procesului; Prozeßschreiben. 1677: A' Causalis levelek ha szintén illegitimus Fejedelmek idejében költenek-is, de ha rité és legitimé emanaltattanak, és éltenek-is vélek, helyesek legyenek, és in Judicio acceptatassanak [AC 176–7].

kauzált okozott; cauzat; verursacht. 1727: méltoztas-sék szántszándékkal Causalált Káromrol Contentáltatni [Ne; DobLev. I/129]. 1770 k.: méltoztas-sék Koronkai János Atyankfianak demondálni, hogy helyes okból lett maga Cselekedete által Causalált, büntetésnek Subcumballyon [Trockó; TLev. 9/14].

kauzálat okoztat; a cauza/pricinui; verursachen lassen. 1754: Ki kaszáltotta s kaszáltá le itten lévő Kukuruzájakat nem láttam, és mennyi kárt causaltattak [Nagygoroszló Sz; WLt Dalye Togyer (46) vall.].

kauzálatik 1. okoztatik; a fi cauzat/pricinuit; verursacht werden. 1722: Méltóságos Generalis Commendans eö Excellentiája holnap estvére ide érkezvén . . . azért akartuk Kglmeket p(rae)moveálni . . . jo dispositioval légyen, Valami rövidségek ne Causáltassék [Kv; Ks 18/XCIII a gub. Kv városához]. 1746: sok károkat szenvednek a' szomszéd faluk Lakosai, hagi penig a' Gáttol Causáltatik é vagi nem, nem tudom [Ádamos KK; JHb XIX/8].

2. okoltatik; a fi invinuit/acuzat; jm etw. zur Last gelegt werden. 1671: Székelyhidnak el-rontásáért^a Boldvai Márton nem causáltatik [CCI. — ^aÉrtsd: a várnak]. 1701: Generosus D. Samuel Cserepi de Déés Ductor ejusdem oppidi Dees . . . solemniter protestala azon hogy a Deesi Tanacs az ő kglme Hannagysag beli Ratiojat el nem akarja igazítani Melyből ha mi . . . akarmi nevel nevezendő, repentinus Casus következnek se I(s)te)n se ez világ előtt Maga es Posteritási ne causaltassanak [Dés; Jk 322a]. 1735: Külemben ha mostis ezenn jo igyekezteünkben frustalodunk, és nem Consolaltatunk, jövendőben ne causaltassunk [Ne; DobLev. I/159 Szántó Mihály kezével]. 1740: az idő telten telik, az Militia körül valo dolgok ugy a mint kellenék nem effectualtathatnak, és így ismét mi Tisztekül fogunk Causaltatni [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

kauzans I. *mn* perlekedő, törvénykező; imprecinat; prozeßführend. 1632: a' több Causans Peresek közvl mv előttvők Comparealtanak Also Toriay Miklos deak egy feleol, Masfeleol ismet Recziey Boerok [Fog.; Szád]. 1749: jelen lévén a megirt ket Causans Jobagjok . . . előtünk Sub poena Flor. Hung 12 kézbe adással meg békéltenek [Hosszútelke AF; JF].

II. *fn* peres fél; parte litigantá, parte (in)tr-un proces imprecinat; prozeßführende Partei(en). 1656: akartuk kegmteket azért tudositani, hogy az causansok tudhasák magokat ahoz alkalmaztatni [WassLt ogy-i meghívó]. 1677: Mikor Törvényes Székek két Vármegyében egyszer-'s-mind celebraltatnak, ha mely Causansok personalis comparatoria mind két Székre citatusok volnának, edgyik helyen dilatio adassék nekik, mivel mind két helyen jelen nem lehetnek [AC 186]. 1733: a Citatiokban in longum et latum sok labyrinthussal ne ellyenek a Causansok [Torda; TJKT I. 20]. 1797: publicaltassek Imo Hogy ezután a' Causansok ügye a' Partialisba fel nem vetődik . . . 2do Hogy a' Causansok magokat egy nappal a Partialis előtt jelentésk [M.bikal K; RAK 23]. 1814: a Causánsak pereik nem folyhatása miánn ne szenvedjenek [TLt Praes. ir. Fodor Mihály ügyvéd panasza Cspikés Albert ügyvédtársa ellen]. — L. még AC 179; CC 59.

? **kauzulás** 1730/1773: hagyok . . . Edes Leanyomnak egy kék Kausulas Paplant [Szarhegy Cs; LLt].

káva 1. kútkáva; ghizd; Brunnenkranz. 1679: Kút, Az Nagi Udvaro(n), az Fas kert ajtaja mellet vago(n) négi szegű oldala az fenekeától fogva az felső Kávájáigh faval rott [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. 91–2].

2. ? fogantyú; toartă; Griff. 1652: Az Botház szegeletiben vagon egy eleven kut 15 agasokon allo viz merő vedre avatagh vas abroncs haro(m) rajta, vas forgo kavájával, 39 szem lancz karikaival egyött [Görgény MT; Törzs].

3. löcskáva; plevíță; Leistenkranz. 1599: A varas kuczianak az kauaya teóreöt uolt el Kerekes Pal czinalta megh attam teolle d 80 [Kv; Szám. 8/XIII. 36 Szabó András sp kezével]. 1836: Két jó Vasas posta szekér, az edgyiknek edgyik lötsé Kávástol edgyütt nints meg [MNY XXXVIII, 305].

4. malomkő-káva (a malomkővet körülfogó kéregkeret); tocul/văcălia pietrei de moară; Mühlesteinkranz/reifen. 1731: (A malomban) ván két káva és két molnár láb, egy merő fél véka is [Impérfa Cs; JHb I/25 sub K]. 1862: A' három kövű malom . . . a két első könek fenyő fa kérgei (: káviái :) használhatok [Mezőbánd MT; TSB 39].

5. sajtformázó keret; vescă (pentru caş); Käseformrahmen. 1587: Zent Antal Napian^a veottem Sayttnak walo kawatth d. 35 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 16 Zabó György isp. m. kezével. — ^aJan. 17.].

Szk: sajtnyomó ~. 1679: Szent Peteri külső Esztena Vagy(on) ezen Pitvarban . . . Sajt nyomo ruha nro 2 . . . Sajt nyomo káva nro 2^a [Uzdisztépér K; TL. Bajomi János inv. — ^aFels-ből kiemelve].

6. kapukáva; rama porții; Torzarge. 1749: Vass Erogiója . . . Az alsó Nagy Kapunak kavajára és Zarojára s szegeire erogaltam Libr. 7 [Kiskend KK; Ks 70. 5 Szám].

7. ? gerendakapocs; scoabă (pentru grinzi); Balkenkrampe. 1592: Voss wettel Az Nagy hiidt höz . . . Torotzkoy Sing wosbol Chynaltatom Eött kawatt, Melyel Az vyzbe Jaro gerendakott Le kapcholytak Az kowachnok fizete(m) f l d 75 [Kv; Szám. 5/XIV 261 Eppel Péter sp kezével]. 1710 k.: Sok gerendat látok én Füleken, majd annyi régi római kos-falrontott csináltak kavákkal belőle, hogy bizony elcsudálkoztok, mi leli azt a hitván vékony kerítést; mert alig volt jó fél öl is a temérdeksége, új volt és rossz mésszel rakva [BÖn. 730–1].

8. ? 1836: Egy Kávakra tsinált törek-tartóba az 1836 béli termés tsépléséből gyült Török s ezen kívül termés Török-Buza Szalma [MNY XXXVIII, 384].

9. ? 1851: A' malom hijján egy avatég kéregben találtott 255 káva készen és hozzá való récze orru szeg [Erdősztgyörgy MT; TSB 34].

Vö a fa-, kút-, löcs- és vaskáva címszóval.

káva-félvéka kéreg-félvéka; vas din coajă/scoarță de lemn cu capacitate de o jumătate de baniță; Halbscheffel aus Rinde. 1805: Székely Káva véka . . . Székely káva fél véka [Buza SzD; LLt Csáky-per 124 L. 31]. — Vö. a kávávéka címszóval.

kávájú ? fogantyús; cu toartă; mit Griff. 1798/1821: Veder Kutra valo, fa káváju [Kv; Pk 5].

kávakarika a löcskáva karikája; inelul/cercul pleviței; Ring am Leistenkranz. 1827: vasas ökor szekér mindenik Kerekén negy négy fogó Karika . . . Egy derek szeg — hátulso derék-szeg ágassát le szorito kapots, 1 löts — löts káviával egy-egy viseltes káva karikával, két lajtortja négy rosz löts fő [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kavalér, kavallér l. gavallér

kavar vegyít; a amesteca; mischen. 1884: Érdekelne téged a műhelyem, kiszáradt tentatartóm — melybe csak néha kavarok egy-egy kis vizet [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Érdeklődésre számot tartó nemleges adatolásheli tényként megemlíthető, hogy az erdélyi régiségből magára a *kavar* alapszóra — a fenti, feltűnően késői és írói tollról származó egyetlen adalékon kívül nem, csak három származékára került elő levéltári adalék. Nem szerepel címszóként ez az ige a PP-ben és az utána következő kiadásokban (PPB, PPE) sem. Egyébként is a *kavar* ige a magyar régiségnek viszonylag későn jelentkező, rendkívül gyér adatolású és alakulását tekintve kellően nem tisztázott szavai közé tartozik [TESz].

kávareteszt zárfafta; un fel de závar; Art Schloß/Riegel. 1732: A belső Udvarból a major udvarra edgy öreg kapu nyílik az nagj kapu .. zárodik reteszföbe járo káva reteszszel [Kv; Ks 4c. XXVIII néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

kavargat összedobál/hányogat; a amesteca; zusammenwerfen/schmeißen. 1602: Myerthogy Lattiak az Templomokban valo temetes myat valo zeorneoseget, kiteol megh irtozwan keresztény Attyankfyay mind az Js-teny tizeteletré valo menesben megh zeonnek, s mind penigh zegeny Attyank fiainak el takart testeket gyakorlattossaggal haniogattyak kawargattyak sokaknak lelky fjadalmokra (!) Eo kgmek azert egy voxal tellyessel ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st [Kv; TanJk I/1. 408].

kavarint mozz kb. megforgat/perdít; a invirti; schwingen, schwenken. 1811: Mikor közelit égy Tatár Jantsi felé, ragadja ő-is csip-hadaróját elé Egyet kavarintja, és ugy fültön üti, Hogy a' Tatár mindjárt a fejét le-süti; Másodsor-is hozzá üt a' Tatár-is a' Lelkit ki-fujja [ÁrÉ 46-7].

kavarodik kb. beletorkollik; a se amesteca; hinein-gemischt werden. 1823: égy bajból elég felsődik ki s már másba kavarodik [K; KLev.].

kavarog bódorog, csatangol, kóborog; a hoinári, a umbla haimana; herumstreifen, sich herumtreiben. 1679: feleségünket s apro gyermekinket kevés portékáinkkal együtt . az kinek penig háza népe nincsen, imitt-amott kavarog, élődik s kit az török, s kit az labancz s kit az paraszt ember öli s vágja s fogyat benünket [TML VIII, 469. — A mezei hadaknak Teleki Mihályhoz intézett panasza] | itt is temporizálnunk nem lehet egy helyben, csak kavarogniok kell ezeknek a hadaknak, várván a mi kegyelmes urunk és Kgd parancsolatjától [i.h. 475 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kávás I. fakeretes/párkányos, táj gárgyás; cu ghizd; mit hölzernem Brunnenkranz. Hn. 1465/1539: in Kavaskuth hegyen [Bh; KHn 6]. 1549: in Kavaskuth hegyen [Bh; KHn 6]. 1716: Az kavas kutban (sz) [Bh; KHn 10]. 1758: A Kavas kut oldalán (sz) [Bh; EHA].

2. ? fogantyús; cu toartă; mit Griff. 1692: Ezen kuthoz való vas füles abróncsos, és kávás vider . . 22 szemű vas lanczokon áll [Mezőbodon TA; BK].

3. ~ *sajt* formázó keretben készült sajt; caş făcut în veşcă; im Formrahmen fertigter Käse. 1676: Conventioja Szebeni Ácz Tamas(na)k . . Verő disznaja, egi . . Kávás Sajt, kettő [Vh; VhU 639-40]. 1681: Conventioja v. hunyadi Német kertésznek pro A. 1676 . . Kávás Sajt, kettő Verő Diszno, egi [Vh; VhU 640].

4. ? 1732: ezen major udvarra az Uccárolis nyílik . . fenyődeszkákból cserefa hevederekre szegezett kötéses öreg kapu, melj zárodik kávás vas retesszel [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.].

◇ Hn. 1758: A Kávás Völgyében (sz) [Bh; EHA]. 1773: Kávás Tövin Várhegy alatt irtovány (k) [Szárhegy Cs; EHA]. 1864: Kávás hegy [M.sárd K; KHn 229]. 1865: Kávásnál régi szőlőhely [Zilah; EHA].

kávásan XVIII. sz. eleje: mely Lonak rövid vastag a nyaka, Szolgálatra való erős . . s mely Lovaknak Kávásan horgas a nyakok azok Pompas lovak, a félék a Torök lovak [JHb 17/10 lőtartási ut.]. — A MPászt. nem ismeri e szót.

kávavéka kéregvéka; banijá de coajă de lemn; Rindenscheffel. 1801: Egy Vasos Véka . . Egy Káva Véka [Mundra AF; EMLt]. 1805: Székely Káva véka . . Székely káva fél véka [Buza SzD; LLt Csáky-per 124 L. 31]. — Vö. a *káva-félvéka* címszóval.

káv I. szemes kávé; cafea boabe; Bohnenkaffee. 1700 k.: Ternovai Pap Miklos viszen . harom oka kávé [Szászváros; RLt St. Lengyelfalvi kezével]. 1720: az kávé olyan drága hogy alig kaphatni okajat bizony husz mariason [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. 1724: semmi fü szerszam nincsen sem nádméz, sem kavé, sem faolaj sem Czitrom lev [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. 1755: Három font kafféra Rhf. 2 xr 58 . . Kaffére, Nád mezre | egy font kavéra xr 45 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 3a. 4]. 1781: 1 font Kávi [Berz. 16]. 1789: a' Nádméz, Kaffe, Riskása . . Passus mellett expediálthassanak [Dés; DLt]. 1797: M Tisza Laszlo urnak egy Suvég nád mézért és hat Font Kávéért a kit Debrezenből hozott Hung fl. 22 Dr. 16 [Szság; IB III. CXLV 22]. 1816: 1 Font Fáin kávé és egy Font Fáin Nádméz Rf 6 [Mv; DE 3]. 1818: Kavé s Nádméz . . f 100 [Déva; Ks 103. 303]. 1837: Fáin kávv [Dés; LLt].

Szk: *kuba* ~ kubai kávé. 1854: 3 font fáin kuba kávé 40/6 [BetLt 3] * *prágai* ~ . 1812: 1 1/2 Font Prágai Kávé [Mv; Told. 21].

2. feketekávé; cafea neagră; schwarzer Kaffee. 1660: Végtere chávét hozatván, itallal kínála és leültete [Kv; KvE 182 LJ]. 1748: egy pár Káféhoz való kis ezüst kanál [Vargyas U; CsS] | Láttam . . kávéhoz való ezüst apparátusokat [Torda; SzentK. Sig. Pap (50) ns vall.]. 1752: Csudálkozva hallom asztis, hogy kaveba csinált volna ettől, en aszt sem tudom mi az a kave [Altörja Hsz; HSzJP Andreas Vizi (25) pp vall.]. 1755: Otska Káfét hordo Tátza 1 Kafé szín fintsia tálastol [Batiz H; BK Naláczí conscr. sub nr. 1020]. 1807: Két nagy Ezüst Ibriek Kávénak és Téjnak valok [DLt 378 nyomt. kl]. — L. még FogE 194, 259, 268-9.

Szk: ~ *főzni*. 1807: Egy nagy Kávé főzni vagy Punts készíteni való Maschina [DLt 378 nyomt. kl].

3. tejeskávé; cafea cu lapte; Milchkafee. 1735: Az Mlgs Anniska Kis-Aszszony . egy lot manná és egy quóting Folia Sennot ruhába kötven és reggel vagy két phindsia szilva, vagy apro malosa levivel. akar kávéval vagy herbathevel, fel forralhatni . . az levit hőrpelgesse fel a Kis Aszszony [Ks Borosnyai N. Márton orvosi tanácsa Nsz-ből]. 1736: Legelsőben is reggeli kávé, herbathe, csokolátának híre sem vala [MetTr 321]. 1750: attam mas nap Kávénak tejet [Mv; AAll.]. 1797: Bivaj těj kávéhoz Dr. 6 . Egy Kiffi Kávéhoz Dr. 2 [Szság; IB III. CXLV 22].

4. kávézás; luarea cafelei; Kaffeetrinken. 1779: ebéd után pedig fel kelvén asztaltól bé mentünk házunkba Rosolisra s Kavéra [Marosvécs MT; KS öz. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Drusina (61) vall.]. 1805: Felöltöztem 7 előtt a Templomba mentem, onnan ki jöven hazamentem kafére [Dés; KMN 98].

kaveál jog jótáll; a garanta; für jn/etw. bürgen. 1750–1756 k.: meltoztassek Nságtok a' praet Groff Ur(na)k^a eo Nsg(na)k ebbeli impetitia aloll Helységünket simpliciter absolválni, és in Scripto cavealni, hogy ezután is hasonló impetio ellen azzal Helységünket legitime defendalhasuk [Torockó; TLev. 8/5. — ^aGr. Teleki Ádám]. 1817: Ha valamely colonus találná fenntartani valamelyik havast, az iránt a földesúr caveályon [Szarhegy Cs; RSzF 131].

kaveáltatik biztosítottatik; a fi asigurat; gesichert werden. 1657: Ekképpen végbenméne az tracta^a; de egyik kiváltképpen való punctumban expresse caveáltattott vala, hogy, ha török miatt impediáltatnánk ez hadakozásban, salvo foedere et amicitia conservata megbékelhessünk a német császárral [KemÖn. 267. — ^aA 30 éves háború protestáns hadakozó feleivel kötött szerződés]. 1677: (A) Mező Városokon-is fundusokat a' Fejedelmek ne eximálhasanak a' mint ab Anno 1613. caveáltatot, ugy ez után-is szabados ne légyen [AC 141]. — L. még AC 255.

kávébab babkává, szemes kávé; cafea boabe; Bohnenkaffee. 1792: Ásiából, nevezetesen Arabiából származott a' Kávé mag, vagy mint sokan nevezik Kaffé bab; melyből készül a' mindenüvé elterjedett meleg ital, nevezetvén nálunk Kávé-nak [Éder, BenkőNyMunk. 162].

kávéfőző I. mn kávéfőzésre való; de fiert cafea; zum Kaffeekochen dienend. Szk: ~ csupor. 1805: Három Kávé Főző Csipor [Szamosfva K; BLt 9] * ~ ezüstkanna. 1727: egy kaffe, s meg ugyan egy téh főző ezüst kannák [Várhegy MT; BálL 92] * ~ ibrik. 1732: Egy kerek Simma kávé főző ibrik Lot 39^a [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 11. — ^aEzüstmivek között]. 1735: Egj kaffé főző ibrik [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. 1736: Az Ur Házáb(an) Kafé főző ibrik rezből való I [Várhegy MT; CU XIII/1. 102] * ~ korsó. 1722: Egy kávé főző korso [ApL 2 Apor Péterné inv.] * ~ masina. 1849 k.: Egy kávé őrlő 5 ft Egy kávé főző masina Pléh 2/30 [DobLev. V/1280] * ~ üst. 1790: Uti kávé főző üst egész apparatus I [Királyhalmá NK; Ks 67. 46. 24].

II. jn I. vas de fiert cafea; Kaffeekoher/sieder. 1726: egy ezüst Cave főző [ApL 3 Apor Péter végr.]. 1748: Káfé fozo egj [Vargyas U; CsS].

2. kávé; cafegiu; Kaffeesieder. 1663: keresztül kasul jártá táborokat . . van másfélszazezer is kávé főző, áros, kocsis és számtalan szekerek mellett levő paraszt emberekkel együtt, de annak harmada sem fegyver fogható [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kávéház cafenea; Café. 1756: Németi István Uram . . mivel a' kávé Házba akart menni . . magát az inas-sal a' kafé házba késértette [Kv; Mk IX Vall. 34]. 1823–1830: Pesten a Duna partján vagon^a egy nevezetes Kávéház, mindennap százanként az időöltő emberek benne, a nagy palotának falaiba mint egy-egy ajtó akkora tükrök [FogE 167. — ^a1795-re von. feljegyzés]. 1879: Mert én kávéházot nem látok, lapot nem olvasok, emberekkel nem közlekedem, nem is tudok hírt semmit a világ állásáról [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhoz]. — L. még FogE 257.

kávéibrik kávé csésze; cească de cafea; Kaffeetasse. 1789: Kávé Iprík (!) [WLt Cserei Heléna jk 26a]. 1820: Egy ezüst kávé fa nyelvű Ibrík [Szászvezsződ NK; Told. 19].

kávéital kávéivás; báutul/consumarea cafelei; Kaffeetrunk. 1793: a kafé italban torkosságig magát gyakorlotta [Páva Hsz; HSzjP Gombkötő Ilona (26) vall.].

kávékalán kávéskanál; linguriță (de cafea); Kaffeelöffel. 1874: Evő kalány Kávé kalány [TSb 7].

kávékalánka kávéskanalcscsa; linguriță (de cafea); Kaffeelöffelchen. 1748: Egy kaffé kannácska 36 1/2 loth . . 6 cáffé kalánka 5 1/2 loth [Brassó; DanielAd. 261 Georg Ötves Ollesher testimoniuma néhai Vargyasi Daniel Ferenc ezüstműiről].

kávékannácska cană de cafea, cafetieră; Kaffeekännchen. 1748: Egy kaffé kannácska 36 1/2 loth [Brassó; DanielAd. 261].

kávémag babkává, szemeskává; cafea boabe; Bohnenkaffee. 1792: Ásiából, nevezetesen Arabiából származott a' Kávé mag, vagy mint sokan nevezik Kaffé bab [Éder, BenkőNyMunk. 162].

kávémagos ? babkává-mintás; cu model de forma boabei de cafea; mit Kaffebohnenmuster. 1849: Kávé magos Abrosz [Körtvélyfája MT; LLt].

kávémasina kávéfőző; aparat de fiert cafea; Kaffeemaschine. 1807: Egy kitsin simma Kávémaschina [DLt 378 nyomt. kl]. 1848: Egy Kávé maschina [MKG Conscr.]. — Vö. a réz-kávémasina címszóval.

kavens kezes, kezességet vállaló; garant, chezaș; Bürg. 1745: Szarka Jóséff ha kezesség alatt volna . . . sístáltatása aránt a Cavenseket kellenék meg zerdíteni [Ks 101 Haller János aláírásával Nsz-ből]. 1784: Tettzet vala Nagyságtoknak az Exponens Haller Heereseket praemonealni, hogy a' melly praetendált tizen öt ezer Forintokat . . . Gróf Haller János ur ó Excellentiája kezességire adott volt Bornemissza János Ur azon Summát a' Cavens Gróff Maradéki meg fizetnének (így!) [JHb LXVI/38].

kávéörölő kávédaráló; rísnítá de cafea; Kaffeemühle. 1756: Kávé örlő Nro 1 [Somkerék SzD; Ks]. 1757: egy Kávéörölő xr. 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 143a]. 1785: Egy kave örlő 2/4 [WLT Cserei Heléna jk 7b]. 1791: Egy nagyotska szerű Kávé örlő avatég [Mv; MvLev.]. 1802: Egy rossz kávé örlő rezes [Ne; DobLev. IV/858. 8a]. 1804: Káfé örlő [Borosbenedek AF; SLev.]. 1849: kávé örlő 1 [Széplak KK; SLt 17] | Kávé örlő, és egy kávé maschina [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — Vö. a *réz- és vas-kávéörölő* címszóval.

Szk: *rézgaradú* ~ *rézgaratú* kávédaráló. 1848: Réz Edények . . . Egy réz kávé örlő 1 Egy rez garadu kávé örlő 1 [Szászkerked K; LLt].

kávéörölő-igazítás kávéörölő-javítás; repararea rísnitei de cafea; Reparatur der Kaffeemühle. 1834: Kávé örlő igazítás 15 x [Dés; Törzs. Dési taxalisták 4].

kávépergelő I. *mn* kávépörkölő; de prăjit cafea; Kaffe röstend. **Szk:** ~ *masina*. 1837: egy kávé pergelő masina [Budatelke K; Born. F. lh] * ~ *nyárs*. 1837: kávé pergelő nyárs egy [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ *pléh*. 1788: Kávé pergelő pléh nyársával [Mv; TSb 47] * ~ *serpenyő*. 1816: Egy kávé pergelő Serpenyő [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemissa Krisztina conscr.]. 1829: Kávé pergelő Serpenyő [Kv; Pk 6] * ~ *tepsi*. 1849: Kávé pergelő egy Tepsi [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *vas*. 1780: Kávé pergelő vas 1 [Bethlen SzD; BK] * ~ *vaslábosocska*. 1804: Káfé pergelő vas lábosotska [Borosbenedek AF; SLev.] * ~ *vasserpenyő*. 1797: egy Kávé pergelő 3 Labu vas Serpenyő [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

II. *fn* kávépörkölő; mașină de prăjit cafea, prăjitoare; Kaffeeröster/brenner. 1816: Kávé pergelő 1 Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

kávépor örölt kávé; cafea măcinată; gemahlener Kaffee. 1722: tsak az háromszori Cavézasrais néj néj tsésze és napjában 12 tsésze Cavé por den. 6 [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédj Jósef nyil.].

kávés I. *mn* 1. kávéfőzésre való; de fiert cafea; zum Kaffeekochen dienend. **Szk:** ~ *fazék*. 1816: Csatornás száju kávé fazek 15 xr [Kv; Born. IV 41] * ~ *kandli* kávéskanna. 1763: 1 Fejér réz kafes kandli 2 [Kv; TJK XVII/1. 17 Polykter-ház lelt.].

2. kávézásra szolgáló; pentru servit cafeaua; zum Kaffeetrinken dienend. **Szk:** ~ *edény*. 1837: Kívül barna, belől fejér kávé edények két Ibrik égy kenyérhez valo vaza, 5. felső és 4. also Findcsiakkal 12 darabb [Szentbenedek SzD; Ks 88. Osz. 9] * ~ *ezüstkorsó*. 1732: Egy Nagy kávé ezüst korso Lot. 76 [Ks Kornis Zsigmond lelt. 10] * ~ *pixis*. 1838: Egy habkeverő, egy kávé pixis [Szentbenedek SzD; Ks 88. 12]. 1848: Két Kávé Pixszisek [Szászkerked K; LLt] * ~ *porcelán kancsó*. 1801: Egy kávé Porcellány kantso [Vargyas U; CsS].

3. (szemes)kávétartó; pentru păstrarea cafelei; (Bohnen)Kaffebehälter. **Szk:** ~ *iskatulya*. 1792: Pléh kávé Iskutullya [TL]. 1821: Egy Kávé Iskutullya [Mezőmés MT; HG Mara lev.].

4. kávé-eszköz tartó; pentru păstrarea serviciului de cafea; Kaffeetrinkzeug-Behälter. **Szk:** ~ *láda*. 1730: Az

Ur ö Excellja Kavés Ládájában lévo ezüst Mú . . . Két Csokoládés Findsa Tartok [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

5. ? kávépörkölésre való; de prăjit cafea; zum Kaffeerösten dienend. 1789: vettem kezemhez . . . Egy pár kék portzellán fingsiákat, égy párcellán Ibrikkel edgyüt egy kávé pléhet [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1].

II. *fn* kávéháztulajdonos; proprietar de cafea; Caffebesitzer. 1757: Német István Uram egy este Vini Lajos nevű Kávészhoz hatod magával el menven, hét pohár rósólisért nékie egy aranyat adott [Kv; Mk IX Vall. 213].

◇ **Szn.** 1753: Kávés Jósef. Kávés Ludvig [Kv; Dica XVII. 1, 11]. 1756: Kolosvárat lakó Káfés Jósef [Kv; Mk IX Vall. 30].

kávésabrosz kávézó abrosz; față de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. 1732: 3. Török Varrásos hoszsu keskeny kávé abroszok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 18]. 1790: Kavés Abrosz Borzos Nro 2 [Sv; Ks].

kávéasztal kávézó asztal; măsuță pentru servitul cafelei; Kaffeetisch. 1789: Egy Kávés Asztalhoz valo tarca Keszkenő Rf 2 xr 6 [Mv; ConscrAp. 21].

kávécsésze kávésbögre; ceașcă de cafea; Kaffeetasse. 1743: Káfés Csésze gyenge 6 [O.fenes K; JHbK XXIX/28].

kávécsupor kávésbögre/csésze; ulciță/cană; Kaffeepap/häferl. 1797: Két Kávés tsupor Dr. 18 [Szág; IB III. CXLV. 22].

kávéserpenyő kávépergelő serpenyő; prăjitoare; Kaffeeröstpfanne. 1849: Kávé serpenyő 1 kávéörölő 1 [Széplak KK; SLt 17].

kávésfindza kávécsésze; ceașcă; Kaffeetasse. 1732: Egy Vizes kávé fingsiákat öblítő ezüst csésze Lot 23 [Ks Kornis Zsigmond lelt. 13]. 1753: Kávés Fintsia N 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1763: Hat fejér Kafes Fingisia talatskaival [Hsz; Ks 23. XXIIb]. 1790: Csokoládés Fintsia 4 Kávés Fintsia 8 [Sv; Ks]. 1828: 3 halott a városon Hajdoni Actrix Simény Biri Néném a kit eppen akkor ütött le a gutta midőn kávé Findsiáját már félíg ki ürítette volna [Kv; RLt Horváth Zsigmond Rettégi Györgyhöz]. 1846: Tiz pár kávé findsiák égy formák tálastol fejér arannyozott Szélü [SLt 17]. 1849: Kávés fin'sia bétsi procellán 30 Rfr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

kávésbrik kávécsésze/csupor; cană de cafea; Kaffeetasse/näpfchen. 1715: edj Caves Ibrik Ezüst Gira 1 Lott 4 [BfR]. 1765: Egy kised kávé Ibrik Cserép [Szentjakab MT; Told. 8]. 1787: Egy füles Nyakas kávé Ibrik [Kv; Ks 73/55 Osz. lev. 111]. 1790: Egy pár fejér portzellán kafés Ibrik kék pántlikával [A.jára TA; BLt II. 12]. 1812: Nagyob Kaffes Ibrich [Györgyfva K; LLt Csákipper 212. L. 3]. 1814: Egy Nagy Kávés Übrik 34 Lott . . . Más gömbölyü kávé Übrik 12 Lott [Kv; Born. IV. 41]. 1824: az ezüst portékáknak hasonfele része Egy nagyob Kavés Ibrik [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1].

Szk: *poncolozott* ~ *poncolt* (fém)kávécsésze. 1824: a' Remek^a léssen égy kis Pontzolozott kávé Ibrik [Kv;

ÖCjk. — ^aÉrtsd: a remekelni készülő ötvösinas számára] * *rovázatos* ~. 1837: Égy tokba . . . égy rovázatos kalány . . . Égy nagy rovázatos talpos kávé ibrik [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 19, 20] * *talpas* ~ → *rovázatos* ~.

kávéskalán kávéskanál; linguriță (de cafea); Kaffeelöffel. 1757: Két kis káffés ezüst kalán [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11]. 1765: Ezüst Leveses Kalány 1 Ezüst Kávé Kalány 1 . . . Pléh Kalány Nro 8 [Kóród KK; Ks 19. I. 6hoz]. 1789: Vagyon Ötves Rázer Joseff Uramnal 13 Lot és egy fél Könting Ezüst, mellyből egy Kávé kalán . . . bé jött fél Lot 1/3 könting [Mv; ConscrAp. 3]. 1791: Két ezüst kavés Kalány [Dés; DLt]. 1836: Három evő Kalány Hét kávé kis Kalány [Aphida K; RLt O. 4].

kávéskalánka kávéskanalacska; linguriță (de cafea); Kaffeelöffelchen. 1772: Ezüst 9 kávé kalánka [Egeres K; Ks]. 1800: Nyoltz kavés kalánka ezüst [LLt]. 1803: Nyoltz egy forma kávé kalánkák [Ne; DobLev. IV/858. 1b–2a].

kávéskalánocska kávéskanálka; linguriță (de cafea); Kaffeelöffelchen. 1748: Néhai Korda Sigmond Ur eo Nga Özvegye Nemes Iulia Asz(szon)y, dolgoztatott vélem . . . holmi kávé kalánostkakat és egy Néhány kés Nyeleket [Kv; Szentk. Sam. Jónás (42) vall.] | Én Frajja voltam Néhány esztendőkig az Aszszonyak Korda Sigmondné Aszonyomnak . . . vittünk volt ezüst portékákat oda e-szerint: egy ezüst ibriket 12. kis kávé kalánostkaival edgyütt [Bögöz U; i.h. Julia Szabo (22) vall.].

kávéskeszkenő 1. kávéskendő; șervet folosit la servitul cafelei; Kaffeetuch. 1788: 9. Tarka kávé keszkenyő [Mv; Tsb 47]. 1800: két káffés keszkenő [LLt]. 1820: Czipo Szaggato Keszkenyő 12 . . . Két Kávé Keszkenyő [Felőr SzD; BetLt Fráter Theresia kel.]. 1848: Négy különböző kávé keszkenyő fain 50 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1850: Asztal keszkenyő . . . Kávé keszkenyő . . . Ozsonya kis keszkenyő [Kv; Pk 5]. — Vö. a *kamuka-kávéskeszkenő* címszóval.

2. kávézó abrosz; față de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. 1816: Fél Selyem kávé keszkenyő . . . 20 Rf . . . Más Czérna kavés Keszkenyő . . . 5 Rf [Kv; Born. IV. 41]. 1817: Egy gyapot virágos kávé keszkenyő 3 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. 1819: egy hazi veres kávé keszkenyő [Kv; Pk 3]. 1849: Nagy veres Kávé keszkenő Roza bukétos formára [Körtvélyfája MT; LLt].

kávésmasina kávéfőző; aparat de fiert cafea; Kaffeemaschine. 1848 k.: Egy kitsiny kávé Maschina fájın rızből valo [Kisesküllő K; SL].

kávészín kávébarna; cafeneu; kaffeebraun. 1710: Egy kávé szín aranyos szoknya, aranykötés rajta [DánielAd. 90]. 1723: Az Urfinak magá(na)k Vétett menté(ne)k, dolmány(na)k, nadrág(na)k négy sing s három fertály kávé szín fantzia (!) posztót fl. 11/31 [TKI Huszti András kezével]. 1745: Egy Kávé szín tarka matéria szoknya Csipkés ezüst kötés rajta [Marossztkirály AF; Told. 19]. 1755: Ugorkának való Kávé szín Portzellán

Tálotska 1 1 Káfé szín fintsia tálastol [Batiz H; BK sub nr. 1020]. 1821: Kávé szín platirozott pleh Gyertyatarto [Backamadaras MT; CsS]. 1837: Egy kávé szín és egy fekete selyem és egy briner kurti 35 Rf. 30 x [Kvh; HSzjP]. 1850: Egy kávé szín frakk — egy fekete frakk [Algyógy H; Born. F. II Török Antal uradalmi biztos összeírása].

Szk: *pergelt* ~ sötétbarna. 1771: pergelt kaffe szín ezüst fekete selyemmel Krépsines Mente, Dolmány Nadrág [Nagyida K; Told. 19]. 1816: pergelt kávé szín kásmir fél keszkenő [DLt 802 nyomt. kl] * *sötét* ~. 1732: Sötét kávé Szín mente hiuzsal bället | Más sötét kávé Szín poszto Salavári [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7,9]. 1828: Egy setét Kávé szín vatirozott fain poszto kaput [DLt 118/1829 nyomt. kl].

kávészínű kávébarna; cafeniu; kaffeebraun. 1710 k.: Egy kavé színű ferfi beletlen mente . . . Egy uj kavé színű dolomany . . . Egy uj kavé színű Nadrág [LLt Fasc. 146]. 1752: egy Viselt Caffé színű Mente, ezüst fonál gombokkal [Észt. gr. Pekriné^a lelt. — ^aCsak így!]. 1775: Terésinek (!) hagyok 2. derekalyt egy káfé színű paplannyal [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Jánosné Boér Borbála végr.]. 1780: káfé színű keszkenyő [Hr 2/44]. 1824: a' köntös egy kavé színű Atlatz [Mv; Bállt 1].

kávészűrő strecurătoare de cafea; Kaffeefilter. 1788: Kávé szűrő zatsko forma jukatos pléh kettő [Mv; Tsb 47].

kávé tartó vas pentru păstrarea cafelei; Kaffeebehälter. 1748: Káfé tartó 1. Porozó egj [Vargyas U; CsS].

kávézás luarea cafelei; Kaffeetrinken. 1722: én Cavé, Téh, Rósolis, Nadméz etc accidentiákra gondot viseltem tsak az háromszori Cavézasrais négy négy tséze, és napjában 12 tséze Cavé por den. 6 [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédj Jósef lev.]. 1784: Grof Toldalgi Lászlo Ur ő Nga . . . M Vásárhelyi Nemes Udvar házának Felső Tractussában, az Uttza felől való nagy Palotáját adja által . . . Fridrich Novák ő Kegyelmenek és Feleségének oly véggel, és tzzáll, hogy ő Kegyelmek ezekben Tractirsággal, Vendég tartással, Bálok adásával, Biliárdozással, Kávézással, a' Kertbe tekézéssel az alább meg nevezendő Naturáléknak szabott árrokon kivül, magok telyes tettések és Limitatíójok szerint kereskedhessenek [Mv; Told. 16/87].

kávézik a bea cafea; Kaffe trinken. 1805: nem káféztam mert siettem a Particulába [Dés; KMN 101]. 1814: A' Grof el-kísérte a' Grofnét Enyeden innen a' Miriszloi Fogadoig, ott benn a fogadoban kávéztak [Mv; Tsb 12]. 1819: reggelenként a néhai Ur Kávézott, Ebédén Vatsorán mindenkor bort ivatt [Kv; Pk 2].

kávézó-abrosz kávéabrosz; față de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. 1811: 2 vastag abrosz 1 kávézó abrosz [Uzdisztpéter K; CU].

kávézó-asztal másujă pentru servitul cafelei; Kaffeetisch. 1801: Égy nagy kerek, égy Szegeletbe valo, égy hosszu, és égy kerek kávézó Asztalok [M.macskás K; RLt Détsai Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.].

kávészó-asztalkeszkendő 1. kávészó abrosz; fajá de masá folositá la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. 1806: Edgy kávészó asztal keszkényó külömb külömb féle viragokkal szöve [Ne; DobLev. IV/897. 1b]. 1852: 2 Nagy Kávészó asztal Keszkényó 12 Szemeljre valo [Torda; HG].

2. kávészó asztalkendő; şervet folosit la servitul cafelei; Kaffeetuch. 1818: Egy kamuka Abrasz Ehez 12 kamuka Asztal Keszkényók 83 Rf ... Harom vastagobb házi Szövés Abraszak ... Két Kávészó veres Asztal Keszkényók 12 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

kávészó-asztalocska másujá pentru servitul cafelei; Kaffeetischlein. 1787 k.: Katzko^a udvarban található Fa Eszközök Keskeny kavezó fél viseltes asztalocska [RLt. — ^aSzD].

kávészó-findzsa kávészócsésze; cească de cafea; Kaffeepfchen. 1736: Kávészó findzsia nro 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 158].

kávészó-keszkendő ? kávészócsésze; şervet folosit la servitul cafelei; Kaffeetuch. 1836: Egy házi szövött veress kávészó keszkendő [Kv; Pk 3]. 1849: Egy kávészó veress Keszkényó [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — A 'kávészóabrosz' jel-sel is számolhatni.

kávészó-kiskalán kávészókanál; linguriță (de cafea); Kaffeelöffel. 1773: Két nagy Ezüst kalán és három kávészó kis kalán [RLt].

kávészó kávészó itat; a da (cuiva) sá bea cafea; Kaffee trinken lassen. 1815: mást méltatlanul nem ruhaz Étellel itallal nem taplál s nem kávészó [Mv; Berz. 21].

kavilláció kertelés, köntőrfalazás; divagație, digresiune; Umschweife, Winkelzüge. 1796: ezen Cavillatiok általás azt jelenti ki az All Peres Ur, hogy a' Kereset alatt lévő Levél valósággal kezénél vagyon [Mv; TLev. 5/16 Transm. 72–3 tábl.].

kavillál 1. kertel, köntőrfalaz; a divaga; Umschweife/Winkelzüge machen. 1638: ezt Szabo Peterne monda neki hogy azt mondgya, mert nagi szemerem leszen ha azt nem mondod, megh penigh igen Cavillal vala Beszedben az Kupasne, En mondam ne Cavillal (!) hanem mond megh igazsan hogy nem voltal otthon [Mv; MvLt 291. 151b]. 1664: Csak ne kavilláljon egyfelé is, hanem most, ha lehet, szakaszd végét a gyúlésen [TML III, 22 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. kb. tévelyeg; a rătăci; im Irrtum sein. 1678: vgy czelekedgyék mind(en) Ember, hog az mi Kgl's Uruk eo Nsga mellé tarzia az hűségét, más fele ne cavallalon, mert bizony fel akad érette [LLt Fasc. 120].

kavillálás kertelés, köntőrfalazás; divagație, digresiune; Umschweife, Winkelzüge. 1664: mind csak kavillálás az, mert ha az fejedelmet ó nagyságát megtréfálta, tehát egy vármegyét még inkább [TML III, 20 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — ^aVas János]. 1677: Debreczen Városának állapottýrá nézve ... meg-határozatot a' Birák hítek kötelességek szerint, minden alattomban valo kedvezés, hir tétel, vagy cavillálás nélkül, szorgalmatosan fel-keressék^a, és ha kaphattýk

... feleségével, gyermekivel, és minden javaival tartozék meg-adni [AC 145. — ^aAz 1625 után a városba menekült jb-okat].

kavillálhat kertelhet, köntőrfalazhat; a se putea abate de la subiect, a putea divaga; Umschweife/Winkelzüge machen können. 1657: hagyam vala az tárház kulcsait Kún Ferenc, ki az magyar udvarnak hopmestere, Felvinczi Márton Fogarasi udvarbíró, ezeknek kezeknél, de titkoson, mert tudtam az szokás szerént következő tékozlást . . . de az én elmenésem után ottan mindjárt firatván őket az kulcsokért . . . nem cavillálhatván tovább előadták [KemÖn. 137].

kavillum kifogás, ürügy; pretext; Ausrede, Vorwand. 1678: Nemzetes Czegei vas János Ur(am) al(á)z(atos) requisitiojabul értyük hogy Nyerges András levé(n) adoss hét száz negyven forintokkal, mely summa pénz adosságát eddig valo sokszori requisitiojárás eő Kglnek ne(m) refundálták, hol egy hol más helytelen cavillumokkal differálták [WassLt a fej. Beszt-hez]. 1737: az Inctus olly Cavillumokkal és Subterfugiumokkal kívánnyá aggrávnálni az At, a mellyek magok(an) hamisítúséget nem involválnak, hanem többire mások(na)k diffamatioját, és maga Tisztib(en) való restes el-járását [Dés; Jk 246a]. 1740: az Controversiában forgo szena fű dolga, meg in A(nn)o 1707 inchoáltatott, és mind ez ideig is egy s más cavillumok és haszontalan exceptiok miat nem decidálohdhatot [Torda; Tjkt I. 186]. 1839: Méltotzasson irt számado Darvas Josefet arra szorítani, hogy minden Cavillumokat, és terquiversatiokat félre tévén — maga praetensioit sürgetőleg bé adni szoross kötelességének esmerje [Dob.; Somb. II]. — L. még RettE 98.

kazák férfi ruhadarab; cacacă; Kasack. 1710 k.: viseltem . . . szép vékony keményített ujjú gyolcs inget, mert annak az akkori módi szerént a kihásított ujjain, a kurta csak ágyékig érő dolmány-, vagy kazáknak ki kellett bugyogóson látszani, ezen felül vettem a kurta dolmányát . . .; ezen felül télben a kazákat [BÖn. 576].

kazal 1. széna/szalmakazal; şiră/stog de fîn/paie; Heu/Strohschober. 1558: Byro wram az thyzedeseknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogy el yaryak ees az Artalmas helen walo zenath Wdwaron wagy kerthbe valo kazalokoth, Nagy erews Bywnthethessel ky hordattassak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. 1594: Az Somlioi Maior kertben vagjon haro(m) kazalban zena eöll No. 107. Az ket kazalnak zeli es magassaga ket eöll az harmadik kazalnak zeli es magassaga masfel eöll. Az kraznai Maiorban uagio(n) . . . egi kazalban zena eöll Restal No 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15]. 1677: Vagyon ott most széna egy kazalban készen org. no. 6 [Rákos Cs; CsVh 54]. 1680: Csures kertben . . . Széna kazalokban^a [A. porumbák F; ÁLt Inv. 31–3. — ^aKöv. a fels.]. 1753: két ölös kazal [Mezőzáh TA; Told. 18]. 1771: nem akartam a M. Ur kazalait meg kezdetni [Esztény SzD; Told. 5a]. 1798: A' Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam, a' kazal 8. ölből állván ölit 20, 20 Rftokon [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.].

Szk: ~ széna. 1573: Stomp Ianos azt vallia hogi Nagi fwsteot latot az Darochy Maioraba, Be futamot

oda tahat Immar harmada egh az kazal Zenanak [Kv; TJK III/3. 190]. 1813: egy félbe lévő 4 Ölös kazal Széna 4 [Veresgyháza AF; Told. 18 Toldalági Kata lelt.].

2. gabonaasztag; stog de cereale; Getreidefeimen. 1680: Kölös kazalakban^a [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31-3. — ^aKöv. a fels.]. 1757: egy hoszszu Kazal Buza [Nagyercse MT; Told. 18]. 1831: két kazal széplettlen Zab [Mv; Berz. 20].

3. whány kazalny; de cíteva stoguri; von einigen Schobern (viel). 1647: Az Vizen tulis vagjon egy kazal szena [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1669: Egj zab asztagocska . Egj kazal szalma [Kóhalom NK; Ks 67. 46. 24a]. 1674: Vas Janos Ur(am) szena fűvét megh kaszáltatta, melyye(n) mostis edgy nehány kaszally szenaiat latom cő Naga(na)k [Mezőzáh TA; WassLt Grana Georgy (60) jb vall.]. 1704: Bonchida körül sok kazol szénákat felégették^a [Kv; KvE 283 SzF. — ^aA német katonák]. 1748: edgj nagy kaszaly szalmát azon sertések szélyvel gazoltak [Torda; TJKT III. 240]. 1753: Egy kaszaly Szalma [Karácsonfva MT; Told. 18]. 1776: egy kaszaly szalma [Mezőméses TA; WassLt]. 1824: (A) Csűrös kertben tanálatot egy kazal Szalma . . . hoszszu 5 öll Szel(essége) 2 öll [Mezőbodon MT; Ks 89].

4. (fa)rakás; grámadá/stivá (de lemn); (Holz)Haufen/Stoß. 1680: Az praemitalt házok és Sütő ház között vagyon Asszu fa egj kazalban org. no. 3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6]. 1696: vagyon az Veres Bastyahoz Ualo Cserep Ket Kazalb(an) [Bethlen SzD; BK]. 1716/1739: A Tüzre valo fátis hordják ki rakják kaszajba [A.csernátton Hsz; SzékFt]. 1761: Jo rakás vagyis Kaszal ki hegyesített csere karois vagyon a Csűrös kertb(e) [Spring AF; JHb XXIII/31. 44]. 1818: a' kerüllöknél nagy Kazal fát láttam [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

5. whány rakásnyi; de un anumit număr de grămezi; von einigen Haufen. 1674: Egj nagy tűzre vágott kazal fa [A.porumbák F; UF II, 607]. 1676: Vagyon az külső Várban . . . egy kazal aszu fa [Fog.; i.h. 705].

6. földhányás; grámadá de pământ; Erdaufwurf. 1681: Az szőlő földelni valo hasznos jó új földet igi csinálják: oldalab(an), allyban (: valahol helye vago(n) :) mind gypestől nagi hoszsu kazal földeket hanak ószve jo magassan; harom vagy négi esztendőre alkalmasint ószve érik [Vh; VhU 586].

kazal-fa kazalba rakott ölfá; lemne în stinjeni; Klafterholz. 1849: Láttam hogy a Molnar Nonuj vitt két szerker Kaszaj fát [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.]. | ezek hordották el a' kaszal fákat — mely volt harmincz öl, melynek öle ért két pengő forintot [uo.; CsZ].

kazalmaradék rãmásije dintr-un stog; Schoberrest. 1629: Vagyon egy zab-asztag . . . Kazal maradék, egy kevés széna [Szu; SzO VI, 103 Székelytámadt vár lelt.].

kazalocska kis kazal; stoguşor; Schöberchen. 1650: Egy kazalacska s Eötteódfel kalangya szena [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. 1735: Csak edgy kalongya széna van az is el fogy . . . hanem van még az katonai^a határon két kazalocska [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev. — ^aK.]. 1765: Margai Ferentz Vram(na)k . . . Vagyon a Csűrös kertben egy kalongyátka szenaja és egy kazalatska szálmája [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9]. 1804: 3. Kazalatska Szalma [Hosszútelke AF; Kath.].

kazalozás kazalrakás; clădirea stogurilor, clăire; Schobersetzen, Auffeimen. 1843: itt tűnik ki, hogy ők valóban . . . kazalozás kalongyálás- és asztag rakási mester(se)geket nem értenek [F.zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

kazamata cazemată; Kasematte. 1647: Az maros felől kasamatahoz valo öregh Gerenda kikett fel kell emelni az Kasamatara vagjon hét Az masik Kasamata megh vagion Gerendazva [Marosillye H; Vlt 55/5415]. 1653: A mely torony a várban vala^a . fundamentumából lerontottam, mert a bástya kasamatáját arra vittem [ETA I, 148 NSz. — ^aA görgényiben (MT)]. 1662: (A) Veres és Aranyas két bástyáknak^a napkelet felől való oldalait s kasamatáit löni, törni, rontani, vini legalkalmatosabbnak ítéltek vala [SKr 590-1. — ^aA váradi várban]. 1681: a' Fejer Bastya Also Contignati(o)janak mostan jaro garadicza nincze(n), el bomlott. NB . . . Ez Kasamata volna, de többire ganajjal teli, kár hogy ki nem tisztítottak [Vh; VhU 519]. 1696: ezen Bastyanak az Kasamatajab(an) vagyon ket Hordo ó Bor [Bethlen SzD; BK]. — L. még SKr 301, 591, 597, 599-600, 609, 614, 620; UF I, 97, 395, 398, II, 101, 103-4, 310, 312, 335-6, 542.

kazamata-forma kazamataszerű; în formă de cazemată; kasemattenartig/lörmig. 1694: Ezek alat va(gyo)n egj Bolthajtasos Teglabol csinalt Kasamata forma pince, valami Algyu Kerekeket tartanak benne az netek [Kövár Szt; JHb Inv.].

kazamatás cu cazemate; mit Kasematte. 1662: Görgény várának, hogy csak az éjszakra való szőlőhegyéről állíthatatnék lövéssel való ártaima, az ellen egy igenigen erős kórakású, kétszárnyú öreg kasamatás bástyát indított vala^a | Fogaras várának igen nagy széles, teli vízzel való mély és bélétt árka volna, s nagy reguláris kasamatás bástyái [SKr 295, 668. — ^aI. Rákóczi György].

kazán cazan; Kessel. 1846: Adórendszer . Velnicéktől és Szeszgyáraktul Ezen előzmények után jávásolom: Velnicékre (: az az: gépszerkezet nélküli közönséges kazánokkal ellátott pálinkaházakra :) a kezelő Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni . . . Kazán-pénz minden kazántul, a Velnicés' fej-adójával egyenlő mennyiségű [Br. Kemény Dénes, Érdekegyeség (Kézirat az EMLt-ban) I. köt. VIII. 1.].

kazán-pénz kazánhasználati adó; taxă pentru folosirea cazanului; Kesselgeld. 1846: Velnicékre . . . a kezelő Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni . Kazán-pénz minden kazántul, a Velnicés' fej-adójával egyenlő mennyiségű [Br. Kemény Dénes, Érdekegyeség (Kézirat az EMLt-ban) I. köt. VIII. — A teljesebb szöve. *kazán* al.].

? **kazármáta** kaszárnya, laktanya; cazarmă; Kaserne. 1715: (A) keresztnél, Kómál tetején akarnak várat építeni hogy ha akarjuk, hogy a német militia ne lakják rajtunk, tehát oda Kómálra kell építeni valami lakó hájlékokat nekik — melyeket ő kazármátáknak nevez [Kv; KvE 295-6 Szr].

Nagy valószínűséggel csak az emlékiró tollán alakkeveredéssel (*kazamata x kazárma*) keletkezett alakulat.

kazetta tégely; creuzet; Tiegel. 1570: Festeket. Mi-keppen kel chinalny. Vegy Terpentinat, lakkal, törd meg. Jol lagian, oztan egy kis kazetaban föld meg es Jo lezen [Nsz; MKsz 1896. 366]. 1580: Jo zep festek Mint egy somalch Az terpentinat föld meg az Meg tö-röt lakkauval egy kis kazetaban es Jo lezen [Nsz; i.h. 369].

kazimír kásmír (kelme); caşmir; Kaschmir(stoff). 1806: 3 3/8 Sing kazimir 12. 37 [Mv; Ks 34. VII]. 1806/1818: 7. Sing Szederjes Kazimir [Mv; Told.]. 1808: 2 nagy keszkenő Kazumir [Mv; i.h. 22]. 1822: 1 Sing fekete kazimir [Mv; DE 3]. 1829: 5 Sing Kázimír [CsS] | Szenkovits Kájétán boltlyabol 12 Sing Kázimír Rf 48 2 Sing fekete Kazimir Rf [Kv; SLT XLI].

Az ÉrtSz a címszóbéli szót *kázmír* (~ *kázmér* ~ *kasmír*) alakban szó-tározza. Szerkesztésünkbe a szó, valamint összetételi a forrásainkban szinte kizárólagosan jelentkező alakban került be.

kazimír-félkeszkenő kásmír-keszkenő; basma de caşmir; Kaschmirtuch. 1816: pergelt kává szín kásimír fél keszkenő [DLt 802 nyomt. kl].

kazimír-keszkenő kásmír-fejkendő; tulpan de caşmir; Kaschmirkopfuch. 1807/1818: 1 Nagy Kázimír keszke-nyő [Mv; Told.]. 1808: 2 Nagy modi Kazumir Keszke-nyő [Mv; i.h. 22]. 1809: Egy rósa szín Kazimir keszkenő [Koronka MT; i.h. 19]. 1810: Módi kazumir keszkenő [Mv; i.h. 74] 1818: Zöld kazimir keszkenő [DLt 251 nyomt. kl]. 1835: Nagy Cazimir Keszkenő mosonénak [Born. O. Ia]. 1847: Egy portubák színű földű, a közepé-ben három rendbeli kerek czifraságokkal ékesített, kö-zepében egy sárga csillag lévén, a széle körül külömb kü-lömb féle fejtér és sárga virágokkal díszesített kázmér (!) keszkenő [UnVjk 141].

kazimír-köntös kásmírruha; rochie de caşmir; Kasch-mirkleid. 1832: Kék párisi Caschimér köntös [HG Br. Brukenenthal lev.].

kazimír-kukulíkökeszkenő ? kásmír-kalikófejkendő; náframá de caşmir; Kaschmir-Kalikokopfuch. 1806: 1 Kazimir kukuliko kesz(kenyő) 15 [Mv; Ks 34. VII].

kazimír-lájbi kásmírmellény; vestá de caşmir; Kasch-mirleibchen/weste. 1805: egy fekete virágos Casimir Lajbli [DLt nyomt. kl]. 1810: Egy Kázmér Lájbli [Mv; MvLev.]. 1829: Egy férfju Sáál f 6 — xr. egy Giráf Kazem-er Lajbli f. 8 [Ks XXXb].

kazimír-mellény vestá de caşmir; Kaschmirweste. 1850: Veres Casimir mellény kettő, a b. Borenemisza családí czimeres gombokkal 7 f 30 xr [Algyógy H; Born. F II].

kazimír-nadrág pantalon de caşmir; Kaschmirhose. 1824: Egy ujj Kazimir Nadrág [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt].

kazimír-nagykeszkenő kásmír-vállkendő; maramá de caşmir; Kaschmir-Umhängetuch. 1817: Egy Veress ka-zimir virágos Szélű nagy keszkenő Rf. 3 [Mv; MvLev.

Simonffi Zsuzsánna hagy. 3]. 1821: Egy viseltes színe hagyatt kazimir Nagy keszkenő [Mv; i.h.].

kazimír-posztó szk-ban; in constructii; in Wortkon-struktion: ~ *kurtaréklí* rövid kásmír réklí; bluzá (fe-meiascá) de caşmir; kurzer Kaschmirtulifant. 1811: Egy Fekete Kazimir posztó Kurta Réklí [Görgény MT; Born. XXXIX. 43].

kazimír-sapka şapcă de caşmir; Kaschmirmütze. 1847: Klinger Wencel . fejül egy kerek gombal öszve-huzott hamuszín casemir sapkát viselt [DLt 633 nyomt. kl].

kazimír-sisak caschetá de caşmir; Kaschmirhelm. 1806/1818: 1 Fain veress Kazimir Sisak [Mv; Told.].

kazimír-spencer kásmírzubony; spenşer/bluzá de caşmir; Kaschmirspenzer. 1820: Egy kitsi Kázimír spentzel két Arány Gombal [Mv; Told. 19].

kazinci magyar mentefajta; un fel de mintean ungu-resc; Art ungarischer Dolman. 1866: tavaszi szürke ka-zinczi [Meggyesfva MT; LLt].

kazul I. *mn* perzsa; persic, persan; persisch. Szk: ~ *kard*. 1642: egy aranyas kazul kard [Koronka MT; Told. Ia. II Toldalgi Mihály portai követ leit.] * ~ *követ*. 1619: találék egy jó magyarul tudó törökre ki ... az perzsa követ mellett volt kérdezém, ha ugyan igaz-é, hogy jó kazul követ? Az is azt mondá hogy ő együtt jött az követtel Konjáig | Mikor Ahmet császár egykor Drénápolyból hazajött vala, és az drénápolyi kapun pompával béhozták vala ezt az kazul követet minden pompával . hozák bé [BTN⁴ 241, 268] * ~ *pasa*. 1618: az kazul pasa az többi között Perzsiából írta az hatalmas császárnak^a | jutott egy posta Perzsiából az fővezértől ... ez azt hozta, hogy a kazul pasa Tebrizig eleibe jött volt az vezérnek ... megvittak, és ... victor lött az vezér, és a kazul pas(a) igen kevés magával szaladott el [i.h. 145, 152–3. — ^aKöv. a nyil.] — L. még i.h. 125, 170, 193.

II. *fn* a perzsa; persan; Perser. 1614: azt mondá az pasa, hogy: kazul, csilali^a mind az hatalmas császár ellen volt, s mit használtak véle? [i.h. 77. — ^aA török *csilalia* 'lázdó, szökevény' (i.h. 480)]. 1618: úgy meg-verték az kazult, hogy az fővezér az maga seregével csak rea sem érkezett az derék harcra, addig elfutott az kazul pas(a), oztán mindenütt utána az tatár hárm | (Görcsi Mehemet pasa) mondá, hogy: Hová tegyük hát mi osztán az mi hadunkat, ha megbékélünk az kazullal, mert az mi hadunk nem nyughatik és vesztég nem ülhet [i.h. 154, 171]. 1657: Huszref pasa nagy triumphussal jüve, meghozván azt a híres Abaza pasát, ki az kazulhoz adhaereált vala [KemÖn. 88].

kazula miseruha; odájdii; Meßgewand. 1586: Ez Niolcz Zaz, tizenegy forint Niolczva(n) ket penz ... Igyarto Simonnak, Es Weisz Tamának Egyház fiaknak eppen kezeknel maradoth, Nem tudwan eheöz, az Casu-lakat Es kywe (!) Iaro Ezwst Zerzamokat es egieb Inuen-tariumot zwnieget es efelet [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. 1588: Az egihazfiaktol ... Weisz

Tamastol ig Veottek zamoth: maradot volt Nallok . . keesz enzwl . . Restantiaul ide nem tudwan az kjeuol Jaro ezswt marhakat, zwniegeket, Casulakath f. 760/43 [Kv; i.h. 4/II. 18]. 1589: ladakat czinalt Aztalos Jstuan, mellicke kasuliakat (!) raktanak [Kv; i.h. 4/X. 5]. 1634: Az mi Templumhoz valo ezkeozim vadnak mindenfele kepek, Casulak, Monstrancia, kehely, Ampolnak, es mind effelek egyebek . . azokat chak ide az Monostori Templumhoz Applicallyak, az ott lakó Jesuita Paterek [WassLt Wass János végr.]. 1790: Templombeli porteka . . . Egy Rongyos Casula [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. 1804: A Templomban tanáltato Mobiliak Kazula arany készülettel Albák nro 3. [Tresztia H; Ks 108]. 1808: Miséhez tartozo Casula [Bodola Hsz; BLT II/11].

Szk: *aranyos* ~. 1585: Egy zeold Aranyos Casula Ad f 4 [Kv; Szám. 3/XIX. 4. — A Szt. M.-t. eszközeinek inv.]. 1642: egy aranyas kazul (!) [Koronka MT; Told. 26] * *aranyszínű* ~ → *tarka* ~ * *fejér* ~ → *veres* ~ * *fekete* ~. 1732: találtunk, egj fekete Casulat, egj manipulust, és Stolat mind kettőt feketét [Köröd KK; Ks 12. I] * *sárga* ~ → *tarka* ~ * *színes* ~. 1796: Ordinár Színes kasula I Ordinár Fekete kasula I [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.] * *tarka* ~. 1585: Egy arany zinew tarka Casula Ad f 3. Egy Sarga Casula himes keresztew Ad f I d 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 4. — A Szt. M.-t. eszközeinek inv.] * *veres* ~. 1790: Egy veres s kozepin Fejer Casula Sellyem Poszomanttal s készülettel [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

kazulás csuklyás; cu capișon/glugá; mit Kapuze (versehen). 1788: Nyul bőrrel bélett kasulás fekete mente | Zöld bagazia nyul bőrrel bélett kasulás Mántli [Mv; TSB 47].

kazul-varrás perzsa-hímzés; cusăturá/broderie persană; persisches Sticken. 1574: egy ala varrot Eleőkeőteő kazul varrassal viselt [Gyf; JHBK XXI/2. 5]. 1576: Wagon harmad eleo Rwhays kazwl varrassal warroth három Rendel [Szamosfva K; JHBK XVIII/7. 6].

kazup¹ I. kb. fakéreg-puttonyka, *táj* kászu; vas (fäcut) din scoarță/coajă de copac; kleines buttenartiges Gefäß aus Baumrinde. 1652: Egy tonnaban fenyő szurok kazupokba(n) [Görgény MT; Törzs]. 1681: Fenyő Szurok kazuppal Nro 2 [Vh; VhU 530]. 1718: Szurkot két Kazuppal küldött [Szurdok Mm; TKI Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1787: Moston egy szekeret fel inditván rakattam: 3 darab sotlan fris iros vajat egy kazupb(an), 13 kupa Csikot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1793: Ezen alkalmatosságtól küldök Nagyságod számára két kosárba és egy kazupban szépen lapu közé rakva, három féle szép Cseresnyét [Hada Sz; JF 36 LevK 286 Benkő Elek lev.].

Szk: ~ *fenyősajt*. 1681: minden havostol (: a' kin Esztena vago(n) :) nyárban tartoz(na)k haro(m) haro(m) jó őregh Sajtot adni Kazup fenyő Sajtot . . . Kazup szurkot, harmat harmat [JHB XXXII/56]. — Vö. a *kazupos* címszóval.

2. whány puttonyforma fakéreg-edényi; de čiteva vase mari (fäcute) din scoarță de copac; von einigen buttenartigen Gefäßen aus Baumrinde. 1714: 4 jó Tehetős szénás Juhos Emberre répartáltam . . . Két Kazup szur-

kot, melyb(en) 40 kázual vetettem, az milljen kazukkal szokták be adni [Szurdok Mm; TKI. Zólyomi János Teleki Pálhoz]. 1748: administralt Nuczul Hajdu által Ruszka Pojáni udvarbiro Kovátsi Illyés u(ram) ő kglme Huszonöt kazup Szurkot n. 25. egj véka fenyő magot — met. I [Kendilóna SzD; TKI].

kazup² ? 1817: Zsiván Filipinus . . , a' ki eredetere nézve Slavonai visel magos, kerek kalapot (!), fejér kazuppat, és botskort [DLT 69 nyomt. kl].

kazupos kászus (kászuba tett); (pástrat) în vas făcut din scoarță de copac; in Rindebüttchen (gesetzt). 1681: Kazupas fenyő sajt nro 165 Kazup szurok. nro 165 [VhU 218]. — Vö. a *kazup* címszó ~ *fenyősajt* szával.

kázus I. eset; caz; Fall. 1657: A fejedelem . . . az Morva szakadékján lévő hidon menvén által^a, az hid egy helyen meg tanálván lyukadni . . az fejedelem nyakra-főre az magas hidról leesék az vízben . . de az fejedelemnek nagy bátorsága látszék ez casusban is, mert semmi confusio és alteratio benne nem esmérteték [KemÖn. 48–9. — ^aBethlen Gábor az 1623. évi morvaországi hadjárat idején]. 1668: En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes eletemb(en) valo bor nem iszasagra excipialvan ilyen Casust, hogy harmad napi betegsegemb(en) a dolog ugy kivanvan, hatod resz ejtelnyi bort szabad legyen nyavalyam terhenek könnyebbitesere meg Innom [SzJk 102]. 1721: nékem szándékom innen Görgényben^a mennem, ha csak valami extraordinarius casus nem impediál [Gyf; Ks 95. — ^aMT]. 1772: Nékem ugy látzik hogy ezen dolognak és Casusnak fővebb oka Vermes János volt . . és hogy azon szerentsétlenség nem szánt szándékbol esett [Torockó; Boslá]. 1840: Nem esméri el hibáját a panaszlo asszony — mivel már elátolkodott . . . tagadásra vette azon Casust is [Dés DLT 36/1841 Kovacs János városi hajdu ltr.].

Szk: ~ *esik (rajta/vkin)*. 1677: Estenek néha illyen casusok-is, hogy némellyek az Országnak publica Constitutioi és Articulusi ellen protestatiot tettek, testimonialist-is ki-vévén rola [AC 188]. 1736: az Actor lovaival meg nem allott hanem tsak continuálta meg szelesedett lovaival uttját mely miá esett rajta a casus [Torda; TJKT I. 117] * ~ *történet (rajta)*. XVIII. sz. eleje: Minemű véletlen és minden remenségünkenn kívül valo Casus történt a' napokbann rajtunk, gondollyuk eddig szerze nyargalo hirekből értette Excellentiád [LLT]. 1783: Szivem rebegésével félek hogj valami véletlen Casus Történik én rajtam [Torda; KW] * *fatális* ~. 1837: azon szerentsétlen tűzi veszellyek karát melyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a Zállagba vevő Ur tartozik viselni, ki vévén a fatális Casusokot um. a menkö vagy rosz emberek gyujtogatásából eredett . . károsodásokot [Dés; BetLT].

2. *jog ügy; cauză*; Sache. 1584: Tartozikis az poztos sowago az biro pechetire az fellwl megh lrt dolgokirth es Casusokba eleő Jwni Teörvinre de nem eleb hane(m) veczernie zekre [Torda; DLT 212]. 1585: eo Nga keg(él)-meszen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgja(n) és varosy Ember, Semminemeo Attestatoriaual Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemeo Kiraly vagy Vaida embere

elybe az varossy keosseget soha semminemeo Wdeoben es casusokba(n) [Kv; TanJk I/1. 16]. 1667: si juris az Törvenytől meg kívánom hogy a' D(omi)nus Inctus azon büntetessel büntetessenek mint azok kik effele casusokba(n) incurraltanak [Kv; RDL I. 148]. 1671: A' Szász Atyánk-fiai részéről concludaltuk Nagd consensusból hogy bizonyos casusokon kívül ő kegyelmek között privata personak immediate táblára ne evocaltatnának [CC 50]. 1701: Generosus D. Samuel Cserepi de Deés Ductor ejusdem oppidi Dees solemniter protestala azon, hogy . . . a Deesi Tanacs az ő kglme Hannagsag beli Ratiojat el nem akarja igazítani Melyből ha mi oly . . . Casus következnek se I(ste)n se ez vilag előtt Maga es Posteritasi ne causaltassanak [Dés; Jk 322a]. — L. még AC 77; TML VIII, 3.

3. büntett; delict, infraciune; Straftat. 1677: A' Gyilkosságnak Casusában az a' régenten bé-jöt, keresztységhez nem illendő szokás, mely miat a' holt testek sok ideig föld színén tartatnak, ugy mint a' mely mondatot tetémre valo hívásnak mind ezek a' Székelység között in perpetum tollaltattak [AC 151]. 1776: ha effele Casusok simplicit(er) el halgattatnának, sok szánszándékkal való cselekedendő dolgokis véletlen történeteknek allegáltathatnának és így sok rosz casusokra ut adattatnék [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. 1784: A Bányák, és Bányászság felett valo controverσιαkból származo Causák az eddig bé vett Rendtartás, és Constitutiok szerint az Toroczkai foruman folyhattnak, és a Mlgos Possessoratus eleiben appellaltathatnak ugy mind azon által, hogy ha az Bányákon Lopasok, Gyilkosságok, egy szoval akkarmely Personalis dolgok interventionalanak, azok . . . a személyes actusokból származo casusok között számláltassanak [Torockó; TLev. 2/6 3b–4a].

4. véletlen (eset); întâmplare; Zufall. 1585: Vallatwan kenoztatwan az Ersebetet Semmyt nem vallot seót hittel Nagy Eskwessel mondotta vallotta hogy Casusbol tudatlanul leot, es ment ell teolle, es nem tudta hogy giermek legie(n) [Kv; TJK IV/1. 454]. 1764: ha az illyen Casus^a admittaltatik sok rosz consequentia következnek, mert nem tudván kib(en) mitsoda intentio vagion a szánszándékos gyilkosságot Casusnak neveznek [Torda; TJK V. 246. — ^aTi. szánszándékosnak látszó emberölés gondatlanságból származo emberölésre nyilvánítása].

5. vkinek/vminek ~ a el/leesése/este; cãdere a cui-va/ceva; js Fall/Sturz. 1825: mi el szaladtunk feljebb az erdőben, s onan látuk a Veszutz Vaszilika casussat, és le agyaltatását [Kötelesmező SzD; TSb 47]. 1841: mind az ők együtti vallamások sok confrontatiojából, mind az al őri tsordásnak, akire provocal, hogy látta a casussát a tsikomnak szemtől szembe, amazok(na)k le házuttolásából, nem egyéb fortélyoknál jön nyilvánosságra [Dés; DLt 1541].

kázsmír l. kazimír

kazsulirozás hízelgés, talpnyalás; linguşire, linguşală, măgulire; Schmeichelei. 1894: Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját visszavonta Most ez a gaz kölyök, ez a Bede odadobja neki a rajzomat alacsony kazsulirozásból, s Kiss azzal figurál ki, hogy közli [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhoz].

A mai köznyelvi *gazzsuliroz* igére gyűjtésünkben nincsen erdélyi régiség-beli adalék, viszont Petelei, úgy látszik, a számszót csak a *k-s* alakváltozatban ismerte, éppen úgy, mint Gyarmathi Sámuel [Voc]. Ez az alakváltozat a magyarban a régi német *kajolieren* (< fr. *cajoler*) közvetlen átvétele lehet [TESz].

kebel 1. mell; piept; Brust. 1568: Clara Rlta Luce Nagy . fassa est az Bekenne fogtassa meg immar, ha iambor azzony az oruos Annat hyzem a' meg mongia ozthan ky wõtte el kebelebe (!) tarchia az orrot^a [Kv; TJK III/1. 120. — ^aA fog. ilyen zavaros, de legrégebbi voltaért és hangátvetéses alakjáért be kell iktatnunk]. 1569: Lucas Custos Campi fassus est hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wiccy Janos vramnak hogy te Vicye Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea kerytettek vala, Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciawal [Kv; TJK III/2. 172b].

2. a női ingelő kebel/mellrésze; pieptul cãmăşii femeieşti; Brust/Vorderteil des Frauenhemdes. 1570: Zigarto Balintne Anna . Aztis vallya hogy eccher . Zeoch Demeter . eoeth meg fogia es az kebelebe akar volt Nywlny. Es eo ky Rantotta Magat kezebewl [Kv; TJK III/2. 83]. 1584: Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne Rosa Gazdagh Georgne egy Arant valliak hogy Zedeskort estwe leonek volt az Mesgyen, Es ezt Zemekel Lattak hogy farkely Miklos Az Terden All vala es az leany Az hatan fezkik volt, Az leannak penigh mind Nytwa vala Az kebele . . . meg meg zolítok mondwa(n); veztegh chak farkely Miklos, meg mondom Az felesegednek othon, De chak Newethette [Kv; TJK IV/1. 227].

3. az ingelő és a mell közötti rész; sín (spaşiuł dintre piept și cãmăşă); Teil zwischen dem Vorderteil des Hemdes und der Brust. 1590: menek korchomara hat egy zegenj Ven ember sirankoz tepi magat, hogy a' keobebeol mas fel forintoth loptak [Kv; TJK V/1. 27]. 1591: Merai Thamas . vallia . . . az czwst keozot latek egi kis feier boglaroczkak . . . foga a Dayka es az teobibul egiwt kebelebe teue [Kv; i.h. 180]. 1597: Varga Jmreh . . . wallia az megy ereskor latam hogi az Feörkeol Mihaly fia az Chizar Peterne kerti feleol az zorosbol ele ieo wala az kebele rakwa wala geywmeölchel [Kv; TJK VI/1. 106]. 1610: Kouaczj Birtalannenak az kebeleben uala egi keotelek penz [UzT 4/3b]. 1655: meg mérven az aranyat, az után be tötték az kebeleken [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. 1720: eo kglme hoszta az pésznt az én házomhoz és eo kglme olvasta felis az falu(na)k mégh penigh az kebeliből vöve elő [Somstelke KK; MbK 133]. 1748: az Inctus töb complex és Malefactor Társaival edgiwt invádálwan étszaká(na)k idején az Harasztosi^a szőlő hejget kebeleken fel szedett kövekkel a pásztorat adorialtak és hajgálták [Torda; TJK III. 197. — ^aTA]. 1820: Bása Györgyis . . . panaszlá Nékem hogy Diszno öles alkalmazosságával a' Kebelibe rejtett Diszno hus darabokat is ki huzták [Várfva TA; JHb 48 id. Pálfi Tamás (57) ns arm. vall.].

Sz: hátán háza, ~ében kenyere. 1664: ez katonák is csak elmennek, mert azoknak csak hátán házok, kebeleken kenyerek [TML III, 108 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz Székelyhidről (B)]. 1796: Omnia mea mecum porto, a melly magyarul sokkal jobban így van kitéve: Hátán háza, kebeliben kenyere [EMLt Gyarmathi Sá-

muel Aranka Györgyhöz Götingából] * *ketteivel vannak ~ében kigyói*. 1671: Az magyarországi dologban is énnékem nagy akadályom vagyok, mert az ki által kellene azt végben vinnem, attól kell inkább titkolódnom és magamat oltalmaznom. Más nagy dolgra nézve is ketteivel vannak kebelemben kigyóim [TML V, 428 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból] * *kigyót keblünkben ne tartsunk*. 1664: kigyót keblünkben ne tartsunk, fizetetlen praesidiumot, hanem rendeljen ő nagysága, honnet léssen ezeknek fizetése meg [TML III, 78 Boldvai Márton ua-hoz] * *nem bátorságos/nem jó keblünkben/az embernek ~ében kigyót tartani*. 1662: Dunaniczit hallom, hogy Rácz Istvánnal correspondéal sőt Rácz István olyan szót is ejtett, hogy ő barátja Dunaniczi, az ki Dunaniczinek vét. neki vét Ha igaz, nem jó kigyót kebelünkben tartani [TML I, 351 Ébeni István ua-hoz]. 1672: Pelei uramban hogy nincsen Kegyelmednek egész hitele, az nem jó. Ugyan is kebelében embernek kigyót tartani nem bátorságos [TML VI, 34 Bánfi Dienes ua-hoz].

4. *átv szív; inimá; Herz*. 1710 k.: Arra fokadjunk-é hát, édes Istenem? mint a Jób baráti, hogy valami kép-mutatás vagy titkos, éktelen rút bűn vagyok az én feleségem kebelében vagy az enyimbem vagy mind a kettőnkben, és azért ront Isten ilyen majd példátlan romlással [Blm. 1021]. 1849: Vagyan ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra méltó nagy terepéj, Tölgyfa, melly alatt vagynak faragott kövekből alkotott ülő helyek, asztalak. — melly helyek gyönyörrel töltik el a' kebelt Tavaszban és nyáron át [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. 1854: a' hol vasónkény a fájdalom panaszát elnyomá a hazafi keble rejtekeibe . . . biztatásul: hogy ők is érzik bár a' balsors nehéz karjait [ÚjFE 3]. 1882 k.: Te Ödön . . . azon gonosz szándékok töltik el hazafiúi kebeledet, hogy valamely versenyen pályázzol vele? [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^a Az elkészült költői beszélyel].

Sz. 1665: Bő írásmról megbocsásson Kegyelmed . . . Kegyelmed köbölében akarám kiönteni az én sok méltatlan búsulásomat, a kikkel illeltem [TML III, 492 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. 1667: Az igaz barátság azt kívánván, hogy ember jó s gonosz szerencsáját barátjának kebelébe öntse, akarám Kegyelmedet én is útamról s dolgaimról tudósítani [TML IV, 142 Bethlen Miklós ua-hoz].

5. *vall* Isten kebele, mennyország; sínul lui Avram, rai, paradisi, împărăția cerurilor; Schoß Gottes, Himmelreich. 1710 k.: Elvetted ugyan az első feleségemet a halál által sok esztendő keserves betegeskedései után a te kebeledben megnyugtattad | jobb énnékem egy nap, egy óra, sőt egy szempillantás a te házadban, kebeledben, mintsem ezer nap, sőt ezer esztendő egyebütt a világnak legnagyobb dücsőségében is [Blm. 988, 1019]. — L. még Blm. 1038.

Sz. 1673: szólítá Isten ő felsége ki itt Fogarasba szegény Szentpáliné asszonyomat kit is Isten ő felsége bévitt az Abrahámnak kebelében, amen [AMN 152].

6. *vminek a derékrésze/kiöblösödése; burtá; partea mai largă a ceva; Mittelteil/Ausbuchtung einer Sache*. 1757: meg mérvén ezen Nemes Lako Jozságot A Középe tájékánn altal pedigh mivel kebele vagyis szélyesebb (igy!) mint a meg mondott betűje^a vagyok negyven-két öl egy Sing és egy arasz [Szentmihály Cs; Sándor conscr. — ^aÉrtsd: bütüje, azaz vége].

7. *csűrfiók; clădire anexă la șură; Scheunenschuppen*. 1633: Uagion egi io boronaua fel rakot öregh chwr ket felöl valo odva neki szegeletin törekné ualo kebele [Komána F; UF I, 314].

8. *vmely közösség/testület (saját) köre/szervezete; cadrul unei colectivități; (eigener) Kreis/(eigene) Organisation irgendeiner Gemeinschaft*. 1662: Szegény elromlott, s ha Isten nem könyörül, annál is inkább elromlandó Erdély, megnevelted vala hiszem sok szép ifjú népedet kebeledben e negyven esztendő alatt, megpihenvén a pogányi fegyvertől és rablástul mind ez ideig! [SKr 714]. 1706: Szakáts Kata ki Paráznság(b)an találattván a' Papisták közzé ment volt, onnan vissza jött, és az Ekklesia kebeléb(e) kéredzván, be is vétetett, s abszolvaltatott [Kv; SRE 95]. 1795: a Dombai köz helyek osztályára, a Tktes Vármege kebeléből érdemes Co(m)missarius Urak vagynak ki rendelve [Ádámos KK; JHb XX/18]. 1848: Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanálatnék akkor a falusi birák szoros kötelességekné tartják elsőben 12 Rft, azaz tizenkét rénens váltó forintokig megbüntetni [RSzF 266]. 1850: a' helybéli Kat. Térparancsnokság, hogy ezen tény ki nyomozására Hatosagunk kebeléből kinevezett Tanácsos Ferenci József aa mellé egy szükséges Cs. Királyi Katonai Egyént ki nevezni méltoztasson. Déés Város Tanácsából . . . Ki adta Veres Lajos mp h. fő Jegyző [Dés; DLt 1320]. 1857: Binetz István atyánkfia kívánna fiát Binetz Lajost Czéhunk kebelébe igtattatni [Kv; ÖC-Jk]. — L. még RSzF 105.

Sz. 1760: Somkereki Kertész András azon tseledetit^a meg bánván, vissza jőne Reformata Sz. Vallásunkra . . . vissza vévök az el tevelyedet Juhot Eklésiank kebelében [Kv; SRE 193. — ^aMás vallásra való áttérését].

◇ *Hn*. 1604: Az medúe vere(m) kebelen az kerten keouyl eleg hely Vagio(n) [Abásfva U; EHA] | be menek az Medúe Vere(m) kebelbe az diznoúal [UszT 18/100]. 1685: Szek alma Kebelib(en) [Szemerja Hsz; EHA]. 1697: eger kebelb(en) (k) [Kökös Hsz; EHA].

◇ *Sz*: *kivettetik vki szeretetének ~éből* a pierde dragostea/afecțiunea cuiva; aus js Herz ausgestoßen werden. 1783: Talám itéletet, és neheztelest is tiritett az Ur Notárius Ur én reám Ne vallyék azért hozzám eddig gyakorlott barattsági hivsége idegenséggé, és ne vettessem ki szeretetének kebeléből [Mezőszakál TA; Dob-Lev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] * *a tavasz megnyitja a maga ~ét* primăvara își face apariția; Frühling fängt an/erwacht. 1847: Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökröket számadások alá venni és pásztorolni [Zalán Hsz; RSzF 202].

kebelbarát meghitt jóbarát; prieten intim/la cataramă; Busenfreund. 1854: úgy hiszem, hogy örömtelen élttem lehunytával, ha kebel 's elvbarátaim lapozni fogják egykori igénytelen lapjaimat szerény emlékemnek: azon örömöket és fájdalmakat, melyeket én éreztem 's melyek közt irtam, vélem érzve némi felvilágosításokat is találhatnak benne [ÚjFE 5].

kebelbeli *vmely közösség/testület kebeléből való, vmely közösséghez/testülethez tartozó; din cadrul unei colectivități, care aparține unei colectivități; aus dersel-*

ben Gemeinschaft/Körperschaft stammend, zu derselben Gemeinschaft/Körperschaft gehörig. 1803: Instánunk^a alázatosan a Méltóság Kirallyi Administratiónak^a meltoztassék nekünk egy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arról adni hogy a Kebelebeli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegeyei Terhektől [Torockó; TLev. 15/9. — ^aA vh-i bányaigazgatásnak]. 1831: (Gazdája) noha . . . szinte 12 huszassal tartaznék, még se kaphatatt ki fizetésiből egy xrtis; arra valo nézt jelenteni kívánnya magát a Tttes Kebelebeli Magistratus előtt, és kéri indemnizálttatását [Dés; DLt 332. 9].

kebeles, kebles I. mn I. állapotos, terhes, viselő; gravidá, insárcinatá; schwanger. 1600: Farkas Antalnak feleségének az annia leany koraban lakot Lukach Janosnal ott meg keöbelesult . . . wgy zerze az zegeny we(n) embernek Gyeörgyfi Balintnak egy chep hire sem volt abba(n) hogy keöbeles wolna mi(n)d addigh is, mygh hazához witte, hane(m) az vtan esmerte megh hogy ollianos [UstZ 15/37 Janos Gergelyne Zetelaki Marta azzony vall.] | Gyeörgyfi Balint egywgyw we(n) ember wala eö neki hogy az leany kit az kett legeny neki zerze keöbeoles leött wolna, abban semmi hyre ne(m) wolt [i.h. 15/38 Balint Peterne Orsolia azzony, nemes zemely vall.]. 1666: az en Fiammal Jano Janossal, az ki mostan Vizaknan megh holt kebeles volt [Papalc Hsz; HSzjP Toth Janosne Anna (60) jb vall.]. 1724: Pekri Ur(am) Susi nevű Szolgálójával hál . . . hallottuk Sz. Királyon, hogy a mostani Szolgálója is kebles [Harcó MT; BK] | Pekri Uramhoz mentem kérdém pannát a Szolgátót, kijé ez az ruha. E bizony enyim, jaj mitsoda dolog ez, te bizony kebeles vagy, ő panna tagadta [M.királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.].

E jel-re I. az MTsz székelységi bizonyítékát.

2. ~ *birtokos* kb. törzsökös birtokos; proprietar bástinaş/autohton; alteingesessener Besitzer. 1836: Veress István Atyánkfa Nemes Torda Vármegeye Also Kerületében Torda Nemes Várossában Kebeles N(e)mese Birtokos [KW].

II. fn-i haszn-ban; cu funcție subst.; substantivisch gebraucht: terhes/viselő nő; gravidá, femeie insárcinatá; Schwangere. 1724: Tudom h(ogy) Pekri Ur(am) udvarából vagy négy kebeles kj ment [M.királyfva KK; BK. Krátunné^a (38) jb vall. — ^aCsak így!].

kebelesedik megviselősödik; a rámíne/fi insárcinatá; schwanger werden. 1724: Tud(o)m h(ogy) Ersók ott Pekri Uramnál meg kebelesedett, és h(ogy) a mostani Szolg(á)ója is kebelesedik új hallom [M.királyfva KK; BK]. — Vö. a *kebeles I. I.* jel-sel.

kebelesen állapotosan, terhesen; insárcinatá, gravidá; schwanger. 1600: Tud(o)m hogy ezt az Gyeörgyfi Balinth kesoöbzeri felesigit Ilonat keöbelesen wittek Gyeörgyfi Balint hazához, Lukach Janos zolgayatol esett terebbe [UstZ 15/38].

kebeleze csicseresz, markolász; a pipái síni cuiva; herumnknutschen, (ab)tappern. 1582: Cathalin Zabo Marthonne . . . vallia . . . Igiarto Georg feyerwary Jstwannehoz Niula . . . Vrsula feierwari Jstwanne . . . vallia

. . . eotet kebelezi volt [Kv; TJK IV/1. 53–4]. 1700: sem a' leány, sem a' legeny meg nem tagadtak, hogy tudniilik egy mast ne(m) markasztak es nem kebelezték volna es hogy a' Csür oldalai melle a' legeny nem nyomta volna [Dés; Jk 316].

kebelezett vhová bekebelezett/odacsatolt; (care este) înglobat în ceva; einverleibt, angegliedert. 1838: Alsó Fejér Vármegeyében kebelezett Sugadi praedium [EHA]. 1848: e királyi fő kormány nemes Alsó-Fejér megyében kebelezett Bucsum, Abrudfalva és Kerpenyes közönségek lakóinak bujtogatásával vádolt . kóbor nőszemélyt, Varga Katát a törvényes királyi tábla előtt indítandó bűnvádi kereset alá vetendőnek határozta [VKP 298].

kebles I. kebeles

kebleség öblösség; adinciturá; Ausbuchtung. 1662: a hegynek közepibe^a, mintegy térjes kebleségébe is egy nagy sorsánca még megannyi lövészszámokat helyeztetek vala [SKr 593. — ^aNagyváradon].

Az NySz e címszó alá 'si' ; einbuchtung' jel-sel egyetlenként ugyanczt az adalékok iktatja be.

kebli rendsz egyh vmely testület kebelebeli; din cadrul unei instituții; zu irgendeiner Körperschaft gehörig. **Szk:** ~ *előjáróság*. 1883: Kötelességévé tététtét az egyh. kebli előjáróságának a haranglábnak^a teljesleg lendő újból építtetése [ETF 107. 10. — ^aBotházán (K)] * ~ *tanács*. 1858: Ezen végrendeletem teljesedésbe vételét a' kolosvári ev. ref. ekklézsia kebli Tanácsára és előjáróira bizom, kiket e' végre tisztelettel fel is kérek [Kv; Végr.]. 1874: Értésére esvén kebli tanácsunknak, hogy Bálint János és Kador Ilona házastársak most is külön élnek, nevezett házastársakat újra összerendeli [M.bikal K; RAK 305]. * ~ *tanácsi gyűlés*. 1871: 1871. Februarius 14-n kebli tanácsi gyűlés tartott Benedek Pál helybeli pap elnöklété alatt [uo.; RAK 287].

keblű vmilyen érzelmű/lelkületű; cu suflet/simțămint; gesinnt, von irgendeiner Gesinnung. **Szk:** *nemes* ~ . 1846: A Belső Szolnok Megyei Példány kisdod ovoida építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési cikkeket ajándékoztak [Dés; Berz.] * *romlatlan* ~ . 1854: a' romlatlan keblű magyarnak százsorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [Újfe 5].

kece I. kecce

? **kecegető** . **Hn.** 1652: Az kecegető elöt (sz) [M.derzse SzD; DhN 39].

kecele 1. ?' 1582: Agoston Georg vallia az fogoly leany Ilona egkor feleségemnek eg kecelejet lopta vala el | Sophia Agoston Georgne vallia . . . Az keceleze lopasat(is) iol tudom [Kv; TJK IV/1. 103]. 1599: Sardy Janosne Ilona azzony . . . vallja Ez leany valamý fejer ruhajt lopta el, inget, kecelejet, es eleo ruhajat [Kv; TJK VI/1. 334]. 1606: Husuet napiara oztóttam ki az szegeniek ladaiból az Jspotalybeli szegeniek(ne)k Eggik azzonnak attam egy hitúan also Inget vgian annak attam

egj hituan keczelet [Kv; Szám. 12a/I. 49]. 1627: Keouet-kezik (!) az első Anyai Harmadbot Jutot Feyrnyem Ruhak Wicej Mathenak . . . Egy keczele fekete szyl raita tt f l d. 50 [Kv; RDL I. 132]. — Vö. a *gyolcs-* és *vásznon-kecele* címszóval.

Az NySz — egyetlen adalékkal, de más forrásokra is utalva — 'casula; Kirchenkeid' jel-t tulajdonít a szónak. CzF — Gyöngyösire utalva — a 'fejverelő . . . asszonyi kendő, ruha' jel-t szótárrozza, de a ny-i szinten élő 'kötény, ruha' jel-re is hivatkozik. Az MTsz 1. nagy, széles, bő kötény; 2. vászonlepedő; 3. fejverelő kendő; 4. meleg női ujjas; 5. ringy-rongy ruha; 'kézi batusy' szétágazó jel-c ismeretében nem tudjuk a magunk szükség-szavú adalékait értelmezni. A TESz is öt jel-sel számol.

2. ~ *szabatu?* 1653: (A szultán kocsi-jára) a szolalokk viselnek vala gondot. Azok a szolalok három százan vagynak; egy kézív vagyon egyik kezében, másikkban egy marok szép aranyos nyíl vagyon, dolmányok hosszú selyem ruha, azon feljül fejjér gyolcs vagy tafota keczele szabatu vagyon [ETA I, 133 NSz].

keese 1. pokrócfajta; checea, un fel de päturä; Art Kotze. 1602: volt Vas Gergelnelis egy kechebe takarua vramnak valami ruhay, az kechét megh adák de az Ruhák Oda leonek [Kv; RDL I. 73]. 1634: Oon es wuegh Pincze tokaimat, haz colteozetimet, karpitimat, szeonyegimet, zezel szekeimet, Adgy colteozetimet, derekalyimat, paplanimat, kecheimet, Lepedeojimet . . . hagiom az Erdelyben Colosmonostoron lako Jesuita Patereknek [WassL 73/1 Cegei Vass János végr.]. 1673: Egy Uy örög keese. kit Juda hozott . . . ött uy Kilin. Három uj scarlat szönyeg [Fog.; UtI]. 1700: Egj tarkas örög keese no I. Szakadozott Szünjeg no 16 [Ebesfva; UtI].

A szövegekben egymást váltogató *cs*, *cz*, *ts* hangjelölés miatt a *cs-s* formák esetében talán *kece* olvasattal is számolhatni. A TESz az oszm.-tör. eredetűnek minősített szót *kecse* alakban szótárrozza. Az átdo nyelv és az áttevő balkáni nyelvek jövevényszavainak *cs-s* hangalakja a magyarban is inkább *cs-s* hangalak felvételere készítetett.

2. szönyeg; covor; Teppich. 1669: Keczt én többit ilyent nem kaphaték hanem ezt elküldhetem Kegyelmednek; kívánom, az mely házban fel lesz vonva, sok emberséges ember lakhassék vigan [TML IV, 448 Székely László Teleki Mihályhoz]. 1684 u./1770 k.: unum Tapetium Kecse vocatum a Gregorio Domokos collatum [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227]. 1685: Egy tarka Kecse Ket öreg tarka Kecse no 2 [Gyf; UtI].

Szk: *ágyra való* ~. 1666: Az szönyegeknek olyanoknak ké lenni, bár száz talléros volna egyik-egyik . . . Szönyeg legyen 12, ki hosszú asztalra való, ki földre, ki falra való, mind persiai szönyeg és két nagy ágyra való kecse [TML III, 595 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. székely festekes; covor secuiesc, scoartj secuiascä; Szezier Teppich. 1728: Egj kecse, (: székely festekes :) Cathedraa való [Besenyő Hsz; SVJK].

4. löpkróc; päturä de cal, pocladä; Pferdedecke. 1596: Miklos Vra(m)nakis egy kecheje uala azert azon az lon [UszT 11/45]. 1642: egy veres czujtar egj lora való kecse [Koronka MT; Told. Ia. II]. 1643: egj veres keziet, kantartt egguth loptak voltl el hazamtol [Kovácsna Hsz; HSzjP]. 1761: Brassai keskeny nyereg alá való pokrotz Nro 6 Takaro Nro 2 Ketse Nro 2 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19].

5. pokrócfajta; un fel de päturä; Art Kotze | szönyeg; covor; Teppich. 1581: Maróti Mihálnak hagyok egy keczét [SzO IV, 76 Székely András végr.]. 1588: Egy feyer o vissélt zeoniegh Mas feyer zeoniegh visselyeb Egy seotet

kék keche [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. 1596: az en meg Neuzet zolgam talalt ez al peresre es vele eözúe tarsalkodúan kaptanak valami njereseghet mellyet meg oztúan az en zolgamnak rezeben Juth egy paripa es egy paplan, marad annak felette egy keczie es f. 6. kj köz volt ez al peressel | az zegeni Andras igy teon Testamentomot. En valtigh neuzem nekj az kiknel mj marhaja uagio(n) hogy inkab meg neúezze. Neúezek uala Sebesi Miklosnal penzt, kechet, paplant, louat [UszT 11/43, 11/44]. 1622: Jutna Janczinak Egj Kecze f l [Kv; RDL I. 15]. 1628: Ket uegh szekel karpit Nro. 4 Negy kulan. Ször Pokroc Nro. 8. Egy feier keczie [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2]. 1647: (Egy pitvarban) Egy kar szek; az fal oldalan egy roz kecz [M.királyfva KK; BK 48. 16 néhai Gerendi Márton udvarházában]. 1676: Egy kecze, s egy Paplan az inventalt jók között, mellyek . . . egy kalmár ládáb(an) rakattak, az Dna Tutrix gondviselése alatt hagyattak [Kv; RDL I. 155a]. 1728: Egy Festekes (: székely szönyeg :) Barta Gjorgjne Asz(szonyom) conferalta . . . Egy kecse Barta Sigmondne Asz(szonyom) conferalta [Nagyborosnyó Hsz; SVJK]. 1749: Conferált a' Mester Templombeli Székireis Söltös Mihallyne egy viseltes kecsét [Bodola Hsz; SVJK].

A legtöbb adalékban bizonytalan a jel. Itt a 'pokróc' és 'szönyeg' jel. mellett 'faliszönyeg', (házi bútor és templomi bútorzat leterítésére szolgáló) 'pokróc-, ill. takaróféle' jel-sel is számolhatni.

◇ Szk: *székely* ~. 1726: Egy veres székely kecse [Szemerja Hsz; HSzjP]. 1728: Egj veresses székely kecse. Egy kötöt festekes. Egj dufla szönyed (!) [uo.; SVJK].

kecsécske szönyegecske; covoraş; Teppichlein. 1643/1770 k.: Vagyon a' Prédikálló széken egy darab zöld posztó, mellynek egyik vége rojtos. Vagyon a' Prédikátor székin egy tarka Keczeczke [Bethlen SzD; SzConscr.].

kecseforma szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruction: ~ *bársony* ? 1662: érkezett . . . a portára egy persiai követ . . . aminémű ajándékokat hozott volt a császárnak . . . így következik . . . atlatcot, véget Nro. 30 . . . kecse-forma bársonyt, véget Nro. 30, asszonynak való drága patyolatot, véget Nro. 80 [SKr 350].

kecsege 1. cegä; Stör. 1582: 24 (Marty) Zita peter wizen az feyedelemnek wizät heringet kecheyget negy lowa(n) tordaig fizettem f. 1/50 [Kv; Szám. 3/V 38 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: 26 Marty Vrünnak hozanak waraddol olaz Gümeolczot es kechegeket hozta warady Zabo Peter vgia(n) ö witte Tordaig 4 Lowa(n) f. 1 [Kv; i.h. 3/XVIII. 4b Gellien Imre sp kezével]. 1588: 2 Marcy Kuchis Peter wyt Heringet es Kecheyget Vrunk Zamara 4 louon Tordara attam nekye f. 1 [Kv; i.h. 4/III. 50]. 1596: 8. febr. Karoly Georgi vizi Tordara 6. louon Lippay Ianost kechegeuel, giwmeolchel, es teob vysagal f l d 50 [Kv; i.h. 6/XXIX. 22 Bachi Tamas sp kezével]. 1678: Nagyságodat alázatossan követem, hogy gyakrabban ketségékkal nem kedveskedhetem, mert nem kaphatni, most is kettőt küldöttem Ngd(na)k, kiket is Szatthmár felől hozattam [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. 1681: adattak Konyhabeli eszközök Két Tonna aszszu halat . . . Száraz halat. Tiz Posárt . . . Tizenkét kecsegét [UtI]. 1774: Halászok voltaké eximálva a Jozságbá kivált az Oláh Csesztvei Jozságbán,

fogtaké Tok Halakat, Hartsákokat, és ketsegeket, abból mit prosperáltak? [KS gub-i vk].

2. kecsegeből készült étel; münzare preparatá din cegá; Störgericht. 1586: az eles leben az kechiegehez alma hagjma —/21 Eles lehez alma hagjma, peterszellem, kenier az etek leben —/12 . . . masik talra ket kechiege eles rewel (!) harmadik szwlt [Kv; Szám. 3/XXIV. 778]. 1592: Egi Swleó hidegge teówe . . . d 12 . . . Egi kechieget fwwe d 12 [Kv; i.h. 5/XIV. 119 Eppel Péter sp kezével].

kecsegehal cegá; Stör. 1662: a székelyhídi határban felül napkeletről egy szép halastót, hogy nagy szép bő forrás vize tartana, bő vízével, tiszta kecsegehalával meghalasztott vala, a pataki praefectusa, Debreczeni Tamás által téli gyalomlaskor ugyan számos hordó kecseget parancsolván beleküldeni! [SKr 296–7. — ^aI. Rákóczi György].

kecseges kecsege-tenyésztő; cu cegi; mit Stör, Stör. 1662: Melly kecseges tó egynehány esztendőig azon sok szép kecsegekkel durált, tartott vala is, míg egykor egy nyárban egy nagy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árvíz elszaggatná, és a sok szép kecsegek, a tó vízével együtt, mind az érben s annak nádas, sáros részégre öntődtek és szelleztettek vala, melyet csoda, amely búsulással értett vala a fejedelem [SKr 297].

kecsegeskedik hiteget, kecseget; a amági/atrage (prin promisiuni mincinoase); jn mit einer Sache vertrösten/hinhalten. 1702: nem méltó kégyelmednek kecsegeskedni, mivel már nem boloncsák dolgunk [Ks 96. — Lev. Gyerőfi Borbárhoz].

kecsegevásár kecsegevével; cumpărare de cegá; Störkauf. 1661: Szép kecsege vásárom volt tegnap; im asszonyoméknak is küldött felcségem kettőt, egészséggel adja Isten Kegeyelmeteknek elkölteni [TML II, 222 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Csekéről].

kecseget hiteget; a ademeni; jm etw. vorspielen. 1849: valahányszor Kelemen Béni Sibon volt és praefectusi kötelességét ottan teljesítette mind annyiszor magával felvitt Szállására és ottan engemet mindannyiszor amitgatva és szép szavakkal ketsegetve szüzeségmentől meg fosztot és engemet maga számára mindannyiszor valahányszor kedve tartotta fel is használt! egy deputatus . . . engem azzal ketsegetett hogy elveszen^a [Kv; Végr. Vall. 21, 41. — ^aNői vall.]. 1852: 3. év ota mind azzal ketsegettek a' huntefutak viszára jönnek lakta helyekre [Nagyak AF; DobLev. V/1375].

Sz. 1862: ma egy fiatal életének alig kezdő tavaszán tűnik le a világ színpadáról, hol őt rózsaszínű szép reményekkel kecsegette a jövendő [Kv; Végr.].

kecsegetés 1. csalogatás, késztetgetés; amägire; Antreibung, Lockung. 1833: Most újabbban közönséggé teszi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Pajjaink minden ketsegetés bünét ki kerülve, a' Lelki esmeretekbe meg gyözödöket fen álló Törvényeinkhez képest Hat-heti tanítás nélkülül által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEK].

2. becézés, kényeztetés; dezmiardare, alintare; Verwöhnung/zärtelung. 1768: Mihailanak volt mas neve

nem Negyoy edgy darabig hanem Rusz Mihailanak hivtak s ez a Ruszi nevezet az Edes Annya ketsegeteseböl rea ragadvan Rusz Negyojnak hivtak senki ötet nem haborgatta [F.borgó BN; BK. Popa Iuon pastor eccl. graeci ritus unit. vall.].

kecsegető biztató, hitegető; amägitor; antreibend, hinhaltend. 1847: Nem Méltó a világ semmi dicséretre, nem lehet találni állandó jót ebbe, mert én megtekéntém minden oldaláról, miolta vizsgáalom mint egy szarándokul, de nem dicsérhetem semmi méltóságát, sem magos, sem mélyen kecsegető jóvát [VKp 158–9 Varga Katalin sk].

Sz. 1808: ezen planumból nékem ugy tettik hogy . . . ő Kegeyelmek egy kisség a' suttonból igen mérészen pilantanak ki, és ketsegető reménységre széles száját tántanak [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

kecseti a Kecset (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kecset/Pältiniş; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kecset: din Pältiniş; Kecseter. Szn. 1603: Kecseti Boldizsár [Kisfalud U; SzO V, 290] | Kecseti Imre jb [Szombafva U; i.h. 291]. 1679: Kőcseti Istvánné Annok (25) [Kőrispatak U; Pf].

kecske 1. capră; Ziege. 1548: Továbbat im az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordaját, berenczéit vaját megtudja csinálnia [Fog.; NádTLev. 137 Nádasy Anna Nádasy Tamáshoz]. 1572: draguzlon Mynden Embernek szabad volth lakny Mynd Johual kechykeyeül [Erdőfva K; KP. Chyarno Kozta jb vall.]. 1588: az tornaczban keczeket tartot rakwa volt minden az ganewal [Vécke U; BálLt 81]. 1637: egy keczket Ditroban^a el loptak vala, s mint hogy az keczkenek az bélit el ne(m) tudtak volt rejteni ki tudodek [LLt Fasc. 69. — ^aCs]. 1649: Percipialtak Juhot, keczikekkel, Miluarakkal edgywt Nro 357 [Kv; Szám. 26/VI. 496]. 1724: van megh olvasva juh es kecske mindenestül szaz harmincz Gidoval es Barannyal eggütt [Lezsnak H; Szer.]. 1726: lévén igen szép termő Csetete szilvá fák, melyekbenis a kecské hatvan hetet meg hántottak [Esztyeny SzD; Told. 29]. 1744: (Az) erdőre is ha a Pásztor vakmerőképen mérészelné hajtani a ketskéket toties, quoties meg büntetessék Flor. Hung. 3 . . . Ha penig valaki az haza fiai közzül adanimalná a' Pászort, hogy a meg-irt erdőre hajtsa a ketskéket azon hazafia büntetessék meg Flor. Hung. 6 ~ hat Magyar forinton [Torockó; TLev. 10/2]. 1805: Láttam, hogy Ki Tavaszdot az után a Ménes pásztor ketskéis a turmával együtt jártnak [Libánfva MT; Born. G. XVI/1].

Hn. 1451: supra vallem Keczkewel [Szásztörpény (BN) kör.; TelO II, 48]. 1587: az keckemaly farkaba [Vaja MT]. 1652/1754: Lapis vuigo Ketske Kő dictus [Ompolyica AF]. 1659: Az Ketske vár(ban) (sz) [Féjérd K]. 1669: Keczkj (!) hégi alat [Bencéd U]. 1670: az Ketske Málban (szó) [Sárd AF]. 1671: Ketske Tho feliben (sz) [Méra K; KHn 240]. 1706: az Ketske kutnáll az Redes szöllök felől [Ne]. 1730: a Ketske kutban (sz) [Ne]. 1743: Ketske hát [M.décse SzD]. 1752: a' Ketske Pallo [Gyalakuta MT]. 1755/1831: Ketskehegy alatt (sz) [Cikmántor KK]. 1761/1818: A Ketske hát oldalban (sz) [Marosztkirály MT]. 1768: A Veres Domb nevezetű

Erdő a Ketske kö tájékán vagyon [Boroskrakkó AF]. 1773: Ketske köre kimenő ut [Szárhegy Cs]. 1778: A' Ketske hát alatt [k] [Nagyfalu Sz]. 1781: A Ketske nyak nevezetű helyben (sz) [Mákó K]. 1797: Ketske hegy Farkánál (k) [Bencéd U]. 1807: A Ketske var Tor-kában [Fejérd K]. 1856: Also forduló határ Ketskerév nevű helyén (sz) [Kibéd MT]. 1864: kecske vész [Zetelaka U; Pesty, MgHnt LVII, 377b]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *venni*. 1757: én a' tájb(an) Szolgáltam Thódor Gergély örmént, velle ketske venni jöttem bé [Gyszm; DE 3] * ~ *módjára mekeg*. 1745: Azon éjjel kakasszó előtt egy órával bejőve és beáll a kürtömnek derekában egy boszorkány . . . ott irtóztato, ijjesztő, rettentő sikoltásokat süvöltéseket vön végben . . . néha bölcsőmben levő . . . gyermekemnek szava szerint, néha kecske módjára mekegett [Kórispatak U; Ethn. XXIV, 161].

Sz: ~ *re bízott* a *kertészség* kecskére bizza a káposztát. 1826: A' Krajnik és Colonusok között őszi Dézma széken végben vitetni szokot Szilva Computus még eddig függőben áll — az idei Dézma széken ez iránt panasztáltak, de a' Computus a' Krájník Urra bízott, mint a' ketskére a' Kertészség; én ugyan Separativum Votumom maradtam [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencyus Aly-sios ub vall.] * a' ~ *t kertészsé teszi*. 1658: Értettem az leveledből, hogy Törököt kúcsárrá tetted; igen jó bizony a kecskét kertészsé tenni [TML I, 168 Telesi Jánosné fiához, Telesi Mihályhoz] * *idegen ~ re bizza a gyümölcsös-kertet*. 1710: a magyarországi birodalomnak jobb részét a török magának koporítá, a más része német kézben esik, példa lehet minden keresztény nemzetnek, hogy a magok nemzetekből uralljanak inkább királyt, mintsem idegen kecskére bizzák a gyümölcsös-kertet [Csh 66-7] * *igen táncol a ~, mikor a farkas aluszik* nincs itthon a macska, táncolnak az egerek. 1619: Az kapitán pasa haszonnal-szerencsével járt vala, és ő addig sarcoltatta az szegény Insulábeliekét, hogy szinte az két várnál érte egy szélvész és négy vagy öt hajóját az szélvész az kősziklához verte. Utána mindjárt nyomába az siciliai hajók mikor értették, hogy ezek bejőttek, amaz törökök sententiaja szerént, hogy: Igen táncol a kecske, mikor az farkas aluszik etc. — öt-é vagy hat misziri hajókat ők is vettek [BTN² 191. — ^aA krétaiaikat] * *úgy ugranak, mint a ~ k*. 1736: Most az ilyeneknek^a semmi keleti nincsen, sem a szép lassu magyar táncznak, hanem azt kiáltják: vonjad az német, francia, tót tánczat; úgy ugranak mind az legény, mind az leány mint az kecskék [MetTr 333. — ^aA régi magyar táncoknak].

2. nöstény kecske; capră; Ziege, Geiß. 1578: Az előbbi végzések szerint berbecset, juhot, czápot és kecskét fejedlem hire nélkül ki ne merjenek vinni az országból semmi rendbeli emberek [EOE III, 134 kv-i ogy-i végzés]. 1680: volt nekem is vagy öt Czápom, két kecském [M. köblös SzD; RLt 1 Dán Pintye (35) jb vall.]. 1686: Juhajmott keczkekkel es czapokkal edgyar(an)tt Karczonfalua es Almas fele fordulo hatarbol potentia mediante be haytottak [Usz; Törzs]. 1729: hoztanak . . . egy kecskét ollostol [Petek U; TK1 Petki Nagy cs. szám. 32b]. 1760: midőn a násznyag csak azon lenne, hogy amely leányzót ez s ez^a eljegyzett, adják ki, elsőbben kimutattak valami alávaló, együgyű személyt, vagy cigányleányt s még néha kecskét is (mely megessett az én el-

ső házasságomkor is, szúrta volna meg aki cselekedte) [RettE 98-9. — ^aMegnevezvén a völegényt]. 1789: Ezen Napokban olloznak a kecskék Nyöstényt No 6 Czápot No 8 [Déva; Ks 95].

Szk: (az/ez) idei (nöstény) ~. 1638: ez idey keczke n 6 Egy Czap ollo [Cege SzD; WassLt]. 1647: Az idei neosten barany no 115./— Tawalyi neosten keczke No 2./— Ez idei Neosten keczke No 3./— Czap, mind eoszue No 15./ [M.királyfva KK; BK 48. 16]. 1690: Az idei czap vagyan nro 2. Az idei nöstény kecske vagyan nro 2 [Küküllővár KK; UtI]. 1745: Vagion Idei kecske nöstén nro 1 [Mihálcfa AF; BálLt 71] * *esztenődös* ~. 1736: Esztenődös Czáp nro 17 Fejős ketske nro 11 Meddó ketske nro 5 Esztenődös ketske nro 7 Czap ollo nro 9 Nöstyén ollo nro 8 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175] * *fejős* ~. 1585: Barbul . . . Adott egy feyeos Juhott. Egy feyeos kechkett [Kv; Szám. 3/XVI. 4-5]. 1621: Fejeős keochyke (!) volt No 10 [Kv; i.h. 15b/VII. 7]. 1748: Fejős Kecske 5 Czáp 2 Czáp ollo 2 [Hidegkút NK; 23. XXIIb]. 1805: Két Fejős Ketske Gidojával Két Fejős Ketske Gido nélkül [A.jára TA; BLt 9] * *fiazó* ~. 1711: Aministralt (!) Gyergyobol . . . 20. fiazó kecsket [Born. XXXIX. 9] * *gidős* ~. 1795: Gidos Kecskek szaparodása [Déva; Ks 95] * *gidózó* ~. 1831: Két Gidozo ketske három Gido [Mv; Berz. 20] * *majorság meddő* ~. 1632: Maiorsagh meddeő keczke N 4 [A.porumbák F; UC 14/38] * *meddő* ~. 1627: Bodolai^a es Vzioni^a Juhok(na)k . . . szamban adasa Eoregh czap Nro 34. Meddw Juh Nro 99. Meddw keczke Nro 87 [BLt I Inv. — ^abHsz]. 1728: Attak számba . . . Fejős ketsket Nro 14 Medű ketsket 1 [Petek U; TK1 Petki Nagy cs. szám. 30b] * *nagy* ~. 1789: Nagy kecske No 14 Nagy Czáp No 4 [Déva; Ks 95]. 1819: egy nagy ketske nyöstény ollojával nro 2 [Baca SzD; TSb 6]. 1828: Inventaltatik Korondon^a egy nagy Ketske, három Jérke — Tawalyi czáp nyoltz, Nyösténis nyoltz [Told. 41. — ^aU] * *nöstény* ~. 1637: Tawaly neosteny keczyke nro 14 [Fog.; UF I, 416]. 1794: Két nöstén ketske egy egy tavalji ollo [Gyalakuta MT; TSb 17] * *ollós* ~ *gidós* kecske. 1648: Ollós feiős keczke no 251 Ollotlan fejős kecske no 251 [Fog.; RákGlr 524-5]. 1688: Fejős ollos kecske nro 4 [A.porumbák F; UtI]. 1754: szokás szerént . . . a' kinek öt fejős Juha, a' vagy annyi ollós kecskéje volt, tartozott az illetén marhájabol egj barányt, avagy kecske ollót Dézmában adni [Bukuresd H; Ks 92. X. 2] * *ollótlan* ~ *gidó nélküli kecske*. 1648: Ollotlan feiős keczke no 251 [Fog.; RákGlr. 524-5] * *ollózó* ~. 1735: Öreg szám ollozó kecske 14 Öreg Czáp 8 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. 1759/1779: Öllözö Ketske [Marosnémeti H; CU] | Ollozo ketske [Pusztakamarás K; Mk] * *öreg* ~. 1610: Az eöreg keczke N 37. [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1684: Örog kecske nr. 50. Örog Czáp nr. 18 [A.komána F; UtI]. 1696: öregh Keczke no 20. Öreg Czap no 5 [Bethlen SzD; BK]. 1770: Öreg Ketske nro 1 Észtenődös Czáp nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] * *pleketura* ~. 1672: Pleketura Juh nro 15// Pleketura kecske nro 1 // [Alvinc AF; UtI] * *tavalji (nöstény)* ~. 1621: Kechyke Bak N 6. Tavalj Neosteny kechyke N 5 [Kv; Szám. 15b/VII. 7]. 1684: Tavalji Czap nro 4. Tavalji Kecske nro 9. [Déva; UtI]. 1687: Tavalj kecske nro 4 Eöregh Czápok Nro. 3. Az idei Czáp nro 2. Az idei kecske ollo nro 4 [Mocs K; JhbK LVI/6] * *tejes* ~. 1756 u.: Bada György . . . vásárolván Vraság Kecskek

közzül, tejes kecskét Nro 50, és ugyan hatvan ött meddű kecskét a xf. 50 comput(álván) ... még azoknak árrában restál Rfr. 87 xf. 30 [Déva; Ks 94. 24. 3].

3. kőműves-állvány; capră de schelă; Rüstbock. 1761: kelletvén csak nem szüntelenül Allásokat, Kőműveseknek kívántato kecskéket, vagy amaz magas lábú Székeket csinálni, Dolgoztanak. Hatvan napokig [Mv; Told. 15/53]. 1780: Az kőműveseknek Kévántato Szekeket, vagyis Ketskéket egyéb azokhoz kévántato, és Atsi Mesterségit illető dolgokat el kiszíti [Déva; Ks 78. 20/10].

Az MTsz a Székelységből ilyen jel-t ismer: három v. négylábú, keskeny-padú magas állványszék, amelyeket rőtönzött deszkaasztaloknál v. építő állványoknál használnak.

4. malomkő emelő/tartó faállvány; capră, cumpănă; Mühlestein-Hebebock/Holzgestell. 1812: a' Malomban menvén találtatott. Negy avaték Szuszek. egy Ketske [Körtvélyfája MT; LLt]. 1813: Kő emelő rud Ketske I [Koronka MT; Told. 18] | A' Karátsonfalvi lisztelő malomnak ... le írása ... Kő emelő rud kettő, ketske I [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 70].

Szk: *kőemelő/követ emelő* ~. 1785: A' Csertőrő és három Kása törő Váruk fenekei egészen vassal vagynak borítva. A Cser törő botok végei is vasasok. A kő emelő ketske végei is ugyan vasasok, az felső végin is van egy vas karika [Szu; Ks 73/55]. 1833: Van ezen Malomban ... egy követ emelő vas Karikás Ketske [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. 1850: vagyon egy követ emelő ketske egy vas karikával de rozsz [Gyéressztkirály TA; DE 5 malomleir.] * *kőtartó* ~. 1824: (A malomban) Egy kő tartó Ketske, három vas korikával, és két végibe lévő vas szeggel [Nyárádszttenedek MT; Told. 37].

5. kb. parterősítő/védő bak; capră pentru consolidarea malului; Uferbefestigungsbock. 1606: Az keő ne(m) volt elegh, mynket keő hordani fogadának, hogy my oda jútunk, tahagh az keczke ott vagio(n) [UszT 20/322 Val. Thamas de Karachonfalua lib. vall.]. 1771: ennek előtte circiter három esztendőkkel el szakadván a' Malom Gattja Todor Tisztarto olj nagy kecskét vettetett alája, melj miatt a' Gát tellyességgel le nem nyomulhatta, s a' szeriet meg sem dughatták [Sövényfva KK; JHb LXVII/175]. 1823: tessék kegyelmeteknek ... Csapo Gátat onnat merőbe el tenni ... és oly formálag erősíteni meg, ketskék és tővekek által az ott lévő Martot, a mint az Exponens Grof Ur ő Nagysága a magáé mellett megerősítette a' Malomig [Erdősztygörgy MT; TSb 35]. 1840: Kásova Marhássai ketskéket a' fábrika gátjához és Mészkövet hordtak öszve [Msz; Born. G. XXIVb]. 1856: Számolat a' gátra tett kölcségekrül ... A' vízbe hány (!) kecskék ki fáragásáért 7 fl. 30 xr [Köboldogfva H; Born. E. IXa].

6. tekerőlevél-rész; parte de virtelnijă, capră; Teil der Haspel. 1805: Praetendál, Tsöllő kereket és 2 Ketskés tekerő Levelekkel, elé is adá Lajos Sándor az tsöllőt, a ketské jutának az Árvának, A Csöllőkerék pedig az Özvegynek [HSzj kecskés-tekerő al.].

Szk: *tekerő* ~. 1804: kétt pár tekerő Ketske azon Csöllő szerszám 8 Szegi [i.h. tekerő-kecske al.].

kecskebak I. bakkecske; țap; Ziegenbock. 1621: Kechyke Bak N 6 Tavaly Neosteny kechyke N 5 [Kv; Szám. 15b/VII. 7]. 1632: Hauasalföldi hatarban leueő maiorsagh juhok ... Eoregh juh uagion ... no. 154 ...

Keczke bak no. 1. Eőregh czapp no. 2. 1631. eszendeőbeli czapp no. 11 [Fog.; RákGlr. 454].

Szk: *magyarországi* ~. 1679: Morvai Öregh Kos nro 12 ... Magyarországi Öregh Kos nro 28. Magyarországi Tavalyi kos bárány ... Magyarországi Kecske bak Öregh nro 10 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János lelt. 123] * *őreg* ~. 1627: Bodolai es Uzoni Juhok(na)k, Tehenek(ne)k, es egieb eoregh labas marhak(na)k szamban adasa Dizke kost Nro 48. Eoregh kost Nro 28. Eoregh Czapot Nro. 6. Eoregh keczke bakot Nro. 1 [Bodola Hsz; BLt. I Inv.] * *tavalyi* ~. 1632: Tauli keczke bak N 2. Tauli neosten keczke N 2 [A.porumbák F; UC 14/38].

Sz. 1736 u.: Vonjad a francia, német, tót tánczot; s ugy ugordik mind legény mind leány mint a kecskebakok, mikor egymással szembe öklelenek [MetTrCs 456].

2. kecskebuka, bakugrás; (joc de-a) capra; Bockspringen. Sz: *~ot vet vkinek atyafisága* kecskebukát vet/kecskebukázik atyafíui kapcsolata; a negligja/uita relajie de rudenie; js verwandschaftliche Verbindung macht ein Bockspringen. 1670: Úgy látom, édes Komám, kecskebakot vet az Kegyelmetek atyafisága; de urának s hazájának többel tartozik Kegyelmed, mintsem egy trívata personának [TML V, 82 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kecskebéka I. Rana esculenta; broască de baltă; Wasserfrosch. 1710 k.: Egyszer hirem nélkül, Bécsben, a velencei követ asztalánál, kecske-békát is sokat ettem apró hal képében nékem semmi változást nem csinált, mindazáltal a megmondás után többet benne nem ettem [BÖn. 516].

2. *szitk* alávaló/gyalázatos ember; om ticălos/nemernic; niederträchtiger Mensch. 1632: az szwretkor Cziszmazia Istuan az szeoleiet az Fazakas Simonne mezeien hordgia vala ala ... eleibe alla es szida mondua(n) keczke Bika im bestie kurua fi ageb miert hordod ith ala az szeoleot, de Cszmazia Istuanis visa szitta bestie kurua-fi szülének es taszigaltak egymast [Mv; MvLt 290. 109].

kecskebőr I. bak- v. nőstény-kecskebőr; piele de capră; Ziegenfell. 1568: Ladislaus Varga, Antonius Varga ... fassi sunt ... Emlkezwnk, arra hogy mikor Timar Janos Brassai, Ide Monostorra hozot vala ket ezer Juh borth, es zaz keczke bört ... ennek vagyon 20 eztendeye [Kv; Tjk III/1. 189]. 1587: Attak wala Vizontak kezemehez Joh beort keczke beorrel egygwth 56 [Kv; Szám. 3/XXXIV 26 Zabo György isp. m. kezével]. 1598: Egj Czonka Vyü Scharlat mentem vagion fekete keczke beorrel bellet, azt Gerendj georginek hagiom [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. 1600: Varadi Szwcz Ferencz ketske beorbeol egi giermeknek egy keodmeont cynált [Kv; Szám. 9/XII. 99 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. 1632: Paldeak Vram ... adot enneke(m) ket keczke beőreőkeot, meljet az Marczinenj timarhoz vittem vala giartanj [A.venice F; Szád. Bukur Czizmasul (50) jb vall.]. 1721: egy veka Török buzat attam a Muncseli embernek egy kecske büert [Lezsnek H; Szer.]. 1798: Azon 17 kecske börnek ki érelésiért, mellyet a Szász városi Timár tavaly kordoványnak ki készített 8 Rf. 20 xr [H; Ks 108. Vegyes ir. 72].

Szk: *csávátlan* ~. 1728: az Pintzében vagyon Tsávátlan Ketske bőr 4 [Ludvég K; Told. 29/19] * *kisded*

~. 1669: Vankos(na)k valo kised keczke bőr Nro. 11 [Köhalom NK; Ks 66. 46. 24] * *öreg* ~. 1677: Vadnak döggel holt Juh bőrök e' szerint. Tavalyi Kos bar(any) bőr 7 . Eörög Juh bőrök 31. Eörög berbécs bőr 1. Eörög kecske bőr 1 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. 1679: Öregh kecske bőr nro 1. Ez idei Gido bőr nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 149].

2. kecskebőr-tömlő; burduf din piele de capră; Balg/Sack aus Ziegenleder. 1771: Ciko Ferencz uramhoz vittem volt uram által ket eösi temlő turot En uram mind az ketöt jonak gondolom len(n)i de az nagjobbaczka ki is kecske börben vagion az leg job [Kászonyfalu; BCs].

kecskebőr-gerezna (nyers) kecskebőr-szőrme; piele de capră (nelucrată); Ziegenfell. 1620: Egy Veres Tengeri barani búr gereznatul f —/12. Egy fekete keczke beör gerezna f —/9 . . Egy fejer tengeri barany beör gereznatul f —/5 [Kv; KvLt II/69 Vectr 4–5 hj].

kecske-cáp kecskebak; jap; Ziegenbock. Szk: *ez idei* ~. 1687: Ez idei kecske czáp n. 2. Ez idei nőstény kecske n. 4 [Radnót KK; UtI] * *tavalyi* ~. 1724: Tavalyi nyöstény ketskék nro 9. Tavalyi ketske czápok nro 4. Öreg czápok nro 2 [Koronka MT; Told. 29/12].

kecskecsésű I. *mn* szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *szőlő a.* szőlőfajta; jüpa-vacii, razachie; Griechische Trauben, Geißtutteln. 1585: Veres keczhyke czhyeczhyw zölätt hozattam Nyrö Kalmannetol elegyes zöläwöl d. 20. Az byro adot vgyan keczhyke czhyeczhyö zöllot 7 gerezdet d. 10 [Kv; Szám. 3/XXII. 66]. 1595: 16. Nouemb(ris) Meg hagyta Biro Wram, hogy mentest mindenfele szep gyümölczet szerezzek, itüalot és olaz gyümölczet: Citromot . . . Naranczot . . . Kecze Czöczü veres zöllöt vöttem Wenásnetol p(er) d. 10 . . . Vöttem Muskotaly zelöt [Kv; i.h. 6/XVIIa. 154 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597: Kerekes palnetool Veres kechike chiechieo zeoleot f — d 5 [Kv; i.h. 7/XII. 105 Filstich Lörinc sp kezével]. — **b.** kecskecsésű-szölätő; razachie; Griechischer Traubenstock. 1684: Benedeki Gothárt Istvántol Muskotaly Tö szö(lö)ket Tövestül huszonhatot . . . Szigyártotul harmat Kecse csesű szölät edgjet [UtI]. — *Vö.* a *kecskeszemű* címszóval.

II. *fn* 'ua; idem'. 1727: Anno 1727. in Martio Dolgozattam(m) Hegjes Dombon . . . 6. töt Muskotaly . . . 4 töt Ketskecsésüt 1 töt Rumunyát [Kv; EMLt Kánita Jánosné jk].

kecskecsorda kecskenyáj; turmă de capre; Ziegenherde. 1773: A mi a Ketske Tsordát illeti, azokrol lejendö fizetésis így determináltatott. Minden két Esztendösen feylül valo ketskétöl Szent György Napkor 4 ~ negy Poltra [Torockó; TLev. 2/3].

kecskediszke egy-két éves kecske; capră de 1–2 ani; ein-, zweijährige Ziege. 1750: Nagy Cap vagon Nro 2 Nyöstény ketske Diszke vagon Nro 2. Diszke Cap vagon Nro 1. ketske ollo nyöstény Vagon Nro 2. ketske ollo Cap vagon Nro 2. Üveg tsüri Diszke ketske ollo Nro 4 [Üvegcsür MT; Ks 91]. — *Vö.* a *diszkecáp* és *diszkekecske* címszóval.

kecskefaggyú seu de capră; Ziegenalg. 1754: minden holnapra fél, fél mása olvasztott ketske fadjut . . . tartozzanak adni^a [Alvinc AF; Incz. XI. 4a. — ^aA jbk].

kecskefaggyú-interes kecskefaggyúban fizetett kamat; dobindă plătită în seu de capră; in Ziegenalg gezahlter Zins. 1754: Timár Miklos és Timár Roska György Léváltanak két száz m. forintokat . . . az jövő ezen Esztendöb(en) Szent Katalin napján esendö Alvinczi Sokadalom napjág öt mása olvasztott ketske fadju interesre . . . Mely fadjutus okvetetlen tartozzanak az Szász sebesi jövő Sz: Bertalani Sokadalomkor meg adni [Alvinc AF; Incz. XI. 4a].

? **kecskefarkú** 1636: Szegeletre ualo czierép forma, hars fabul faragot, ki kisseb ki nagjub mindenestwl hét Remek, vgi mint keczke farku Czierep forma, Jtem, az allíanak ualo Czierép forma [Kv; RDL I. 109].

kecskefiú (kecske)gida/gödölye; ied; Kitz, Zicklein. 1694: Sokadalom celebráltatott. Itt láttam csudálatos comedijátságokat . . . Láttam . . . Egy kecskefiat, kinek két feje s nyolc lába s két dereka volt [Kv; KvE 231–2 VBGy]. 1756: Runkan Koszta egy ketske fiját adott [Esztény SzD; Told. 29]. 1759: négy bárány, két ketske fiu [uo.; i.h.].

kecskegido gödölye *rég, táj* kecskeolló; ied; Zicklein, Kitz. 1777/1780: A Dézmabéli Proventus az Esztendöknek bövsége vagy Szükségéhez képest, holl nevedekit, holl száll . . . Barány, és Ketske Gido Nro 10 [Alparét SzD; JHbK LII/3]. 1843: egyes akarattal a' négy el bodorgott ketske gidok közzül az egyiket fűbe ütven — bejjem vittem [Dés; DLt 1492].

Szk: *nöstény* ~. 1805: Fejér nyöstény Bárány 27 Nyöstény ketske gido [Berz. 11. 75].

kecskegyomor szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: *kecskegyomrot hány* ? 1593: Katalin Moldouai Jstuanne valla: Lattam hogi Kis Mihalne iaczo az latraul, es kechke gyomrot hant eleotte. Az vratol hallotta hogi kialtotta hogi az esse lelek kuruat egi latorral kapta az feleseget [Kv; TJK V/1. 370].

kecskehús carne de capră; Ziegenfleisch. 1668: Juh hust kecske hust, üru hust . . . fontal adgyanak [KvTOkl. II, 407]. 1702: A jo Köver Berbecs husnak fontyat mas fél penzen az alab valo és kecske hust pro d 1. adgyak, ha kik eo kglmek közzül az kecske hust Berbecs hus gyanant adnak és olyan exorbitansokat a Constitutiob(an) megh irt poena szerent büntes(se)k [Dés; Jk 321b]. 1729: A Kecse husnak árulása tellyesseggel interdicatitak [Dés; Jk 389b].

kecskekóra szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *t vet* kecskebukát vet, kecskebukázik; a se da peste cap; Purzelbaum schlagen. 1769: a kertel egjütt ki döle az ökör a kerten s altalis fordula az fején hibaja . . . a miá ha esett hogi kecske kórát vetett az ökör mikor ki szökött a kertből | az ökör . . . a kertel magával egjütt ki döjté és ketske kórát vete s le döle [Tarcsafva U; Pf].

kecskekörmű ¹ 1811: Nem lankad, sőt mentől tovább a' menése^a Tüzezebb, nem botlik, bátor a' lépése; Körmeinek Tángyér forma az állása Mikor lépik hangzik azok' tsattanása;^b Nem ketske körmű, vagy szorult körmű, vagy teli talpu [ÁÉÉ 158. — ^aGr. Bethlen János véleménye a ménésbe való jó lórol. ^bAz ezután köv. szövegírész lapalji jegyzetben].

kecskeláb 1. kecskeláb-csont; (os de) picior de capră; Ziegenbeinknochen. 1721: egy 20 fontos ketske láb mindőszeve 1 és fél mása [Radnótfája MT; Ks 79. 226]. 1757: Udvar Biro Uram vizyázása Subordinatusát uyu manuducállya hogy . A rongy öszve szedés, és ketske láb nem lételek mián a' papiros Csinálás meg ne Csökkenyék hibázzék [Déva; Ks 92. I. 23]. 1840: A Papiros malom folytattatik az inventatio . Posta papirosnak valo rongy 16. mázsa 95. font . Ketske láb 16 kupás kis vékával tetézve mérve kétszáztizenhárom véka [Km; KmULev. 2].

2. kecskebak (A-alakú állvány, asztal-, polc-, szék-láb); capră; Zimmerbock. 1605: Az Bastiakon szakalások mindenestwl vagion Numero 4 . . . Az kapolna mellet uagion egy hozw szakalos, kecze labra szegezuin [Gyalu K; Sennyei 11/17 fej-i inv.]. 1656: az pinczenek . . . 3 ablakaj az fal mellett elő kecze labra csinált két szél deszka polcz kecze lab szekis nro 2 | Ezen majorhoz udvaran vagyon egy rendben boronakból fel rott két rendbeli tapaszos rekeszek, kamarak Ezen rend rekeszek között vagyon egy tej tarto haz, mellyben keörös keörnyül hat szal deszkaakból kecze labakra csinált polczok vadnak, mellyeken tejet szoktanak tartani [Fog.; UF II, 167, 179]. 1782: Négy egy aránysu (!) rakat kecse labu asztal Más két egy aránsu rakatlan asztal kecse lábakra [Nalác H; CsS]. 1793: Négy nagy ketske láb. Kitsi ketske láb [Faragó K; Told. 19] | A nyári ház hijon . . . Négy nagy ketske láb 4 Kitsi ketske láb 8 [Koronka MT; i.h.]. 1794: Két rozsz asztal ketske lábón melyen Czipok állanak [Gyalakuta MT; TSb 17]. 1812: ketske lábakra tsinált asztal [Marosztkirály MT; Berz. 8 Fasc. 72]. 1832: Egy fenyőfa Deszka Asztal, Ketske lábón [Sáromberke MT; TSb 26].

3. ?? 1528: I ferreum instrumentum wigo Czecke-lab^a [Vh; MNy XXXI, 194. — ^aA közlésben így (sajtóhiba?), de a *kecskeláb* című al.]. 1589: Harmincz két kechke Lab [Kv; KvLt Inv. 1/2. 40].

Bizonyal valamiképpen ide vonható a köv. két adalék is: 1656: Vagyon ezen pince ajtaja felett 2 kecze labakon álló bontakozott cserеп hejazatt alatt valo cserепezes | vagyon kecze labra csinált sendji hejazattalval edgyütt . szerszámra való [Fog.; UF II, 104, 125. ^aÉrtsd: kamrácska v. bódé?]. L. még i.h. 310.

kecskelábú kecskebakos (A v. X-lábú); cu picioare în formă de A sau X; bockfüßig. Szk: ~ asztal. 1782: Négy egy aránysu rakat kecse labu asztal [Nalác H; CsS]. 1786: Ketske lábú Asztal [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. 1789: Vagyon még ezen fellyebb declarált háló Házban Egy Ketske láb rakott Asztal 4. Fijokjával Rf 4 [Mv; ConscrAp. 5]. 1816: 4 fiokos ketske lábú rakatt asztal [Kv; Born. IV. 41]. 1822: Egy fenyőfa ketske lábú asztal fejár [Nyárádsztanna MT; MvLev.] * ~ *diófaasztal*. 1786: Egy Ketske lábú Diofa Asztal fiok nélkül [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38] * ~ *diófaasztalka*. 1790: Ketske Labu Diofa Asztalka [Sv; Ks] * ~ *szék*. 1779: Ketskelabu Zöld párnaival valo székek

[Szu; UszLt XII. 87]. 1788: Fekete borított viseltes Ketske lábú Szék Flor 4 Den 80 [Kv; TSb 47]. 1810: Egy bór alá valo ketske lábú szék [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 18] * ~ *töltött szék*. 1806: égy tutzet ketske labu töltött Szék tsikos hajju párnaival [Bodola Hsz; BLt].

kecskelapocka kecske-előrész; omoplat de capră; Ziegenblatt. 1592: Jütanok . . . Enyedre . . . Az Zolgaknok vettem kett ketske Lapotzkat, Sittny f — d 7 [Kv; Szám. 5/XIV. 241 Eppel Péter sp kezével].

kecskemarha kecske; capră; Ziege. 1795: a Falu Tur-májába egyben tsapott Juh és Ketske Marhainknak az időtől fogva negy tejet el-vesztünk [Bód SzD; RLt].

kecske-mióra másodéves kecske; capră de 2 ani; zwei-jährige Ziege. 1585: Keowetkezik immar rend szerinh az Jwhoknak eottwenlese mely rend szérinh ekkeppen uagion Ex possessione Azzonffalua Arpagnak Juha kechkeie 136. Adott kett feyeos Juhott. kett kecze Millwarat [Kv; Szám. 3/XVI. 2]. 1592: Jutoth ez Jdeón az Varas Zámara dezma(n) feieos Keczek Jutottanak No 6 . . . 9 Kecze Miluara es Czapok Jutottak No. 9 [A.füle TA; i.h. 5/XII. 7]. 1834: adtom volt egy jo Borjus Tehenet, ket süldöt, egy ketske Millorat [Aranyosrákos TA; Borb.].

kecskemódon kecskeként; ca o capră; wie eine Ziege, ziegenartig. 1736: Asztalról felkelvén, . . . azután tánczolni kezdettek, nem ugrándoztak kecskemódon, mint most, hanem szép halkal járták, gyakorta kiáltván: három a táncz [MetTr 331].

kecskeolló (kecske)gida/gödölye; ied; Zicklein, Kitz. 1592: Vagio(n) meegh Kecze ollo haro(m). Kettó holt megh be(n)ne [A.füle TA; Szám. 5/XII. 7]. 1610: Az eöregg kecze N 37 . . . Az kecze ollo uolt 32 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1631: Kecze ollo 2 Eöreg czap 4 [LLt] | czap 5, Keczkollo 4 [Hsz; LLt]. 1676: Eöreg fejős kecske Nro 48. Ezek között vagyon plekatura kik(ne)k kecske ollajok nincsen nro 5 [Szűv; UtI]. 1689: Kecse orló no 10 [Szilágycseh; UtI St. Krajnik kezével]. 1750: ketske ollo nyöstény Vagyon Nro 2. ketske ollo Cap vagyon Nro 2 [Úvegcsür MT; Ks 91]. 1753: Kecse Nro 6 Kecse Allo Nro 3 Czáp 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1754: szokás szerént . . . a' kinek öt fejős Juha, a' vagy annyi ollós kecskéje volt, tartozott az illetén marhájabol egj barányt, avagy kecske ollót Dézmában adni [Bukured H; Ks 92. X. 2].

Szk: *az/ez idei bak/baksa* ~ . 1648: Eöregg kecze no. 55 Eöregg czap bak . . . no. 2 . . . Ez idei bak kecze ollo no 15. Ez idei nőstény kecze ollo no 15 [Gyalu K; Rák-Glr 539]. 1662: Az ideji Baksa kecze ollo Nro 1. Az ideji nyösten kecze ollo Nro 5 [UtI] * (*az/ez idei* ~ . 1687: Tavaly kecske nro 4 Eöregg Czápok nro. 3. Az idej Czáp nro 2. Az idej kecske ollo nro 4 [Mocs K; JHbK LVI/6]. 1692: Ez idei kecske ollo p(romi)scue no. 15 [Mezőbodon TA; BK Inv. 25]. 1732: adtak szamba Bacs Jfrim(na)k Dezma Juhokot . . . Meddű kecske 11. Czáp 2 . . . Jdei kecskeolló 11 [Szászkerd K; LLt] * (*az/ez idei nőstény* ~ . 1595: Ez idey Neosten kechke ollo. 9 [LLt 84/1]. 1706: Az idei nőstény kecske ollo no 2 . . . Az idei czapocskak no 6 [Görgény MT; Born. G.

VII. 4]. 1734: Jdei nyöstény kecske ollo no 5. Jdei czáp ollo no 14 [Datk NK; JHbB D. 1] * *bak* ~. 1662: Bak kecske ollo nro 17 Nöstény kecske ollo nro 7 [Bábolna SzD; UtI] * *nöstény* ~. 1629: Czop vagyon három . . . Nöstény kecske ollo négy . . . Tavalyi czopsa öt [SzO VI, 102 Szu vára lelt.]. 1734: Fejős kecske no 1. Meddű kecske no 2 . . . Nyöstény kecske ollo no 1. Czáp ollo no 1 [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.] * *tavalyi* ~. 1687: Taval kecske ollo nro 5 [Kál MT; Berz. 2. 41/95]. 1743: Fejős kecske Meddű 2 Czap öreg Tavalyi kecske ollo [Szászkerked K; LLt].

L. még a *bak*-, *cáp*-, *diszke*- és *míra*-kecskeolló címszót.

kecskeolló-bőr 1. (kecske)gida/gödölye-bőr; piele de ied; Kitzfell. 1600: hoztanak haza az Johazok megholt Baranioknak beorit 28 ketske ollo beort 7. Ezeket attam varadi Swcz Ferencznek hogy megh czawallia [Kv; Szám. 9/XII. 99 Ígyárto Simon isp. m. kezével]. 1660: Kecke ollo beor nro 2 [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1685: Csavalatlan Eöreg Juh. Taval Barany bőr es Kecse ollo Börek [Radnót KK; UtI]. 1699: Öreg ökör bőr készületlen nro 3 . . . Csávált hitván nyul bőrök nro 5. Csávált kecske olló bőr Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. 1730: Az egész Tavaszon meg nyugott és döggel megholt Bárány bőrködt számban vétvén adott bé az Major Fekete bárány bőrt. Kucsma(na)k valott nro. 18 . . . fekete kecske ollo bőrt nro. 1 [Petek U; TKI Petki Nagy cs. szám. 84a]. 1734: az gabonás ház héján csáválatlan kecske ollo bőr no 5. Öreg kecske bőr no 3 [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.].

2. *tengeri* ~ 1607: Eöt mentek, harma veres Skalatak, Eggik fekete Tengeri kecske ollo beörrel bellet [UszLt III. 4. A. 3].

kecskeolló-cáp bak-kecskegida; ied; Ziegenböckchen. 1724: Kecse olló czáp nro 3 Nösten Kecse ollo nro 4 [Koronka MT; Told. 27].

kecskeolló-kordován (kikészített) kecskegida-bőr; cordovan de ied; Kitzfell. 1672: Szábattam Incedine Asz(szonyom) kis Fiácskájának az Pénzen vót börnek egyik darabjából egy kis Csizmat. Item fel kordovant adtam meg hozza affele kecske-olló kordovant az elég nem leve(n) [UtI].

kecskepásztor pásztor de capre; Ziegenhirt. 1573: ket-tő kozzolak^a kialtany kezde Jöwetek el Ioo kecske pásztorok ha Jambor az anyatok my ihon wagionk [Győrmonostor K; KCs 40 Cziokan Janos jb vall. — ^aA magyaralkaikai közül]. 1769: A Ketske Pasztorok téli üdőben gumólt és más élő fakot harom forint büntetes alatt vagdalni vagy Széna fuvekben gazolni ne mereszelenek [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. 1849: A kecske pásztoris . . . egy sákba Csepüt viitt láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Horváth Bori (15) vall.].

kecskerágás kecske-rágcsálás; rosătură (făcută) de capre; Ziegenenage. 1785: a Ketskek mint egy palcza es egy fejsze nyel korani szep tserefá fiatalokot es tsere musdajokot kereken es oldalul meg hántogattak úgy lat-tuk es itültük hogy azon ketske ragas miatt meg hibaztának erőssen a fiatal tsere musdaj fak [Kőrispatak U; Pf].

kecskerágófa ? csikos kecskerágó; Euonymus europaea/europaeus; salbă moale; Europäischer (Gemeiner) Spindelbaum. XVI. sz. e. f.: De fusano — kechkeragoffa [MNY XXI, 142]. 1629: uagion az giepuben hatar heljen egy Kecze Rago fa . . . az mellette ualo felso Kecse Rago fanal [Jobbágyfva MT; BálLt 48]. 1757: a kert tövibe egy ketske rágo fara keresztet vagának [Kakasd MT; DLev. 2. XVB. 9]. 1812: vágatott volt a Groffné Aszszony eö nsga vagy négy Kecse rágo fábol készített páltzákot, a' mint Aniko fraj mondá éppen a' Groffnak megvérése [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) ns gr. I. Bethlen Sámuel tnéja vall.].

kecskés I. mn 1. . Sz. 1453: Franciscus Kechkes [TTár 1882. 529]. 1592: Joannes Kechykes [Mikháza SzD/Dés; DLt 235]. 1600: Keczkes Andras (60) [UszT 15/99]. 1614: Kechkes Miklos lib. [Derzs U; BethU 119] | Kechkes Balas pp. Kechkes Janos ppix [Rava U; i.h. 182]. 1643: Keczkes Uarga Janos [Mv; MvLt 291. 390a]. 1717: Kecsks György [Dés; DLt 506]. 1735: Ketskés István [Szentimre MT; BalLev.]. 1745: Kecsks Peter [Bethlen SzD; Ks 14. XXXIV. 10]. 1749: Ketskés Sara [Torda; TJKt III. 264]. 1760: Bethleni Ketskés András Jobbágy [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. 1809: Ravaji Nagyobb Ketskés István. Kissebb Ketskés Mihály. Ifiabb Ketskés Mihály. Nagy Ketskés mihály [Rava U; UszLt ComGub. 1602]. 1838: Ketskés István [M.győrmonostor K; RHAk 3].

2. " ? Hn. 1658/XVIII. sz. eleje: Az Ketskés oldalon egy örög föld. az Ketskés Szölő alatt (sz) [Désfva KK]. 1687: A Ketskés szölötetöre jároban (sz) [uo.]. 1693: Az Kecskes hegyben (szö) [Abosfva KK]. 1737: A' Ketskés Pusza hegyben (szö) [Désfva KK]. 1740: Kecsks Völgy (sz) [Győrövásárhely K]. 1746: Ketskes Pataka Martyan tul [Vadasd MT; Told. 42]. 1754: A' Ketskes kapunál (sz) [Sárpatak MT]. 1772/1812: Az Ketskés főnn (sz) [Kál MT]. 1786: a Ketskés árka [Borosbocsárd AF]. 1793: A' Ketskés Toba (k) [Remeteszeg MT]. XIX. sz. eleje: A Ketskés Borozdán (sz) [Désfva KK]. 1854: Im Riede Kecsks-Rekytes (sz) [M.lápos SzD]. — A valószínű jel-re nézve I. II. fn al.

3. " ? 1805: Praetendál Tsöllő kereket és 2 Ketskés tekerő Levelekkel [HSzj kecsks tekerő al.]. — A teljesebb szöve-et, és a belőle kihámozható jel-t I. a *kecske* ó al.

4. ~ *ló* 1638: Barczai Sigmond Vramnak hagio(m) az török lovat es az keczkes lovat [Cege SzD; WassLt Vass György végr. St. Mogiorokereki pastor^a kezével. ^aÉrtsd: ref. lelkipásztor].

II. fn. ? kecskelegetető hely; pășune pentru capre; Ziegenweide. Hn. 1346: castrum Kechkes vocatum [Bocsárd (AF) körny.; DocV 109]. 1358: Olacos ad castrum Kechkes pertinentes [Bocsárd AF; i.h. 123]. 1614: A Kecsksb(en) (szö) [Nagyfalu Sz]. 1656: esztenaja volt az Keczkesben [Kvh; HSzjP]. 1687: Az Ketskesben (szö). Az Ketskes alatt a Kutnál (sz) [Désfva KK]. 1690: sub sylvá Kecsks nominata [Alvinc AF]. XVIII. sz. e. f.: A' Kecsks meleg odallának második lábában (sz) [Torda]. 1728: A Ketskesben (sz) [Angyalos Hsz] | A Kecsksb(en) (sz) [Fotos-Martonos Hsz]. 1731: Kecsks nevű szölő hegyben (szö) [Kál MT]. 1736: az Ketskés előtt (sz) [Sárpatak MT]. 1754: A' Ketskés Farkában (k)

[uo.]. 1757: Kétskésbe (sz) [Márkod MT]. 1766: a Kecskés alatt [Nagyfalu Sz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kecskesavó zer (care se separă) din lapte de capră; Ziegenmilch. 1679: Fejér hatu viragh vize keccke Savoval vett nro 5. Gyenge Gyökér vize, Keccke savoval vett nro 6. Méz viragh vize, keccke savoval vett [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János lelt. 32]. — Vö. a *kecsketej* címszó 1679-beli adalékával.

kecskeszakállú kecskeszakállas; cu barbișon/cioc/țâcălie; ziegenbärtig. 1633: monda Fazakas Simonne Czjzmazia Istuannak ne hord ith ala az meszgiemen szeoleodet keccke szakalu kurua fia ageb [Mv; MvLt 290. 109].

kecskeszarv corn de capră/țap; Ziegenhorn, Bockshorn. 1823–1830: Volt egy tarkásan lakirozott hosszú pálcája^a, tetejébe kecskeszarv, azon alól az ezüst karikára e volt metszve: Eb kéri, eb adja [FogE 89. — ^aKörmendi Gábor mv-i prókátornak].

kecskeszarvú cu coarne de capră/țap; mit Ziegenhörnern. 1823: Egy már 4 Esztendős Tino kék szőrű ketske szarvu [DLt nyomt. kl].

kecskeszemű I. cu ochi de capră; ziegenäugig. 1805: Szent Mihályán Szimion, mint egy 20. Esztendős bé-esett Ketske-Szemű [DLt nyomt. kl].

2. ~ *szőlő* kecskecsesű szőlő; țîța-vacii, razachie; Griechische Trauben. 1585: Kozmanne Azzoniomtúl wittek Zep kechke szemw Zölet es Szep kortwelicket Nagy Talakkal Attam Erette f. I [Kv; Szám. 3/XVIII. 30a Gellien Imre sp kezével]. 1595: 19. Octobr(is) Ajandekben küldöt Biro Wram ö fgenek. Weres keccke zemő zelöt p(er) d 28 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Vö. a *kecskecsesű* címszóval. — A jel-re I. az MTsz *kecske-csesű* címszavát.

kecskeszőlő kecskecsesű szőlő; țîța-vacii, razachie; Griechische Trauben. 1589: Veottem Almat Kortuelt Feyer Zeolot es weorös Kechke zeoloty f. — d 77 [Kv; Szám. 4/VI. 61 Stenzely András sp kezével].

kecskeször păr de capră; Ziegenhaar. 1710 k.: Cselekedjed azt a te véghetetlen irlgmasságodból, hogy ne legyen ez haszontalan hízelkedése az én szívemnek, hogy én a te dücsőségedért szenvedek, hanem amint régenten, ha ki a te sátorodhoz egy marok kecskeszört vagy a te házad ladjába két rézfíllérkét adott, nem utáltad meg, hanem kedvesen vetted [BIm. 1002].

kecsketartás creșterea caprelor; Ziegenhalten. 1786: alázatosan remékedünk a' Felséges Királyi Guberniumnak ... méltoztassék . oly hathatos rendeléseket tétetni, hogy a' körül levő helységekben mind a' ketske tartás, mint pedig az erdőknek véghetetlen irtása kemény büntetés alatt interdicaltassék [Torockó; TLev. 9/24].

kecsketej lapte de capră; Ziegenmilch. 1679: Eúfrasia viz, keccke tejjel vet | Keccke tejjel vett, Fekete Cseresz-

nye 2. vize üveggel nro 1. 3dik vize üveggel nro 1 [Uzdizspéter K; TL. Bajomi János lelt. 46]. 1778: Három fertályly tisztá, vagy efféle árpával fött vízzel egy fertályly ketske, vagy tehén tejet egybe elegyítve, hasznos jó ital; de ez is erősen hideg ne legyen . . . A' kiknek a' Torkok, oldalok, vagy mejek fáj, azok mindent melegetskén igyanak [MvAlT Mátyus, ConsSan. gub.].

kecskevásár kecskevásárlás/vétel; cumpărare de capre; Ziegenkauf. 1802: Tudom a Barbuji István Salamon Mihájtól lött ketske vásárat [HSzj *kecskepásztor* al.].

kecskevesztegetés kecskelegeltetéssel járó erdőprédálás/pusztítás; pagubă produsă în pădure în urma pășunatului caprelor; Waldzerstörung/verwüstung durch Ziegenweide. 1759: Gyertyánosban lako Providus Jobbágyok . adanak Egy Darab Erdőt az Exp(onen)znek Sub Conditionibus, hogy a Venditorok minden Harap gyujtástól, ketske vesztegetéstől, Lopástól, es mind(en) legitimus Impetitorok(na)k Damnificalasatol az Exponent manuteneálják [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

ked I. kend

kedd I. fn 1. marj; Dienstag. 1568: En kg:teket Mind eges tanachol meg lettem wala az dypsey^a dolog felwl, kyt keg: eges tanachól halastot wala az holnapy Napra tudny (igy!) pwnkost nap wta(n) walo kedre [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozassy de Erked Gr. Thymar beszt-i bírőhoz. — ^aBN]. 1571: Vegezetre eo k. varosul keryk azon Byro vramat eo keget hagi az Jeowendeo kedre gywche beh eo kegelmeket az zaz vramat [Kv; TanJk V/3. 35b]. 1598: Amy azert az Mezarosok dolgat illety, arrol valo Tractatvst halaztottak eo kgmek ezten kedre, akkor eo kgmek derekas keppen akarnak feolelleok vegeznj [Kv; i.h. I/1. 314]. 1600: az Almasiak tudomant teonek az Vargiasiaknak, hogy az Jeouendo kedre tartozzanak fel az Erdeore a' hagiót helire es Bizonichanak az kj fogas szerent [UszT 15/16 Zentes Gaspar Kis Bachony vall.]. 1646: Süveges Mihalynek az jeoveo keddet adá a teorueny hogy akkor süveges Matyastis ele szoliciak bizonsag(na)k [Kv; Tjk VIII/4. 55]. 1779: Méltoztassék . . . válaszzát velem közleni a' jövő keddig ezek iránt [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.].

Szk: ~re *virradólag*. 1727: hetfű eczaka mentek be azon portioba(n) kedre viradolag és Csőtörtőkön viradolag ex turbaltattak onnan [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 5]. 1815: Fekete Stephán beszeltette, hogy a Szénával együtt el fogta Péter Mihálynét, most kedre viradolag [Mezöbánd MT; DobLev. V/983. 4b Szorduj Kratsun (40) zs vall.] * *húselhagyó* ~. 1732: En az Ngsad Levelét vöttem hus el hagio kedd előtt valo Penteken [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péternéhez] * *húst hagyó* ~. 1831: az oláhok Hust hagio keddek előtt egy héttel [Dés; DLt 332].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; attributiv gebraucht: keddi; de marj; Dienstag. **Szk:** ~ nap. 1570: Kis Marthon Katalin Nagy Mihalne, Azt valya hogy egy ked nap mykor az Rengeo Margit leanyat megh fogthak volna, Ment volt hozzaya hogy kénergene Byronak erthe hogy kj Ne veretne [Kv; Tjk III/2. 101].

1763: egy Terminust tenni kívántam, úgy mint: a Pünköszt szent Innepek Csonka hetü után valo Ked napot [Kendilóna SzD; LLt Faska 160]. 1823–1830: Megházasodék az apám az 1764. esztendőben, januáriusnak 3-ik napján, mely kedd nap volt | Kedd napon volt az egybesküvésünk, szeptember 10-ik napján 1799. [FogE 69, 303]. 1840: leg utolszor ked nap estvéjén látta légyen [Dés; DLt 370].

II. *hsz I. ~ en a. keddi napon; (in ziuá de) marji; am Dienstag. 1508: ez leuel kewlt koloswarth kedén^a, letare eleuth valo vosarnap eleuth [EM XXIX, 261 Cheh István lev. — ^aMárc. 21.]. 1554: En Borlobassy linart Hedwrfay zenth myklos nap Elwt valo kedwn^a Engethem az en vramnak Es Batyamnak borlobasy Janosnak Egy Jobagom feleseght (!) Jobagwl gyрко petwrne kapolnan lakozot vgy mynth atyamffyanak [Héderfája KK; BfN. — ^aDec. 3.]. 1559: Kedon zent Katarina azzon Nap Eloth^a Lazlo wram adoth Neki d 50 [Kv; Szám. 1/V. 173. — ^aNov. 25.]. 1579: Költ vzonban . zent Andras nap vtan valo keddeon^a | Zent phileop Zent Jakab Nap elwt valo kedden^b [Uzon Hsz; Kp I. — ^aNov. 24. ^bÁpr. 28.]. 1596: Az Jelen valo 1596 ezt(endo)ben pünkést nap utan kedden^a Jeott oda eo kegne valamyre valo gondoltaba ejnek veztegegebe . . . az aiot be teorte ram [Uszt 11/51. — ^aJún. 1.]. 1607: Ez Jwúeó ezte(n) keddeon hja [Mv; MvLt 290. 13a]. 1647: Ez kerdesben ezt tudom. En kedden menek Csizser Peter latni kerde(m) tölle mond megh most eleottunk hogi kik uertek hogi artatlanul senkit ne giullollu(n)k s ne perelliunk [Szentimre Cs; CsÁlt F. 27. I/13 Sandor Miklos Szent Jmrehi vall.]. — b. az ez utáni/a jövő kedden; marjea viitoare; am kommeden Dienstag. 1567: az azzon . legien oth fogwa ameddj en .k.tekhoz kedden be megiek, akor had erchiem enis ezt az dolgort [Nagysajó BN; BeszLt 74]. 1585: Monda Danch leorincz ler ky Andras Vram ozzuk meg a zenat . . . Monda Viczej Andras bizony Nem engedem . . . Kedden . . . Mennyen ky zeke- resed, es ozzuk meg tizenket orakort [Kv; TJK IV/1. 516]. 1774: Kedden . . . az Malmon aloi valo To árkot akarnám az Falusiakkal az hinártol, és Béka nyáltol meg tisztittatni [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.]. 1785: most Kedden a málet is fell kellettik mérnünk mivel el Csépeltetett [Kaplyon SzD; Ks Pap Péter gondv. lev.]. 1793: Drágbol a' mikor el indultam azt mondtam volt Kegyelmednek hogy Kedden jöjjen ki ide Hadadba [Had Sz; JF 36 LevK 298]. — c. keddenként; marjea, in fiecare marji; Dienstags. 1589: A Zegenieknek etelekre ualo Keolcheg. A Prima die February vsq(ue) 20 diem Decembris attam a' Zegenieknek eg' heten, haro(m) napp tudniillik Vasarnap, kedden es chőtörteokeon husra valo penzt eg' egi napra 16 hat penzt [Kv; Szám. 4/XI. 40]. 1731: A lovak exerciziuma pedig minden héten egy nap légyen, vgimint hetfőn, Kedden, Csőtörtőkön, Szombaton [JF lovászmesteri ut.]. 1786: az kedden és pénteken valo fa hordásra szabadnak engedtetik^a [Borosbocsárd AF; EHA. — ^aTi. az erdő].*

2. ~enként minden (egyés) keddi napon; in fiecare marji; jeden Dienstag, Dienstags. 1806: Nem szükségét, hanem a szalonnának Némelykor olly bőségit látam itten Udvarhellyen, hogy amian a szalonnának Nagy része majd tsak hogy rajtunk külsőkön nem Maradott, s ollykor ollykor Magunk Estvére kelvén Keddenként magunk kénáltuk meg Pataki István Uramot, hogy

a szalonnánkot meg vegye [Szu; UszLt ComGub. 1753u Farczádi Údösbb Sándor Mihály (72) ns vall.].

keddi kedd napi; (pe ziuá) de marji; dienstägig. 1807: dél előt a keddi Letzkét mondtam el dél után p(e)d(ig) nyomorogtam a tanulással [Dés; KMN 368].

kedély hangulat, kedélyállapot; dispoziție, stare sufletească; Stimmung, Gemüt, Laune. 1881: szeretném, ha a Feleségedről írnl egyet-mást. Hogy van ? milyen a kedélye ? gyötör-e téget sokat s te gyötöröd-e őt ? . . . Szeretném már látni otthon: mikor boldog [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *vki/vmi ellen ingerli a ~eket.* 1843: (Ajtai Incze János) több versen járt ki Kerpenyesre és a több ezen középső uradalomhoz tartozó falukba, és mindenütt az uradalom ellen ingerelte a kedélyeket, és sok nyugtalanságot s ingerültséget okozott közöttük [VKp 90].

kedélyállapot stare sufletească, dispoziție; Gemütszustand. 1879: Olyan a kedélyállapotom, hogy léptenyomon szükségét érzem annak, hogy — valakit megharapjak | Kedélyállapotom hát az oka, hogy neked sem írtam. De többet gondoltam rád, mint te réám [PLev. 36, 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kedig I. ksz I. de, azonban; dar, insá, totuși; aber, doch, indessen. 1550: En Kemenj Ferencz jelentem hogy Az Eghez reznek Az kyt Az Reghi (?) chyeteny gabriel Byrt volna berenden hasonfelet eztrigi Myhalnak: Megh <e>reztettem Az keppen Az My keppen thordan Az fogot Emberek Megh Leltek wolph Az Masodyk hassony felet kedygh Az folyo Bechert zalagol Addygh tartom Az Mygh Az Nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwz foryntot le nem tezen [Brend K; BfN VI. 28/2. — L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyosságvele]. 1565: En attam tyz foryntharra Eoreokesteg nekyk, kyt ha meg nem kyldyk Ez en felesseghemtewi mosthan, tehát en mentel hamareb Lekeczey Embert talalok ytt myndyarasth meg tartom Erette, ha kedyg En wagyok ados walakynek, Jewien Jde, meg fizetem neky mynd Egy fyleryglen [Kv; BeszLt 5 Konth Janos a lekeneciekhez]. 1570: fogada Kapitán Pal . . . hogy Kemeny Istwant azban az Jozagban mynden Theörwin szerynt walo haborgatok ellen meg' otalmazna . . . Hogy ha kedig walamikeppen meg' nem otalmazna . . . Thehat az Summat Tartozek meg' Tereyeny Kemeny Jstwannak [Balázsva AF; JHb XX/51]. 1571: tettzek nekwnk hogy wdwar byro wram Petúram (!) Meg hyhatthya p(ro)curatorat, ha tyztan wtolso dologba volna is eddegh kegyeg chak walamy exceptiokkal proponaltak p(ro)cedaltak [Dés; BeszLt 349] Gabriel Kabos Belsőszolnok-megyei „comes” jel.]. 1589: Ha kedigh megh bizonitia elegendeo lato bizoniokkal hogy ennekem keolchion adott az hwzon het forintotis azonkeppe(n) nints mit tenne(m) az teorwenteol kel varno(m) pr(o)test(atur) [Szu; UszT]. 1595: Ha kedigh az be zedesbe walami kár lenne gonoz adosok miatt, wagj ha marhat bechwtittnének, auagy keolchegh miatt, vagy ki wezne benne, felét ennek az fogiatkozasnak Sara azzony zenweggye, felét wiczey Mathe [Kv; RDL I. 132a]. 1602: Kemeny Janos vram kert volt en teollem Nyolczuan ftot, mikor megh atta wala Ombo-

zon voltam, Az adoss lewél kedigh itt Colosvarart volt, megh nem adhattam nekj [Kv; i.h. 73].

2. meg, vizzont; iar, ši; hinwieder. 1565: Tekynche meg ketek azt hogy ke. Enghemeth keeth Eztendeygh kergettek En kedyg Ne(m) mezze wolta(m) oda wyffalwban [Kv; BesztLt 5 Konth János a lekenceiekhez]. 1567: My masodik Janos wdwar hely zekben lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozoneteonket es zokot kegiemessegeonket Jryw k az nemesseg az elebbely Rawas zerint Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden Kapwtol hwzon eot eot pynzt, az mely nemes Embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok Eotwen Eotwen pynzt, az eg' haz hely nemesek kedig hwzon eot eot pynzt aggianak [Törzs. fej.]. 1593: En ezt twdom gyermeoksegeomtwl fogwa ez Ideyg. Hogy az kj Hegeot akart venny az Erdeo keozbe(n) ott kerteott kellett tarttany Ha kinek kedig zokazos Barma volt Hoza kellett latny annak az kie az Barom volt Hogy vele ne mennyen Eucl Eltwk fallu^a [UszT. — ^aÉrtsd: fallu]. — L. még SzO II, 212.

3. mégpedig; ši anume; und zwar. 1619: Ezt halvan Byer^a Peter è contra azt felelt (!): Ugy vagion hogy birom azon resz eöreökseget, mind Recze(n) s mind egiebwt, mostanis kedigh, mert en azan szegeni megh holt Boyer István batianknak jozzagat es resz eöreökseget szok faratsagom(m)al es nagy summa keöltsegem(m)el váltottam es szerzette(m) idegeni emberek kezebeöl [Fog.; Szád. — ^aOlv.: Boyer].

4. márpedig; deși, cu toate că; jedoch. 1542: Ha kegelmedeth megh nem banthanam wele, kegelmedeth kernem mynth kegelmes wramoth, hog k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwztamba . zolgalatomba thwygw wram, chak adasson k., qth kedeg olcho az ewkewr, wagon es [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Posen m. isp-jához, Fog. vára urához]. 1551: mikor az uraym Fewlsew Apoldon^a leznek; mykor ewk oth leznek, onnan hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt es Gaspar Deaket, nag mwka (!) leszen az lowaknak, yth kedyg zekeret fogadni draga pynzbe telik [Nsz; i.h. 90. — ^aValószínűleg Kisapold Szb].

5. *mind* . . . *mind* ~ *mind* . . . *mind* pedig; atit . . . cit ši . . . : sowohl . . . als auch. 1572: (A berket) hadriui Ferencz vram meg engette azzoniomnak fiurul fiura es az w meg maradekira vizontak Azzoniom Orsoliazzon az my Jussat Reminleotte volna Hadriui Ferencz vramnak Lw kertiben molnaban, hat Myndeneket meg enge-deote azzoniom Ferencz vramnak Es az w maradikinak eoreogbe. Es mynd Ferencz vram: Mynd kegig (!) Orsoliazzony fel veottek giermeokkwknek terhit, ez felyul meg mondot dolgokbol [Gerend TA; BK].

II. *hsz* nyomatékosításként; ca cuvint de întărire; als Verstärkung: pedig; insä; doch. 1552: A borr ital vtan kedig mindgyarast eluëß ebec: ott ninch az vtan tanäch . . . , hanem zur zauar [HeltaiDial. K. 7b–8a]. 1565: Ez Lewelet kedyg kywano(m), hogy mynd az eghez falw eleot olwassak meg [Kv; BesztLt 5]. 1574: Az on kegig es az veres rez az czustot, Mellieth az tegla es so ky vont es hozza zitta az aranbol azt Megh tartiak es oalmazak [Nsz; MKsz 1896. 291]. 1598: azt kedigh nekik megh hattam hogy az erdeith megh oltalmazak ne vagiak, az halas vizetis ne halazzak mert ha rajta kaphattiak wket vallamelljken hogy kart tenne megh bwntetem

wket [Kiskájon SzD; BálLt 81]. 1600: En falú szwksegeert mentem vala arra a' peres erdeore a' Notariushoz, es talalam eleöl az vargiasiakot egibe chokorodanak, es halla(m) hogy azt ieleontek, Jo Vraim Valakiköt my hitünk volt, innet tartozzek be az falura Vargiasra, mert a' feleltesnek hellie nem itt vala, az Ideois kedigh el múlt, mert Jmmar maid deļ vala es vgy Jeouének el [Kisbacon U; UszT 15/17 Balint Kouach Kis Bachany vall.]. 1683: ment által az országban, Kolozsvár mellett, az tatár chán többel százezred magánál, mely miatt búzáink mind eltapodtatott tölök; mely nap kedig az tatár chán az vár mellett az búza között táborát megszállitá, mingyarást szörnyű nagy jégeső lön, söt még tüzes menkö is esett, mely miatt az Hóstátban ház is elégett [Kv; KvE 217–8 BP].

kediglen I. *ksz mind* . . . , *mind* ~ *mind* . . . , *mind* pedig; atit cit ši . . . ; sowohl . . . als auch. 1508: az Bathory Annath ky wolt az Zwky Janos felesége meg elegytette Az fellywl meg mondoth Zwky Jsthan mynd leg rwhayarwl, mynd kedeglen egebekrwl walamy wola, mynd rwhabol mynd egel Jngo byngo marhayabol, es Atyanak penzebowl [Kv; EM XXIX, 263 Cheh István kezével].

II. *hsz* nyomatékosításként; ca cuvint de întărire; als Verstärkung: pedig; insä; aber. 1547: ha kedegylen ezth^a walaky megy Bonthana Wgian elewithe legiewn dolga mynth Az eleby Kwithes wolt hogy Biro Espan nekwl Igazath wewhessenek Jozagan: Ez lewely kewith . . . Segwswaroth [MNy XXXVI, 53 A mohai^b töröl való cserelével. — ^aAz egyezséget. ^bNagymohai (NK)]. 1560: ammy nemew Mewet fogadot wala Negy wen foryntba Annak harmad reze Meg el kezdve el Ne(m) weezwe all En kediglen wra(m) ew Naga Akaratyabol thyzen eot pe(n)z hyan harmincz het foryntra fizetel Nely [Gyf; BesztLt 10 Bl. Bagotai a beszt-i bírőhoz és tanácsához]. 1577: Ezekben kediglen <a>z kytt meg mondotham Jussom vagyon mellyeket meg byzonytok [Mv; BálLt 79].

kedv I. chef, poftă; Lust. 1573: Orsolia veg Bartosne hogy eo puskarnet zolgalta, latta hogi Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ky puskar Ladaiabol mykor kedwe volt hozza esmet ely rakta, Nem byzta az felesége kezebe [Kv; TJK III/3. 170]. 1653: A tatárokat úgy hallók, hogy a mi nyomunkra indultak volna. Azt hallván, bizony tartottunk igen tölök, nem volt kedvünk azokhoz az útitársokhoz [ETA I, 137 NSz]. 1657: Midőn pedig megérkezett volna császártól az fővezér, behivatá az kapikihákat; mivel engem nem hívának, örömet künn is maradék az ajtónál hallgatván, midőn őket riogató, szidogató; kijüvén kérdém, hová töték az kaftánt, de nékim nem vala kedvek az tréfához [KemÖn. 90]. 1771: tsak bé jó házomba a Fükötösné Leánya, bé köszövnén, kérdi az a katona, hát miért jöttél mi kel . . . a Léány tsak magához akarta volna tsalni, a katonának pedig nem volt kedve hazul el menni [Dés; DLt 321. 33 Rátz Anna (48) vall.]. 1801: Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném, de ételem, álmom, kedvem felette gyarlio, s bágyadságom nagyon érzem, ugyan tsak remélem még most a rossz fejsej nem vész el a fa vágorol [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. 1825: könnyen el mehetek, nints is nagy kedvem Bálozni [Dés; DLt].

Szk: ~e ered/érkezik kedve kerekedik. 1808: mint-hogy az Oláh írásra a' Popa meg tanított volt, 's látván annak nevezettségét nagy kedvem eredett, hogy valami képpen maga(m)n(a)k leírjam [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII]. 1811: Most estve házamba hogy bételepettem A' napszám Listába belé tekintetem, és kedvem érkezett arról gondolkozni, Melly sokféle ember jár együtt dólgozni! [ArÉ 66] * ~e tartja kedve van vmi-hez. 1628 u.: hírem s akaratom ellen ot iart a' hol kedve tartotta [SzJK 32]. 1701: Ha valamellyik Betsületes Mester ember meg halna, és az eo Felesége Eozvegységre maradna, Ura holta után Férhez nem menne . . . szabad néki Mesterséget úni meddig kedve tartya [Kv; Poszt-Cart. 16]. 1817: Ennek előtte ugy volt szokásban . . . hogy a' tselédek akkor mentenek el a Faluba, és Üressen hagyták az Istállot, a' mikor kedvek tartotta [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.] * ~e telhetik benne kedvét lelheti vmiben. 1597: Azzoniunk eo felesége es Kristof Deak vra(m) Konihaiara Mindent kj fogtak Vachiorara, Hetsfoere Ebedre valot (: miert hogj akkora telt eppen ky az harmadnapj Gazdalkodas :) ky Akariak valo (!) fogni kiert B Vramatis igen Búsítottak De vgia(n) nem telhetek kedűek benne [Kv; Szám. 7/XII. 131 Filstich Lőrinc sp kezével] * ~e telik kedvét leli vmiben, kedvére történik vmi. 1614: 1595 Szent György-napi gyűlésben Fejérvárat végezének articulust az szegény sabbatarisok ellen, hogy persequálják őket. Azkinek persecutióját Mindszenti Benedek, ki akkor udvarhelyi főkapitán vala, el is kezdé Udvarhelyszékben és Marosszékben, de az Isten nem bocsátá ötét abban elő, hogy azoknak vérében kedve teljék [BTN² 42–3]. 1678: Áldassék Istennek szent neve, hogy a mi jó jámbor kegyelmes fejedelmünk ellenségi, gonosz akaróinak kedvek nem tölt [TML VII, 93 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] * ~ét szegi elveszi a kedvét vmi, elkedvetlenít vkit vmi. 1598: Miel hol edgyink hol masink nemw nemw szwksegeinkben hozzayok folyamodvan kedwnketh nem szegtek [Kadicsfva U; Törzs. Benedekfi Janos és Christoph nyil.]. 1614/1616: Nem akarvan azert ez dologban igassagok mellet kedűeket szegni, az dologhra igt emlekezünk [Kolozs; RDL I. 100] * ~et szerez felkelti vki kedvét. 1710 k.: A scholákban classisokban való tanításnak formáját nem követte . . . kerülte s megelőzte, hogy a gyermek meg ne unatkozzék, és felette terheltetvén el ne idegenedjék a tanulástól Gyümölcsessel, dícséret, szép szóval etc. kedvet és kedvességet szerzett [BÖn. 534] * ~ét tölti kedvét leli vmiben. 1765: azt tudom hogy azon kisérő Legények semmi roszt véggel vagy szándékkal nem voltanak, hanem tsak Ifjuság boldonság kedveket töltötték lövésekkel [Gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.] * bosszús ~. 1662: a clérus és palatinus bosszús kedvek [SKr 270] * gonosz ~ cudar kedv. 1570: zekel peter otth wl volt Jgen gonoz kedwe volt, kerdy Myth Bankodnek Azt Monta neky hogy vadnak sok Bwsulasim hazambely Nep Mya es Adossagba is zokba vagiok | Vst Jarto Janos Es Angalit az felesége vallyak Azt Montha Nagy gonoz kedwel, Enneke(m) semmyre Nem kellene az esseh zeoleye chyak hadnanak Beket vele [Kv; Tjk III/2. 107, 178] * kellemetes ~. 1824: Mikor szokott kellemetes kedvében lézen^a, instállak akkor hozd elé kérésemet [Kv; EM XVII, 173 gr. Csáky Rozália gr. Lázár Benedekné Bethlen Mária grófnőhöz. — ^aA címzett férje] * komor ~.

1776: az eleitől fogva való szomorúságnak, komor kedvnek jelit mindenkor láttam, mind a' Groffnéban, s mind a' Kis Aszszonban [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.] * nehéz ~en vesz rossz néven vesz. 1577: eo k. egez varasul nehez kedwe(n) is wezyk hogy eo kegme biro vram effe dolgot eo Reaiok igazet [Kv; TanJk V/3. 143b] * rossz ~. 1804: a Rector . . . roszt kedvel ment el [Dés; KMN 32]. 1824: Szeretett vala engemet a Mennyei Felség Fiju és Léány Magzatokkal adott vala nékem egy olj Fiját K: Dobolyi Sándort ő vala az az én házamban ki minden szomorúságot örömré, minden roszt kedvemet Jo kedvel válthatta fel [Nagyak AF; DobLev. V/1094. 1a]. — Vö. a jókedv címszóval.

Sz: semmi ~e nincs, mint az uraimnak a sós káposztához. 1600: Fogaras tartományából minden háztól egy egy embert kíván, kihez, amint értjük az községnek semmi kedve nincs, mint az uraimnak az sós káposztához [SzO IV, 137] * vkinek ~e, mint a barometrum az idő után jár. 1841: a' Rosi kedve — mind a Barometrum az idő utánn jár — hol jobb — hol rosszabb — néha jó kedvvel beszélget — néha bajjal lehet [Veresegyháza AF; DobLev. V/12].

2. tetszés; plac, plácere; Wohlgefallen. 1548: Az Jo zomzitsagirth es Az Ty kegyelmetek kedwyert nem Mweltem [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Tamás lev.]. 1584: eő Nagysága kedweerth minden kegyelmesség^(g)el chelekezik vele [BáthoryErdLev. 211]. 1595: Biro Wram küldé . . . ala Wyúara Azzonnyunk ő fge Doctoraert, Sombori Sandor es püsek Wram keduiert, miert hogy ő km(e)k igen beteg vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 149 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1765: mint egy Paraszt Ebéd tályban halván pedig a' Puska szot az Aszszony kérdé ő Nga töllem hogy vallyon mitsoda Lövések azok, melyre én mondam hogy talam valakinek valami Matzája vagyon ottan, mint hogy igen szokot lenni a tájján s annak kedvéért mulattya magát valaki [Gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.]. 1776: Néhai M. Groff Gyalakuti Lázár János ő Nga, és ugyan Néhai M. Groff Kornis Ferentz eő Nga igen nagy szeretetben éltek, és gyakran egyik, a' másikat latogattak, de ki kedviért nevezetesen Kornis Anna Kedviért, azt nem mondhattuk [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) és felesége Catherina Szerdai (54) vall.].

Szk: ~ébe jár vkinek vki tetszését igyekszik elnyerni. 1818: az háziaknak Edes Apamék helyet kedvekbe járak [Pk 3] * ~e kereső vki tetszését kereső, vkinek kedvében járó. 1598/1635: In summa semmibe(n) keduem kereso fiam ne(m) uolt [Mv; APol. I. 68]. 1730: Mihálcz Ferencz Uram . . . Miko Judith Aszszony mellet lévén, Mindenekben kedve kereső engedelmes jo Atyafiságát Mutatta eő kegyelméhez [Somlyó Cs; Borb. II] * ~ére esik vmi tetszik vkinek vmi. 1662: (A) német gyalog is a fejedelem^a szolgálatjára és fizetésére állván. hitekkél is hűségére kötelezték vala magokat. Melly a fejedelemnek nagy kedvére esék, hogy igen jó német gyalog volna, s gyalogja száma a mostani szükségben vélek jól szaporodnék [SKr 214. — ^aKemény János] * ~ére járó vki tetszését kereső, vkinek kedvében járó. 1795: igen kedvére járó gyermek volt . . . tsak nem mindenkoron erőszakoson lehetett ötét felöltöztetnünk [Mv; Told. 47] * ~et/ét kereshet(i) a. tetszést elnyerhet.

1630: Item, mit mondott az pasa Habil agának, miért kellett itt hadni mégis, és mit irt az vezér néki, hogy tudja, hogy vehet most az erdélyieknek valami 25 vagy 30 ezer tallért, és azzal itt benn az Portán kedvet kereshet véle [BTN² 436]. — b. kedvében járhat vkinek. 1794: Montyán Gligor . Hásártos Felesége tanátsán járván, hogy azzal is kedvét kereshesse Feleségének, ottan ottan belé akad egyben is Másban is [Déva; Ks] * ~ét keresi a. vkinek/vmely fórumnak tetszését elnyerni törekszik. 1568: keg:tek Engeggie(n) arra hog zertzogom meg o magawal az dypsey emberel Janos gerebely en az iambornak kedwet keresne(m) meg alkwanna(m) io modaly welle [Erked K; BesztLt 38]. 1617: Georginek kereste az Azsoni kedvet ne(m) az vranak [Mv; MvLt 290. 28b]. 1677: Mivel szegény hazánkknak meg-maradása Isten után a' Fényes Portától függ, ő Felsőge a' Portától el ne szakadgyon, hanem annak kedvét keresse [AC 24]. — b. kedvez/kedvében jár vkinek. 1772: A' Haju Vám, ket Esztendőkkel ennek előtte adatott a' Fogadós(nak) 65. M. Forintokért ., minthogy Bóltsteri ur(am) a' Fogadós(nak) kereste kedvét szüntelen, a' mitől fogva itt tisztartóskodott [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] * ~et keres magának tetszést elnyer magának. 1705: Holmi cigányt, kocsiat, lovászokat és urak szolgálait tart ő fogva Szebenben, és azokat nevezte kurucoknak, avval keresvén kedvet magának az udvar előtt [WIN I, 649] * ~ét leli a. vki tetszését elnyeri. 1559: Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak három Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani, de Bathor eztendew mwla az Warasnak kedveth lelye Az három eztendewnek ky thelesnek elewttw (!) es Alatta semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. 1570: Az Bor behozas feleol az zaz vrain eo k. azt Mongiak hogi ha arrol valo priuilegiumot kewannya eleh vinny az feyedelem, Eo K. Byro vram es az Thanach legien Azon hogi eo felsengen es chyaky vramnak lelyek kedwet . . . hogi azbely zabadsga az varasnak Maradhasson Megh [Kv; i.h. V/3. 19b]. 1583: Senki keözullunk a' Ceh titkat ki ne uigie, es magat, es Cehbely ereősseget oly igen nala tarczia hogi-ha kwléómbet czielekezik es masut ky hintegeti az Ceh nelkul ualo leteleuel bntessek mind addig, Amigh ereős birsag utan az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLev.]. — b. kedvében jár. 1572: Filstich Leorinch valla, hogi 1567 Eztendeobe volt zent Marton Nap vtan Mond Aros Myhal Im Gergel vram Nekem ados Ihol vagion ados leweleis Mond neky Harmad Eztennapra leld kedwet es Elegicz megh [Kv; TJK III/3. 36]. 1583: Zeóke Pal valla . . . Chiokos Benedek az Torday Embernek meg hagyja hogy be Mennie(n) az Vamoshoz es kedwet lelie mindennekke(n) [Kv; TJK IV/1. 119] * ~et nyer tetszésre talál. 1798: Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a betsülletes Communitás^a előtt is kedvet nyert légyen, s kívánom is szívemből hogy örömmel tellyes ki menetele lehessen [Mv; TLev. 5/14. 1a. — ^aTorokó] * ~et/ét talál(ja) vki tetszését megnyeri. 1578: az Mely birot es feot az vrste(n) eleinkbe Rendel, azt bechywillettel hallgassak mint varasnak feiet es előtte Iarot, Mert valoky az ellen valo vetekbe találattik, egez eztendeyg honesta proscriptiowal bwntessek, az az egez eztendeyg cedulat neky ne kwlgienek mind addig is mig az varasnak es az meg sertet ze-

melynek kedwet talallya es meg Engeztely [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1619: megirattam Szöflíkar agával es tihájával, hogy ellegyen az Erdélyben való practica nélkül, mert bizony az Portán kedvet nem talál véle [BTN² 381] * ~ét teljesítheti kedvét töltheti vkinek. 1662: a Rákóczi fejedelem ott benn levő keze-lába, hogy hovahamarébb a fejedelemnek abban is kedvét teljesíthetnék, a nép elméjét hogy kötelességek mellől magok jóakaratok szerént elvonhassák es a fejedelemhez fordíthassák, csuda mely nagy szorgalmatossággal igyekeznek vala [SKr 496] * a Krisztus ~éért. 1731: jajgatni, s remenkedni kezdte, a Christus kedvejét hadjak beket, mert mingjart meg hal [Mv; Told. 76] * nem tart jó ~vel vmit nem néz jó szemmel vmit. 1637: az némém asszony levelét hozák, az melyből értem, hogy ő kegyelme nem tartja jó kedvve(l) az KeGYelmed házasságát [TML I, 79 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * vki ~ébe esik elnyeri vki tetszését. 1779: Utoljára kedviben estem^a az énekléssel, melyhez jó nótám is volt úgyannyra, hogy semmiféle világi ének . . . nem kellett neki, hanem amelyeket én énekeltem [RettE 404. — ^aBíró Annának] * vki ~ét magához édesíti/hajja. 1662: Rákóczi György fejedelem a végekbeli passák, bégek kedvetet magához hajtani es édesíteni minden alkalmatosságokkal igyekezi vala [SKr 457].

3. kívánság, óhaj; dorinjá; Wunsch. 1572: Pal deak azt valla hogi egy zemly az padra deoytete volt Hegedws Janosnet Es azt mywelte neky az my kedve volt [Kv; TJK III/3. 32]. 1679: Quartalas es Buza takaritasa mentül jobban lehet ugy légyen, Mindazaltal ember az magajét is kedve szerent nem takaríthatta minden kor [Dés; Jk 39b]. 1710: A fejedelemasszonynak nem lön ugyan kedviből a Barcsai fogsága, de már nem tehet róla [CsH 177–8]. 1797: instálom Ngodat aláztatson . . . ne hogy sok irigyeimnek kedvek bé telhessék . . . Ngod Executioval, . . . rajtam es Házomon valami szégyent üzzen [Gogánváralja KK; Ks Miss. I]. 1820: a' Báro Ur Sokszor ebéd felett béhozattatván^a, nem tsak gondoskodott körülette, sőt száma nélkül mondotta; bár az Isten 10 vagy 15 Eztendeig életne, hogy nevelhetnem ezen Kedves Fiatskámot kedvem szerént [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hűtes assz. vall. — ^aCsecsemő fiát].

Szk: ~e ellen akarata/óhaja ellenére. 1569: vagion hwsz Eztendeye, hogy az Nagy weolgy torkan alol, az keretzwtig, Ecczer bernald balas Meg kérte vala az három falutol, Annak vtanna myndenkor, vgian kedvek ellenis Meg kazaltatta [Mezőbánd MT; VLT 7/692 Petrus Jo de band vall.]. 1592: Al peresak My kedwünk ellen es akaratunknal kwl Mynden mod nel kwl, ott Akaranak byrny wagy byrnanakis Az my hatarunkban az orozhegy hatarban [UszT]. 1607: Kornis Gaspar Radnotott bekessegesse(n) birta iktattais bele magatt. Hogj Balasi Ferencz bele zalla az utan kedueh ellen nagi sirua mene ki beleölle [Boldoc TA; Ks O. 16] * ~e ellen esik akarata/óhaja ellenére történik vmi. 1619: Jaj annak az országnak, kinek gyermek ura vagyon^a Mert ha valami zürzavar kedve ellen kezd esni az ilyen gyermeknek, nem úgy az ellenségre veti annak bűnét, mint az vezérekre, és mindenkor félthetik az vezérek magokat tőle [BTN² 265. — ^aÉzsaiás prófétától vett mondás, amelyet Báthory István mint kormányzási irányelvet mondott ki Zsigmond öccse uralomra kerülésekor] * ~e szerint

esik kívánsága szerint történik. 1597: panazolkottak volt B V(na)k hogy ne(m) kedűek zerent eset volna az eleobbi Gazdalkodas [Kv; Szám. 7/XII. 121 Filstich Lőrinc sp kezével]. 1751: Hallám uj Király születet Csillag által ki hirdetet Es nem kedvem szerint esik Ha orromba piskálodik Ha koronámat kívánnya Es országomat el vonnya [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék] * ~ét tölti a. vkinek kívánságát/óhaját teljesíti. 1663: ha mindenkor az én gonosz akaróimnak kedveket akarja Nagyságtok tölteni, nem leszen jó vége dolgomnak [TML II, 454 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. 1732: ő Nga(na)k kedvit kel mindenben keresni, és töltenj [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1852: én ha te volnék kedvit tölteném szegénynek menyire ohajt látni és menyire szeret téged [Kv; Pk 6]. — b. nemi kívánságát/vágját teljesíti. 1633: eő nekj az Zabo Jacob szolgálója azt beszéllette Hogi Zabo Jacob eő nekj Araniás kaftant igirt cziaak tölczje keduet, de hogj keduet töttötte volna azt en ne(m) hallotta(m) s nemis latta(m) [Mv; MvLt 290. 126a].

4. vki iránti jóindulat, kegy; bunávoijná; Wohlwollen. 1567: Myerthogy Ennel kyseb dologbanis lattam ty: kteknek: En hozzam valo zeretetit Jo kedweket, kerem azert ty: kteket hogy Mostannes Mutassa meg ty ktek En hozzam valo zeretetit Jo Kedveteket es legien Jelen az meg Irth Zent Marthon Nap vitan valo vosarnapon Jt frathan az en hazamnal, azen (!) tyztesseges Ewromembe Ekescizye ktek: Jelen letewel esett Lotharingusnak [RettE 155] * ~ébe vesz jóindulatába fogad. 1660: még ennél is nagyobb hitelem lenne az úr ő nagysága előtt, ha Kegyelmed bárcsak egyszer emlékeznék az úr előtt felőlem levelében atyafiságosképpen, mert Kegyelmedre tekintve jobban kedvekben vennének ő nagyságok [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz Husztról] * ~éből kiesik kiesik a rózsás-kosárból. 1658/1741: te Gyúla fejr vár . . . imé Istentől te meg itiltettél Mert ellene nagyot és sokat vétettél Kiért kegyelmeből kedvéből ki es-tél [EM XXXVI, 144–5 Köröspataki B. János, Historia]. 1849: Kelemen Béni vallomásában azt hozván fel, mikép 848ban a nő jelentette volna néki, hogy a gróf Mikés János kedvéből kiesett s a nő szándékozna Szebenbe elmenni főzőnőnek beállni [Kv; Végr. Vall. 36] * ~ét megnyeri. 1808: (A román jb-ok) oly okoson tudják ezen állapottyokra magokat szabni, indulattyokat mérsékelni, dólgaikat tsendesen igazítani . . . hogy ezek által mindeneknek kedveket meg nyerik [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

5. kedvtelés; plácere; Neigung. 1614: Báthori Gábor mind Sorban vajdával, s mind az több szomszéd fejedel-

mekkel hogy egybeveszett és veszekedett, nem az hatalmas császár hűsége mellett cselekedte, hanem kellett kedvének, hogy fejedelemséget és praeadt keressen, s azért ment Havaselföldre [BTN² 73]. 1692: Kgdet édes sogor vr(am) kérem az én boltaimot Kglid az maga kómivessivel rakassa es boltoztassa vgj, hogy had köszönhessem meg Kglid(ne)k . . . had vendegelhessem meg kglid(e)t edtzer ugjan kedvémre bennnek [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. 1730: Kolosra mene maga dolgában, most kedvire masirozhat, nem úgy mint Velem [Noszolyi SzD; i.h. 4 So János deák Apor Péternéhez]. 1837: Ferentzi Mária aszszony Kolosvárt jól tölti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, azokkal valo idő töltés s étalás egész kedve [Doboka; BetLt I Pákai Dánielné Benkő Su'sánna (40) dom. bíróné vall.]. 1855: látom, hogy kik ma leg jobb kedvekre töltik világi életeket, már holnap egy jobb életre, a más világra mennek át [Kv; Végr.].

Szk: ~et kap vmiben kedvtelést lel vmiben. 1811: Fáláris ha kedvet kap mások kinjába, Ő süjjon és bógjon a' réz-bikájába [ÁrÉ 95] * ~ét tölti vmiben 'ua' 1811: (A gróf) el tökéllé magában, Hogy kedvit töltse a' Ménés tartásában [ÁrÉ 133].

6. jókedv; buná dispoziție, voie bună; Lustigkeit, Frohmut. 1657: Ezen^a azért az mi hadaink is igen megszivesedének, és kedvek újula [KemÖn. 218. — ^aII. Rákóczi György 1644-beli hadjáratakor Szerencs vára megvételén]. 1765: Ebédőtől fogva késő estvig igen friss nyájasságban mulattunk, nem is volt három esztendődtől fogva olyan kedvem, mint akkor [RettE 184]. 1776: Mgs Grófné Aszszonyom ő Nga, Szüntelen nagyon szomorodott Semmi kedve nem volt, Sirt, Bánkodott [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi (31) káplán vall.]. 1825: nekem kedvem lévén musikáltattam magamat [Dés; DLt]. 1892: Most egy éve nyomorult állapotba estem. Se olvasni, se írni, se becsületesen beszélni nem tudtam. A télt árhúztam valahogy. A tavasz kedves volt, kedvem volt; éreztem, hogy térek vissza az emberi társaságba [PLev. 159 Petelei István Jakab Ödönhoz].

Szk: elfogy a ~e elmegy a kedve. 1805: Dél előtt nem tudtam a Letzketet, azért asztallábara ültem s ott exponáltam résolváltam jól elsőben de a vég felé el lankadtam, el fogyott a kedvem [Dés; KMN 57] * megjő a ~e jókedvre kap. 1823–1830: Korrepetitor nevet vettem . . . megjött a kedvem, vigan utaztunk, némelykor a doktor csuda természetээр nevtünk [FogE 164] * nagy ~en kap jókedvében talál vkit. 1704: Ma delután az urak és az asszony is több urakkal és főasszonyokkal együtt kimentek vala, és egy csizmadia szásznak a kertiben lévő tőját meghalászok, honnan is holmi apró csukafakat, egy compót s holmi apróságot fogtunk, kikre azelőtt oly módon rá sem néztünk volna, most pedig nagy kedven kapván, az úr három forintot fizete értek [WIN I, 237].

Sz. 1793: bezzeg mikor Csernátóni Ur^a jelen volt ebédén vagy vatsorán, akkor nem veszekedett, hanem olyan kedve volt, hogy madarat lehetett volna ő Ngával fogatni [Koronka MT; Told. — ^aA háziasszony kedvese].

7. hajlandóság/késztség vmihez; fapudl de a fi dispus la ceva; Neigung, Bereitschaft. 1619: Ha Felségednek ehhez kedve vagyon^a, ezen levelünk megérkezvén, azzal semmit Felséged ne késsék, hanem egy bűcsületes postáját . . . Felséged bocsássá Nisre [BTN² 292. — ^aAz

előbbieken jelzett úthoz]. 1629: paisos Jstuan ieoue hozzam s ielente hogy az Zomzedo(m) az Zeölleött el akarna adni, ha keduem uolna hozzá [Kv; TJK VII/3. 70]. 1642: az kez fogasbanis sirt az Lean es nem volt kedve az Leannak az Legenihez Azert teczet az sz. szeknek hogi az Leanzot az Ifiutol el zakazza, et ad s(e)-c(un)das nuptias trasnmittallia mind kettöt [SzJk 59]. 1697: Peter Deákne Aszonyom(na)k igen nagy kedve volt az bekeségre, de tettete magát az ura előtt mintha haragudnék [Kotormány Cs; CsJk 10 Péter Sándor (55) pp vall.]. 1702: A Thesaurariusához nekem kedvem nintsen [ApLt 2 Apor István nyil.]. 1738: az kis Unokamot (igy!) hagyom gondviselést Antal fiamra, ha aszt az üdöt éri neveltesse az apácák között, ha kedve lesz ot maradasra jo ha pedig vilagi életre ki jön legyen jo gondviselő nevelője [Ks 14. XLIIa Kornis István végr. fog.]. 1845: Ismétem még egyszer magának aztot — hogy ha vagyon kedve Nagylaki Ioszágunk meg vásárlására, mi el adjuk [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wily Lajos Dobolyi Bálinthoz]. 1861. ha pedig így el nem igazithassuk. — nekem perelni semmi kedvem [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajna Tamás Kispál Lajoshoz].

Sz. 1775: elhiszem kedve volt Katónak a táncra [RetE 358–9]. — Vö. a ma is közkeletű *könnyű Katót táncba vinni* szólással.

8. vmi ~éert vminek az érdekében/javára, vmilyen céllal, vmi miatt; de dragul/in interesul a ceva; (um) einer Sache willen/halber. 1589/XVII. sz. eleje: az Legeny rend ez Varosbol el mehet jobbadon valo tanulasnak okaert idegen mesterekhez, országokat iarhat az tudomany kedueert, igaz hellicken, kwlsoe mestereknel szolgálhat tisztesegeben, es onnat meg iöuen, az Cehbe minden bwntetesnek felelme nélkwl viszontagh be állhat [Kv; KömCART. 7–8]. 1649: tudom hogi klakaban aratanak, az hatar kedvyrt, hogi megh Engegie nekik az niomas hatart, a Marhajokal járnai az tilalmason küül [RDL I. 135 Dögh mezej^a Kutucz Jonas (60) vall. — Dögmöz SzD]. 1665: akarna az vizet az malomra altal boczatani, latom hogy ugyan azon helyen astak altal az arkot az magok molnok kedvejert [Jobbágyfa MT; BálLt 50]. 1731: en a buzanak a javaban atam el ket marjasonis, az ojan színü buzat, a Vasarban is, husz polturan mertek, Csak a malom kedviirt atak ket marjas (!) irete; hogy közel Volt, a malom [Varsolc Sz; Ks 83]. 1772: Mi mind a' kellen . eö Excellenciaja Malmában mind örlés kedviirt, mind pedig vám mérésnek alkalmazosságával mint Regiusok igen sokszor meg fordultunk [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 316]. 1792: a Johok kedvejert Majarkodó házat csináltatott [Szászkerd K; LLt]. 1800: Sóó hordás kedvéért vagy miért tsináltak itt a' Szamos szorossán Utat, én azt nem tudom [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Stélutz Györgyi (36) col. vall. Vervölgyi Bányai János kezével].

9. kb. kedvezés; favorizare; Gunst, Begünstigung. 1582: (En N) Eskeozel(m) az elo Istenre hogy az varasnak valasztasa es az vnio tartassa zarent e' mostany varostul Ram byzot vonas igazatasa, hwen el Iarok. kedwet bozzusagot Attyafiusagot Baratsagot felelmet adomant es minde(n) nemo Zemely valogatstj hatra hagyva(n), kinek kinek mind az eo Allapattja sorsa cörgsege^a es keressety zarent igazan erölkedem Intezny, es a wonast a zarent Rea wetny | Byrot es polgarokat, kedwert Attyafyusagert Baratsagert vagi adoma-

nyert partolasbol sem valaztok [Kv; TanJk V/3. 256b–7a. — ^aMás tintával *eörksege-re* javítva]. 1615: Kegmetek penigh Tyzt Viseleo Vraim senkit hon hadni ne merezellien . mert ha fizetesert, auagj egieb uton valakiket adomaniert, keduert, baratsagert hon hadni tapasztaltatik, Kegtek bwntetesnelkwl nem marad [Gyf; Törzs. a fej. Usz-hez].

◇ Sz. kész: ~vel konformálja magát vmihez készségesen alkalmazkodik vmihez; bucuos se adaptează la ceva; sich einer Sache bereitwillig anpassen. 1785: Amplectalván az ez előtt 1781dik esztendőben költ szentséges Királyi Rendeléseket, vagy Normát az Erdők(ne)k jo gondviselés alatt léjendő tartasárol s tartatásárol . ahoz magunkat kész kedvel conformaltuk [Torockó; TLev. 11/4].

◇ Sz. 1811: oly' kedvet kapott mint szegenn ujj szita [ARÉ 65].

kedvel 1. a agreea/plăcea; gern haben, lieben. 1619: Ö kezdé beszélteni, hogy: — Nem igen kedveli — úgymond — az pasa uradat. Mondám neki: Miért nem kedveli ? Az én uram önagységának semmit nem vétett [BTN^a 176]. 1657: (Báthori Gábert) egyébíránt igen kedvellették az emberek | ^ö az országban sine discretionone religionis kedvellette, promoveálta az embereket [KemÖn. 27, 101. — ^aBethlen Gábor]. 1762: az Hesdátik közzül heten ollyanok kiket az Szent Lászlaiak is kedvelenek esküdgynenek ezen Controversiás helynek proprietássára és legyen az Hesdátiké [O.fenes K; JHb XXXIV/1]. 1785: Testvereit . igen szerette, s' kedvelte, el annyera, hogi elig várták egy mast látni [Mv; DLev. 4. XXXVI]. 1846: a parasztnép a lázasztó asszonyt, Varga Katalint nemcsak kedveli, de azt lehet mondani, imádja, annak kezit a piacon nemcsak a jobbágyok, hanem némely disunitus papok is csokolják, és pénzzel meg is ajándékozzák [VKP 143].

2. szeret (szerelemmel); a iubi; lieben. 1597: Andreas Benche fassus est . Ersebet így felele az en Jstene(m) az en ziwemet Vrbeger Balinthatoz vezertelette en azt kedwelem es kegielmetek akarattiból ahoz megiek | Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi latam azt hogi egy Chizar legeny kenegeti fogdossa wala giortia wilagnal, egieb legenyeketis elein lattam hogi hozza iartanak . akít kedvelt keozzewleok az vranal inkab bechewleotte mind etelbeol s mind egiebarant [Kv; TJK VI/1. 63, 72]. 1772: (A) Majornétol hallottam beszelleni hogy Tit. Zilahi István Ur(am) Gazmér Kriskát inkáb kedvellette mint a Feleségét [Dés; DLT 321. 56a Joannes Simon (43) ns vall.]. 1776: Kitsinségitől fogva ismertem M. G. Lazar János Urffí ö Ngát, fel serdülése után tapasztalt(am) . . hogy M. Annikó Kis Aszszont felette kedvelli [Kóród KK; GyL. Christ. Kovász conj. St. Miklós (55) vall.].

3. ~ik egymást kb. szerelemmel vonzódnak egymáshoz; a se iubi; sich gegenseitig lieben. 1776: Tapasztaltam azt ott, hogy Lazar János Urffí ö Nga ezen M. Uri Házhoz^a járogatott nem annyiban egyébert, mint a Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony ö Nga Szeretetiért Mivel gyermek korától egy mást kedvellették, a' mint a' jelekből tapasztaltam. 15 esztendőktől fogva, melyekb(en) ezen Mgs Udvarban Szolgáltam [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famulus vall. — ^aA gróf Kornis házhoz].

4. tetszik vkinek vki/vmi; a plăcea, a fi pe plac; gefallen. 1598: Kraiczar Andras vallya En witten ki Bachy Petert Varadra s en zegoettem be Bodony Mihalyhoz tizenhat forintba eztendeigh s tizeseges ruhaba, vgy hogi egi hetigh wagy ketteoigh proballia megh zolgalattiat, ha nem kedweli zolgalattiat bochiassa el [Kv; TJK V/1. 186]. 1599: Barbelj Georgy . vallja . vgyan Akkor veottem vala egy veegh gallertis amikor ada penig az teozelyen (!)^a valo keotesbeol veon ele egy veget az Bakos Caspar hazanal, en nem kedwelem, S wgy ada az Aztalrol mast erette mas keotesbeol [Kv; TJK VI/1. 352. — ^aÉrtsd: tüzhelyen]. 1649: Sovány vendégség lőtt volna az, még Pap vramiek sem kedvelének az olyan bankétot [MNy XI, 375 Geleji Katona István nyil.]. 1672: A' Meszaros Mesterseg(nek) tanulására álló Inas a' mely Mester Emberhez akar állani 2. hetig próba hetet lakhatik Uránál a' vegre hoghy ha az ura kedvelli a' Szolgais hasonlokeppen ha szereti a' Szallast [Dés; Jk]. 1761: egy esztendő(en) tudom hogy német Quarteljos lévén Falunkb(an) a' Bralje Maftyej rétyéb(en) lévő füvet inkább kedvellette mintsem a' Falu rétyéb(en) lévő, és az ő rétyéből a' füvet lova számára el-hordatta [Illyésfa Sz; BfR 45/9 Ratyis Aleksza (60) jb vall.]. 1766: edgik Sák buzát vissza küldötte töllem nem kedvelvén a' mint hogj én visszais hoztam [Abosfa KK; Ks 8. XXV. 18]. 1837: Ferentzi Mária aszszony Kolosvárt jól tölti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, azokkal valo idő töltés sétálás egész kedve, kedvelte más rendű és rangu gavallérok(na)k is visitájokat [Doboka; BetLt I Pákai Dánielné Benkő Su'sánya (40) dom. bíróné vall.]. 5. kedve van vmihez; a-i plăcea ceva; zu etw. Lust haben. 1767: ezen . . Erdőnek a' Fáját . . emberei is . . vágják, hordották valamint szintén kedvellették [Udvarfva MT; Told. 44]. 1819: Kretsun Josziv . . . az ivást nagyon kedvellette, kivált a' pálinkát [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

kedvelhet szívellehet; a putea simpatiza; mögen/geren haben können. 1811: Mioleta a' Tmolus Hegyén tartott hartzba Apolló Midástól hagyatott kudartzba^a A' Pán' sipolása szebbnek ítéltetett, Az időtől fogva Pánt nem kedvelheti [ÁrÉ 76. — ^aApolló és Pán sípversenyében a bírónak hívott Midás király Pán javára döntött].

kedvelő (care este) amator (de ceva), care are pasiune pentru ceva; liebhabend, an etw. Gefallen habend. 1796: Gothába A Hertzegné nagy kedvellője a Tsillagvisgálásnak [ETF 182. 27 Gyarmathi Sámuel felj.].

kedvelt I. mn preferat, iubit; beliebt. 1657: midőn Báthori Zsigmond az oda fel említett jámbor urakat megölette volna, . . . azoknak jószágokat elosztogatta volna az maga kedvelt emberinek [KemÖn. 32]. 1838: Nékem itten Ns Hunyad Vármegyében egy Szép kis jóságatkám jött kezembem N. Rápolton . . . ; mely mind hogy Sz: Mihalyfalvi^a inkább kedvelt jószágamtól oly meszsze vagon, . . . el határoztam magamban hogy el addyam [Bosla. br. Miske Ferenc lev. — ^aTA]. 1873: jo időtöltést kívánva a kedvelt tudományokkal mindnyájatokat üdvözöl barátod Henter Károly [Szombatfva F; Pf].

II. fn kedves; iubit, ibovnic; Liebe(r), Beste(r). 1849: levelet kaptam Kolosvárról itteni katona tiszt kedveltemtől [Kv; Végr. Vall. 39 Krizsán Mária vall.].

kedveltet I. megkedveltet/szerettet; a face să fie iubit/agreat; liebgewinnen lassen. 1657: (Csáki István) az fejedelemasszonyhoz igen titkoson bésznelvén magát még élteben az fejedelemnek^a, mind személyét annyéra kedvellette s mind practicáját, hogy az fejedelem halála után egészben az ő akarját akarja vala az fejedelemasszony követni [KemÖn. 109. — ^aBethlen Gábornak. ^bAz özvegy fejedelemasszony, Brandenburgi Katalin].

2. ~i magát megkedveltet/szerettet magát; a se face iubit; sich beliebt machen. 1730: Kaczka Illye György . . . mig maga jo viselésével kedveltet magát a Déesi Malom Mesterséget másnak rajta kívül nem adgyuk [Dés; Jk 499]. 1813: Báro Kemény Simonné Ur Aszszony ő Excellentiája, és Báro Kemény András Ur, ha a' Pap^a magát kedveltet, a' Tiszteletes papnak érdeméhez képpst szoktak hol többet hol kevesebbet ajándékozni [SzConscr. — ^aA ref. pap Szaván (K)].

kedvelteteth megkedvelteteth; a putea să facă să-i plăcă ceva; jm zu einer Sache Lust machen können. 1636: A' Pápa részegítő borának arulói-is ezent művelik, mert hogy az ő elegy belegy vélekedésiket, és szerzetiket inkább kedveltetessék, és az igaz vallást a' külső pompasságról és gyönyörűségről bötüslő itéletben embereket reá hitegethessék, sok költségben készült musikai eszközökre tesznek szert [ÖGr Aj.].

kedveltetik kedvére van vkinek; a fi pe placul cuiva; nach js Geschmack sein, gefallen. 1660: Akarván annakokáért kegyelmeteket hazámban menni igyekező szándékommak oka, vége és módja felől tudósítanom: oka azért nem egyéb, hanem hazámhoz való szeretetem és kötelességem. Vége az, hogy ha kedveltetik, kegyelmeteknek szolgáljak [KemIr. 338]. 1667: Az mi kegyelme urunk ő nagyságának látogatása igen alkalmas időben lött s amaz propositio is örömmel hallgattatott s kedveltetett, csak kellett haladni bizonyos ideig [TML IV, 160 Baló László Teleki Mihályhoz]. 1799 k.: a Tiszt, Biro ha keménykedik s néha a szofogadatlanakra réais legyint már nem kedveltetik [Kv; AggmLt C. 114].

kedveltető I. kedveskedő; care să facă plăcere, alintător; gefällig, (lieb)kosend. 1823–1830: még a professzornék is panaszkodnak életekre^a . . . ez életben semmi gyönyörűségek nincsen, mint valami rabságban, magányosságban élnek; férjeiket csak ebéden s vacsorán látják, egy-két fertályóraig, akkor is ráncos, komor homlokkal, gondolattal tele fővel, egy kedveltető szavok sincsen, talán azt sem tudják, hogy mit esznek [FogE 225. — ^a1796 táján Göttingában].

2. magát ~ maga-megkedveltető/szerettető; care știe să se facă plăcut/agreabil; sich beliebt machend. 1779: kolozsvári református pap Deáki Pál vram megholt igen tudós és eloquens, valóságos papi ember vala szegény, minden emberrel magát kedveltető [RettE 393–4].

kedves I. mn I. rendsz rokonra von.; de obicei referitor la rude; gewöhnlich in bezug auf Verwandte: drag, scump; lieb. 1622: kedues Sogor Vramat kirem es hagio(m) Tutornak [Nagydoba Sz; LLT Fasc. 71]. 1631: enis feleseghemet kedues atiamfiainak tutorsagok es gondueselesek ala hagiom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.] | Ez fassiomat töttem

ilyen böczyolletes io akaro Uraim s kedves atyamfiai előtt [Szentmargita SzD; Told. 26]. 1652: az Feleseghemmel együtt kerestük az mi keves bonumunk vagyon az mi marad mind külsöket es belsöket . . . hagyok ez en kedves hwtös Feleseghemnek Makai Balasi Annanak [Kv; RDL I. 139]. 1699: ezen kedves Felesegem Kapi Anna . . . énnékem az én sokszori betegségimb(en) böttösülletes jo feleséghez illendő nagy hűséggel jo gjamolom es takargatom volt [Mk Macskássy Boldizsár végr.]. 1728: A kik Rationansok voltak azon kedves Atyánk fiai eö kgl(ne)k Ratiojok(na)k Ventilatiojokra Exactorok(na)k delegaltattanak^a [Dés; Jk 382b. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1780/1797: ha én ezen Vásárt meg másolnám tehát azon Két száz M: fínt Summa Vinculumot rajtom Kedves Testvér Ötsém exequaltohasa [Vargyas U; MbK X. 56]. 1796: Naponkint erőmet fogyatkozni érezvén, kedves Házam Népe' oktatásául 's vezérlésére, tészek ilyen utolsó hagyomást és Testamentumát [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 1a K. Dobolyi József végr.].

Ide vonható talán a *betűs 1. a.* között, egyedülállóan érdekes himzés-felirat.

Szk: ~ emlékezetű. 1807: Kedves emlékezetű édes Atyam T. Simen János Uram 53 esztendeig Sárpataki Pap [GörgJk 186]. 1829: a' Néhai Kedves emlékezetű Férjem minden ingo Jovait örökösön, az Ingtatlanokot pedig tökéletes hasznáásra nékem hagyta [Ne; DobLev. V/1155].

2. biz v. udv megszólításban v. utalásban; in adresare familiarā sau politicoasă; in vertrauter od. höflicher Anrede/Hinweisung, Berufung: drag, scump; lieb. 1625: Az Vristen ő szent felsege keuansaga szerint ualo sok iockal alga meg minden kedues szep familiaiual egywt [UstT 170a]. 1661: Kedves régi jóakaró Asszonyom, most immár annál is kedvesebb és szerelmes édes kis Feleségem [TML II, 177 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. 1667: Méltóságas palatinus Kedves urambatyám [EOE XIV, 211 a fej. a palatinushoz, Vesselényi Ferenchez]. 1720: Méltóságos Groff Kedves Fiam Uram [Ks 96 br. Apor Péter vejéhez, gr. Haller Jánoshoz]. 1749: Kedves édes anyád róla való megemlékezését igen kedvesen vevén, köszöntet [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. 1755: Kedves Sogor Uratskám mitt tudgyak ujjság(an) irni [Albis Hsz; BLev. Albisi Barabás István Bartos Kelemenhez]. 1757: Edes kedves öcsem Aszony [Kara K; Kp III. 137 Rhédei Drusiána Palatkai Ferencné Sombari Barbarához]. 1851: Kedves Miklosam! . . . szívemből sajnálak hogy ugy unod magadat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. kedvelt; drag; beliebt. A emberrel v. embercsoporttal kapcs-ban; referitor la persoana/grup de persoane; in bezug auf Menschen/Menschengruppe. 1595: Egervari Ianos Wrúnk ő felsege fő postaiia, erkezek ötöd magauál: Biro w. miert hogy tudgya mely kedűes Wrúnk ő fgenel, és hogy illyen fő legatióban megyen . . . paranczola hogy . . . gazdalkogyam nekj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 189 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1657: Béli Pál igen jeles ember vala, az fejedelemnek hiteles, kedves embere [KemÖn. 79]. 1662: úgy akarta Isten eleitől fogva, kiváltképpen az ő választott és kedves népének dolgait folytatni, hogy az édes mindenkor keserüvel

elgyitessék | az első lövésnek golyóbisa . . . egyik leány-asszonynak (ki majd kedvesebb szolgálója volna) fejét elvitte vala [SKr 73, 240]. 1678–1683: soha senki olj kedves, es, hiteles nem lehet, hogy neha giülültségre, s megh vettetésre ne iussan, s minel hitesb, s kedvesb Ura előtt valakj, annal inkább tamod ellene valo s igiekező tarsa [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1823–1830: a vásárhelyi igen híres pap T. Borosnyai Lukáts Simon . . . minden úri temetésen egy a legkedvesebb actor volt [FogE 63].

B. állattal kapcs-ban; referitor la animale; in bezug auf Tiere. 1584: Susanna varga Georgy felesége ezt vallia . . . Eg Jo kedves tehene vala az Aniamnak es annak egi Eoreg Boria vala, kit az Aniam ugian fel akar vala Newelny hogy Jo fele vala [Kv; TJK IV/1. 278]. 1657: Azonban két agarakat bíza reám az fejedelem, igen kedves ebeít, Hóka és Kormos nevéket [KemÖn. 40]. 1760: egy igen kedves Agaram volt, és aztot töllem el vette [Aranykút K; Ks 92]. 1811: Ádám a' Világra két fiakat hozta, 'S Az égyik közüllök báránnyal áldozta; Hol azt-is jegyezd-meg, a' míg tovább mennél; Hogy Isten előtt nints kedvesb állat ennél [ÁRÉ 76–7].

Án. 1794: A Kedves nevezetű mag Lo [Koronka MT; Told. 15/104].

C. étellel, földdel, tárggyal, eszközzel kapcs-ban; referitor la mîncăruri, pămînt, obiecte, unelte; in bezug auf Speise, Feldstück, Gegenstand, Werkzeug. 1671: A kisebbik hintot . . . küldje eo keglme Groff Csiaki (!) István vra(m) számára Szinér Váraljára^a . . . mert igen kedves szekere [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr. — ^aSzt]. 1704: Ugyan ma vöttem eszembe, hogy az inasom tegnapi kijártunkba egy kedves és derék régi flintámnak a csüjét valamiben megakasztván, éppen közepen eltörtette és meggörbítette, úgyhogy már alkalmatlan lészen a szolgálatra, aki is nékem igen kedves flintám volt [WIN I, 237]. 1710 k.: A sós-káposztás hús máig is minden csemege-specialénál kedvesebb étel előttem | Ha itt az aranyvizet jó innyaadó által adtam volna bé, úgy hiszem többet használt volna, mert kedves itala volt ennek a fejedelemnek is az [BÖN. 514, 917]. 1736: az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török síp, egyszersmind az dob | Igen kedves muzsikája volt az duda^a [MetTr 330, 336. — ^aI. Apaí Mihálynak]. 1744: Néhai M. Veselenyi István Vr ide Gat kötetni fakat vagyis Veszszőket küldött (: mert igen kedves Toja volt :) [Tóhát TA; JHb XI/17. 8]. 1752: A Mlgs Cancellarius Vr eo Exaja(na)k minden retteyi felett valo kedves retteye vagyon égy Kása rêt nevű [O.cesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. 1774: Földvári István Legkedvesebb mulatóhelye volt, mikor sütökemencébe bújhatott [RetTE 339–40].

D. istenséggel, elvont fogalommal kapcs-ban; referitor la divinitate, noţiuni abstracte; in bezug auf die Gottheit, abstrakte Begriffe. 1662: a csikiak . . . hogy magok is mind a római válláson volnának, az új szövetés^a nálok igen kedves lévén, s ahhoz nagyon is bizván, hogy a fejedelem az őfelsége és maga hadaival őket megsegíteni ne halasztaná, nagyon szorgalmaztatják vala [SKr 666. — ^aKemény János fej-nek a Habsburgokkal való szövetsége]. 1715/1761: idegen országra bujdosásra kellett mennünk el hagyván érettem kedves Hazáját^a, 's ot esztendők forgása alatt velem túrt szenvedett [Nsz:

Berz. 17a. — ^aA feleség]. 1811: Bizony minden első munka leg-kedvesebb, 'S minden első Termés leg kellemetesebb [ÁrÉ 49]. 1847: Rozánák éppen zápfogai jönnek, 's megint meghuttyant, — különben szokott vig szeszélyéből, mely mindnyájunknak Színház — és bál helyett a' leg kedvesebb időöltést szerzi, nem könnyen jön ki [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

Sz. 1803: a' Remeteiek azt izenték viszsza, hogi Feléjek senki, a' kinek kedves az élete, közelíteni ne merjen, különben öszve vagdallyák, 's keresztül lövöldözik [Toplica MT; Born. Xvc. 1/57].

4. szívesen vett, örömmel várt/fogadott; primit/ápteltat cu plăcere/bucurie; gern erwartet/empfangen. 1602: Zogallattomoth Ayanlom K:mednek mynth uramnak Atya(m)fyának az Isten sok kedues Jokal Al-gja megj K:medeth [UszT 16/93 Hoggyai György lev.]. 1615: sem faratsagunkat, keoltsegwnket nem szantuk, hogi az kwleo Hatalmas Feiedelmeknekis Orzagunknak kedues allando bekeseget, szerezhesswnk [Gyf; Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. 1619: Bizony, Kegyelmes uram, az volna nekem is nagyobb örömem, ha Nagyságodot kedvesb hírekkel örvendez<et>hetném, de nem tehetek, Kegyelmes uram, róla, hogy az fatum énreám is ezt hozta most is [BTN⁴ 267]. 1657: Én azért Namínyben Lónyay Zsigmondnál tanálám Csákit, az holott megmondám az választ az munkácsi dologból, mely néki nem vala kedves [KemÖn. 124]. 1672: megh muttatya az üdo lezen kedues bekeseget üdönk, a' uagi sem. ha itten nem maradhatu(n)k Kastal Ferenc Ur(am)mal egiut be hazánkba(n) menyunk [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihály nyitrai plébános haza, Csíksztyörgyre]. 1735: eo Keglmek Instantiajak meritumi in Considerationem jöven s az edgyik Instansnak remelhető hú kedves szolgálatyais fen forogván, kivansagokat a Nemes Tanáts meg adta [Ne; DobLev. 1/161]. 1746: szépen köszöndöm az T. Pater Piaristák képébe. Mlgs Sorog Uram(nak) alamsnálkodását, mely minél hamarébe esk. (annal kedvesb fog lenni tudom [Somlyó Cs; ApLt I gr. Kálnoki Ferenc lev.].

5. szívesen látott/fogadott (vendég); (oaspete) primit cu plăcere/dragă inimă; gern gesehen (Gast). 1573: Kadas Istwan deak vallia, hogi farsangba Mentenek volt oda valamy farsangosok estwe kessen, otth sokat Thancoitak gergel deakneis coeztek volt, Azonba leot az ablak ala paisos Lwkach eoche azis Be keretyk volt de az teob farsangos Nem bochatta (igy!) Azt Montak neky Ide Nem Ieos Mert ne(m) vagy It kedwes | Kalmar Janos . vallia hogi . mykor Az gergel deakne zomzedtsagaba Menegezo volna, . Eo is akar oda Be Menny de Nem bochatiak, hanem Mond onnat be-leol Az zekeres Iacab fia Mennyetek ely ti Innet Mert Nem vatok keduessek [Kv; Tjk III/3. 98, 153]. 1662: Husztra is elment volt Bucsi uram, de hogy nem volt igen kedves vendég, nem mulatott ott sokáig [TML II, 243 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. 1776: mint kedves vendégeit igen jó szivel látott és tractált [Kadács U; Pf].

6. örömet szerző, jóleső érzéssel eltöltő; care produce/face bucurie/plăcere; Freude bereitend, mit Wohlgefühlfürl erfüllend. 1664: Bizonynyal irom Nagyságodnak, semmi sem kedvesebb ó nagyságának, mint ha gyakran méltóztatik irni, tudósítván az dolgokrul [TML III, 152 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. 1705: kívánja, hogy gyakran izenhessen ilyen jó új híreket és

győzedelmeket . oly kedves dolog önagysága előtt fegyverének boldogulása [WIN I, 537]. 1710 k.: (A biblia) együtt-másutt való forgatása s olvasása felette kedves volt, rabságomban pedig egyetlen egy kenyere volt lelkemnek, azzal élek maig [BÖn. 505]. 1769: Lazaretból irt kedves leveledet szinten most estve vévén örömmel olvasám [Bodola Hsz; DanielAd. 274 Hídvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. 1777: dátált kedves levelét is tegnapi napon vettem [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. 1890: A kolozsvári közönség, mely olyan őszinte, mély tisztelettel adózik a Nagyságod művészetének, egyszerre teljes mértékben érdeklődik estélyeink iránt arra az igen-igen kedves híre, hogy alkalma lesz Nagyságodat vizontlátni [PLev. 153 Petelei István Prielle Kornéliához].

Szk: ~ kötelességet teljesít. 1887: A legnagyobb halálját és köszönetét fejezi ki ezért a Tekintetes Szerkesztő Úrnak választmányunk, s kedves kötelességet teljesítünk, midőn ezt tudomására hozni szerencsénk van [Kv; PLev. 134 EMKE Petelei Istvánhoz] * ~ kötelességévé teszi. 1853: Titi, kétség kívül hűlés következtében rosszacsán lévén . e' levél megírását nekem tevé kedves kötelességemmé [Kv; Pk 7].

Sz. 1673: Több s nagyobb indult én bennem Kegyelmedhez nem is lehet, kire nézve Kegyelmednek kicsiny kedvetlensége is engem hamar meghat, mert az szeretetnek kedves és nem kedvetlenek az ő gyümölcssei [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. kellemes; plăcut; angenehm. 1661: Búsulnod nem kell, édes kis Jutkám, mert az mely Isten most bennünk egymástul eltávoztatott, azon Isten ismét megengedi együttvaló kedves lakásunkat is [TML II, 172 Teleki Mihály Vér Judithoz]. 1685: magamat nem kedves becs-telensegemre le szidalmazat [Dés; Jk]. 1754: Az vadá-zatnak terhesedvén már az üdö jobb talám . . kedvesebb üdöre halasztani [Nsz; Ks 28. VII gr. Daniel Zsófia lev.]. 1811: Rád-is Házam! a' sors nagy változást hozott, Melyet, tudd-meg, az Őz, nem egyéb okozott: Czifra vagy zöld fákkal, ékes virágokkal, Egészszen bé-töltél kedves illatokkal [ÁrÉ 188]. 1823-1830: itt kedves mulatásom volt Székely Márton és Krizbai Elek barátaimmal [FogE 252].

Szk: ~ illatú. 1662: árnyékos helyek, kedvesillatú füvek, szép virágok [SKr 261] * ~ italú. 1715: Kedves italu finum bor . . Kedves italu finum jo bor . . Vad izü bor lágú izü, de jo bor [Ebesfva; UtI] | Kedves italu vékony bor [UtI] * ~ (jó)izü. 1662: És ha szintén a fis-cus hasznát el nem múlatta is, a lakosok közül afelől . . . kiknek nem töltettek még pincéi gyönyörűséges, kedves jóizü borokkal . . . ? [SKr 302-3]. 1724: mind itt az vá-rosson valahol tudtam kedves izü és szép gyümölcskeket termő fákat, azokrol oltó ágakat szedtettem . . . és Ngod(na)k alázatossan el küldtettem [Ne; Ks 95 Brülljai György lev.]. 1795: A Krumpinak két neme vagyon, a' veres ajobb hoszszukobb, és valamivel kedvesebb izu [DLt nyomt.].

8. jó/kellemes izü; cu gust bun/plăcut; mit/von guttem/angenehmem Geschmack. 1614: oly nagy drágaság lön az országba^a, hogy . . . Az tölgymakkból sült kenyér kedves, kiben én magam is öttem [BTN² 54. — ^a1603-ban]. 1618: tudja Nagyságod, itt mely kedves az érdélyi jó sajt, és az brassai öreg mézes pogácsa [BTN² 122]. 1800: Meg is kostoltuk . . . azon kedves Italt; és olyan-

n(a)k talalta(m) hogy ha az én Szegény Geniusom jelenlett volna ann(a)k ki-választásán, ennél Gustusommal egyezőbbet az sem találhatott volna [Mv; IB. Borosnyai Lukács Simeon ref. pap lev.]. 1811: Azért gondolkodni kezdek a' módjáról A' Turónak 'S Imé ki találtam

Ollyan jó Turó lett belőle, mondhatom, Hogy a' Csiki sem jobb, a' mely leg hiresebb, 'S ennél még a' Svájzter sajt-is nem kedvesebb [ÁrÉ 80–1].

9. 1614: magának penigh az feyedelemnek^a Zayabol hallottam hogy mondotta: Soha keduesb testw embert ne(m) kostoltam Dengeleghinenél, maga immar egy nehany zazal volt kezoem [Nsz; VLT 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall. — ^aBáthori Gábornak].

10. tetszetős; plácut; dráguj; (wohl)gefällig. 1849: A szobá sárgán festve feje virágokkal — A Stakhaturája lila Sin, és feje czirádákkal — igen gyönyörű es kedves [Somkerék SzD; Ks 73/55].

11. vkinek tetsző; care place cuiva; wohlgefällig. 1610: adott Pál deaknak sok szwkseges dolgokbeli kedues forgodasa tekintetebeol. kett helien valo Porond Baniatt [Abrudbánya; Berz. 17]. 1663: Im kegyelmes Asszonyom, e rózsaszín posztót megküldtem, kérem igen alázatosan Nagyságodat, méltóztassék urunknak ő nagyságának be praesentálni, nagy gyönyörűségemre volna, ha kedves lehetne ő nagyságánál [TML II, 478 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

Szk: Isten előtt ~ Istennek tetsző. 1690: ara is intelk attjai indulattal mivel nagy Nemzetből valo Felesegett vottél illendőkeppen meg bécsullyed, hogj egjutt valo el-tetek Isten előtt kedvés emberek előtt becsületes legye(n) [Görcsön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz]. 1772: Mely ha Isten előtt kedves dolog, bizony se egynek, se másnak nem tulajdonítja az Uristen azt a bonum opust, hanem Daniel István úrnak [RetE 275].

12. megyerő, szeretelven méltó; plácut, agreabil, simpatic; gewinnend, einnehmend, liebenswürdig. 1772: Almádi István testvére, András . . . conversatióban kedves ember volt [RetE 267]. 1823–1830: (Csernátóni V. Sámuel) Kisdud ember, kedves magaviseletű, kedves beszédű, nem mély tudományú, de értelmes tanító [FogE 140]. 1840: Gábor . . . Kedves jo hím . . . olyan a' több ifjak közt, mint a briliánt a tarka fanus kövek közt [Kv; Pk 7].

13. kb. bájos; drágálas, fermecátor, dráguj; anmutig, lieblich. 1710 k.: Jött . . . a gubernátorné is mindenestől Csanádra, ott betegedvén meg Zsuzsi, igen kedves leányok [BÖN. 952–3]. 1850: kiti Titinek szép nagy fekete haja van még meg hajlik a' nyakán kedves kövér kis gyermek barna mind én [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1853: A kis Druszám^a nő, épül, kedves, gyönyörű gyermek alig várom hogy lássa 's megdurutskolja [Kv; Pk 7. — ^aTi. ugyancsak Lajos].

14. kedvező; favorabil; günstig. 1640: Kigteol edes Batjam Ur(am) jo es kedues valaszt varok, s kerem megh se hadgjon jo remensegembenn fogjatkozno(m) [Barcsa H; GramTr V. 360 Barczay Zsigmond Bornomisza (!) Pálhoz].

15. gúny drágalátos; dráguj, scump; (höhnisch) allerliebst, wert. 1573: Rosa azzony Medwes Palme, Azt valia hogi . . . Zeoch Janos az eo Boltiaba gergel deakne-nak azt Monta Zembe My dolog azzoniom hogi Engem be Nem bochatal hazadba Az kedves kwrwa lelkeket Mind lesem ez eiel hogi ki leonenek de Nem Ieozem (!)^a ky lesni [Kv; TJK III/3. 154. — ^aÉrted: győztem]. 1896:

A hideg borzongassa meg a te kedves Jancsó barátod hátát [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: édes-~. 1851: nem ijesztgetik szegény fejét mindegyre ez vagy amaz bajban létével, 's nem sápitnak annyit a' fülébe, mint édes kedves drágalátos leánya szott [Kv; Pk 7].

◇ Szn. 1581: kedues Pal [Kv; Szám. 3/IV 2]. 1602: Kedves Márton (szabad személy). Kedves Péter darabont [Szentmárton Cs; SzO V, 237] | Kedves András lófő [Szenttamás Cs; i.h. 221]. 1614: Kedves Janos pp. Kedves Andras pp [uo.; BethU 479]. 1781: Kedves János gyalog katona [Várdotfva Cs; RSzF 286]. 1826: Jenőfalvi Kedves József [Jenőfva Cs; i.h. 175].

II. *fn* 1. birt. szr-os alakban; cu sufix care exprimă raport de posesiune; mit Possessivendung: vkinek családtagja; membru de familie al cuiva, cel drag cuiva; js Familienglied, Liebe. 1640: Az ditsőseges diadalommal fel tamadot Ur Jesus Christusnak kazdag áldását kivanom kedgk kedvesivel egygyut [KJ]. 1651: Ezek uta(n) Jsten tartsa megh keglmeteket sok eztendeigh bodogul mind(en) keduesiuel, Ara(ny)as szekben Várfaluá(n) lako Czipkés Jstua(n) es Rakoson lako Gergelfi Andras Nemes szemeliek kegl(ne)k szeretettel szolgál(na)k [Borb. I levélzáró formula]. 1688: Isten minden üdvességes kevanta szerent valo jokkal boldogicza Ur(am) kgket kedvesivel egygyütt [Mészko TA; Borb. I]. 1796: Köszöntőven kedvesseivel egygyütt Tiszteletes kedves Professor Uramat, 's kedveseit állandou maradok igaz szívű Szolgálója Bethlen Kata [Vajdakamarás MT; DE 4]. 1807: Otsém Asszonyt is tisztelven Kedvesseivel egytemb(en) maradok Sogor Urnak szerető Attyafia Tamási Justina Rákosi N: Josefné [Abrudbánya; Pk 7]. 1832: Az életnek sokféle viszontagságai között, első helyet foglal azon csapás melyszerent 'k könyörületlen halál által, valamely Kedvesünktől megfosztatunk [Nagyalak AF; DobLev. V/1185 gyászjel.]. 1855: Az Isten különös bölcs végzése szerent bizontalan lévén e földön szeretet kedvesseim közti mulatásom ideje . . . kivántom földi dolgaim elrendezése áltol az enyimekhezzi forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusítani [Sáromerke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel vejr.].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix care exprimă raport de posesiune; mit Possessivendung: vkinek felesége; sojia cuiva; js Frau. 1784: kivánom . . . e mostani szorongottatásokb(an), hogy külgyen az Isten segedelmet a Ngtok Házáb(a) és örvendeztesse meg a Nsgtok kedvesét, hogy minnyájon örvendezhessünk a Nsgtok örömöken [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1788: Tisztelem a kedvesedet és minden hozzád tartozandokat [M.dellő TA; DobLev. III/638. 1b Szántó Sándor lev.].

3. rendsz a férj megszólításaként; de obicei folosit ca termen de adresare către soj; gewöhnlich als Anrede des Ehemannes: ~em drágim, édesem; dragul/scumpul meu; mein Liebster. 1830: Vásárhelyre is fuss bé Lajshaz kedvesem, s hagyakaz néki hogy viselje magát [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1831: tudosits kedvesem, hogy ne nyukhatatlankodjam [Kv; Pk 6 ua. ua-hoz]. 1844: külyél kedvesem egy néhány forintat az utra [Kv; Pk 6 ua. ua-hoz].

4. kegyelt személy, kegyenc; favorit (persoană iubită); Günstling. 1811: Első Bethlen János nyomdokit kövesse^a, A' ki vala Sigmund Királynak Kedvesse [ÁrÉ 185. — ^aA kisdud Bethlen János].

kedvesebben 1. örömebb; cu mai mare plăcere/bucurie; mit größerer Freude, lieber. 1710 k.: ha nekem Keresztúri Pál akkori eszemmel, amint voltam, egy falut ajándékozott volna, nem vettem volna kedvesebben tőle, meg is szerettem, dicsértem, hogy kicsoda jó vén ember az, még az apámnál is jobb [BÖN. 531].

Szk: ~ lát nagyobb örömmel fogad/lát. 1660: Levelit is Kegyelmednek bizony jó szívvél láttuk, magát bizony kedvesebben látnók [TML I, 543 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

2. kellemesebben; (mai) cu plăcere; angenehm. **Szk:** ~ *élheti világát*. 1661: édes Feleségem . . . Adjon Isten, édes Jutkám, egy jó ifjú legény urat is én utánon, az kivel kedvesebben élhessd világodat, mint én velem [TML II, 185 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz].

kedvesebbik kedveltebbik; cel mai drag (cuiva); der/die/das bevorzugtere/beliebtere. 1667: Édes Bátyám uram az kedvesebbik tanácsa szintén most jött be [TML IV, 66–7 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kedvesedik egyre kedvesebb (lesz); a se face tot mai dragu; immer lieber (werden). 1852: kítsi Titi beszél is jár is szemlátomást épül, 's kedvesedik [Kv; Pk 7].

kedvesen 1. barátságosan, szívesen; prietenos, amabil; freundlich, herzlich. 1618: Mikor mind elvégeztem volna propositiómat, és kedvesen s csendesen meghallgatta volna^a, első objectuma is ez lőn erre: Hogy lehet ez az dolog így, ha ez az dolog mind így vagon, hogy az fejedelem erről nekem privatim nem irt? [BTN² 113–4. — ^aA török nagyvezér]. 1710: József király nagy dicsírettel Bécsben visszajöven, és a császártól kedvesen s pompáson excipialtatván, a kisebbik fiát, Carolust a császár spanyol királynak declarálja [CsH 327].

Szk: *igen nagy ~ hallgat*. 1619: Mikor ezeket sok szóval elcibe adtam volna^a, igen nagy kedvesen hallgatá és igen örült neki, semmi contrariumot nem disputált mint annak előtte [BTN² 311. — ^aA pasának] * (*igen nagy*) ~ lát (felette) barátságosan fogad vkit. 1618: az pasa Kapujáról jövők vala és találám elől Gratianus uramot . . . Minthogy azelőtt is igen barátságosak voltunk egymással, igen nagy kedvesen látá [i.h. 173]. 1657: noha kedvesen láttak . . . mindazáltal felette szomorúvan és gyakor meg siratással békével járam meg ez utamat is Isten kegyelméből [KemÖn. 105] * *igen ~ tart a*, szívesen lát vkit. 1618: voltunk vendégségbe Markó vajda urammal Startzer uramnál, az római császár continuus oratoránál és igen kedvesen tarta [BTN² 147]. — **b.** szívesen vesz vmit. 1619: Valóba, Kegyelmes uram, azmint lehetsz, vigyáztam az két vezérnek actáira de én semmi idegenséget Felsőgedhez és külömséget ez mostani elkezdett dologhoz nem ismerhettem, hanem igen kedvesen tartják és igen örülnek neki [i.h. 335].

2. jó szívvél, kegyesen; binevoitor; gnädig, gütig. **Szk:** ~ *akceptáltatik* kegyesen fogadtatik. 1657: követekeket számtalan éléssel küldé^a császár számára^b, mely oly kedvesen is acceptáltatott, hogy ha hadát küldötte avagy vitte volna, annyéra nem böcsültetett volna [KemÖn. 80. — ^a1627-ben Bethlen Gábor. ^bA török szultán számára] * (*igen/nagy*) ~ vesz (igen/nagyon) kegyesen fogad, jószívvél vesz. 1618: Szamos Uyuari ha-

zunknak eppittetése feleol nem akaruan el feletkezni . . . ; Inthiwk kegdet, hogy az Zent Benedek^a erdeobeol engedgien két szaz igen szép igienes temerdek hoszu szál palank fát vagatni . . . ; mys kegdtéol keduesen veszszwk [Ks 38. I. 31 a fej. özv. Kornis Boldizsárné Keresztúry Katához. — ^aSzD]. 1662: jött vala Janusius Radzivil^a litvaniai herczeg . . . Kit, hogy keresztyén evangélicus fejedelmi ember vala, Medgyesi Pál a fejedelm^b udvari prédikátora illendő szép orációval köszöntött, és az is nagy kedvesen vette vala [SKr 278. — ^aVasile Lupu moldvai vajda veje. ^bI. Rákóczi György]. 1673: Kegyelmed két rendbeli levelét böcsülettel vettem; az hireket urunk ü nagysága előtt mind elolvastam, melyeket ü nagysága igen kedvesen is vün Kegyelmedtül [TML VI, 531 Székely László Teleki Mihályhoz] * *nem vesz ~ elégedetlenül fogad vmit, nincs megelégedve vmivel*. 1596: Cristoph Deak Izent vala Biro vramnak hogi Azzoniunknak eo fel(se)genek gazdalkoggiek, egi ebeden chak keused magawal lezen: de azt az gazdalkodast nem veuk keduesen vgiannyira hogi Azzoniunk^a panazoloddottis feleolle: Es az koniha mester biro vramal megis haborodot vala [Kv; Szám. 6/XXIX. 141 Bachi Tamás sp kezével. — ^aA fejedelemasszony].

3. örömmel; bucuos, cu plăcere/bucurie; mit Freude, freudig. 1614: Forgács Zsigmond és Ráduly vajda kiballagának az Királykövén Havaselföldébe majd ebben az búdosásokban hadoknak felét is elveszték az havasokon való éhség miatt, mely éhség oly igen nagy volt köztök, hogy még az fejedelmi emberek is csak valami rossz lóhúst kaphattak volna is ennük kedvesen kapták volna^a [BTN² 59–60. — ^a1611-re von. feljegyzés]. 1661: bizony rövid nap jobb állapottal leszünk és veled is kedvesen mulatozom [TML II, 188 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz].

Szk: (*igen nagy*) ~ vesz **a.** nagyon nagy örömmel fogad/vesz tudomásul vmit. 1618: az kajmekám igen nagy kedvesen vevé, hogy Nagyságod ezekről az hirekről . . . informálta és tud rea vigyázni [BTN² 117]. 1665: Az Kegjel(me)tek ebbéli jo akarattyát kedvesen veszszük, és más hasonló, sött egyéb általunk véghöz mehető dolgokbannis mindenkoron szeretettel szolgalmi, kedveskedni igyekezzünk [Ne; DobLev. I/20] — **b.** (ajándékot, levelet) örömmel fogad/vesz át/kézhez. 1568: Kwzwnethemnek Zolgalathomnak es magam aianlasanct vttanna, Zerelmes Byzoth vraym . . . az thw k: leueleth megh ertethem, mellyeth, en thw k: nagy zeretettel es kedwesen wöttem [Magyaró MT; BesztLt 29]. 1751: Im én is egy sajtot hoztam . . . Vegyétek töllem kedvesen Mert adom igen szívesen | En is egy kis tömjént hoztam . . . Ved kedvesen illatomot Es kitsin ajándékomot [Hétfalu Br: EM LI, 124, 126 betl. játék]. 1788: én a Hugom grátiájából igen kedvesen vészem ha Commissiot küld [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez]. 1803: ha valami elein erő körtövélyt Árpás vagy vajdas almát gyenge veteményt lehetne találni — 's hoznának magokkal Kedves Sogor Uram, kedvesen veném [M.déllő TA; DobLev. IV/868 K.Luczai Elek aláírásával].

4. kb. dédelgetve, kedveskedve; cu dragoste; lieb-kosend. 1704: Ki Atyát sirattya ki szép Hazas Tarsát Ki kedvesen nevelt szerelmes magzattyát, Mint szeme világot eleset Istapját Bankodván sirattya kedves Atyafiát [EM XXXV, 275 gyászének].

Sz. 1710 k.: Vajon nem panaszkodott volna-é úgy is az ember, hogy ő csak úgy vagyon, mint az arany kalitkában, igen kényesen, kedvesen, de ugyan csak fogva tartatott madár [BÖn. 478–9].

5. készségesen; cu promptitudine; bereit(willig). 1618: Nagyságod szolgálja volt^a s ha igen jól s kedvesen szolgált, Nagyságodnak szolgált [BTN¹ 119. — ^aA jel. írója magáról].

kedvesít megkedveltet, kedvesebbé tesz; a face să fie mai drag (cuiva); beliebt machen. 1618: Az hatalmas császárnak most vagyon Erdélybe igaz tökéletes szolgálja, Bethlen Gábor, ennek igyekezze nagyságod^a kedvét keresni, s többet használ nagyságod véle. Ekkor csak ezzel akarám urunk személyét kedvesíteni előtte [BTN² 142. — ^aGörcsi Mehmet pasa, nagyvezér].

kedveskedés (ajándékokkal való) kedvkeresés; cîştigarea bunăvoinei cuiva (prin oferirea de cadouri); Gefälligkeit. 1657: az honnan mi kevés jüvedelmecském jú vala, én azt az hadakra, kémekre és uram dolgai mellett költöm vala . . . mind uramhoz való hűségemből, s mind magam böcsületemnek s az hadaknak való kedveskedésümmel szereteimből tisztességes erogatiókat tettem [KemÖn. 237]. 1690: Item kedveskedésben is küldött egy putina testebeli lepényhalakat és pisztrángot [Sziget Mm; AUt 511]. 1723: adgya Isten hogy eiletem fofajig Szolgahassam meg Ngd meltosagoc graczijajat s szep Szunyok haloval való kedveskedesit [Darlac KK; ApLt 2 Apor Zsuzsánna lev.]. 1728: az Aszszony sajtal s Fürjeszcskével (!) való kedveskedését alázatosan vettem [uo.; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. 1750: eő Excellentiája mászoris Kedveskődött s Aszu szölli borával való Kedveskődésit ez aránt alkalmaztatta [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.].

kedveskedhetik I. (vmilyen ajándékkal) kedvében járhat/kedvét keresheti/lelheti vkinek; a putea să cîştige bunăvoinea cuiva (oferind cadouri); jm mit einem Geschenk dienen können/zu gefallen suchen können. 1614: Löttünk szembe először az fővezérrel, Naszuf pasával

Végre oztán sem az magának való ajándékot el nem vevé, sem másnak rendelt-küldött ajándékot senkinek nem hagyá megadni, hanem azt mondá, hogy mind császárnak kell adni. . . hogy császárnak inkább kedveskedhessünk [BTN² 69]. 1630: had enis mind szolgálhassak, es kedueskedhessem keglđ(ne)k [JHbK XXX/28 fej.]. 1678: Nagyságodat alázatosan követem, hogy gyakrabban kecségekkel nem kedveskedhetem, mert nem kaphatni, most is kettőt küldöttem Ngd(na)k, kiket is Szatthmár felől hozattam [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. 1710: Egjeb vsjágom nem lévén hogi Nagod(na)k kedveskedhettem(m) volna küldöttem edgi kevés Csikot [Radnót KK; Ks 95 Komáromi Ferenc lev.]. 1729: Remélem vala, hogy en is valami újsággal

Darlaczi meleg ágyamból kedveskedhetem vala az Asz(szonyo)m(na)k de azt bizony kit az utolszori havazo hideg, kit a patkány mind el rontott [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. 1740: Méltóságos Gróff Fő Ispán Úr ő Nga számára, hogi Hadnagi atyánkfia egj szép szopós bornyúval, új Eszteni-ajándékban kedveskedhessék facultáltatik [Dés; Jk 526b].

2. ~ *vmiben/vmilyen dologban* vkinek kedvére tehet vmit; a putea face ceva spre mulumirea/plăcerea cuiva; jm eine Sache zu Dank machen können. 1672: Kegyelmed levelét elvettem, hogy Kegyelmed fáradazott az dologban, igen kedvesen veszem Kegyelmedtől mind az Kegyelmed jó kívánságával együtt; engedje Isten, Kegyelmeteknek is kedveskedhessem s más dologban [TML VI, 269 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. 1679/1681: Majorsagh földben bar nekem is több volna, azt szaporitanom s nem fogyatnom kellene abban nem kedveskedhetem [VhU 457 Thököly Imre vál. földkérs-re].

kedveskedik I. kedvében jár, kedvét keresi vkinek; a căuta să-i fie cuiva pe plac, a umbla în voia cuiva; jm zu gefallen suchen/etw. zuliebe tun. 1595: Az Nemet Zakczoknak penig, mert hogy kedueskednj akartam nalok: hozottam Borth, egyszeris maszoris 3 Eyttelt . . . d 6 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 217 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1621: Eő kgmek Tanachiul az Zamosfalui hatarba(n) leueo tokban halaztatnanak. Ha mit foghatnanak Gubernator vramnakis eo Nganak kedueskedneke eo kgc velle [Kv; i.h. 15b/XI. 282]. 1643: Klteknak közeeönseghessenis minnden illendő dolgokban szeretettel igiekzem kedueskedni [Sófva BN; BesztLt 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bírőhoz]. 1689: Mézes pogatsaval, Almával, Pereczel, Kortvellyel kellet kedveskednem árpás almával [Mv; MvLt AAII. 8]. 1702: örömet madarakkalis es ősi tomlóvel kedveskedtem volna de madarat bizony az Szememmel sem lathatok oly Szűk [Szárhegy Cs; ApLt 5 Lázár Ferenc Apor Istvánhoz]. 1750: eő Excellentiája mászoris Kedveskődött s Aszu szölli borával való Kedveskődésit ez aránt alkalmaztatta [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1818: az igért szappanyozo Tekenőkkel . . . kedveskedem a' Te-kintetes Aszszonyynak [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

2. 1811: Igy bánik a' vén fa, a' mennyit vénhedik Mind szebb gyümölsel es jobbal kedveskedik | Bár-is a' vad töke oltva jofélével, Kedveskedik néha nemes gyümölsével [ÁrÉ 135, 140].

3. (adományozással) kegyet gyakorol; a da dovada de generozitate (prin donatii); (durch Schenkung) jm Gunst erweisen. 1653: A vár építéséről^a azt kérlette: „Ha eddig volt é privilegiumotok rolla hogy épithessetek?” Arra azt felelték: hogy volt Bástától . . . Azután tézsen ilyen választ: „Jó hiveim! abban is kedveskedem jó szível” [ETA I, 96 NSz. — ^a1605-ben a mv-i templom-erőd építéséről Bocskai István]. 1666/1701: mivel Iste(n) az mi büneinkért Colosvárat már véghellyé tette, az dolog magával hozta, hogy úgy kellett lenni; Azért ha Isten Váradot kezünkbe adgya, örömet abból kedueskedünk eő kgc(ne)k [KvLt Fasc. F. 188 fej.].

4. kedvesen/barátságosan viselkedik vkivel; a se purta prietenos/amabil cu/fajă de cineva; sich lieblich/freundlich gegen jm benehmen/verhalten. 1619: Mint-hogy valóban fraterne éltünk Startzerrrel^a, most is valóban kedveskednék nyavalyás, én is semmi idegenséget még eddig hozzája nem mutattam [BTN² 334. — ^aPortai német követ].

kedveskedő I. vkinek kedvében járó/kedvét kereső; care caută să fie cuiva pe plac; jm zu gefallen suchend. 1656: kglmed hozzam még mutatandó Attjafusagos jo

akarattjat minden alkalmatosságokkal kedveskedo szolgálatommal mégh halalni igyekszem [Fehéregyháza NK; JHb Paulus Haller lakodalmi meghívója] | Az Kegyelmed fáradságát mind ebben s mind az mit mindeddig cselekedett, igen alázatosan s kedvesen veszem, adja Isten, más kedveskedő szolgálatommal megszolgálhatom [TML I, 6 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. ~ állapotban jókedvűen; bine dispus, vesel; gutge-launt, lustig. 1656: Én . maradok az Kegyelmed köteles szolgája s mint atyjafia kívánom Istentől, jó egészségben s kedveskedő virágzó állapotban láthassam hamar nap [TML I, 39 Palásti György Teleki Mihályhoz].

kedvesség 1. kegyeltség (vkinek kegyelt volta); (faptul de a se bucura de) favoare, trecere, simpatie; Beliebtheit. 1619: Ha valamit itt^a kezdnek is, nem féltem itt az Felső-ged kedvességét s szerencsését hogy periclitáljon [BTN² 325. — ^aA török portán]. 1657: tudjuk vala pedig azt, hogy az töröknél nem volna kedvességben az fejedelem személye^a [KemÖn. 191. — ^aI. Rákóczi György 1644. évi hadjárata idején]. 1668: én, Komám uram tudom én Kegyelmednek oly kedvességét urunk, asszonyunk előtt, hogy még ha dolga valakinek halálos volna is, ily meghitt hívekért s egyszersmind atyokfiáért, hanemha ugyan az mi lehetetlen volna, azt nem cselekednék [TML V, 378 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. 1711: Eöröm(m)el értem Haller György Bátyyá(m) Ur(am) eó kegjelme leveleből az M: Cardinalis Ur(am) eó Eminentiájánál való kedvességedet [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. 1777: Úgy mondják, lehetetlen Brukenhtálnak kedvetlenségben esni a királyi felségnél. Söt Somai Sándor urammal pro és contra ugyan disputáltak azt a király előtt való nagy kedvességet [RettE 379].

Szk: ~et kaptál vki előtt kedves/kegyelt lesz. 1704: Pekri uram a császárnak azt írta, hogy ő nem jóakarátja szerint lőtt volt kuruca, és akik most leghüebbeknek vallanak is, még azok inkább idegenek öfelségéhez Melyből az ember azt is gondolhatja, hogy talám ezeknek betstelenségekkel akarna magának valami kedvességet kaptálni [WIN I. 265] * maga ~ét vadászó kegyelmségre törő. 1662: De már akkor ez hízelkedésből származott veszedelmes tanácsot megfordítani, boldog Isten, ő, melly késő vala ! Ily keserű ízi is szokott ez illy hízelkedő, magok grátiájokat, kedvességeket vadászó udvari hősök hízelkedések gyümölcésének lenni [SKr 346].

2. vkinek kegye/kegyessége; bunävointă, gratie; Gunst, Gnade, Güte. Sz. 1657: Ez alkalmatossággal azért megteljesedék rajtam amaz köz- s igazmondás: hogy az nagy emberek kedvességek igen nyúlhatóan jár [KemÖn. 244].

3. közkedveltség; simpatie generală, popularitate; allgemeine Beliebtheit. 1662: De, ő, nagy Isten! e világi mulandó és hirtelen való változások alá rekesztetett irigy, gonosz szerencse melly hamar és nagy véletlenül öntötte vala ki ez méltóságos, kellemetes és minden istenes keresztyéneknél kedvességben lehető, dicséretes életű személyek ellen is az ő kegyetlen, szívetek bágyasztó, keserítő s halálosképpen megsebhethető keserű mérgét! [SKr 310]. 1772: Ma temettetik a szegény esperestünk, Beregszászi Mózes uram, Désen püspökséget kellett volna érni, ért volna is, de ambitiosus ember vala

szegény, melyért nem volt sokaknál kedvességben, azért is nem érthette el a püspökséget [RettE 275].

Sz. 1710 k.: Amint Salomon mondja . Kívánatosb a jó hírnév a nagy gazdagságnak; ezüstnél és aranynál a kedvesség jobb [BÖn. 408].

4. szívélyesség; meghittség; intimitate; Herzlichkeit, Vertraulichkeit. 1765: az Istenes szent élet alljon labra közöttök^a, távzattassanak el minden alkalmatassagokat a melyek által vagy a szülék vagy a Házások között való életnek kedvessege meg zavartathatnék [KV; SRE 213. — ^aA házastársak között].

5. ~gel szívélyesen, szívesen; cu cordialitate; herzlich. 1618: Míndazáltal az én uram^a levelének tenorát nagyságodnak^b szóval is megmondom . . . Igen nagy emberséggel és kedvességgel monda erre: Örömet meghallom, valamit mondasz [BTN² 113. — ^aA fej. ^bA török vezírnék (külügyminiszternek)]. 1767: Ami p(e)d(id) a Tisz. Fonyi László Atyánkfa Felfalusi Minister(ne)k dolgát illeti, igen nagy kedvességgel marasztatása iránt hozzánk írásb(an) botsátott recomandatiojat dicséretes maga viselese felől vettük azért meg hagyatik ottan ő kglme [GörgJK 209–10].

Szk: ~gel lát szívélyesen/szívesen fogad. 1663: Én Gyalu felé indultam Vala, de az Mezősögen ére az urunk jövetelének híre, melyre nézve ő nagysága eleiben fordulék; Bizony fáradt, törődött állapottal van. Az vezér, az mely pompával és kedvességgel látta, úgy bocsátá el, írgitett sok kegyelmesség, de annak effectuálása, avagy csak kimondása is halasztatott Nándor-Fejérvár [TML II, 647 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. szíveség; amabilitate; Liebenswürdigkeit. 1896: Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet . . . Nemcsak, mert jó nyomra vezette az asszonyt, de a kedvességeért vagyok adósa. Köszönöm [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz]. 1899: Még egyszer szeretettel köszönöm az eddigi és mostani kedvességét, boldog lehetnék, ha már én is járhatnék valamiben a maga kezére [i.h. 204 ua. ua-hoz].

7. kb. készség; devotament, abnegatie; Bereitwilligkeit. 1676: Tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Urannak . . . mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét; . . . Udvarhelyszéki Székbeli Fő Kapitánysag(na)k hivatallyal jutalmazta<tni> kívánnyuk kglsségünkéből [UszL IX. 76. 4 fejt.].

◇ **Szk:** ~et szerez vmit megkedveltet; a face (ca cineva) să îndrăgească ceva; etw. beliebt machen. 1710 k.: A scholákban classisokban való tanításnak formáját nem követte . . . kerülte s megelőzte hogy a gyermek meg ne unatkozzék, és felette terhelhetvén el ne idegenedjék a tanulástól . . . Gyümölcsele, dicséret, szép szóval etc. kedvet és kedvességet szerzett [BÖn. 534] * ~et szerez magának megkedvelteti magát; a se face iubit; sich beliebt machen. 1659: egynéhánynak ha a vétkekek közül elütette volna az ország az fejét, úgy szerzett volna az portán magának hitelt és kedvességet [EOE XII, 206 Barcsai Akos Lázár Györgyhöz] * ~et talál (magának) 'ua.; idem' 1662: a fejedelemnek egy Boros János nevű ifjú legény akadtott vala udvarába noha minden tudomány nélkül való . . . de hogy különben serény forgolódo, jó lovakhöz értő, jó lóháti legény volna olly igen nagy kedvességet talált vala a fejedelemnél magának, hogy majd meghitjebb szolgája annál alig vala

[SKr 322–3] * ~ *et vadászik* kegyelmségre tör; a se face iubit; sich beliebt machen. 1666: Igaz dolog, ha lelkiismeretinek ember kedvezni akarna, avagy az itt folyó dolgoknak ellenkező írásával kicsiny ideig való kedveséget vadászni, efféle darabos irogatás nélkül mind el lehetne de oltalmazzon Isten affélének elhallgatásátul mind engemet s mind más urát s hazáját igazán szerető hazafiát [TML III, 637 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

kedvetlen I. mn 1. vkinek nem kedvére való/nem tesző; nepläcut; nicht gefällig, unbeliebt. 1619: magam látom, hogy nagy kedvetlen dologba esetj most is szolgálatom az én kegyelmes uram előtt [BTN^c 220]. 1662: Budáról egy török követ érkezik, ki hogy a fejedelem^a körül kedvetlen, szomorú környüállól dolgokat látana, minden dolog valóságos kimenetele felől tudakozásával nagyon szorgalmatoskodnék [SKr 383. — ^a1657-ben II. Rákóczi György]. 1664: Nekem igen kedvetlen hírem érkezik [TML III, 183 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

Szk: nagy ~ *fülle hall vmit* nagyon kedvetlenül vesz tudomásul vmit. 1662: Melly hirt Gyulai Ferenc nagy kedvetlen fülle hallván, mit kellene cselekedniek, azon törödni, tanácskozni nem szünnék vala [SKr 538].

Sz. 1673: Kegyelmednek kicsiny kedvetlensége is engem hamar meghat, mert az szeretetnek kedves és nem kedvetlenek az ő gyümölcsei [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kb. kelletlen; care nu este dispus (de ceva); unbehaglich/willig/germ. 1586: Lakatos Tamas vallia tudom hogy Coloswary Balint en Vele(m) perel vala, Es Igyarto Georgy vala procatora, Egykor ky leowe Igyarto Georgy Monda inkab Kdnek zolgalok eo elene Az leweleket egybe keotem es egy tallerral egytembe oda kwldem sok ideigh tarta oda leweleimet, de latua(n) hogy kedwetlen volna monda(m) hogy ha Ne(m) Akar zolgalny hat Aggya meg leweleimet [Kv; TJK IV/1. 583]. 1630: látja azt, hogy az ország is kedvetlen az hadakozáshoz [BTN^c 427]. 1657: Estvére kelve jüve az strázsára egy magyarul tudó csasz, szót adván békesség tractája felől Kornis Zsigmond eleget kapa kétfelé, kit küldhessen, de az emberek igen kedvetlenek valának az pogány közé menetelhez [KemÖn. 179]. 1661: nekem csak egy szóval jelentett-e olyat, hogy kedvetlen volna azon dologhoz? [TML II, 76 Kemény János Teleki Mihályhoz és Kászonyi Mártonhoz]. 1710 k.: Tanulótársakat, mint magyarok között új tudományokra nehezen találá^a, kedvetlenek voltak hozzá [BÖn. 552. — ^aApáczai Csere János].

3. kellemetlen; nepläcut, dezagrabil; unangenehm. 1669: Én bizony, édesem, igen rosszul vagyok. Az sok kedvetlen dolog szintén eluntatta velem magamat [TML IV, 551 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. 1710 k.: Szaglásokra felettébb is erős volt, akár jó, akár kedvetlen szag íránt majd a kényességig [BÖn. 492.]. 1740: Itt esső elsőben, de az utan kedvetlen havazások dér fagy következék, es ma is dural [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez]. 1774: Mű az elmúlt héten kedvetlen esső időben ide a Solymosban Verdődénk [Kissolyos AF; Told. 5a]. 1796: ha hol ne talán illetén metalis differentiák adtak volna elő magakot azokis a jövődöbeli következhető, kedvetlen Consequentiának el tá-

voztathatásokra, nézve Sopialtathassanak [Kük.; JHB XX/34]. 1853: az állam költsönt ha 3 nap alatt vagy hozzánk vagy illető helyre bé nem szolgáltotta a legkedvetlenebb következtést értse magán Uraságod [Pálfa U; Pf Illyés Péter főbíró nyil.].

Szk: ~ *ábrázatú*. 1657: főgenerál Gécz kedvetlen, embertelen ábrázatú, tarjagos, rufus ember vala [KemÖn. 214] * ~ *tekintetű*. 1811: Schmidt Márton fekete szeg, fekete borzos hajú kedvetlen tekintetű, Farkas mosolygású [DLt 749 nyomt. kl]. 1819: Kretsun Josziv beteges . szintelen, bé esett szemű, és kedvetlen tekintetű ember volt, tsak a' szünet nélkül valo részegség mutatott benne elevenséget [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Sz. 1680 k./1715 k.: A Kedvetlen dolgot nézni is szem fájás, Hallanunk pediglen kedvetlen fül fájás [Rozsnyai, HorTurc. 183].

4. (vkire nézve) kedvezőtlen; defavorabil, nefavorabil; ungünstig. 1662: a csazok ideget vetvén nyakába^a megfojtották ötet, kit Huszain basa is nem kevéssé sirattott vala . ime, ma terajtd, de holnap énrajtma is eshetik hatalmas győzhetetlen császárunknak kedvetlen itéleti! [SKr 165. — ^aA szultán parancsára Csiaffer budai basának]. 1737: el ne távozzék Abofalvárol, mivel minden oran jöhet kedvetlen hir ! [Abofva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. 1747: az mellyik félnek kedvetlen Deliberatuma fog pronuntialtatni, maganak tulajdonitasa [Torda; TJK III. 119]. 1766: Meg hala szegény Ugron Jó'seff Bátyam; mit tsinálunk a' Szegény Gyermekivel, kedvetlen Relatiokat hallottam nyavallyásokról [Mv; Told. 5]. 1824: Csernátoni Sámuel . fel-adása minden pontjait nem igen igazaknak találván, kedvetlen válaszszaal útasitatott el [Gyérressztkirály TA: TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Torotzkai Pál nyil.]. 1840: kedvetlen választal bostattottam el [Dés; DLt 343].

5. barátságatlan; neprietenos; unfreundlich. 1597: Kantor Istúan Somosi Borbely Peter inasa vallya talalam ezt az Zaz varosj Petyt hogy izik vala monda Petj, mit lakol illye(n) ven kedvetlen embereknel, laknal Iffjú Mestereknel, azok tartnak iffu Legenyeket kiknek megis konyebbe(n) talalnad kedüeket [Kv; TJK V/1. 128]. 1619: voltam szembe az vezérel . . . ekkor hozták volt meg Landorfejérvárról Habil effenditől, hogy falukat holdoltattak^a, kiért oly kedvetlen vala az pasa, hogy nem tagadom, hogy magam is megijedtem vala [BTN^c 266. — ^aErdély borosjenői és lippai végvárainak vitézei].

6. rosszkedvű; indispus, ráu/prost dispus; schlecht gelaunt, lustlos. 1667: beteges s kedvetlen, azért olyan sémber most [TML IV, 237 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Eljövö másnap Tököli s Vesselőnyé háromszáz szép válogatott lovassal, beszélének s együtt evének velünk; de annal kedvetlenebb s annál hűtölenebb vendégséget nem láttam [BÖn. 723]. 1811: A' Gróf kedvetlen volt, és azt panasolta, Hogy nem ett jó Sajtót és Turót, miolta Ezen Vidékre jött [ArÉ 80].

7. kb. bántó, sértő; jignitor, ofensator; beleidigend, verletzend. 1748: oly kedvetlen szókat, és eő Ngá(na)k nem kevés kissebégére való szókat ejtett és szóllott, mellyek által az ő Nga Dignitása, becsületi igen sértegetődik [Told. 20a].

8. kb. keserves; amar, amarnic; bitter(lich). 1662: szivemnek nagy szomorúságával kelletik már ez ide

alább következő, a szegény hazának rettenetes siralmas, nagy romlására hanyatló és soha eléggé meg nem gyászolható, siratható kedvetlen állapotinak megírására pennámát fordítanom [SKr 320].

◇ **Szk:** ~ *ábrázattal* elkedvetlenedve, kedvetlenül; cu mihnire/amărăciune; mißmutig/gelaunt. 1792: Ennek előtte való időkben kedvetlen ábrázattal szemlélvén az Unitaria Religion levő Státusnak . . . utolsó pusztulásra hanyatló állapotját . . . Hagjok és Testalok a'

Koloz Vári Unitarium Collegium Szükségire örökösön . . . Hung fr. 10 000, az az Tíz Ezer Magyar forintot [Héjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső Dobofalvi Marrothi István kezével] * ~ *szóval vesz* rossznéven vesz/rossz szemmel néz vmit; a lua ceva în nume de rău; jm etw. übelnehmen. 1595: feier Warat Sz. György Kapúia-ban, hogy az Darabantok, az Wy, és az több Algyú nezesünkét kedüetlen szóual ne vegyek, az mint magokat mütattyakis vala: Adatanak ökm(ek) az Darabantoknak borra d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

II. *hsz* I. kedvetlenül, rosszkedvűen; prost dispus; lustlos, mißmutig. 1618: Ott igen sokot kedvetlen argumentálván az pasával kedvetlen jöve el [BTN² 100]. 1675: talám Isten napfényre hozza s megorvosolja az én bántódásimat, mert így bizony kedvetlen szolgálók sokáig [TML VII, 87 Vesselőnyi Pál Teleki Mihályhoz].

Szk: *igen (nagy)* ~ 1619: Igen nagy kedvetlen monda, hogy még meg lehet addig, az még elérkezik | Erre ugyancsak igen kedvetlen ismét monda: ha az hatalmas császár hüsvégéhez akarják magokat tartani, úgyis nem kellene az hatalmas császár országát pusztítani | Az Kegyelmetek félelemmel (!) írott levelét énnékem az brassai posta megadá melyet bizony nagy kedvetlen és szomorúsággal olvastam el [BTN² 243, 244, 372].

2. kelletlenül; in silā, fārā plācere; unwillig/germ. 1594: Lakatos Albert vallia mikor ra kerdttek ha akar engedni az Ceh vegezesekek kedüetlen felelt rea, de vgian ra ígrite magat, hoki kez engedni [Kv; TJK V/1. 456]. 1657: Őcsém uram hogyha Kegyelmednek valami szerencsétlen állapotja volna, olyankor búcsúznék az szolgálja kegyelmednek, az vagy kedvetlen szolgálná, bizony Kegyelmed is soha jó szívvel nem lenne hozzá [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *kételem* kénytelen(ül)-kelletlen(ül). 1710 k.: az egymást szeretők, házások, vagy jó barátok sokszor megegyeznek oly dologban is, amely egyiknek semmit sem használ Nem is úgy, mint aki féltében kedvetlen, kételem megegyez mással hanem mindezeknél feljebb és szorosabban, önként, szabad akaratból, maga hasznáért, tanácsból, vegezésből [BÖn. 472] * *kénytelen és ~ 'ua'* 1710 k.: No ez a pátens meglévén már Beldinél^a, ki akarta parancsolni a székekre, hogy ez ekkor itt, amaz ekkor imitt compareálljon mustrára. Én és Nemes János^b remonstrálók néki az illegalitást, és kerök s intők, hagyja le, . . . Lehagyá kénytelen és kedvetlen [BÖn. 677–8. — ^aBéldi Pál Hsz főkirálybírája. ^bHsz főkapitánya].

kedvetlenít elkedvetlenít vkit, vkinek elveszi kedvét vmitől; a-i lua/tăia cuiva povta de ceva; ver/mißstimmen, jm die Lust nehmen. 1662: az mostan ott lévő élemből a németeknek nem is ad, mindazonáltal egy hét alatt adasson, mig ez az követ által megyen, addig nem kell

őket kedvetleníteni [TML II, 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. 1671: némely Déésre telepedendő búcsuletes emberek pénzen vévén fundusokatt, Contradictióival (!), Prohibitioval, s egyeb sinistra practensioikal obviolnának, es kedvetlenette(ne)k eokett [Dés; Jk 13b]. 1811: Ember! e' virág-ház' sorsát tartsd eszedbe, Méjj bé-nyomást tégyen emlékezetedbe Elmékedjél, hogy majd el-mulik szépséged, 'S Hervadt erőtlenség kedvetlenít téged [ARÉ 189].

Szk: ~ *magától vkit* rossz kedvre hangol vkit maga iránt. 1664: Én is kérem Kegyelmedet, ne kedvetlenítse magátul az asszonyt [TML III, 67 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kedvetlenítő kedvet szegő; care indispune, deprimant; jm die Lust verderbend. XVIII. sz. köz.: hogy ki ne menyen Világ eleiben leg kisbe egymást megh sérthető, vagy meg is sértett, sőt kedvetlenítő szokás, attol igen oltalmazkodtak [Nsz; Told. 2].

kedvetlenkedik 1. elégedetlenkedik; a fi nemuljmit; unzufrieden sein. 1663: ha pedig igazan nem szolgálna(m) es keduetlenkeduen el szeőkeöm . . . [Kozmás Cs; BLt]. 1678: Kérem Komám uram, mivel Kged is tudja, ő ngok Komáromit mellem adták vala fizetése is küldessék meg az eddig való mód szerént, ne kedvetlenkedjék [TML VIII, 129 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

2. elkedvetlenedik, elmegy a kedve; a se descuraja/indispune; mißmutig werden. 1755: Az Asszony eo Excellja kedvetlenkedet szokása szerént, hogy látta a Groffnének gyengeségét . . . a Groffneval edgyüt [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. 1817: En Isten hála Mímiékkel . . . egességbe vagyok hanem kedvetlenkedem, hogy Mímiék magakra vannak, s igen unalomal telik még eddig az üdö, mert Theatrom nintsen, senkihez nem menyek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

3. elkedvetlenedik vkivel szemben; a deveni indiferent/nepăsător fajá de cineva, a se îndepărta (sufleteşte) fajá de cineva; gegen jm mißmutig sein. 1657: Kérem Kegyelmedet mégis, édes Őcsém Uram, az Istenért, hogy Kegyelmed ne kedvetlenkedjék, hanem szolgálja jó szívvel ő nagyságát [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. 1678: Nagyságtokhoz is miattam ne kedvetlenkedjenek, vagy idegenkedjenek csak legkissebben is [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. 1737: Husvet után . . . minnyárast hallottam hogy bizony kedvetlenkednék Ngod irántam hogy más Alumniára transponáltattam [Ne; TL. Onodi B. József gr. Teleki Ádámhoz].

kedvetlenkedő kb. barátságtalan; neprietenos; unfreundlich. 1662: az ifjú fejedelemasszonynak die 24. Februarii egy szép fia született volna kinek keresztisége . . . diem 2. Aprilis rendelésén, hogy a szomszéd oláh országbéli vajdákat is, nem gondolkodván a Lupul vajda idegenkedő s kedvetlenkedő magaviselésével. az ifjú fejedelem a komaságra elhivatná megíratott vala [SKr 245].

kedvetlenőzik elkedvetlenedik; a se descuraja; mißmutig werden. 1662: Az törökök közül a cserékre s gazokra is nagyon sokak szaladtak vala, de a harc meglétele után olly igen nagy záporosó lett vala, hogy az vitéző nép nagyon megázván, kedvetlenőzván, a gazokról ki nem vadásztathattak vala [SKr 413].

kedvetlenség 1. barátságtalanság, barátságtalan magatartás; lipsé de bunávoinjá/amabilitate; Unfreundlichkeit. 1619: Erre ugyancsak igen kedvetlen ismét monda^a. ha az hatalmas császár hűségéhez akarják magokat tartani, úgyis nem kellene az hatalmas császár országát pusztítani. Én, Kegyelmes uram, látván nagy haragját, kedvetlenségét, többel semmivel nem untatám, hanem csak kijövék előle [BTN²244–5. — ^aA török vezér]. 1662: hogy fejedelemnek is kedvetlenségét látná magához . . . amely karddal fejedelemmé tette, ugyanazonnal le is tenni hatalmában volna, együtt is, másutt is hintegetni, beszélteni kezdte vala [SKr 150].

Szk: ~et mutat. 1618: panaszlék szabású ugyanannak az tihájának hogy mind vártam s nem küldettek értem. Arra csak azt mondák, hogy valamikor el akarok menni, mindenkor elmehetek. Kiből úgy vöm eszembe, hogy mind kedvetlenséget mutatnak hozzám [BTN²127]. 1653: Báthori Gábor azonban a portát megtalálta volt követei által^a, esetit megjelentvén a portán, és alázatosan hogy már hűségét ajánlá; noha majd kedvetlenséget mutatott vala a porta hozzája némünémü dolgáért azelőtt is [ETA I, 105–6 NSz. — ^a1611-ben] * ~ét veti vkire barátságtalan magatartást tanúsít vkivel szemben. 1653: Rákóczi Sigmundra pedig a porta haragját — vagy hogy úgy mondjam valami kedvetlenségét vetette volt^a [i. h. 102. — ^a1607-ben].

2. elégedetlenség, neheztlés; nemuljumire, supärare; Unzufriedenheit/wille. 1582: Megh értettek eö kegmek az Vrunk eo Naga paranchiolattyat . . . Azert eo kegme Biro vram(m) talallya megh vrunkat eo Nagat es chyendesichie eo Naganak kedvetlenséget ebből es ke nyeórógie(n) eö Naganak hogy törwenywnkbe marazon megh [Kv; TanJk V/3. 251b]. 1597: Megh értettek ew kegmek varossúl Biro vram panazolkodassat ew kegmekis ertik ew kegmeken kedüetlenséget rendeltenek ew kegmek mostan zaz forint segítséget [Kv; i. h. 1/1. 291]. 1783: talám . . . nem én vétettem a Barátság ellen, és egy mást remenlem í kedvetlenségnek terhe alol azon részben könnyen fel oldozhatjuk, 's egymás Baráti maradhatunk [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz]. 1801: vajha ne adgyan méltó kedvetlenségre okot [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. 1807: Levelét atyafiságos indulattal veszem a melyből látom az otsém Uram kedvetlenségét abban hogy a Gergelyfai Limitatio szerint competalo 11 Napi szabadsággal^a viszsa éltem volna és már 2 esztendőktől fogva mind én Vészem a hasznát az Otsém Uram ki rekesztésével [Ne; DobLev. IV/912. 1a. — ^aA korcsmartási joggal].

Szk: ~et hoz magára/vkire neheztlést von magára/vkire. 1657: látom az Kegyelmed írásából, hogy valóban megúnta az udvari szolgálatot. Kérem is Kegyelmedet, édes Öcsém uram, az Istenért ne hozzon Kegyelmed mind magára, mind mireánk nagyobb kedvetlenséget, mivel azt tudja ő nagysága, hogy mi adjuk az tanácsot [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] * ~et szerez elégedetlenséget okoz. 1710 k.: sokszor mondtam Telekinek^a: Uram, én jól látom, hogy az én libera voksom csak kedvetlenséget szerez, az Istenért kérem kegyelmedet, adjon exmítőnek nekem a fejedelem a gyűlésbe való menéstől [BÖn. 722. — ^aTeleki Mihály kancellárnak] * nagy ~be hozza magát. 1662: Az ország fő rendivel való mértéktelenségével is csak hamar

idő alatt nagy kedvetlenségben és unalomban hozá magát^a [SKr 88. — ^aBáthori Gábor] * nagy ~gel vesz vmit nagy elégedetlenséggel fogad vmit. 1836: Nagy kedvetlenséggel vettem . . . hogy a Tekintetes Ur a Tartsafalvi sz. Ecclesia Curátorává Választatott, de ezen szép Hivatal . . . nem akarja fel venni [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály un. esp. lev.].

3. kegyvesztettség; dizgratie; Ungnade. 1657: az fejedelemnek személye igen kedvetlenségben lévén a török-nél [KemÖn. 154]. 1669: Kapi Gábor az fejedelemnek nagy kedvetlenségében van [TML IV, 577 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1705: Ma Keresztesi uramnál lévén hozá elő ökegyelme, hogy nem tudja, mi okon, ő maga és az ő egész háza micsoða nagy kedvetlenségben van az urak előtt [WIN I, 570].

Szk: ~be ejt vkinek kegyéből kiejt, kegyvesztettségbe juttat/kerit. 1782: Mü modon azokatt a hivségés Tisztjeit, és Embereit a Mlgs Groff Ur(nak) . . . ottan ottan dehonoszalja, s szidalmazza, s fenyegeti . . . a Mlgs Groff Ur előtt szüntelen vádolja s kedvetlenségben ejteni kívánnya^a [Torockó; Thor. XX/4. — ^aAz uradalom prefektusa] * ~be ejthet kegyvesztettségbe juttathat. 1679: Tudja azt kegyelmes Uram az német, ha Nagyságotat . . . az fényes porta kedvetlenségébe ejtheti, hogy kívánsága szerint lesz neki dolga az bujdosó magyarokkal is [TML VIII, 452 Teleki Mihály a fej-hez] * ~be esik kegyvesztetté lesz/válik. 1603: kengeritesből kellett az bekesség melle allani, és Csaszar ő fge az mi kegyelmes Wrünk kedüetlenségeben esni [Kv; TanJk I/1. 453]. 1777: Úgy mondják, lehetetlen Brukenthalnak kedvetlenségben esni a királyi felségnél [RetE 379]. 1782/1799: En is ott voltam az Instantia bé vitelbe sajnáltuk ha kedvetlenségben esnének [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 350] * ~et vesz kegyvesztettséget von magára, kegyvesztetté válik. 1601: Amy nezy az orzagh kewansagat az keolchyeon penz feleol, . . . keryeok . . . biro vramat tanachyawal egyetemben hogy minden kesedelemnekeol eo kgmek keoldenek Ala . . . hogy kedwetlenséget eo Nagoktol varoswl ne venne[nk] [Kv; TanJk I/1. 376].

4. elkedvetlenedés vkivel/vmivel szemben; indifferenjá/nepäsare (manifestatä) fajä de cineva/ceva, indépärtare (sufleteascä) fajä de cineva/ceva; gegen jn/etw. Verstimmtwerden. 1586: Pechy Jstwan Coloswarat la-kozo wallja Attam En Jgarteo Georgyneka^a . . . eött forinteott Nagiob szwksegemnek Jdeyen el alla Mel-leole(m) Jgarto Georg Mykor latta(m) volna penig az eö kedwetlenséget . . . vetem az Teorvenynek hogy azt az fizetest nem Erdemlene meg az eöt forjntot [Kv; TJK IV/1. 584a. — ^aPrókátornak]. 1654/1696: ennyi hoszszas suljos betegségemben, minden unokozás (!), kedvetlenség nélkül tsak eo^a volt mellettem [Medgyes; Bállt 46. — ^aA feleség]. 1662: Ezalatt Erdélyben gyűlést tartván a fejedelemasszony^a, maga is látván mind elégtelenségét, s mind az hozzá való kedvetlenséget, csak könnyen kész lévén engedni az országnak, hogy más fejedelmet választhasson [SKr 131. — ^aBethlen Gábor özvegye, Brandenburi Katalin].

5. kellemetlenség; nepläcere; Unannehmlichkeit. 1710 k.: Mert noha a faolaj ugyan jó étel de senki kedvetlen szagú faolajjal nem köpülte bé orcáját, testét, mind magának, mind másnak kedvetlenségére és ruhája mocskolására [BÖn. 408]. 1792: ebbeli remente-

len következésekre Nézve hathatosan protestálnak hogy ha abbol akkár mi nemü kötségek fáradságok, és károk, sótt ne talám kedvetlenségek következnének, mind azoknak a Tekintetes Exponens Ur, es Aszszony okai nem léznek Excellentiadnak [Kük.; JHb XIX/36]. 1796: eö Exllja sem perlekedni, sem az Urral is jövendőben izetlenkedni nem akar, sótt mind azon kedvetlenségeket kívánván meg előzni . admoneáltattya az Urat tessék az Urnak a levált Zálog Summát intra 8vam . . . meg fizetni [Kv; JHb VI/33]. 1812: Ha az ember minden haszontalan beszéden megindulna, úgy soha csendességben nem lehetne, sótt azáltal különben is gyakor ízben előfordulni szokott kedvetlenséget szaporítaná [BfN gr. Bánffy György a Bánffy-birtokok inspektorához]. 1830: Melly Protestatiom ha reménységemen kívül a' T. Urak előtt helyt nem találna, minden ebből következhető kedvetlenséget magoknak tulajdonítsanak [Nagyikland TA; TLt Köz. ir. 1748]. — L. még FogE 277; RettE 132, 279, 316, 378.

Szk: ~ *adja elő magát*. 1795: ha ne talám ide hátrébb valamely kedvetlenségek, és alkalmatlanságok, adnák elő magokat ö Ntsága Semminek oka nem léssen, hanem fogja Kegeyelmednek tulajdonítani [Ádamos KK; JHb XX/18] * ~ *et hoz magára* kellemetlenséget szerez magának/hoz a maga fejére. 1638: hogi ualami keduetlenséget kgtek magara ne hozzon ualameli gonoz akaroinak Incielkedesebeol, Job hirre tenni kgteknek, az mi kegieleme Vrunknak [Somkerék SzD; BesztLt 5 St. Erdely a beszti főbíróhoz] * ~ *et húz maga után* kellemetlenséget von maga után. 1804: Hogy pedig ezen el nem igazult dolog valamely kedvetlenséget ne huzzan maga után, . . . Méltotzassék Nsgad Maga Törvényes Plenipotentiariussát égy Szeriben minden haladékkatt félre tévén utnak indítani [Ks 94 Vegyes ir.] * ~ *et okoz*. 1818: Ötsém Ur(am) . . . ugy cselekedgyék a' mint kedve tartya, én Felebarati indulatbol egyszersmind azértis hogy preinket ne szaporítsam fogtam pennát, ha kedvetlenséget okoztam bocsánatot kérek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz] * ~ *et szenved*. 1764: Minthogy Mészáros eökegyelmek felettebb abutalnak az husnak draga árnan valo adásával, az helységnek kárára, erre végre, limitaltván a bárány hus, a jóvát . . . adgyak a d. 9 a marha husnak pediglen fontya légyen a d. 3 és nem külemben, ha valami kedvetlenséget nem akarnak szenvedni [Torda; TJKt V. 216] * ~ *et szerez*. 1669/1726 k.: Mivel Déés várossát a Nemes Ország közönséges jónak respectálásabol nobilitálta meg akarván feles néppel telepíteni a Hadnagy(nak) igen szorgalmatos gondgya légyen arra, hogy . . . az oda származando jo szolgálatra valo emberek(ne)k kedvetlenséget ne szerezzen [Dés; Jk 4].

6. kb. kedvvesztés; dezugst; Unwille. 1699: A Relatoriákbol a Menyecskenék mástul valo megh terhesittéset nyilva(n) láttjuk, férjéhez is nagy kedvetlenséget hogy nem akar cohabitálni experiáltuk, ezokértis a' Legint Péter Kelement tölle el szakasztyuk et ad secunda vota transmittálljuk [Szjk 317]. 1802: Ezen az Exponens praediciumára abalienált össi Jozságok aránt egészéts betsülettal Levele által de személyesen-is megtanálta, és meg-instálta Nagyságodat, de nem hogy ezt meg-nyerhette volna, sótt valósággal kedvetlenségit, és idegenségit tapasztalta [Torda; JHb XIII/9].

7. kb. keserűség; amărăciune, tristeje; Bitterkeit. 1696: Edes Urfi az én ifiui Gyönyörűseges életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesség benne, elek világ szerint bizonytalansagban, s-testver Atyamfiatul is meg fosztatott Voltom, nem kevés kedvetlenséget inditt szívemben [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

8. kellemetlen dolog/ügy; lucru neplăcut; unangenehme Sache. 1818: Sz Lászlói^a Járásbeli Szolga Biro Kasza Josef Urnak, bizonyos kalatsosságát előre fel vett fizetés mellett magokra vállalt Fenesi köz Lakosok u: m: Bus Gavrilla és Kulda Lázár . . . hozzám tett, és Záratékjával együtt ide zárt Jelentéséből, egy újabb kedvetlenséget kéntelenítettam a' Tkts Tisztség eleibe terjeszteni [T; TLt Köz. ir. 1435 Ugron István főispán aláírásával. — ^aTA].

◇ **Szk:** *vki ~ével is vki nehezményezése/neheztelése ellenére, vki neheztelésével nem törődve; chiar dacă va fi în ciuda/pofida cuiva; trotz/ungeachtet js Unwillens*. 1686: enis . . . kgtek keduetlensegeuelis Vaji Ur(ama)t Jussáb(an) mindenk(ént), valamint lehet oltalmazo(m) [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. 1700: parantsolatunkat az engedetlenek(ne)k kedvetlenségével-is meg betsülettük, és ellenek keményen animadvertálunk [UzslT IX. 77. 3 gub.].

kedvetlenséges kedve ellen való; care este împotriva dorinței cuiva, nedorit de cineva; unwillkommen. 1730: vettük volt Ngodnak dispositiojat, hogy ezen szegény Városn már régtől fogva rajta heverő fél Compania Lignivilliana Militiának adnanak minden Portiot . . . mellj is ennek az felette meg terhelte és bizony el is romlott városnak igen nehéz, és kedvetlenséges, hogy a Companianak terhét mi hordozzuk [Vízakna; Ks 83].

kedvetlenül ige elkedvetlenkedik, kedvét veszíti, kedve szegik; a se descuraja; mißmutig werden. 1662: (A vitézek) a csaták miatt is naponként fogyattván s erőlenülvén és kedvetlenülvén hogyha harcra kijönnének mindenképpen nagy romlásokra lehetne [SKr 252].

kedvetlenül *hsz* 1. elégedetlenül, elégedetlenkedve; nemuljmit; unzufrieden. 1739: Kedvetlenül értettük, hogy az Isten haragjának engesztelésére . . . rendelt böjt nem kezdett volna observaltatni [SzO VII, 398 gub.]. 1767: azt is kedvetlenül hallom sótt bestelenségemnek is tartom olyan hazugságokat beszéltek fölöllem hogy én az meleg völgyben az Uraknak földjéből edgy jo darabot ell szántottam volna [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. 1868: A' mult öszi R. 'sinaton kedvetlenül volt kéntelen tapasztalni, hogy a' T. Atyafiak közzül többen vagy igen ritkán, vagy költött ökaikat egy pár sorban írják meg [Gyalu K; RAK 143].

Szk: (*igen*) ~ *vesz* (nagyon) rossz néven vesz. 1578: Meg értettek eo kegmek my nemö gyalazat esset legie(n) eo kegmen Byro vramon, melyet byzonnyawal eo kegmek ige(n) kedwetlenwl veznek az zemelytwl a ky mi at esset [Kv; TanJk V/3. 173b]. 1604: Intik Zam Veweo Vraimat hogy eo kgmek az partial iratatasat towab Immar ne halazzak mert ekedigh valo haladekotis . . . nagy zywek faldalmaual es kedwetlenwl vezik eo kgmek varosul [Kv; i.h. 1/1. 482] * (*nagy*) ~ *ért* (nagyon) elégedet-

lenül jutott tudomására/vesz tudomásul. 1662: nagy munkát és sok üdőt is kívánna annak^a megvétele, melyet palatinus nagy kedvetlenülül ért vala [SKr 225. — ^aPatak várának]. 1793: Kedvetlenülül értettem azt a Bé panaszlást, hogy Udvarhely Városnak Magistratassa most említett határozás iránt illetlenülül szollott, s mint egy fenn héjjazva Függetlenségekkel kérkedezni nem átalott [UszLt VIII. 8/68 a gub. Kv-ról].

2. barátságatlanul; neprietenos; unfreundlich. 1764: Nem mondom különben hogy helytelen fetsegesiért, olykor kedvetlenül nem szollottam a roszt embernek, de a mindenkor olyan mod(d)al eset meg, hogy abból tanulhatt volna, ha fántasiaja engedte volna [Középlak K; BFR].

Szk: ~ lát vkit barátságatlanul fogad vkit. 1670: ha Kegyelmed biztatna, hogy az méltóságos fejedelem az én kegyelmes uram ő nagysága kedvetlenül nem látna, ő nagysága udvarában mennék [TML V, 258 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] * igen ~ fogad. 1618: Azt is hallottam, hogy ez mostani követet, Kamuti Farkast igen kedvetlenül fogadta az fejedelem, hogy hazament [BTN² 149].

3. kellemetlenül, kellemetlen körülmények között; penibil, supărător, neplăcut; unangenehm. 1748: másunnétis kedvetlenül menekedett meg [F.karácsonfva KK; Told. 56]. 1789: oka ne légyek ha a Zsitárok mellé Segélycsegül rendelendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenülül történhető baja, vagy kára következnek [Déva; Ks 74. VII. 74. 1/4].

4. kedvezőtlenül; defavorabil, nefavorabil; ungünstig. 1853: A' maga gyengélkedése kedvetlenülül hatott a' szegény Öregünkre is, ki különben magáért untalan töprenkedik, sir [Kv; Pk 7].

5. kelletlenül; in silă, fără plăcere; unwillig. 1653: De sem a hajduk, sem nemesség, sem pedig székelység, sem senki nem mene takarosan és szivesen melléje^a, hanem csak imigy-amugy immel-ámmal és kedvetlenül [ETA I, 113 NSz. — ^a1613-ban a török kegye vesztett Báthori Gábor mellé]. 1657: reászorulának, és sok szókkal kérenek, hogy Munkácsra mennék el, és tractálnám udvaranépe^anek s köntösének kiadatását; melyre tettetvén, mintha kedvetlenül venném rá magamat, noha igen akarám azt az alkalmatosságot [KemÖn. 149]. 1843: elég kedvetlenülül megyek, de nints más modom [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242]. 1896: Jól olvasd el ezt a levelet, s helyesen felelj reá. Helyes felelet pedig nem az, hogy kedvetlenül, becsületből kellemes dolgokat írj nekem, hanem azt, ami jön neked belülről igaziba [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. rosszkedvűen, rossz hangulatban; rău/prost dispus; mißgelaunt. 1662: hogy az nap estvére Vécsre akar-nam menni^a ottan szekerében nagy nehéz álom jött vala reá egész Vécsig mind aludt, ahol nagy bágyadtan, kedvetlenül lévén különben is . . . szokásánál idejében csak lefeküdt vala [SKr 290. — ^aI. Rákóczi György]. 1774: töltöttem el ezen esztendő^t gyermekeimmel együtt jóegészségben, de kedvetlenül, mivel a szegény feleségemnek kezeiben, lábaiban való fájdalmi máig sem szüntek [RettE 341].

Szk: elég nagy ~. 1620: Csak az elődedin ígírtam az én nagyobbik leányomat, Annókat Balog Lászlónak, elég nagy kedvetlenülül [BTN² 408] * igen ~. 1761: Igen kedvetlenül adá Isten megérnem a karácsonyi szent in-

nepi napot mind a bátyám Rettegi István uram, mind édes feleségem, mind kedves kis Mihály fiacskám betegségére nézve [RettE 130].

7. kb. szomorúan, rég szomorán; trist, mihnit; traurig. 1662: Kedvetlenülül és igen kedvetlenülül^a, szívemnek nagy szomorúságával kelletik már ez ide alább következő, a szegény hazának rettenetes siralmas, nagy romlására hanyatló és soha eléggé meg nem gyászolható, siratható kedvetlen állapotinak megírására pennámat fordítanom [SKr 320. — ^aÍgy a kiadásban!]. 1750: Ketvetlenül (!) értem Mltsgs Angiom Aszszonj erőtelenkedését, kívánom Isten az Vy Esztendőben jobb egészséggel örvendeztesse meg [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.].

Szk: igen ~ hall. 1705: Az itt lévő nyavalyás kuruc asszonyok igen kedvetlenül hallják a segítség-hírt, mik is mindnyájan igen tartunk attól, hogy az a rácság teljességgel elpusztítja az országot [WIN I, 489].

kedvetlenülés elkedvetlenedés; descurajare, deprimare; Verstimmung, Entmutigung. 1662: Melly elméjébe esett illy hirtelen való nagy változása az országnak elméjére minémü nagy idegenséget s kedvetlenülést hozott vala^a, sok szóval írni róla nem szükség [SKr 390. — ^aA szerencsétlen lengyelországi hadjárat után 1657-ben a rendeknek II. Rákóczi György által tett ígéretek figyelmen kívül hagyása miatti országos elkedvetlenedésre von.]

kedvez 1. kedvében jár/kedvét keresi vkinek, kedveskedik vkinek; a face cuiva pe plac; jn begünstigen, jm günstig sein. 1614: az színe és elei az város^a népének befutánk-búdosánk Brassóba, azhol — Isten jót adjon az brassaiaknak — nagy, böcsülettel fogadtak és kedveztek [BTN 52. — ^aMv. ^b1602-ben]. 1638: talalkozom erre az polgar Balint szolgálójára, s monda azt hogi bizoni az eő Mostoha Annia nem jambor mert inkább szeret mast s inkább kedvez masnak hogj nem mint az apianak [Mv; MvLt 291. 124b]. 1684: Szolgálójánakis velle való dajkalkodasáért kedvezett es fizetett többet, mint kellett volna [Torockósztygyörgy; Pk 7]. 1724: Egy oláhné is járt a nyáron bé Pekri Uramhoz, a ki az előtt Szolgálója volt . . . Pekri Ur(am) azt is éli, láttam ugyan magamis, hogy kedvezett néki eg(g)yet mással [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. 1726: kérem két Fiaimat, hogy . . . az mostoha Annyokat meg ne szomorítsák, keserítsék, hanem inkább mindenben kedvezzenek és szolgállyanak néki minden készséggel és engedelmességgel [JHb XXXV. 21 br. Jósika Imre végr.]. 1771: égj alkalmatossággal Girborol ide jöve ő hozzája égj ember, és ugj mond aszt mondá nékie ne bánjnál ezen gyermekkel rutul, hanem etzer mászzor fogd pártját, s kedvez nekie a miből tsak lehet [Csáklya AF; JHb Nikoje Patru (70) jb vall.].

Szk: vki füleinek ~. 1662: Gyulai Ferenc még is, míg lehetne, Rákóczi fejedelem füleinek kedvezni igyekező, az itt kinn való dolgokat valami gyengén, és hogy a vezér már bemenő útjában volna, megírta vala [SKr 550].

2. vkinek/vminek előnyére tesz vmit, vkit/vmit előnyben részesít; a favoriza/avantaja pe cineva/ceva; jn/eine Sache bevorzugen. 1586: Ennekem penzem Nem vala hane(m) egy Ezwstbeol chinalt hyweliam vala kesesteol keowek valanak benne, Azt Ada(m) neky, vgy hogy en-

neke(m) kedvezzen mindenkeppen | Sywegh Bertane (!) Vallia hogy semmith Nem thúd, hogy Igyarto Georgy eó Nely kedvezet volna seót mindenkor Ighen ellene volt a' procatorsagban [Kv; TJK IV/1. 585, 588]. 1653: Básta pedig kedvez vala a székelyeknek, mert tudta azt, hogy micsoda állapotok vagyon: hogy ók mindenkori és fizetés nélkül való hadak [ETA I, 88 NSz]. 1666: az mi Kgl's Aszszonyunk eó Nga allitvan engemet . . az eó Ngok Konyhajara valo Eles hajtosagára; Eszküszöm azert az l(ste)nre hogy ez Tisztemben . . sem adomanyert sem barátságert sem Atyafisagert senkinek nem kedvezek [UtI]. 1677: In Prosecutionibus Causarum senkinek kedvezés ne légyen, se Mesterektől, se egyebektől, hanem a' Mesterek a' regi jo mód szerint Seriesből itillyenek, ebben se Uraknak, se egyéb Fő rendeknek nem kedvezvén, mind szegénynek, boldognak, az igazság egyaránt szolgáltságék [AC 187-8]. 1703: az hátra lévő pénznek fel szedeseben pengig ugy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar meg nem léssen . . Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmeekre magokra küldi az Executiót lassa kegtet mint kedvez másoknak, es aival maganak mint tsinál galyibat [UszLt IX. 77. 72 gub.]. 1793: Nsgod parantsolattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály prefectus lev.].

Sz: addig ~ az ördögnek, hogy kiesik az Isten kasából. 1678: Higyje el Kgl'd, vallásunk kioltására igyekeznek némelyek. Félek én, úgy ne járjunk mi: sero sapiunt fringes; Addig kedvezünk mi is az ördögnek s tagjainak, hogy bizony kiesünk az Isten kassából [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] * másnak ~ s a maga feje esik bele másnak kedvez s a maga feje hull a porba. 1614: ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrángot, vagy az más ember lábából ne vegye ki a töviset s az magáéba verje, az mint én akkor jártam vála, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beleje^a [BTN^a 45. — ^a1595-re von. feljegyzés].

3. kegyeiben részesít vkit, kegyes vkihez; a fi indurátor/milostiv fajá de cineva; jm seine/ihre Gunst gewähren. 1619: amaz nevezetes szultán Szulimán hadta testamentomába, hogy Erdély ő plántája és hogy őrizzék s kedvezzenek néki. Ez az oka csak, miért az hatalmas császárok kedveznek néktek. Ti mégsem veszitek eszettekbe magatokat [BTN^a 208 Göröcsi Mehemet pasa nyil.]. 1710 k.: Azonban hagyatál nékem világi vigasztalásomra még szép fiat s leányokat és onokákat, csak ezeknek kedvezzen már a te édesatyai szemed, én édes Istenem [BIm. 989].

Szk: isten ~ vki életének. 1720: a Szász Natio reszerül is a Curator deficalvan Tiszt Pataki Pál Vr(am) ő klme Curatornak választatik az Isten kedvezzen az ő kglme életének is azon Ecclá(na)k hasznos szolgaltattara [Kv; SRE 137]. 1727: ha Isten életem(ne)k kedvezénd ezt a mostani abbeli defectusomat ki potolni tellyes tehetségem szerént el nem mulatom [Ne; TL. Beregszászi Moyzes Teleki Pálhoz]. 1790: kivánom hogy Isten kedvezzen a Nsgod életének . . és sok és terhes nyavalyái után parantsoljan pihenést [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. kegyelmez; a cruja (viaja cuiva); jm begnadigen. 1655: az havasali vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett; nem kedvezett az átkozott semén drabantság terhes boérnéknak s ártatlan gyermekeknek, szántalan boért ölte meg [Veress, Doc. X, 287 II. Rákó-

czy György anyjához, Lorántffy Zsuzsannához]. 1662: (János királynak) nem kellene leendő ellenségének kedvezni, hanem a jelenlévő sok szép kész hadaival mindjárt Ausztriára, Stíriára ütni . . és ekképpen a dolgot Ferdinándussal eligazítani [SKr 77].

5. kb. kezére játszik vkinek vmiben; a face jocul cuiva; jm etw. in die Hände spielen. 1681: Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata aszony Komlosi Ura(m) felesége paraznasag nemeivel Tiszteletes Esperest Ura(m) tiszte szerint solemnis inquisitiót per agaltatot ellene, mellyet el olvasva(n) olly(a)n Circumstantiak bouön talaltatnak, mellyek paraznasagra mutatnak Komlosi Uramis lattatik kedvezni és konnivealni feleségének ez dologba(n) [SzJk 153]. 1842: a' kérdéses időben olly Zivatoros, szeles, sötétes, és esős volt az idő hogy tám a' természet is kedvezni akart a' tolvajnak [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.].

6. jóindulattal vesz tudomásul vmit; a lua cu bunăvoință cunostință de ceva; etw. mit Wohlwollen zur Kenntnis nehmen. 1755: jelenté magát be(csü)l(e)tes iffiu Vig György, hogy ezen mesterségre kedve volna állani, a' becsülletes Cheis kedvezvén szándékának, üsmérvén (!) Becsülletes városi ember gyermekének lenni acceptálá [Kv; FésCJk 61].

7. kímél; a cruja/menaja; schonen. XVIII. sz. eleje: Az lovat hoszsu kötéllel urokkal kel ki fogni a' Menesbül . . elsőben semmit sem kell kedvezni néki, éjjel hordozzák leginkább Szantáson, és mindenüt [JHb 17/10 lótartási ut.].

Szk: semmi költségnek nem ~ semmi kiadást/költséget nem kímél. 1776: Groff Lázár János Urffi ő Nga nem hogy meg másolta volna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ő Ngáról való Szándékát, de sőt füleim hallattára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya, készebb inkább azért a' Királyi, és Romai Szék eleibeis menni, Semmi költségnek nem kedvez [Egrestő KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.].

8. kb. előbbre valónak tart vmit; a considera ceva ca mai important; etw. für wichtiger halten. 1662: De hol csellengették el az üdöt, magok tudják, hihető magok nyugodalmanak, elszakott kényes életeknek kedveztek akkor is inkább, mintsem hazájok szeretettit s annak megmaradását viselték volna szemek előtt, pedig hogy a várból^a kimehettek volna [SKr 588. — ^aA váradiból]. 1710: Teleki Mihály az ország előtt nagy peroratióval kezdi előszámlálni, Apafi Mihály fejedelem mely nagy békességben s nyugodalomban tartotta már húsz esztendőttől fogva az országot, és a török portát is, nem kedvezvén a maga költséginek a közönséges jóért [CsH 157].

◇ Szk: az idő ~ az időjárás kedvezőre fordul; timpul devine favorabil; das Wetter wird günstig(er). 1822: A kihajtásnak ideje kezdődik miként az Üdö annyira kedvez, hogy a' fü Nőni kezd [HSzj pásztorkodás al.]. 1843: a' jövő héten — ha az idő kedvez — a' külső Udvar planirozgatásához kivánnék fogni [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez] * a szüret ~ a szüret gazdag termést hoz; culesul vici aduce o recoltă îmbelșugată; die Weinelese bringt reiche Ernte. 1659: az szüret kedvezvén, ha Kegyelmed fáradságát nem szánna, szeretettel látunk, el is várujuk, ha mindezekben Isten s Mehmet pasa meg nem gátol [TML I, 439 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kedvezés (vkire nézve) kedvező megkülönböztetés; favorizare/protecție; Begünstigung, Gunst. 1571: mykron Byro vram az Zaz vramat Beh gywtene, Es valaky az harangozasnak ldeyewt fogwa egy oraiglan fely Nem leone, hane(m) az vtan Erkeznek mykor az orah ely teolt volna, Tyz penzt vegenek rayta Zemel walogatasnelkw, ha penigh hon lewen vgian azon oranak ely Theolte wtan sem Akarna Jeony d 25 vegenek rayta kedwez es nelkw [Kv; TanJk V/3. 31a]. 1623: senky se Bortt se sert se titkon se Nilua(n) ne Arultasson valakit Rayta kaphatt keduezes nelkül Borat seret az Varban vitesse es 12 forintall bwntesse affelet [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1671: Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kisfaludj falubéli lakosok éllyenek a' nyom felvételről, a' lopott marhákról írott Articulusoknak continetiajok szerént. Kik ha azokhoz nem tartanak magokat, a' Tisztek . . . réá kényszeríték őket, meg-is büntessék kedvezés nélkül az Articulusok rend tartása szerént [CC 88]. 1695: En Tekei Tivadar ha ez magam fejem kötését valamely részben(en) fel bontanam . . . meg fogattathassa(m), és akkoronnis mint ilyen Tolvajt és hamis hütüt prosequahassanak eő kgl(me)k és rajta(m) bosszuságokat ugy amint akarjak eő kglmek kedvezés nélkül ki tölthessék [Marossztkirály AF; WassLt Sz: Györgyi Mihály schola mester kezével]. 1710: Valahol azért örmény, vagj eféle Kereskedő ember^a . . . az Falukon arulna, marhája elvétésék kedvezés nélkül a Tisztektől [KvLt I/198 gub. rend. Nsz-ből. — ^aPestises helyekről jövő]. 1723: az urdolgába(n) lgeyen kús kedvezésis Nikora Péter(ne)k [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. 1792: a Commetaneusoknak az haszonnak kedvezés nélkült leendő feladásáért keményen meg eskettük, a Töröküzára Földet . . . viszzá foglaltuk, és idei termésit meg ítéltettük mellyet 200 véka Csős Töröküzára ítéltének [Msz; MbK XII. 87]. — L. még AC 76, 83, 122, 131–3, 152, 187, 263.

kedvezetlen kedvezés/részrehajlás nélkül; fära favorizare/protecție; ohne Begünstigung/Gunst. 1571: hol penig ty kegielmetek ezeket meg nem hinne lattassa meg ty kegielmetek oly Jamborokkal kyk kedvezetlen igazan tudakozzák meg es menyenek vegere kyktyol ty kegielmetek nilvabban meg ertheti es sokkal beowebben [SzO II, 330 a székely nemzet foly.].

kedvezhet 1. kedvében járhat/kedveskedhet vkinek; a putea face pe placul cuiva; jn begünstigen können. 1765: az Executorok . . . Biráinkat szidták, verték . . . ha pedig ajjándékokskát adhattak Biráink nékik, s az intentio dolgábanis kedvezhettek, akkor tsendesebben vilték magokat [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 256].

2. előnyben részesíthet vkit; a putea avantaja pe cineva; jn bevorzugen können. 1570: Eotthwes Andras, es Eotthwes adam vallyak . . . Bwday Thamas az ceH Mester Jlien Jntest Teot az ceHben, Jo vram . . . az ky harom legent Thartot ez Eleot Ezwtan Neh Tarchion, Mert en azban senkynek nem kedvezhetek az en hytem zerent [Kv; Tjk III/2. 1]. 1571: vegeztek Mostis azt hogy senkinek ezben Nem kedvezhetnek, Keryk eo k. Nehez Newen Neh vegiek hogy az eo k. kewansaga zerent ez dologban Ne(m) cheleketthetek [Kv; TanJk V/3. 44a]. 1609: heoteonkbe Jár nekeonkis az teoruinj kizolgaltatasa nem keduezhetteonk az masik felnek, hanem fel kel-

let uenneonk az tisztasagot az Inctusnak Instantiaiaara [Dés; DLt 317]. 1661: az Szomszed hatalmas nemzetek(ne)k minden felől derekas keszületeknek is hire sürüden jeövén füleinkben . . . szüksegesnek iteltük sem magunknak sem Kgtek(ne)k nem kedvezhetvén országul kevés napok alatt valo consultatoria convocationassuk [UszLt 33 fej.]. 1671: Noha szemünkkel láttuk az hodolság alatt lévő szegénységeke(n) valo sok féle exactioakat de még-is ez iránt nékik-is nem kedvezhetünk, mivel külömbe(n) e' ránk vetet nagy adozásra el ne(m) érkezünk, hane(m) a' hodolság alát lévő kapukra-is kapuszám után vetettünk felénnyit, mint azokra, kik ne(m) hodolnak, u. m. fl. 16 [CC 98]. 1672: izenték az tanácsurak külön, hogy azon igyekeztek, igyekeznek ma is, hogy mi formában orvosoltassék meg az ü kegyelmek dolgok, de magok veszedelmével nem kedvezhetnek senkinek is [TML VI, 149–50 Székely László Teleki Mihályhoz].

kedvező 1. vkinek kedvében járó; care caută să fie cuiva pe plac; jn begünstigend. 1839: Bálint Öcsém is Testvér Hugunknak légyen kedvező, annyira hogy a' mit ujjból csináltatna, azoknak csináltatása árra, az ezüst többségiben potoltassék ki [Nagylak AF; Dob-Lev. V/1225].

2. részrehajló, vkit előnyhöz juttató; care favorizează/avantajează pe cineva, pártinitor; voreingenommen, jn bevorzugend. 1701: ha valamely más Országban szökő ember akár Tiszt, akár más az kinek incumbálna, rajta érné vagj érhetné, és fel akasztással példát nem csinálna, az olyan kedvező Tiszt vagj akar kiis maga büntetdgiék azon emberért [UszLt IX. 77. 30 gub.].

3. vki/vmi számára előnyös; avantajos, favorabil; vorteilhaft/teilig. 1693: a jöszrencsétől vezérelve útjaimon, az Odera melletti Frankfurtba értem. Tanulmányaim előbbre menetele számára szerfelett kedvező körülményekre találtam, megszakítottam bujdosásomat [Kv; KvE 224 VBgy]. 1842: A váltó Gazdasági 2ik és 9ik Táblákon termett Másod Kleehelt^a a héten igen kedvező üdőbe rakattak üsztürükbe [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev. — ^aIgy! Értsd: lóhere]. 1843: (Varga Katalin) magára nézve kedvező alkura lépett volt a bucsumiakkal, dolgaikat vezetendő [VKp 123]. 1854: Hanyatló éveim, honom s nemzetem jelen búskomor helyhezete, lehetetlenlé teszki soraimban azon rendet és egybefügést, mit fiatal éveinkben, kedvezőbb körülmények közt tán képeőbb lehettem volna tenni [ÚjFE 5].

kedvezőtlen defavorabil, nefavorabil; ungünstig/vorteilhaft. 1887: Kéz alatt megtudtam, hogy az Ellenzék . . . hozni fog egy bírálatot a Beszéleyek és apróságokról, mégpedig kedvezőtlent — no, ez az ő dolga! [PLev. 135 Gyarmathy Zsigáné Petelei Istvánhoz].

kedvkeresés (maga számára való) előnykeresés; incercare de a obține un avantaj/favor; (für sich) Vorteilsuchen. 1581: wagion az Sohoz tartozo hawas alatt egy nagy kazalo mezzeo . . . az Egez vidéknek nagy Bantásokra es niomorusagokra . . . Ezt a mezzeótt Pal deak^a ez el mult ezteendoeben kezdette volt meg zallitani egy nihany nepekkal . . . hizem hogy maganak valo kedw keresesbe [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fejhez. — ^aVaradj Kis Pal deak]. 1662: Fogthüy János amint

a nemesség közt ülne, hihető csak kedvkeresésből való esküvéséért lelkébe nem kevéssé való fordulása lévén a földre esék kivitették másodnapra megholt vala [SKr 516-7].

kedvkereső vkinek kedvében járó/kedvét kereső; care caută să fie pe placul cuiva; js Gefallen suchend. 1662: mikor az igazmondó s nem kedvező tanítók elfogynak és a kedvkereső hízelkedők veszik környül a gondviselőket s a népet mint Acháb és Jeremiás idétt: el is veszének nagy hamar mind Acháb, s mind a zsidók, ugyan Jeremiás értére [SKr 712].

kedvkereste vkinek kedve keresése; încercare de a obține bunăvoința cuiva; Werbung um js Gunst. 1710: A fejedelem is (csak úgy hízelkedjék valaki urának kedvkerestiben) recognitioniót küldé ki az ország közé, hogy önagságát sokszor condíciói ellen való dolgokra erőltette [CsH 178].

kedvű 1. vmilyen kedélyű; cu dispoziție, care este într-o anumită dispoziție; von irgendeinem Gemüt. 1818: idegen létemrem remésemem felett jól fogadtak 's olyan kedvű emberek hogy mingyárt nem lehet ilyeneket látni [Pk 3. — Kv-i leány lev. Adámosról (KK)].

Szk: *víg ~ vidám, víg kedélyű.* 1600: en erőssen mondtam hogy ne higye, mert eő chak ollian wygh kedwő ifnu legeny, senki tanachat ne vegye ele hanem chak tarcha ahoz magat, a mit Bodo Benedek mondot neki [UszT 15/64 Bodo Janos Zent Egyházas Olahfalui Zabud Zekely vall.]. 1767: 12-ma Iulii temettett zágoni Aranka György erdélyi református püspök Széken. Derék ember vala hospitalis, generosus, vigkedvű, egészséges, jó erőben levő ember vala szegény [RetE 210].

Szn. 1648: Vigh keduu Pal [Kv; Tjk VIII/4. 321].

2. *édes ~ kellemes ízű; cu gust dulce/plăcut; von angenehmem Geschmack, wohlschmeckend.* 1843: 1841-beli sajtolás; melybe 8 lót viola-gyökér volt bé függesztve; tisztácska, és édes-kedvű kevés szamatossággal [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

kefe 1. perie; Bürste. 1738: egy kefe Sikarlofa [M. bikal K; KLev.]. 1801: ezüst Portékák. Egy kefének gömbölyg háta [Kv; Ks] | ezüst Gombotskákkal megkülömböztetett kefék [LLt 106/1]. 1840: Egy Flakon . Egy nagy és három kisi Kefe [Nyárádszbenedek MT; Told. 19]. 1840 k.: egy kis tükrös — más Csontnyelű Kefe [BetLt 3].

2. ruhakefe; perie de haină; Kleiderbürste. 1807: Kefe gunya takarító [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: *bársony ~.* 1789: Egy nagy Bársony Kefe Rf 1 [Mv; ConscrAp. 5] * *gúnya-takarító ~.* 1851: Egy gunya takarító fájni kefe [Dés; DLt] * *köntös-tisztító ~.* 1697: két köntös tisztító Uri kefe [KGy].

3. *fogmosó ~ fogkefe; perie de dinți; Zahnbürste.* 1824: Egy fog moso kefe [Fugad AF; HG Mara lev.].

4. lábtörölő-kefe; ștergătoare (de picioare) asemenea unei perii; Abstreicher-Bürste. 1823–1830: Aki ide^a be akar menni, az ajtón kívül törölje meg a keféhez a papucsát, mert a pádimentom igen fain viaszozott kockás farakás [FogE 183. — ^aA drezdai könyvtárba 1795 táján].

5. lókefe; perie de cal; Pferdebürste, Kardätsche. 1745: 1 kefe, 1 vakaró 30 kr. 1 tarisznya 6 kr. 1 futrás köté 9 kr. [Szu; SzO VII, 428 katonai felszerelési kellékek közt]. 1747: Viseltes Ló vakaró kefejével edgyüt 2 [Királyhalmi NK; Ks 23. XXIIb]. 1768: azon Popák, kik azon Sessiokon laktanak, eő Nsgokk esztendőnként bizonyos taxában egy vakarot, egy kefét, egy lektőt, egy sebesi pokrotzot fizettek [Koronka MT; Told. 26]. 1782: Egy uj vakaró, s három rosz egy jo kefével [Nalác H; CsS]. 1816: Lovakaro kefestől 30 xr [Kv; Born. IV. 41]. 1827: egy jo kefe és jo Vakaró négy jo Szőz nyűgök [Koronka MT; Told. 34].

◇ **Szk:** *borvirágot tisztító ~ perie pentru curățatul mucegaiului deșus pe butoaie de vin; Kahmbürste.* 1826: Borvirágot tisztító kefe 1 Darabb [Szentdemeter U; Told. 41] * *csizmatisztító ~ perie de cizme; Stiefelbürste.* 1797: Csizma tisztító kefe a Grof számára 3. Dr. 50 [Szság; IB III. R. CXLV f. 22] * *liszt-seprő ~ perie de adunat făina; Mehlbürste.* 1852: Az eszközök közül hiányzik: Egy liszt seprő kefe [Km; KmULev. 2 malomleir.].

kefeseprű partvis; perie cu coadă; Handbesen aus Borsten. 1806: egy ütést kaptam a kefeseprűvel a fenekemre mert ki téptem belőlle egy tsomot [Dés; KMN 178]. 1831: vettem a Magistratuális Hazba asztalok le seprésere egy kurta nyelvű kefe seprűt 50 xr [Torda; TVLT Nyugták]. 1849: Egy oltska kefe seprű [Somkerék SzD; Ks 73/55]. 1852: Három kefe seprő [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIb Br. Bornemisza cs. lelt.] | vásároltam egy Kefe seprűt [Dés; DLt 1343]. 1862 k.: 1 dr. Kefe seprő 65 kr. [Kv; SLt Vegyes perir.].

kéglí (ablak, ajtó) sarokvas/pánt; țîșină, balama; Kegel. 1852: Az Istálo Ablakaihoz 5 uj vinklihaknit 5 sainhaknit 6 kéglit 1 Gombot 4 foraiert tsinaltam es felszeszeszem 5 Rf | egy fűstház Ajtohoz 2 uj kéglit 2 pántot tsinaltam és a foraiert benitoltam 1 Rf 30 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. mester szám.].

kegy kegyes jóindulat; grație, bunăvoință; Gnade. 1854: Gróf Teleky Sámuel főkorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyerém, hogy a cancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettőre apaszván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [ÚjE 156-7].

kegyed biz, udv (te)kegyelmed; dumneavoastră; Euer Gnaden. 1721: Az Szent Pali Rectorrolis tudoscion édes Öcsem Uram kigyed ha valamit erthet; mint vajjon, s mint böjtölhet [Királyhalmi NK; Ks 96 Petki Dávid lev.]. 1779: Láttya láttya kityed (!) engemet Márton Ur(am) . . . meg betsülhetne, mert én olyan helyre igazítottam 'a kiből meg élhet 'a mig él, de engemet nem betsül [O.zsákod KK; LLt Vall. 194-5].

kegyelem 1. megkegyelmezés; grațiere; Begnadigung. 1599: Myerthogy az fogoly Alperesek az Zék Zynin immar producaliak vetkekreol valo feyedelem kegelmet es gratiaiat . . . es elni akarnak velle [Kv; Tjk VI/1. 372]. 1658: Sokak még bűnöknek ismértire sem jutván, melynek előljárása s azt követett poenitentia nélkül senki bűnbocsánatot nem nyerhet, már bűneinek kegyelmét éneklí [KemIr. 329]. 1702: A' mely Malefactor az ke-

g(ye)lem után vétkезik keservesében es súlyosabban büntedik (!) Isten és az Nemes Ország Törvénye szerint [Dés; Jk 320b. — ^aTollvétség *büntetődik* h.]. 1817: a mi kevés jöne is attól el ne essen az ehező nép; — a kik azon Kegyelmet ohajtvá várják, s bukálnak is az éhség mián; Cszázvalis élnek, de arra is nem igen kapnak [Póka MT; TLt 542].

Szk: ~mel él. 1639: Megtalu(n) az Eccl(es)iat Nagi Jstuanne kit Rettegen neminemeő sullios vetkeiert meg vezzöztenek volt noha halalt erdemlet volna. De kegyelemmel elven onnat explodaltatot, es Földvarat lakua(n) kiuansaga szerent az reconciliacióra ad quindenam admittalta^a ugián Földvarat [SzJk 44. — ^aAz eklézsia] * *kegyelmet kér*. 1616: Az moldvaiak is tudván, hogy török császár kedve ellen új vajdájokkal együtt meg nem maradhatnak, általunk kérnek kegyelmet és megmaradást az fényes portától^a [EOE VII, 358. — ^aAz alvinci tábori ogy Thurzóhoz és Homonnaihoz]. 1658: Másodnap hallván, az szilisztriai pasának és az tatár chámnek Tordánál való létét, az becsületes város kiküldvén egy rossz szekéren az pasa és tatár chám eleibe ajándékkal, hogy az szegény városnak kegyelmet kérnek [Kv; KvE 176 LJ] * *kegyelmet nyer*. 1640: Walamely mester, az waras teoruenye ellen, vagy gyilkosságban, vagy paráznságban auagy lopasban elegitene magát, az Czebel ki rekesztesség, es mind az Czeh kívül legyen meg kglmet nyer rolla, vgy mint az ollyan vetkereol [Kv; KovCLev.]. 1657: emlékezzél meg arról, Bethlen Gábor életben valami fosztogatásbéli csintalanságért megfogattván és sentenciáztatván, meg akarnak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől [KemOn. 118].

2. irgalom: milā, indurare; Erbarmen. 1662: Az említett erdélyi úr azért a várbéli tisztakat Istenre s lelkek üdvösségére kényszeríti vala: Váradot tartaná meg . . . ha most Várad kezébe^a adatnék, hogy soha többé Erdélyben magyar fejedelem nem lenne, s Várad is elveszne, semmi kegyelem soha nem adatnék [SKr 505. — ^aÉrtsd: a török kezébe]. 1673: Vagynk Istennek itéletben és kegyelmében; szánjon meg ő sz(ent) felsége véghetetlen kegyelméből minket [TML VI, 539 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

Szk: minden ~ nélkül irgalmatlanul. 1586: az varos Erdeyet valaky ennek vtanna Eelnę, raita kaphatnak . minden kegyelemnelkw az Espanok megh foghassak, es be hozhassak, es fel Akazzak [Kv; TanJk I/1. 29]. 1635/1650: Eo kglmek vegesztek, es kemenjenis megh tiltottak, hogy senki az fele Araniat az Fejedelem tilalma Ellen ne mereszellien vennj, mert valamely Ember megh tapaztalodik benne, feie joszaga minden kegyelem nélkül, az Fejedelem parancziolattia szerent exequaltatik [Kv; ÖCJk]. 1736: Most egyszer az Instánst Gratiájáb(a) vévén a Tekintetes Ns Tanáts és Universitas, szorosan meg-kivánnya és Deliberallya azt, hog ha töbször az Instans hasonló I(ste)n ellen való káromkodásokkal élne, minden kegyelem nélkül halálal büntette-tik [Dés; Jk 210a].

3. kegy: favoare, gratie; Gunst. 1594: Az ki feien ioszaghan marad . . . az vra kegyelmében vagion, abbol az Jspannak semmi nem illik [Kraszna Sz; UC 113/5. 28]. 1618: az én uram ebben is csak óhatalmassága^a kegyelmét várja [BTN^a 94. — ^aA szultán]. 1662: Ha akarod azért hatalmas császár kegyelmét megnyerni, és Istennek azokat a szolgáit, kiknek veled együtt meg kell

halniok, megszabadítani, minden kételkedés nélkül jöjj el! [SKr 427]. 1853: hidje meg nem grátzia nem kegyelem hogy jószágát tartom [Ne; DobLev. V/1362].

Szk: *kegyelme alá vesz*. 1661: Nem kételkedhetünk semmit abban, hogy római császár öfelsége maga is és az ausztriai háznak szokott kegyelmessége szerint minket oltalma, kegyelme alá ne végyen [Kemlr. 346–7] * *kegyelmébe vesz*. 1653: Ez alatt Básta a székelységnek is levelet küldte: „hogy semmit ne gondolkodjanak, mert a római császár kegyelmébe vette őket, legyenek vesztességben” [ETA I, 61 NSz]. 1655: Némely boérok és a Secretarius Brassóba . . . kiszaladnak^a és urunkhoz jönnek, és urunk oltalmába és kegyelmibe veszi őket [i.h. 158 NSz. — ^aMoldvából a kegyetlenkedő rákok elől] * *kegyelmet nyer* kegyet nyer/talál. 1662: De ha a tökéletességben erős és állhatatos vagy, és kegyelmet akarsz nyerni, hadd hátra minden gondolatodat, és jöjj ide a mi fényes császári táborunkba [SKr 427] * *kegyelmet nyerhet* kegyet meg/visszakaphat. 1671: hogy ha a Méltóságos Fejedelem Rákoczi György^a Uram ő Nága az fényes Portától kegyelmet nyerhet, az ő Nága hűségére redealom szabad legyen, a Porta engedelméből [CC 11. — ^aII. Rákóczi György] * *isteni ~*. 1783: mostoha Fiam engemet azért, hogy a kurváját . . . elfogattam, az ország uttyán főben kívánt ütni egy dorongal, s ha az Isteni kegyelem meg nem oltalmazott volna szörnű halállal meg kellett volna halnam [Mv; MbK XI. 68]. 1827: Kibédi Gergelyfi Borbéj Ihmre . . . Dobolyi Sigmondnak Csüres Takarmányit fél éjtzaka fel gyujtota Csak az Isteni nagy kegyelem őrizte meg Falunkat a porrá égéstől [Nagyak AF; DobLev. V/1125] * *Isten kegyelmébe vesz*. 1676: nagy hirtelen halál által az Úr az életből kiszólítja az én kedves nénémasszonyt, Werner Mihálynét és az négy megmaradt árváinak Isten öfelsége legyen kedves tutora és vegye kegyelmébe [Kv; KvE 217 AM] * (*Isten*) *kegyelmét megvonsza vkitől*. 1657: Ezek miatt Uram, a Te rettenetes búsulásodban megvonszod kegyelmedet mitőlünk, szabad indulatunkra bocsátottál, hogy magunk keressük magunknak veszedelmünkre való utainkat [Kemlr. 332] * *királyi ~* 1780 u.: a Boldog emlékezetű Koronás Kiralyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis^a . . . Kegyesen emlékezni Méltoztatott, és mind a Királyi Vajda-Hunyadiakat mind minket az igaz Bányászok közze számlálván azon Királyi kegyelemben mint más igaz bányászokat részesíteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2. — ^aA torockóiakról]. 1841: Másodsor, azon robotok alól ők mint bányászok Felsőged nagy őseinek királyi kegyelmékből nyert szabadosság által is fel volnának mentve [VKp 60] * *mennyei ~*. 1737: ad Professionem Theologica(m) Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat sollemitter introducálák . . . Isten ő Felsőged Mennyei Kegyelmeivel Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat ruházza fel, hogy ő Kglme maga Hivataljában nagy haszonnal járhasson [Kv; SRE 167] * *vki kegyelméből kiesik*. 1818: Ezen Kegyelmes Privilegium általhogi nem tsak az ő Felsőged Kir: kegyelméből kiesnek, hanem azonkívül mindannyiszor 100 ~ száz aranyakkal büntetődnek [DLt 456 a gub. Kv-ról].

Sz. 1799: A Molnár házát tsak a Kegyelem tartya toldozott foldozott Avatag borona oldalú rongyos Sánté és szalma fedelű épület [Bányabükk TA; MkG Conscr.].

kegyelembeli 1. kb. kegyes, kegyelmes; inderátor, mistostiv; gnädig, gnadenvoll. 1834: A Felső Sinfalvi Község nagyobb Részének mint Panaszlo Felperesnek, Várfalvi Fodor István, Rákosi Fülep Mihály és Székely András . . . mint bépanaszoltatott Allperesek ellen . . . egy darab Ökör tilalmasnak hatalmasul lett elfoglalásáért indított panaszos keresetekben, a' Felperesi Rész által nyert Kegyelembeli Ujjítás mellett, a' Nemes Aranyos Széki Törvényes Derék Széken Kövendén kimondott Válaszoló Határozás [Asz; Borb. I].

2. isteni kegyelem által való; prin mila lui Dumnezeu; durch/von Gottes Gnade(n). 1772: semmi disputatio nem volt praedicationiában^a a religióról, hanem praemaltat^(b) a mi hit által leendő kegyelembeli idvességünknek igen szép explanatióval módját és rendit [RetE 281. — Borosnyai (Lukács) Simon mv-i ref. papnak. ^bElírás lehet *proclama*ta h.].

kegyelemév kegyév; an de gratie; Gnadenzahr. 1865: A' Mlgs Fő T. Püspök ur . . . a' Marosi Egyház megyében meg üresült M.madarasi első oszt. papi állomást rendeli köröztetni. A' kegyelem évre nézve az Egyház község az özvegyel ki edgyezett [Gyalu K; RAK 98].

A pap özvegye a férje halálát követő évben — benn lakhatott a paplakban, ill. megegyezhetett az egyházközséggel lakásának vmilyen más módon való biztosítását illetően.

kegyelemkérés cerere de iertare/gratiere; Bitten um Begnadigung. 1658: Szent Dávid király és próféta az Úr-istennek oly kiváltképpen való kedves embere vala . . . néhol maga esetit, gyarlóságát, bűneit megvallja, azokból való felszerkenésével, poenitentiajával és kegyelemkérésével együtt [Kemlr. 327].

kegyelemosztás acordare de favoruri; Gnadenteilung. 1764: Méltóságos generális Hadik úr öxcellentiaja így köszönt be az erdélyi regium guberniumba: „Az kegyelemosztásra született felségs kéznek ingyen való kegyes téteménye, hogy a méltóságos guberniumot e mai gyülekezetben ezen főhelyről vagyon szerencsém idvezlenem és tisztelnem [RetE 174].

kegyelet 1. kegyes/kegyeletos érzelem; pietate, sentimente de afecțiune/respect profund; ehrfurchtsvolles Gefühl. 1854: a' romlatlan keblű magyarnak százsorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [Újfe 5]. 1879: A te nevedben tettem koszorút. Mindenkire, ki tudta, milyen szeretettel voltál az öreg^a iránt, igen jó hatást tett kegyelednek e kifejezése [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aMentovich Ferenc].

2. [?] Hn. 1742: A Kegelet farkánál (sz) [Szacsva Hsz; EHA].

kegyelme biz, udv A. egysz 3. szem-re von.; pentru persoana a 3-a singular; in bezug auf Ez. 3. Pers.: ökegyelme, (ö)mag; dumnealui, dumneaei, dumneasa; Seine/Ihre Gnaden. 1641: suky pal vram be kulte az Elso riz arenda pinzt föld varrul flo 6 melyrül quietalom kigielmít [Veresegyháza SzD; SLt XXXVI]. 1733: az fundusok(na)k rectificálnoi kel javalyuk hogy ne kerteltesse be mert nem hadjuk kegyelmít törvenekül (!) mert ő kegyelme haza törvénye ellen vette meg [Albis Hsz; BLev.]. 1757: Vévén azert Kigielme ezen Comissiot

minden Falub(an) az egész Falu beli népett gűjtse öszve, és hallottakra publicallja [Szkr; Borb. II. Pávaj Sándor vkb nyil.].

B. tbsz 3. szem-re von.; pentru persoana a 3-a plural; in bezug auf Mz. 3. Pers.: ökegyelmük, (ö)maguk; dumnealor; Ihre Gnaden. 1598: Weress Paltwl wodtenek kegelmek 2 lowat hamostwl N'ergestwl [Kv; Szám. 7/XVIII. 41 Th. Masass sp kezével]. 1608: Biro vram es kigelmek Thanaczwl meltonak Jtelven es szuksegnesek az eo kewansagokat, Valasztak Lakatos alyas Kapusy Andrast Tuttorul az Zabo Lenart kett Arwaynak peternek, es Lenartnak [Kv; RDL I. 83].

C. megszólításban, vkire való utalásban; ca termen de adresare; in Anrede: egysz 2. szem-ű alak magázó v. önözö formaként; pentru persoana a 2-a singular, ca pronume de politețe; als Höflichkeitsanredeformel in Ez. 2. Pers.: tekegyelmed, (te)magad; dumneata, domnia-ta; Euer Gnaden. 1542: Az Istennek wthanna es az ew nag kegelmeseges engedelméből elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wramnak [Fog.; LevT I, 16–7 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Posson m. ispánjához, Fog. vára urához]. 1562: Zerelmes Regi vram Jm kwltem oda kegelmedhez gergel deyakal Zolgamat, vgyan Biztomban mert Ennekem kegelmed Annak ellotteis Bizot vram wolt Jzentemis vala az kegelmed zolgajatul hogy kegelmed Ennekem valami Roka malokoth venne Mostanis kerem kegelmedet Minth Regi vramat kit En kegelmednek megy zolgalhassak [Szűv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bírőhoz]. 1568: fatetur dionisius l(je) r(a)tus, hogy mikor o az kalmar lazlo fny kepekbe agalt, Nyro Kalman es Vicye Janos ellen, akor, Mond kakas Andrasnak dienes deak, hogy agallyunk az kalmar fny ellenis, hogy ha kegyelmed bekesezes azokal [Kv; Tjk III/1. 218]. 1603: dosa gergeljne Kobatfalwy Orsoliazonj . . . ezt wallia En ot walek hogi Boldisar daniel azt monda peter deaknenak hogi azioniom giogiczia meg ked az En giermekemet en pinzról pinzre meg Elegittöm kegielmedet ha az jnas el megienis de en Jagazat (!) tezek knek [UszT 17/30]. 1606: kigelmeode legeon Eöreokben [Tövis AF; BálLt 90]. 1653: Kianomis Isteenteöl eö Felsegetel, hogy kegyelmedet ez leuelem szerenczes oraban talalya [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. 1669: Edes Batyam ur(am) kerem kidet szegödgyön kigyelmed egy bokor kést nékem az kidyelmed kése formajara ne legyenek igen nagyok . . . a nevetem irassa rea kigyelmed [Novaly K; Ks 41. H]. 1718: kérem bizodalmoson kigielmedet hogi agion énékem azon hátra maradat penzben bár tsak száz véka búzát [Ks 96 Apor Péter lev.]. 1721: Edes Sogor uram nem tudhatam az kigyelmed szándékát akaratyát mit akar kigyelmed [Csapó KK; Berz. 17. XII]. 1736: Abban az időben^a, ha annál távul való atyafi volt is, annál inkább ha közelebb való atyafiak voltanak, úgy hitták egymást: öcsem, bátyám, sógor, koma; sőt az ki atyafi sem volt, mégis azokat is atyafinak hittak sokat, a kik atyafiak nem voltak penig: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed [MetTr 357. — ^aA fej-i kor végén]. 1793: az Kajáni takarodásra meg kívántato ázalék állapottyát, hogy mibe légyen meg nem foghatom irtam volt Kigyelmednek, hogy vigyének Drágbol^l ismét any(ny)it mint elsőbe [Hadad Sz; JF 36 LevK 318. — ^aK]. 1812: azt mondja a' Groff nékem: Tiszteletes Uram ne

mennyen el frustukollyunk edj keveset edgyütt, még beszédimis vagyon kegyelmeddel [Héderfája KK; IB].

D. megszólításban, utalásban; ca termen de adresare; in Anrede: a. tbsz 2. szem-ű alak egysz 2. szem-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; formă de persoana a 2-a plural; ca pronume de politețe pentru persoana a 2-a singular; in Mz. 2. Pers. als Höflichkeitsanredeformel für Ez. 2. Pers.: tekegyelmed, (te)magad; dumneavoastră; Euer Gnaden. 1557: Im bocyatam egy emboromert Illes barát kegyelmedhez borgon^a vagion valamý jobagwnk kit Kegyelmetek azt mongya hogy kegyelmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk azert Kegyelmetek bocyassa oda embort lassuk megh Teorwen zerint ha Kegyelmeteket illete y^a vagi minket [Apanagyfalu SzD; BeszLt 16 Blasius Miko és Fr. Appaffi Gr. Timar besz-ti bíróhoz. — ^aBN. ^bOlv: illeté-ij]. 1609: kerem hogy kegyelmetek adnaya meg az enymet [Kv; Szám. 126/IV. 89]. 1669: Edes Batiam Uram el hiszem hogi kigylmeteknel nilvan Vagyon hogi az Dézri Jozsagh most mi karban vagyon

Nem tudhatom mi legen az oka hogi eő kigelmek mint kigelmeteket s mind minket ki tutanak bőlöle Holot mi is szintén oljan vérek lötünk Volna hozaja mint szinten eő kigelmek [Beresztelke MT; Ks 101]. 1682: monda Szekely Janos, Boncziday Gergely Uramnak hirre akarom az Dolgot tenni, mert én eő kegyelmetül fogadta(m) az házat megh, monda Nyirő Janos Ur(am), Kegyelmetek tsak mennyen ki az házbul mert én eő kegyelmének adta(m) az házat [Kv; RDL I. 162 Frusina Czibalmos alias Bálás relicta vidua quondam Joannis Farkas (80) vall.]. 1710: igaz iambor jügyekező (!) szorgalmatos szolgaja voltam uram kegyelmeteknek [Somlyó Cs; ApLt 2 Farkas István Apor Péterhez]. 1717: reménkedgyék kegyelmetek az Uramnak mostani rosz cselekedetemet ne tekintse, törvennyel ne Prosequajjon [Kál MT; Berz. 12. 92/90]. 1746: kérdök hogj miért köte meg kegyelmetek azt az marhát [Uzon Hsz; Kp I. 157]. 1790: két Hold szántó Földeket ki váltat kegyelmetek [Aranyosrákos TA; Borb.].

b. tbsz 2. szem-ű alak tbsz-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; formă de persoana a 2-a plural, ca pronume de politețe la plural; in Mz. 2. Pers. als Höflichkeitsanredeformel für Mz.: tikegyelmetek, (ti)magatok; dumneavoastră, domniile-voastre; Eure Gnaden. 1551: Erthyewk valamý nehessigit az my keg.-mes vronknak N.-gos Nadasdy Thamasnak^a az my athyankfiara Janos Deyakra, melynek engesztelissime ment odaky, kiryewk kegyelmeteketh mielye az my zolgalatonkirith es barachagonkirith, engesztelye meg kegyelmetek az vrat, wegye el haragiat rola ew nagsza [Fog.; LevT I, 77 Daczo Mate és Thorma Janos porkolabok G. Parnezit, Fr. Sennyey és Val. Magiar cimzettekhez. — ^aElőbb ország-bíró, majd nádor, kezdetben Szapolyai János, azután I. Ferdinánd híve]. 1568: Kezenetwnket es Zolgalatunkat iriuk tw keg. minth tiztelendeo vrainknak, es teruiny wleo Vrainknak en egeresi fw Brio fazokas mihaly, az en tarsomal Sardj Leorinczel, voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz Gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak az w Marhayuknak Birben Varadda viteleben valamit azert mw az w dolgukban tudunk hit zerint ez Leuelben az mw lelj pazorunkal vallas kiben Beh Jrattuk es kegyelme-teoknak peczet alat Beh kwldetttuk [Egeres K; BeszLt 50 Michael Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybíróhoz és székbíróhoz]. 1569: Emlkezethyk kegyelme-

theok Rea, hogy En kegyelmeheoket Megh thalaltham egy nehanzor Mjnd Emborm es leweleym althaz az en wram Jobbagya fevel. Monar Leorynch felw Ez lewel wywo Emborom Az myt zol kegyelmeheok megh hyggje zawath [Nagysajó BN; i.h. 62 Lucas Horwath Domy Gergeoly besz-ti bíróhoz]. 1606: Ezerth hittam, az megh neuzet peressek kegyelmetek eleyben [UszT 20/143]. 1650: az Kegyelmetek tekintetes Ecclesiajanak allapattjat megh ne(m) Visitaltuk [Mv; MvRLt]. 1668: az Isten meg aldgya kegyelmeteket mind fejenkent [Kv; ACJk 55a]. 1741: Hát hallottae, lattae kegyelmetek Kovacs Janosnak Paraznasagal valo kerkedekenseget? [Kovászna Hsz; HSzjP vk]. 1777: Tudhattyak kegyelme-tek miképpen Transigáltak vala . . . Kigyelmetek azon rész Jozságok(na)k idegenektől való ki keresese s annak utanna örökös bírása iránt [Dés; Borb.]. 1817: Nemes Barthos Dániel, és Sámuel Uraimék Kegyelmeteket Gyalog Katona Deák Moses ökögyelmit Tiszteletes Elekes Sigmondné Asszonyomat fiaival együtt Admonialtatyák illy okon^a [Albis Hsz; BLv. — ^aKöv. a részl.].

E. kegyelmedék tekegyelmed és társai mindannyian; dumneata/domniata-ia împreună cu toți tovarășii; Eure Gnaden und Ihre Genossen allesamt. 1619: Én azt hallottam ide bé, hogy Kegeyelmedék országul réament volna, hogy megadják azokat az átkozott várokat [BTN² 225].

Ha. 1569/1571: kig(el)metek. ti kig(el)meteoknek [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY 24.]. 1625: kegyelme-teok [UszT 166a]. 1627: Kigyelmetek(ne)k [Marosbogát TA; RDL I. 17]. 1635: kigielmetek(ne)k [Kv; KvLt Céh-ir. I/13 a varga céh lev. a tanácshoz]. 1662: kigyelmed-nek. kigyelmeteknek [Déva; Ks 41 Nádudvari Istvánné Varadi Anna lev.]. 1700: kigyelmed [Alfalu Cs; LLt Fasc. 160]. 1701: kigyelmed. Kegyelmedet [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálához]. 1708: kigiel-med [Kv; ACJk 66]. 1724: kigielmed [Ne; DobLev. I/122]. 1725: Kigyelmed [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. 1727: kigyelmed. Kigyelmetek(ne)k [Abrudbánya; Pk 7]. 1745: kigyelmedet [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128]. 1756: kigyelmed [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14]. kigyelmed [Butyásza Szt; TKI]. 1757: Kigielmetek(ne)k [Szkr; Borb. II]. 1761: kegyelmed. kigyelmedtől [Torda; TjKt V. 68]. 1771: Kigyelmetek [Búrjánosbuda K; JHbK XLIX]. 1776: Kigyelmed [Márkosfva Hsz; HSzjP]. 1790: kegyelmetek [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1798: kigielmetek. kigyelmetek(ne)k [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1803: kigyelmed [Dés; DLt 17/1809-hez]. 1817: kegyelmetök. Kigyelmetökön. kegyelmetököt [Farkaslaka U; Ben.].

E címszót vö. a *kelmed* és a *kend* címszóval.

kegyelmes 1. venerat, mult stimat; gnädig. A. uralkodókra v. főrangú személyekre von.; referitor la domnitori și la persoane de rang înalt; in bezug auf Herrscher od. hochadelige Personen. 1542: Ez lewel adascek az en kegyelmes wrannak Zalay Janosnak, Poson varmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrrewk wranak nekem kegyelmes wrannak . . . Petrus Orozy servitor perpetuus manu propria [Fog.; LevT I, 16, 18]. 1545: Ez leuel adascek az mj keghelmes vrunknak frather giorginek ez orzagnak biraianak [Fiátfva U; MNY XXIV, 217 ozdgy gergel és gaspar gerebb lev.]. 1572: az megh holt kegel-

mes fejedelmwnk elegendig zegitsegert Rendelt eo nekyk az quartabol kywel meghely Elegednyek [Kv; TanJk V/3. 57b]. 1598: Az vristen eltesse Feolsegedett mintt kegielmes vrunkott az Feolseged orszaganak otalmara [Pálfv Cs; BálLt 81]. 1688: Adatat az mi Kegyelmes Aszanyunk^a it fagarasban 43 forintat 20 pinszt [UtI. — ^aA fejedelemszony]. 1702: mű sem Felseges és Kegyelmes Császáruk sem Koronás Királyunk Guberniuma sem földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3. 1]. 1765: L: Baronissa Dániel Sofia kegyelmes Aszszonyom eő Exaja Dévai Rév Hajóját .. exarendaltam három esztendőig [Déva; Ks 78. 20/5].

B. a fej-hez v. főrangú személyhez intézett megszólításban; ca termen de adresare către principe/domnitor sau persoana de rang înalt; in Anrede an den Fürsten od. die hochadeligen Personen: Exelenja Voastrál; (Euer/Euere) Exzellenz! 1540: Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k ha mehetnek [Kv; LevT I, 8 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. 1544: kegielmes vrunk az minth Nagyságod leueleben Nekwnk paronciola hogy az nywythody giorgy felesege ky volna az annazoni az kepebe Mj El Menivnk az heiasfalui vitalusthol az w athiafiatul hogy az nagy lakj rez Jozaghban ozlast kerünk [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergel és gaspar gerebb Fráter Györgyhöz]. 1577: Nagisagos kegielmes vrunk corökre walo hwseges szolgálatunkot Aianliuk nagisagodnak mint kegielmes urunknak es feiedelmwnknek [UszT]. 1581: Emlkeztek meg kegielmes wram felseged kegielmessen mykor az vristen eő zent felsege az meg holt kegielmes feyedelmunket Janos kiralfiat el wewe Eleöllunk, niomorw orzagunknak allapattia miben marat vala [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály lev.]. 1758: alazatos könyörgő Instantiám által remenkedem kegielmes Aszszonyom, Tekintem meg Excellentiád erőtlen és ügyefogjot meg rongosodot, voltomat, és szannyon meg Excellentiád adjgon nékem Jstenért egj Czondrara való pénzit [Szökefva KK; Ks 72. 54]. 1762: Gr. Bethlen Miklós Kérdé azt is, hogy mi kálvinistákul, hogy akarunk idvezülni etc. Erre azt mondám: „Mi bizony kegielmes uram csak Krisztus érdeme által” [RettE 140]. 1783: Éppen tegnapi Napon vettem Dálnokinak Levelit kegyelmes Aszszonyom melyben depolarallya maga beteges Statussát, és kíván Excellentiáddal Accordara menni [JHb Árkosi Ferenc gr. Csáki Katalinhöz].

C. a fej. és más uralkodók v. főrangú személyek akaratára, ténykedéseire von. szokványos jelzőként; ca atribut uzual/conventional care califică voinja, acțiunile principelui, a altor domnitori sau persoanelor cu rang înalt; als gewöhnliches Attribut in bezug auf die Tätigkeit, den Willen des Fürsten und anderer Herrscher od. hochadliger Personen. 1555 k.: Ew felsege . kesedelemnel kyl walo kegyelmes walazt agyon [LLt]. 1566: Ezek rend szerint az wizekereztebely feyerwarat walo keoneorgeseonk kikbeol felseged kegielmes walaztat uariuk az felseged kegielmes igyreti zerinth [SzO II, 191]. 1590: mikoro(n) Vr Isten az mi bodogh Emlkezte w feidelmewonket Istuan kiralt^a mikor Lengely kiralsagra walaztat talaltuk volt megh keoneorgeseonk altal eo nagjsagat kettfalwól, arrul eo Naga mi nekeonk kegielmes walaztis teon es leweletis Jgere melliet megis adott [UszT. — ^aBáthory István erdélyi fej. és lengyel ki-

rály]. 1603: Meg ertettek eo kgcme egez Varosul az mostany feiedelmwnknek kegielmes Adomanyat az fej dezmanak Arenda fizetesert az warosnak valo conferalasáról [Kv; TanJk I/1. 447]. 1664: az Naczagod kigielmes dispositiojat varom [KJ]. 1738: Generalis Gilányi János Ur ö Excellentiája . . . kegielmes Parancsolattya szerint, Piacz Hejnek rendeltük, az Városon kívül, az Hidon túl a ket viz között lévő Hejet [Dés; EHA]. 1784: Annak Okáért a' Királyi Gubernium ezen kegyelmes Rendelését Felseges Urunknak ugyan ö Felsege Parancsolattya-ból Ezen Potentialis Levélnek Ereje mellett mindeneknek, az kiknek illik tudtára adni, és közönségessé tenni kívánta [Borb. II gub-i nyomt. Nsz-ből]. 1809: ha Ö Felsege azon Kegyelmes Rendelését tézi irántunk, hogy az ado alol ki vétettünk, műis az Haza Törvényei szerint, á több Immunis Nemesekkel együt az Adozás terhe alol pihenésünket érezve birtakáinkhoz képest Insurgalni tartozunk [Asz; Borb. II].

2. kegyesen elnöz/jöindulatú; îngăduitor, binevoitor; gnadenreich, gütig. 1564: Felsigednek köniörgwnk mind feienkint hogy felsiged legien kegielmes mind zeginy kössyiginek felsigednek ne nize felsiged az vitkwnket [Cszs; SzO II, 180]. 1569: wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymank merth tudom hogy witkezethnek mind Isten ellen s mind kthek Ellen, de kmed ne nize azt [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bírőhoz]. 1572: Mennel hamarab lehet eo Naghoz Ala Mennjenek Tyztesseges Ajandekal, eo Nag(n)ak keneregienek hogi legien kegielmes oltalomal [Kv; TanJk V/3. 65b]. 1584: kyth en felseges wram semj kepen wgehez nem wyhethet hanem ha az felseged kegielmes zemyer lesznek raytam [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. 1619: Diligenter studiose azokat^a is megolvastam és mindeknek az Nagyságod parancsolattja szerént idejét is vártam, valamire az Üristen segiti, azon leszek, hogy az vékony szolgálatomba az Nagyságod kegyelmes szemei előtt meg ne fogyatkozzam [BTN^a 184. — ^aA leveleket]. 1710: alázatosan könyörgök Felsegednek, hogy magát a maga természetere szerint való kegielmes állapotjára vigye vissza, tudniillik irgalmasságáról és mind az én hívséges szolgálatomról, mind a maga Felseged nekem tett igireteiről és szent szavairól megemlékezvén, kegielmes szemeit fordítsa reám [CsH 87–8]. 1804: Az All-peres Rabok . önként tett meg-vallásokkal magokan annyit segijtettenek is, hogy ellenek elég kegielmes Itélet mondattatott [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

Szk: ~ természetű. 1702: A minden nyomorultakhoz kegyelmes természetű Felseges Romai Császárhoz mint kegyelmes Urához; ügyefogyott, 's minden nyomorúságok árjával környül vétetett Torotzko városának sirlamas panasza [Torockó; TLev. 4/3. 1a].

3. vall irgalmas, kegyelmet gyakorló; milostiv; mildtätig, gnadenvoll. 1567: Meg Mutatwan az hatalmas Isten, en raytam valo kegyelmes kezut, kegielmesseget, meg holt tarsom helyebe atta Ennekem hazastarsul, az vitezlew gyeroffj Mihál wram leanyat [Fráta K; BesztLt 78 Gr. frathaj a beszt-i bírőhoz és tanácsához]. 1568: Kewano(m) az kegték egeszeget Mind feyenkent hallany, En is istennek kegielmes akaratyabol mosta(n) egeszegbe(n) wagiok [Erked K; i. h. 38 Petrus Bozssay de Erked Gr. Thymar beszt-i bírőhoz]. 1581: (Az Isten) minden Ellensegin valo Gyeözedelmeth hogy Engeggye felsegednek, kyert keonyergettem ez wtannis keonyer-

gek az my kegielmes Istenünknek [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1602: En Sarkeozi Janos az en io Eggesegemben es ezeme(n) Leuen Ayanlom az en lelketem az en kegielmes Istenemnek az en Bwneos Testemet az feoldnek Giomranak [Kv; Tjk VI/1. 626a]. 1607: ha Az Isten Czeffej Margit Azzont kegielmes gonduselesebeol, Hazas tarsul eo kementem nem rendelte volna Az sok kar vallasok es fogiatkozások miatt, Joszaganak nagy rezeteol priualtatnj kellett volna, eo kemenekis peniglen vegseö zegensgre kellet volna Jutnj [Ks NN 30]. 1631: az szegeny aszszoni allatok mikor Vroktol megh fosztatuan eszuegisegben maradnak meli ighen giomtalansagra iussanak . . . enis az en szerelmes keduem szerint valo feleseghemet Borsuai Ersebetet elseoben az Istennek kegielmes gonduselese es oltalmazasa ala aianlom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.]. 1746: Felesegemnek, Fiamnak, Leanyaimnak s azoknak világ végeig valo maradvainak igaz Tutorul hagjom az minden özvegjek Arvak kegielmes Tutorat az en jó Istenemet [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály végr.].

◇ Sz. 1614: Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimonodom dolgát, igen rútul lézsen dolga. Hogy azt eltitkoltam, az én fejmerre térüle, és csak alighogy úgy nem járék, azmint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs a seggije. Ó kiszabadula, (én) beléesém a nyomorúságba [BTN² 45].

kegyelmesebben 1. kegyesebben; mai milostiv/indurátor; gnadenreicher. 1566: mostis alazatosan kenyeorunk felszednek, az hatalmas egy byzon Istennek zent fyaert, méltotzassek kegyelmesben es wilagosban az my hazzank walo kegyelmesseget meg mwatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. 1667: ő nagyságok ha mégis én felöllem kegyelmesebben nem gondolkodnak, az ruhámat is levetem magamról s tanulok ugyan, de bizony az kapuknak feleje sem mégyek, mivel nincs is fizetésem arra [TML IV, 166 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

2. irgalmasabbban, elnézőbben; mai ingäduitor/indulgent; mildherziger. 1603: Azok közzül penig az kit (!) törucnybe fogznak, Magokrol ha el mütathattyak, es Authorat adhattyak, ki inditassabol czelekettek legyen, ő velek kegyelmesben czelekegyenek: Az Aúthorara penig oly büntetést vessenek, hogy úgy meg erezze hogy mind ő, s minden gyermeky és mindennemü Nemzete rolla örökre meg emlekezsek [Kv; TanJk I/1. 454].

kegyelmesen 1. kegyesen, kegyes jóindulattal; cu bunăvoință; gnädig, gütig. 1567: Marton Saranak Vary Peter deaknenak panazolkodasabol ertywk hog(y) te Vaya^a neweo falut, kyt my az eo Vranak eltebe kegyelmesen attunk volt, holta vtan eo kezesebol otan ky foglaltad volna [SzO II, 215–6 a fej. Telegdi Mihályhoz, a székely székek kapitányához. — ^aMT]. 1581: Erreóllis kegielmessen Emlekezhetik felseged hogy felseged kegielmességebeol rendelte es atta wala tyztwl nekem az keóztunk valo so kamarat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1591 k.: Az zegin megh romlot atiankfay el fottanak akar my kichin Contributiót(is) Nagy Zaccolatassal es fogsagal exigálnak eo Naga kegielmesen prospiciallion megh maradasunkra [Dés; DLt 233]. 1647: hüsegtek(nek) kegielmese(n) es serió Paran-

czollyuk, ez leuelünket uéue(n) mingyarast az Exponens Aszszonyanak, megh irt Attyafayual walo dolgat, igaz Teorueny szerent el igazitcza [Borb. II fej.]. 1671: Az Udvari Tisztek penig, ha nem akarnák törvény szerent el-igazítani . . . a' mi Kegyelmes Urunkat meg-találtatván, a' panaszló fél méltotzassék kegyelmissen demandálni az el-igazítás felöl [CC 66]. 1739: eo Felsegé kegielmesen interdicalta az discretio adást [Harasztos TA; 99 Orbán Elek lev.]. 1815: Ö Felsegé Kőrösi Sándornak a' Göttingai és Heydelbergai Academiakra valo felmeheítésre szabadságot adni kegyelmissen méltotzatott [Kv; Nylrk XII, 140].

Szk: ~ fogad. 1710 k.: Székely László lakodalmából menék haza Szent-Miklósrá, es onnét Fejérvárrá, hol a fejedelem minapi igireti szerent kegyelmissen fogada [BÖn. 693] * (igen) ~ lát. 1657: ebédkor Görögyenybe érkeztem az fejedelemhez, ki igen kegyelmissen is láta [KemÖn. 92]. 1669: Az szebeni királybíró . . . hogy udvarhoz jöve, kegyelmissen látá ő nagysága [TML IV, 607–8 Naláczy István Teleki Mihályhoz] * (igen) ~ vesz nagy jóindulattal/kegyesen vesz/fogad vmit. 1653: Bocskai . . . igen kegyelmissen vette, hogy annyi földről látogatni fáradtak^a [ETA I, 95 NSz. — ^aA mv-i követe]. 1661: őnagysága az fejedelm küldvén bennünket Kemény Ferenczel őnagyságával az német főgenerálhoz . . . Odajutván, sátorában salutáltam, kegyelmissen vevén Montecuccoli őnagysága, mondván, hogy avégre küldte volna az római császár őfelsége ez nagy erőt, hogy az kereszténséget megszabadítaná az pogány inségből [Kv; KvE 185 LJ].

2. isteni kegyelmmel; cu milă/indurare divină/ce-rească; mit göttlicher Gnade. 1646: Az kglde egesege nek örülek, kívánom I(ste)n ő Sz: Felsege, kglde életenek minden napjaiban, Vigyászan kegyelmissen [Vécs MT; TKI Miss.]. 1663: Mennynék, földnek hatalmas Ura . . . az énéram törő gonoszakaróimnak és az engem gyűlölő ellenségimnek . . . gonosz cselekedetek között kegyelmissen megtartottál [Kv; KvE 187 LJ]. 1762: Ez² igen erős hitü, minden reménységét s bizodalmit Istenbe helyhezhető ember volt, úgy is hiszem őfelsége kegyelmissen idvezítette, lelkét-testét pedig nyugossa meg a mindenható Isten [RettE 135. — ^aRettegi István, az emlékiró testvérbátyja, előbb Doboka m. jegyzője, majd alispánja (i.h. 539–40)].

kegyelmesség 1. kegyes jóindulat, kegy; grație, bunăvoință; Gnade, Gunst. 1566: Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek (!) mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni | alazatosan kiuannok es uarnok az felszed kegielmessigit [SzO II, 186, 191 a székely főemberek a fejhez]. 1593 k.: Na^a kegyelmessigit tellyes ileteonk(en) hiwsigel zolgaalluk megh mint kegyelmissen vrunknak [Dés; DLt 241. — ^aOlv.: Nagyságodnak]. 1594: Miert-hogy eleiteol foghwan ez Varos, az orzagh feiedelminek es mellette valo tanach vraknak az vy eztendeoknek elemeden, aiandekokkal zoktah kegielmessegeoket io akarattiokat ez varoshoz kapchiolnj . . . Annak okaert vetettének eo kmeek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk I/1. 228]. 1637: Nagod^a kegielmessegebeol parancziolionis Jobbagink ellenünk ne reluctallianak hanem fogagyanak szot [Torockósztygyörgy; TLev. 8/2. — ^aA fej.]. 1779: hogy nekem is Excellentiäd kegielmessige után

nyugodalmotkám lehessen azon Fundust Instálom [Déva; Ks 73. IV. 59k]. 1783 k.: kéntelenítettünk a' Flgs Királyi Gubernium kegyelmességéhez folyamadni [Torockó; TLev. 4].

Szk: ~e alá ajánlja és adja magát vkinek. 1603: az Romaj Csaszar ő (else)ge az mi kegyelmes Wrúnknak kegyelmessege ala aianlyúk és adgyúk magúnkat [Kv; TanJk I/1. 452] * ~ébe vesz. 1759: az I. Liszikai Benjámin ő kglme, nagj Isten ellen való káromkodásokkal, ördög és Eb-attával 's teremtettével káromkodott azon I. Azért, noha Halállal büntetethetett volna, mindazonáltal minthogy az I. még ifjú Ember, és talám az Isten megtérését továbbra halasztotta . a Tktes Nemes Tanács, olly kegyelmesség(e) vette, hogj, ez első Cselekedetiért ugjan meg ne hallyon . . . Deliberáltatott, hogj . . . a' Nms Város Piattzán . . . a' kalodáb(an), Hóhéral által keményen meg pálcázassék és a Szent Eklát kövesse meg [Dés; Jk 319] * ~et cselekszik. 1620: En Lugosi Tamburas Janos estem volt valamj oly uetetben (!) melljert en az halalt miltan megh erdemlettem volna, de az en Vram ugi mjnt Teóreók Geörgi ilj kegyelmességet czelekedet vélem, hogj erettem teórekeduen az halaltol megh mentet [Gyf; KCs IV/97] * ~ét (meg)mutatja. 1573: Ertyk aztis hogj az fejedelem Biro vram által Ez ely mwlt Napokban az c(on)pulsoria dolgaban Reszerent valo kegyelmesseget Mwtatta [Kv; TanJk V/3. 87b]. 1598: mutassa minden kegyelmessigit hozzaioi [BálLt 51 Kowachocz János kezével]. 1677: akarván Kegeyelmeteknek ebből-is Kegeyelmességűnket megmutatni, a' Kegeyelmetek kivánására annualunk illyen okok alatt [AC 152. — ^aKöv. a részl.] * ~ét megvonja. 1581: Keonjergék annak okayert fel(segednek) mind Kegeyelmes fejedelmeknek hogj teolle(m) Kegeyelmességet ebbeli Chelekedtemert meg ne vonnia [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] * ~ét növeli vkihez. 1663: Immar penig hitlevélet hozzánk küldvén, kegeyelmességűnket Kegeyelmetekhez többíteni és nevelni akarjuk [TML II, 479 a fej. Teleki Mihályhoz] * ~ét többíti → ~ét növeli vkihez * ~ét veszi kegyét elnyeri/tapasztalja. 1564: Vagion oly atiankfia hogj w felsige kegyellessygit vötte és mutatta igazagaban de azual semmyt nem gondolt vele [Cszs; SzO II, 176]. 1662: (A váradi Szinán passa) titkon Husztra Zólyomi Miklósnak megírta vala: ha hatalmas császár kegyelmességét venni akarná, Váradra csak menne öhozzá [SKr 653] * ~ével él. 1673: Urunk ő nagysága is megizené nekik szóval, hogj ha ő nagysága kegyelmességével akarnak élni, minden rossz ember szavának hitelt ne adjanak [TML VI, 526 Székely László Teleki Mihályhoz] * ~ével éllet. 1662: a mi kegyelmes császárunk kegyelmességével szokta azokat életetni, akik szabad jó akaratók szerént az ő császári székihez folyamodnak [SKr 427] * fejedelmi ~ét fején tapasztalja. 1666: a Nagd szokott Fejedelmi keglséget, Fejemen tapasztaltam vala [JHbK XXIV/24 Mikola Zsigmond suppl.] * fejedelmi ~ét fenartatja vkin. 1663: könyörgök csak azon Nagyságodnak, megigirt fejedelmi kegyelmességét Nagyságod rajtam fenartván, vegyen kegyelmes oltalmába és az én kegyelmes uram ő nagysága gratiáját is fejemen nevelni méltóztassék [TML II, 478 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. fejedelmi kegyes adomány; milostenie/binfacere princiará; fürstliche Gnadengabe. 1618: az minemw

rezz Jozagoczkat Niárló Kekessen Doboka Wärmegiben Coloswari Barbelly Martonne Azzoniom birt, ahoz en nekem bizonios Compententiam leuen Vrunk eő Nága kgessege utan [Kv; RDL I. 105 Kowachocz István nyil.]. 1641: Toroczka Borbely Istvan edgky udvari Borbelyunk . . . az mostani el mult feiervárj Generalis giülesen (: neki kegiel(me)sen conferalt Armalis Leuelünket :) publicaltatni akarua(n), azonb(an) hüseghtek contradicalt volna az Publicationak, ki miatt czyak in suspenso kellett volna maradni, azon nekie egyczyer conferalt kegyelmesseghűnknek [Thor. XV/6 fej.]. 1653: mondja azt Bocskai, hogj: . . . a dézmát usque ad beneplacitum néktek^a conferáлом, s azután más kegyellességet is ajánlom" [ETA I, 95-6 NSz. — ^aMv városát].

3. kegyelem; gratiere; Begnadigung. 1613: az fogoly tellyessegessen az Urúnk ő Fge egyszerű kegyellességehez Akarya magat tartanj [Kv; PLPr 1612-1615 1/3].

Szk: ~re indul. 1580: Indullya(n) eo Naga is kegyellességre Az zegeny fogoljhoz [Kv; TanJk V/3. 229a].

4. vall isteni kegy/kegyelem; mila lui Dumnezeu; Gottes Gnade. 1567: Meg Mutatwan az hatalmas Jsten en raytam valo kegyelmes kezyt, kegyellességet, meg holt tarsam helyebe atta Ennekem hazastarsul, az vitez-lew gyeroffj Mihál vram leanyat [Fráta K; BesztLt 78 gregorius frathaj a beszt-i bírőhoz és tanácsához]. 1631: ezennis eőreőkke aldóm eő szent felseghenek szent neűt, hogj engemet kegyellességebeol nem tsak ep elmeuel es testel adot ez vilagra, hanem az felett külsőe iouaualis, minden erdemem felett megh latogatot volt [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1]. 1671: De mind ennyi szoros állapotunkban-is kegyellességet Isten tölünk meg nem-vonta [CC 6]. 1677/1768: engemis amaz hű szolgával dicsirjen megh Isten nem az én hűv sáfárságomért^a, mert én csak az nekem adatott Talentumot sem adhattam elő talám, hanem az ő ingeny való ki beszélhetetlen kegyellességébül, irlgalmasságábül [Ne; DobLev. II/386. 2. 4a Samariai Lökös Péter mpria végr. — ^aCélzás Jézus Krisztusnak a talentumokról szóló példázata-ra]. 1738: Isten ő Szent Felsege nagj kegyellességéből szintén el-hozván azt az időt, melyb(en) ő Felsege Gabona beli szép áldását kezűnkbe véhettyük; azért Dézmások(na)k és quartások(na)k rendeltetnek^a ő kglmek [Dés; Jk 500. — ^aKöv. a nevek fels.].

Ha. 1571: kegyellessygyth [Szu; SzO III, 340]. 1591 k.: kegyellessygy [Dés; DLt 233]. 1647: Kegeyelmességből [Kv; ACJk 65a].

kegyellességes legkegyellessébb; cel mai milostiv; gnadenvollst/reichst. 1542: Az Istennek wthanna es az ew nag kegyellességes engedelmebol elthgy walo zolgalathomot irwm kegyelmednek mynth kegyelmes wrannak [Fog.; LevT I, 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fog. vára urához].

kegyelmetesség kegyellesség, kegyesség; gratie, bunăvoinea; Gnade. 1663: Isten is megverne, ha hazámnak velűnk tett kegyelmetességéert ő felségének vékony tehetőségűnk szerint hálaadó szolgái, hüvei nem lennének. noha az mi szolgálatunk ő felségénél csak annyit teszen. mint a tengerben egy kalán víz [TML II, 55 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

kegyelmez irgalmaz; a avea milă, a cruța/ierța; sich js erbarmen, in begnadigen. 1637: Iffiu Borbely Istuan(n) fassus est: En rajtam is vagtak eret, s enis vagta(m) mason de abbol megh sem en sem mas megh nem vilag-talanultunk: szanto Marton vilagtalansagais nem az eruagas miat eset, hanem az niavalia nem kegyelmez senkinek [Mv; MvLt 291. 106b].

kegyelmezés iertare, grajriere; Begnadigung. 1653: Báthori Gábor ... azt mondá: „Meg kell kegyelmez-nem mind Brassónak s mind Géczinek s a többinek is” Mint ment végbe a kegyelmezés, vagy a békesség ? nem tudom [ETA I, 112 NSz].

kegyelmi szk-ban; in constructie; in Wortkonstruk-tion: ~ *levél* kegyelemlevél; scrisoare de grajriere; Gnadenbrief. 1614: Daroczj Janosnenak Karolyi Catha Aszszonnak, azokert az vetkes czelekedetiért, hogy ... hütös Uran küül egyebekkel adüteriomot committalt volt, Gr(ati)a és kegyelmi Levelünket adtúk volt Mely Gr(ati)a Levelünket Ty törüenyetek szerent, nem-nemü ratiokkal erőlenne tötetek es condescendaltatta-tok [PLPr 1612–1615. 125 fej.].

kegyelmű szk-ban; in constructie; in Wortkonstruk-tion: *végzetlen* ~ *Isten* határtalanul irgalmas/kegyel-mes Isten; Dumnezeu (cel) cu mila nemárginitá; unend-lich gnadenvoller Gott. 1673: Az én keserűségemnek mély tengeréből mint és mit írjak Kegyelmednek, alig tu-dom, mert midőn az végzetlen kegyelmű Isten az én szegény házamat megörvendezette vala kedves édes ap-ró gyermekimnek adásával, azzal ő felsége igaz itéletiből nem sokáig engedé vigasztalásunkat, hanem egy hét alatt szemünknek minden gyönyörűségitől megfosz-ta [TML VI, 538 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

kegyenc kedves, szerető; favoritá, amantá; Lieb-ling, Günstling. 1849: Krizsán Márisko felelete mindig a volt hogy ő gróf Mikes János kegyencze lett, és mind-azokat^a Mikes a gróf vette volna néki [Kv; Végr. Vall. 4 Kelemen Béni vall. — ^aBútorokat, ruhákat].

kegyes I. mn I. kegyesen jóakarató; kegyet gyakorló; milostiv, indurátor; gnädig, gnadenreich. A. uralkodók-ra, főrangú v. magasabb tisztséget viselő személyekre von.; referitor la domnitori sau la persoane de rang înalt; in bezug auf Herrscher, hochadlige od. höherer Ämter bekleidende Personen. 1588: My mint kegies At-tiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk, hane(m) hogy vnionk es Consuetudonk meg maradhasson, lep-tettek volt ky Eottweós Andrast hogy igazicha dolgot a es a vniowalis megh belkelven, az vnionak Artalma rontasanekwl tisztessegesen leoyeon be [Kv; TanJk I/1. 73]. 1597: Az Mezarosokhoz noha ew kegmeknek mod-jiok volna benne hoga kewleomben nyulanak ..., de mind azaltal hogy megtessek azis hoga ew kegmek^a mindenkoron inkab az kegiessere hoga sem az kemeny-segre voltak hailandok, es hoga ew kegmek eleiteol fog-wa(n) kegies Atyak woltanak, indultattak illyen kegies-segre hoga ez sokadalom ideyen ez leoweo hetfeoteol fogwa egy hetigh az húsnak fontyat ... masfel penzen adhassak [Kv; i.h. 299. — ^aA szűkebb városi tanács]. 1677: Vármegyék Vice Ispáni, Szolgabirái, Notáriussi

esztendönként bucsuzni tartozzanak; Tisztekben a' szegénységhez kegyesek legyenek [AC 272]. 1788: ha Fel-séges Urunk Kégyes szemivel a Földnek Suhadása miat ezekben valo károsodássomat meg látná, Mint Ke-gyes Monárcha bizonyossá tésszem magamat s énge-met Segitene enyi sok Károsodássom között is [TKI br. Dioszegi Sigmond kezével]. 1793: nem mondom, hogy az Asszony eő Nga mint kegyes Asszony talám valami Conventiotskátis nem adott nékie^a [Kerestelke Sz; TKhf 13/34 Boska Togyer (80) zs vall. — ^aSerbán Péter jb-nak]. 1796: Szegény öreg Anyám Ngoddat, es Ke-gyes Groffnját eő Ngát alázatosan Tiszteli [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre Kornis Gáspárhoz]. 1850: ha Nságod nem lesz kegyes várni mig marháimbol el adok, parancsoljon elbecsültetni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] | Alázatosan bátorko-dunk Nagyságodhoz folyamodni mint Ke-gyes Földös Urunkhoz [Jenő SzD; TGsz 35].

B. főrangú v. magasabb tisztséget viselő személyhez intézett megszólításban; ca termen de adresare către persoane de rang înalt; in Anrede an hochadlige od. hö-herer Ämter bekleidende Personen. 1737: Méltóságos Groff Uram kegyes Patronusom! [Ne; TL. Onadi B. Jo-sef gr. Teleki Adámhoz]. 1773: Méltóságos Grof Fő Isp-ány Vr! nékem Ke-gyes Vram! [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből]. 1817: Esedezem azért Mély alázotossá-gal Ke-gyes Patrona Aszszanyom Nagyságodnak [Szász-zombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap özv. Tol-dalagi Lászlóné gr. Korda Annához].

2. uralkodók, főrangú személyek, magas hivatalok ténykedésére von.; referitor la acțiunile domnitorilor sau persoanelor cu rang înalt; in bezug auf die Tätigkeit von Herrschern, hochadligen Personen od. höherer Ämtern: kegyesen nagylelkű, kegyelmes; milostiv, binevoitor; gnadenreich. 1566: kegyes adományat felseged-nek az hatalmas Isten ezer keppen hasznoson meg fizeti te felsegednek [SzO II, 207 egy-i végzés]. 1653: Jobbá-gyim ... ha ahoz alkalmaztatták^a és nem impingálnak az ellen, énis illendő Jo akarattal és kegyes indulattal le-szek, mint Jo Asz(sz)onyok hozzájuk [Cege SzD; Wass-Lt. — ^aTollban maradt: *magokat*]. 1671: Sok izben meg-tapasztaltuk Nagodnak^a az szegény hazához valo ke-gyes Atyai indulattját [CC 71. — ^aA fej-nek]. 1755: el akartam adni a Csürt és a Házat ..., de ő nem en-gedte . Enis annak okáért kegyes supersedeáltam, nem akar-ván véle motskolodni addig, mig Ngyd^a kegyes, és bölts judiciumára botsattom ezen dolgot [Albis Hsz; BLev. — ^aGr. Mikes Antal, hsz-i főkirálybíró]. 1767: Die Sta Mensis Curentis emanalt kegyes Commissióját Milgs Groff Fő Ispány Urnak vettem nagj alázatossággal Continentiáját in Omnibus punctis meg értettem [La-pusnyak H; Borb. II Kádár Péter kezével]. 1834: Ezek utan a' Nagyságod kegyes gratziájába magamat ajal- van, alázatos tisztelettel vagyok Méltóságos sz: Grof Ur Nagyságodnak alázatos szolgája Bentzedi Sándor mp Bögözi E: Ref Pap [Bögöz U; IB]. 1837: Mikor inditan-do valék kerülő irásomat akkor érkezék a' Felsőges Kir-ályi Fő Kormány Széknek kegyes rendelése [Vaja MT; HbEk].

Szk: ~ *indulatját megmutatja*. 1606: az Vriste(n) keglmes feyedelmet mutatua(n) es rendelue(n) eleónk-be(n)^a, eő fel(se)geis az zegeny megh romlott magiari nemzethnek kegyes indulattiat es keglmesseget megh

mutatua(n) minde(n) rendeknek olly leület es gratiat adott hogy tizenk ezteendőkteől fogva valamik lette- nek es törtentenek ... es semmibe(n) maradgianak [Kálnok Hsz; UszT 20/13 St. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával. — "BocsKay Istvánt] * ~ jóakarátát mutatja vkihez/vmihez. 1664: Kérem alázatosan Nagyságodat, mint eddig, úgy ezután is az mi kegyelmes urunkhoz, szegény hazánkhoz mutassa . kegyes jó akarátját [TML III, 153 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz] * ~ könyörülő szívére vesz vmit. 1812: Kedves Bátyám Vram végye az én felette nagy meg sértetésem 's gyaláztatásomat Kegeyes könyörülő szívére es tsak az igazsagba engemet oltalmazni méltóztassék [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. * ~ szemekkel meglekint. 1756 k.: alázatosan installyuk azért a' Mlgs Familiat, hogy mind ezeket, hazankot fajlalo szivel, s kegyes szemekkel meg tekinteni s melto s Istenes consideratiob(a) venni méltóztassék [Torockó; TLev. 9/9. 1b-2a]. 1782: Alázatosan reménykedünk a Tekintetes Praeses Ur és a' Tekintetes Táblának méltóztassék ezen defectusunkot kegyes szemekkel meglekinteni ... és ... vij Deputatus személyeket Exmittalni [Albis Hsz; BLev.] * ~ szívre vesz. 1752: Fizetéseském irántis igen alázatosan, de tellyes bizalommal instállok, ha kegyes szívére nem vézsi a' Mlgs Ur igen bajosan Subsistálhatok [Szentdemeter U; Ks 83]. 1805: nagy alázatossággal esedezőnk Ngdnak, méltóztassék romlott állapotunkat kegyes szívre venni [Torockó; TLev. 9/42].

3. udvariaskodó nyil-ban szokványos jelzőként; ca attribut uzual/conventional in márturisiri/declaratiji de politete; als übliches Attribut in überhöflichen Außenungen. 1663: mindezeket így értvén, adná jó és kegyes anyai tetszését, mi tevő lennék? [TML II, 444 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánoséhoz]. 1674: Az Uristen minket is megszomorítván, kivöve ez világból kegyes atyánkat, üdösbik Linczigh János uramat [Kv; KvE 193 LJ]. 1769: a' Mlgs Nagy Aszszony ó Exclja kegyes kezeit alázatos engedelmisséggel csokolván, magamat Excellentiádnak kegyessegiben ajánlom [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.]. 1772: Tiszteinek ebben a' dologbanis ne hidgen ó Excellentiája, hanem inkább tarcson olyonokat, kik a' Malmotis annji erővel igazittassák meg, a' mennjivel illy boszszu üzetést az eo Excellentiája jo kegyes neve alatt indittanak s folytatnak [JHb LXVII. 241]. 1830: Kegeyes kezeitt Excelentiádnak és Groff Kuun Contesz Ó Nagyságoknak Csokolva maradtam és vagyok alázatos Szolgája Thott Dániel [Mezősztyörgy K; HG]. 1837: alázatos esedezőssel reménkedem Nagyságodnak és kegyes lábai előtt le borulva könyörgök [Szentdemeter U; Told. 39].

4. irgalmas, kegyelmes; milostiv, indurátor, iertátor; gnädig, huldvoll. 1635: az Istennek kegyes providentiájából az ó álnok tanácskozások semmi lón [Kv; KvE 167 SB]. 1657: de jaj, esmét elfordítá az Úristen az ó atyai kegyes orcáját sok bűnökkel megterheltegett szegény hazánkról [KemÖn. 30]. 1677/1768: A mely kevégy hazánkról [KemÖn. 30]. 1678-1683: Tovabra pedigh edes maradekim, s, nemzetim ajánlok mindjajon benneteket, az teljes szent Haromsagh egyi bizonyj örök Ur Is(te)n ke-

gies gonviselese ala, es szent vezelerse ala [Ks Kornis Gáspár kezével]. 1699: Ezekreől Nagdat alázatosan követem, ajalván Is(te)n kegyes gondja viselése ala [TL. Farassay Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franekérából].

5. kb. istenfelő, hívő; cucernic, cuvios, evlavios; gottesfürchtig, gläubig. 1636: kiterjedhetnék az Nagyságod Istenhez és az ő szent tiszteletéhez valo kegyes buzgóságának, annak ditsősegenek killyebb killyebb terjesztésében valo szorgalmaskodásának ... álmélkodással való hirdettetésekre [ÖGr Aj.]. 1770: Ez^a leánya volt gr. Haller László úrnak amaz ritka példájú kegyes asszonytól gr. Bethlen Katától [RettE 220. — ^aGr. Teleki Pálné gr. Haller Borbála]. 1775: azt mondjuk hogy jámbor eszes kegyes és Templomot szerető és gyakorlo ember [Peselének-Hsz; HSzJP Rápolti Anna ns vall.]. 1785: kegyes jámbor Aszszony ember [Mv; DLev. 4. XXXVII].

6. jótékony, jótékonyagot gyakorló; binefácator; wohlthätig. 1710 k.: Maga^a költségével, 4000 forinttal erigálta az udvarhelyi scholát, adott a marosvásárhelynek is 2000 forintot, az enyedinek is ezret ... Különbön is kegyes, jámbor, akárkit is segíteni inkább, mint rontani kész, és igazbeszedű ... ember volt [BÖN. 487. — ^aBethlen János, az emlékiró atyja]. 1763: Ez az istenfelő kegyes úriember^a minden gazdagságát (amely sok vala) collegiumoknak, szegény ecclesiáknak s megnyomorodott s ügyefogyott papoknak testálta [RettE 150. — ^aGr. Bethlen Farkas generális]. 1774: A mely Pap fizetést ... adták e kegyes uri emberek a Sáromberki Ekl(esi)ának akármí időbeli fungens R(e)f(o)r(matus) Pappanak [Sáromberke MT; GörgJk 137-8]. 1823-1830: Azt kérdi ... ki lakik Hosszúfalván? ... A gróf Teleki Imre úr Önga ... kegyes úrnak kell lennie, mert most is Marosvásárhelyt három árva gyermekeket tanítat maga tulajdon költségén, mégpedig tisztességesen, s már tógás deákok is lettek [FogE 171. — ^aKővárhosszúfaluban (Szt)].

7. kb. istennek tetsző; plácuit lui Dumnezeu; gottgefällig. 1624: Miucl ertettwk az Kgd mihozzank es Ecclesiankhoz ualo kegies indulattiat es az mi Templomunknak eppvletibe(n) ualo igiekzetit igen nagy hálaadással nezzvk minnyiaian kgtől [Mv; Törzs. Torday Pal Deak özv. Beleni Sigmondnéhozi]. 1642: Intelek arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felők es egy mas szeretők legyetek, I(ste)nes es kegies erkölczöket köüssetek mindenekb(en) [Fog; Told. 1]. 1679/1681: Udvarbiro Vramis kegyes es Tiszta józan eleteb(en) példát adgyon töb utanna valo Tisztek(ne)kis abbeli maga szép viselésevel, es I(ste)nhez valo buzgóságával, melyet ökis látván követhessék az Istenes életben eo kglmét [Vh; VhU 668]. 1699: Hallér István Uramnak ó Nagyságának kedves hites társa ... Butsessi Sára Aszszony ó Nagysága, Isten dicsőségéhez valo buzgóságával, es annak elő mozdítását kívánó kegies szándékból ... annak a Tipographianak kiváltására mellyett Tótfalusi Kis Miklós Urammal maga szükségére készitetett az Ecclesia és a' Collegium, adott maga keresményéből készpénzül fl. Ungar. 566 [Kv; SRE 63]. 1721: Ha mit conferralnak a Makfalvi Templomhoz vagi a' perselyben hannah, meg engedtetet hogi a Mater(ne)k a filiahoz valo kegies indulattjabol harmadát az Abodi filiahoz adgiák [Makfva MT; MMatr. 196]. 1780: mind két ágon lévő kedves Gyermkeimet edes Anyai hatalommal és szivel intem Az Isteni félelmet, kegyes életet, a tiszta szín mutatás nél-

kül való igaz Atyafiu Szeretetet, egyetértést magok között tartásák főbb Czélyyoknak [Mv; Told. 27].

8. ~ olvasó cititorul binevoitor; der güttige Leser. 1755: Keresztyn és Kegyes Olvasó! . Költ a N. Enyedi Ref. Collegiumba [BLev.]. 1767: a kegyes olvasó ha mi kedvességre való dolgokat talál benne, vegye jó neven [RETTÉ 214]. 1785: Kegyes olvasó! Ezen bizony-ságtévő és ajánló levelemet előmutató becsületes ifjú, most akadémiákra szándékozó személy Fogarasi Pap József uramnak tanítványa vala Gombási István mp [Mezőmadaras MT; FogE 338].

A későbbiekben szokványos nyájas olvasó jelzős szk'elődje.

◇ Szn. 1680: Kegyes Anna [SzJk 151]. 1681: Stephanus Fazakas alias Kegyes [Dés; Jk]. 1684: Kegyes Istvan desi nemes ember [Dés; DLt 447]. 1823-1830: csizmadia Kegyes Mihály fiai, Miska és Samu^a [FogE 102. — ^aA XVIII. sz. végén tanultak a mv-i ref. koll-ban].

II. fn' 1662: Udvarbíroné asszonyomat köszöntsed; az ura igen szerelemben esett itt egy kegyessel [TML II, 383 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithhoz]. 1666: Az én egészségemért is egy tánczot járjon Kegyelmed az kegyesekkel [TML III, 544 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kegyesen 1. kegyes jóindulattal; cu bunävoinjtá; gnädig, gnadenreich. 1562: De az ifju király öket nagy kegyesen unszolja vala hogy szálljanak le, és ő nékik minden szabadságokat megengedni kész volna^a [ETA I, 18-9 BS. — ^aJános Zsigmond a felkelt székelységnek]. 1589/XVII. sz. eleje: Bereczk Mihaly, Berkeniesi Mathe Ceh mesterek Keoniörgnek ennekokaert, hogy mi az eő Ceheknek es Tarsasagoknak bekeseges, cziendes, hasznos birodalmara talaltatott es ujonnan iratot Articulusokat, kegyesen Atyai engedellemmel vennök, megh erte-nök, es ki adnok az eő Ceheknek örökeos birodalmara, igazgatasara [Kv; KómCArt. I]. 1769: Mivel az országba Isten kegyelmességéből már a Pestis annyira meg szünt Kegyesen meg engedte a Migos K. Gubernium, hogy mind a Sokadalmak fel szabadullynak mind pedig az oskolákból el szélyedet Ifjusag tanulásának folytatására egybe gyülyön [UszLt XIII. 97a]. 1782: Instalom Ngódat méltotassak . . . nékem kegyesen meg parantsolni mi tévő légyek [Baca SzD; Gyl. Molnar György lev.]. 1787: Nagyságod nékem dirígált kegyes jó Válaszu Levelét alázatos tisztelettel vettem, a melyben is Kegyesen méltotzatot azon Also Detreheimi Joszágnak kiadásáról igéretet tenni [F.detrehem TA; Born. IX. 52 Bágyi Ágnes br. Bornemisza Ágneshez]. 1824: Ha nékem méltotzat vala Nagyságod kegyesen parantsolni én Kolosváron is elvégzettem volna az áns-lágotlást [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. 1842: Mély alázatossággal esdeklek Méltotzasson A Tekintetes Király Biro Ur a Hajdu Imre eő kelme keresete alol kegyesen fel menteni [Szováti MT; Bereczki József lev. (Mt)].

2. gúny 1759: A' Péterlaki oláhok innen Radnotra, egy husvét ünnepe, hogy illendő Agapét tarthassanak nagy kegyesen, két vagy három negyvenes bört bévetnek a' Beszerikába . . . de Kemény László Consiliáriusnak meg hozzák a' hirt, 's rá ízen a' papokra, hogy a' Beszerikát Korcsma házá tették [Hermányi, EDem. 597].

kegyeskedik 1. kegyet gyakorol; a manifesta bunävoinjtá/milá; gnädig/gütig sein. 1850 k.: ha tsak Nagyságod nem méltotztatik kegyeskedni irantom [Szásújós SzD; TSb 35].

2. méltotztatik; a binevoi, a avea bunävoinjtá; geruhen, belieben. 1887: Kegyeskedjék egy rövidke történettel megajándékozni a Kolozsvárt — ha csak lehet e hó 19-éig [PLev. 136 Petelei István Szilágyi Sándorhoz]. 1898: Alássan kérem hát, ha lehetséges, április hónapra kegyeskedjék nekem helyet adni, mert egy . . . elbeszélsem március hónapban készen lesz [i.h. 195 ua. Gyulai Pálhoz].

3. gúny 'ua.; idem' 1855: September elejétől fogva a forro hideggel bajlodom hol el hagyot hol ujbol rám jöt eppen ma van a napja nem tudom kegyeskedike az el maradással [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz]. 1879: Majd én . . . egy barátságos levelet irandok Samukának, melyben szívesen megkérem, hogy azon a 3 előfizetőknek kompetáló példányokat tőlem kegyeskedjék átvenni [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kegyesség 1. kegyes jóakarát/indulat; bunävoinjtá; Gnade, Gunst. 1585: Ach Mathias Es Hannes Dauer^a

Erre ezt felele Zeoch Caspar, hogy kegyessegebeol vitte el tanitatny a' giermeket mert myerthogy Mustohaia chak Rongallia [Kv; TJK IV/1. 443. — ^aVallja]. 1597: hogy megtessek azis hogi ew kegmek mindenkoron inkab az kegyessegre hogi sem az kemenysegre voltak hailandok indultattak ilyen kegyessegre hogy ez sokadalom ideyen . . . az húsnek fontyat . . . masfel penzen adhassak [Kv; TanJk I/1. 299]. 1639: Az Ecclia Christophorus Rivulinus^a recipialta illien Condicio alatt . . . de iljen okkal hogi ha magat dissolute viselne es valamiben impingalna, minden kegyessegnek remensege nélkül explodallia az societasbol^b [SzJk 44. — ^aA személynév utótagja alkalmasint a Nagybányai név lat. formája. ^bAzaz a lelkeszi karból]. 1677: A' Vármegeyének Vice Ispáni, Fő és Vice Birái, Notariussi a' szegységhez a' mennyiben conscientiajok sérelme nélkül lehet, könyörületességgel és kegyességgel lenni tartozzanak [AC 117]. 1695: Kgl'd Alumnusi várják Ura(m) Kgl'd joakarathyat, Alumniajok(na)k meg adatása iránt méltotzassék Kgl'd, szegényeknek igert kegyessége szerent hatra maratt resztét Alumniajok(na)k ki adatni [Kv; BK. Sz. Némethi Sámuel Bethlen Gergelyhez]. 1724: Világos dolog Tar János Ur(am) circit(er) négy vagy eot holnapokig olyan igye fogyot, el esett, gyámoltalan utolsó állapottyában viselte gongyát Tar Andrásnak s még pedig keresztelenül-s-na<gy> kegyességgel el temettette [Asz; Borb. I]. 1786: Enis mint gyenge öregségem engedí . . . az Ur hozzájok mutatóndó kegyességit 's Patrociniumatis meg szolgálni igyekzem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.].

Szk: ~ében áll kegyes jóindulatán múlik. 1783: már Excellentiád kegyességében áll, mire méltotztatik Excellentiád hadni [JHbCs Árkosi Ferenc gr. Csáki Katalinhoz] * ~et cselekedik. 1729: instalok azért Ngodnak alázatosan, ennek az elepedett szegény községnek képében, Istenért tselekedjék Ngod oljan kegyességet most is mint masszor is tselekedett Nsgod hogy . . . ngod könyörülő gra(ti)aja által consolaltassék ez hitván hlljség [Vízakna AF; Ks 83] * ~et mutat. 1634: Az Z. Zek is

ebben kegyeseket mutatni, hogy az megh nevezet Haller Peter vram Leania Causaiat agalhatna [SzJk 42]. 1780: Méltoztatatt Natságtak^a . a' verös kovátsokhoz . . . Constitutiok ujjanon valo ki adásában nagy kegyességeket mutatni [Torockó; TLev. 9/17. — ^aA Thorockzai familia] * ~ *re indultatik*. 1579: Megh bechywle(n) azert mind az keonyeorgeo zemelyeket mind az istennek paranchiolattyat Indultatattak illye(n) kegyessegre hogy Byro vram eo kegme Tanachyawal hywassa be az Azzot es aggia eleybe io moddal, ennek vtanna hogy vgy wysseleie magat hogy teobbe eo kegmekek ezzel meg ne haborichya [Kv; TanJk V/3. 183a] * *anyat* ~. 1765: nem nézván az eo kgyime Iffjuu balgatságát, eddig elé tselekedett vétkeit s hibáit, azokrol el felejtkezvén, eo kgylmének e(n)gedne meg s venné Anyai kegyességéb(en) [Torda; Pk 2] * *atyai* ~. 1732: az Ne(m)es V(á)r-(me)gye maga Attyai Kegyességébül most egyczer meg gratiazott néki [Dés; Jk]. 1824: 7a Martii hozzám atyai kegyességgel, utasítanni méltoztatott Levelét Edes Atyám Uraméknak 13a volt szerentsém tisztelni Hoszsztelkén^a [DobLev. V/1084. 1a. — ^aAF] * *fejedelmi* ~. 1677: Istenért, Komám uram, . szólnon ó nagyságának, maga fejedelmi kegyelmessége, kegyessége szerint ha ugyan igen sokat vétett is Veselini uram, biztassa meg kegyelmes levelével [TML VII, 510 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] * *királyi* ~. 1760: Dítöségessen országlo Felséges Aszszonyunk maga kedves első szülöttye Felséges Josephus Benedictus Ertz Hertzeg közelítő Lakadalmi Solemnitásának vigasztalását . . . Tömlötzeire, és deliquenseire is önként valo Királyi Kegyességéből terjeszteni kívánván, az actu detentioban lévő Rabok el botsáttása iránt mely kegyelmessen méltoztatott parantsolni Királyi Levelének ide zárt mássa meg mutattya [DLt 321 gub.] * *vki ~ébe ajánlja magát*. 1769: a' Mlgos Nagy Aszszony ó Exclja kegyes kezeit alázatos engedelmességgel csokolván, magamat Excellentiádnak kegyességiben ajánlom [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.] * *vki ~éhez folyamodik*. 1804: A Nsgod sok izben tapasztalt kegyes Gratiája bátorított engemet arra, hogy ezen nagy szükségemben a' Nsgod kegyességéhez folyamodni bátorokdjak [Csereftva MT; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz].

2. kegyes élet; viajá piaoasá/cuvioasá/evlavioasá; frommes Leben. 1726: En T. T. eszküszöm az egy elő Istenre . . . hogy ezen Egyház fiui hivatalban mind magam eletemben, mind házam népének a kegyességben való gyakorlás által masoknak jo pelda ado lészek [Kv; SRE 154]. 1727 e./1770 k.: A' Kegyesség(ne)k makula nélkül való Tüköre Mlgos született Gróf Kis Aszszony Bethlen Krisztina Aszszony Ó Nga szent indulattal conferalt a' Détsai Refor(ma)ta Ekla(na)k egy igen szép virágos és arany tsipkével kerített Keszkenót az Ur(na)k Asztalára [M.décse SzD; SzConscr. 208].

3. kegyes/jóindulatú cselekedet, jótett; binefacere, fáptá piaoasá; gnadenriche/holde Tat. 1766: Meg hala szegény Ugron Jó'seff Bátyam; mit tsinálunk a' Szegény Gyermekekivel, kedvetlen Relatiokat hallottam nyavallyásokról, tselekedjék Edes Bátyám Uram minden kegyességet véleek [Mv; Told. 5]. 1850 k.: véllem téendő kegyességiért pénz vagy munkabéli interesse magom nem tsak ajánlom hanem Contractizalom is magam [Szászujós SzD; TSb 35].

Szk: *istenes* ~. 1799: velem teendő I(ste)nes kegyességéért a Sz. I(ste)n ez élet Sok javaival meg jutalmaztattya a' T. Urakat [Dés; DLt].

kegyességbeli kegyes; milostiv, indurátor; gnädig, gnadenreich, gütig. 1741: kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizony míg élek bizakodván foljajomodom ha mire Isten arántam fel indittya Ngos Groff Uram szivét . . . háládatossággal lenni . . . el nem mulattom [EMLt Onodi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz Francofourti ad Oderam-ból].

kegyességtelenség kb. istentelen, kegyesség nélküli élet; viajá fará/lipsitá de evlavie/smerenie/cucernicie; gnaden/gottloses Leben. 1662: Nem gondoltunk-e ki sok vétkeknek rútságára való eszközöket, utakat, módokat . . . ? Szóljának az elébb említett vétkeknek s nevezetesen a dobzódásoknak, hejehujáknak, becstelenkedéseknek, fennköpéseknek, nyegédseknek, az Ésau hívásának, kegyességtelenségnek különb-különbféle sok mesterséges eszközei ! [SKr 714].

kegyességű szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *nagy* ~ nagyon kegyes; prea milostiv; sehr gnadenreich. 1759: Néhai méltóságos gr. Gyulai Ferenc generális úr öexcellentiája 28 esztendőttől fogva való özvegy, nagy kegyességű, istenháza egyik dajkája [RettE 84–5]. 1805: Meltsóságos L. Báro Familia Praeses Ur, nagy Kegyességű Földes Urunk, Patronusunk [Torockó; TLev. 9/42] * *példás* ~ példásan/példamutatóan kegyes; de milostenie/smerenie exemplará/demná de urmat; vorbildlich gütig/gnädig. 1803 u.: a Mennyei sz(ent) Vr Isten példás kegyességű áldott Jo Feleséggel áldván meg Csudálatosan meg áldotta igyekezetünket meg szentelte akarátunkat és az ezen Levelben ki irtakat szereztük [DobLev. IV/864].

kegyetlen I. crud, nemilos; grausam, furchtbar. 1600: az városnak olyan kegyetlen fejedelemnek Idejében magat vezedelemteol megh kellet oltalmazni [Kv; TJK VI/1. 445]. 1658: Ez esztendőben pediglen az Úr öfelsége nagy haragját reánk kiontván, az kegyetlen pogány ellenséget kihozván országunkra [Kv; KvE 176 LJ]. 1667: Kenserítettünk . . . ezen Varosunkbelj Isten düczössere Alamisnaba(n) Conferalt, Unitaria s Orthodoxa Ecclesiak jovaihoz nyulnunk. Azzokkal azon hatalmas Nemzetnek utolso romlasunkra celozo kegyetlen szandekokat complacalunk, s azzal Kgles Urunk s az Nemes Orszagh megh maradására, szolgaltattara Varosunkat megh tartanunk [Kv; RDL I. 179]. 1751: kevés számban vagynak azok a' kik kegyetlen veréseket vérontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezeztől^a nem szenvedtenek, söt mais némelyik kezeknek bejéget viseli s holtigh való nyomorekká lett miatta [Balázstelke KK; IB. — ^aA Vándor család féktelen tagjaitól]. 1796: Felséges Fejedelmünk II. Ferentz . . . a' kegyetlen Frantziak pusztításai ellen . . . az Istenbe(n) helyezheti bizodalmat [M.bikal K; RAK 22]. 1854: Oh kegyetlen halál szivek espezője, Ó kegyetlen halál könyvek elesztője [Pelek Hsz; HSzJP].

2. kíméletlen; necrujátor, neindurátor; schonungslos. 1592: Az kelchyegegem ha kegdték Sokolya, oka ez hogy az Terök kewettel Magyar katonak volttak, es Az

Terök kewettnek gazda volt vrünk zolgaya, Pettó ferentz, Az Jgen kegyetlen volt hozank hogy Nem gyeztük Teltteny [Kv; Szám. 5/XIV. 229 Eppel Péter sp kezével]. 1657: Azután törvényre vitték^a Fejérvárra, az holott megsentenciáztán, vivék Kóvárban az holott . . . egyedül való kegyetlen fogságban tizenöt vagy tizenhat esztendőig tartván . . . hala meg [KemÖn. 162. — ^aZólyomi Dávid erdélyi főnemes; I. Rákóczi György hűtlenség címén elítéltette]. 1765: ezek a rend kívül való Executorok kegyetlen kinsasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kötözték eöket, szakállokat, ujjokat, üstököt furulyukba szegezték [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 280-1]. 1796: ugyan hogy vihette réa a Lelkek kigyelme-teket, hogy olyan kegyetlen verést és Taglást tégyenek az Exponens Urnak Béressén [Dob; RLt]. 1843: minden igaz oknélkül réam támadott, kegyetlen nagy gazolásokat tett rám [Dés; DLT 1371].

3. kb. gonosz; cumplit, groaznic; böse, ruchlos. 1662: Síralmas szemmel tekinthetted volna a keresztýenneknek gyermekeivel megterhelhetett lovakat, kik örök rabságra vitetnek vala. Bizony felkiáltottál volna: ó, kegyetlen idők, ó, boldogtalan napok [SKr 103]. 1737: kegyetlen föld az, a melj az hálá adatlan embert el nem nyeli [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz].

4. zord; aspru, greu (de îndurat); rauh, streng. 1657: Szomolyánnak városában evék egy ebédet az fejedelem rettenetes kegyetlen hideg üdőben [KemÖn. 49]. 1716: meg edig itt nálunk igen kegyetlen nagy Téli idő vagyon [Mezőmóhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez]. 1742: A Megje Biraja az Udvarhelyi Gymnasi-umb(an) tanulo fianak betegsegit hallotta s utanna ment, es az kegyetlen idő utjtáj remoralta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. 1789: alig ha Katonáságis sok el nem vezett, mert az utban kapta ez a ' kegyetlen idő mikor a' Duna felé Masiroztak [Sztrézakercesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. 1817: Lorintz K Biro Ur kegyetlen zumaras üdőben, az Farkasak ellen . . . Kegyetlen vadaszatat tett, valami 600 Emberrel [Várfa TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz].

5. vérengző, vérszomjas; setos de sínge; blutdürstig/gierig. 1811: Mi hajtya prédára a' kietlenből a kegyetlen Tigris? Hogy széljel keresse a vért, még pedig frist? [ÁrÉ 21].

6. ~ haragú éktelen(ül) haragvó; mīnios, tare/foarte supărăcios; heillos/enorm böse. 1710: A fejedelem in prima furia kegyetlen haragú ember vala, és szintén akkor dúl-fúl vala Mikes Kelemen ellen [CsH 180].

kegyetlenkedés 1. kegyetlenség; cruzime; Grausamkeit. 1662: (A) grófasszony olly nagy kegyetlenséggel viseli vala magát, hogy a . . . csatakor bizonyos nemes emberek is fogatván s vitetvén fel a várba^a őket is egy-néhányszor ki akarta vitetni és megnyakztatni, ha az istenes keresztýén asszonyi állat kegyetlenkedését lenyomni nem igyekezte volna [SKr 240. — ^aA Zemplén megyei Jeszenő várába]. 1710: A német császár azért látván a franciának nagy kegyetlenkedését, Magyarországbán levő armádájából feles regimenteket felvitet az Impériumban [CsH 217-8. — 1689-re von. feljegyzés]. 1835: Süljei adozok Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedései alol sjetőleg meg mentetni esedezik [Kv; DobLev. V/1208 gub.].

Szk: ~re vetemedik. 1662: micsoda nagy törvénytelen kegyetlenkedésre is vetemedett vala a fejedelem^a . . . Kendi Sándort . . . Ifjú Jánossal, Kendi Gáborral, Gergely deákkal és Forró Jánossal 1594-ben . . . a kolosvári piacon megnyakztatván | amely királyok, fejedelmek kegyetlenkedésre vetemedvén, mások szabadságának letapodására igyekeznének, azok száraz lábbal koporsójokba szállani ritkán szoktak vala [SKr 82, 360. — ^aBáthori Zsigmond].

2. könyörtelenség; neindurare, neinduplecare; Unbarmherzigkeit. 1662: így lőn vége ennek az 1661. síralmas esztendőnek is, melly a dög- avagy mirigyhálálnak szörnyű kegyetlenkedésével is elég síralmas és emlékezetes lőn [SKr 669].

3. 1662: Az éjszakai szélnek olly rettenetes zivatara, kegyetlenkedése alatt a . . . szalmával fedett házaknak pernyéit . . . mint a polyvázó havat a szélvész nagy sűrűséggel úgy hozná be az egész városra^a [SKr 548. — ^a1657-ben Váradra].

kegyetlenkedett kegyetlenül tombolt; care a bintuit fără milă/cruțare; heillos/grausam gewütet/getobt. 1821: A nem régiben kegyetlenkedett elfelejthetetlen éhségben^a nem győzvén a korpa és csusza szegény eledel mellett a rendetlen és sullyos szolgálatot instantiánkal folyamodtunk eo Ngá haz [K; KLev. — ^aAz 1817-1818 táji szörnyű erdélyi éhínségben].

kegyetlenkedik 1. a comite atrocitáji; grausam sein. 1614: az székelység kegyetlenkedett, sőt még az Jaksági parasztság is feltámadott vala földesurára^a [BTN² 47. — ^a1599-ben]. 1701: A Csenadi Peter dolga irant Feleségével vezetett Hogy Csenadi Ur(am) ne kegyetlenkedgék tovább Feleségénn uj mint eddig [Kv; SRE 77]. 1780: ő Felsegenek Rescriptuma extal arról hogy a mely Dominus Terrestrisek kegyetlenkednek ok nélkül magok Jobbagyok ellen a Tiszt Urak vagy Fiscus oltalmazzák [Bözödújfalú U; Pf]. 1806: a' Pásztorok bottak, kövel, hajtófával a marhán kegyetlenkedni ne mérészellyenek [F. rákos U; Falujk 13 Sebe János papnot. kezével]. 1870: Lakatos Márton tagadja, hogy nejjel kegyetlenkedett volna, azt ugyan megvallja, hogy néha meglegyintette, de erre a nő nyelvessége szolgáltatót okot [M.bikal K; RAK 284].

2. könyörtelenül tombol; a face ravagii; unbarmherzig wüten/toben. 1662: (A pestis) sok helyeken, de főképpen ahol a hadak forgottak volna nagyon kegyetkedett volna [SKr 669].

kegyetlenkedő care comite atrocitáji; sich grausam benehmd, Grausamkeiten verübend. 1662: Keserves vala nézni s hallani, hogy annyi sok kegyetlenkedő . . . sokaságos ellenségétől minden hegyek, völgyek, erdők, kösziklák elborítatván, azok között való lyukak, barlangok mindenütt felbujtatnának, kerestetnének és azokban rejtett szegény község foltonként, csoportonként hajtának, huzattának a síralmas rabságra! [SKr 437].

kegyetlenképpen kegyetlenül, könyörtelenül; fără milă/cruțare; grausam. 1592: Vadalma Gergelne Anna az zoni vallia, Lattam zememel egikor, hagi Kotro Mihali az fiat le czoueklette vala, es kegyetlenképpen

veri kenozza vala mierzthogi teob tarsiuai valami pipet loptak volt. Intemis en rolla, hogi ollian kegyetlenwl nem kellene giermeket kenzeni [Kv; Tjk V/1. 216]. 1741: Múntján Jánost megh fogván s kegyetlenképpen meg kötözven egy egész éczaka kün az kalodáb(an) tartották [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1774: Bogdán Dénes . . . azzal a tolvaj Pásztaival három vagy négy széki embernek a házára reámenvén kegyetlenképpen megverte őket [RettE 325].

kegyetlenség 1. cruzime; Grausamkeit. 1614: Az az Istentelen Tamásfalvi János is nagy kegyetlenséggel bírá Maroszéket és az religiónak erős persecutora lón^a [BTN^a 48. — ^a1599-ben]. 1653: a magyar hajdu a havas-torkokat mind feljárja vala, és az oda futott népet levágja vala nagy kegyetlenséggel, és mindenétől megfosztja vala, és éhelhalóvá hagyja vala^a [ETA I, 86 NSz. — ^a1603-ban]. 1765: a Commisáriusok pogányhoz is nem illő kegyetlenségekkel . . . néha gombolyékban kötözték s marha ganéjos vizzel öntözték Biráinkot [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227] | Hogy az Executionnak kegyetlenségét könnyebíthessük, az Executor Commissariusnak discretizáltunk száma nélkül [Szeszcsor H; i.h. 256].

Szk: ~ *et cselekedik*. 1705: Beszélé azt is, kicsoda kegyetlenséget cselekedett Forgách, mint akasztatta fel azt az szegény rabot [WIN I, 479] * ~ *et elkövet*. 1704: Ugyan ma hallottuk, kicsoda kegyetlenséget követtek el a németek és rácoek Enyeden, holott még a terhes asszonyi állatoknak sem kedveztenek [i.h. 71]. 1825: (Vaszut Vaszilikát) a Földön le hurtzolták egészen a Borbokár Juon lapango barlangjához, s ottis minden kegyetlenséget rajta elkövetvén ki ölésel ki szeme ki szurásával, ki meg lövésel érdekelvén, s életének tsak ugyan meg kegyelmeztek [Kötelesmező SzD; Tsb 47] * ~ *et gyakoroltat*. 1662: enni sokszerte nagyobb kegyetlenségeket gyakoroltatott és gyakoroltatna ma is Lengyelországban a fejedelem^a [SKr 363. — ^aII. Rákóczi György] * ~ *et visz végbe*. 1765: Deserdin^a Gyulatelkén csak magára lakván, irtóztató kegyetlenséget vitt végbe kevés jószágocskáján [RettE 186–7. — ^aA francia származású Dujardin József br. ezredes rémtetteire nézve i. i.h. 186–9. K].

2. kegyetlen természet; fire plinā de cruzime; grausame Natur. 1753/1781: (Jósika Imre) kemény és ravasz ember, mert eő Nagyságától nem mérte volna senkiis meg kérdezni a nagy kegyetlenség mián, hogy mi formán bírja és apprehendalta^a [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 335. — ^aA szóban forgó jószágot]. 1797: Szilágyi Mihályból még Inas korában tsak hamar kítört a^a Pogányi kegyetlenség s . . . Balog Márton nevű Szabot . . . igen rutul meg verte s kinozta minden igaz ok nélkül [Názánfva MT; Berz. 3. N. 21].

3. az üdönek ~ *e* az időjárás zord volta/zordsága; asprimea vremii; die Härte/Rauheit des Wetters. 1672: Ma indula a császár Drinápoly felé innen Jászvásár mellől, de az üdönek rendkívül való kegyetlensége miatt még oda mennek, sok török héjával lesznek [TML VI, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz].

kegyetlenül 1. fārā milā/cruțare; grausam. 1592: Vad-alma Gergelne Anna azzoni vallia, Lattam zememel egikor, hogi Kotro Mihali az fiat le czeoueklette vala, es . . . veri kenozza vala . . . Intemis en rolla, hogi ollian

kegyetlenwl nem kellene giermeket kenzeni [Kv; Tjk V/1. 216]. 1594: Borbely Balint vallia, Az Sebes leghenyt . . . elseobeis en keotem be, Monda a^a zegheny legheny, Hatalmas Jsten minem poghan volt, hogy illie(n) kegyetlenwl vagha [Kv; i.h. 462]. 1697: az Czizmadia Inassát Tutonya Pétit Janos mester részegen az szekér aloll az Üstökínél fogva randította ki, s ugi verte megh erős kegyetlenül [Somosd MT; SLt AK. 32 Gal György (30) ns vall.]. 1737: (Az alperes) magam szallasomon meg támadott kegyetlenül meg vért kezében lévő nagy bottjával [Torda; TjkT I. 134]. 1762: Kegyetlenül kimiletlen botozta az Utrzált Téglávetőt [Hagymásbodon MT; Told. 48]. 1827: Toth Josefett kegyetlenül meg verték, akkor Nemes Marton Uramatis az erdő Inspectort rutul meg czibárolták [Szind TA; Mészkei lev.].

Szk: ~ *viseli magát vkihez*. 1775: Meghala szegény Sombori János uram . . . féltek is tőle méltan is, mivel alattvalóihoz igen kegyetlenül viselte magát [RettE 344] * *fene* ~. 1662: amidön már állithatnák, hogy minden világi boldogságokat élérték és megnyérték volna, szinte olyankor szoktak azokkal fene kegyetlenül irigységbe esni [SKr 288] * *irgalmatlan* ~. 1770: Sokan a Lekenczeiek buzával széna szalma árrával adossok lévén az Radnoti Udvarhoz mások pedig bor árrában részegeskedések mián irgalmatlan kegyetlenül egyszerűmind fel akarják szedni és némeljeket tömleczzenekis ha oda kaphatják [Lekence BN; Ks 47. 67. 29] * *irtóztatóképpen* ~. 1736: exhibealt Relatoriamból vilagos hogy . . . azon repetitus személy azon . . . Leánzot irtóztatóképpen kegyetlenül meg verte taglotta, kezib(en) lévő vasvilláival, fejitis bé törvén veritis ki ontotta [Torda; TjkT I. 100].

2. éktelenül; ingrozitor, cumplit, groaznic; heillos, ungeheuerlich. 1823–1830: Nem lehet képzelní, hogy amely szekérnek az aljában vas terű vagon, mely kegyetlenül ráz az [FogE 268]. 1844: kijöve egy puskával Szakmári Ferentz káromkodások között, esküött kegyetlenül, hogy ma Cserenyés Danielnét keresztül lövi [A.sófva U; DLt 1441].

Szk: ~ *nagy éktelen/irdatlan nagy*. 1779: ellönkb(en) ki jövének, Kállo, Iosi, Fodor, és Szándor nevű Csigányok . . . kegyetlenül nagy dorongokkal verven ütven mi hozzánk Potentiose el vévén az rabokat [Záh TA; Mk V VII/12 Gramma Onyiszaja (30) jb vall.].

kegykoszt hranā/mincare datā de milā; Gnadenkost. 1870 k./1914: A koszt többféle volt: vagy kegykoszt vagy 1–2–3 személyre kialakított telyes, vagy csak ebédes koszt [Mv; MvÉrt. 21. — Vö. a *kegykosztos* címszóval].

kegykosztos persoanā care primește mincare datā de milā; mit Gnadenkost. 1870 k./1914: Gómer: az a nagy fázék volt, melyben a szegény tanulóknak, a jobbmódú családok által felajánlot jó húsos, gombóczos, las-kás fött ételeket az erre kirendelt szolgák behozták s a kegykosztosok ebből ebédelték [Mv; MvÉrt. 14–5].

kegyvesztett dizgrațiat, căzut în dizgrație; in Ungnade gefallen. 1879: sorsomról ne szólj senkinek, mert csak nekem írom meg öszintén. Fájna, ha szánakoznának rajtam arrafelé, s még kegyvesztett lennék, hogy mért nem jó úgy, ahogy van minden [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

keh 1. emfizem pulmonar (la cai), tignafes; Dampf. 1639: (A lovat) en Oruoslam megh, s az keh, igen foitogattia vala, megh en tekevek (!) ó hájat az zabolajara s fel köttem az szajat: s ujg hagjam el [Mv; MvLt 291. 185a. — ^aElírás *tekerék* h.?.] 1634/1696: igen el hala ménesem sok esztendőben keh miatt [Medgyes; BáLlt 46]. 1683: adattam gondviselese ala Masod rendbeli hat fekete farku s Serenyű Fako lovakat, Mellyek között is edgik . . . ugi tantorog Szenan leteben keh is ismerszet benne [Ut]. 1812: ezen Lo erőssen ködhög, es ugy látzik, hogy a' keire (!) nagy hajlandósága van [DLt 645 nyomt. kl]. 1842: a' Ló gyenge . . . egyéb aránt is a' Kehe folytogatta [Dés; DLt 564]. 1843: az égyik Csikom a Kehe mihán ugy meg romlot, hogy az Isten tudója mikor lesz ki épülendősége [Bözödújfal U; Pf Kovács Sándor lev.].

Szk: folyó ~. XVIII. sz. eleje. Az melly lovat á folyó keh háborgat kigyó fű gyükérel valo praxissal kell elejt venni de ha á torkan gyült egybe, ó hájat tyukmony fejerel, eczettel, foghagymával egybe kell keverni, gyengén meg kel melegiteni kétt tyuk tojás hajba kel önteni a lovat vagy hanyotta kel döjteni, vagy fel kell kötni az orrát s bellé kel az orrába tölteni, az orvosságoth mind á kett orra lyukába, egy egy tyuk tojás hajjal, á tyuk tojás hajatis belé kel az orrába rontani, vgy kel mind addig tartani még le nyeli [JHb 17/10 lóirtási ut.]. 1722: az Komanai GyermeK lovakkalis szaporncizások . . . de én inkább csak foljo keh(ne)K gondolom [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * *szárás ~.* 1824: Egy barna pej mintegy 10 Esztendős Kantza . . . mintegy tizenkét markos százaz kehébe vagon [DLt 164 nyomt. kl].

2. kehes váladék; secretie/mucozitate (la cal emfizimatos); dämpfger Ausfluß. 1763: (A) Kanczának az egjik órán igen erősen foj a kehe [Kórod KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.].

kehely cupá, potir; Kelch. 1549/1752: Hagjok magamnak két nagy aranyas kupát, egyiket hogj kehelt tsináltassanak belőlle, Továbbá hagjok három Török aranyat aranyoznia az kéhelre [Szentanna MT; LLt]. 1570: Zabo esthwan vallia, hogy Az Anyanak vetetth volt Byro Myhalne zalagba egy kehlyet [Kv; TJK III/2. 162f] | Kazas Albert palotthkay, vallya, hogy hozot (!) volt Siluester Thakach hazahoz oltalomra Az falw kehlyet . Byro Myhal megien hozzaya, Es megh Mongia hogy Az kehelnék egyket tyz zaz penzert vetetek volna zalagban [M.palatka K; i.h. 163]. 1573: Katalin nehay Bwday Zabo lanosne Azt vallia hogy pwskar hozot volt eleh egi kehlyet patinastwl Appro ezwst poharokat | Kalmar Istwan azt vallia . . . latta hogi puskar Mwnstranciat hozot eleh . . . es egi kehlyetis de az Rez volt [Kv; TJK III/3. 168, 170–1]. 1605: élteben Cattanah agia az kehlyet [Szu; UszT 20/133 Catherina Rlta quond(am) Leonardi Varga In Vduarhely vall.]. 1672: En azert mosta(n) nem kuldhetek tobbet hanem . . . egi kehelyre ualo pállat [CsÁlt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihaj nyitrai pléb. lev. haza Csiksztgyörgyre]. 1714: Meg aranjozott ezüst Kelh, mellyn(e)k also reszin irva vagon: Balthasar Apafi Ao 1648. 2. Mark ezüstett nyom fl. Hung. 40 | Vekonj golytsb kelyhre valo ékesség, aranJ Skofiummal s arany fonallal ki varrott 8. Koszorukkal s idvözult Herczeg^a Czimerivel egjütt körös körül arany Csipkékével fl. Hung. 20 [AH 28. — ^aII. Apafi Mihály a beiktottat, de aztán Bécsbe vitt erdélyi fej.]. 1728: Egi

bomlot kehely plehből valo aranyfüstel ütettett [Árkos Hsz; SVJk]. 1744: remekb(en) egi kehlyet csinálhatt drott rakással Zomanczason, vagj faragással Zomanczason [Kv; ÖCJk]. XVIII. sz. v.: minden faluban az Vnitarius és Reformatus Atyafiak Egyházaiat 's a' Népek Vennyeit eskessék meg és Hütök után kérdezzék meg ha az Ecclesiánal vagy pedig külön és személyeknelis tudnaké lattanaké lenni régi Szt edényeket, ugy mint kehelyeket, azokra valo Tangyerokat jo féle gyöngyökkel rakatt Casulakat [Borb. I].

Szk: aranyos (ezüst) ~. 1604: Egy aranyas kehely labas Zomanczosa mely niom m. 2 p. 38 [Kv; RDL I. 77]. 1643: Rhredai Jánosné Aszszonyom Kornis Margith Aszszony I(ste)nhöz valo buzgo indulattyalból csináltott ezen Erdő Sz. Györgyi Templomhoz egy más fél girás merönn arannyos ezüst Kehelt á melly készült flor. 35 . . . adott ó Kglme . . . á kehely mellé egy arannyos keszkenötis [Erdősztyörgy MT; MMatr. 141–2]. 1728: Vagjon egi aranyas Kehely tangierostol [Nagyborosnyó Hsz; SVJk] * *merő aranyos ~.* 1679: Edgy merő Aranyas Kehely [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése] * *misemondó/miséző ~.* 1791: Mise mondó kehely, ez minden hozzá tartozóival Nro 1 Mise mondó könyv Nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXXIX/37]. 1837: Egy veres toku réz miséző Kehely aranyozva, mely acceptalodott ezüstbe 12 Ezüst Loth [Szentbenedek SzD; Ks 88. 35]. — Vö. az *ezüst- és gyóntatókehely* címszóval.

Ha. 1570: kehlyet [Kv; TJK III/2. 162a]. 1573: kehlyet [Kv; TJK III/3. 167, 173]. 1670 e./1687 k.: kehelyt [Kál MT; MMatr. 269].

kehelycsinálás kehelykészítés; fácutul/facerea cupe-lor/potirelor; Kelchmachen. 1718: az öttves az kehely Csináláson rajta van [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

kehelyecske kelyhecske; cupá mică, potirag; Kelchlein. 1728: Egi on kehelyetske Brassai Kis Gjörgine Collatuma [Gidófa Hsz; SVJk]. — Vö. az *ezüst- és ónkelyhecske* címszóval.

kehelyforma kehelyszerű; în formă de cupă/potir; kelchförmig. 1683: Wagon egy Réz pohár kelly (!) Forma, Fogh lenni Lengyel orszaghi, ugy latzik Aranyas [Szilágycseh; SzVJk 129]. 1699: Kehely forma ezüst pohár tanyeraval edgyütt kül belő aranyas nyom két girat 12 nehezeket [Kv; KvRLt X. A. 43b]. 1714: Meg aranjozott ezüst Kelh . . . Kelh formára tsinált, meg aranjozott ezüst kupa, mellyn(e)k a' födele 5. Viragokkal s anny apro gyöngyekkel följül ki rakott, 29. latott nyom fl. Hung. 36 [AH 28].

kehelyforma-pohár kehelyszerű pohár; pahar în formă de cupă/potir; kelchförmiges Glas. XVIII. sz. köz.: Templom Eszközei . Vagyon egy Ur Vatsorájához arannyas ezüst kehely forma pohár kilencz taller benne mellyet Márkodi Gergelyné Dersi Anna J(ste)nes indullatyából ajándékozott [Jedd MT; MMatr. 304].

kehelymódú-pohár kehelyforma/szerű pohár; pahar în formă de cupă/potir; kelchförmiges Glas. 1595: Egy kehely modw Aranyas Pohar M — p. 35, Ket eoegh fejfer serlegh poharok M 4 p 24 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.].

kehelypohár kehelyszerű pohár; pahar in formă de cupă/potir; kelchförmiges Glas. 1604: Zakacz Benedeknek pedig halalakor azt mo(n)da hogy az kehely pohart Er-sok az Actrixnek hadgia [Szu; UszT 20/132 Anna consors prouidi Michaelis Horuat In Vduarhely vall.]. 1605: mo(n)da Zecohy Georgyne hogy huúassunk Dea-
kot, Irassuk fel, mo(n)da hogy ... az kehely pohart Er-soknak hadgia [Szu; i.h. 20/134 Haelena Consors Agilis Joannis Pap In Vduarhely vall.]. 1768: Ötves István De-ák ... a kiadott kehely pohár helyet Czéh hire nélkül égi kised Monstantiát mutatott be [Kv; ÖCJk]. 1770: az bits Ché az remeket ki adta Berekszászi Josef Déák-(na)k ... égi mostani modi kehely pohár az talpán és kosarán muslis munka légjen [Kv; i.h.]. 1782: Kováts László Déák(na)k léssen Remekje Egj kehej pohár tré-
bellet Kosárral és trébellet talpával [Kv; i.h.]. 1792: Uri Vatsorához valo kehely pohar [Kv; SLt 17].

kehe-nyavalya kehesség; emfizem pulmonar (la cai), tignafes; Dämpfungkeit. 1843: nagyon resen állunk az esetre, ha a' veszedelmes kehe nyavalya ismét a' kis csikók közé ütend [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

kehes bolnav de emfizem pulmonar/tignafes; dämpf-
fig. 1632: egy roz hituan gjernek lo igen kehes [Fog.; UF I, 177]. 1639: igen kehes vala az lo [Mv; MvLt 291. 185a]. 1682: Sescsori Istvan Ngtok Etekfogyok hozot Ebesfalvarol tizen egi fako Lovakat ... kik közül kettő Inpokos, harmadik kehes [Görgény MT; Ut]. 1686: Máramarosi Kamara haztol ... behajtott Ménes Szam ... Mén lovak. Egj holdos kehes sárga kiseddlő 1. Egj kék szürke kehes béna Török lo 2. Egj vén Tiszta fejer kehes béna roz menlo [Ut]. 1687: Szürke kehes gyer-
mek lo nro 1 [Bucsum F; MvRKLev.]. 1767: az köze-
lebb Mult Télen két Nyomorék Kantza itt Korodon meg
döglött, melynek égjike Erős kehes, a' másika el Nyomo-
rodott Ször-férges volt [Kóród KK; Ks 19. I. 8].
1774: Simon Mihály adott ell egy Meczetlen Mag
Lovat, mintegy 13. esztendő kehes volt [Vécke U; LLt
Vall. 202]. 1798: A Hámbol ki mustral kehes Luczi kan-
czázt pénzen el adtam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. 1822:
Egy szeg sárga kitsi crössen kehes ... kantza [DLt 163
nyomt. kl]. — L. még ARé 139; HSzj *almás-sötétszürke*
al.; RSzF 280.

kehesedi kehet kap; a se íbolnávi de emfizem pul-
monar/tignafes; Dampf bekommen. 1790: a' Vén Kan-
tzák között . . . Egyik Kakas nevű Mag ló keheseadni
kezdett [Sztrezakercesora F; TL. Vessényi Dániel jó-
szágig. gr. Teleki Józsefhez].

kehesség emfizem pulmonar (la cal), tignafes; Dämp-
figkeit. 1630: Azt az Philep Pal louat lata(m) enis hogj jo
kancza lo vala, enis jarta(m) raita vidékben, de en
sem santasagot sem kehesseget nem latta(m) [Mv; MvLt
290. 217a].

kék I. mn 1. albastru; blau. 1576: wacion ket ezeostes
kes myndenyneknek mereo ezeost A hywele Az egyik
hywelen wadnak weres keowek, A masikon wacion kek
es weres [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2]. 1608: Egj
lengetegh feo aly hay kek [Kv; RDL I. 83]. 1627: Feier

apro szeoniegh Nro 7. Scallat szeoniegh kettei veres,
eggik kek Nro 3 [BLt I Béli Kelemen inv.]. 1659: Ke-
rem adgyon ... Failandis posztott kéket három singet,
három fertalt [SLt FG. 20 Dobolyi István kezével].
1673: Ket szelielem övek, egyik kek, masik hamu szín
[WassLt Borsai István hagy.]. 1732: Két Jáponika övek
edgyik kék uy majcz, másik Viola szín viseltes [Ks Kor-
nis Zsigmond inv. 8]. 1736: Abban az időben^a kétféle
skarlát posztó volt, velencei skarlát, annak tizenhat
forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból
köntöst, az másik török gránát volt, négy forintos volt
singe, az olyan posztó többnyire kék, zöld meczsin
(megyszín) volt, ilyet viselének fő emberek, nemes em-
berek [MetTr 351. — ^aA fejedelemlor végén]. 1751: mi-
nistráló gyermekeknek valo Dalmatika kék 2 [Kóród
KK; Ks 20. X]. 1801: Három ordinár Vászon Párna Ha-
jak, edgyike retzés, ketteje kék [Gyalakuta MT; LLt
106/1]. 1815: Nemes Személy Domokos Miklós . .
Körtvélykapun^a Lakos szoke Szemei kékek [Tor-
da; TLt 1237. — ^aMT].

Szk: A. *ágyneüre, varró- és szövökellékekre von.:* ~
abrosz. 1717: Lengyel országhi kék asztralra valo vékonj
abrosz nro. 1 [TSb 5]. 1819: Kék házi Sáhos apro kotz-
kaju abrosz [Kv; Pk 3] * ~ *bakaselyem.* 1710: Egj Cso-
mo kek Baka selyem [Told. 19] * ~ *cérna.* 1790: Kék. s
Fejer Czérnából kötött Lora valo Szunyog Háló 2 [Sv;
Ks] * ~ *dunyha.* 1693: Egj kek Dunyha [Ne; DobLev.
1/38. 10] * ~ *fejűs.* XVIII. sz. v.: Egy kik fejűs négy
nyűstös viseltes Abrosz [Szövérd MT; MMatr. 126] *
~ *fonal.* 1570: Anna Jerney ferencz deakne . . vallya
. . az zokadalomba vvt volt Jnet 15 fonth kek fonalat
kyt három fontyawal veot volt [Kv; TJK III/2. 176].
1623: Egj kendeő keszkenő, kek fonallal szeöt az vegi f.
— d. 12 [Kv; RDL I. 121] * ~ *fonalas.* 1589: Egj Me-
reo derekaly hay vy, kek fonalas [Kv; KvLt Vegyes I/2.
35]. 1625: Egy egesz derekaly hai . . negy nyeosteos
kék fonalas er . . /35 [Kv; RDL I. 126] * ~ *kockás.*
1830: Ágytakaró: szötös kék kotzkás három [Msz;
Told. 19] * ~ *párna.* 1698: Egj küsdegh kék párna [Kö-
rörszatak Hsz; HSzjP]. 1795: két kék és edgy Tarka Par-
nák [Monostorszeg SZD; BetLt 5].

B. edényneüre von.: ~ *bokály.* 1697: Vagyon az Vin-
czi felső várban . . . Egj kőház Itt vagyon Parka-
nyos fogas nro 3. Paraszt fogas nro 1, ezeken az fogason
kék virágos bokály nro 5 [Alvinc AF; Mk Alvinczi
Péter inv. 7]. 1733: Edgy forma Virágos kek apro bokally
. . 8 [Marossztkirály AF; Told. 2]. 1744 e./1770 k.: Ki-
gyós György conferált az Ekla(na)k egy öbna foglalt fe-
deles kék Bokályt [Feketelak SZD; SzConscr. 109] * ~
bokályedény. 1708: Vagyon egy kék nagy ejteles Bokally
edény [Kv; ACJK 69] * ~ *bokálykancsó.* 1696: Egy fel
uidres bokaly kék kancsot csinaltatuan mostan a melly-
nek feneke es fedele onban foglaltatott [Kv; i.h. 20].
1727: Vagjon egj öreg kék Bokály Kanczois [Kv; i.h.
135] * ~ *bokályos csupor.* 1679: Serbet, egi kék boka-
lyos csuporban, egi keves [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi
János inv. 28] * ~ *bokályos vizeskorsó.* 1679: Kék bo-
kályos, vizes korsó nro 1 | kek bokalyos, töröt, vizes kor-
so nro 1 [uo.; i. h. 27, 33] * ~ *figura.* 1714: Ött darab
Porcellan Csisze melly között egj nagjeb kék figurakkal
[AH 10] * ~ *kancsó.* 1651: Egj kek kancsjo (!)^a csinalt
— f — d. 40 [Kv; RDL I. 28. — ^aAlvincen (AF)] * ~
kristálykancsó. 1679: Tölcseres szaju kék kristály kan-

csó nro. 12 [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] * ~ *landschaftos tányér*. 1849: Kék Landschaftos tányér 17 darab [Szeplak KK; SLt 17] * ~ *mázás*. 1775: Kék mázás vizes korso [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] * ~ *mázu*. 1761: Kék mázu tarka szegedi bokájl [Szentmargita SzD; Ks CII. 16 gr. Kornis Ferenc kúriájában] * ~ *pántlika kék csík*. 1790: Egy pár fehér portzellan káfé Ibrik kék pántlikával [A. Jára TA; BLt II. 12] * ~ *szegélyű*. 1862 k.: Dessertes kékszegélyű tál [Kv; SLt Vegyes perir.] * ~ *szélű*. 1837: kék szélű Findzsia tál 60 kr. [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 9] * ~ *virágforma*. XVIII. sz. eleje/1770 k.: Adott egy kristály bokály Tányért, melly(ne)k a' közepibe vagon egy kék virág forma [Árpástó SzD; SzJk 22] * ~ *virágos*. 1793: Kettős kék virágos tsukulátés poharak [Kv; TL Conscr.] * ~ *virágú*. 1800: Tizenkét Holitsi portzellan kék virágú Tányérok [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.].

C. *bútorzatra, asztalosműre és tartozékaira von.:* ~ *festékes*. 1802: Egy kék festékes régi Levél tarto Ládátka [Türe K; Mkg]. 1810: Egy kék festékes régi karos szék xr 53 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 22] * ~ *iskatulya*. 1744: egy kis kék hoszszu Iskatulja virágos üres [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * ~ *kecse*. 1703: Egy kék kecse [Zabola Hsz; HSzjP] * ~ *ládácska*. 1812: Egy kék Ládátka [M. gyerőmonostor K; KCsl] * ~ *máz*. 1790: Kék és fehér mázzal tarkázott kemence 1 [Déva; Ks 76. IX. 24] * ~ *re színel*. 1810: Egy kékre színel (: Lazurozott :) jóféle arany tojás kerekégű Frantzia Piksis [DLt 368. nyomt. kl] * ~ *szuperlát*. 1700: Egi Kék viseltes Ajtora valo Superlat no 1. [Ebesfva; UtI] * ~ *viaszosvászon*. 1805: 2 1/4 Sing Kék viaszas vászon [Mv; Told. 74].

D. *kelmére, ruházatra, lábbelire, öltözködésre von.:* ~ *anglia-dolmány*. 1735: Egy kék anglia dolmány, fekete farku veres Sinor rajta Egy viseltes kék anglia Süveg nest nélkül [M. zombor K; Somb.]. 1776: Egy Viselő kék és egy más Szederjes Arany paszamental hánt Anglia Menték, az első festetlen, Nyestel; premezet és roka Mállal béllét; a masikon sem prém sem béllés nintsen [M. köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] * ~ *angliai posztó*. 1693: Harmad fel sing kek Angliai posztó [Ne; DobLev. 1/38. 8b] * ~ *anglia-süveg* → ~ *anglia-dolmány* * ~ *atlac*. 1628/1635: Kek Sima atlacz, tizennej singh egy fertalj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen inv.]. 1656: hagiom Basa Peter leendo kocor Ur(amna)k ... kek atlacz teozdöt (!) dolmaniomott [Ádámos KK; BálLt 93]. 1714: Barack szin Seljembul valo Dolmanj, nagjeb részrül kek Atlas Materialval béllét [AH 7] * ~ *bagazia*. 1588: Egy veres skarlat Menté kek Baghaziaval bellet [Kv; KvLt Inv. 1/2. 13]. 1788: Szoknya alá valo veres és kék Bagazia [Mv; Tsb 47] * ~ *bagaziás*. 1679: Kék bagaziás, fekete posztó palast nro 1. [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 59]. 1753: Esztergában metszett labu töltött kék Bagaziás szek N 12 [Marossztkirály AF; Told. 18] * ~ *bársony*. 1793: Egy kék bársony arany ezüsttel elegy poszomántos Váll [Mv; i.h. 44a] * ~ *bársonyos*. 1805: Három Török Handgiar kes, egész ezüst Hüvellyekben; az egyike nagyobb és kék bársonyos, és más kettő kisebb egészen ezüst borított [Mv; TGsz 52] * ~ *bársony-zsinele*. 1866: Egy aranyas és kék bársony zsinelel kötött hazi sapka [RLt] * ~ *bugyogónadrág*. 1844: Kis János ... a

Czondrája alatt hozott egy Kék bugyago Nadrágot és egy ujost [Bágyon TA; KLev.] * ~ *cipellüs*. 1788: Egy pár kék aranyol varrott rozsz Czipellus [Mv; Tsb 47] * ~ *csikos*. 1823–1830: a kemence felől pedig ... ült egy előttem esmretlen ember, fekete csinos öltözetben, kurtá mentében, kék csikos hájiszótt vászonlájbliban [FogE 272] * ~ *csömölyet*. 1714: Egy vég kék csömöj^a az Gyermek el viselte [Kv; Pk 6. —^aVö. a *csemelet* címszóval] * ~ *dikta*. 1717: Egy kek dikta derekaj hajnak valo [TSb 26] * ~ *fajlandis-dolmány*. 1658: ada . egy kék Faylandis dolmant [Balázstelke KK; Kp III. 84] * ~ *fajlandis-mente*. 1700: Egy kek belletlen fajlandis mentét ádd (!) [Dés; Jk] * ~ *fejtös*. 1845: Duduj Annis visel székelý szöttes kek hájiszótt fersinget [DLt 52 kv-nyomt. kl] * ~ *flanel*. 1840: viselt ... kek fláner újast [DLt 537 nyomt. kl] * ~ *gomb*. 1723: gömbölyeg Selyem apro kek gombok paraszt pikkellyel tizenöt [Koronka MT; Told. 29/2] * ~ *gránát*. 1666: Egy kék gránát nyári mente kaftannyal berlét [Ks 21 XVIII. 79] * ~ *gyapotfersing*. 1798: Egi Kék gjapott Fersing [Kv; Pk 6] * ~ *gyöngyöv*. 1682: Attam minden napi viselő kek gióngi öuett [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] * ~ *há-löv*. 1717: Aszszonj embernek valo kek halo óv 1 [TSb 5] * ~ *kaftán*. 1656: hagiok Sebessi Miklos Uram(na)k egi orehg Galleros, kek kaftannal berlet scarlat mentet veresett (!) [Ádámos KK; BálLt 93] * ~ *kamelot*. 1752: Egy kék kámelot Váll drok kapcsokkal [EszT-Mk gr. Petkiné inv.]. 1758: Egy kék Kamelót Sárge prémmel meg hányt superlát [Nsz; Tsb 21] * ~ *kamukaselyem*. 1732: Ágyra valo kek kamuka Selyem Nyári Paplan [Kv; Ks Kornis Zsigmond inv. 4] * ~ *kanavác*. 1667: attam Pater Janosnak egy darab kek kanavaczert s arany chipkerjert f. 50 [UtI] * ~ *karaszia*. 1621: veottem haro(m) sing kek karasiat f 2/85 [Kv; Szám. 15 c/IX. 194] * ~ *karaszia-dolmány*. 1586: veottunk egi kek karasia dolmantis nekia^a — f 5 [Kv; Szám. 3/XXIV. 43 —^aA város trombitásának] * ~ *karaszia-posztó*. 1588: Vrunknak leott volt keet Tizedesse, kik fejer es kek karasia poztott kerestek [Kv; i.h. 4/1. 31] * ~ *kockás*. 1818: Egy kék kotzkás házi szött ujji Iberok [Kv; HG Ádámosi Végh lev.] * ~ *kreditor*. 1776: Egy kék kreditor Szoknya [M. köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] * ~ *lájbi*. 1829: két kék Laibli viseltesek [Kvh; HSzjP]. 1830: Egy kék viseltes téli Lajbli [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ *landis*. 1670: szabtak Dolmant Laczkonnak kek Landisbol [UtI] * ~ *lengyel öv*. 1779: Horoga Jonásk ... széles kek Lengjel övel övezvén be derékát az két végét lebocsátota az Horgas inaig [Orbó SzD; GyL. Berincse Dumitru (59) jb vall.] * ~ *levantin*. 1820: Egy Kék Levantin [Felör SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.] * ~ *libéria-posztó*. 1839: 21 sing kek libéria posztó [Körtvélyfája MT; LLt] * ~ *matéria*. 1836: Vagon két lájbi kek materja mely ér 4 flo 20 [Gelence Hsz; HSzjP] * ~ *mente*. 1647: egi kek mentemet el ue(ue)k [Kv; TJK VIII/4. 238–9]. 1738: egy kek Béletlen mente fordított fejer s veres Turka sinorral [M. bikal K; MLev.] * ~ *mór-váll*. 1770: Virágos Kék mor váll ezüst kötéssel jó gazdagon bé hányva [M. andrásfva U; EMLt] * ~ *mündér-posztó*. 1738: Kék mündér posztó [LLt Fasc. 152] * ~ *nadrág*. 1591: Barrabas Peter, Nadasi^a vallia Egi fejer Daroczos ember valo ott, kinek kek nadraga valo [Kv; TJK V/1. 108. —^aK] * ~ *német posztó*. 1757: Cseledimnek ... kek kétszer vanyolt Német Posztóra ...

Rf. 42 xr 58 [TL. Teleki Ádám költésnaplója 109b].
 1797: 3 Sing Kék Német posztó [Mv; DE 3] * ~ öv.
 1737 k.: Egy kék ő Aszszony embernek valo [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] * ~ pamut. 1679: Parna hajban valo, kek s veres pamuttal varrott darab vászo(n) l [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 80] * ~ pántlika.
 1800: Egy fehér Schlajer, kék pantlika<val> bé szegett . Creditor viganó [LLt] * ~ pántlikás. 1816: Kék pántlikás főkötő . 35 xr [Kv; Born. IV/41] * ~ perpe-
 ta-mente. 1634: Az Balintffi Christoph vram ket nagio b
 fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos
 mentemet [WassLt 73/1 Cegei Wass János végr.]. 1673:
 Egi kek perpeta mente Aszszoni embernek valo, rokaval
 bellet [i.h. Borsai István hagy.] * ~ rázsaszoknya. 1764:
 A' Leany közep rend staturaju Szebeni kék rása
 szoknyája [Torda; SzúvLt] * ~ rázsaposztó-előruha.
 1682: Egy rongyos fejer patyolat vetkező kek sejem bér-
 léssel [Fugad AF; HG Mara lev.] * ~ selyem-hajfonó.
 1602: Egi kjk seljem haj fono [Jára MT; Berz. LXV/9] *
 ~ skárlátmente. 1627: Egi kek skallat menthe roka hat-
 tal bellett [BLt I Béli Kelemen inv.]. 1645: egi kek skar-
 lat hozu yuu mentet is hyozmallal bellettetis lattam
 [Gysz; LLt] * ~ sólya. 1613: az gazdaasszonnak magá-
 nak küdtem egy kek sólyát, Istóknak egy kek sólyát
 kapcástul [BTNⁿ 76] * ~ stráfós lájbi. 1826: Übel Ká-
 roly elszökésekor viselt egy otska kek Stráffos
 Laibit [DLT 514 nyomt. kl] * ~ surc. 1809: Donáth
 Anis Viselt egy kek Surtzat [DLt ua.] * ~ szok-
 nya. 1651: Egy kek vont ezóst zoknia [WassLt 72/2 Vass
 Judit kel.]. 1756 k.: Kovend^a vittem egy kek szok-
 nyat parasztat [Borb. — TA] * ~ szórsodnás. 1775: 1
 Csomó kek Ször Sodrás x 3 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4] *
 ~ tabit. 1628/1635: Matériák Kek arannyas tabit tizen
 harom singh, egi fertalj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli
 Kelemen inv.] * ~ tafota. 1628/1635: Egi kek tafota
 Theoreok hjm(u)el varrott eleo ruha [uo.; i.h.]. 1789:
 vettem kezemhez . Egi kek tafota hosszu angloise
 köntöst [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1] * ~ tafotás.
 1657: Vagion egi kek tafotas varrot fen allo galler aranj
 czipkes [Mihályfva NK; JHb XXII/42] * ~ tamisz.
 1805: 4 Sing kek tamisz [Mv; Told. 74] * ~ tercenella.
 1709: Egy Darab Tercenella . . . 1 kek arannyas Tercen
 allya (!) szoknya . . . 2 sing zöld tercenella [WassLt Ár-
 va Matskási Ersebet inv.] * ~ török kamuka. 1674: Va-
 gyon más egi Arannyas kaftán paplan kek Török kamu-
 ka az kerülletti [Beszt.; i.h. 12. B. 72/6]. 1697: Egi kek Tör-
 ök kamuka, nyul háttal bérlett viseltes hálo mente
 [KGy] * ~ váll. 1793: kék vál ezüst Keszületel ezek Cre-
 ditorok [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina lelt.] * ~
 vászon. 1787: 5 Sing keskeny kek vászon [Mv; MvLev.
 Csiszár György hagy. 6] * ~ veritékposztó. 1807: Egy
 Jobb és egy fél viseltes Nyereg alá való pokrotz visel-
 tes kek veriték posztó egy [Szentmargita SzD; Ks 67. 49.
 41] * ~ vinci posztó. 1634: Conventioia az Feiuarui
 Maior Bironak . . . Kek vinci posztóia Ul. 8. vel f. 6
 [Gyf; UtI].

E. drágakőre, ékszerre von.: ~ fogosas aranygyűrű.
 1651: Egy kek fogosas Arany gyureo . . . f 4 [Kv; RDL
 I. 28] * ~ opál. 1818/1826: Foglatatlan kek Opál [Kv-
 AkKt 27] * ~ safely. 1634: 3 Kék safely. 3 Rubint. 1
 homlokra, 3 Eöregh Smaragd [Kv; JHbK XVII/15] *
 ~ safélyos kövü. 1645: Aranj Gyűrüket is lattam aszszon-
 niomnal . . . az többj között egi Meczetlen kek Safeljos
 köüü uala [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 120] * ~ üveg-
 gyöngy. 1800: adot Áltol Kék és Hamu szín Üveg
 gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI. 46] * ~ zafir. 1686:
 Edgygyemantos arany gyűrű, Más gyűrű rubintos, Har-
 madik gyűrű kek safir benne [BK. Bánfi Farkasé Beth-
 len Krisztina jegyaj.]. 1687: adott volt ajandekban
 . . . egi hadi szerszamos Függött, melj gyemántokkal,
 rubintokkal rakva, és az közepin nagj öregh mettszett
 kek Safir vagion [Körtvélyfája MT; BálLt 1] * ~ zafi-
 ros. 1703: Edgj kek zafiros öreg gyűrű [Zabola HSz;
 HSzjP]. 1761: Egy pár Kék Záphiros Fülbe valo, kinek
 a' Másliaja Gyémantos, a Középe egy apro Gyémánt
 [Nsz; Ks 73/55] * ~ zománcos. 1697: nyolcz hosszuko
 fejer, fekete s kek zománczos boglár [Szentmargita SzD;
 KGy]. 1766: Egy kek zamántos (!) Arany Virágotska
 [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 96] * ~ zománcú. 1703: fülben
 valorol le tort fejer, és kek zománcu arany pantlikatska
 [LLt Fasc. 115].

F. emberre von.: ~ szemü. 1767: Raffael Mariánok le
 írása . . . nagyon himlő helyes, kek szemő [Szancsok
 KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. 1848: Páskuly
 György kek szemü [Kv; KLev.].

G. különböző dolgokra von.: ~ ég. 1786: nem jo fel
 olyan Nap a kék égre, melyben jo emlékezeted szivem-
 be nem volna [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a] * ~
 láng. 1841: kevésse tavulatska, egyszer tsak látom hogy
 a' földből hirtelen kek lang jönne fel [Kv; KLev.] * ~ pa-
 piros. 1574: Anna Azzony nehaj Keore Janosne Mostan
 Lakatos Balazsne . . . vallia hogi az vra Keore Janos
 Mert volt egyszer Bányára hogi meg Jeo egy kek papi-
 rosba teszen leh az aсталra valamy fenyeset [Kv; TJK
 III/3. 315]. 1789: 13 Arkus irni valo kek Pappiros Rf —
 xr 7 [Mv; ConscrAp. 89] * ~ szilony. 1758: Két darab
 kek szilony [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

2. (halvány) kékesszürke; de culoare cenuşie-al-
 băstruie, cenuşiu-albăstrui, porumb, porumbiu; (blaß)
 blaugrau. 1525: legamus unum equium videlicet maio-
 rem subflavum vulgo keek [Héderfája KK; TelO II,
 450]. 1525/1567: filio nostro Iohanni legamus
 duos equos sellatos, unum videlicet roh et alium mino-
 rem keek [uo.; i.h. 451 Barabássy Lénárt erd. alvajda
 végr.]. 1634: Taualj louaczka czitko 3 egi kek zar [Hsz;
 LLt]. 1757: Egi hitván kik kesej farku kicsind futta-
 sott (!) harom esztendos [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9].

Szk: ~ gyermekló. 1642: adot Egi kik Giermek
 lovat [Kercsed TA; Borb.] * ~ kanca. 1656: Borsan^a
 . . . Eöregh kek kancza [Mk Dobokai inv. 8–10. —
 K] * ~ ló. 1570: polgar Myhal Also fyley vallya,
 hogy latta egy Lo Bwdosik volt az filey hataron . . . egy
 Nagy kek lo [Kv; TJK III/2. 111]. 1596: Thudom hogi
 Sebesi Miklos tartott az kek lohoz zamot . . . Hogy az
 kek lovat megh patkoltattakis Sebesi fizetett eo neki at-
 lot [UszT 11/48]. 1611: Egy öreg kek lo [Taploca Cs;
 LLt Fasc. 155]. 1631: azt lata(m) hogi az az kék lo santal
 vala [Mv; MvLt 290. 58a] * ~ paripa. 1599: adot eo
 kegme Theke Ferencz . . . Egy rosdas nueo kyk paripat

huzon eot ftba: Masikot egy herilt kyk paripat huz fton [Dés; SLt 29. J. 10]. 1627: Bodoki^a es Vzoni^b Mene-
sek(ne)k szama . . . Vercse kek paripa Nro 1. Setetp
szäär gjernek lo Nro 1. Az regi kek paripa Nro 1
Szürke kek szekeres lo Nro. 6 [BLt I Inv. — ^{a-b}Hsz].
1631: Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek pari-
pamot mely az en menesemben termet [Nagyteremi KK;
JHb XXI/17] * ~ *szekeres ló*. 1647: Gerendreol ide haj-
tatott hat kek Szekeres Lo [M.királyfva KK; BK 48/
16] * *vercse szabású ~ ló*. 1596: vagion wgymond egy
verche zabasú kek lo azt ad nekem [Uoszt 11/45].

3. (halvány) kekesféhér, alb-albástrui; (blaß) bläulich-
weiß. 1690: Beres Ökrök 5 Kek Szelyes Szarva 6
Kek. Konya Szarva | Bornyus Tehenek. 1 Kek, Fel allo
Hegyes Szarva . . . 3 Kek, Szelyes Szarva, 4 Kek, Cson-
ka Szarva [Kentelek SzD; BK Inv. 14–15; 15–16]. 1692:
Öregh Meddú Tehenek Kék kaila Szarvu [Mezőbo-
don TA; BK Inv. 22–3]. 1711: Enis tartottam hat hétig
két Tulykot, egyik Szóke, a másik kék [Ditró Cs; WLT
Emericus Korpos (50) ppix vall.] | azon marhák mellet-
valo Gondviselő adott vala Sz: Miklosi Mihály Deák-
nak két ökröt, egyik rőt, a másik kék vala, a kéken lát-
tam is az Ur Vesselenyi Ur(am) eő Nga bélyegit [Gyszm;
WLT Mathias Peter (40) armalista vall.] | Láttam két fe-
jér ökröt és egy kéket, a ketteit Killyenfalvi Borka Ist-
vánnak adta vala [Gyergyóújfalu; WLT] | Tudom hogi
Szárhégyi Csörgő Péter kezénél vala azon marhák fél-
bi(en) két Tulyok, egy kék és egy ordas [Szárhégy Cs; WLT
Franc. Angi (28) lib. vall.]. 1741: Hat béres ökreis
négy fel álló kek, egy barna felálló, s egy fejjér buta szarvu
[Mezőbánd MT; LLt Litt. B 146]. 1757: Egi par: Szu-
gár, a masik Tempe, kikek buta Szarvuak, 5 esz(ten)dő-
sök [Pusztasztniklós K; Berz. 3. 1/9].

Án. 1761: (Az) ökrek kozzül egy pár edgyik Kik
nevü A(nno)r(um) 8 masik Szóke nevü 9. Eszten-
d(ős) mind kettő kik szörü, fel álló szarvu [Mezőcsán
TA; Ks 15. LXXIX. 3].

Szk: ~ *bika*. 1681: egy kis kek bika egy kis kek
Tehen [Milván K; RLt 1] * ~ *ökör*. 1676: Szekelyai (!)^a
iobagiom . . . kik ökreit el vevén megh nyusztak
[Boncjda K: Born. XXXIX/51. — ^aSzakulájrol (SzD)
való. ^aA szamosújvári darabontok]. 1687: Vasarlatt . .
két kek ökröt pro f. 20 [Uti]. 1711: tartottam en is két
kék fenn álló szarvu ökrököt [Ditró Cs; WLT Todor Czi-
gány (40) jb vall.]. 1752: Egi kék Buta szarvu ökör [Do-
boka; TL 42] * ~ *tehen*. 1681: Az Milványi^a megh holt
jobbágy<omnak> . . . Jánosnak maradtott . . . Két kék
tehen s egy veres [RLt 1. — ^aK]. 1701: Egi kis kek Tehén
van azt hagiom Bodonine(na)k Sophinak [Polyán TA;
JHb XVI/7]. 1711: Egi hegjes Szarvu kek Tehen mostis
Solyom Thamasne Aszszonjomnál meg vagion [Gyer-
gyóújfalu; WLT Mich. Simo (25) pp vall.]. 1755: 7 esz-
t(tendős) ökörborjas. Kik hegjes szarvu fejős Tehen [Ba-
tiz H; BK sub nr. 1020 Nalácsi conscr.] * ~ *tinó*. 1757:
Egy Sucája nevezetü fel álló szarvu kik tino [Pusztasztni-
klós K; Berz. 3 1/9] * ~ *tulok*. 1697: Harmadfü tul-
kok. Kék tulok nro 1 Sárga tulok 1 [Borberek AF; Mk
Alvinczi Péter inv. 6]. 1754: egy harmad Füre menő kek
Tulak Mas harmad fure menő kek Tulak . . . egy har-
mad fure menő kek szörü Tino [Kajla (BN) körny.;
WassL]. 1808: A Lonai Vlád Irimie adott két kek tulkot
F Vintzi Kolosvári György(ne)k 197 vf [TLt Köz. ir.
Vásári jk] * ~ *ünőtino*. 1711: Tudom hogi a Lázár Fe-

rencz ur(am) Diszno Pásztora János, vett vala pénzle
. . . egy kis kék ünő tinot [Ditró Cs; WLT] | Fazakas Ist-
vánnak adott vala . . . egy kis kék ünő tinot [Szárhégy
Cs; WLT Greg. Csiki (34) pp vall.].

4. kék szegövel szegett ruhás; imbrácat cu hainá tivitá
tü cu albastru/cu tiviturá albastrá; mit blauer Borte
(ein)gesäumtes Kleid tragend. 1595: 28. Aprilis . . . Wa-
radi Lúkacz Deak, Wrünk ö fge egyikk Secretariussa,
szolgaiúal Darabontokkal kékekkel^a megyen Tasnad^b
fele ho penzel [Kv; Szám. 6/XVIIa 57 ifj. Heltai Gáspár
sp kezével. — ^aÉrtsd: kék darabontokkal. ^bSz]. — A jel-
re nézve l. *kékdarabont* al. a jegyzetet.

5. kékfoltos; cu vinătăi, cu pete vinete; mit blauen
Flecken, blaufleckig, blutunterlaufen. 1574: Anna kiral
Balintne Azt vallia hogi . . . halala vtan Mykor felj eol-
tetetnek kett chonya (!)^a az agekais Mind Eowig kek
vot [Kv; TJK III/3. 386. — ^aBizonytalan: honya v.
chomya (combja) h.]. 1582: Ersebet Zekel Balasne . .
vallia, hogi latam hog mikor Isten Az Lowal megh niom-
modot Azzonnak Az giermeket Ada ez vilagra, Az gyer-
meknek kewes hea hog kettő nem valt vala a' feye, egieb
theisteis mind kek volt Az gyermeknek [Kv; TJK IV/1.
16]. 1593: Smelczer Georgi vallia: az Jnast lattam . .
hogi halua fezkiz vala latam az oldalat hogi egi feleol
igen kek vala [Kv; TJK V/1. 405]. 1629: nem tudja miert
rongallia az Ura, de azt latom hogi valoba(n) megh uerte
vot, mert igen kek vala az teste [Mv; MvLt 290. 147b].
1774: az karjai mint kékek voltak . . . Laszlo Jutkának
. . . mint betegeskedik az Verés mián [Szókefva KK; Ks
66. 45. 17c]. 1840: Marton Ilonka Bátori Györgyné
panaszlá hogi városi Hajdu Kováts János bé jöve bün-
tető házamba . . . a' kezébe lévő uj j korbátsal ugy el vert
hogi tupa kek némely helyen testem [Dés; DLT 36/
1841].

Szk: ~ *feldulás* kék kidudorodás, dagadás. 1801:
láttam homlokán kék fel dulladást [Kv; KLev.] * ~
ütés. 1749: Juvon Grék, és Szimion Grloman, öszev
veszvéen egi más között megtépelődtenek, de sem kék
ütés, sem peniglen vér eresztés nem volt rajtok [Told. 3].

6. *szik* 1803: Mikor a' Kender ton Kenter asztotas
kor lettenek volna a to tisztítás alkalomatosságával . .
Kornjatszeginé Aszszonyom megtámadta . . . Fodor
Sigmondnét és azt mondá te zöld béka, Kék béka
tsak nézek a' mitt nézek mert ugy mosnálók a' Toban
hogi soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA;
Borb.].

◇ *Szn*. 1590: Kik Bak Mihaly [Kajántó K; GyU 16].

◇ *Hn*. 1451: primo incipissent^a a portu fluvii aque Za-
mos a quondam lapide Kekkew nuncupato [Szásztör-
pény (BN) körny.; TelO II, 46. — ^aÉrtsd: a határjárás].
1643/1687 k.: Kék patakan feylül 5 hold föld . .
egy felől vicinussa a Kék pataka [Andrásfva MT;
MMatr. 245]. 1650: az kék oldal nevü helyben (sz, k)
[Gyszm] | Torda varmegjeben Kekbuk Praedium
[Kékbükk TA]. 1730: az Kik bükkön egy Darab kaszáló
[Szentlászló TA]. 1740: Kék Dombja Vermében (k)
[Sztána K]. 1746: Kek vágas patak hegyén (sz) [M.her-
mány U]. 1757: a Kék vápan (sz) [Nagyernye MT].
1799: A Kik Domb tetőn (sz) [Vaja MT]. 1813: A' Kék
Dombjánál (sz) [Sztána K; KHn 307] | Kék Kut verme
[Vista K; KHn 272]. 1816: Kék hidgya teriben (sz)
[Andrásfva MT]. 1830: a' kék mezőn a kék mező oldal-
ban [Hidvég Hsz]. 1833: Kék vápájában (k) [Nagyernye

MT]. 1891: Kék d(omb) [Bogártelek K; KHn 187]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

II. *fn* 1. kékszínű fonal v. anyag; fir sau material de culoare albastră; blauer Faden od. Stoff. 1589: Eot fevaly visselek kekel zeottek [Kv; KvLt Inv. 1/2. 36]. 1664: Agy fütül valo kékkal szüt vaszon nro 1 [Dés; Hr 2/23]. 1674: Egy festett kissebb ládáb(an): Tizen-ött Török keszkenő. Két kendő veressel kéekkel [Szászvárosi ref. egyh. It Halics Mihály inv.]. 1682/1722 k.: eg (!) veressel kéekkel szött abrosz [Ludvég K; GörgJk 97]. 1683: adtam . Búdöskuti Sigonak Dolmant . . . Crispán szín is kekel Remek el fogjot mely is a kéekkel együtt volt Egy vég [Uti]. — Vö. a *francia-kék* címszóval.

2. kékség, kék folt (véraláfutás); vlnätaie, echimoză; Bläue, Blutunterlaufung. 1573: Anna Beke gergelne Azt vallia hogi hallotta panazolkodasat Mwtatta kekeyt hogy az vra Eotet az attyatwl Maratert very [Kv; Tjk III/3. 168]. 1584: Peterdj Balas vallia . . . Latta az keke-keth Desy Istvanon de Ne(m) tuggya kiteól esset [Kv; Tjk IV/1. 203]. 1593: Rosnai Andras vallia menek hatra az Zeoch Pal vduarara tahat az eo Inassa Peter halua fezkik egi agiba mikor megh latogattuk volna, latam enis hogy vgian pazmankent riend vala az kek az Inason az vekonak az veresegh miat [Kv; Tjk V/1. 404]. 1606: Latott wtes mia ualo keket es sebet az osuat Janosne kezén [UszT 20/203 Britannus Imreh de Kis Kede pp vall.]. 1631: Kocsis Mihalyne . . . mutogata valtig az kekeket rajta enis latam hogi elegh kekek valanak rajta [Mv; MvLt 290. 232a]. 1644: mutatta szegeni aszoni hogi meli rut kikek voltak az testen [Mv; i.h. 291. 417b]. 1730: egy Béressel még megis verték, magam is láttam a kékit [Türe K; Told. 28]. 1774: Gligor a kezével ellent vetett, melyet úgy meg ütött hog a keze bokáján Negyed napig is a kéke megláttzat [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

Szk: ~et mutat. 1573: Ilona Zeoch ferenchne Azt vallia hogi Hallotta az azonnakis panazolkodasat hogi az vra eotet Rongallya very Az athia twl Maratert mwtatot kekeketis Neky [Kv; Tjk III/3. 168]. 1591: Karoly Benedek, fenessi Thamas, varos hites zolgay hitek vtan valliak, Latútt hogi Barbeli Balint biro vramhoz jeoue es keket mutata, monda azt hogi fenessi Marthon verte [Kv; Tjk V/1. 80]. 1600: Marton Janosne Anna az-zony vallya, Amikor megh vertek ez felperes azzont mutatta az kekeket karyan hwn, az vra penigh oltalmazo Simon othon sem volt mikor ez esset rajta, hanem az feozben volt [Kv; Tjk VI/4. 431] * ~et mutogat. 1596: az vereseqhnek kekit latam vertis latam raita | az kekyt az vereseqhnek mütogata az A(ctor) azzony | az mely vert es keket mütogatot azt az I <che>lekette raita [UszT 11/11] * ~et tesz vkin. 1574: Partas Katalin Azt vallia hogi Mazas Peternel volt es hallota hogi az tarkeo-yy Balas felesége kery volt hogi hozza fogadia az zolga leant Ne vallion kart, Azt Monta hogi ne(m) fogadia Mert keket teot rajta [Kv; Tjk III/3. 392]. 1599: Judith az feoldre le ite . . . Veghre kezeyvel feyemet az en magam hazam oldalahoz verte tazigalta . . . sok kekehton raitam karomon vallamon [UszT 14/42]. 1665: Hurezi Bukur Sokabine, egi ot valo aszoni emberen tévén kéket administralt f 1/20 [UF II, 315] * *vminek* a ~ét viseli. 1749: Szolga Bíró Uram Dumitru Pantát és Vaszilja Dusát mi okon nem tudjuk keményen meg verte, hogi mostis a kéket viselik [Told. 3].

3. *jog* súlyos testi sértés kék nyoma (véraláfutás); urma unei leziuni corporale grave (vlnätaie); blaue Spur einer schweren Körperverletzung (Blutunterlaufung). 1590: Vér birsag fl. 1. Az Tiztartoe kik d. 33 az zerelmes embere^a [Kajántó K; GyU 17. — ²Olv.: sérelmes emberé, azaz a súlyos testi sértést szenvedett felé]. 1640: Mulcta: Verbirsag f. 1. kek d. 33. de ezeknek harmad reze az biroe, ket resze az Uduarbiro [Mákó K; GyU 53]. 1665: Dragussi Opre Kozte egy kékért f. 1/20 [UF II, 315].

Mindhárom adalékban a *kék* jelentéstapadásos alakként *kékbírság* h. — A II. 2. alatti szk-ok nem vonhatók ide. Megjegyzésre érdemes, hogy — az *Úriszék* nemleges tanúságából ítélve — a magyarországi szokásjog a kékmutatást és a kékbírságot nem ismerte.

Szk: ~et mutat. 1594: Or birsagh kezoetteok es Parazna birsagh egi egi forint veer birsagh hatuan hat penz Az ki kekeht mutat hatuan penz [Bagos Sz; UC 113/5. 17]. 1666: Mulcta. Vér Birsag egy egy forint két resze az Tiszte, egik resze az Faluje ha keket mutat, minden keket ötven ötven penz [Hévszamos K; GyU 151].

A súlyos testi sértés esetében a bántalmazott a falusi bíróság v. az úriszék előtt megmutatta a súlyos testi sértés kék nyomát, s ha a sértés a vádlottra bizonyult, a kékmutatás (l. ott) bírságát fizette meg. A bírság összege 1590-ben Kajántón (K) és 1640-ben Mákón (K) 33, Gyaluban azonban 1666-ban 66 pénz (dénár), illetőleg — mint a fenti adalék mutatja — minden kékért ötven-ötven pénz volt [NNy 479]. — Vö. a *kékbírság* és *kékmutatás* címszóval.

4. *tbsz* kékdarabontok, kékdarabontság; dorobanji cu uniforma tivită cu albastru; blaue Trabanten. 1609: attam . Zuczjagi Janos es Turi Janosnak az ketteonekjs f. 2 d — mjnt hogi Zuczjagi Janosnak az kekekehez kelle mennj [Kv; Szám. 126/IV. 170]. 1625: Nagj Thamas az kekek Tizedessj fele Tized maghawal erkezwe(n) magyar orszagbol, Atta(m) . . . Hust lib. 10 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 180]. — A jel-re l. *kékdarabont* al. a jegyzetet.

A címszóra von. I. P. Dombi Erzsébet: NyIrK XXVI, 109–14.

kékgagyag agyagfajta; un fel de argilă; Art Tonerde. 1675: Hogy a közep Utzai sütő hazhoz, az Jobbagiok Kek Agjagat hoztanak, attam az Agjagert az monostori Bironak az szokas szerent . . . d 9 [Kv; Szám. 35/I. 29]. 1700: Az Ovari Sütő Háza valo kölcség . . . Hozattam egi szekér kek agjagot fizettem Flor. 2 Dnr 50. Verettem meg az kemencze fenekit fizettem Flor 5 [Kv; i.h. 40/I. 25–6].

kékmás almáskék, kékesszürke; cu părul vlnăt rotat; bläulichgrau. 1653: Ót paripa vala egyik, egi szép kék almás kurtán ló, ott marada az istállóban [ETA I, 70 NSz]. — A jel-re l. MPászt 338 *almáskék* al.

kékbabú kékbabus; cu buline albastre; blaugetüpfelt. 1823: Ezustos Tradár'sán apró kék babú magyar köntös [LLt Csáky-per 601 L. 1].

kékbarna vsz kékes v. szürkésbarna; marou-albăstrui; bläulich/graubraun. 1697: Tino . . . Tavaly Kek Barna fel állő szarvacskaj [Almakerék NK; Uti]. 1757: Egi pár kik barna az egyik szürke, a' másik szúgár (!), 4 esz(ten)dösök | Egy kik barna Rusána 6. est(en)dös kikes ókór borjával [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. — A vsz-ü jel-re l. MPászt. Mut.

kékbarnuca kékesbarna tehén; vacă maro-albăstruie, vacă cu părul marou-albăstrui; bläulichbraune Kuh. 1757: Egi szép kik barnutza fel álló hegyes szarvával 6. estendos ökör jó borjával [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9].

kékbéli I. mn kék köntösös/ruhás; îmbrăcat în albastru; in blauem Kleid, blau gekleidet. 1582: Michael Nag' fassus est Danchak Ianos az vczan fel megien vala Az Apia hazához Ez keozbe megh foga eg kekbely legeny [Kv; TJK IV/1. 10]. 1590: egy kekbely legeny az ajtot kaput rettenetesewl verte [Kv; TJK V/1. 2]. 1591: Boitor Antal, Nadasi biro, vallia Latam hogi ez ernicos zekerral Nadason^a megh allottak vala az kekbeli emberis ott vala, es egi veres zokniabeli azzoni emberis vala vellok [Kv; i.h. 107. — ^aK]. 1747: jött ide két kékbéli öltözetb(en) lévő katona négy loval [A. hgy-más SzD; Ks 27/XVIIb].

II. *fn* kék köntösös/ruhás ember; persoană îmbrăcată în albastru; Mensch blau gekleidet/in blauem Kleid. 1572: Thamas Eoitthues Myhal zolgaia, latta hogy az Kerekese hazabol ky leot ez Caspar es kardiat ky vonta volt es hozzais vagot egy kekbelihez Bayrais hy volt egy gwbas legent [Kv; TJK III/3. 25]. 1591: Apiok Janos, Thwre^a, Cardinal vram eo Naga Jobbagia vallia Az veres nadragu ember zekeren vala egi azzoni, es egi ferfi, de az kekbeli zekeren senki nem vala [Kv; TJK V/1. 107. — ^aTüréből (K) való].

kékbírság tettlegességi büntetéspénz; amendă pentru provocare de leziuni corporale; wegen Tätlichkeiten bezahltes Strafgeld. 1632: Eleiteől foguan ualo rend tartas szertent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleő modott es rendett tartott. Kék Birsagh uolt f. 1/20. Ver birsagh uolt f. 4 [Grid F; UC 14/38. 6]. 1640: Mulcta. Ver birsag f. 1. Bika birsag f. 3 . . . kek birsag d. 66 [Gyalu K; GyU 57] | kek birsag d. 33 [Jegenye K; GyU 50]. 1652: Az kek birsagis, mely a' falub(an) esik a' Biroje . . . Ha az Ur dolgan esik az Tizteke [Kajántó K; GyU 127] | Ver Birsag 'ha az Bironak meg' mutattya den. 33. a' kek birsagis anny azon modon az biro elet. Ha: penig' a' Tiztartonak mutattya meg' f. 1. Akar hun essek [Km; GyU 134].

A birságnemre I. a *kékmutatás* címszót és további adalékokat Asszonyi-fva-, Bh- és Szászónáról [GyU 54, 57, 64, 73, 134, 142, 147].

? **kékcse** vsz kékesfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß. 1349: Jacobus germanus Zeuke unum bovem suum kegche colorem subtraxisset [Urk. II, 71 Nic. dictus Wos comes de Kulus bizonyosságlev.].

kékcsikú kékcsikos; cu dungi albastre; blaugestreift, mit blauen Streifen. 1819: egy kisdge igen keskeny kék tsiku derekaly [Kv; Pk 3]. 1834: 25 Sing kék tsiku krádlí mátrácnak a 54 xr [Kv; Born. F. IXa].

kékdarabont kék szegővel szegett ruhás gyalogság; dorobanți cu uniformă tivită cu albastru; Fußvolk/Infanterie in blauesäumer Uniform. 1594: Karkai Martton Deakot, ötedmagaual Kek darabantokall vittek Gyalúg | Wrünk ő fge Kek Darabantit. 6. beteget, és az többinek parttekajit, vitte Thordara filei Húzar Balint 8. ökörrrel . . . f 1 [Kv; Szám. 6/III, 12, 20]. 1596: 27.

Aprilis: . . . Az Kek Darabantok Porttekaiokat vitte Tonnich Mollert 4 loual, Thordaig f 1 [Kv; i.h. 6/XXI. 21–3]. 1625: vittek . . . az Kek Drabantok portekajit . . . Fejerwarigh [Kv; i.h. 16/XXXIV. 275]. 1627: Cziki Georgj Kek drabant [Farkaslaka U; UszLt IV/50. 54] | Bekeő Damokos kek drabant [Etéd U; i.h. 63–4]. 1652: Varffaluan^a lako Szekeres Jacobne Kek Drabant Felesegő Bordats Barbár Asszoni [Borb. I. — ^aTA].

A megadott fejedelemtori jel. Kelemen Lajos egykori közlése.

kékdarabont-hadnagy locotenent la dorobanți cu uniformă tivită cu albastru; Infanterie-Leutnant in blauesäumer Uniform. 1598: 11 xbris B. V. Hagiasabol kultem Kalmandj Mihalynak az Vrünk kek darabant hadnagianak ajandekoth ebedere^a [Kv; Szám. 8/V 109. — ^aKöv. a fels.].

kékgészín égészínkék; albastru deschis; himmelblau. 1676: Vettünk Katonak 8 singh kek Eghszin habos kanavaczo 7tedfel forinton singit mely teszen flo: 52 [Beszt.; Törzs].

kékellő I. kékes; albăstrui, albăstrui; bläulich. 1806: Nyistor Bábénak . . . kékellő szemei [DLT 348 nyomt. kl]. 1808: A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagyon, kékellő, kellemetlen ízű, és szagu, a' hosszabb vele élés után pedig Babra nyavalyát (: Raphanium, Kriebel Krankheit :) okoz [DLT 868 ua.]. 1836: Guttner János . . . szász . . . kékellő szemű [DLT 760 ua.].

2. kékesfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß. 1806: Egy kékellő szörű Tehén | kékellő szörű Tulak [DLT 574 ua.].

kékes I. mn I. halványkék; albastru/bleu pal/deschis; bläulich. 1576: Wadnak fewal heak kekessek egy wegbe negy fewal hera walo [Szamosfva K; Jhb XVIII/7. 11, 15]. 1589: Ket vankos hey Lengiel Myw kekes [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 36]. 1625: Egy lengeteg Abrosz kekes uolt f. — ./. 20 [Kv; RDL I. 126] | parna hey veresesek es kekesek kendeők veresesek kokosok iok, kenderből zótettek mind ezek [UszT 8a]. 1644: Egy lepedo fej kekes Veresses val. 24 [Kilyén Hsz; BLT 4]. 1680: Fejtős kendő kekes es vereses 4 vegb(en) [Fog; Uti]. 1687 k.: Vagyon a Kebele Sz. Iványi^a Ecclaba(n) Két abrosz égyik kékes másik veresses [MMatr. 297. — ^aMT]. 1694: Egy lepedő fej kekes Veresses val(ora) 24 [Kilyén Hsz; BLT].

Szk: ~ *abrosz*. 1588: Egy veres Abroz, egy kekes Abrosz [Kv; KvLt Inv. 1/2. 14]. 1716: egi kékes abros két szélben . . . más kékes abros három szélben [Kv; Pk 6] * ~ *ágyfőtől való*. 1629: Egy kekes Agy fwtwl valo. tt f. — d. 60 [Kv; RDL I. 132]. 1664: Bele szűtt kekes Agy fütül valo Nro 3 [Dés; Hr 2/23] * ~ *ágytakaró*. 1810: Egy Kékes ágy Takaró . . . Rf 5 xr 16 [Mv; MLev. Ilyés Anna hgy. 2] * ~ *derekalj*. 1647: Ket kekesz derekaly cziup f. — d. 40 Mász egy kekes derekaly haiastol cziup — f. — d. 70 [Kv; RDL I. 134] * ~ *derekalj-csup*. 1837: Kékes Derekaj Csup égy [Várfva TA; Borb.] * ~ *derekalj-tok*. 1788: négy nyüstös kékes Derekaj tok [Mv; TSb 47] * ~ *dunyahaj*. 1658: Kett kekes Dumha (!) hay Est d 40 [KJ] * ~ *főalj-haj*. 1637: Jutot Kis Katanak kett foaly haiastol, mindeniken kekes feualy haj vagyon [Kv; RDL I. 24]. 1669: Egy kekes főval haj . . . f — // 15 [Kv; i.h. 150] * ~ *gyolcsabrosz*. 1672/1687 k.: Csokai Balás István feleségével edgyütt

adott a' Csokai Templomhoz egy kékes Gyolts Abroszt [Csóka MT; MMatr. 85] * ~ *héj*. 1576: Egy wankos he-nak walo kékes he [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 15] * ~ *himes*. 1749: Conferalt Nemet Istvanne Aszszonyom a Szacsvai Templomb(an) valo Ur Asztalara egy kilint mely fejeres vereses kékes himes [Szacsva Hsz; SVJk] * ~ *kendő*. 1723 k.: Két éneklő Székre valo kékes kendő; egyik szakadozott, mely szüntelen rajta az éneklő Széken; mást Innepeken teszik reája [HbEk] * ~ *kendő-keszkenő*. 1636: Egy kekes kendeo kezkeno ér d. 12 [Kv; RDL I. 109] * ~ *keszkenő*. 1586: 2 kekes kezkeno [Kv; Szám. 6/IV. 47] * ~ *paplan*. 1615: Egi kekes kws paplan f. 1 [Kv; RDL I. 97] Junck András kezével] * ~ *paraszt-vánkoshaj*. 1790: Két kékes paraszt Vánkos Haj [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 3-4] * ~ *párnahéj*. 1599: Zaz Istwanne Vizen Zilágiban Kekes parna hejnak Valot —//18^a [Kv; Szám. 8/XIV. 31 hj. — ^aEnnyi a harmincad] * ~ *rózsás derékaly-csup*. 1655: Egy kekes rosas derekaly czup [Kv; RDL I. 29] * ~ *rózsás főalj-haj*. 1588: Harom kekes Rosas fewaly hey [Kv; KvL Vegyes 1/2. 18]. 1629: Egy mereő kekes rosas Czinalatlan fuiali haj tt f. 1 d. 25 [Kv; i.h. 132] * ~ *surgyé kékes derékaly*. 1793: három kis Pejh parna . . . Azok alat egy kékes Surgej (!) [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.] * ~ *szösz-vászonkendő*. 1812: Kekes Szösz Vászon Kendő xr 20 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9] * ~ *szövés*. 1816: Egy Frantzia kótkáz zöld, vereses és kékes szövessel virágzott keszenő [Iszló MT; UnVJk 178] * ~ *ujjas*. 1829: Márton Mihály Szökött el kékes Segesvári Fláner ujjasba [DLT 46 nyomt. kl] * ~ *veszűs főalj-haj*. 1622: Egi kékes veszős feualj hej f. — d. 25 [Kv; RDL I. 119]. 1640: Egi kekes veszszeős feualj hay viselt [Kv; i.h. 123] * ~ *virágos csésze*. 1849: égy fületlen kékes virágos Csésze leveses [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *virágú*. 1788: Egy kékes virágu moj ette Slafrog [Mv; Tsb 47]. 1849: égy tödött 'Samelli, kékes virágu massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. kékbé játszó; albástrui, albástrui, care bate în albastru; ins Bläuliche spielend. 1790: Olitser Nagy Tanyer kékes 2 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

Szk: ~ *findzsa*. 1817: 5. kékes Fintsiak 7 Rf 5 xr [Var-solc Sz; Born. IV. 42] * ~ *holicsi edény*. 1821: Kékes Holitsi Edények: Nagy leveses Tál, Fedelestől van 2 [Veresegyháza AF; Told. 19] * ~ *porcellánfindzsa*. 1759: Tizenkét pár egy forma kékes porcellán Fintsiákat [Sárd AF; Tsb 51]. 1788: Két pár Kékes tsukuládénak valo porcellán fintsia tálostól [Mv; Tsb 47] * ~ *stráfú findzsa*. 1849: égy belőlről nagyán aranyazatt kívülről pedig kékes stráfú fin'sia tála nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * ~ *tarkás szemű*. 1846: Miller Vincze kékes tarkás szemű [DLT 1114 nyomt. kl] * ~ *vinci bokaly*. 1755: Fel ejteles kékes vinczi bokaly 1 [Buza SzD; LLt Litt. B].

3. kékesfehér; alb-albástrui; bläulichweiß. 1801: Edgy Szöke és edgy kékes fejős Tehén [TL].

Szk: ~ *színű*. 1833: adott el 1 kékes színű Tehenet [Torda; TVL Közög. ir. 797] * ~ *szőrű*. 1813: A Tehén kised szöke, a nyakán kékes szőrű tsáko szarvu [HSzj csakószarvú al.]. 1833: Bágyoni Boronyai János adott el . . . 2 Kékes szürű Tulk(ot) Rf 133 [Torda; TVL Közög. ir. 797].

4. kékfoltos; cu vînatăi, cu pete vinete; blutunterlaufen, mit blauen Flecken. 1574: Catalin azzony Molnos

Mihalne Azt vallia hogy ez ely Mwlt Aratasnak vtanna hamar volt hagi Mazas peterne Eohozzaya Ment voltky az hostatba . . . az karyan Inget fely Twrte latta hagi kekes volt, de eo Nem latta kytwl Es Mint leot, wtes vagi zorongatas volt [Kv; TJK III/3. 392]. 1757: nézém az kezeit, hát igen kékes [Mocs K; Mk IX Vall. 185]. 1813: Bal felől az nyakán kékes vak ütés [Dés; DLT 162].

5. kékszegőjú ruhás; cu uniformă tivită cu albastru; in blaugesäumter Uniform. 1653: a fal alatt kün valami puskás darabontok — kékesek, a verőfényen tetvet öltönek^a [ETA I, 124 NSz. — ^a1620-ban a pozsonyi vár falai alatt].

Szk: ~ *darabontság*. 1667: oda vagyó(n) most Kékes Drabantságra [LLt 69/5].

6. '?' Hn. 1864: Kékes domb itt régen sok kék virág termett [Csőb U; Pesty, MgHnt LVII, 102b].

II. fn 1. kékdarabont; dorobanji cu uniformă tivită cu albastru; Infanterist in blaugesäumter Uniform. 1653: Ezt a brassai kékszületet értvén Báthori Gábor; ő is valami hadait igen sietve bébocsátotta a Barczára, mind a maga gyalogival és kékesével együtt [ETA I, 110 NSz]. 1679: noha Orosz Peter Hegedűs Ferencz es Benedek Mihály eleget laká<na>k szabadsagert az Kékesek közi, de hogy önnet meg jövenek, ugyan úgy szolgáltak mint ős jobbágyok | Kússebb Orosz Peter mindgyárt el mene az Kékesek közti, az mig oda lakékis az Apja itthon az töb fajval édgýti Lázár Istvan Vr(ama)t szolgálta jobbágy Szerben [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151].

2. Hn. 1390: rivulum Kekes appellatum [Kővár körny.; DocVal. 388]. 1722: A' Kékes táján (sz) [Cso-makörös Hsz; EHA]. 1782/1798: kékes Nevezetű résziben (e) [M.sülye AF; EHA].

kékeses kékesescske; albástrui, albástrui; bläulich. 1643/1687 k.: Vagyon a Sz: Simon^a Eccláb(an) égy kékeses abrosz [MMatr. 164. — ^aMT].

kékes-fejéres kézimunka-fajta; un fel de lucru de mină (lucrat în alb-albastru); Art Handarbeit (bläulichweiß gestickt). 1676: Beszterczei Varro Aszonnak az Kato ke- kes fejeresseirt flo 2 [Beszt.; Törzs].

kékesi a Kékes (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kékes/Chiochiş; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kékes. 1. Kékeshez tartozó; care aparţine de Kékes/Chiochiş; zu Kékes gehöri. 1610: Az Kekesj Jokzakbol (!) eő kimek ekkepen deliberaltanak [Kv; RDL I. 6]. 1818: Kékesi Rét [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

2. Kékesen lakó/működő; dim/care locuieşte la Kékes/Chiochiş; in Kékes wohnhaft/tätig. 1567: ty ktek Sagyn Somszydy jkessy biro Janus es az teob Eskeot- tek [M.kékes SzD; BesztLt 86. — A beszt-i bíróhoz és tanácsához. — ^aKöv. a fels.]. 1570: Kegelmetek Vrwnk Eo felsége Jelen valo Adoyat . . . Mellyeth ez El Multy gywlesbe zertzeth az orzag Meg kyldetthe, pecheth alath, Mellyeth My koron az ty keg: Embere Eleo Ada, En Magam vetette(m) le az pechethet rola, az Karoly Lazlo vram Tyztartoiaval Sebestic(n) dealk az kekesy tiztartowal [i.h. 47]. 1664: A kékesi prédikátor felől ne feled- kezzék Kegyelmed [TML III, 65 Veér Judit férjéhez, Te- leki Mihályhoz].

kékesnyárlói a Kékesnyárló (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatult format cu sufixul -i al toponimului Kékesnyárló/Chichişa; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kékesnyárló. 1. Kékesnyárlóhoz tartozó; care aparține de Kékesnyárló/Chichişa; zu Kékesnyárló gehörend. 1810: F. Kékes Nyállai Erdők [Hodor lev.].

2. Kékesnyárlón lakó; care locuiește la Kékesnyárló/Chichişa; in Kékesnyárló wohnend. 1716: eo Nsga Kékes Nyárlai Pál Alexa nevu' Jobbágyának az Szüle Attya [JHbK III/68. 22].

kékesesség kékesdarabontság; serviciul la dorobanți cu uniformă tivită cu albastru; Trabanten-Fußvolk in blauesäumter Uniform. 1667: oda vago(n) most Kékes Drabantságra az után meg jöven az Kékessegről senkit jobbáguil nem szolgált [LLt 69/5].

kékes-szürke de culoare cenușie-albăstrui, cenușiu-albăstrui, porumb; bläulichgrau. 1843: vékony kékes szürke szőrű Tulkai [K; KLev.].

kékeszürkés gri-albăstrui; bläulich fahlgrau. 1788: Két embernek valo kékes szürkés fejer fonallal két nyüstbe szótt Derekáj felső tók [Mv; TSb 47].

kékesülés kékség; învinețire; Bläue. 1748: Azon meg verés volt e oljan keptelen valo a meljből halál következhetet volna, ha volt mitsoda formájú Sebeket, kékesülést vagy Jelt Látot a Testén a Tanu Kukulj nevű Czigany(na)k [Dob.; Ks 4. 11 vk].

kékfejer kb. hamvasfehér; alb-albăstrui; bläulich-weiß, weißlichschgrau. 1656: Az Istalloban hat szeke-res lo, harma szürke harma kek fejer, egyik(ne)k az szürkenek festett az farka [Dob.; Mk Inv. 7].

Sem az MPászt, sem Bartha, MSzinn. nem szótároz ilyen színnevet.

kékfejtő fir de bumbac de culoare albastră; blauer Baumwollfaden. 1668: Egy kek fejtovel szot vankos hej [Mk Kapi György inv. 9]. 1682: Attam egy giapottas len uaszon abroszt, kek fejtóuel azon rosakra uarrottat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1716 u./1770 k.: Szász Mihályné adott az éneklő székere egy szála-vászon kék fejtóuel szótt és varrott hosszu kendot [Ördögös-füzes SzD; SzConscr. 190]. 1829: Kék Fejtő maradtott volt 4 font 2 Loth [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kékfestékű vopsit in albastru, de culoare albastră; blaugefärbt; 1747: a Tisztarto uram mostani lako Házában találunk . . . Kék festékű párkányos és rostélyos Tekátskát [Szpring AF; JHb XXV/88. 3]. 1797: Egy kék festékű Théka Zárosotl^a [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7. — ^aBenne 19 címszerűen felsorolt könyv és más tárgyak]. 1819: egy kék festékű Kaszten egy Záros és kotsos kihuzojával [Baca SzD; TSb 6].

kékforma-szörű kékes szörű; cu părul alb-albăstrui; weißhaarig mit bläulichem Schimmer. 1769: Haza jövek látek a Pajtába egy kék forma szörű (: amint emlékezem :) Harmad fűre menő Ünő Tinot meg kötve [Mezőmadaras MT; BK].

kékgyalog 1. kékposztó-ruhás fejedelmi gyalogos; infanterist/dorobanț cu uniformă tivită cu albastru; fürstlicher Infanterist in blauesäumter Uniform. 1625: Az Vrnk eo felge kek Gialogj keözzwl Zakadot Janos harmad magaval leve(n) vghian Drabantokkal, az kassaj penz vereők mellet, es Kassa fele keserven az vrünk eo felge penzet . . . attam nekik^a [Kv; Szám. 16/XXXIV. 23. — ^aKöv. a fels.]. 1653: A fejedelem maga is egykorban bémene a városba a kék gyalogokkal, és egy házhoz letelepedék [ETA I, 107 Nsz]. 1662: Nagyszombatot bal kézre hagyván, a Fehérhegy alatt Szomolyán vára alatt jártatván tábort, ott egynehány nap alatt tábort megnyugtatta vala, mig a Fehérhegy útjáról a sok útálló pus-kás tolvajok elkergettetvén, az utak együtt is, másutt is feles muskatérosokkal s kék gyalogokkal általállattatnának [SKr 255].

2. a fejedelem kékesdarabont-hada; oastea dorobanților cu uniformă tivită cu albastru; fürstliches Trabantenheer in blauesäumter Uniform. 1653: Egykor csak hallók, hogy Imrefi János ott veszett vala^a — egy szikkanó sárba esett, és ott ölték meg; a kék gyalog mind oda vesze [ETA I, 105 Nsz. — ^aA szebeni csatában] | Összekapnak^a ugyan és a magyar és tatár harcol valamit, de imitt a kék gyalog hamar elveré őket [i. h. 110 Nsz. — ^a1612-ben Báthori Gábor fej. hadai Fejer Mihály és Géczy András seregével].

Szk: udvari ~. 1643: Nemzetes Nagy Pal Ura(m) az my Keglmes Urunk(na)k fejedelmünk(ne)k az Tekintetes es Nag(ysa)gos Rakocy Geörginek eo Naganak 20. Uduarj Kék gyaloginak feő Kapytannia, Karansebesi es Lugosi Bán [Déva H; JHb 53/p].

kék-hamuszörű kb. világos hamvaskék szörű; porumbiu la păr, cu părul porumbiu; mit aschfahlen Haaren, aschfahlhaarig. 1632: Komanai Uduarház . . . Paytak. Az Paitas kertben eöregh Eökeör uagio(n) No 17. Tarczia ezekben N 4. Barna N 7 Kék hamu zeörw N 1. Szöke N 1 Veres reöth N 2 [UC 14/38 Kománai Urb. 30]. — A jel-re l. MPászt 445 kékes al.

kékít kékre ver; a învineți în bătaie; în blau prügeln. 1759: edj darab hasáb fával ujjanyira meg verte taglotta és Testét kékítette [Msz; VK]. 1762: Serbán nevű Jobbágy Kotsissa . . . meg támotta, halálra verte, taglotta, testét kékítetté, karját el rontotta | mind ketten meg támozták Foldre le ütven ottan verték, Sebhatték, testét kékítették, vérét kiontották [Msz; Ks 67. 48. 91].

kékítő ? Hm. 1755: A Kékítő Kútan feyül [Somlyó Sz; EHA].

A hn-beli jező alkalmasint a mosást befejező kékítés munkamozzanatára von. szemléletet rögzíthet.

kékítő-papiros ? 1863: 2 levél kékítő papiros 16 xr | 1 arkos Kékítő Papiros 5 xr [Kv; SLt Vegyes perir.].

kékkáposzta vöröskáposzta; varză roșie; Rot/Blaukohl/kraut. 1585: 11 Janua: Fozette(m) Ebedre kek kapoztat tehen hussal d. 8 | Tehen húst hozattam főzny d. 5. Kek kapoztat d. 3 Mezet hozza d. 4 [Kv; Szám. 3/XXII. 55, 71] | feier sos kapoztat . . . d. 3. kek kapoztat . . . d. 25 [Kv; i. h. 3/XVIII. 29b Gellien Imre sp kezével].

1590: Elseo Tal etek volt kek kaposztas hústh . . . Kek Capoztat p(ro) d. 3 [Kv; i.h. 4/XX. 38 Hooz Lőrinc sp reg.]. 1621: kezitettem Ebedre Kek kaposztahoz Tehenhust . . . /18 Kek kaposztat d 7 [Kv; i.h. 15b/X. 26]. 1650: Fözettem kek kaposztual Tehen hust Lib. 20 [Kv; i.h. 26/VI. 420]. 1679: Másik veteményes kert . . . 23 táblara vagy(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta kek kaposzta, veres Czekla, tárkony [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

kékkáposzta-mag vöröskáposzta-mag; sáminjã de varzá rosie; Rotkohlsamen. 1656: Ezen rekeszben vagy(n) sacczkoval kek kaposzta magh [UF II, 155]. 1724: im most kékkáposzta magotis küldöttem [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből].

kékkáposzta-palántamag vöröskáposzta-palánta-mag; sáminjã (de rãsad) de varzá rosie; Rotkohl-Pflanzlingssamen. 1656: Íttem vagy(n) ezen fogason 4 rendbeli sacczok . . . kek kaposzta plant magh egí õszve marokkal [UF II, 154].

kékkáposztás vöröskáposztás; cu varzá rosie; mit Rotkohl. 1590: Elseo Tal etek volt kek kaposztas hústh [Kv; Szám. 4/XX. 38 Hooz Lőrinc sp kezével]. 1598: Kek kaposztass hwss [Kv; i.h. 7/XVIII. 77 Masass Tamás sp kezével].

kékkõ rézgálic; piatrã-vinãtã, sulfat de cupru hidratat; Kupfervitriol. 1558 k.: Az lazuriomoth Igy chinald: Wegy kenesõth 2 rezth, ken koueth 3 rezth, salarmonia(c)o(th) 8 rezth, es ted egy Mazos korsoban es egessd meg lassu twzon es Nagiobich meg az twzeth; annak vtanna chinald vgy, Minth az chinobriomoth es lach ky Jony belolle egy kek koueth, es te talalz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383]. 1743: Gyurkának ki tudrosadván a Lova, annak orvaslãsara kek kõre adtam 4^a [MúzBeth. — ^aDénárt]. 1798: 12 lõth kek kõ 12 xr. 4 loth Romai Gãlitz kõ 4 xr [Dãva H; Ks 73. 74. VII. 13 1/4]. 1807: Egy Scatulyaba fejlér gãlitzkõ Egy pappirosba egy tsoom kek kõ [Kõrtvãlyfãja MT; LLt]. 1825: hus kékkõ bũdõskõ 24 xr [Kv; Pk 5]. 1827: néki innya kellett vagy kek kõvet, vagy festéket mellyel katrinztãt szoktak festeni [Kv; KLev.]. 1843: A K. Monostori Papiros Gyár . . . által adatik a Haszon bẽrlõ Urnak kékkõ hõt, és fél Loth [KmU Lev. 2].

kékkrumpli kek burgonya/pityõkafajta; soi de cartofi cu coajã vinãtã; Blaukartoffel. 1853: 4 veka kek krumpelit küldeni el ne mulasd [Kv; Pk 6].

kéklazur ? lazurkek, világoskék; albastru deschis, azuriu; lasurhell/blau. 1629: Egy vãlban uãgott kek Lazur poszto mente tafotãual bellett. ér. tt f. 16 [Kv; RDL I. 143]. 1645: Egy kek Lazur Czpragh körül Galannal prmezett [LLt Fasc. 125].

A jel-re I. Bartha, MSzina. 76 lazurkek al.

kékliliom kek nõszirrom; Iris germanica; stijnjel; Schwertlilie. Szk: ~ vize kékliliom főzete. 1679: Kek Liliom vize nro I. Fejér Liliom 2dik vize nro I 3dik vize nro I [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

kékmutatás súlyos testi sértés véraláfutásos helyének felmutatásával való bizonyítás és bírsága; arãtareã vinãtãilor ca dovadã a leziunilor corporale grave suferite și amenda lor; Beweis und Strafgeld für eine schwere körperliche Verletzung durch Vorzeigen der blutunterlaufenen Stelle. 1590: Ver mutatas egj forint, az tiztar-toie, az kek mutatass az birake [Km; GyU 13] | Birsagh zedessel vgi eltek pecheth ne(m) beochywiles fl. 1, kek mutatas d. 40 [Mákõ K; GyU 27]. 1652: Az Verbirsag' f. 1. a' Biroje ha az Ur dolga(n) nem esik, Kek mutatas den. 66. azis a' Biroje a' falub(an) . . . Az Bika birsag' f. 3 harmada az Biroje az ket resze a Tiszteke^a [Szászfenes K; GyU 122. — ^aSzãzlõnãn (K) is ugyanilyen a bũntetés (GyU 124)]. 1666: Verbirsag és kékmutatás itt is az szerint mint az több falukon [Darõc K; NNyv 479].

A súlyos testi sértés esetében a bántalmazott a bíróság előtt megmutatta a verés megkékült helyét; ha aztán a verés a vádlottra bizonyult, a kékmutatás bírságát fizette [EM XLV, 32; NNyv 479–80]. Vö. a kékbírság címszóval.

kékpityõka kékkrumpli; cartofi cu coajã vinãtã; Blaukartoffel. 1853: el ne mulasd bár 2, 3 kek pityõkát Lajoséknak magnak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra].

kékposztó postav albastru; Blaustoff/tuch. 1697: Ezen boltb(an) Egj tabori Sãtor Kék posztobol csinãlt párna sãkb(an) Egj puszta derekaly [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 8]. 1706: Egy Csomocska diribdarab kek posto [LLt Fasc. 146]. 1745: Két darab kek posztó [Torda; TjKT II. 101]. 1796: egy Lajbli kek posto [Esztelnek Hsz; HSzjP]. 1806: (Vásárolt) 3 3/4 Sing kek posztót 18. 45 [Mv; Ks 34. VII gr. Kornis Gãspãr kezével]. 1866: Pique Barchet . . . Kek Poszto Bagazia . . . Damisz zãszlonak [Kv; Újf.].

Szk: ~ *fõrfibunda*. 1787: Egy viseltes kékposzto férfi Bunda Hf 6 Dr 12 [Mv; MvLev. Csizsãr Gyõrgy hagy. 7] * ~ *fõrfilãjbi*. 1787: Egy viseltes kek poszto férfi Lãjblji . . . Dr 6 [Mv; i.h. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] * ~ *mente*. 1790: Egy rokãs Asz(szo)ny Embernek valo kek Poszto Mente [Mv; i.h. Kis Ferenc ács hagy. 4] * ~ *mundlisãr*. 1768: Ègj kek poszto Mundlisãr [EMLt kãzimunkãk között] * ~ *nadrãg*. 1787: Egy viseltes kek poszto nadrãg Dr 30 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. 1822: Pokol János kek poszto nadrãgban és csizmãban, fekete fũrtõs gubãban szõkõtt meg [DLT 758 nyomt. kl] * ~ *reklji*. 1850: Szãsz Péter udvari kotsis halálãval maradtott portekãi szãmbavevãse: kocsis guba, bõr kozsokja — bõr mellãnye — kek poszto rekljje [Algyõgy H; Born. F. II] * *egyszer vãnyolt* ~. 1690: nemes, vitãzlõ Szãva Péter ebessalvi udvarbãrãnk administrãlt Fogarasban udvarunk szũkségãre berkegyapjũból csinãlt egyszervãnyolt kek posztót [Ebesfva; AÙt 584]. 1726: egyszer vãnyolt kek poszto uinãe 4 [Gõrgeny MT; Born. G. VII. 23] * *francia* ~ *fõrfimente*. 1787: Egy fekete Bãrãny bõrrel prmezett Frantzia kek Poszto viseltes Fõrfi mente [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 8] * *kãtszer vãnyolt* ~. 1732: Mãsfél szing kãczer Vãnyolt kek poszto darabocska [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.].

Sz. 1570: Eok Lattak hogy Anyyera verbe volt hogy Minden teste vgy volt Mint egy kek poszto, hogy az wyat Leh Nem Tehette az testen hwl ep volt volna [Kv; TjK III/2. 110]. 1597: Chato Ambrũsne Sophia vallia . . . bi-

zony az zeginy gyermekeket keoteozte az Apam az Agas-hoz, immar negied napja hogi ot senywednek Zegenyek mind el kekewltek zegenyek mint az kek pozto sem ewlhetnek sem alhatnak az keotelis el be sewlledet wala az kariokba [Kv; TJK VI/1. 39–40]. 1794: én lévén kenője, Gyogyitoja, láttam olyan kék volt mind szintén a kék poszto [Eresztevény Hsz; HSzJP István Demeterne (60) vall.].

kékposztóju kékposztóból készült; de/din postav albastru; aus blauem Stoff/Tuch (verfertigt). 1806: Bek Mihály, Stíriai Márburgi 24 esztendő . . . visel kék posztóju aranyal varrott módi Sűveget [DLt 598 nyomt. kl].

kékposztós kékposztóból való; de/din postav albastru; aus blauem Tuch. 1681: Nyereg alá valo Nemez Nro 4 (: Első veres bársonyos. 2dik zöld posztos. 3dik Kék posztos, három skofiumos virágh rajta. 4dik szerderjes posztos :) [EMlt].

kékróka apró sarkiróka; Alopex lagopus; vulpe polará; Blaufuchs. 1820: Egy Lengyel bunda Paplenből két rokával premezve 1 [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.]. 1823: Kotzkás Merino ujj Bunda kék Rókával és tarka prém bélessel [LLt Csáky-per 601. L. 1].

A kékróka itt az ezüstróka — az észak-amerikai vörösróka (Vulpes fulva) egyik színváltozata is lehet.

kékrókabőr ezüstróka-prém/szőrme; blană de vulpe polará/albastră; Blaufuchspelz. 1850: Egy megyszin bársony kalpag, kék róka bőrrrel [Mv; DE 2].

kékség véraláfutás; vinătaie, echimoză; Blutunterlaufung. 1729: ā Feleségit ā Kis Mihálnál lévő Katona igen keménjen meg verte magam is láttam ā kékségeket ā Testin [Sövényfa KK; Tsb 51]. 1756 k.: Bányák és Stompok körül verekedők, vérengzők kékségért négy forintat, vérontásért pedig 12 forintot birságot fizessenek [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. 1763: az . . . Udvari Birot . . . annyira sebhette hogy . . . annak bélyegét, és kékségét hosszas ideig viselte [Dés; DLt Liber Inventationis]. 1771: Török Szóts Mihalyne panáslá e nékem (!) hogy mint támadta meg Josef nevu fia és a karját is meg mutatta hogy mi képpen szorongatta karját, láttam is a kékséget a karján [Dés; DLt 421. 42a Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.]. 1774: az karjai mint kékek voltak az Exponensnének Laszlo Jutkának . . . Mast is még lathatni dagadását s kékségit az is igaz hogy az verés után mint betegeskedik az Verés mián [Szökefva KK; Ks 66. 45. 17c]. 1794: őket is meg-verte a ' Szolga Biro, 's mutatta is verettetésének jelét; annakutánna maga Hajda és Felesége is mutatták testeken a ' kékséget, 's láttam mely erőssen meg-verettetenek [Ne; DobLev. IV/728. 3a Parkán Latziné Pitzi Ilonka (26) zs vall.].

kékszin albastru, culoare albastră; blaufarbig. 1748: Szerderjes Szin viragos, aranyos, ágy eleib(e) valo supellát Más kék Szin hasonlo Supellát [Ks XXVIII. 5. 8].

kékszinű albastru. de culoare albastră; blaufarbig. 1795: visel egy rongyos kék szinu apro fejár gombos kur-

ta Jánkerlit [DLt nyomt. kl]. 1845: egy darabotska Muszuj kék Szinü [Dés; DLt 1388].

kékszöke kékesfehér; alb-albástrui; bläulichweiß. 1656: Vagyo(n) . . . Meddeő tehen Nro. 7. 1. Fejer babos. 2. Fejer szöke, 3. kék szöke. 4. fekete barna [Dob.; Mk Inv. 12]. 1681: Mogha Tivadar eökre 7. égyik egy kormos buta 2 égy kék szöke hegyes [Mílván K; RLt 1]. 1694: két ökröm egy Röt és egy mas kék szöke gonoszul az Jarmom nélkül el veszet [Dés; Jk].

Az MPászt 445–6 marhára von. szinneként értelmezés nélkül közöl a címszóval kapcsolatos utalásokat.

Szk: ~ *tehen*. 1693: A Relictanak Dossaban adtunk egy borjas kek szöke Tehenet meg becsülven ad fl. Ung. 16//50 [Ne; DobLev. I/13] * ~ *tinó*. 1689: vótt volt egy kék szöke Buta Tinot [Dés; Jk].

kékszőrű 1. kékszőrű szőrű; cu părul porumb/ceuşiu-albástrui, porumbiu la păr; bläulich/blaugrauhhaarig. 1593: Orban Gergely enis peoresse lezek Pathkos Janosnak Chiki zenth giorgion ahol enneke(m) hazom wagon egy Tanorokomtől wezte(m) el egy lowamot ky kek zeöre wala [UszT]. 1599: A(ctor) Zabo Ferencz Sikei Lo feő p(ro)ponit . . . Az en battia(m) Zabo Pal, kiwel egy woltam mi(n)j apawal aniawal, weott wolt zolgalattiaawal egy gyermek lowat negyed feöre kelot egy kek zeörwth, ott maratt azis nala [i.h. 15/188]. 1752: Várzán Páskujnak . . . marhák és lovak is kulomb kulomb félek fordultanak meg kezín s udvarán, ki szöke ki Barna, ki kék szörű, ki szürke, ki sárگا, ki pej, ki barna szörű Lovak [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.].

Szk: ~ *kanca*. 1625: egi kek szeörö kanczamat ugirattak (!) az karoban, kj miat meg holt [UszT 151] * ~ *ló*. 1617: Az nehay Mako georgy kuldeoth volt be Egy kek zeorw lovat [HSzj 171].

2. kékesfehér szőrű; cu părul alb-albástrui; weißhaarig mit bläulichem Schimmer. 1695: Tudok egy ünő tinót kék szörüt idegen marhat hogy itt vagyon Fenesi Mihalyal [Kökös Hsz; MvRKLev.]. 1711: Láttam egy kék Szarvas Tehenet . . . Tudom hogy azon Szarvas Tehennek a borját egi kék Szörüt [Gyergyóújfalu; WLt Andreas Kovács (40) pp vall.]. 1719: (Az) ökrök kék szörű fenn álló Szarvu [Kisfalud MT; Berz. 2. 41/119]. 1754: a Béres ökrök ketteje Fako, ā más kettő pediglen Kék szörűek [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. 1761: (Az) ökrekk között egy pár . . . mind kettő kik szörű, fel álló szarvu | (A) beres ökrök edgyike Szilaj névű, kik szörű [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1805: (A tinók egyike) kék szörű, fel-álló kukuri fejár Szarvu [DLt nyomt. kl]. 1808: Ökrök. A két Rudas 8. esztendőök kék szörűek [Egeres K; Ks 89].

Szk: ~ *bika*. 1806: Egy kék szörű Bika [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.] * ~ *marha*. 1758: fel fogván egi kik szörű harmad füvén járo bitang Marhat [Szentháromság MT; Berz. 1. 10/36] * ~ *ökr*. 1711: Ujfalvi Pál Gyjörgj Péternél vagion egi kék Szörű ökr [Gyergyóújfalu; WLt Martinus Czirják (26) pp vall.]. 1735: az J; az Exponensnek eö kglmek egi kék szörű ökrét meg szurta s meg sebhette [Dés; Jk 176b]. 1767: Kik szörű Hegyes nevű ökrét által hajtotta [Tarcsafva U; Pf] * ~ *tehen*. 1739: fen álló szarvű, kék szörű Te-

hének az Tinaja [Torda; TJKT I. 165]. 1755: Őt eszt(en-dős) Kik szörü, kis ded szarvu ... Tehen [Batiz H; BK sub. nr. 1020 Naláczi conscr.]. 1775: I két Szöröz tehén Rf 5 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. 1793: Egy három esztendős kék szörü Tehén meddó [Bodola Hsz; BLt 2] * ~ *tehenke*. 1793: Egy két esztendős kék szörü Tehenke [uo.; i.h.] * ~ *tinó*. 1754: egy harmad fure menő kék szörü Tino [Kajla (BN) körny.; WassLt] * ~ *tulok*. 1711: én is tartottam egy Telen, egy kék szörü szarvas ötdőfü Tulykot [Remete Cs; WLt St. Siklodi (65) ppix vall.]. 1726: Fejerdén lako Varga Ferentz találvan most a vásárban) egy kik szörü széles szarvu negyedfü tulokra ... azon marhát bé tartatta vala [Kv; TJK XV/6. 39] * ~ *ünőborjú*. 1761: Kik szörü .. két Esztendős Ünő bornyu [Branyicska H; JHb XXXV/39. 18]. 1785: Tavallyi kék Szörü Ünő bornyu I [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns kezével] * ~ *ünőtinó*. 1805: Egy kék szörü ünő Tinó hegyes fenn álló Szarvú [DLt nyomt. kl].

kékszurke hamvaskék; cenuşiu-albăstrui, porumb, porumbiu; blaugrau. 1647: az Buzai^a hatarról lopua uezset vala el két fiatalj eökreö (!) egyik sarga es az másik kek szurke, fen allo szarvuak [Kv; TJK VIII/4. 237. — ^aSzD].

kékviola kerti viola; Matthiola incana; micsandră; Garten/Winterleukoje. 1813: Vagyon egy . üveges virágház ... Ezen Házban a' következendő virágok ... vagynak: Sárگا violák Tizen kilentz Cseréppel Kék viola 2 cserép [Koronka MT; Told. 18. — ^aFels-ből kielmelve].

kel ige I. jut (vhová); a ajunge; gelangen/raten. 1568: Varadon az Biro eleiben kelenk es teoruin zerint az marhaua egy arant megh oztozank [Egeres K; BesztLt 50 Michael Fazokas Judex primarius in egeres a sv-i király-berőhoz]. 1584: soha nem hitte hogy chak lo wenny keölttem volna, hanem ynkab(b) kemsege [BáthoryErd-Lev. 140]. 1595: Mikoron annak vtanna Az Alparety Malomba keölttem volna, 1595-ben keöltőttém eggiemasra illienkeppen^a [Kv; Szám. 6/XV. 24. — ^aKöv. a részl.]. 1606: Mikor Sigher Janosnak kele az Marton Janos iozaga ez feöldis akkor keölt vala ki Marton Janos kezebeöl [Uszt 19/25 Michael Elekes de Kwsmeod (50) lib. vall.]. 1614: Szegedy Janos Kezdebeöl kele kezöink-be [Szentgyörgy Cs; UszLt VI/56. 417]. 1617: Tudo(m) hogj megh Gyermek korabais Kocza Tamas, Becz Pal Joba(gia) vala, nem Adomany onnat kelenek az fiau, Jakab, es Janos es Peter, szeretszegben^a [BLt 3 Peter Deak de szentgeorgy Vice Cop(ilaneus) Sed(jum) Sic(uliculi-um) Csik Gergio et Kazon (70) vall. — ^aCs]. 1630: Gal Mihaly Erczeben^a takek, onnat kele oztan Szabedra^b ugj keölt Eözue az Bozedi^c Ferencz Anniaval [Mv; MvLt 290. 211b. — ^{a-c}MT].

Szk: *ennyiben* ~ *nek* ennyire jutnak. 1662: hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki, Isten cselekedtetü velek, kinek kegyelmességéből orvoslására is inkább reá érkezhettünk, mert ha ennyiben költünk, minékünk is félre kell minden respectusokat tennünk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kerül; a ajunge; gelangen. 1570: Trombitas Boldy-zar ... vallya hogy Latot Trombitas Demeteren zep

varrot Ingeket Es Bokretat kezkenoet de eo Nem Twgya honnat keolt hozza [Kv; TJK III/2. 22]. 1590: Az my neszi az Jobbagia feölde dolgath Akkor pedig mikor en azt megh vettem, nem eö Jobbagia volth, hane(m) az vtan keölth az eö birodalmaba(n) [UszT]. 1600: En hogy rea emlekezem mindenkor Bartaek eöreöksiginek tuta(m)^a, hane(m) az vta(n) hogy iobbagsagba(n) kwl-tünk Barta Gergely io akarathia zerenth el dirinchelte batiamnak Oswat Matthiasnak, minth eo magaeth [i.h. 15/89 Jacobus Oswat de eadem Bethlenfalwa (42) vall. — ^aA telket] | Ez niaro(n) huzon negj eztendeje vagio(n) hogy en Betlenfalwara keölttem lakoul [i.h. 15/90 Anna Consors Benedicti Peter Libertini de Betlenfalwa (75) vall.]. 1711: Tudom hogy Szárhegyi Sajko Miklosnál volt egy Fejér Szörü kancza mikeppen költ hozza nem tudom [Gyszm; WLt Fr. Nagi (30) pp vall.]. 1773 k.: Mely földek még az édes Apám György Mihály idejében idegen ágra költök volt azért, hogy szegénysége miatt nem mivelhette [Gyszm.; LLt 69/12].

Szk: *annyira* ~ *a* *dolog*. 1762: a minapiban a cár és cárné között valami collisio esett a religió felett, mivel a cár csak superficialis görög vallású volt. A *dolog* annyira költ abból, hogy a cár dethronizáltatván ad perpetuos carceres condemnáltott [RetE 143] * *arra* ~ *a* *dolog*. 1653: megbizonyosul ha arra kel az *dolog* [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. 1662: a főemberekkel kapitány úr nagy jó reménységgel volnának, hogy a római császár öfelsége hamar való nap a várat meg főgná derekasan segíteni, és ha a *dolog* szinte arra kelne is, valami élés a várban volna [SKr 586] * *hatodfüvüre* ~. 1754: (Az) ökrökis a bé állandó s következendő Tavaszszal kelnek hatad füvüekre [TGsz] * *kérdöre* ~ ? kikérdezésre kerül vki. 1570: Mykor . az kérdere keolték volna, Az Thanach vgy itely hogi chyak eok ketten Kwthy Antal eskedylenek Rea [Kv; TJK III/2. 105] * *kezebe* ~ *vkinek* (a jószág) vkinek a tulajdonába kerül. 1570: Borbely ferencz vallia hogy, Az feold . az eo Attyoke volt, Es az eo Attyoktvl keolt volt az Kaczkan Janos kezebe [Kv; TJK III/2. 116]. 1606: mely heleth aztis ugia(n) Nagy Bernath irtatta uala megh var szamara, es az uthan kele Szekele Moyses vra(m) kezesben [UszT 18/11]. 1619: mikor egy muzulmán császár lélesen, mindjárt egyszerűs mind kezebe kél az egész muzulmán birodalom [BTN² 356]. 1711: 2 Tulkot Sz: Miklosi Kémenes Imrehnek adott volt; de onnatis az után el hajtották vnt es költék á Keresztes Janos kezibe [Alfalu Cs; WLt Andreas Sándor (45) jb vall.] * *kezehez* ~ *vkinek*. 1569: toth Janos byrya volt mynd ez egyz totok Jozagot de bernald balas kezyhez mynt keolt Nem twgya [Kr; BálLt 78]. 1633: Fejedelem bira Meszeö Sziluastr^a az uta(n) Bornemizza Janos kezehez kele [Domb K; JHbK XXXIX/21. — ^aK]. 1636: Nagy Balintnak ualá egy usti Nytrai Márthon kezehez kéle az ust [Mv; MvLt 290. 63b] * *kézről-kézre* ~ *a* *szolgálat*. 1653/1658: Vhunyadi varosomb(an) lako szakacsom Gergely mester, immar regtül fogva melto(sa)gos elein(kne)k jambor s hű szolgajok volt, söt ugjan ... kézrül kéze költ szolgálatya [VhU 227 Nic. Zolyomi okl. Nagykerékiből] * *külön* ~ külön válik. 1636: külön költtem az apamtól [Szu; Pf] * *perbe* ~ *egymással*. 1633: ez az Felej Gasparne es Koczis Jonasne egy nehani uttal veszekedenek egy mas keözött, es ugia(n) perbenis keolték vala egimással [Mv; MvLt 290. 138b/2] * *prédára* ~ elprédálódik. 1675: szeghiny Ar-

van maradt kised Erdélyi Andras nevü Atyamfiank . minden jouacsay praedara költenek az sok kezzen valo meg fordulasa(nak) miatta [RLT 1]. 1752: ami Vas réz onn és egyéb . eszközököt futva bévített Szebenbe be vit, a' mi kün maradt prédára költ [Beszt.; Told. 37/44] * *processzusbá* ~ perre/törvényre kerül (a dolog). 1738: Processus(an) kelvén, finale Deliberatum obtineált Néhai Agjó Ferencz akkori Felesége Szabó Maria [Dés; Jk 496b-7] * *szárnyaira* ~. 1839: Nagy András a' fiát Ferentzet, fel nevelvén mesterségre adja — a' mint hogy Timárságra is adta, s mind addig mig szárnyaira költ [Érkávás Sz; Borb. II Nemes Buttyán János (60) vall.] * *szégyenbe* ~. 1574: Ersebet oszvald kocachne azt vallia . hogan Mytwl fogva eo Margitot esmerte Jo hirben Newben volt, hanc(m) Mytwl fogva ez Istvannal Esmerkedet az myat keolt szok Rea valo zoban zegenben^a (igy!) [Kv; TJK III/3. 382. — ^aOlv.: szégyenben] * *szénára* ~. 1737: az juhok az miota Szenara költék már meg ettek vagj 6 Szeker Szenat [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péternéhez] * *szóba* ~ → *szégyenbe* ~ * *törvénybe* ~. 1570: mykor Teorwenbe keolték volna masodnap az biro heted Magokal valo hytet hagy nekyk hogy Rea eskedienek [Kv; TJK III/2. 104-5] * *törvényre* ~. 1591: Mikoron annak utanna teoruenre keolték volna, az Annia, az Istennek zent halalara kert engemet hagi le czendeziczk ez dologt [Kv; TJK V/1. 133-4] * *törvényül* ~. 1619: Most Erdélyben hogan törvényül költ az egész ország nemessége között, hogy azoknek úgy faluja elpusztult, csakhogy megszálják az emberek, ki hat eszendeig, ki kevesebbig, ki többig igirt szabadságot az szegénységnek, azmeddig azok is épülhetnek [BTN² 234-5] * *uzusba* ~. 1597: (A bírónak) rendeltének ew kegmek mostan zaz forint segiteseget . Mindazaltal ew kegmek nem akaryak hogy ez vzsba kellien az keowetkezendeo Birak vrainval, hanc(m) ew kegmek magok arbitriumaban akariak megh tartany [Kv; TanJk I/1. 291] * *vki jobbjósága alá* ~. 1676: Szász Mihaly Fiaival edgyüt . minek előtte oe kegyelmek^a Jobbagysága alá költék volna Samai Peter Uramat szolgaltak [Mezőbánd MT; MbK. — ^aNéhai Kovacz Ferencék] * *vki tutelája/tutorsága alá* ~ vki gyámsága alá kerül. 1584: az vra(m) Az Nagy-Barat Istvan Tütelaia Ala kele [Kv; TJK IV/1. 379]. 1643: az Aruak osztan minden Jouokkal Rosas Istua(n) Uram Tutorságha ala költenek [Kv; SLT FG. 7].

Sz: a dolognak a derekára ~. 1614: Azkinek bizony mi is igen örülünk vala azt gondolván, hogy igen jól jártunk, de ha az dolognak az derekára kelénk, há látuk hát, csak szemfényvesztés volt az mi akkori tisztességünk [BTN² 69] * *veszett neve* ~ *vminek*. 1730: a mikor a kereszt el veszett, vagj veszett neve költ járté abban az uttzában az Aszszony Josika Anna Aszszony vagy nem? [Torda; MvRKLev.].

3. keletkezik, származik; a proveni; entstehen, stamnen. 1610: megh tudnok azert ezt mondani hul keolt, tudgiu hagi nem mezeol valo [Dés; DLt 321]. 1717: az kitől érttettem(m), hogy költ az az hir, éppen csak ram valo haragjából hallom hogy besteleniteni akarna [Kv; Ks 96 Bíró Mojses lev.]. 1782: (A curia) épületre valo fái a' Küüllővári Dominiumhoz tartozo Erdőkből költenek [Dombó KK; JHb XIX/22. 17]. 1805: ugy tanállya ezen közonséges Törvény szék, hogy azon osztály Levél tsak

az Alperesek elei között kelvén, tsak azokra, és azok-(na)k egyenes Maradékaira nézve vagyon kötelező ereje [DobLev. IV/887. 3a].

4. időbeli von. szk-ban; in constructio temporale; in temporalen Wortkonstruktionen: *éjszakára* ~ *ve* éjszakára érve, mire éjszaka lett; pe cind s-a lásat noaptea, pe cind s-a innoptat; als es Nacht wurde/die Nacht einbrach. 1662: Maurer Mihály . . egy faluban meg szállott, ahol éjszakára kelve az házban magát csak egyedül hagyatni parancsolván, otthon éjszaka csak nagy puskaroppanás leszen, reátörvén szolgálai az ajtót, ágyában holt-elevenen találtatik, s azonnal illy nagy boldogtalann ki is múlik [SKr 276]. 1736: az I késő estvének idejénn, ejttzakára kelve, az Édes Annya háza ajtajára pöröllyel ment, vervénn az ajtót, káromkodván sok féle képpenn [Dés; Jk 206a]. 1771: Eczakara kelvén a dolog

lefejttem de mint most ugy nem alluttam egy cseppe is [Dés; DLt 321 33a] * *estére* ~ *ve* estét érve, mire este lett; pe cind s-a inserat, pe cind s-a lásat seara; als es Abend wurde/Abend einbrach. 1792: Báboni Bodis Márton estvére kelve a' N. Almási Fogadoba bé ménvén, a' holott jelen vala . Csokoly Thogyeris, egyben veszének ketten mint ittás értetlen emberek [Nagyalmás K; Somb. I]. 1801: estvére kelve az üdő maga az Béres Biro fia Vaszilika kérkedezet nékem, hogy az kortsmárost ugyan állattýára meg verték ök Apostol s más Béressel [Kajántó K; FiscLt] * *harmadnapra* ~ *ve* harmadnapra ébredve; trezindu-se a treia zi; am dritten Tag aufgewacht. 1842: harmad napra kelve mentem Valasz utra [K; KLev.] * *hétfőre* ~ *ve* hétfőt érve, hétfőre virradva; trezindu-se luni dimineața; am Montag morgen erwachend. 1778: Másnap Hétfüre kelve Tekébe a vásárra hajtotta hogy eladja a bárányt [Nagyida K; Told. 6] * *jó tavaszra* ~ *ve* mire jól kitavaszodott; pe cind s-a desprimăvărát bine; als es schon richtiger Frühling wurde. 1565: Király jó tavaszra kelve nagy szertelen indula [ETA I, 23 BS]. 1653: 1595 esztendőben Szinán bassa, jó tavaszra kelvén, hadait megindítá [i.h. 43 NSz] * *másnapra* ~ *ve* másnapra ébredve/virradva; trezindu-se a doua zi; am zweiten Tag erwachend. 1562: Másnapra kelvén csütörtökön esmét elvlogatának ugy mint két ezer népet, hogy Görgényre es Régen menjenek [i.h. 19 BS]. 1653: Más napra kelve azért elmenének, és a hol helyet mutatának nékiek, ott leszállának szegények [i.h. 64 NSz] * *másodnapra* ~ *ve* másodnapra ébredve; trezindu-se in ziua următoare; am folgenden Tag erwachend. 1639: másodnapra kelve(n) latok hagi sohonna(n) senki nem gazdalkodik [Kiskerek AF; JHb XXVI/16]. 1653: Másodnapra kelve menten érkezé a hir, hogy Gyulafi László megholt [ETA I, 99 NSz] * *ősze* ~ *ve* ősz érve; cu sosirea toamnei, apucind toamna; herbstend. 1631: De őszre kelve valóban jó vetni való idő jára [Kv; KvÉ 162 SB]. 1769: midon innet őszre kelven Bethlenbe visszahajtották a Csordát . . egy fako szörű Űno Tinoja el veszett a Csordából [Mezőmadaras MT; BK. Oltyan Vonye (41) zs vall.] * *péntek napra* ~ *ve* péntekre ébredve/virradva; trezindu-se vineri; am Freitag erwachend. 1562: Azután egy péntek napra kelve szállának Koronka mellé [ETA I, 19 BS] * *reggelre* ~ *ve* reggelre ébredve/virradva; trezindu-se dimineața; morgens/am Morgen erwachend. 1615/1616: En ozton haza menek es reggelre kelúe fel menek az Birohoz [Kv; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfaluinus, előbb kolozsi préd. vall.]

1844: Kis János . reggelre kelve Vasárnap el hívott Sinfalvára [Bágyon TA; KLev.] * *tavasza* ~ *ve* tavaszt érve, mire kitavaszkodott; pe cind s-a desprimávarat; bis es Frühling wurde. 1573: Zambo gergel azt vallia hogy Twgia azt hogy A Santa Imre Boryat teletette Tamas

Azwtan az Tawasra kelve panazolcodik volt Eoneky Tamas Illemmodon Im vgi Mond az Batia(m) felesége Santa Imrehne . az teletetest sem fizette meg [Kv; TJK III/3. 243a]. 1822: a' kőz kertet . végig Tavaszra kelve, jól és Emberül meg tsináltatom [Mv; Told. 23] * *tétre* ~ *ve* mire tél lett/tétre fordult az idő; pe cind s-a látsat iarna; bis es Winter wurde, winternd. 1560: thehre kelween szerzeodenk esmeg meg wele, hogy Thebbe my Nekewnk három szasz Sing keowet faraghyon [Gyf; BesztLt 11] * *újesztendőre* ~ *ve* újesztendőre ébredve/újesztendőt érve; pe cind a venit anul nou; zum neuen Jahr gelangend, das neue Jahr erreichend. 1657: Az újesztendőre kelve, urunk minden hadait hirtelen megindította [ETA I, 161 NSz] * *vmely esztendőre* ~ *ve* vmely esztendőre ébredve; pe cind a venit un anumit an; zu irgendeinem Jahr gelangend. 1658: Rhédei fejedelem is ad diem 8 januar 1658-k esztendőre kelve Medgyesre az országának gyűlést hirdete esmét [i.h. 166 NSz].

5. házasságra von. szk-ban; in constructiui referitoare la căsătorie; in Wortkonstruktionen bezüglich der Heirat: *együvé* ~ egybekel; a se căsătorii; sich vermählen. 1736: minek utana egigiüvé költék, öt Hétre Gyermeknek lött és kintelenítettének Ekklesiát követni [Dés; Jk] * *férjhez* ~ *férjhez* megy; a se mărita; jn heiraten. 1750: Én itt Sz. Györgyön születtem e világra, innét költem férjhez is [Sszgy; HSzjP Haelena Bakó Circumspecti Valentini Tanko de Illyefalva Civis Consors (64) vall.]. 1757: három Leányi közzül egyik költ volt Férjhez az Harko Familiában, nehai Nagy Harkó János Urhoz [Harasztkerék MT; VH] * *házastársul* ~ 'ua.; idem'. 1582: az legeny akinék Catalin hazas Tarsul keolt volt el Akarta hadny a' felesége Catalin [Kv; TJK IV/1. 42 Tazniztra ketőő Simon vall.] * *keszkenő alá* ~ 'ua.; idem'. 1604: Eztendeónkent, a' tutor huz forintho adgion az Aruanak ruhazattrá migh kezkenő alá kél [UszT 20/128] * *vkihez* ~ *vkihez* feleségül megy; a se mărita cu cineva; sie heiratet ihn. 1730: Nagy Almason mikor Szegény uramhoz költem Banyat se Stompokat nem tanaltam [Folt H; BK sub nr. 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.]. 1782: Minthogy Bencze Pálhoz költ volt férhez Mihály Kata — jobbágy emberhez —, az Mihály György jószágá nem illeti Bencze Mátyást, mint jobbágy embert. Illetti Mihály Katának az leányit minthogy szabad emberhez költék [Jenőfva Cs; RSzF 233].

6. kezd kibújni, sarjad; a rásári; sprießen, keimen. 1715: az Illyeni uton levő majorság földbe el vetett kölessét hogy bé vetették rettenetes zapor esső érte, melly miatt a földbe(er) verődven, felette ritkán költ [Sárkány F; UtI]. 1770: Az Zab aban az rozsz szántásban is igen szépen költ, és meg zöldült mivel a föld igen jo [Lecence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. 1788: A mi helységünkben Isten jovoltából a gabonák szépek a Török búzák jól kelnek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1795: En a vetemenyest regen el vegeztem . és már kelnek is [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1796: Széna tsináló a Csani határan már Istennek hálá kevés vagyon a Vetésnekis nagyb részét el végeztetem s

már szépenis kél [Koppánd TA; GyL. Csia Moses kezével]. 1814: (A zab) ritkán és szigorán kelvén igen gyarló zab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 38. 131]. 1857: Tavaszbuza . mostan kél [Nagynyulas K; TGsz].

7. *holddá* ~ *ve* kb. holdkeltekor; la răsăritul lunii; bei(m) Mondaufgang. 1584: Maros Gergely vallia ez Andras az eleót valo Napestig Mind a korchoma(n) volt oth lywt, vegre az Andras meg kerte ez Azont hazastaszul (!) az Attiatul Anniatul, es holda kelve megh Az Azonynak Attia Annia Inget gatiat(is) vit volt Andrasnak vgmint Immar veynek [Kv; TJK IV/1. 351]. 1653: Igi azert keseredet Ember zitkozodva(n) busulua(n), holda kelve egi ókrünk megh hala, azt niuzo(m) vala [SzJk 70].

8. indul; a porni; sich auf den Weg machen, aufbrechen. 1665: Ma itt nyugodván, holnap már zálakra kelek és vizen megyek egy darabig [TML III, 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — ^aRözsahegyén].

Szk: *új szerre* ~ [?] 1618: ezt az széna árát tegnappa tudta az csausz, hogy akkor tölt el ennek az szénának az napja, immár ezután új szerre kél [BTN^a 86] * *útra* ~ . 1582: Az wtra hogy keoltenek nem ment Wywarra^a hanem tartot Lonara^a Kendj Sandorhoz [Kv; Szám. 3/V 48 Lederer Márton sz kezével. — ^aSzúv-ra. ^bKendilóna Szúv felé menet útba esik].

9. *átv* ébred; a se trezi; aufwachen. 1662: Azt a keserves nagy jajt, hogy . . megszűnik minden örömek, és becűleteknek koronája földhöz ütődven, csúfságra s gyalázatra kelnek, a bűnök hozzák [SKr 697].

10. *rátámad* vkire; a sári cu gura la cineva; jn. angreifen, auf jn losfahren. 1847: (Varga Katalin) kemény fenyegetődzésekkel ellenem kelt, s azt mondotta, hogy mint a kisbíró, Dánts Juont lecsapta hivatalából, úgy engemet is lecsap [VKp 194].

11. Csak múlt idő egysz v. tbsz 3. sz-ben; numai la trecut la pers a 3-a sg. sau pl.; nur in Vergangenheit Ez u. Mz 3. Ps.: íratott, íródott; a fi scris; wurde geschrieben, (es) ist geschrieben worden. 1508: ez leuel kewlt koloswarth kedén, letare eleuth valo vosarnap eleuth [EM XXIX, 261 Cheh István kezével]. 1542: Ez leuel kelth Fogarasban Zenth Marthon nap vthan vasarnap I. 5. 4. 2. ezthendewben [Fog.; LevT I, 19]. 1546: Ez Lewel keelth az meg yrth, helyen. Es napon, Ezer Ewth zaaz negywen haath Ezthendeeben [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1557: ez leuel feir varot keult zent Demeter napian Anno do(mi)ni 1557 [Gyf; BesztLt 59 Zalanchi ianos kezével]. 1588: (A remissio) Iudex Ordinarius eleott keolt, kyth eo kegme nem hamissolhat [Somlyó Sz; Wlt]. 1692: Meszaros Istvan vram mutatata mi nekünk egy Definitiva Sententiat, mely költ Fejervarat 1573 Eszten(deob)en [Nagymeregőy K; JHbK XVIII/20]. 1712/1722: Hát aszt tudode bizonyosson hogy azon jószágokrol valo per foljta levelek, melljek Bánházi Pál idejében költének hogy meg voltanak [Torda; JHb XIV/6 vk]. 1799: Én első tekintettel a Nsgod keze írására réa ismervén, utoljára vevén eszre, hogy a Groffné Asszony Ó Nsga neve alatt költ 'a Levél [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap kezével]. 1851: mind asztot feszengetik Deák Gergelyek hogy ha a' Puplicatio (!) után költ a' Contractus [Héjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.].

12. (el)fogy, elkel/kél; a se trece; Absatz finden, sich verkaufen. 1578: Az kislewdy haznal, Dorombarinal,

Galdynal, a minemeo bwza aztagok, es egiefele maior-sagok wadnak, azokra olly gongya legyen, hogy a minek megh kell tartatny, az karnelkeöl allyon. A mi pedigh el kelyny walo azis yo modgyawal kellyen, es mindenrol yo zamot tarchon [Kisfalud AF; OL. M.Kamara Instr. E—136 Inreg. 34/104—6 V Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv.-höz]. 1582: 6 Marty Juta Janos deak az feyedelem boraywal Biro V. hagy(asá)bol keolt etere itara d 7 [Kv; Szám. 3/V. 9 Lederer Mihály sp kezével]. 1586: Az vam kenierok howa keolteneke [Kv; PolgK 21]. 1609: Fuzerzam keolt ez negi napi gazdalkodasra d 60 [Kv; Szám. 126/IV. 156]. 1697: magam fel mentem wala Bányára volt több negyven szeker buzánál kásával edgyütt, tizen nyolcz, husz, huszonegy huszonket polturanál feljeb nem kel a buza akarmelj szep legyen [Szi-lágycseh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1706: Malom vagon kettő edgyike edgy kövü, másik két kövü, kik(ne)k is wamja mint hogy kevés az Udvari cse-lédre kél [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. 1722: Pénzen adná az ember de nem kél [Fog.; KJ Miss.]. 1750: (Bor) két hordoban edgyike actu csapon vagon, kél kupája per d. 9 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. 1761: A Bor nehezen kél Ngos Vram mivel igen Savanyó [Butyásza Sz; TL. Pop György gr. Teleki Ádámoz]. 1802: Borok a Pintzében . . . hordoban . . . 30 vedres fogytán lévő melly kél a háznál szüntelen [Ne; DobLev IV/858. 9a]. 1841: az új bor . . . igen drágán lévő ki tsapolva nem kél, mivel más Fogadokba mind oltsobban árul-lyák [Mv; IB. Magyar Anikó kezével].

Szk: *amint a bor* ~ . 1793: ugy tartozik fizetni, a' mint a' Bor kél | ugy tartozik azután fizetni a' mint a' Bor jár avagy kél [Lompért Sz; SzVJK 179. 80].

13. *fakadék* ~ pattanás fakad/keletkeznek; a se forma/face bubulít; aus einem Pickel/Wimmerl dringt Eiter hervor, ein Pickel entsteht. 1639: Ersik . . . monda, hogy ihon egi fakedek (!) keolt az aiakamon^a Istua(n) Mester csokold megh, amazis monda hogy hocza Aszoni En Isten ugi segellien hogy megh Czokolom, s latam hogy oda mene az menecske özue bunanak valtig nialak falak egi mast [Mv; MvLt 291. 195b. — ^aA szó első betűjére tinta cseppent, s ezért *niakamon* olvasat is lehetséges, de a kacétkodó csókra való felszólítás miatt a szövb-en adott olvasat a valószínűbb].

◇ **Szk:** *abban semmi nem* ~ *e* semmi efféle nem történt; nu s-a íntimplá nimic asemănător; es geschah nichts derartiges. 1619: (A vezér) Semminemü dologról egy szót sem kérdezkedék, mint másszor. Valamikor szemben voltam önagyságával, ugyan én untam el beszélgetésit, kérdeztetésit de most abban semmi nem kele [BTN² 243] * *botra* ~ *botra* kap; a pune mina pe bită; den Stock ergreifen. 1755: ottan botra kelvén, az Istenértis, kezdem őket kérni, és a mellett tiltani is, hogy gyilkosságot ne patrállyanak [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1825: Mind Gyárfás Imre Uram mind Ovári János Botra kelvén ki mentek a kapura, hogy egy Marhát se ereszenek ki [Sszgy; HSzjP] * *fegyverre* ~ *fegyverre* kap; a pune mina pe armă; die Waffe(n) ergreifen. 1662: a borital közben egybevesznének s fegyverre kelvén egymással, valahányat a törökben a várbéliek megölnének [SKr 647] * *kardra* ~ *dolga* harcra kerül sora; a se ajunge la luptă; es kommt zum Gefecht/Kampf. 1618; magoktól ők is semmik, ha kardra kél a dolgok [BTN² 259] * *mi* ~ *benne* mi történik vele; ce se íntimplá cu el;

was geschieht/passiert mit ihm/ihr. 1572: az Annyawal egyetembe ferezette . . . az vtan nem tugia my keolt benne [Kv; TJK III/3. 33 Katalin Molnar Demeter vall.] * *semmi nem* ~ *vmiben* semmi nem történik; nu se íntimplá nimic; es geschieht/passiert nichts. 1584: ez ideigh vgian semmy Ne(m) keolt vezegeseknek meg tartasaban [Kv; TanJK V/3. 282b]. 1620: izenek . . . hogy ne halogassa, hanem az magyarországi követet is juttassa szembe az hatalmas császárral s adja meg az ország levelét. De ebbe semmi nem kele [BTN² 389] * *szablyára* ~ *kardra/szablyára* kap; a pune mina pe sabie; zum Schwert greifen, das Schwert ergreifen. 1586: Valtig zida Rutalmazza oza(n) a' tizedest, es Chak Nem zabliarais kelenek [Kv; TJK IV/1. 462 Zeoeh András vall.].

Ha. 1775/1781: kél [Renget H; JHb LXXI/9. 381]. 1795: kél [Szi-lágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1797: kél [Ajton K; CU IX/2]. kél [Banyica K; IB. Gombos István lev.] | kél [Szótelke SzD; CU IX/2].

kel *fn* kelkáposzta; varzá creastă; Grün/Gemüsekohl. 1789: Fodor Káposzta mag vulgo Keleh 2. Loth Rf — xr 30 [Mv; ConscrAp. 30].

keldegel 1. kezd kibújni, sarjadjozik; a începe să răsară; zu sprießen beginnen. 1847: Késő, hideg kelemetlen Tavasz; . . . száraz, és szeles, — ugy hogy a tavasz vetések egy része junius elején, az esősöz kezdődésével kezdett csak keldegelni [KCsl 13].

2. (áru) fogyogat, elkeleget; a se termina cu încetul; nach und nach abgehen/sich verkaufen. 1722: az Ngodék bora lassan lassan keldegel [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ból].

keleget (áru) fogyogat; a se termina cu încetul; nach und nach abgehen/sich verkaufen. 1844: holnap fogunk a' borok le huzásához, ha az idő engedi — az új bor nem igen keleget a korcsomákban | (A bor) ott csak el fog, de itt telljességgel nem, s ha ott keleget jo lesz oda Szállitgatni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

kelementelki a Kelementelke (MT) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kelementelke/Călimănești; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kelementelke. I. *mn* 1. Kelementelkén lakó/működő; din/care locuiește la Kelementelke/Călimănești; in Kelementelke wohnhaft/tätig. 1826: a' Kelementelki kozonség . . . egy instantiát ad bé hozzám VK Birohoz az Oculatoria Co(mi)ssio kimene-telét sürgetvén [Msz; GyL]. 1865: engem a kelementelki falus biro által a Madarasi Pap meg admonialtatván, hogy a háza mellől a sertés pajtát harmad napok alatt el tegye (!) [Kelementelke MT; Pf Kerekes Mihály lev.]. 1869: a Bordosi, Kelementelki és Fületelki ugy a Sz. Demeteri nem különben N:Kendi volt vrbéresok szombati-fjokot rendszeren a csöbi erdőrészekből kapták ki [Csöb U; Told. 21].

Szn. 1580: Keleme(n)thelkj Myhaly deak [Dés; DLt 206].

2. Kelementelkéhez tartozó; care aparține de Kelementelke/Călimănești; zu Kelementelke gehörrig. 1570: Neminemw foeldeok . . kelementelky hatarban kyk vadnak [Mv; BálLt 1]. 1825/1826: Ez a' Csulokáj völgye

a' Kelementelki Szövérdi és Gyalakuti határoktól, igen nagy kiterjedésű völgyet formálván, midőn vagy zápor vagy nagy esső esik, olyan veszedelmes vizet és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget elborítja [Msz; Gyl].

II. *fn* Kelementelke lakosa; locuitor din Kelementelke/Călimănești; Einwohner von Kelementelke. 1570: az feledekert . a kelementelkjek onnat^a keowettek ker-teek a mellyet Eltenek benne [Gyalakuta MT; BálLt 1. —^a Gyalakutáról]. 1826: azon árka ductussa és meatusa . most is (: noha a' Kelementelkieknek incuriájok mián nagyon ruinalodva, béiszapoltatva és kitisztítatlanul :) fennáll, továbbá is maradjon meg [Msz; Gyl].

kelence körülkerített méhes; stupină/stupărie împrejmuită/ingrădită; eingezäunter Bienenstand. **Hn.** 1643/1770: puteum Kelentze dictum [Bethlen SzD; EHA]. 1718: Kelencze Kutnál (k) [Szilágycseh; EHA]. 1718/XVIII. sz.: a' Bukken a' klencze alatt (sz) [Monó Sz; EHA]. 1739: A Méh Kelentzében (sz) [M.bece AF; EHA]. 1762/1779: A Magyaroson a Kelencze Kutnál (sz) [Szilágycseh; EHA].

kelencekert méheskert; stupină împrejmuită; eingezäunter Bienenstand. 1704: Kelencze kert [Kraszna Sz; MNyTK 132. 117].

kelencés méheskertes; cu stupină împrejmuită; mit eingezäuntem Bienenstand. **Hn.** 1749: Nagj kelenczész [Vice SzD; SzDMon. VII, 105]. 1779: A' Kelentzészél (sz) [uo.; EHA].

kelendő 1. felmerülő; care se ivește; auftauchend, sich ergebend. 1674: A mostani Temetesnek alkalmatossagual eddig költ s ez vtan kelendő minde(n) költségek(nek) kelletik mind az szegeny I(ste)nb(en) el nyugat aszonynak jouaiból ki telni [Szentdemeter U; Ks 90].

2. kimérésre adandó/bocsátandó; care se pune în vinzare; zum Ausschank zu geben, auszuschenken. 1735: Borbirák Atyankfiai Senkitől több bort addig ne vegjenek, mig a kelendő felig el nem kell, akkoris penig csak egy hordoval vigjenek s nem többel egj egj korcsomára [Dés; Jk 456b].

3. **ötödűre** ~ ötövre menendő, ötödéves; aflat în al cincilea an; fünfjährig. 1757: Farkas tájogba dőglött meg ötöd fűre kelendő ökörtulok Nro. I [Kiskend KK; Ks 75. 52].

kelengye hozomány; zestre, dotă; Mitgift. 1592: eo sem marhaiat sem eoreoksege feyeye sem kelengyere nem kerte volna azt a feleol meg irt som(m)at, ha nem Moni Mihalyne io akarattiból vitte az eo hazához a penzt hogy Zotos (!) Gergely kit akkor az Meg holt Gywlaffi Istuan vram eo Naga fogva tartoth hogy az fogsagból azzal a pénzel zabaditana ky Magat [Szilágycseh; Borb. II Chyeh Janos deak vall.].

kelepce 1. csapda, tör; capcană, cursă; Falle. 1769: Egy kis el romlott vas kelepce [Nagyercse MT; Told. 19].

2. átv jel-ű szk-ban; în construcții cu sens figurat; in Wortkonstruktionen mit abstrakter Bedeutung; ~be kerülés csapdába esés; cădere în capcană/cursă; ins Netz gehen. 1662: Nadányi Mihály itélőmesternek a Minnye

vajdához való követség kelepcebe kerülésére s veszedelmére következett vala [SKr 512] * *hányja a ~t* csejt vet; a jese intrigi; jm eine Falle stellen. 1669: Nalácz uam beszéli, hogy öszvevesztek volna Zólyominé, az fejedelemisszony. Bizony ezermesterek, hányják a kelep-cét, forgatják a dolgot, más mintha értelem nélkül volna [TML IV, 614 Bornemisza Anna Telemi Mihályhoz. —^a Lónyai Annát érti] * *megveti a ~t* felállítja a csapdát; a așeza capcana; Falle stellen. 1662: ha Kegyelmednek volnék, bizony én is megvetném az kelep-cét [TML II, 262 Kemény Simon Telemi Mihályhoz].

kelés 1. vmely irat kelte; datarea unui act; Datierung, Datum. 1594: Hozzak minekunk Nagd parancholatiatt . . . hogj mj . . . az Nagd parancholattia tartassa szerint intenók wket, hogj Marosszekbe(n) az kiralj birak Es es-kutt assessorok eleibe(n) menie(n) (igy!) az Nagd parancholattia kelesenek vtanna valo kouettkezendo szekre [WLT]. 1662: Mellyben sokaknak ituletek szerint, főképen az articulus kelésétül fogva . állítottott halogatni [SKr 335–6]. 1855: a' kötelezvény kelesekor bizonyoson nem lehetett tudni az engemet terhelő ado hátralék öszszegét [Fejér m.; DobLev. V/1388].

2. **feljebb való** ~ növekedés; creștere, mărire; Wachsen, Steigung. 1810: A malombeli és Fogadobeli Tiszta lövedelmek feljebb való kelését a' nem engedi, mivel ezen Faluban . . . Vidék Nepességéhez képest sok mal-mokat és Fogadokat építettek [Doboka; Ks 76 Conscr. 100].

3. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *vminek kézhez ~e* vminek birtokba/kézhez vétele; luare în posesiune a ceva; Besitznahme/ergreifung. 1560: Azert az ewreksegeknek kezéhez kelese moggya zerentis . . . Az my Atyankra Lepeni Istuanra szallot es Eo Rea-ia nez Ew vtanna my Reank [Kv; SLT ST. 6] * *vminek idegen kézre ~e* vminek idegen fennhatóság alá jutása; ajungerea pe mâini străine a ceva; Gelangen/raten unter fremde Oberhoheit. 1662: Nemzetes Váradi Incedi Mihaly özvedje, Nemzetes Csokasi Catha Aszszony, edes hazájának Váradnak idegen kézre kelése után . . . birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik [Incz. III. 1 fej.].

4. *vminek prédára való ~e* vminek elprédálása; risipi-re a ceva; Vergeuden einer Sache. 1662: Az fejedelemnek legdrágább köntösi, drágaköves, medálos süvegei s egyéb nagy summaerő drága clenódiumi, házbéli s méltóságához tartozó eszközei málhákba kötöttetvén, vezeték-főlovaira málháltottak vala, de azokat is mind a főlovakkal együtt elragadozták vala, mellyeknek prédára való kelesekben is a fejedelemnek majd megmondhatatlan kára állíthatatik vala [SKr 373].

5. kelevény; furuncul, bubă; Geschwür. 1771: láttuk szemekkel hogy a késnek a hegye azon véres volt, hasonloképpen Nagy Jösefné is bé kötöt Orczával járt melyet Nagy Jösefné Kilisre fogta (igy!) [Dés; DLt 321. 47b]. 1839: jobb lábán találtattak két kilisnek is [DLt 786 kv-i nyomt. kl]. 1879: Mikor visszautazott állomására, meglátogatott lakásomon . elbeszélte kilisének azon előttd is ismeretes nagy történetét: „Sa' en's an” s más német ékességekkel fűszerezetten [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhoz].

kelet¹ Csak birt. szr-os alakban; numai cu sufix posesiv; nur mit Possessivendung: 1. vminek kelete; trece-

rea/căutarea a ceva; Absatz einer Sache. 1679/1681: mivel sokszor az áll korczomak miatt lassu keleti lehet az e(n) boromnak, szükség hogy eo kglme² az ollyatén áll korczoma tartokat . megh zabolazza [VhU 671-2. — ²Az ub]. 1768: Vendég fogadojok félen valo hely lévén az itálnak igen vékony kelete vagyon [Inaktelke K; Ks 74/56 Conscr. 39]. 1770: a Trébely eget bort vagy pálinkát főzik itt körül szaporán, a melyet olson is adnak, Tehát a miá a seprő eget bornak ez idén semmi keleti nem volt [Balázsvfa AF; UtI]. 1774: Közönségesen vgy tudjuk, hogy itt Járában a Fárságon, és . . . pünköst után egy vagy két hétig vagyon a Korcsmának legg jobb kellete [A.jára TA; BLt 12]. 1780: (A búzának) jó kelete lészen, mert a szegénységnek nintsen [Baca SzD; Tsb 24]. 1782: Ezen Portio nem ország uttyában esik, a bornak és pálinkának keletye nem igen volna [Kisrápolt H; JHb XXXI/20. 13].

2. szk-ban; ín constructiij; in Wortkonstruktionen: kevés ~e van vminek kevésé kapnak vmin; a nu avea trecere, a avea pujină trecere; wenig Absatz finden. 1736: Az akkori időben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával. közönséges viaszszal, néha csak kenyérbéllel is pecsételének [MetTr 360] * nem sok ~e van vkinek vhol nem sok hitele van vkinek vhol; a nu avea credit/trecere undeva; nicht viel Ansehen/Glaubwürdigkeit irgendwo haben. 1674: Chernel Pál uram, elhiszem, most az keserűség miatt elszíná magát, de kérem ne hagyja, ha lehet; ugyan nem sok keleti lesz már ott ő kegyelmének [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] * vkinek/vminék semmi ~e nincsen vki előtt semmire nem becsül vkit/vmit; a nu aprecia (de loc) pe cineva/ceva; jn/eine Sache nicht/keineswegs schätzen. 1710 k.: sem magunknak, sem pedig tanácsadásunknak, sem tudományunknak semmi hitele és keleti nem volt előtte; vagy teljességgel megvetette, vagy későn követte volna osztán, ha lehetett volna, és bolondság sült ki belőle [BÖn. 944].

kelet² rásárit; Osten. 1796: Vész pataka mellyéke helyen keletről a vész pataka [Csatószeg Cs; EHA]. 1835: keletről az Ördög árka [Árapatak Hsz; EHA]. 1842: az Egrestöbe egy Török búzás tanorok . . szomszédjai Keletről a' Lutz patakja Északról az Egres patakja [Vajdasztiván MT; HG gr. Kemény Sámuel hagy.]. — Vö. a napkelet címszóval.

keleti dinspre/de la . . rásárit, rásáritean; östlich. 1825: Ezen Fold . . . keleti vége köszirtes [Moha NK; SzentkZs Conscr. 20]. 1843: a Szereturabéli Táblámnak keleti részébe . . egészen Szivájgoston (!) számlodva vettem Rosot 18 1/2 Véka [M.köblös SzD; RLt]. 1851: Az egész csűr támasztást vár, melynek keleti végén lévő talpja rothadni kezdett [Erdősztyörgy MT; Tsb 34].

kelet-indiai din India de rásárit/rásáriteaná; aus Ostindien. 1694: megmutatta, és szemünk láttára bizonyította be, hogy a kelet- és a nyugat-indiai varasbékák, valamint a teknőcök levedlik a bőrüket [Kv; KvE 231 VBGy].

keletkezett szerkesztett; redactat; entstanden. 1843: Azt beszélük az emberek hogy tudna írni Varga Katalin, de hogy ő írta-e vagy másvalaki a három faluk érdeké-

ben keletkezett kérelemleveleket, nem tudom [VKp 98 Dántus Nutzu bucsum-száti^a esküdt (54) gkel. vall. — ^aAF] | Hogy írni tud-e Varga Katalin vagy nem, nem tudom. Azt sem, hogy kik írták a falu érdekében keletkezett instantiákat [VKp 100].

keletkezhető létrejöhető; care poate fi făcut; entstehbar, entstehen könnend. 1846: A sokszor említett mal-mokkali gazdálkodást az Uradalmi Nagy méltóságú Administrátor Ur ő Excellentiája engedelmé nélkül senkinek sem subarendálhatom, s ha subarendálnámis, efellett keletkezhető egyezményem az Uradalmat leg kevesebbé sem kötelezendü [Kv; KmULEv. 2].

keletkezik 1. létrejön; a lua ființă; zustande kommen. 1843: a három adózó közönség lakosai azt állítják, hogy ők úrbéri szolgálatokról létez egy egyezmény, mely egyezmény az ők megegyezéseken kívül keletkezett ugyan, s annál fogva nem is mulatják el ezen egyezményt a törvény útján megsemmisíteni [VKp 126-7].

2. származik; a proveni; stammen. 1847: A Varga Katalin letartóztatása s elfogatása iránt a vármegyei tisztt uraktól keletkezett-e rendelet? [VKp 209].

? keleven ' : 1714: Vörös Angliai Posztobul három Török Keleve(n) Zöld Selyem Primmel környülvett, hasonló szín Vászonnjal meg bélelt, 41 Réfbül álló fl. Hung. 164 [AH 22].

kelevet 1. kerevet

kelevéz dárdaszerű fegyver; sulitá; Art Wurf- und Stoßwaffe. 1657: Végtere concludálta az mulatságot az fejedelem bolondja, Mihály bíró, ki igen fő mester, jádži ember, de természetén is merő csűf ábrázatú, kelevézsztőre az akkori főlovászmesternek Balási Ferencnek jádži bolondjával, Cserkesz nevűvel [KemÖn. 63].

kelevény kelés; furuncul; Geschwür. 1582: Jgiarho giorgi felesége az adgion fekszik walla mikor meg lattam volna tehat rakwa swüyel (!) es gonosz keleveleny belol az szemerem testjibe mind egi egi babszem es nagyob [Kv; Tjk IV/1. 59d]. 1696: az Feleségem nagj hirtelenséggel az Pleuritisben igen nehezen meg betegédék, . . . ma tiszta véres genyetségetis pőköt, kglteket becsülettel követvén, mellyből reményük, hogy azon mérges kelevény meg fokadott vólna, mindazáltal igen nehez beteg mostis [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1804: itten közöttünk járavány nyavalyává lett az efféle kelevény igen sok(na)k volt és van baja mostis a kelevényekkel [Palatka SzD; DLev. I. II. 24]. 1831: az ágyékába édjy nagy kelevény volt [Dés; DLt 568]. 1866: Betegség neme: Kelevény [Bh; RHak 110].

kelhet juthat, kerülhet; a putea ajunge; gelangen können. Szk: kezéhez ~ kezéhez juthat. 1597: Az zegeny Vitez Ferenczet neotelen koraban zolgaltam it Coloswarat eginehany embernek wolt ados azt monta emnekem hofi most megh nem fizetheti hanem mihielen az matkaiat haza viheti s az penz akít welle adnak kezéhez kelhet mingiarast meg fizeti [Kv; Tjk V/1. 139 Sala Istwan vall.] * pecsét alá ~ lepecsételésre kerülhet. 1677/

1768: Ha az mostani mirigyos üdöben valamint az utolsó tetzésünk pecsét alá nem kelhetne csak ez üdö-
gében való irásomis, és iratás s. testamentumunk az ma-
gam subscriptiom alatt olly rätum firmum légyen mint-
ha authenticé kelhetett volna ki [Ne; DobLev. II/386.
4a].

kelhető kelendő; cáutat; gangbar, absatzföhig.
1672: Udvarnál való dolgokban most nincs elébb kel-
hető materia az Hedriénél s Pater Jánosénál, de azt elhi-
szem, jobban tudja nálam [TML VI, 50 Bánfi Dienes Te-
leki Mihályhoz].

kelim I. kilim

kell I. 1. szükséges; a trebui, a fi necesar; notwendig sein, brauchen. 1568: kyrem kegyelmeteket hogy ke-
gyelmetekys Seghyche hozza awagy Negy Ezer sendyely
a hoz^a Nagy hozzw hazam leze(n) es egy lo Jstalotys
chynallatok Array^s Sendel kel [BesztLt 79 Lucas pyst-
haky de Bongarth^a a beszt-i bírőhoz Tordáról. — ^aA
házépítéshez. ^bBN]. 1573: Kerekes Istwan Azt vallia
hogi Eo egy feleol Zomsed az Zas Antalne feoldehez, ke-
nallia volt vele hogi meg vegie, De . . . eo neky az nem
kely [Kv; Tjk III/3. 236]. 1606: en chiak Jo Akarato(m)-
bül Attá(m) Antal vram neúe ala maga(m), felesegem
vetette zalogbais az éorekseget Antal vra(m)nak, mert
az Ariák tartasokra kellett [UszT 20/192 St. Barla de
Korond zs nyil.]. 1688: Praebendasoknak . . . kellenék
megh Tyuk nro. 36 [Radnót KK; UtI]. 1722: mondám
nekie miert vered meg a szegény Komsa Kelement, arra
monda, de nem vertem jol meg mert a kell vala hogi ron-
totta volna mind óksze [Márkos Hsz; Ks 90]. 1784: a
széna gyujtésre nekünk annyi gyalog nem kéne keveseb-
belis fel gyujthetnök az mennyi szénája terem itt a Mlgs
Uraságnak [Torockó; TLev. 4/9. 14b–5]. 1809: Bíró Já-
nos azt mondotta az actornak, hogy Pajtas, nékem két
ökor kényék, mert az ökrünket mind eladtuk [Szárhegy
Cs; RSZF 284]. 1847: nekem^a az ügy vezetéséért annak
bevégződésével jutalmam leend füstöként egy conven-
tios rénes forint, útiköltség, azonkívül ahova s ahány-
szor kellend, fizetik [VKp 165. — ^aVarga Katalinnak].

Szk: ahol ~ is, ahol nem is. 1758: Elégge nevettem
az atyafiaktól^a, s nemhogy valamelyik csak egy darab
kövel vagy csak jó szavával biztatott volna, vagy segített
volna, hanem az hol kellett is, az hol nem is, szüntelen
csak az én építésem forgott szóban közöttök [RettE 69.
— ^aEgy holland kőművessel való építkezése miatt] *
akár ~, akár nem. 1849: még csak Eszterrel nem va-
gyunk tisztába, mert ötet úgy látszik valaki félborsolta,
s nem igen akar anyám mellett maradni a' legna-
gyobb baj az, hogy szegény öreg, akár kell akár nem,
örökké zsímbel réá 's megunta hitvány feje a' sok zsím-
bet [Kv; Pk 7].

Sz. 1710 k.: Elvégzett dologhoz nem kell tanács [BÖn.
739].

2. ~ vkinek vmi kíván vmit; a dori/vrea; wünschen, mögen. 1567: pro Georgio Fazakas Contra vxorem
p(ro)p(ri)am cora(m) d(omin)o Stephano smeltzer . .
Catherina vxor Petri zekel . . fassa est se ex ore figuli
audiisse dictum Ennekem nin (!) kel a' bestye lelek kurua
mert latrokkal tarttja baratsagath [Kv; Tjk III/1. 109].
1597: eleottwnk sirwa megh panazla az leany hogi ereo-

zackal Globicz Mihálnak akarya Marton vram adnia,
eo nekie penigh nem kellene [Kv; Tjk VI/1. 58–9]. 1636:
Monda az szó kozben, Enneke(m) bizony nem kellene az
uezekedes [Mv; MvLt 291. 25a]. 1733: nem kell néki
egjéb hanem hogj azon a réten öljék meg őtöt [Héviz
NK; JHbT]. 1756: Zegrán Lupuj . . azt mondván hogy
rázzak néki körtövélyt . . tsak erőskedett, hogy ráznék
mert kellenék egy tarisnyával [Galac BN; WLT Kelemen
alias Székely István (35) jb vall.]. 1779: Praetendála az
Ifju Ur, hogy Lako Ház is kénék [A.csernáton Hsz;
HSzjP]. 1802: én kérdém tölle de mire néked a' fegyver ?
melyre ő azt felelte: tsak kénék néki [Mv; Born.
XXXIX. 53 Susana Venus (19) cons. Iacobi Schreiber
cauponis vall.]. 1823–1830: Az a dohánykocsány pedig,
hogy pipáztam, úgy felvágta a számat, hogy még az étel
sem kellett [FogE 258].

Szk: ~e több? 1591: felele teglasne te Sak lopo buza
lopo te Zekelj Mihalne Ageb kelle teób, Zolliáke teobbet
[Kv; Tjk V/1. 119] * mi ~ több? 1779: Gramma Juon
. . . igy Szol Peter Birohoz az kezevel fenyegetödvén Na
immár mi kel tob neked halallé vagy mi ? [Záh TA; Mk
V. VII/12 Tausazi luon (30) mercenarius vall.].

Sz: ebnek ~. 1724: egy alkalmatos(ság)g(a)l voltam
Pekri Házánál . . Feleségérül azt monda: Ebnek kell.
Fiáról ismét, eb fia, ebrul ebre maradyon [Marossztki-
rály MT; BK. Fejér Petér (49) jb vall.] * nem ~ több
kenyér neki. 1644: Georeogh Thamas az Cziakannial . .
vgj wteót hozza hogj ha az feiet találta volna, Nem kel-
leót volna teob kenier neki [Mv; MvLt 291. 430a] * sem
testének, sem lelkének nem ~. 1570: Zeoch Gërgh
vallya, hogy volt Zabo Janos hazanal es hallotta hogy
zytta Zabo Janosne az vrath hata megeh hogy az Esseh
kwrwaffy sem Testemnek sem lelkenek Nyn (!) kellene
[Kv; Tjk III/2. 28]. 1584: Catalin chizar Andrasne vallia
. . . chizar Istwan zaiabol . . Azt(is) hallotta . . . hogy
a' felesége sem testenek sem lelkenek Nem kell [Kv; Tjk
IV/1. 301] * tatár ~ene vkinek. 1665: ebek azok a köris-
patakiak, azoknak csak Tatar kellene [Pf].

II. Segédigeszerü haszn-ban; ca verb auxiliar; hilfs-
verbartig gebraucht: 1. elkerülhetetlen, szükségszerű
(megtenni vmit); a fi inevitabil/necesar (să faci ceva);
unvermeidlich, notwendig (etw. zu tun). 1548: en kower
boldisar ezeket azert irattam fel hogy latom az vilagbol
ky kel indulnom, ezek mynd en nalam zalogba vadnak
[Besenyő Hsz; HSzjP]. 1592: mely dologh ha bizonyos
lett volna halálnak halalvala kellett volna megh hal-
no(m) [UszT]. 1630: En hazoknal sokaigh laktam Kalos
Giörgjek(ne)k, de nem lattam semmj üteset az gazdam-
nak kiuel az felesegenek megh kellett uolna halnj [Kv;
RDL I. 19 Tot Gergeljne Sophia vall.]. 1708: Az szegeny
Recsei Laszlo Deak(na)k csak meg kelle hálnia Kuru-
czok rongálása es feleleme miatt, az el mult heten [Fog;
KJ. Fogarasi János lev.]. 1797: olyan kemény és a Jo-
szágbeli embereket ok nélkül is meg támadó ember^a
volt, hogy ha az Isten innen tsudálatoson el nem változ-
tatta volna, a' Jozságbeli Emberek(ne)k keze alatt el kel-
lett volna pusztulni [Náznánva MT; Berz. 3. 3. 21. —
^aA tisztartó]. 1823: éhel kellenék el veszni házi nepem-
nek s magamnakis végső pusztulásra kellenék jutnom
[Kv; ACLev.]. 1844: szegény Intzédiné meghala . . . az
első hir mindenikünkre, de kívált Anyámra nézve
nagy benyomást tön, 's a' szokott rázkodáson keresztül
kelle esnie [Kv; Pk 7].

Sz. 1850: bajos az élet, de mégis élni kell [Széplak KK; SLt évr. Sípós Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. (parancsra) köteles (megtenni vmit); (la poruncă) a fi obligat (să facă ceva); (auf Befehl) verpflichtet sein (etw. zu tun). 1557: valamy kor walamy gonoz hyr wagon az zegen Mywes Nep(nek) Thornokba kel zolgalny ees wygazyz Ees Eyel Nappal kapny, ees Az kewfalon ees, Az waras zerybe kel wygazyz [Kv; TanJk V/1. 19]. 1589/1592: miért hogy kyraly eo felsege zolgalattyaban kellett wolt lenni was Geoginek, az napot^a eo felsege halzotta wolt haladek lewele által ez may napra mely napon was Geogym mi eleottewnk meg eskewuek [Bonchida K; WassLt. — ^aAz eskütétel-napot]. 1605: az mig az had itt lön minden éjtel az bastyából kelle czirkálnunk [Mv; EM XXI. 535]. 1683: eo kglmk szükséges keppen Taborb(a) kel menni [Dés; DLt]. 1769: azon Taxas Esztendőben, őszszel két hétig Nagyfalura^a az Udvarban kellett járnom bandázozni [Bagos Sz; BfN DDD/4. — ^aSz]. 1806: a' bort az idén már kellett volna vinnem Vásárhelyre a' Táblás Dosa Gergely Urnak [Sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1813: mikor parantsolta az Arendátor Ur mennik (!) kellett [Kilyén Hsz; MvRK Lev.].

3. (körülmények folytán) kényszerül, kénytelen (megtenni vmit); (prin forja imprejurărilor) a fi nevoit/silit (să facă ceva); (den Umständen gemäß) gezwungen sein (etw. zu tun). 1570: Zakardy Boldyzar valya hogy Ew egyzer Ment wolt hozzaya hogy penz kerne theole Es Nem adot, hanem(m) azt Montha neky Io Attiam fia Eoremest adnek . De Im az haz Arraba kely fizetne(m) az my vagion [Kv; TJK III/2. 203]. 1585: Oth^a letében byro vramnk Myerth hogy kelle varakozny attam az zekeres legyenek, louas legyenek zabra zenara az Harmad nap multan, f l d. 44 [Kv; Szám. 3/XXII. 13. — ^aGyf-t]. 1590: Latam hogy Lowam hata(n) magamoth köztetek megh nem oltalmazhatom, vgy kelle le szallanom es az vth felre ky Allek [UszT]. 1624: ha az rajtnuk ualo ruha(n)kat kellene el adnunk sem hadnok [Tövis AF; BálLt 62]. 1625: Tilalmat teott volt Az feol peoreos ez El mwlt 1622 Eztendeoben ezerth kellet volt Tilalmat teönnwnk kjraly Byro Vraink peczyetyelw [UszT 138]. 1649: minden eleteket el kel hadniok, s el kel buidosniok, az Pekri Mihaly vra(m) rettetes kemenisege miat [Malomfva U; BálLt 1]. 1714: engemet kergetének a Tövisbe kélét úgranom [Szásznyires SzD; Ks 26. XIII]. 1768: Sok napokat kellet nekem is a pinczében bé fokodot nagy viznek ki merésib(en) a Stabalis háznál el töltenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

4. helyénvaló, illik (megtenni vmit); a se conveni/cădea (să facă ceva); es ist angebracht (etw. zu tun). 1565: Azerth nem ertem az okath my oka legien ennek, hogy k.tek nem akar törwinnel jinj, kywel ó felsege orzaga jl ó felsege hywey wattok awal az torwinnel kellene jinj k.teknek, kywel az tób hywey ilnek [Sajó BN; BeszLt 24 Horwath Lúkaacz Sajoy tyz tarto a Beztertzey Byraknak es tanachnak]. 1589 k.: nekeonkis melleje kell allanu(n)k vagy akarywk vagi nem mert nem leheteonk Geogy Gereb nelkw [UszT]. 1590: el kelleöth uolna te neked warwod hogy biro vram zamoth adotht volna [Szu; i.h.]. 1607: az A.rezet Ne(m) kelleöth Volna el keölteni [Mv; MvLt 290. 9a]. 1666: Noha az D. Anak hütös emere es darabantya uolt az disturbiumos üdöben s nem hogi Ura jouainak p(rae)daloia löt volna, sot jnkab másoktolis oltalmazni kellet uolna kötelessege szerent [Ma-

rossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. 1701: hirt kene az felsege(ne)k tenni hogy allana(na)k előbb (: mivel magok az emberek itt nem volta(na)k :) [Almás H; Szer. G. Hercz (30) ns vall.]. 1722: jó betsülletet kén adni és a Tseléden egész Authoritast kéne adni és mindenben manuteneálni kén [Gysz; LLt]. 1761: I(ste)n parantsolattya szerént az fiu(na)k betsülteni kellének az Annyát [Torda; TJKT V. 36]. 1798: tudgya hogy kék élni a szomszédokkal [Zsuk K; SLt Vegyes perir. Nemes György (40) col. vall.].

Szk: úgy ~ megérdemelte. 1634: hallam az jaygatast, ki menek latam hogy Bendjne az foldo(n) fezkik monda Zabo Mathae ura(m), ugy kel, ne meny te oda az holot penteken sapulnak [Mv; MvLt 291. 31a].

5. célszerű, tanácsos (megtenni vmit); a fi recomandabil/util (să facă ceva); es ist zweckmäßig/ratsam (etw. zu tun). 1556 k.: ha myuel megh kellene thebiteny^a [LLt. — ^aAz adót]. 1570: Az zamosfalwy hatarban valo Tereth meg engettek eo k. zanthany, hogy neh ellyek az zamosfalwyak De aztis megh lassak es ely Intezzek arrah Bochyatot Emberek meddegh kellien megh zanthany [Kv; TanJk V/3. 8a]. 1598: eok telliességgel annak az kozarvani^a lozagoknak allapatiat nem tudgiak es ertik, hanem arrol valo leueleket es vtan meg latogattiak es megh ertik mit kellien feleölle chiekednek [Dés; SLt Bl. 9. — ^aKozárvaron, a városall tőszomszédos településen levő]. 1662: Azért Kolosvárhoz egy mérföldön, Kóród nevű falunál mindkét táborostul megtartóztak vala, míg derekasan exámenbe, megvizsgálásba vennék a dolgot: meg kellének-e az ellenséggel harcolni? vagy . . . retaradát tenni? [SKr 661]. 1709: mar az zabat kölöstt kellenek meg dezmalnu(n)k [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1737: az Király Biro fenyekezésre az Kosseg közzülis fel kiáltottanak, hogy csak mind agyon kénék verni az említett Vr Jobbagyit [Gysz; LLt]. 1768: errőlis előre kénék gondolkodnunk [Disznajó MT; LLt]. 1783: Azon Gávai Levelekre csak lészén . . . szükségünk de ezzel sem kénék késnünk [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

Sz: jótételért nem ~ jót várni. 1581: Pal deaknak felseged wtan en Jol teott Embere voltam de felsegedet meg keowetem hallottam hogy Jo teteler nem kel Jot varni [Gyf; Törzs. Kornis Mihály a fej-hez] * nem feljövételvel, hanem elnyugodtával ~ dicsérsnünk a napot. 1776: az hitles után ilyen forma Szókat szölla B. Henter: Már én is Sok Viszontagságok, Nyomoruságok után, fel irám a Dispensatoria az esztendő Számat, Napot holnapot, hogy el nyertem Groff Kornis Annát, Mellyet halván a Groffné igy Szóla: Edes B. Henterem azt olvastam Benitzkiben^a nem fel jövételvel, hanem el nyugottával kell ditsirnünk a Napot, mert afféle dolgoknak meg fordulását, én hallottam is, láttam is [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonfi káplán vall. — ^aNyilván még a XVIII. században is sokat olvasott költő, Benitzky Péter (m. 1664) vmelyik költeményére von. utalás].

6. feltételezhető, valószínű (vminek a megtörténte); a fi probabil/se putea presupune (că ceva s-a întâmplat/petrecut); es ist annehmbar/wahrscheinlich (was geschehen ist). 1610: Latam azt mikor Suki Benedek az Suki Pal Vram fia mind az Araniakat mind az Arany pogacziatt oda ada Bogathi Menyhartnak, en ne(m) olvas-tam megh de eő magok zaiabol hallam hogy mondak akoron hogy Eoteödfel zaz arany az mégh teobnek kellett

uolna lenni [Nagyak AF; SLt TU. 3 Nagy Laki Georgy Deak (26) ns vall.]. 1772: ugyan nagy árvíznek kellett akkor lenni, mikor ez a 'Malom a' Víznek bővsége miatt meg allat [Sövényfa KK; JHb LXVII/280]. 1791: azon divisio^a ugy tudom ugyis kell lenni, hogy a' nehai Csongvai András Posteritásánál vagon [Várfva TA; Borb. II Fr. Bako (66) ns vall. — ^aÉrtsd: osztálylevél]. 1809: Nagyony jövevénynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányaszagot illető dolgok(an) a' ki nem tudja azt hogj mindenféle Erczek(ne)k a' Bányakból valo kihordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak hany rendbéli kézen fordulnak meg, és hany rendbéli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43]. 1849: azon idő alatt, mig Krisán Mária szálláson lakott, pénzembe 690. ezüst forint hiányt találtam, mit tisztán aprodonként kellett ellopni [Kv; Végr. Vall. 6].

7. Felelősségre vonó, számonkérő kérdésben; sub formá interogativá, cind se cere socoteală (cuiva); in der Frage einer Rechenschaftsforderung: képes (megtenni vmit); a fi capabil/in stare (să faci ceva); fähig sein (etw. zu tun). 1654: midon hwsegd kezéhez utott Ibrany Mihaly hiwnkel azon falu^a, nem eleduec(n) megh hwsegtek szokott adaiokkal, dezmaiokkal, keptelen saczoltatással terhelné az ott lakos szegénységét . . ; Mely dologh ha igy uagyon mitsoda uakmerő batorsagtol uiseltuec(n), kellett teledelni ne(m) tudhatyuk [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz. — ^aA Gyulai Szantsogsagba(n) Orkolab]. 1696: Hallottam asztis az Bodoni Gjörgyné Aszszonjom cseléditől hogj mondották, és edgj más közőt Sibongották; hogj illjen hamar honnan kellett elő jüni ennyi sok aranj marhának, mivel az előt nem láttanak [BálLt 85]. 1697: Egykor Peter Deakne Aszszonyo(m) uett vala egy Sajtot Pater Kaszony Sigmund uramnak, ki miatt nagy rút hirbe nebe (!) keuertek vala, én mondám neki, Margith Aszszony, miért kellett vened azt az sajtot, micsoda rut hirbe nebe (!) uagy miatta [Szentgyörgy Cs; CsJk 7-8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. 1721: miert kellett teneked eczakának idein, a Nagy Simon Hazához menned . . ne is Szoly mert tölle tisztán csak nem maradtál [Kál MT; Berz. 12. 90]. 1740: észre vévén én, hogy Király Ferenczet meg dullatta, kérdém ugjan bizony Biro Uram miért kell klmednek Király Ferenczet meg dullatni . . ? [Sszgy; HSzJP J. Rákosi (39) pp vall.].

Ha. 1568: kely (Mennem). (oda) kely (vynnem) [Erked K; BesztLt 68 P. Borzasy de Erked Gr. Thymer besz-i bíróhoz]. 1573: kely [Kv; Tjk III/3. 212]. 1710 k.: (nekünk) kél (elmennünk) [Vacsárcsi Cs; BCs]. 1713: (megh) kél (csinálni) [HSzJP]. — 1587: (meg) kellet (adnom) [Kv; Szám. 3/XXXIV. 13]. 1599: kelleth (uinnem). kelleth (fogadnom) [UszT 14/51]. 1590: (el) kelle (mennem) [UszT]. 1609: kelle (mennj) [Kv; Szám. 126/IV. 170]. 1820: kelle (repetalnom) [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmund (49) hűtes assz. vall.]. 1822: (itt) kelle (tartoztattnom) [Mv; IB. gr. Korda Anna ut.]. 1847: (irni) kelle [Kv; Pk 7]. — 1595: kel vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 292 if. Heltai Gáspár sp kezével]. 1605: (szabaditanunk) kel vala (magu(n)kot) [UszT 19/51]. 1618: (Meg) kell vala (szállanunk) [BTN² 82]. 1681: kell vala (vesztegetni) [Vh; VhU 122]. 1745: kell vala (vární) [Torockó; Bosla]. 1753: (nem) kel vala (pirangatni) [Lőrincfa MT; SLt Suki László Gálfalvi Adámhoz]. 1763: kell vala (indita-

ni) [Nagyida K; Told. 9]. 1766: kell vala (succedálni) [Berve AF; CartTr II. 829 gr. Gyulai Ferenc aláírásá-vall]. 1775: (Meg) kell vala (gondolni) [RettE 358]. 1805: kell vala (hajtani) [F.rákos U; RSzF 220]. 1857: kell vala (küldenem) [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. — 1574: kellet volt (ala Menny) [Kv; Tjk III/3. 396]. 1625: kellet volt (tennem) [UszT 37a] || 1567: kelle-ne (kwlden) [Kv; Tjk III/1. 125]. 1571: kellenek (által hordany) [Kv; TanJk V/3. 45b]. 1585: kelle-ne (tudny) [Kv; Tjk IV/1. 412]. 1708: (rea) kellenék (erkezni) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. 1717: kéné é [M.köblös SzD; RLt]. 1724/1779: (csináltottni) kelene [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. 1731: kellenék (ki fizetni) [Nsz; Ks 83]. 1740: kellenék [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1742: kéné (adni) [Kv; AggmLt C. 12]. 1744: kénék (lenni) [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV 3]. 1747: kellenék (által adnom) [O.csesztve AF; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. 1750: kellenék (hinni) [Kv; Szám. 69/XXVII. 8]. 1751: (convertálni) kellenék [Nsz; Ks 79. XXVI. 1 1/4 gub.]. 1752: kéné (Sollicitálni) [Backamadaras MT; Ks 83 Fr. Árkosi lev.]. 1753: kellenek [Szentbenedek MT; Told. 28]. 1755: hejb(e) kellenék (allittanunk) [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund tt lev.]. 1758: (meg) kék (ölni) [Cintos AF; TKI 19/42 Kirilla Gavrilla (36) jb vall.]. 1760: kellenék (denominálni) [Kv; SRE 191]. 1762: (el) kelle-ne (égni) [Torda; TjkT V 106]. 1763: (meg) kellenék (korbátsalni) [Kóród KK; Ks 18. CII Szarka József tt lev.]. 1769: kénék (hajtani) [Nyárádtó MT; SLt XLVIII. 3]. 1770: kéné (Királyfa KK; JHb LXVII. 104]. 1772: kéné (lenni) [Kük.; JHb LXVII/2. 390]. 1784: (által) kék (mennem) [Záh TA; Kf]. 1785: kellenék (ki munkálodni) [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. 1796: (bè) kénék (adni) [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. 1798: kellenék (ki valtoadni) [Asz; Borb. I]. 1800: kéné (irni) [Széplak KK; Ks Simon Elek lev.]. 1800/1802: (meg) kellenék (betsülni) [Kakas MT; DLev. 6 Vall. 89]. 1801: (agyon) kék (verni). (meg) kék (fizetni) [Mákó K; KLev. M.bikali cs. 9]. 1807: kénék (mutatni) [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1808: kék (gyülni) [Csapó KK; LLt]. 1809: (tudnom) kéné [Udvarfa MT; Told. 44a]. 1817: (el) kéné (mustrálni) [Nagypacal Sz; Berz. 11 Fasc. 75] | (meg) kellenék (fogadni) [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. 1822: kék (külden) [Mv; IB gr. Korda Anna ut.]. 1823: kellenék (el folylni) [Erdősztyörgy MT; TSb 35]. 1843: kellenék (meg tenni) [Dés; DLt 901]. 1842: (bè) kéné (jőned) [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — 1570: (Nem) kellet volna [Ely cherehny] [Kv; Tjk III/2. 193]. 1572: (fizetni) kellet volna [Kv; Tjk III/3. 35]. 1590 k.: kelleth volna (zollitani). kelleth volna (zolnod) [Szu; UszT]. 1751: (meg) kellet volna (kaszálni) [Koronka MT; Told. 14/48] || 1570: kellyen (megh zantany) [Kv; TanJk V/3.8a]. 1573: (Eleh) kellienn (allany) [Kv; i.h. 88a] 1581: (eleyt) kellienn (venny) [Kv; i.h. 240b]. 1710: (végére) kellienn (menni) [Kv; ACJk 76]. 1736: kellyenn (keresni) [Dés; DLt].

kella tégely; creuzet; Tiegel. 1558 k.: Mikor az közönséges aranyat be tezik az kellaba awagy az tegelben, Minek elotte Megnem p(ro)baltak volna az tuel, hogy az aranyath ky Immar egy Massaba az az egy allath, hogi Jol fel keueriek az fenekerol es wgy agion p(ro)bat, kith meg p(ro)balianak [Nsz; MKsz 1896. 300].

kellék 1. *tsz* accessorii; Zubehör/gehör. 1848: Iör Kötelez magát . Mátyás Simon, miszerént a' Lovas katonaság számára meg kívánató kellékeket . . . a legnagyobb pontosság szolgáltatandja ki [K; KLev.].

2. *tsz* kb. jellemvonás; träsätürä de caracter; Charakterzug. 1854: az ifjuban sok hiányzott azokból, mik egy nözülő nemes ifju kellékei közé számíttatnak [ÚjFE 17].

kellemes 1. jóleső; pläcut; wohltuend, gefällig. 1886: Az EMKE javára február hóban felolvasó estélyeket rendezünk Kolozsvárt. . . Nekem jutott az a kellemes megbízás, hogy téged a közreműködésre felkérjelek [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ~ *izü* finom/jóízű; cu gust pläcut, gustos; fein(schmeckend). 1844 k.: Muskotály-aszu. Kellemes üzü tisztált vala [Csekelaka AF; KCs] 6].

3. ? jómodorú, rokonszenves; manierat, cu bune maniere, simpatic; mit/von guten Manieren, sympathisch. 1823–1830: az egész várost is nem lehet tsinosnak nevezni. . . a' Népe is nem igen kellemes, pizskos [FogEK 262].

4. ?' 1597: Eoregbik Bek Janosne Anna azzony wallya . mondek neki Edes azzonyom miért nem viselz gondot etetedbe(n) leanyodra, monda Im elege vagon erte Marton deak hogy Globicz Mihálnak adgiam, de soha nem adom, hanem newekednek kellemes ifiak Vrbegetnekis kellemes fia vagon hizen az Vrsten gongiat visely [Kv; TJK VI/1. 63].

Talán a 'kedves' v. 'rokonszenves' jel-sel számolhatni.

kellemesség kedvesség; drägäläsenie, gingäsie; Lieblichkeit. 1824: (Fiamat) 3ad napra Nyavaljaja Jobban is el erte a midön Csütörtökön 5 ora tájatt hozzá bé érkeztem, már el gyengült, Testében csak az a vidámság és kellemesség volt meg meljet a Teremtő különös nagy mértékben adott vala ő nékie [Nagylak AF; DobLev. V/109. 4. la id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

kellemetes 1. kellemes; pläcut, agreabil; angenehm. 1662: az én megöszült hajam, szakállam fehérségére méltóságos fejedelmi állapotokra jutottam boldog állapotban éltém; vallyon . . . nem jobb s nem kellemetesebb dolog legyen-e . választanom a sok boldog állapotaim után való halált és a szent paradicsomban örökké való nyugovást, mintsem . számkivetésben való zarándokságra, idegen nemzetek között való bujdosásra éhezésre, koplalásra kívánkoznom . . . ?^a [SKr 164. — ^aA szultán által megfojtásra ítélt Csiaffer basa válasza az őt menekülésre készítő híveinek]. 1756: Hagyván ezen egész épületeket reparatoria, mely ha annak rendi szerént, a mint el kezdetetett volt a szerént fog fel építeni kellemetes lako helynek tapasztaltatni fog [Branyicska H; JHb LXXX/2. 23–4]. 1791: az Oeconomianak folyásáról majd sem(m)it se irhatok, egyebet annál, hogy minden gazdát illető dolgok körül szorgalmason igyekezzünk, az Istenis kellemetes napokat paratsolt, nintsen sem(m)i panaszunk a természet ellen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ szépségű. 1745: Szeredára viradólag meg hala az én kellemetes szépségű Léányom Ersébeth^a öt ezten-dös és 3 hetü korában [ArJk 45. — ^aSzéken (SzD)].

2. alkalmas; potrivit, corespunzător; passend, gelegen. 1585: minden ember fertalionkent; Akinek zekere vagon Eökrewel, lowaywal, egy egy zeker keowet hozzanak kellemetes wdeoben [Kv; TanJk I/1. 10].

3. ~ *kedv* jókedv; dispoziție bună; Frohsinn/mut. 1824: Mikor szokott kellemetes kedvében lézen, instálak akkor hozd elé kérésemet^a, reméllem, ha kosarat ád is, réám ezen bátorságomért meg nem nehéztel (!) [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — ^aA kv-i jótékony nőegylet pártfogására von.].

4. kb. kies; atrágator, fermecător, încintător; anmutig, lieblich. 1811: Az Árokalyi^a Udvar felett lévő . . . Ánglus Kertnek világ előtt Kellemetes volta, nagyon híressé lött [ÁrÉ 5. — ^aSzD].

5. *XVIII. sz. v.:* A petresellyem magot ha minek előtte el veted meg roncsolod valamennyire, kellemetes levelei lesznek [Ks Kerti Oeconomia].

kellemetesen kellemesen; prielnic; angenehm. 1708: Ezen esztendőben a tavasz igen kellemetesen viselte magát, sok szép Isten áldásainak mutatasával [Kv; KvE 252 VBGy].

kellemetesség kellemesség; pläcere; Annehmlichkeit. 1696: Édes Urfi az én ifui Gyönyörűség életem nem irilyelhető, nem leven semmi kellemetesség benne [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

kellemetlen *átv is* nepläcut; unangenehm. 1808: A' kenyer melyben sok Szarvas Rós vagon, kékellő kellemetlen izü, és szagu, a' hoszszab vele élés után pedig Babra nyavályát (:Raphaniam, Kriebel Krankheit:) okoz [DLt 868 nyomt. kl]. 1852: a' Helységi előljárok, és Lelkészek között föl merülhető minden félre értés, és kellemetlen surlodás, a legnagyobb készséggel eltávolítando [M.bikal K; RAK 49 esp. kl].

kellemetlenkedik kb. vki kellemetlen viszonyban van vkivel; a fi in relaii încordate cu cineva; sich unangenehm aufführen, jm Unannehmlichkeiten bereiten. 1888: Hallod, Ödön, bizony bolond vagy te. Mi köze egy irodalmi társaságnak azzal, hogy te kellemetlenkedel egy újsággal. . . beléugrattak egy kellemetlen polémiaiba [PLev. 140 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kellemetlenség nepläcere, necaz; Unannehmlichkeit. 1872: Botos Sámuel ref. ki hoszszas ideig együt élt nejevel Horváth Katalinnal . . . állitilag sok házi békételen-ség és kellemetlenség merült fel közöttök, megkisértet-tük őket kibékéltetni, de . . . nem sikerülve . . . ; a béke-probároló bizonyítvány kezébe adatott [Burjánosóbuada K; RAK 121].

Szk: ~ *nek teszi ki magát*. 1867: Hivataloson figyelmetlennek a' T. Papok ne tegyék ki magokat a' kimutatások^a készítésében hanyagságok által oly komoly kellemetlenségeknek melyeket elhárítani az Egyházi hatóságoknak nem áll hatalmokban [Gyalu K; RAK 158 esp. kl. — ^aA katonakötelesek].

kellete rendsz hr-os szk-ban; in constructii, de obicei cu sufix adverbial; in Wortkonstruktion mit adverbiallem Suffix. 1. ~ *n felül* kelleténél bőségesebben; mai

mult decit este necesar/nevoie; über die Maßen reicher | kelletténél jobban; mai bine (chiar) decit este necesar; über der Maßen besser. 1811: (A gyümölcsöst) Apollós kellettén felyül-is öntözi [ÁrÉ 89]. 1828: Az Alperes Özvegy ezen pernek . kellettén felyül valo sürgetésit lát(ta a Fe)peresek által [Ne; DobLev. V/1129. 1a].

2. ~nél közelebb a megengedettnél közelebb; mai aproape decit ar fi îngăduit/permis; näher als zulässig/gestattet. 1653: Azok a szolokok három százan vagynak a császár szekere körül azon a tágasságon úgy futkosnak ki imide, ki amoda és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletténél közelebb menne a császár szekerehez, és menten hogy a nyíllal meginti, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz].

3. ~nél többet a megengedettnél/szükségesnél jobban/többet; mai mult decit ar fi necesar/nevoie; über die Maßen besser/mehr. 1618: annak is ki légyen az oka, hogy az szolgám többet szólott ott kelletténél [BTN² 161]. 1772: a szegény Rákóczi^a igen papos ember volt, többet hitt nekik^b kelletténél, úgy is vette hasznát [RetTE 274. — ^aII. Rákóczi Ferenc. ^bA rk papoknak]. 1792: Minthogy Nsgod Postanis gyakor tudosítást Méltoztatik parantsolni, mivel pedig a közelebb fel járt lovas ember által talám még kelletténélis többet irtam volt, s helytelen írássom(m)al megis fogtam Ngodat bántani . alázatosan bötánatont instálók [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. ~ korán/~ koránt idejében, idején, kellő időben; la timp(ul potrivit); zur rechten Zeit. 1662: kelletekorán oly darázsokat küldünk oda^a, akik minden biznyonnal a bágyadt legyeket elkergetik a kőfalak verőfényéről [SKr 228. — ^aAz esetleges ostrom hírére megfélemedett szecrensiek segítségkérésére adott palatinusi válasz]. 1784: Somlyó Csehi Szőlő Hegyen lévő szőlőjökbe fogadtam Vintzellérnek, Somlyó Mező Városában lako Tulokdi János Ö klmét tartozik ő klme, az őszszel vett Palánt Szőlőt is Maga, kellete koránt, ki-nyitni, vagy nyittatni, megmetzeni, karózni, homlítani, kőtteni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendőképen el fedni [Somlyó Sz; IB]. 1787: ne csüggedj el reménységben, mert az minden ható lsten, a ki mind eddig is el nem hagyott továbbra is gondot visel, és a mikor nem is reménlenéd, akkor környezek meg kellete koránt valo segedelmével [Marosbogát TA; DobLev. III/126. la Szántó Sándor Mich. Péntek de Lemény-hez].

5. kevesebbet a ~nél a szükségesnél kevesebbet; mai puţin decit ar fi necesar/nevoie; weniger als notwendig. Sz. 1710 k.: Azt mondják a franciák: ha a férfiak többet nem innának, és az asszonyok többet nem ennének soha kelletténél, a doktorok, patikáriusok sokszor ennének, innának kevesebbet a kelletténél [BÖN. 512].

kelleteképpen kellőképpen; (aşa) cum trebuie; in erforderlicher Weise. 1777/1780: a Vas Gyeű nevű szőlő Hegyen vagon egy Nemes szőlője más miolta az Jobbágyok kezdik mivelni, minthogy Munkája kelleteképpen meg nem adodik, termései meg hanyatlot [Désakna; JHbK LII/3. 273].

? kelletes kellemes; plăcut, agreabil; angenehm. 1662: Mitül fogva Kegyelmed elment, semmi oly bizonyost Kegyelmed felől nem érthetvén, nem kevéssé búsuultam, kíváltképpen bizonyos jóakaróimtól értvén Kegyelmednek nem oly kelletes és becsületes állapotját lenni, mint

reménlem vala [TML II, 390 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánosnéhoz].

kelletik I. 1. szükségeltetik; a fi necesar/nevoie; gebraucht/notwendig werden. 1578: Minden fele barom maiorsagnak Zaporitasaara gondot wiselleyen, kiknek tartasokra a minemeő gabonak kellethnek affleketis kezichen es wettesse(n) nekik [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. 1590: Az Hordo Taligas, hordot wyzot 32 vttal minden felle a' hol Zywksseg volt f. 1 d. 28. Zena Hozasz mindenesteol Az feo feo vrainnak zalasokra mindenfelle a howa kellett [Kv; Szám. 4/XXI. 95 Kis István sp kezével]. 1599: Az minemeő tilalm(ant) teöttek wolt kadachiak walami erdeő es mezeo wegett (: kit a mikor kellettik meeghis declaralliak :) Dobofalwa es Wagas elle(n), azt eön karokra megh zabaditottam [UszT 15/188]. 1632: Kozma Istuan

Paripayan szolgálja az howa zughsegh leszen Sigmond Palt vgy mint hadba a houa kellettik [Lemhény Hsz; BLt]. 1690: az mi kellettik konjhara valo hirtelen kellettik s szerit nem vehettük [Sszgy; LLt]. 1744: Falus biro Pantsul nevű menvén a Falu Parantsolatyából ő kigméhez, hogy a' falu válluját adná vizza, mert a' Lajdimont Lovainak kellettik [WassLt Paulus Balog de Zilaj (47) ns vall].

2. ~ vkinek vmi kívántatik vmi; a trebui, a fi nevoie (de ceva); gewünscht werden. 1557: zerethew vram K meg emlekezhetik rola, hog mikort az mi baratsagonk valamibe K keletet minden kor K attiafiay barathi voltonk valamibe K az mi baratsagonk keletnek ismeg attiafiay barath lezek [Gyf; BesztLt 46 Zalanchi ianos Hannog georgy beszt-i biróhoz és a város polgáraihoz]. 1571: Az myben kteknk Az en szolgalatom kellettik, keteknek nagyob dologban gyekezem megh zolgalni [Cege SzD; i.h. 3582 Baltasar zalay Casp. zwch beszt-i biróhoz]. 1592: az eo Apia kezdete volt Irtanj Gergely Peter kerte volt ell az Apiatul hogy tiztichan az Irtast es az mikor kellettik fiaynak Ismet megh adgia [UszT]. 1627: az Aniniok Sophia Azzoni . . mind addegh mieltesse, es vegie hasznat valamegh Kis Annának Kelletik az szeőleő [Kv; RDL I. 133]. 1671: Immár Kegyelmed ne is írjon énnekem, ha kellettnek is, ezeket ne attingálja, mert mind együtt leszünk [TML V, 457 Rédei Ferencz Teleki Mihályhoz]. 1758: Történik pedig egyszer, hogy Rhédei József idejött, s kelletténél az öccsének, Rhédei Pálnak, egy olyanszerű szolgálta mint en, magához hivatott [RetTE 64].

II. Segédigeszerű haszn-ban; ca verb auxiliar; hilfsverbartig gebraucht: 1. elkerülhetetlenül, szükségszerűen (elkövetkezik, megtörténik); a trebui (in mod inevitabil/ineluctabil) să . . ; notwendigerweise (erfolgen, geschehen). 1578: A my baram wagy juh yde be az kohniara kell, arról mindenkor az Saffartól czedulat wegynek Ha minek egyeböwe kellettik kelyn az zökseghz kepest, arról commissioia legyn, kit Zamadasara megh tarthasson [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. 1666: ez vilaghtol mégh köllték valnom [Kv; BLt]. 1682: minnyájan emberi nemzetül az halandoság alá vagyunk vettettve, s, ez árnyék vilagbol valo ki mulásunk(na)k s egymástol valo megh válásunknak a szomoru halál által kellettik lenni [Kv; RDL

I. 160]. 1731: látván Bács Iuan hogy meg kellessék halni, instantiara fogta a dolgot [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (964) jb vall.]. 1795: ha a kegyelmed Téglá vetése miatt ottan a mart el romlik . . . a Küküllő vize onnan fellyül könyököt vét, a Hidnak Szükséges képpen veszedelmezni kelletik [Adámos KK; JHb XX/18].

2. hívásra/rendelkezésre köteleztetik (megtétetni vmit); (la chemarea/dispozitia cuiva) a trebui să . . . ; (auf Ruf/Anordnung) verpflichtet sein, etw. machen müssen. 1588: Eo . . . twtta azt, hogy Ennekem ide Somliora Az vrunk eő Nagysaga paranchyolatthyabol mely nap kellessek Jeőneöm [Somlyó Sz; WLt]. 1598: esmet Moldouaba kelletek me(n)nik (!) Istua(n) Vaidauul [UszT 13/36 Anthonius Damokos de Palfalua pp vall.]. 1644: En Barta Miklos Aranas szekben Rakoso(n) lako Veres Drabant Adom tutara mindenek(ne)k . . . Miuel . . . ez mostani hadj kezületben . . . nekemis el kelletik kezülnöm es mennem, az En jo akaro Apam Vramnak . . . maradok adosza (!) kez penzul tizen eőt forintal [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1646: Feiervarra kelletek küldenünk Püspök Uramhoz Nemes Miklost [Mv; Mv-Lt AAlI 6]. 1689: a Ngod sz(olgalat)tyaba(n) kelletik continuuskodnom [Inc. VI. 26 Inczédi Pál a fej-hez]. 1703: ne kellessék Egezs Districtusunkb(an) levő Becsületés Nemesseg(ne)k és Boérsag(na)k ébbeli szolgáltatjatt tsak minékünk nagy megh Romlásunkkal praestaltunk [Fog.; UtI]. 1854: a Feleségemmel tet edgyezés szent halalunk utan mind kettőknek reszünkbe jutott jovaink a vér atyankfiaira kelletik szállani [Uzon Hsz; Kp V 398 Kispál György végr.].

3. kényszerítetik (megtenni vmit); a fi obligat/constríns (la ceva); gezwungen werden (etw. zu tun). 1562: Albert herczeg a falukat mind elrablá és félegeté . . . de csak semmi nélkül kelleték haza pironkodni [ETA I, 10 BS]. 1579: Kenzerittven hogy egy Molnos öreöksegwnket kelleteek megh valtanunk Zoltanban^a . . . Adunk . . . Lazlo papnak . . . egy pwzta wles helyett [Uzon Hsz; Kp I. — ^aHsz]. 1588: Ismeg . . . hogy penzem nem volth ket eokreomel kelletek zalogba adni . . . ket forintba [Zsákvá Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1643: Kekes Njarlo Nevü faluban talalt czynalni Szilvasi vramekek(ne)k (!) Egi Mathe Nevu Jo bagianak az Nagiob fia Janos haszat hogy jmar onnet el ne kelessek bontakozni ada czereben Nadudvari Vr(am) Szilvasi Andras vr(am)nak [Doboka; JHb III/2]. 1690: eszt az örökseget ketelensegbül kelletik el adnom mivel meg nyomorodtam Sinka György Uram miatt [Makfvá MT; DLev. 3. XXXI. A. 25]. 1755: úgy meg ütek Jankullyék az száram csontjait, hogy mind el menvén röllok az bőr mostis tisztá sebből állanak, úgyannyira, hogy mankón kelletik járnom a meg verettetésem mián [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1843: Férjem nélkült kelleték élnem [Dés; DLt 360].

4. helyénvaló, illő, illik (megtenni vmit); a se cuveni (să faci ceva); gebührend/angelegen sein (etwas zu tun). 1584: Az Wasaron minden félet mint kellessék adni [Kv; PolgK 13]. 1599: arra valo gondwiseleo chyak egy legyen, kire sorsott vetwen, eo kgmek hogy melyik nemzetbeol kellessek arra valo gondwiseleo embert valasztany, Az sors vgy hozta hogy az szaz nemzetbeol legyen [Kv; TanJk I/1. 334]. 1641: Toroczkaí Borbely Istvan edgyk udvari Borbelyunk ada értesünkre alazatoso(n), hogy . . . az mostani el mult feiervárj Generalis gülesen

(: nekie kegiel(me)sen conferalt Armalis Leuelünket :) publicaltatni akarva(n), azonb(an) hüseghtek contradicalt volna az Publicationak, ki miatt czyak in suspensio kelletett volna maradni [Thor. XV/6 a fej. a Toroczkaíakhoz]. 1756: Valahol öl, és Fertály iratatic ott nem közönséges, hanem Királyi ölet kelletik érteni és annak negy reszekre osztott Fertályait [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. 1838: a Contractus nintsen ugy irva mint kelletett volna [Sáromberke MT; Tsb 27].

5. célszerű, tanácsos, tanácsoltatik (megtenni vmit); a fi recomandati/indicat (să faci ceva); zweckmäßig, ratsam sein (etw. zu tun). 1587: Hagi az varos ladaiban egiket sem leluk meg ket vj ladat vgy kelletet Czinaltatnom Giorgi kowachinak . . . Az Czinalatol fizettem nekie — 180 [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Seres István sp kezével]. 1593: yde sok jambor Jeöth keresekdj szoeoksegekben ennekemis el kelleteth Jeönnem [UszT]. 1605: Biro vram, Az wénség keozzeol az kiket akar hywasson, kikkel egyetemben lassák megh az keo faltol ualo distantiat, az az teob hostatokhoz képest mint kellessek rendelni [Kv; TanJk I/1. 506]. 1651: ha megh hozzak, es megh agiak eppen az penzt oztat(n) lato(m) enis mit kellessek czeledkem [Kászónújfalú; BCs]. 1783: a nagy rendetlen keménj szolgáltot miat világot kelletett volna Njakokba venni [Buza SzD; LLt Csáky-per 110. L. 17]. 1849: De mivel az uj Hid a' mostani otska Hidon fellyül építettet, az ország uttyát az Uj hidhoz alkalmazolag kelletik át változtatni [Dés; EHA].

6. feltételezhető, valószínű (vminek a megtörténte/megtétele); a trebui probabil/poate să fie; vermutlich/wahrscheinlich sein (das Geschehene, die Verrichtung einer Sache). 1590: A tarchahazy feoldreol vegheztenek, hogy mihelt a viz megh Apad, eo kgme Biro vra(m), kwlygeon Ala oda, Oculalnq mint shogi, holot kellessek ennek az viz foliasnak, vagy Gatlasnak lenny [Kv; TanJk I/1. 141]. 1597: Zabo Mihali wallia az azon . . . monda . . . az atkozot ember ew gilkossa az en giermekemnek addigh were rongala . . . az . . . vngia(n) darabonkent ment teolle, amiat kelletek megh halnj [Kv; TJK VI/1. 38]. 1632: az Fazakas Mihalj Simonfi Mathenak segödöt (!) szolgaja uala szökue mene el tölle latorsagot czeledede uala es azert kelletet uala el szökni Simonfi Mathetol [Mv; MvLt 290. 93b]. 1747: az több ortákok gondviseletlenségek miat kelletett azon malom(na)k el pusztulni [H; Ks 62/10]. 1797: itten régen is Malamnak kelletett lenni, mint hogy annak vastag régi Czövökei és Arka azt mutattyak [T; JHb Hesdát cs.]. 1806: a' pallo még tartása lehetetlen Hajos Hidasnak kelletik lenni [Szászrégen; Born. XVI. 95 Kosa György (76) vall.].

7. Felelősségre vonó, számonkérő kérdésben; sub forma interrogativá, cind se cere socoteală (cuiva); in der Frage einer Rechenschaftsforderung; képeessé tétetik (elvégezni vmit); a fi făcut capabil (să faci ceva); fähig gemacht werden (etw. zu erledigen). 1604: michyoda modal es maghok wiselessel kellessek eo keglmek(ne)k Nagy Banian lenny, arrolis eo Kegleme instrualtassanak [Kv; TanJk I/1. 475]. 1659: Az nyolczadik punctumban az mely szónak annectálását neheziteli ő nagysága . . . : nem látjuk méltó okát miért kelletnék kihagyatni [EOE XII, 211–2 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz]. 1702: Mi okon kelletet Adám Ersebetet, és hütös Urat Bodrogi Miklos Vramat in jus attrahalmom, Exhi-

bealt R(e)latoriambul ki tetczik [Dés; Jk 323b–4a]. 1764: illetlen dolog Concludalni s nem is lehet oly okot keresni, mely rationabilis volna arra, hogy Nehai Viski Uram(na)k miért kellett volna azon pénzeket más kezében adni [Torda; TJKt V. 195]. 1800: Az Ifjakat a közönséges hivatalokra miképpen kellesék készíteni arol az felseges K. rendelest Protocolalni kel [M.bikal K; RAK 33].

Ha. 1570: kelletik (allanunk) [Mv; BálLt 1] | (futtny) kelletyk [Kv; TJK III/2. 30]. 1636: kelletik (szolgálnia) [Siménfva U; JHb Inv.]. 1849: kelletik (elutaznom) [Kv; Végr. 38]. — 1586: (gaszdalkodnom) kelletet [Kv; Szám. 3/XXIV 21]. 1590: kelletet (meg talalno(m)) [UszT]. 1595: kellettett (verni) [Kv; Szám. 6/XV. 59]. 1646: (ki) kelletet (menniek) [Mv; MvLt AAll. 6]. — 1570: kelletek (ely leonem) [Kv; TJK III/2. 16f]. 1586: kelletek (fogadnom) [Kv; TJK IV/1. 588]. 1588: (ell) kelletek (mennyi) [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. 1590: (el) kelletek (mennem) [Szu; UszT]. 1610: (Ezt) kelletek (meg Irnunk) [Dés; DLt 320]. 1618: kelleték (írnóm) [BTN² 123]. 1718: kelleték (mennii) [Szárhegy Cs; LLt 69]. 1778: kelleték (tartasra jutni) [Albis Hsz; BLv.]. — 1633: kelletik vala [Mv; MvLt 290. 117b]. 1700: kelletik vala (élni) [Dés; Jk 309]. 1772: kelletik vala (adni) [Gernyeszeg MT; TL]. — 1636: kelletet uolt (abalienalni) [Cszs; BálLt 53]. 1670: kelletet volt (czinálni) [Kv; JHbK XXIV/25]. 1677: kelletett volt (adni) [Ne; DobLev. I/25] || 1583: kelletnek (mennünk) [Kv; MészCLev.]. 1613/1687 k.: (megg) kelletnék (dulni) [Berekeresztúr MT; MMatr. 222]. 1663/1728: (perleni) kelletnek [Szentmihály U; Törzs]. 1672: kelletnék (valtani) [Mezőbánd MT; MbK]. 1764: kelletnék (lenni) [Torda; TJKt V 226]. — 1597: (el) kelletet uolna (leöni) [Kv; TJK VI/1. 62]. 1658: kelletet volna (megh santzolni) [Harangláb KK; Ks 7. XX. 27]. || 1581: (ne) kellessek (maradny) [Kv; TanJk V/3. 238a]. 1604: kellessek (írnya) [Kv; i.h. 471]. 1610/1616: (ne) kellessek (megtalalni) [Kv; RDL I. 100]. 1649: (ne) kellessek (busitanunk) [Dés; DLt 429]. 1654: (mitt) kellessek (cselekednem) [Gerend TA; KCs 1427]. 1657: (vissza) kellessek (mennem) [KemÖn. 183]. 1662: kellessék-e (választanom) [SKr 164]. 1668 k.: (ne) kellessek (confugiálnunk) [Kv; ACJK 55a]. 1671: kellessék (sollicitálni) [CC 6]. 1677: (ha) kellessék (ki-bocsátani) [AC 119]. 1679/1681: (ne) kellessék (jutni) [Vh; VhU 675]. 1705: (ne) kellessék (menni) [WIN I, 655]. 1710 k.: (ne) kellessék (megsértenem) [BÖn. 561]. 1722: (ne) kellessék (szolgálnom) [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. 1756: (ne) kellessék (ki pusztulnom) [M.köblös SzD; RLt]. 1770: (be) kellessék (mennem) [F.várca Sz; BK]. 1803: kellessék (fizetni) [Dés; DLt].

E címszó múlt idejű *kelleteti, kelleteti vala/volt, kelleteti volna-féle* igelakjai egybeesnek a *kell* igének az erdélyi nyi-okban, sőt még a hanyagabb köznyelvből is rendkívül gyakori raghalmozással alakult *kelleteti-féle* alakjaival; azért erre csak nagyon csökkentett számú adalékot iktattunk be.

kelletlen I. mn 1. kb. jelentéktelen; neinsemnat, neimportant, lipsit de/fără importantă; unbedeutend, belanglos. 1619: Én az szerént az én igaz köteleességem szerént írom Nagyságodnak, hogy én ezeket mind megtractáltam, azki hasznosb vol copiosiusb, azki kellettlen volt lassabban, mjnt kit csak az margójára is irtam az materiának [BTN² 197].

2. kb. nem kívánatos, nem szívesen látott; nedorit, care nu face plăcere venind; unerwünscht. 1687: Diszno Arolék küldesetis parancsol (!) Ngd, de csak annyit öletek, a menyí nélkül ne(m) lehet az udvar tartas, mivel sok látogatok járnak, nagyobbára kellettlenek is [Balázsfva AF; UI].

II. hsz 1. immel-ámmal, kénytelenül; fără plăcere, în silă; mißmutig, unger. 1637: uaczorot evenk ketten egy ejtel bortis hozatank, az Aszontis kenalok, de csak kelletle(n) iuek az aszony [Mv; MvLt 291. 109a]. 1735: Ha az ételi appetitus nem igen akar megjöni, kellettlen éppen nem jó enni [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből].

2. szükségtelenül; inutit, de prisos; unnötig. 1618: Kamuthi uram ott kellettlen eleget beszéle, s kérkedek maga nagyvolta felől [BTN² 99].

kelletlenség szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~re megy a torockói vas kb. immel-ámmal/kénytelen-kelletlen vásárolják a torockói vasat; fierul din Torockó este cumpărat în silă/cu (de-a) silă/de nevoie; lustlos, mißmutig wird das Torockóer Eisen gekauft. 1779: a Torotzkai vas az ország népe előtt kellettlenségre az mi szomszéd Tartományinkban lévő lakosok előtt pedig annyira utálatb(an) ment; hogy az által már életünkis köztök alig folytathattuk [Torockó; Thor. 21/20].

kelletlenül feleslegesen, szükségtelenül, fără folos, inutit; überflüssig, unnötig. 1676/1681: Hogi penig szükség es rendkívül, kellettlenül etzaka(na)k ideje(n) minden ember a vártako(n), s' masuttis az hol dolga ninceze(n) ne járjon; szükséges hogi az Strasaknak vagi Cirakalok(na)k minden estve jel adassek ki hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassanak az Strasak es külömböztethessék meg az ighaz jámbor embert a Latortol [Vh; VhU 661–2].

kellető kellő, szükséges; necesar, trebuincios, de trebuință; erforderlich, nötig, notwendig. 1770: ezen három esztendők alatt igen súlyos teherviselés volt a vármegyén. Ugymint a havasoknak vagyis passusoknak bevágására kellettő számtalan dolgos, a köcsi es naszóni hidakhoz sok száz szál fának szállítása, s dolgosoknak praesentatioja [RettE 243–4]. 1795: Bizom ehez, hogy a' közelebb eltölt egy ujjabbi Esztendőre obveniált Interest(ne)k is ide kellettő megküldése végett fogott ő Nga rendelést tenni [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreczeni István tt-hoz]. 1838: A Tartsafalvi — és Csehétfalvi Közönségeknek, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes kibotsáttatásunk mellett esketést folytatván — a kellettő bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett [Korond U; Pf Pap Samuel esketőbiztos kezével]. 1844: a Nagy erdői Utvonalon kellettő jovitás [UszT XI. 85/1. 46].

kellő 1. kellőképpen; așa cum ar trebui; erforderlich, notwendig. 1857: Jelen napjai rendszere is rendetlen lévén, nem enged időt emlékem³ kellő rendezésére [ÚjFE 5].

2. használható; utilizabil; brauchbar. **Szk:** *semmire* ~ *semmire* sem való, *semmire* sem használható. 1692: Ezen mehes kertnek környüllette való sóvny kertei dülő felben vadnak, *semmire* kellők [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1748: vagyon egy kis hitván Cseplez melyből

többire Csak Gyepűt Szoktak Csinálni majd semmire Kellő [Koronka MT; Told. 79] * *valamire* ~ valamire való/használható. 1748: A Berek közben vagon ismét egy darab észak oldal, ebben is valamire kellő jó nincsen [uo.; EHA. — ^aTi. a fa].

3. ? 1817: remélem hogy le tsendesedik a Dolog — Mely a Kellő értetlenségéből támadott s nevedett vakmerőségéből, 's szofogadatlanágából, miért nem kérdett Töllem Tanátsot, utasittást [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

kellően kellő módon; in mod corespunzător; in erforderlicher Weise. 1868: a régi compositiot pedig mig az ujjabb nem alapul addig mind a bel, mind a kül birtokoság kellően tartsa fen [Pálffy U; Pf hiv.].

kellőleg kellőképpen; (asa) cum trebuie, după cum se cuvine; gebührend. 1863: nép oskoláink hanyatlásának főbb oka az, hogy iskola tanitoink kellőleg nintsenek dijjazva [Gyalu K; RAK 83].

kelme stofa; Stoff (Textil). 1849: Kelemen parantsábol nője és leánya számára vásároltam női kelméket [Kv; Végr. Vall. 17]. 1857: Nyári öltönynek való kelme [Bodola Hsz; BLt II. 11]. 1860: 3 1/2 s(ing) sötét kék kelme Budára^a f 17 // 50 [Kv; Újf. 1. — ^aA jel-t l. *buda* al.].

kelméből kelméből való; din stofă; aus Stoff. 1849: Korbuly a' tölle vásárolt kelméből Kelemen guynáit megesmerete [Kv; Végr. Vall. 76].

kelmed, kelmetek *biz, udv*. A. egysz. 2. szem-ű alak magázó v. önözö jell-ű formaként; ca formă a pronumelui de politeje la pers a 2-a sg; Sie-Form Einzahl 2. Ps: tekeyelmed; dumneata; Euer Gnaden (wortwörtlich: Deiner Gnaden). 1736: (A bort) vagy fazékban vagy kupában adták be ... Mikes Mihály akkor vonogatja magát az italtól, mond Bethlen Gergely: Uram, kelmed talám kerestályra vágy. Akkor kereskedni kezd a zsebiben kiveszen egy sustákat avagy négy polturát s adja az inasának, mondván: eredj, öcsém, hozz kerestályt ó kelminek, mert ó kelme kerestályra vágy. Igy csúfolá meg az kristálylyal innya kívánókat [MetTr 328–9]. 1825: azon Telket kelmedtől Itélet mellet ki nyerték [Msz; BalLev.].

B. tbsz 2. szem-ű alak magázó v. önözö formaként; ca formă a pronumelui de politeje la pers. a 2-a pl.; Sie-Form Mehrzahl 2. Ps: tikeyelmetek; dumneavoastră; Euer Gnaden. 1578: Kemeteknek ne(m) lezen haznara, hanem Jnkabb Artasara [Amadéfvá Cs; Eszt-Mk]. 1592: azzal sem elegendwen Kemeotók szeomelit, es szekit kewetteom szyda besztyh (!) leleok kwrwanak | nagy rwiton szydalmoza kemeteket kewettem bestey (?) leleok kwrwanak [UszT]. 1593: Tarchia meg Jsten kemeteket Jo egissigben sok Eztendeyg [M.fráta K; SLt S. 39]. 1659: Poronczollyuk annakokaert kemetek(ne)k igen serio minden haladekelnkül jo hadi készüllettel jötest jöjön utannunk [UszL 21 fejj.]. 1761: mondok eo kegielmeknek: kemetek tüzetis tett [Koronka MT; Told. 26]. 1809: ezen alábbi tudositások mellé zárt perfolyta Leveleket ... Dersi István ... a Kemetek paran-

tolattyára sem akarta ki adni [UszL 1 ComGub. 1655-höz gub.].

E címszót vö. a *kegyelme* és a *kend* címszóval.

kelmés ? 1835: vettem egy kelmés cipőt [KCsI 3. — Berlii feljegyzés].

kellner pincér; chelner, ospătar; Kellner. 1796: A' Kellnernek 1 Rfi [ETF 182. 32 Gyarmathi Sámuel feljegyzése]. 1823–1830: Lipszében, ... Ezen serházban hallottam, hogy sokan kiáltják: Brod ... eszik a kenyeret. Én is mondom a Kellnernek: Brod! ... Ád a Kellner nekem is egy sarkalat kenyeret [FogE 203]. 1846: Müller Vincze ... mesterségére nézve mézárós, és néha kellner, vándorkönyve nála van [DLt 1114 nyomt. kl]. 1853: A kellnernek ajándék folyó Majus holnapra 1 Tallér [KCsI. — Útiköltség-jegyzék Berlinből].

kelneráj 1. söntés, *nép* kármentő (a korcsmában lércáccsal elkülönített raktározó-kiszolgáló hely); spațiu din dosul teighelei, îngrădit cu lațuri/șipci, unde se depozitează vesela (într-o circumă de la țară); Weinschenke, Schankstube/raum. 1817: ezen Házban ... Az ajto mellett találtatik az ugy nevezett Kelneráj, benne lévő kis asztalkával, és vas sarkalan járo gyalutlan Dész-kákból készült, és kereszt gerendákan áll [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. — ^aAz ivóházban]. 1824: A Kelneráj a' Kortsoma Házban jo borított vaszárral, koltosztól 's két vas Sarkokkal, benne 5 poltzos Stelázi [Kv; BelL 2]. 1838: A Várbéli Fogadoi eszközők Az Ivo házban vagon egy kelneráj fényő létből van készülve ... ennek elején a' hevederes lézt meg vagon égve, az ajtoja két vas Sorkokon forog ... Két avaték asztal edgyik a' Kelnerájba [Km; KmULev. 2]. 1842: Egy boronából épült avaték szalma fedél alatt allo épület — ez a' Korcsoma Ház, áll az Ivo házbol és egy vendég szobából ... az ivo vagy Korcsoma Házba az udvarrol nyilik egy fényő ajto ...; van egy kelneráj [F.árpás F; TSb 51]. 1849: A Fogadoba ... Egy rostélyos Kerneráj, asztalával edgyüt [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. ? 1869: Az ócska fogadó ház az ivo ház ... Két hosszú deszka ivo asztal, és három hosszú Szék mellettük egy asztalon álló zár nélküli Kellnerai [uo.; i.h.].

kelő I. *mn* 1. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: *harmadfüre* ~ harmadik évében járó; tretin, (in virstă) de trei ani; dreijährig (Vieh, im dritten Jahr befindlich). 1574: walaztank harmadfwre keleo Twlkokat [Fráta K; SLt S. 13]. 1589: Harmadfwre kelő tulok 6. Harmadfwre kelő wzóbaro(m) 4 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3]. 1626: marada ... kett harmadfwre kelő kús kancza ... kett harmadfwre kelő giermek lo [Usz; Pf]. 1627: Harmadfwre kelő tuliok vagion Nro 15 ... Harmadfwre kelő ueo then vagion Nro 13 [Mezőrűcs MT; BLt]. 1744: Harmad füre kelő ökör Tino nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] * *negyedfüre* ~ negyedik évében járó; (in virstă) de patru ani; vierjährig (im vierten Jahr befindlich). 1574: walaztank, nyolcz Negyedfwre keleo Meddeo tehent ... esmet valaztank, nyolcz Negyedfwre Twlkat [Fráta K; SLt S. 13]. 1626: kett Negyedfwre kelő giermek lo [Usz; Pf]. 1637: Negyedfwre keleo

wneo tehen, no 11 [Teremi KK; Ks 69. 0. 44]. 1744: negyed fvrre kelő dör Tino nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. 1754: vettem három ünő Tinokat negyed fvre kelőket tizen három forintakon [Gernyeszeg MT; TL] * *ötödűre* ~ *ötödik* évében járó; (in virstá) de cinci ani; fünfjährig (im fünften Jahr befindlich). 1610: Kws Miklosnak megh ada ... kett Eóteod fvre keleó twlkott [Bordos U; UszT 52-höz]. 1629: Eotod fvre keło tulio 2 [Szentdemeter U; LLt]. 1632: Eókeor Tulok 7. Ezekben ketteo eóteodfvre keleó [UC 14/38. 131 Kománai Urb.]. 1783: Lázár Gergelj eó keglme ada két dér-czeg (!) otod fvre keło tulkot in flor. 20 ~ husz Mforintkba [Siménfva U; Sf] * *tavalýra* ~ ? *félves*; (in virstá) de șase luni; halbjährig. 1597: adoth egy tauayara keleó chitkot [OfLev.].

2. forduló, virradó; de dinainte, care precedă; anbrechend, von (einem Tag) ... auf (den anderen Tag). 1801: tudja e á Tanu ki folytatta a maga mesterségit In nep napokra kelő étzakákon [Barót Hsz; HSzP].

3. kb. fogyó/kelőlélben levő; (care este/se află) pe terminate; auf die/zur Neige gehend. 1842: egy ötvenes hordo ... ebbe kelő bor vagyon csapon [Csekelaka AF; KCsl 3].

II. *jn 1.* járókelő, utazó; trecător, călător; Vorübergehende(r), Reisende(r). 1677: Az ingyen valo gazdálkodás dolgában, uton járok, kelők, és szállók miatt, a' szeginy kösségnek nagy bántódási vadnak [AC 103]. 1784: az Biro, és Számado Polgárok ... V(ár)(me)gye Tiszteinek ... vagy más akkár mely kelőknek, jároknak ... simpliciter Semmit ne adgyanak, hanem ha vagy kész pénzel ki fizetik vagy quietállják, külömben számvételkor nem fog acceptaltatni [Torockó; TLev. 2/6. 2a].

2. ~ben kb. vmi mentén; de-a lungul a ceva; entlang einer Sache. Hn. 1614: az dálnoki hatarban az vapa keiner Sachel. loben azmeli saigo holgia feolde volt [Dálnok Hsz; HSzP]. 1646: az Sz: Georgi ut kelőben ket hold uagion [Szentiván Hsz; BLt]. 1691/1824: az Hegyen az ösvény kelőbe (sz) [Albis Hsz]. 1693: Kányad felé valo határba(n) á Kelőb(en) (sz) [Derzs U] | Banya ősvény keloben (sz) [Kilyén Hsz]. 1701: Az ősvény keloben [A.csernáton Hsz]. 1713: Meleg kelő (e) [Ród K]. 1728: a Viz elvin, vajgon egy darab ősvény kelőben (sz) [Sztoryor Hsz]. 1742: az ut kelőben lévő földek közel (!) vagyon egy nagy darab sovány oldalos föld [Koronka MT]. 1753: az gödör kelőben (sz) [Dálnok Hsz]. 1754: Kellő. v. Kállő meget [Nagysolymos U]. 1792: a Kányádi kelőbe (sz) [Derzs U]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kelt ige szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: *életre* ~ *feléleszt*, *életet visz vmibe*; a reinvia; beleben. 1896: dülőre vittem egy rég kínlódó dolgot. Ti. a Kemény Zsigmond Társaságot életre keltjük [PLev. 179 Peltői István Jakab Ödönhöz].

kelt, költ mn 1. eliberat; ausgestellt, gegeben. 1634: cxhibealvan eó kegme Varadi Captala(n) eleót költ Leveletis [SzJK 42]. 1677: Törvénybéli levelek ha illegitimus Fejedelmek idejében költek is, stálnak in iudicio [AC 270]. 1692: Vagyon a B. Céhnak Céh Priuilegiuma hártýára irott függő pecsétél. Vagyon a Kolos Monostori Káptalanbul költ párja is ez fellyül neuezett Priuilegiumnak [Kv; ACLev. 13]. 1724: attuk Mys ez kezünk irasa, es szokot pecsetünk alat költ levelünket [Ne; Dob-

Lev. I/107]. 1777: Bede Juonnak ... kezéhez is adatot a' kancza; a' mint az arol költ Zavatyos levél mutaya [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1800: Az Alperes Ns Barthos Samuel ... a Felperes eokeyvelmit ... minden igaz ok nélkül szidta hamis Lelkűnek, hamis Contractus s Testamentum ironak s az Annyat is gazolta, melyeket nem tagadhat, de ha tagadni merészelné kész hitelesen költ Relatoriájával meg bizonyítani [Hsz; BLev. — ^aAlbisi Ifjabb Baktsi Josef Uram-at]. 1814: Egy, a Sinfalui közönséget a Betsü mellé hivato Admonitiorol valo Relatoriát ... Szék Assessora Rákosi Nemes Borbély János Ur Regiussága és Petséttye alatt költét ^a [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hűtes assz. kezével. — ^aÉrtsd: juttatott kezünkbe]. 1830: Folyfalvi Imrehfi Ferentz Assessor és Somosi Rátz Sigmond nevek alatt költ Jártató-Lévél, a' Somosi ^a Égető nevű Erdőn [Msz; Told. 19. — ^aMT].

2. keltezett; datat; datiert. 1674: Brassai Tanács pécseti alatt sub Dato 1641 die 9 Mensis Juny fide mediante költ leveletis producálának [UF II, 590]. 1849: Téglás Adám hivatalosan szolította fel Tanátsos Kováts Moses vrat ... hogy adataival 's bizonyásaival édgýütt, a differentias helyen jelennyen meg, mit hogy vett, tisztelt Kováts Moses Urnak folyo év Julius 26rol kelt levele Tanusitt [Szu; Borb. II Simo Pál városi jegyző vall.].

3. kb. kiadott/bocsátott; emis; herausgegeben. 1769: Ő Felsege orszagaib(an) levő Akademiákon a Tudományokat el végezi helybe hagyván az Ifjuság(n)ak Akademiakra lehető menetele irant költ Diaetalis Articulusokat [UszLt XIII/97].

4. kb. kötött, szerzett; incheiat; geschlossen, erworben. 1662: Isten után mindenekben őnagsága gondviseléséhez ragaskodván, valamint őnagsága a beszercei gyülésben kelt conföderatió, szövetség mellett a haza megmaradására elkövetetne, követné el [SKr 649]. 1834: az Also Sinfalvi Határnak a' Felső Sinfalvi Birák gondviselése alá állittolag lett által adásárol költnek lenni hirelt Egyezményt az Alperesek elő adni nem bátoroktak [Asz; Borb. I].

5. kikelt; räsárit; herausgewachsen, (auf)gekeimt. 1772: A' Kertben tállítottanak 1. Szép otat Alma-fa, item edgy otat Körtővé fa; edgy magon költ Birs-alma fa [Mv; DLev. 5. XVII. 3].

6. elkelt; vándut; verkauft geworden, abgegangen. 1768 k.: Kortsomákon költ 256 kupa Gabona Pálínkák árrát Hf 84 Dr 15 [DobLev. II/18b].

◊ *Szk: hamis kamarán* ~ (*pénz*) hamis/hamisitott (*pénz*); (*ban*) fals/falsificat; falsch(es)/gefälscht(es) (Geld). 1656: (A) ket száz aranyat Ozdy Thamás ur(am) teölle(m) potentiosé el ueön praetendalua(n) azt hogy hamis kamaran keölt aranyak [Kv; CartTr II. 905 Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. 1675: Egy Ember Désen létomb(n) Tallerokat adott hogy meg váltanám, megis váltotta(m) .. esmérvén hamis Kamarán költek(ne)k lenni, meg fogá(m) . vucénk Fő Hadnagy Vr házához hogy kézhez adgya(m) [Kv; TJK VIII/11. 352]. 1677: Minemű bajoskodási légýenek e hazának a sok hamis kamarákon költ roszt uj jpenzek miatt [UszLt IX. 76. 5 se]. * *nem igaz kamarán* ~ *vkihez nem igaz úton került (holmi)*; (lucru/obiect) ajuns la cineva pe cale necinstită; zu jm auf falschem Wege gelangte (Sache). 1756: hallatuk hogy Zudor Péternél voltak . ő Nga Felejtárnak gombai (!) melyekis mint hogy kere-

kedtek hozzá bizonyosan nem tudjuk, elég az hogy Zudor Péter . Farkas Bálintnak adta el . . . eszre vévén Farkas Bálintnak az Attya hogy azon gombok nem igaz kamarán költ gombok, meg parancsolta az Fiának hogy Stante pede adgya vissza annak akitől vette [Bácsi H; BK. Paulus Kőrösi (46) ns és Joh. Popa (40) ns vall.].

kelte (vmely irat) keltezése; datare (a unui act); Datering (irgendeines Schreibens). 1851: Nr 7139/851 1850. November előtti kelte hivatalosan bizonyítottatik [Szu; Borb. II].

kém iscoadă, spion; Spion. 1582: Helena puella Seruitrix Relictae Fran(cis)ci Igiarto fassa est . . . mikor ot tanczolnak vala az kochis legények . . . ketzeris mentek a' keő fal melle, es en azt itütem hog' kemek volnanak [Kv; TJK IV/1. 11–2]. 1662: (A) fejedelem ottan parancsolá: mihelyen a vezérnek Budáról való mozdulását kémjei által értendi, sem órát, sem napot nem várván, Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékkel, az váradi haddal az egész hajdúsággal . . . szállana ki [SKr 169]. 1670: Én javallám ő nagyságának, küldene el egy kímét, csak Tömösvárat is végére mehetnének annak, ha igaz-e ez hír? [TML V, 123–4 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. 1671: Kegyelmednek parancsoljuk kegyelmesen . . . mind huszti, mind kövári vicekapitányoknak hagyja meg kemény fenyték alatt . . . kímek járatásától és minden alkalmatosságok felől való tudakozódásoktól meg ne szünjenek, melyeket kötelességek szerint hírré tenni el ne mulassanak [i.h. 486–7 a fej. ua-hoz]. 1710: kémeek által szüntelen járattják vala a Duna szigetiben nem messze levő kevés német tábort, hogy ha meg nem segítenék Bécset, odalenne [CsH 169–70. — 1683-as eseményre von.].

Ha. 1664: kim-e [TML III, 342 Bánfi Dienes lev.]. 1666: kímét [i.h. 580 Ebeni István lev.].

kémel kémlel; a spiona/iscodi; spähen. 1590: Nem tudatik my gondolattiból az haznal ahul az en Jobbagiom Iamborokkal Jiut volna menth oda kemleny . . . Jango Gaspar | az Byzonysagh be nem hozza, hogy Iango Gaspar kemlenj menth volna, Hanem Barta Andras . . . az Biro hazanal Jambor zemeliekkal harmad magauál megh Eskedgiek, hogy Jango Gaspar (igy!), eo kemleny menth volth [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Giereó Monostora vall.]. 1710: Kapi azalatt a fejedelemnek postán megírja, hogy Balassa csak kémlelni jött volt be Erdélyben, és most a német császárhoz vissza akar menni [CsH 103. — ^a1674-ben. — Vö. a kémlel cím-szóval.

kémelkedik dív szaglászik; a adulmeca/spiona; schnuppern. 1644: imit amot nem kímelkedik, s nem praktikál [KJ].

kemence 1. fűtő- v. főzőkemence; sobă (de încălzit), mașină/sobă de gătit; Heizofen, Kochherd. 1560: Az twznek Mogjaro! Mindenkoron az fazakak es az kemence veresek es twzesek legyenek [Nsz; MKsz 1896. 350]. 1573: Margit Arania Ianosne vallia pecy Istwan . . . padlast Kemenchet Zeowent chinaltatót [Kv; TJK III/3. 221]. 1652: hagiá . . . kemönczet [Kőrispatak U; Pf]. 1688: paraszt kályhából csinált fa labon

áló regi kemence fa Tűzhellyevel edgyütt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 2]. 1694: Vannak itt ^a a' Kemenczé(ne)k, faragott kőből való két lábai, rajtok fellýűl lévő hosszú faragott kővel egigiütt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir. — ^aAz ebédlő palotában]. 1702: vagon egy kémény formara Sövényből fonatott, tapasztos, a Padlásból horgokon le függő kemence melynek tűzhelye, kőből vagon ki rakva [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. 1732: a Kemence ket fele reszesitetett, vgy hogy fűttőis, cserepesis [Nagyida K; Told. 11. 70]. 1748: A Házak(na)k kéményi nincsenek, hanem kemenczéből kűrtök tsak a hujjban szolgálnak Szelkossen [Nyárádszbenedek MT; Told. 79]. 1761: Ezen ház . . . Kemenczéje az . . . szegeletb(en) kőből rakott köz tűzhelyre paraszt kájhákából rakatott kised fűttőjével, álván a Kemenczének eleje vas pánton. Melynek kűrteje az Hijjuba nyulik fel [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 14]. 1824: (A) vincelléri Ház . . . kemenczéje paraszt és Fűttője cserep [Erdőszengyel MT; Tsb 43].

Szk: belől-fűtő ~. 1636: Ez házban vagon beleől fultető kemence jo kalyhas [Siménfva U; JHb Inv.]. 1694: mólnár ház be menvén vagon ott, paraszt kájhás belől fűjtő kemence [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] * belől-szenelő ~. 1679: Haz . . . Kemenczéje zöld mazos czifra kalyhas, belől szenelő [Uzdizsptéter K; TL. Bajomi János inv. 6]. 1726: Zöld mazos kályhákából rakott, fellýűl tsipkés, gombos, belől szenelő kemence [Görgény MT; Born. G. VII. 23] * belől-tűzelő ~. 1650: Vagon ezen haz(na)k fából fel rott tűz helyen fenyek kalyhaból rakott belől tűzelő kemenceje [A.porumbák F; ALt Inv. 5]. 1699: vagon ezen házban edgy paraszt kajhából hitvan kő labakra fel eppéttetet belől tűzelő kemence vas lévén az allyában [O.cseszve AF; LLt Gyulafi László inv.] * bokályos ~. 1681: Vajda Hunyad vára Buzgány (!) nevű Ház; avagi Ur Ház Alol faragot Keő Laban, fellýűl Kerekded Kemence vas abronczon s vas lábako(n) allo Kerekded bokályos Kemenceje minden fogiatkozás nélkül [Vh; VhU 502. 550]. XVII. sz: Vagjon ezen házban Tűzelő bokályos kemence [HSz bokály-kemence al.] * csipkés ~. 1692: Ebédlő Ház vagon ezen házban paraszt veres kályhából faragott kő labokra kémény allyából be-fűtő hasonló csipkés kemence [Mezőbodon MT; BK Inv. 8]. 1697: Egj Kő lábokon álló Zöld mazu csipkes Kemence [Borberek AF; Mk Urb. 3] * csupros ~ ? 1621: Az Gyermekes Comm(un)itassabanis ki liukadozot vala az Czupros kemence aztis meg foldozta^a p(ro) d 15. 11 Apró Csupor kahliat adot hozza p(ro) d 11 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. — ^aFazakas István] * fővényes-kályhas ~ ? 1680: Vagjon fából fel rott bontakozott tűz helyen egy fővényes kalyhas kemence [A.porumbák F; ALt Inv.] * kályhas ~ csempés kemence. 1594: Az Somlyoy maior hazban Kalihal kemence vagon No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7 16, 18]. 1679: Aszszony Ház kályhas keredged kemenceje nro 1 [Uzdizsptéter K; TL. Bajomi János inv. 22] * kerek ~. 1625: Az Fazakások czinaltanak az Palotaban 4, kemenczet . . . Az Zeller hazanal az kerek kemence No 64 Boltos kalyha vagon rajta [Kv; Szám. 23/XXVII]. 1698: egy kerek kemence vas Lábokon es Szemöldökön allo [Buza SzD; LLt 208. B] * kívül-fűtő/fűtős ~. 1629: Egj zep kiűl fűtő mazas kemence [Szentdemeter U; LLt]. 1679: Kő labakon álló Vinczi kalyha formara csinált mazos kivűl

fűtős kemence [Wlt]. 1756: A Kis Aszszonyok házába ... melegítettik nagy szélessé Lazúr, vagy fekete színű kívüli fűtő kemencével [Déva; Ks 92. I. 32] * *lángfogó* ~. 1827: A Láng foga Kemence Téglából ujjal rakott vas rudra, egy más vas ruddal p(e)d(i)g a közepen a Fiok gerendához fel vagon kapsolva [Koronka MT; Told. 18] * *mázás* ~. 1591: Franciscus Orban de Lengelfalwa Nobilis vallja: Kereztur varosanak zolgaltam vala valami keuesset, Igertek vala magokatt hogy ennekem egy mazos kemenczet czinaltatnanak [Usz; UszT] * *melegkérozott* ~. 1790: Fáinul meg lakérozott kemence 1 [Déva; Ks 76. IX. 24] * *oláhos* ~. 1757: a Cseléd, vagyis Süttő Ház ... Sövényből font oláhos Kementzéje [Budatelve K; LLt Fasc. 129] * *olász* ~. 1756: Strása Házba melegitt egy falban rakott olász kemence [Ks 92 I. 32 Dévai kúria]. 1757: á felső házból vagon á Kő Boltba szolgáló Ajtó ... Uj jó Kő Bolt valami harmad fel öll hoszusságu, és kett öll szellességü Olász kementzevel s Fűtőjével edgyütt [Taploca Cs; Sándor conscr.] * *plattenes* ~. 1848: Csináltam egy plattenes kementzét a Serházhoz [Des; DLt]. 1865: A' teli konyhába egy plattenes és Rehrenes (!) Kemence [Szárhegy Cs; LLt] * *sátor* ~. 1851: A' szekérszin házzá van változtatva, még nints padlása — Van benne egy cserép sátor kemence ... A' Béres lakó háza Van benne cserépből és téglából készült sátor kemence [Erdősztyörgy MT; Tsb 34] * *szabad* ~. 1849: Egy zöld kályha szabad kemence 12 Rft [Görgényszitmer MT; Born. G. XXIVd] * *szegeletes* ~. 1836: Vállaltam fel, hogy készitek Három kerek kementzét ... és három szegeletes kementzét, — mellyek közül edgyet tiszta fejr, a más ... setét Zöld mázzal a szegeletes kementzéknek két-két van ajtojok legyenek [HSzj kemence al.] * *székely* ~. 1621: Az Gradicz alatt valo kamaraban fundamentomatol fogua Czinalt^a Egi Zekel kemenczet p(ro) fl l. d. 25 vy kahliaia vagio(n) benne 116 fl. 3 d. 48 Boltos Czerep az kwrteten. Es teteyen vagion Nro 10 d. 50 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. — ^aFazakas István] * *tapaszos/tapasztott* ~. 1694: vagon a ház közepin, sövényből font tapaszos kemence: három lábakon állolag [Borberek AF; BfR]. 1732: a le irt két házokból, sövényből font két tapasztott Kementzéből, és kürtökből szolgál bé a füst [Szászsztyakab SzD; Tsb 51]. 1756: a Béres ház ... Sövényből font tapaszos kementzét ál fa lábón és elő fán [Branyicska H; JHb LXX/2. 12] * *tüzelő* ~. 1699: Vagion ezen ház(na)k egi Zöld mazu felig fűjtős Tüzelő kemenceje, az allya téglából agyagból van kirakva [Szentdemeter U; LLt Inv. 25]. 1849: a mind (!) a Házba bé mentem találtom Cseh Josefet a tüzelő Kementzeje mellet leültetve egy széken s akkor is verik vala, kérvén a pénzét [Héjjasfa NK; CsZ] * *zománcos* ~. 1813: Zöld Zamáncos (!) kemence vas ajtoval Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata leit.] * *zöld* ~. 1807: Egy avatag Zöld Kemence fűtőstől [Körtvélyfája MT; LLt]. 1849: Vagion a szobába, egy zöld kemence, vas pántokon és lábokon [Somkerék SzD; Ks 73/55] * *zöld mázas* ~. 1629: Egy pitvaron belől egy kis ház ... Az falhoz ragasztva való zöld-mázos kemence, vas az elei alatt [Szu; SzO VI, 96 Székelytámadt vár leit.] 1807: egy fél viseltes Zöld Mázos Kementze hasonló mazu kérek Fűtőivel [Des; BetLt 6 GyUjfalvi Nagy Ferencz kezével]. — Vö. a *francia-kemence* címszóval.

Sz. 1710 k.: Hadzsi Musztafa bég Magyarul jól tudott igen, úgy hogy a gyűlésben egyszer maga tolmács nélkül proponálá a templomban a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz és annak cirájkához, Barcsaihoz; másként ha tökéletlenkednek, azt nyirik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál [BÖN. 553].

2. ~ *szája* a kemence tüzelőnyílása; gura cuptorului; Heizöffnung des Backofens. 1589: Az Zegenyek Swteo-haza Kemenczeienek a' zaya le zakadott uala a' fenekeis megh bomlot vala, kitol fizettem a' Tapazto Mesternek f. 1 [Kv; Szám. 4/XI. 26]. 1593: Az nagy hazban á hua az swteo kemenczet chynaltak, Vettem az kemence zaiának labnak es. 3. által úsának 4 apro uasot Roszman Istuantol p(ro) f — d 32 [Kv; i.h. 5/XX. 132]. 1723: á Deési gát miatt, á Nagy: Szamos annyira fel nyomta á K: Szamost, hogy á Sz: Benedeki Malomb(an) tsak ne(m) a Kementze Szájáig tölt fel [Néma SzD; Ks 25. IV. 5].

3. sütőkemence; cuptor; Backofen. 1587: Az Kyraly wczay Swteo hazrol walo Keolchyegeh ... Az Kemence feneket hogy vyolan megh wertek ... Veottem egy Keo Sooth az Agyagh keoziben d. 3. Azon Kemenczehez veottem gyorttyat d. 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. 1600: Az Kiraly Vchabely zeginiek Swteo hazaban chinaltatta(m) megh az kemence fenekett Tapasztó Janossal Attam neki f. 2 d 50 [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. 1631: Philep Palne monda hogi niolcz igen nagy kenieret sütet volt Uarga Miklosnal, az egiket ki czipte az eger az kemenceből ... oda vagon ki uezet az kemenceből [Mv; MvLt 290. 236b]. 1700: Az nagy Kő ház mellette levő kő kamrával, es Süttő házzal, benne lévő két kemenczével [LLt Fasc. 153]. 1823: Nms Szilágyi Istvánné aszszony ... amikor vetet bé a kementzébe reá rontott Csernátoni Samuel uram, akitől külömben meg nem menekedhetvén a keziben lévő süttő lopálttal verte ki [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

Szk: *kalácssütő* ~. 1816: Egy más kalács Süttő kis Kementze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] * *kenyársütő* ~. 1814: Az Udvaron egy megh avult Cseléd, vagy Süttő Ház ... Van benne egy kenyer Süttő kementze [M.sályi TA; RLt Rettegi Sámuel inv.] * *süteménysütő* ~. 1810: egy konyha ... téglából, és kőből rakot tűzhely vagon benne, rajta lévő Sütemény Süttő kis kemenczével [Doboka; Ks 76 Conscr. 25–6] * *sütő tűzhelyes* ~. 1796: 1 Süttő tűzhelyes Kementze [Déva; Ks 76. IX. 26].

4. kohó; cuptor metalurgic, furnal; Hochofen. 1677: Vagion az hámor ház kerítésin kívül hat fa oszlopokon deszkás héjazat alatt vas futató ket lyukra csinált kő allyu kemence, melyhez vagon két bokor fűvő alá való futató hely [CsVh 53]. 1681: Vas Banyák 1. Ploszka Bánya

Köh mester keze alatt valo jok: Az Kohoz, vagy Kemenczehez valo szin fa oszlopoko(n) álló, Vagion ezen szin alatt vas valasztó Kemence, most mindenik jó [Vh; VhU 578]. 1744: Lakatosnak mű hely háza ... Vagion benne egy Lakatos koho vagyis kemence 1 [Branyicska H; JHb 103/151]. 1780: az első futatott darab vasat meg mérvén, ha a' figált százhusz fontot nem talallya, a' másodikban potolhattya, és harmadikban, ha több a' második fuvásra keveseb követ hordván a' kemenczére, apaszthattya [Torockó; TLev. 5b].

Szk: *vasfűtató* ~ 1677: Vagyon az alsó vas futató kemencéhez is és azokhoz tartozó fűvókhoz vas horog tiz ~ no 10 [CsVh 49–50].

5. tégláégető kemence; *cuptor de cărămizi*; Ziegelofen. 1764: Alkuttuk meg Havasálj földi Ribnyski Juon Csertsele Téglá vetővel, hogy . . . vessen . . . Három száz Ezer Téglát tartatik a' Téglának jó földet keresni, Jo száraz kemencében rakni s meg égetni [Dob. Borb. I Fogarasi hites vármegyei not. kezével].

6. arany- és ezüstfinomító kemence; *cuptor pentru afinarea aurului și argintului*; Gold- und Silber-Raffinerofen. 1560: A fazakaknak a kemencében való berakasarol. Előzőr az kemenchet egy Nehany oray fwteny kel . . . Nysd meg az zayath es Hertelen Ne ragd bele a fazakakath . . . Mertha Myngyarast be Rakod őket a twesz kemencében, tahat Nagy karth vallaz Mert az twznek hertelen sebessegenek Myatta az ezwtnek nagyob reze, az cementh porban az fazakakban Megemeztetik es el vez | ez Jelről Meg esmered. Mykor az cement pornak Ereye elmulth, Midön a 24 hora elközlegeth es latod, hogy a kemencében egy sarga Vekony köd kezd fen latny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cementh pornak az ereye elkölth es touab az aranyban semmit Nem cheleközök [Nsz; MKsz 1896. 250–1. 351]. 1571: Mikor az aranyat az kemencheben tötek és Megfwlt es Jar, tahat az zaian ky lelekzet^a ki jö^b az Nem jö^c gondot visely reai(a) [Nsz; i.h. 356. — ^{a-c}A jelzett szavak titkosírásból feloldva].

7. Jelzői haszn-ban; in funcție atributivă; in attributivem Gebrauch: whány kemencényi; de . . . cuptoare, de un anumit număr de cuptoare; von einigen Öfen (viel). 1594: eo kegmek varosúl Spoli (!) mester vramnak Nyreo Daidnak megh hattak, hagi egettessen eo kegmet eoreg kemence mezet [Kv; TanJk 1/1. 232]. 1721: az mely kemente meszet az őszszel raktak volt, mihest az idő annyira nyilatkozik azt mingyart meg egetik [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.].

◇ **Hn. 1648:** az Ördög Kemencéje alatt (sz) [Hidalmás K; EHA]. 1736: a' Kementze megí tér. ott a Kementze megett. a Kementze megí árok [Mikefva KK; EHA]. 1768: Kemencze megí nevű heljen [uo.; EHA]. 1814: A Nagy Kementze (sz). A Nagy Kementze Gödribe (sz). A Kis Kementze (sz) [Pusztakamarás K; EHA]. 1815/1817: A Kementzék alatt (sz) [Vágás U; EHA].

L. még a *kökemence*, *parasztkályhájú-* és *parasztkemence* címszót.

kemencealj rakott kemenceláb; baza de susținere a cuptorului; gebauter Ofen/Herdfuß | kemencepadka; vatrā, cuptor, colton; gebaute Ofenbank. 1656: Jnnet az tornacz ala nyilik . . . vas sarkokon pantokon forgo reghi ajto, teghlabol rakot kemencze allya kalyha nélkül pusztá, reghi, ros, renovatit kíván [UF II, 172].

kemenceárnyék kemence-szín; cuptoriște, construcție rudimentară unde este cuptorul; Ofenschuppen. 1721. Az kemencze arnyek mellett ala az haz szegeletire egy darab fedeles kert [Körispatak U; Told. 19].

kemencecsinálás kemencerakás; clăditul/clădirea cuptoarelor; Ofenbauen. 1591 k.: Fazakas Lukaczi . . . megh hazassula vgy zalla ä Georgj vram hazaban, oda zolgalt mind fazek s kemencze chinalassal Jde az varhoz semmit nem zolgalt [UszT]. 1592: fizettem az Tanachi

hazba az vy kemencze chinalastol, es hog' az eöreg kemenczeket megh foldoztak beleöl fazakas Thamasnak es Simonnak f 2 d 32 [Kv; Szám 5/XIV. 161–2 Eppel Péter sp kezével].

kemencecsináló kemencekészítő; cuptorar, meseriaș care face cuptoare; Ofenbauer/setzer. 1595: Borra attam az kemencze chinalonak f — d 16 [Kv; Szám. 6/XIII. 6].

kemencecske cuptoras; Öfchen. 1694: Arx Keövár . . . Ezen Kapu között az also reszin vān egy kis Darabont Ház . . . Mely Darabont Hazon fellyül van mas egy Kis Hazacska . . . egy roszt tapasoz font Kemenczetske benne [Kövár Szt; JHb Inv.]. 1742: egy Sütő Kemenczetske égetett teglából rakott kemenczetske, és két kis Lantorna ablakatskái vad(na)k [Pókafva AF; JHb XXV/58. — Tomai László kijegyzése]. 1774: Tészta néműek sütésére készítettett kis kerek kemenczetske [T; CU]. 1798/1821: van még egy Vas pleből valo viseltes avatag Kemenczetske is [Kv; Pk 5].

kemenceégetés arderea cuptorului; Ofenbrennen. 1597: Az ket kemencze egetesteol ueottwnk esputaly Mesterteol egy keobeol buzat f l d 50 [Kv; Szám. 7/V. 1].

kemence-felrakás clăditul/clădirea cuptorului; Ofen-aufbauen/setzen. 1836: Fel adodott, hogy a' kemencze takarítás, le szedés, és fel rakás arra, hogy mi légyen 1836^{ba} Januar(ius) 20^{kán} [ZFaz.].

kemencefűtő I. mn care întreține focul la cuptor; Ofenheizend. 1587: Kementchie fwteo olahnak attam — /32 [Kv; Szám. 3/XXX. 41 Seres István sp kezével].

II. fn fochist; Ofenheizer. 1625: Kemenczie fwteoknek Hust lib 10 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 152].

kemencejú vmilyen kemencés; cu un anumit fel de cuptor; mit irgendeinem Ofen. 1681: egy fővenyes s csak paraszt kályhából csinált, keő labos kemenczjú hámor eörző ház [CsVh 89]. 1761: vagion . . . két üveg ablaku egy tángjér héjjával, teglából rakott tűzhelyre; parasztos veres kájhából, fára rakott kemenczjú és kis fűtőjú, negj szegeletr faragott két vékony csere gerendájú, es fenyő fűrészdéska padlásu Cseléd ház [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 502].

Szk: *német* ~. 1761: az Ajto nyilásán belől a Job kéz felől valo szegeletben esztergában metzett teke formájú három Lábakon álló fábol valo párkányu, téglá tűz helyén álló, fekete festékű kályhából rakott, kerek Tornyos Nemeth kemenczjú Haz [uo.; i.h. 501].

kemencekályha kemencecsempe; cahlă de sobă; Ofenkachel. 1841: Kementze Kájhakért Gliornak Vettem 50 xr [F.szentmihályfva TA; Bosla].

kemencekürtő kályhacső; burlan de sobă; Ofenrohr. 1618: hogy azféle mély helyre az szél bémeheessen és benne járjon, hogy meg ne rekkenjen az ember az mély gödörbe; mint egy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödör felibe és abban szelet fogván annyit tágoson, mint egy kemencekürtő, úgy fogták alá az szelet az nagy mélységes verembe [BTN^c 147].

kemenceláb picior de sobă; Ofenfuß. 1743: Az kemence lábok akár kőből, akár fából, a mint tetzik csinálathatom [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.].

kemence-leszedés kemence-lebontás; desfăcutul cup-torului; Ofen-Abbau/Abbruch. 1836: Fel adodott, hogy a' kementze takarítás, le szedés, és fel rakás árra, hogy mi légyen [ZFaz].

kemencelyuk ? füstjárat; canal de fum, horn; Ofenloch, Rauchzug. 1765: En Gróf Petki Anna Gróf Kornis Antalné Szegődtem meg az Jesuiták Pallérával Günter Ferencz Urammal hogy az ebédlő Palotámatis hasonlo Szép Stukaturával meg csinálja, kemence lyukait, Fűtő helyeit ezen két Stukaturás házat felyül is az hiuban szépen téglával ki rakja [Kv; Ks 11/XLVI. 44].

kemencemellék kemencerész; parte a cuptorului; Ofenteil. 1597: Az Azzonnepek feredeo hazokban, az kementze mellieket, ezen Dabo Leorintz violan chinalta, es egieb tatarozas is volt raita atta(m) f — d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lörincz sp kezével].

kemencemész kemencében égetendő mész; piatră de var care se arde în cuptor de var/varniță; Kalk, der im Ofen zu brennen ist. 1589: Vold negi Zekeres lw igen hituanok ezeket attam Zanizlonak Meraban, hogy ott kemence Mezhez valo fat hordion [Kv; Szám. 4/XI. 15].

kemencemunka clăditul/clădirea unui cuptor; Ofenarbeit. 1810: Orbán György felvólólván az egész kemence munkákat az ispotályházokban is [DFaz. 35. 810].

kemencerakó kemencerakó fazekasmester; cuptorar, meseriaș, care face cuptoare; Ofenbauer(meister). 1586: Az por teoreo malom haznal valo zobaban Czinaltattam egi kemenchiet .. Az kemenchie rakonak mwnkaiara es etelere Italara fizette(m) — / 60 [Kv; Szám. 3/XXIV. 34].

kemenceremek remekdarabként készítenő kemence; cuptor construit la trecerea probei de maistru/meșter; Ofen-Meisterstück/werk. 1837: Bihari Sándor mind Korongbeli mind Kementze Remekjeit bé mutatja [ZFaz.].

kemencés hn-i alakulatokban; în toponime; als Glied von Ortsnamen: ? 1717: Kemenczes kutnal (sz) [M. gyerőmonostor K; KHn 77]. 1757: a kementzés-b(en) [uo.; KHn 78]. 1765: A Kementzés kutan innét [uo.; KHn 80].

kemenceszító vaskalán obiect în formă de lingură folosit la aștărea focului în sobă; eiserner Ofenschürllöffel. 1697: Egi Zöld mázu kemence Szito vaskalan nro 1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4].

kemencetakarítás kemencetisztítás; curățitul/curățirea cuptorului; Ofensäuberung/reinigung. 1836: Fel adodott, hogy a' kementze takarítás, le szedés, és fel rakás árra, hogy mi légyen [ZFaz.].

kemencetisztító kemencetakarító; persoană care curăță cuptoare/sobe; Ofenfeger/reiniger. 1589: 14 octobris fiztettem az Kemencez Tyztitonak az Tanachy hazban f. — d. 20 [Kv; Szám. 4/VI. 47 Stenzely András sp kezével].

kemence-tűzhely cuptor; Ofenherd. 1685 e: az Borbereki Curia nyilik be az Kis hazra vas sarkos pantos fel szer zaros bellet ajto .. Ebben . Kész kemence tűzhely Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 3].

kemény I. mn 1. tare; hart. 1595: vöttem. 1. köbel Arpat p(ro) f 1 d 25 mint hogy igen szep tiszta es kemeny vala | vöttem ... örög körtüelt p(er) d 17 kemény körtüelt p(er) d 20 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 201, 6/XVIIa. 214 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1761: kötéses jo kemény csere oszlopokon állo négy szegelethe hegyessen szarvazott cserefából felrótt csinos uj gárgyáju kőből ki rakott ... bőv vizü Kerekes kút [Szászvezessződ NK; JHbK/LXVIII/1. 197]. 1792: vagyon egy ket kövü Lisztelő malom ... melynek viz Padja, és kö Padja jo Kemény Tölgy fákból vagyon [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.]. 1802: ott toppant azon elebb említett Veres Sapkás és ... ugy meg tsapta főbe a Szegény Forro Lajost egy kemény Vas villával, hogy szédelegve és le görbödve haza jöve a szállására [Mv; Born. XXXIX. 53 G. Virág (21) vall.]. 1847: némely szőlőnemek (: péld. hóviz és ágasfark :) zmei kemények legalább részeszerint. Legjobban meg van itt érve a Vékonyhéju és Mádrszőlő [KCsI 13].

2. erős; puternic; stark. 1637: Ebben az esztendőben oly hosszú, kemény hideg tél lön, hogy sok marha holt meg éhel [Kv; KvE 170 SB]. 1730: Világos lévén, de igen nagy botránkozásárais ésvén a' Leánzoi ser(e)g(ne)k, sőt mindenek(ne)k is, Csiszár Sárinak ily kitsin idős állapottyában Nehány Napok és Ettzakakon való Fertelmeskedése, melyért Hohér által Pelengéren valo kemény meg tsapattatást érdemlene [Kv; TJK XV/7. 131]. 1752: ha még ennekutánna . valami uj tűz támadna ő kglmek között: akkor kénszerítették keményebb kézzel nyúlni e' dolognak orvoslásához [Kv; SRE 188]. 1755: az Malmok mindenütt meg állattok a nagy szárazság mián és kemény Dér mián [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmund tt kezével]. 1767: a' Szent Mártoni Szőlő egészen, a' Korodinak is égi része ... fedetlen maradtott 's minthogy igen kemény hideggel volt, annyira meg sanyarította a' Szőlőnek fájait, hogy Tavasza Tökéjéről mind le kellett vágatni [Kóród KK; Ks 19/1. 8]. 1782: a' mellette le folyo Patak szörnyü Arkot mosot ugy hogy értemre kemény kö gátot, rakatot, Azt is el mosván a' viz az után kemény Berek Gátott csináltatott s ugy töltötte fel már Porondal mert talám eddig az udvar is bé omlot volna a' Patakba [Nagyrapólt H; JHb XXXI/21. 15]. 1847: Az idő 4-én is és 5-én is tiszta szép: de éjjel kemény derek vannak: 5-én az eddigiek közt legerősebb dér volt [KCsI 13 Kemény Dénes kezével].

3. szilárd; solid; fest. 1761: Major ház Ez régi épület ugyan mindazonáltal meg az állandóságra kemény [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 46]. 1815/1817: ezen a Curialis helyen a mint a romladosott maradványok mutatták lehettek Derék és Kemény épületek, de már most tsak azoknak omló félben lévő falai, és kő ke-

rités láttatnak [Szu; TSb 47]. 1823–1830: Theresienstadt igen kemény erősség, négy kerítése vagy, ugyanannyi sáncokkal, és így négy kapu kell bemenni, míg a városba behat az ember [FogE 178].

4. ~ hit kb. súlyos kötelezettséggel járó eskü; jurá-mint care atrage după sine obligaiii grele; schwerverpflichtender Schwur. 1732: Erre is aszt mondam azon kemény hitre melljre meg esküttem, hogi én hozzam Grabaricsné Aszszonyom Sem város szolgáját . sem mást valakit nem küldöt [Kv; MvRKLev]. 1797: (Az) alább ki irt Bizonyságokat . . . a magok hitek, és vallások szerint valo kemény hittel halhatolog meg esketvén . . . le tett hitek után vallottak [DobLev. IV/783. 1a]. 1800: az alább le irt Tudakolo Kérdésekre minek utánna . . . az alább le irando Tanukot kemény hitek le tetele Után szorgalmatosan meg kérdeztük volna, azok(na)k Tanu-Bizonyság tételeket . . . le is irtuk [Ne; i.h. IV/829]. 1812: Héderfái Ref. Pap és Tisztelendő Esperest Molnár György ur 58. Eszt(endős) megkerestetvén önként elmondott kemény Húte után vall [Héderfája KK; IB].

Esketések jelzős bevezető formulájában a jóval gyakoribb *erős* jelzővel váltakozva fordul elő a címszó.

5. erélyes; energic; energisch entschlossen. 1630: Erre én is valóban kemény szóval töttem választ, hogy az hazugság, hol vött volna annyi kincset? Harácsosa sohá bizony Erdély Budának nem lézsen, azt ne várják [BTN⁴ 435–6]. 1736: kemény portiozo ember vagyok és Sok egjeb féle Szolgalatis jó a nyakamba [Réce F; JHbT]. 1823–1830: Tudják meg, hogy ha messze mentenek is, de Öexcellája úgyis tud büntetni, mert pénzt nem fog küldeni. Ezen kemény levelen megijedtek, nem tudták, mit feleljenek [FogE 212].

6. erőskezű; cu mină de fier; eine starke Hand habend. 1662: (Szejdi Ahmed pasa) mint serény és igen kemény hadviselő ember, ottan minden tanácsát hadai erősítésére, szaporítására . . . fordítván, hadait a tenger innét való török birodalombul hogy megszorítsa, elég módja vala [SKr 531].

7. nőre von.; referitor la femei; in bezug auf Frauen: átv férfias, kardos; energică, bárbátoasă; energisch, resolut. 1763: Meghalván osztán a szegény Szilágyi^a, úgy vette el Teleki Sándor^b . . . ez ráncbaszedte volt gróf uramat, igen éles, nagy nyelvű, nagy haragú, magát férfi módon viselő, kemény asszony lévén [RettE 156. — ^aSzilágyi József vicekolonellus. ^bAz özvegyet, Halász Borbárát].

8. nyakas; încăpăinat, îndărătnic; hartnäckig. 1753/1781: Báró Jósika Imre olyan ember vala, hogy abban az időben nékie nem igen mernek vala véteni az urak, tölle mindenek féltenek, mivel kemény ember volt [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 333]. 1758: (Rhédei Pál) igen jó ember volt, e pedig kemény, haragos ember^a s udvara sem éppen helyén való [RettE 64. — ^aRhédei József].

9. ~ nyakú nyakas; încăpăinat, îndărătnic; hartnäckig; halsstarrig. 1662: bizatja vala^a őket, és hogy tudná ő a kemény nyakú, vakmerő természetű magyar nemzetnek szokását [SKr 177. — ^aBethlen István].

10. szigorú; sever, rigoros; streng. 1596: Asszonjunk ő fge kemény paranczolattyara 54. szekeret kernek [Kv; Szám 6/XXI. 17]. 1639/1650: az Feiedelem-

nek Rakoczi Georgy Vrunknak kemenj paranczolatlia Erkezuen hogy az portara valo harmintz harom kupat czinalliuk Eyel nappal, es egy korsot Medenczet tizenket lottos Ezwstból [Kv; ÖCJk]. 1676/1681: (A castellanus) alatta valoit lsteni félelembbe igyekezze tartani, es minden nevel nevez(e)n(d)ő czégeres vétkekb(en), Lélekével valo szitkozodások(na)k keménj Tilalma fenyetke, es büntetése legy(en) [Vh; VhU 664]. 1702: Az szebeni Fortalitiom építésere kegljeltek szekibül küdött dolgosokban visza szöktenek Nro 13 . . . kegljeltek küldgjen másokat vagi azonokat ujjobban a munkára kemény fenyték alatt hogi töbször meg ne proballyák [UszLi IX. 77. 53 gub.]. 1719: Senki az házához passus nélkül idegen Embereket be ne fogadgjon, pestises emberekkel ne társalkodgyek kemény büntetés alat [Torockósztyörgy; TLev. 8/3]. 1813: kintelen volt osztán keményebb Eszközökkelis az engedelmessigre hajtani [Dés; DLt 56/1814]. 1842: Jakab Miska . . . töbszöröi keményebb meg intésemre is nagyon resteskedik [Sárd KK; WassLt].

11. zord; aspru, greu; rauh, streng. 1662: Ezen esztendőben die 17. Februarii Máramarosban, Szigeten estve hét és nyolc óra között igen-igen nagy szélvész, zivatros fergetegben, olly időben, mellyben igen kemény idők és nagy szánút volna, egy igen nagy villámlással vagy az égnek megnyílásával olly igen nagy égi csattanás lött vala, mellynél immár nagyobbat valaki alig hallhatott vala [SKr 649]. 1751: az Sz: Demeteri Jószágban igen vékonyan boldagulánk^a az időnek kemény volta miat [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — ^aSzüretre von.]. 1757: Szóts István faragó (64) vall Csudálkozám hogy illyen kemény időben jo reggel kik lehetnének azok [Kvh; HSzjP]. 1762: Martius is igen kemény idővel köszöne be, egy csepp jele nincsen, hogy az idő engedelmességre forduljon [RettE 134]. 1768: noha most a kemény üdö miatt Zajos a viz, de mégis meg nem reked, hanem keresztül folya a Gátot [Abafája MT; Told. Húszár lev. 17a]. 1800: Januariusi Holnapnak . . . 3dikán Titt. Szolga biro Ur . . . mikor el akart indulni igen kemény idő volt [Torockó; TLev. 5].

12. 1745: Mostani exmissus oculator v(ramé)k az A. Malmának mitsoda p(rac)judiciuma lehet igen kitsiny lévén a patak az ujjonnan erigált Vér Boldisár Vr(am) malma miatt egészen ki nem láthatták, hanem keményebb üdöre halasztatott, mikor jobban meg tettzhetik akadály a malom(na)k [Torda; TJKt II. 88].

13. durva; brutal, dur; grob, schwer. 1729: kemény rugasokat, tapotasokat töttenek rajta [Dés; Jk]. 1780: Többet mondani nem lett volna jó mert kemény feleletek estenek volna [Ne; Borb. II Kováts József rektor prof. kezével]. 1797: ez ugyantsak nem volt olyan kemény verés mellyért az egy máshoz hittel kötelesek egymást végképpen el hagyhatták volna [Koronka MT; Told.].

14. kíméletlen; nemilos, neindurátor, necrujător, neinduplecat; schonungslos. 1643 k.: Mivel az magyar orszaghi urak, nemessek, feő nepek, Varasok, az nemetől szabadsagokban ighen megh bantodtanak . . . talaltanak meg minket^a, hogy fel kelven . . . seghitesegekre mennek, es őket vennők az mi oltalmunk es gondviselésünk ala az nemet kemény birodalma ellen [Törzs. — ^aA fejedelmet]. 1702: edgjeb Contributiok Restantiajatis admaturály a hogy a szegenjség kemenj Executiót ne

szenvedjen [UszLt IX. 77. 50 gub.]. 1738: ezen Servicz polturaért oly kémény executio Szenvedünk, hogj Zagonban a falu hütös polgarat gombolyagban köttetvén, és jeges vízzel meg öntöttetvén az hideg aerre ki vitette az hol is az nagy hidegben annyira meg badgjadott, hogj fél holtan lévén tandem uj bocsáttatta ell [Hsz; Ks 99]. 1793: Gergelyfi Gergelynek egy 15 Aranyos Lovat bérbe adván, hogj rajta a' Legényit Tömösvárra, küldje áruval azon Lovat, a Legénye kémény hajtás, és tsigázás által el rontotta [Déva; Ks 114 Vegyes ir. 367]. 1845: (Az) illetén kémény meg kinzások, nem tsak a' mai palérozott világ szellemével, sőt a fenn álló hazai törvényekkel is merőben ellenkeznek [Dés; DLt 586. 27].

15. nehéz, terhes; greu, anevoios; schwer, lästig. 1823–1830: Dési Gábornál is meguntam volt a kémény szolgálatot [FogE 93].

16. súlyos; greu; schwer. 1600: az Vristennek kemény ostora^a meg nem zeonik, hanem naponként halottjuk vadnak (igy!) [Kv; TanJk I./1. 375. — ^aA pestis]. 1692: Istennek kemény itéleti szerint rettenetes temédek sokasága Sásák érkezvén határunkra az tavaszi vedést meg emésztették [HSzj sáska al.]. 1749: kémény marha dógi volt [Koronka MT; Told. 29/42]. 1752: látam hogj kemenj lövés esett rajta, a' lábravalojais mind egj vér vala [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. 1761: az I mint ház felverő érdemes volna az Akasztófára mindazonáltal Consideraltván majd gyermeki állapattya s tömlőtzb(en) sokáig lett raboskodása élete meg hagyatik ugyan a' meg jobbulás(na)k reménsége alatt ugy mindazon által hogj rabok által 25 kémény páltza ügytel büntetések itéltetett [Torda; TJkT V. 30–1]. 1777: masoknak példájára a Devai Piatzon Szombaton 50 kémény paltza utesekkel büntetődygék [H; Ks 114 Vegyes ir.].

17. kb. merev; jeapän, rigid; spröd. 1823–1830: a mentét sohasem öltötték fel, hanem láncsal vagy drága kémény kötővel nyakokba vetve hordozták^a | Gálaszoknyajok a régebbi úriasszonyoknak morból (igen kemény selyem matéria), virágos varrott matériákból állott, és oly kémény volt, hogj ha felállították, magára megállott, mint a tyukborító vesszőketc [FogE 64–5. — ^aA XVIII. sz. m. f-nek erdélyi úri viselétére von.]. 1829: 4 Sing kémény Bagazia 1 f 20 xr [Kv; Born. O. I. a].

18. masszív; masiv; massiv. 1825: A bé menő Ajto bellet Vas Sarkakkal, Kémény Frantzia zárral [Görögensztimre MT; Born. G. II. 20].

19. kb. ádáz; inverschunat, aprig, dírz; grimmig, erbitert. 1662: Lön rettenetes kopjatörés és nagy kémény viadal [SKr 174]. 1739: Néhai Kibédi Márton özvegye Fogarasi Mária Asz(szo)ny . . . kémény és mások veszedelmére czelőző fenyegetőzéseket sok izb(en) bocsátott ki szájából hogj tovább azon gonosz fenyegetőzéseiről lemond, nem cselekszi arról tulajdon keze írása alatt adjon reverzalist [Dés; Jk 302]. 1740: tanáltattak olly vakmerő és a közönséges szolgálatnak promotioját akadályoztató emberek s nevezetesen Szabo Gabor atyankña, kiis . . . a Magistratusis kémény fenyegetésekkel, Publice illette [Torda; TJkT I. 180]. 1764: Karollyi jo (!) tudta reája valo kemény haragjokat és törekedéseket [Nagysajó BN; KS. G. Simonffi de Magyar Bölkény (27) nob. equestris kezével].

20. kb. darabos; aspru, dur, bolovános; holp(e)rig. 1803: Párosi Serbán Lászlónak . . . beszéde lepeggő de

Kémény [DLt nyomt. kl]. 1806: Dina Lántzosnak kemény beszédje [DLt 102 ua.].

21. szúrós; sfredelitor, pátrunzator; stehend. 1806: Mihály Juon 27 esztendőös kémény pillantásu, vagy nézésű [DLt 644 ua.].

◇ Szn. 1469: Michaelis Kemen [TelO 100]. 1544: Franciscus Kemyn de Gerewmonstra [Told. I]. 1550: Joanny Kemen [Kv; Szám. 1/II. 8b] | kemyn Janos [Nagykapus K; MNy XXIV, 292 Melchior Czyde de Nag' kapus jb vall.]. 1566: Kemyny ferencz. Kemyny Lazlo. Kemyny Imre [K; KP]. 1572: keminy peter [Gyerőmonostor K; KP]. 1586: Keminy Istvanne Azzoniom [Marossztyörgy MT; JHb IX/48]. 1588: Kemenj Georgj [Gyerőmonostor K; KP]. 1593: Kemeni Istvan [Pókafva AF; JHb XXV/20]. 1594: Kemin Janos [Kv; KvLt Vegyes 21/61]. 1602: Kémény Mihaly löfő [Kozmás Cs; SzO V, 236]. 1629: Kemen Boldisar [Botháza K; SLt Th. Peter (80) lib. vall.]. 1643: Kemyny Janos [Koppánd AF; DobLev. 1/13]. 1792: Keminy Sándor [Dés; DLt].

II. fn kémény kötés; scoarțe de carton; starker Einband. 1846: Ts Pákei úr Részére kötöttem konyveket . . . 3 darab Angol vásznon keménbe darabja 36 xr [Kv; Pk 6 Bárdosy István könyvkötő kezével].

kémény I. coș, horn; Schornstein. 1558: Byro wram az thyzedéseknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogj el yaryak . . . kywrtheketh kemeneketh megh lassak [Kv; TanJk V/1. 48]. 1587: Ket zeker hordot az kemenhez agiagot hoztak Niolc zeker agiagot —/56 Jt(em) hozattam ket zeker veszeót az kemenhez es egiebwtis az hol szwkseg volt attam —/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 23 Seres István sp kezével]. 1608: Egy keozep szerw wst viznek valo Vgian Ahoz Egj kemeniben valo horog [Kv; RDL I. 83]. 1697: tegnap elöt igen szep tisztza idő volt itt de oljan nagy szel volt kinek mássatt ember elig hallota az palotának volt egy nagy magas kiminye . . . ezen kiminy reá dült poszderjára törte^a [Szlágycseh; BK. Kúmvies Gergely Bethlen Gergelyhez. — ^aA palota padlását]. 1700: Csinaltattam egj kémént [Kv; Szám. 40/I. 25]. 1703: az mely kémények rosszaknak tallatnak le vonássák a' hol penig' az kémények tisztitalnok lesznek az háznak Gazdáját toties quoties cum d. 12 büntessék [Dés; Jk 342a]. 1817: Kortsoma A Konyhában v(agy) Pitvarban találatik egy Sütő kemen-cze Kéménye sövény kertellessel nyulik ki a Ház Fedelen [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz 7]. 1828: A' Konyhába A' kéményben keresztül lévő vasrud — egy hosszú vas horog függ le [Szentdemeter U; Told. 39].

Szk: sövényből font ~. 1632: Szamtarto ház . . . Az pitvarban egj seouemből font kemény . . . két lantornas ablak [A.porumbélf F; UC 14/38. 175]. 1810: Vagyon egy csak vgyan venike fedelu csere fa sasok közé Sövényből font tapasztatlan oldalú, még jo állapotban lévő Konyha szín Sövényből font ki nyulo kéményével [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 385] * sövényes ~. 1679: Ezen Tornácban levő deszkarekesz . . . sövényes kéménye, kívül belől tapaszos meszes nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6] * vesszőből font ~. 1748: vagon egy fedél alatt Sövényből font egy konyha, vesszőből font kéményével, és egy Sütő Ház jo Sendely fedél alatt [Kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5].

2. ~ *sipja* kürtő; burlan, urloi; Rauchfang. 1738: Itt az kémény allya meg van, de a kémény Sipja nincs [Szászvezsőd NK; Born. XX. 12].

kéményaljja a konyha tüzelő része; partea bucătăriei unde se face focul; Herdteil/Feuerung der Küche. 1647: vagion egy kulczar haz; ... egy rozsz kemény allya, egy nyers diszno beór benne [Drassó AF; BK 48. F. 16]. 1652: vagyon egy kü Sator bolt hajtasos bü kéményő konyha, az kémény alljába vas rud által [Görgény MT; Törzs]. 1680: Az Sütő haznak pitvarából nyílik az kemény allyara fa Sarkakra egy leveles kapucska [A.porumbak F; Ált Inv. 7]. 1718: Fel Csik Széki Sz. Mihály Nagy Andrásné Ersébeth Pplla (61) . Fas(sa est) tudom hogj a Tatár Jarasa előtt fa hazak valanak az Utrumban Specificalt Nemes Curian, hogy Tatár országból haza jövény keszen valának ezen kőházak az Kemen allya es pincze megh volt az előtt is ugi tudom [Szentmihály Cs; Borb. II]. 1738: Itt az kémény allya meg van, de a kémény Sipja nincs [Szászvezsőd NK; Born. XX. 12]. 1748: Sövényből fönt egy ház mellette lévő kémény aljával kő pintzetskéjével sövény kerteivel, és gyümölcsoseivel edgyüt aestimaltatott ad H. fl. 84 [Déva; Ks 73. IV. 59f]. A jel-re l. NrLex. *szabadkémény* al.

kéményaljas szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ *kemence* tüzelőrészes kemence; cupor cu focar; Ofen/Herd mit Feuerung. 1692: A Puska por törő malomra menő gat mellet vagion egy kőből felrakot, kőkiminyes, kiminy allyas, be fűtős kemenceze, ennek szenedelyezese jo [Szentimre MT; JHb Inv.].

kéményebbecskén kissé erélyesebben; puñin mai energetic; ein wenig/biñchen energischer. 1732: csag (!) éppen aszt láttam vona leg szükségesebbnek lenni, hogy az M: Ur ot létiben ő Nganak kéményebbecskén szollat vona, és tanácsával is éltette vona a M: Ur, ő Ngát [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz].

kéményebben 1. erősebben; mai tare; stárker, fester. 1793: Horváth Jozsef pedig Kéményebben urkolván a kötelet Dere kara [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

2. szigorúbban; mai sever; strenger. 1793: a Grófné a Nagyobbik kis Aszszonkával sokkal kéményebben bánt, mint a' más kettővel; mert azt verte rongálta, a' más kettőt pedig szerette [Koronka MT; Told.].

Szk: ~ *fogja a dolgot* szigorúbban veszi a dolgot. 1629: minthogi penigh hazamnal eset failaltamis ugy fogam kemeben az dolgot, megh feniegetem^a hogy bizony tüzet rakatok az hatara, annak vtanna el szünt rola [Kv; Tjk VII/3. 118. — ^aA szolgálot búbajossággal győtrő, boszorkánysággal gyanúsítottai].

3. kíméletlenebbül; mai neindurător/necruñator/nemilos; schonungsloser. 1699: a Pinteki lakosok ... nehai Macskási Mihály uram idejeben az eő kglme Biráját meg vervén, vagdolván az Pintekiek, annakutanna az var(me)gyei tiszteivel el fogatvan közzülek es meg dulatván őket, ugy kezdette keményebben szolgálatni [LLt Fasc. 140]. 1765: (A regius perceptornak) reménykedvén, hogy ne facultallya ennyire az Executor Comissarius s Executorokot, mert elszenvedhetetlen hohérságot vizznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felel-

te: jól teszik . . . s még keményebben bánnak velünk ha a portio administratiojával késünk [O.girbó AF; Eszt-Mk Vall. 304].

4. ádázabbul; mai inersunat; erbitterter. 1812: Eből még nagyobb láрма kerekedvén még keményebben folytattak a veszekedést hol a' Kis Boltból a kis palotára, a kis palotáról ismét a kis Boltban kerekedvén [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. 1818: Unokám . . . el Vitettetésekor még Keményebben fenyegetett [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához].

kéményecske 1. tãrişor, tãricel; ein wenig hart. 1778: Jo az igen bágyatt és álmoşságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára . . . Kovással és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált kéményetske tészát kötni egy gallérni nagyságra, hogy verességet, vagy hojjagot szivjon [MvÁlt; Mátyus, ConsSan. gub. — L. Szini Karola kijegyzése].

2. szigorúcska, jócskán szigorú; (mult) mai sever/aspru; ein wenig streng. 1807: hálá légyen a Jo Istennek esmét egy esztendőt bé végzettünk, mellynek tele kéményetske vala [Dés; KMN 271].

kéményecske coş mic, ursoaicã, ursoaie; Schornsteinchen. 1736: a konyha sövényből font tapaszos Kéményetskéje [CU].

kéményedett kb. megátalkodott; inveterat; halsstarrig, starnackig. 1702/1799: mikoron ezelis^a mint megkéményült nyaku es Vakmerő Embereket nehezen reducalhattak, meg érdemlettük volna közönségesen, hogy példás büntetésünköt el vettük volna . . . , mégis Földes Uraink ő Kegyelmek, meg nem tekintvén az mi kéményedett vakmerőségünköt, hanem Istent minket gratiajokban vettek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 320. — ^aA katonai egzekúcióval].

kéményen 1. erősen; puternic, zdravãn; stark. 1619: most azt kell adnunk bé az három embernek: muftinak, hocsának es kezlár agának — mert az úgy megmozdult, hogy szinte most agítaltatik kéményen az fényes Portán [BTN² 337]. 1692: Dalnoki István . . . keményen megh pálczáztassek [Dés; Jk]. 1715: Kõnczeiek fertelmes, mocskos levelet irtak ellenem az Gubernatornak az melljert ellenek az Gubernatoris keményen meg haragudot, es fel fogada hogy bizony meg böcsültet vellek, hogy olljan emberek illjen embert többször nem mocskolnak [ApLt 2 Apor Péter lev.]. 1766: látám hogy ottan az eő Nagysága udvarában az irt Aszszony eő Nagysága keményen kereskedék házban [Szentlélek Hsz; HSzjP Szabó Péter (30) jb vall.]. 1776: Dán Juonnakis feje bé törtétvén vére keményen foly vala [Katona K; Born. VI. 14 Obrese Todora cons. Obrese Juon (50) zs vall.]. 1791: a' Pakulár melylyen megragadván a' Fogadost öszsze kapának . . . Szinja Vonutz is fel-kelvén segítségire mène a' Pakulárnak, és ketten keményen hurtzolni rántzikálni kezdék [Galgó Sz; JHb I/23]. 1846: Virág Lászlónak mingyárt meg indult a 9. ortzájából s az keményen fojt [Dés; DLt 530/1847. 9].

2. szigorúan; sever; streng. 1646/1650: az Inasokat mind be hiuatuan az Cehben, megh examinalvan Eoket. es az kik vetkesek voltak, az egész Ceh elot, az drot vono

szeken keményen meg' plagáltatták [Kv; ÖCJk]. 1691: Minthogy sok panasz volt az előtt Meszaros Mihályra Feleséget és Cseledgyeit le pirongettatta az utan afele ne legyen, mert totics quoties keményen megh büntetik [Dés; Jk]. 1700: parancsolljuk azt is igen serio es keményen, hogy a Regalistakon kívül lévő Fő. Uri és Nemesi Rendet exactiss(im)be vegye hiteles Regestrumb(a), és mentül hamaréb a Guberniumnak külgye be [UszLt IX. 77. 4 gub.]. 1786: Az mi illeti az Varosnak Erdejét, Nagytalamban tartya aszt az Város és Orizteti keményen [Torockó; TLev. 4/13. 51]. 1809: az Határunkon az Héjjasfalvi Marha döge lehető kerülése aránt éjjel nappal keményen ört állítottam eddig [UszLt Comp. Gub. 1638]. 1862: A' Magoss Kormány . . . rendeli, hogy az erdő praevaricatiok . . . a' bűn minőségéhez képest keményen büntetődnek [Gyalu K; RAK 67].

3. durván, gorombán; cu brutalitate, brutal, dur; rauh, grob. 1593: be mene^a az feleségehez, es kezdé kerdezni miért ne(m) vetette volna le fedelet hogi vgi fekw^t volna le agiaba az azzoni nagi kemienien zola neki [Kv; TJK V/1. 362. — ^aSafarit Georgij]. 1718: az Aszonya vagy Nennye is igen keményen bantának véllé [Kv; ACJk 102]. 1757: meg ragadván azonnal a' Torkán az inget, a' fejét a' falban verte, egy szóval rütül és keményen bánt véllé [Majos MT; Told. 35].

4. kegyetlenül, kíméletlenül; fără milă/cruțare; unbarmherzig, schonungslos. 1612: Forgacz mind Taborostol nagy hirtelen leoue varosok alá, es miheld erkezek orwl veuen eoket Sancziott haniatott es azontül mingiarast leotetett, Eok sem veuen ez dolgott Trefara, hoziazok lottek . . . eokis latua(n) hogy nem Trefalodtak velek, hostattiokot megh giuttak es kemienien egettek [Kv; PLPr 27]. 1729: a' Kaplar keménjen meg verte hogy kék volt a' vála belé [Sövényfva KK; TSb 51]. 1746: az J^a

Panithi Szabó Sára Aszszont édes szülő Annját, maga ferjével, mellyről protestalok, keményen meg verte, vérit kiontotta, gunyját rolla le szagatta [Torda; TJKT III. 15. — ^aMaria Nemethi n Pauli Sebestyén de Thoroda consors]. 1765: néha midőn előre el küldöttük a pénz^a azis haszontalan vólt, ha valami ajándéoktskát nem adtunk a Commissariusoknak . . . de ha adhatunk olyankor mingyárt meg kezdett lágyulni indullattya s nem bánt olly keményen Biráinkal [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 19. — ^aAz adót az adószedőknek]. 1793: az Tüzhellyen ülve Patkos Csizmájával keményen és mérgesen az Abrazattyára toppintott Baratosi Joseffnek [Dés; DLt 1799]. 1797: igen keményen meg verte, kinozta vérbe keverte ugy annyira, hogy némellyike agyban fekw^töleg meg sindette [Náznánfva MT; Berz. 3 F. 3. N. 21].

5. alaposan, istenesen; zdraván, foarte tare; gründlich, gottsjämmerlich. 1631: Megh reggel vala az dologh hogi zerdülest hallek, fel ugra(m) az agjbol, s latam hogi egy rudal kemienien meg ure Baczki Kata Koczis Mihalynt ereössen az Ucza keözepin [Mv; MvLt 290. 231b]. 1643: be Hozatta Ugron András Fodor Janost Es kemynyc(n) megh verette es az veres uttan szökek el Fodor János [Koppánd AF; DobLev I/13] | Ugron András vram . . . Fodor Janost le nyomatta vellem en nyomtam az Feyet, es kemienien megvere . . . Fodor Janost [uo.; i.h. Gal Balas (32) vall.]. 1762: Mura János feleséget megtanálva az Udvarb(an) bé viték, és meg tsapták keményen elsöben egy Sütő kementze Lo-

pátal, az vtán egy páltzával, végtére kalodáb(a) verték viradigt [Branyicska H; JHb XXXV/51. 9]. 1782: Bättja . . . az időben mikor producálni akart egy nállam akorr (!) tsiplő Farkas Ferentz nevü embert arra kényszerített hogy tsak 24. oráig kösse le magát és Jozzágát s'elérnek mert ád 60. forintot, tsak azért hogj producálhas-san de Farkas Ferentz nem hogj rá állott volna hanem keményen el motskolta érte [Torda; KW].

6. derekasan; din greu, cu mult efort, cu toată puterea; brav. 1737: Moldvai Todor . . . edgj szer edgj Aszszonj emberrel szökött el . . . másszor pedig az olá országb(a) szökött s onnét magától jött haza . . . s az után is mind keményen szolgálta Kováts Péter Ur(ama) [Sövényfva KK; MbK VI. 4]. 1745: a Söt keményen vágván, haza jövetelem után harmadfél esztendőig, annakutána Házasságra vettem magamat [Torda; TJKT II. 11]. 1760: Gazdámál énis vágtam it az fátt ezen helyen keményen [Székes MT; Berz. 11. 77/10]. 1817 k.: Itten ma elkezdödött a' Partialis, és foly igen keményen [Héderfája KK; IB. Veress István t kezével].

7. kb. szilárdan; solid, trainic; fest. 1759: a Csernek felöl valo Völgyben az Patak az Oldal alá ásta magát az Ország uttya bé szakadozván, az oldalnak circiter hat ölynyire hosszan valo asásával es alol talpának keményen le tsinálásával s ág töltéssel procuralják [Csernek SzD; JHBK XL/8]. 1823–1830: Pestre Budáról az ügynevezett Repülő Hidon járnak által, mely hid 9 vagy 10 csónakokon tartatik, úgy hogy a legelső csónak a Duna közepén meg van állitva keményen, ettől láncon rendre bizonyos messzeségre függenek a több csónakok, mig a legelső az hid hajóához van láncolva [FogE 167].

8. erélyesen; energic; energisch. 1662: Az fejedelem a követeknek nagy keményen szemekre hányá az vezéreknek, basáknak hamis hitöket, s Ali csauznak magának is, hogy . . . nem is úgy beszéllet volna azelőtt nem sok idővel [SKr 171]. 1696: az felesége keményen mongja vala ezt az Pálczát rajta törtem ell [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. 1778: Ezen megindulván a császár, keményen reáir a ministeriumra [RettE 390].

9. mereven; neclintit, ferm; unbeugsam. 1578: ezt eo kegmek egez waraswl ige(n) nehez keppen wezyk eo kegmektol Biro vramtul hogy warasnak wzkeseges keonyergessebe llye(n) keménye(n) mind tanachyawal egyetembe meg vonza magát es az ezer forint mellet ala ne(m) akar az feyedelemhez Menny sem eo maga, sem az tanachy bely vram kezdwl egykis [Kv; TanJk V/3. 166b]. 1619: ha Kamuti vram^a olyan keményen s mód nélkül viselte magát, nem az én uram^b akarátja, mert az én uram úgy ragaszkodott az hatalmas császárj kötéséhez, hogy nem is akar attól elszakadni [BTN^a 185. — ^aKamuti Farkas ez idő tájt Erdély főkövete a Portán. ^bA fej.].

10. darabosan; bolovános; holp(e)rig. 1807: (A szökött rab) beszédjét úgy ejti, mint a' vastag nyelvűek, tudniillik butátskan 's keményen, egyéb aránt folytában 's akadozás nélkül batron beszélő [DLt 674 nyomt. kl]. 1819: Kurta András . . . Magyarul, és Oláhuul leppege keményen beszélő [DLt 571 ua.].

11. kb. veszekedettten; zdraván; zügellos. 1741: It az Excellenciád Jobbági Legenyi Keményen Házasodni kezdettenek az régi ususs szerént bort kérnének [Pálos NK; Ks 99 Fogarasi János lev.]. 1776: lattom hogy sokan vannak öszve tsomojodva s verekednek Keményen

[Katona K; Born. VI. 14 Mersinán Maria cons. Szuts Szimjon (28) sz vall.]. 1796: mig a' nagy verelkedés keményen folyt Sonka Mihaila is közöttek lévén mérgesen, és keményen bisztotta, és vágatta a' Tkts Csernátóni Vr(am) verelkedésbe forgolódo Czigányait, illy szokkal hogy üssétek, verjétek agyon, és öllýétek meg ő Nagysága béresseit [Mocs K; Eszt-Mk].

12. 1822 k: az kis Miklosnak az gyombra (!) nem megyen de mikor vagy eczer megyenis erősen véres és keményen megyen ő a sérévstól félti [Dés: WLt Kelemen Benjámín lev.].

◇ Szk: ~ vendégeskednek javában lakmároznak/mulatoznak; a fi/a se afla în toiu petrecerii/ospăjului; kräftig schmausen/zechen. 1765: egy alkalmatosságal a Krádesben forgo fogadó(b) talalék menni s találám a fogadost Izpázt feleségéstül két idegen emberekkel vendégeskednek vala Kemennyen [A.preszáka AF; Mk III. LXIV/67].

kéményes I. mn cu coș/horn; mit Rauchfang. 1591: Janos Balas . . . az fiait az hazban kwlde eo maga egy kepet hozá kj az keményes hazból [UszT]. 1595: 31 Octob-(ris) mindennap tüzet kellett az sok zobakban és keményes hazban tennj [Kv; Szám. 6/XVII. 216 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1698/1720: téglából rakot kéményes négi fioku Szilva vagj gjümöltös aszalo [HSzj gyümölcsaszaló al.]. 1761: (Az) Istálókon felyül . . . az Patak jöte felé vajjon alkalmas epségü Kéményes konyha [Szászvevszód NK; JHbK LXVIII/1. 199].

Szk: ~ füstház. 1691: hámor eörzeő ház, abban egy kemence, az mellett egy kéményes füst ház, azon is egy ajtó, fa sorkas [CsVh 114–5].

II. ? fn 1. ? 1631: az iozágon az melliet Colomban Keresztések adanak Kelemen Janos ura(m)nak, uagion egy Czwr, ket haz egy fedel alatt es egy kemesen, az haz alatt pincze [Szentgyörgy Cs; BLt]. 1701: Egy Udvar haz, azokban hat tuzes haz . . . Egy kéményes abban le szakasztó Dészka [HSzj tüzes-ház al.].

2. ? Hn. 1891: Kéményes [M.bikal K; KHn 72].

keményfa lemn (de esentj) tare; Hartholz. 1823: Egy tarka-kartonos kanapéé és hat keményfából készült bévont székek [Nsz; DobLev. V/1080]. 1842: egy kemény fából készült lagirozott asztal fiokos és jó záros [Csekelaka AF; KCsl 3]. 1848: Öt heverő divánt (: Prittset dészkapárnástul :) hat véset kemén fa Lábokra enyvezett plattokra egy Ölös hosszúságut [Dés; DLt]. 1851: Kemén fából fáin ülösék [Dés; DLt 2216].

keményfalvi a Keményfalva (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Keményfalva/Comănești; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Keményfalva. 1. Keményfalvához tartozó; dín/care aparține de Keményfalva/Comănești; zu Keményfalva gehörig. 1625 k.: mikor lazlo biro leaniat hazasittia uala akor uté zalogban balas bironak az kemenfaluy Jozagot [UszT 149a].

2. Keményfalván lakó; care locuiește în Keményfalva/Comănești; in Keményfalva wohnend. 1620: Kowacz Jakab kemenfalj [i.h. 36a].

keményke szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ szó esik köztük kb. éles szóváltásra kerül sor köz-

tük; a se isca schimb de cuvinte/vorbe (tari) între ei; es kommt zu einem harten Wortwechsel zwischen ihnen. XVIII. sz. köz.: ha szinteg magok közt keményke szo eset vagy eshetettis [Nsz; Told. 2].

keménykedés makacskodás, nyakaskodás; indărătnicie, încăpăținare; Hartnäckigkeit. 1662: Fejedelem^a keménykedése [SKr 382. — ^aA II. Rákóczi György 1658-ban a szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratot követő nehéz időkben]. 1691: az Administráns Tiszteket és Commissariusokat . . . kényszerítse az azon statiob(an) rendelt minden féle elének idejenkorán való administraltatására . . . mert ha maga keménykedésével meg nem előzi az Német Militar(is) Executiót tehát az legh előszöris eo kglmere és az Administralo Tisztekre megien nem az szegényeseghre [Kv; Törzs. Főispáni ut.].

keménykedhetik nyakaskodhatik; a se putea ține tare pe poziție (față de cineva); sich hartnäckig benehmen/halsstarrig sein können. 1695: ujjab Comendans jöven ide . . . ő más keppen az Comendanságot fel ne(m) vézi ha minden várbéli kolcsak kéznél nem léznek . . . talam Ura(m) kglđ is erre neze . . . inkab batorkodhatik, es keménykedhetik az kolcsok(na)k kezében(en) valo nem adatatasok(ban) [Fog.; BK].

keménykedik 1. kb. erélyesen lép fel, erélyesen viselkedik; a avea o atitudine energică; energisch auftreten. 1668: En kglš Aszonyom attul felek ezek az I(ste)ntelen Szászok magamatis agion vernek egiszer ha ngtok nem keménkedik ellenek [KJ]. 1690: Ha az károkak kicsididitene és azzal excusalna az General, és még minket vadolna hogy Commissariusokat nem rendeltünk az hadak mellett, mondgya azt réá, hogy az Commissariusok semmit sem mernek a szegenység mellett keménykedni [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. 1745: A mi a penz fel hajtásat nezi en váltig keménykedtem, keménykedemis, Sött kemény Executiokatis jartattam Nms 3szek parantsolatlytabol, s nagyob reszint fel is került, nintsen is egyebüt olyan restantia mint Körispatakon a Kalnokki Groffoknal [Árkos Hsz; ApLt 4 Benkő Raphael Apor Péterhez.]. 1799: a Tiszt, Biro ha keménykedik s néha a szofogadatlanakra réáis legyint már nem kedveltetik [Kv; AggmLc C. 114].

2. bizonykodik, erősködik; a insista; (hoch und heilig) beteuern. 1730: most esztendeje jó reggel keresni kezdém az Szántó taligámot, s az jobbágy Aszsz(onyo)mon keménykedem vala . . . az jobbágy Aszsz(onyo)m mondá hogy keressük Szakács Mátyásnit, oda menénk az házához s-ott találám meg [Csatószege Cs; Borb. I Mihály Deák Uram de Al Csik Csató Szeg Nobilis (39) vall.].

3. konokul ellenkezik; a se împotrivi cu încăpăținare; sich jm hartnäckig widersetzen. 1744: Edgy alkalmatossággal . . . Bölönben Zállgolini mentünk valaha Damokos Andrásához az Adoér, és ott Damokos Andrásné igen keménykedvén még a Sétárt á feibeis ütötte á hütös Embernek; meg Zállaghlok, s meghis akarók fogni, s én mondám hogy meg ne foghják [Bölön Hsz; INyR 34 Mikó András (40) vall.].

4. kb. kíméletlenkedik; a se purta necruțător; sich schonungslos benehmen. 1765: a Domesticus Executoroknak . . . hol egy petákot, hol öt poltrát, hol hatot he-

tet nyolczat, tized s egy márvást, Bárányt, malaczozt adtának Biráink, hogy ne mulassanak rajtuk, vagy felettebb ne keménykedgyenek, s úgy tapasztaltuk hogy volt is hasznuk az a fele adományotskáinkért [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246].

5. 1700: haza jöve Nagy Péter, ugy kezdte Szentgyörgy varosa az Ghidoffalvi sokadalom ellen keménykedni [Sszgy; HSzjP].

◇ Szk: a dög ~ rajtuk a marhavész dühöng/tombol köztük; pesta boviná/ciuma vitelor bintuie printre ele; Viehseuche wüet unter ihnen. 1732: Noha mi ezen két Monostoriak(nak) Marhájokbéli facultásokat, consignáltuk, de a' dög szinte most keménykedik rajtok [Gyémónostor K; Told. 11/67].

keménykén keményecskén, egy kissé keményen; (puj)n mai sever/aspru; ein bißchen härter. 1736: Tömlecz Tartoi kötelességheis kénseritette, hogj keménykén visellye magát, az elegy belegy személyekből allo Rabokhoz [Kv; TJK XV/12. 5].

keménység 1. vminek kemény volta; tárie; Härte. 1793: már többet a Földnek keménysege mián nem szántatván fáért és kertnek valo deszkakert ment az egész Joszág [Szilágyoseh; IB. Fogarasi István jún. 10-én kelt lev.]. 1796: a föld erőssen meg száradván, midön szántant bé mentek a keménysege miatt nem szántottak (a föld keménysege miatt nem számlott [Méra K; AggmLt B. 15].

2. zordság; asprime; Rauheit. 1662: az idő is nagy keményseggel viselvén magát, s karácson is elközelgetvén az hadaknak nagyobb részét . . . most házokhoz bocsáttatá [SKr 245]. 1713: Várszai Nesztor (?) Avram hüttel fátealja hogj az mely Pusztá Malmot Illyei Udvar-biro Ur(am) Varczán fel epitet vagj restauraltatot, mint hogj csak most a Telben készült el egy nap sem forgot, most sem foroghat, mert az idők keménysege miatt a Viz egészen meg fogjot [Marosillye H; Utl].

3. szigorúság; szigor; severitate, austeritate; Strenge. 1589/XVII. sz. eleje: Ha az Inas az eo Mesterenek keménysege vagj tartasa, auagi egieb ok miat, az lakast el nem álhatná, teolle el menne, Tehat az Vrnak panaszat, es az Inasnakis panaszokodását, az mesterek megh ertuen: Ha az Inas panaszsa elegendeonek itiltetik, tehat az Inasnak mas mestert adgianak [Kv; KómCart. 4-5]. 1649: minden eteket, el kel hadniok, s el kel buidosniok, az Pekri Mihaly vra(m) rettenetes kemenisege miat [Malomfva MT; BálLt I]. 1676/1681: (A castellanus) á kedves alatta valo p(rac)sidiariusokat félelembeis tarcza es tarsul magat nekik ne adgya; mind azo(n) altal a felettebb valo keményseggel a p(rac)sidiariusokat el se idegenicze, hanem a' félelmet . . . engedelemmel is mérsékellye [Vh; VhU 664]. 1740: á Lipitorokis az ő Kegyelme^a Keménysege s rend kívül való szölgálatá miatt mentenek el az Groff Vrfi eo Nga földéről [Kornislaka SzD; Ks 54. 72. — ^aAz ub]. 1759: A Joszágbán Lévo embereket keményseggel ne idegenitse az Aszany [Kük.; Kp III. 177].

4. nyakasság; încăpăîinare, îndărătnicie; Hartnäckigkeit, Halsstarrigkeit. 1600: Vagion felette sok panaszokodas az Mezarosok feleol azert biro vram zorgalmatoson inuestigaluan az protocolomat vegezzenek vgy feleollok mikeppen kellessek preuenialniok az eo

vakmereosegbeol valo kemensegeket [Kv; TanJk I/1. 362]. 1605: Ez a zegeny varas penig nem olyan, ky ereyuel valamelly Feyedelem ereyet élemeneteleben megh késlellye; Nem zwkséggha at ezt valami vakmereo keménysege vagy engedetlensége miatt meg sanyargatny, awagy ennelis inkább megh rontany [Kv; i.h. 504]. 1628 u.: Hites felesegem . . . ellenem valo fel haborodasanak oka, hogj az eo nagi ektelen gondviseletlenségeirel es kemenisegereöl dorgaltam; Melj rosz dolgait nem hogj el hatta volna . . . egtelen fertelmessül uagian megh harmasztatuan paikos modra Lelek Lelek bestie Lelek kurua fianak zidalmazot [SzJk 32]. 1637: 11 Octobris. Holt meg az öreg Szörös Mátyás uram, az ki 40 esztendeig volt az tanácsban; végtére megveték az ő keménysegiért, hogy sem királybíróvá, sem penig divisorrá nem választák [Kv; KvE 171 SB].

5. kb. kitarás; statornicie, constanță; Beharrlichkeiten, Standhaftigkeiten. 1662: Már mintegy hat hete megszorittatásoknak elmúlt vala, hogy noha lovak is már nagyobb részbul elholt s magok is igen éhezének, de hogy . . . a portai segítséghez nagyon biznának, mégis azon keményseggel láttatnának magokat viselni [SKr 327-8].

keményseprés kéménytakarítás/tisztítás; curăjirea hornurilor/coşurilor; Schornsteinfegen. 1730: Az Kemény seprest Házoknál valo viztartást minden Háznál meg kell hirdettetni [Dés; Jk 403b].

keményseprő hornar, coşar; Schornsteinfeger. 1705: Bodoroczki Andras kemény seprő [Kv; PolgK 148]. 1735: Varos Kémény seprője [Kv; Dica XX. 12b]. 1750: Kémény Seprőnek a Spotál háznál háromszori seprésért HFlor 1 d 44 [Kv; Szám. 70/VIII. 18]. 1797: A' Dévai Kémény Seprőnek 7. Kémények ki takarításáért 2 Rf 20 xr [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 49].

keményseprő-ház kb. a kéményseprőmester háza; casa meşterului hornar; Haus des Schornsteinfegers. 1823-1830: a cigánymező a Szent György utcai kertek tetejétől Klastrom utca porgolat kapujáig . . . szép zöld gyepes sikság volt. A . . . széliben voltak a cigányházak, az említett kapunál a kéményseprőház [FogE 105].

kéménytakarítás kéményseprés; curăjirea hornurilor/coşurilor; Schornsteinfegen. 1830: A Kémény takarítás és szemét hordatás servitussait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket netalám egyedül találándja birni abba az esetbe ami takarítást azok kívánnának egyedül, ha pedig alolrol is idegen lako léssen, a proportione fele részes léssen [Kv; Somb. II].

keménytelki a Keménytelke (TA) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Keménytelke/Chimitelnic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Keménytelke. 1810: a' Keménytelki^a Joszág Jövedelme adosságaim le fizetésekre fordítodjék Keménytelki Joszágotkám is a' Héderfaival edjüt halálom után is edjüt administráltassanak [Héderfája KK; IB. — ^aAz értelmezésbeli tn később: Mezőkeménytelke].

kéménytisztítás kéményseprés; curăjirea hornurilor/ coșurilor; Schornsteinfegen. 1582: Az Tanach hazban valo kemen thiztitasertt fizettem f — d. 20 [Kv; Szám. 3/VIII. 65]. 1621: Az Kémeny Tiztitonak Az Tanach haznal valo kémeni Tiztistastol fizettem f — d. 25 [Kv; i.h. 15b/XI. 285].

kéménytisztító kéményseprő; hornar, coșar; Schornsteinfeger. 1588: Az Tanach hazban az kement hogy meg tiztítottak attam az kemeny Tiztitonak d. 25 [Kv; Szám. 4/I. 42]. 1595: Az kemeny Tiztitot kwdéotte Biro Vram Vyuarban, egi lowan Attam neki f — d. 37 1/2 [Kv; i.h. 6/XVI. 145]. 1621: Az nemet kemeny tiztitonak hogi az Torombali kement meg tiztította attam f — /10 [Kv; i.h. 15b/IX. 189]. 1675: Az Szegenyek hazanal, hogy . . . a' hatulso Kemenyt megh Tiztítottak, fizettem az Kemeny Tiztitonak d. 15 [Kv; i.h. 35/I. 30].
Sz. 1592: Kemeni tiztito Janosne, Margit Azzoni [Kv; Tjk V/1. 227].

kéménytisztító-vas kéményseprő-szerszám; uncaită de hornar; Werkzeug des Schornsteinfegers (Schlott-eisen). 1637: Kemen tiztito uas uagion n l [Ebesfv; Utl].

kéményű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *bő* ~ tág kéményes; cu coș/horn larg; mit weitem Schornstein. 1652: vagyon egy kü Sator bolt hajtasos bü kéményő konyha, az kémény allyába vasrud által [Görény MT; Törzs].

kéményvakaró-vas kéményseprő-szerszám; uncaită de hornar; Werkzeug des Schornsteinfegers (Schlotkratzeisen). 1826: Kémény vakaró vas [Szentdemeter U; Told. 41].

kéményvászón durva vászón; pînză tare; Steifleinwand. 1801: 1/4 sing Kémény Vászón 3 xr [Déva; Ks 120. III. 7].

kéményvászón-galand panglică din pînză tare; Band aus Steifleinwand. 1810: Kémény Vászóny Galand [Hodor lev.].

kémeri a Kémer (Sz) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kémer/Camăr; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kémer. Sz. ~ *dézs*a szilágysági űrmérték; másurá de capacitate din Sălaj; Hohlmaß aus der Szilagy-Genend. 1700: ez utan ad személy szerent minde(n) szólós gazda ember egy kémeri Desa bort [Kémer Sz; SzVJK 601].

kémeskedés kémkedés; spionaj; Spionage. 1672: Nagyságod monda, . . . irjam meg Strasoldonak, afféle kémeskedésnek hagyjon békét [TML VI, 19–20 Teleki Mihály a fej-hez]. 1676: Kimeskedését ő tudja, van-e, nincs-e [TML VII, 155 Béli Pál Teleki Mihályhoz].

kémeskedik kémkedik; a spiona; spionieren. 1676: nehezteltem, hogy körölettem kimeskedik^a [TML VII, 145 Teleki Mihály Béli Pálhoz. — ^aEgy bizonyos „Belenyi uram”].

kémeskedő kémkedő; care face spionaj; spionierend. 1672: Nagyságod parancsolatjából én megparancsoltam volt ő kegyelmének, afféle kémeskedő Strasoldo emberire vigyázna [TML VI, 19 Teleki Mihály a fej-hez].

kémia vegytan; chimie; Chemie. 1823–1830: Egy itten tanuló quedinburgi, mintegy 20 esztendő Voigt nevű ifjú dolgozott a kémiával is, míg a mérég megölte! Igen nevezetes fizikai s kémiára tartozó instrumentumai voltak Lichtenberg professzornak^a [FogE 193, 237. — ^a1796 tájt Göttingában].

kémiai vegyészeti; chimic; chemisch. 1823–1830: Lichtenberg^a . . . oldalfejt ment, s úgy állott az asztala eleibe annak végén állottak a kémiai s fizikai apróbb instrumentumok [FogE 237. — ^a1796 tájt professzor Göttingában].

kémikus vegyész; chimist; Chemiker. 1710: Az erdélyi commendáns meghalván végre gróf Steinville candidálaték . . . Igen híres chymicus, szüntelen csak a metalumok körül forgolódik [CsH 445].

? **kémleget** kémleget; a spiona (mereu); nach und nach (aus)spähen. 1585: latam hogy vagj három More egj Berczen fen Alnak vala, es vgj kemlegettnek vala. Monda(m) valkay Istwannak . . . Amaz Juhazok minket kemlenek [M. valkó K; KP. Tolniall (!) Gaspar j b vall.].

kémlel kémkedik, fürkész, rég, táj kémel; a spiona; nach jm (aus)spähen. 1633: monda Szabo Jacobne hogi ez az legeni most csak az en itt letemet kemleli ez uagiok most az Ifju legenni el es tegien rolla ha bannia [Mv; MvLt 290. 128b]. — Vö. a *kémel* címszóval.

kémelés kémkedés; spionaj; Spionage. 1677: Görögöknek, Örményeknek, Ráczoknak, Bolgároknak, Dalmátusoknak, és egyéb nemzeteknek is . . . szabadosságok engedtetik, ily Conditiockal szabadittassanak . . . hogy az igaz kereskedésen kívül egyéb dolgokban, kimléésekben, levelek és izenetek hordozásában magokat ne elegyítsék [AC 135–6]. 1705: baron Tige egy kémet küldött volna a kuruc táborra, kit is megfogván vittének Forgách uramhoz, és midőn azt vélte volna a kém, hogy megölik, aranyakkal megajándékozta Forgách és visszabocsátotta. Mellyel megmutatta, hogy nem fél a kémleléstől [WIN I, 372].

kémség kémkedés; spionaj; Spionage. 1584: soha nem hitte hogy csak lo wenny keöltem volna, hanem ynká(b) kémségbe [Báthory, ErdLev. 140]. 1590: az en Jobbagiom az eo kgme Jobbagia utan menth volna az korchiomara, vgj minth keemsegre [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Giereo Monostor nyil.]. 1663: De uram, én úgy látom csak kimség ez is, nem követség, hollott az várakat akarják inkább muniálni ezek. [TML II, 413 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *ben találtatik*. 1710: egy Szaniszló Zsigmond nevű gonosz lelkiismeretű ember nem származék Tordára, kit Thököly alkalmatosságával az akkori Consilium Státus fel akar vala akasztani, kémségben találtatván, Apor István sok intercessiojával szabadítá meg [CsH 299].

ken 1. be/megken vmit vmivel; a unge; beschmieren. 1584: Veottem háyth hogy Az taligat meg kentek f — d 3 . Veottem esmeg hayt az kerekhez kenny f — d 3 [Kv; Szám. 3/XIII. 7]. 1585: Veottem az Talygához hayt kenny p(ro) f — d 3 [Kv; i.h. 3/XXI. 6]. 1637: eötet arra kerte Szy Martonne, hogj keniek megh az lovaknak az fogat szappannal, hogj ne ehettek, s az Szy Martonne fia mondotta hogj eö megh kente volt s mondotta az Annia hogj de rozsul kented, ugj mond mert eleget eszik affelöl [Mv; MvLt 291. 78b]. 1702: az ki rühes agarak vadnak ot az peczér inással mosatásd meg bizd mihokra, ha dohany nincsen vétes büdös követ agy nékiek s mikor meleg van akkor kenyek és minden harmad nap mosatásd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. XVIII. sz. v.: Az olyan marhának . . . a hasa menese meg áll, a ganeja meg hül, s meg reked . . . az olyatén marhának szappan tsapot kel csinálni tisztá szín szíbe igen jól meg törvén fejér veress hagymát kel elegyíteni es a szappan csap végét ezzel kenni jo bőven, es a marhanak az allfelibe tenni, mert ez fél ora alatt meg ereszti és a ganéját meg inditya [UzLz X. 80].

Szk: csizma ~ni. 1754: A Város Poroszlojának csizma kenni detgett 1 1/2 xr [Kvh; HSzjP] * hintó ~ni. 1736: Az kovajtermester Biro uramnit volt feleségestöl vittünk Bort, kenyeret, pecsenyet, hinto kenni haját de 51 [Kvh; HSzjP]. 1750: Háj hintók kenni [Marossztkirály AF; Told. 3] * kocsi ~ni. 1585: B. Vram es Wiccy Gaspar Vramek menenek feierwarra . . . Az kúchj kenny wötte(m) haiat . . . d 4 [Kv; Szám. 3/XVIII. 23b Gellien Imre sp kezével]. 1586: Kochi keny hajra es keoteltre attam) — /12 [Kv; i.h. 3/XXIV. 17]. 1621: Veottem Kuczi kennj egy font haját . . . /6 [Kv; i. h. 15b/IX. 96] * szeg ~ni. 1581: Az eskolához valo Epites esmeg Olayt weottünk zeg keny d. 2 [Kv; Szám. 3/IV 12]. 1595: zeg kenni petz olait vettünk p(ro) f — /1 [Kv; i.h. 6/XIII. 39] * szekér ~ni. 1621: vasarolta(m) . . . Az kuczi es zekerek kenni egy haját f — /25 [Kv; i.h. 15b/IX. 189–90]. 1731: arvinæ^a az hintok es Szekek kenni nro 5 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51. — ^a lat. arvinna 'háj' tbsz-a] * taliga ~ni. 1585: Veottem hayt az Talyga kenni p(ro) f. — d 3 [Kv; Szám. 3/XXI. 6]. 1591: Hayat veottem Taliga kenyé f — d 40 [Kv; i.h. 5/V. 9]. 1592: Taliga kennyé veottem hayat p(ro) f — d 40 [Kv; i. h. 5/XIV. 47 Eppel Péter sp kezével]. 1598: uottem hayat taliga kennj d 60 [Kv; i.h. 7/XVI. 123] * tarack ~ni. 1594: Fel fonth fa olayath hozattam az Tharackok kenni f — /16 [Kv; i.h. 6/VI. 28] * zsendelyzeg ~ni. 1585: wöttem . . . haiat Zendel Zeg kenny d. 2 [Kv; i.h. 3/XVIII. 22b Gellien Imre sp kezével].

Sz. 1619: Mint ilyen nagy búsuláson nem is merék, Kegyelmes uram, sokat altercálni véle^a, gondolám, mintha az hasát kellene véle kennem, mondám ezt arra, hogj: Nagyságos uram, ugyan most is felelek én az én uram felöl, hogy az az én uramnak akarattjából nincsen [BTN² 244. — ^aMehmet pasával, a török fővezérrrel (külügyminiszterrel)].

2. bab 1584: Kerekes Istwan vallia hallottam Az Zomzed Inassatol hogy . . . latta volna a' varganet hogy egy Nagy fekete diznot feyt. Tamasztis hogy kenth | Ekert Mihaly vallia, Zememmel lattam hogy ez vargané Annianak Ami nemeo hitwa(n) kertechkeie vagyon ot vala es egy tamaz mellet Al vala, le haylot vala, es az

eggik kezepe (!) eg cherep lewen a' cherepbe Niul vala es vgj keny vala 'a Tamazt, el Menek Mellette es vgia(n) vgy keny vala megis, egy Eolnierre Alig volta(m) teolle [Kv; TjK IV/1. 280, 285].

3. bedörzsol; a freca/fricciona; einreiben/schmieren. 1724: az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Ilyefva Hsz; ApLz 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. 1823–1830: Azonban a nyavalya mind terhesegett a húgom velem dajkálkodott, s kenőcsével gyakran kent, vagy patikabeli zsirral [FogE 131]. 1842: Egységem rosz . . . az orvaságot fogyhatalatlanul iszom — s kennek valami erős kenővel, az oldalam még mind fáj [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. masszíroz; rég gyúr; a face masaj, a masa; massieren. 1570: Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona . . . vallyak, hogy . . . Mykor az Molnar kywel Mongiak volt hogj vethkezet^a megh Betegwlt volna, hywathya hozza Borbel Janosnet hogj megh kentye, Es Mykor keny volt, Mond az Molnarnak Jm Mostan chiak ketthen vagywnk Jth . . . Azert Mond Megh hogy ha volt keozed az Rengeo Margit Leanyawal kyt ky verenek [Kv; TjK III/2. 100–1. — ^aRengeo Anna]. 1573: Anna Henchy Gergelne . . . vallia, hogy . . . az zolgalo leany Bezellette neky hogi . . . mynt tyz orakor Eysel Beh kyaltia . . . az azzonia Kapa Myhalne es Mond neky hogi hozna Sos echetet be kenne megh Mert Igen betegh volna, Eo hogj kenny kezdy Mond az azzonianak, De byzon semy Nyawaliad Ninchen ne(m) chémerletel megh az azzonia Igen Zydia Mond hogy vay megh chémerlette(m) myert te Nem Erzed [Kv; TjK III/3. 57–8]. 1584: Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia Zabo Cato Egkor kwldeot vala Maglas Thamasnehozis hogy meg kergiem ha hozza Mennie(n) kenny [Kv; TjK IV/1. 217]. 1585: Theremy Janos . . . vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorincz napia zereda(n) vala Regenbe a' sokadalom, meg betegedek az sokadalom eleodede(n) a' czegledy Nag Mate, es igen kené ez olah Mihaly, Azon eyel mind Nyege [Kv; i.h. 518]. 1630: mikor Kaloz Giörgj az feleséget megh verte, oda hiuata engem az azzonj, hogj megh kenniem . . . Aztis latam azert hogy az azzont kenem hogj elege kekek valanak az vala(n), de el hittem abba(n) megh nem holt [Kv; RDL I. 19 eoregh Borbara azzonj Thorday Lakatos Tamasnak relictaja vall.]. 1844: most ujba fekszem, iszom az orvasagat, kennek talám tsak adja az Isten jobra fordul a betegségem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. vkire/vmire ráfog/ken vmit; a pune ceva pe seama cuiva/a ceva; jm/ciner Sache etw. anhängen/unterschieben. 1662: becsületes hazajok szerető és istenfőljám borokra akarják kenni a hazán történt nagy romlásoknak s a szép végházaknak török nemzed kezébe való esésének okát [SKr 74]. 1772: a Fatensek s Commetaneusok Relatiojok hibások voltak, a' dolog valóságával ellenkeztek, midőn az én Malmomra kenték egészszen az eö Excellentiaja Malma fogatkozásait, vagj kedvezésből, vagj a dolog valóságának ügyiben végire nem menésből [Kük.; JHb LXVII. 233]. 1806: kegyelmed a tolvaj s réjám akarja kenni [Szarhegy Cs; RSzF 264]. 1808 k.: (A tanú) amit a' szöts Legénytól magatol hallott azt már most az Alperesre keni mintha ettől hallotta volna [Dés; DLt 250].

? **kenbla** 1627: Egi vech szederiēs kisaiczer Egi vegh mayzer. Egi darab veres kenbla. Egi darab szeold karasia [BLt I Béli Kelemen lelt.].

kend ige törölközik; a se şterge; sich abtrocknen. 1691 k.: Az Fiam(na)k az Collegium(a) adtam . Egy gya-pot vaszo(n) kis kendő, kendeni valo [PatN 14b].

kend, ked A. biz, udv megszólításban, utalásban egysz 2. szem-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; in adre-sare, referire ca pronume de politeje pers. a 2-a sg.; als Anrede/Berufungsformel für Siezen in Ez 2. Ps: tekegyel-med; Domnia Ta; Domnia-Voastră; Euer Gnaden. 1585: Mikor Palfalwat Mihal deak iktatni akara es iktata, oda menek. Mondek Mihal deaknak, Palfalwawal Kechetffalwa teorvenbe wolt, procatör hiwással hiwtt minket Palfalwa, ertem hogy ked iktat, de azt akaro(m) megh ertenco(m) keg(yelme)dteol hogy ha az ebbi teorwenyhez tartozike ked wagy nem [UszT Kisfaludi Kecheti Caspar fiew ember nyil.]. 1628: az Jstenert kerlek Ur(am) hogi ha immar az en gierme(ke)mett oda hittad, vgi tarcziad hogi se en, se Ked miatta <gi>alazatot ne valluink s tölczie ki eztendeiet [SzJk 24]. 1643: Veöttem Kednek leueletth melybeöl Daniel neuéo Czi-gany feleöl ir Kd [Sófva BN; BeszLt Miss. 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszti-i bíróhoz]. 1755: (Holló Andrásné és Tétsi József) egymással igr beszélgettek á mi kiedé enyim á mi enyim kiede azt felele az Asszony nekem ugy mond nem ados kegyelmed egyébbel hanem . tizött (!) forintokott adtam volt Kegeyelmednek ebbenis meg tsalt kiéd semmit nem adott énnékem [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. 1759: küldé is az Ötsit: mennyen haza keed Ötsém Uram, mert keednek most senki nem vétett a feleséginek [Kvh; HSzjP Juditha Szóts (30) ns vall.]. 1773: menyen kijed ihon sogram⁹ és hugom Asszony jó akaratyából bontson fel edgyet hozzon jobbat⁹ [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 69. — ⁹Ertsd: sógor uram. ¹⁰Hordóbert]. 1792: müdön . . Ezt mondá Tordai Sándor én szóval vexálni kezdem hogy kijed talám részeg azért beszél Testvére elen így [Szenterzsébet U; Borb. II]. 1806: Felesege sirva mondván az Urának jőjön kéd haza mert kédert rutul fenyegetéek veréssel [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1813: hát Kjedet ktsodá bántá ? [Dés; DLt 162]. 1814: No Czéh Mester Uram ha kend engem igr gazol én el megyek a' Czéhbol [Dés; DLt 56]. 1831: Bakcsiné asszony azt felele: Maga mit beszél ked [Angyalos Hsz; HSzjP Pap Tamásné Séra Máris (40) vall.]. 1843: No Ked Siga Báty! osztán legyen tanu bizonyság | No Ked Márisko nén! ezt a' földén való lélek nem látta más csak ked [Bágyon TA; KLev.]. — L. még FogE 114, 155, 160, 301; RettE 138, 159, 176.

B. biz, udv a. tbsz 2 szem-ű alak egysz 2. szem-ű jell-ű magázó v. önöző formaként; ca formă a pronumelui de politeje la pers. 2-a pl. pentru pers. a 2-a sg.; als Anrede/Berufungsformel für Siezen in Mz 2. Ps für Ez 2. Ps: tekegyelmed; Domnia-Voastră; Euer/Ihr(e) Gnaden. 1646: eleinten annal neha teobbetis igr uala nekem ketek | azt az portiot regen nekem atta uala ketek, es enis oly igen szorgalmatossan epitettem, arra nezve hogy jo-uedoben ream száll . . . kin bizony igen meltán kapdos-hattam volna kapdoshatneki, es ne adgia Isten hogy azert en soha ketekkel ellenkedgyem [Bádok K; JHb III/72 Kézdi-polyáni Veres István lev. atyjához]. 1748: kije-

tek az ökrököt csak nékem ajándékozá énis bizony jár-dogalom [Somlyó Cs; ApLt 5 Bőjte Lőrinc Apor Péter-hez]. 1767: nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél Per-es(ne)k Törvényt nem tészek [Jedd MT; Told. 45/1]. 1771: ászt mondá, és felelé, mind maga Szentpali Fer-entz Ur(am) mind pedig Felesége Váradi Susánna asz-szonj tsudálkozom keden Báltjám Ur(am) mit jár Ketek a Csákljai Jobbágiok után, mert nintsen Semmi Jussok p(rae)tensiojok hozzá, tsak egy köröm feketénjiis, tsak tegye le ked magát báltjám Ur(am) [Girbó AF; JHb Joh. Szentpáli (57) ns vall.]. 1773: mit tsinal ketek Tardi Uram [Búrjánosóbuda K; KLev.].

b. tbsz 2. szem-ű alak tbsz 2. szem-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; ca formă a pronumelui de politeje pers. a 2-a pl.; Formel für Siezen Mz 2. Ps: tikegyelme-tek; Domniile-Voastré; Ihr(e) Gnaden. 1565: tekynche meg ketek azt hogy ke. Enghemeth keeth Ezentdeygh kergettetek En kedyg Ne(m) mezze wolta(m) oda wyffa-lwban, En. keteket myndenkor teorwynnyel kynalta(m) soha sem teorwynnyel ne(m) akart ketek Jarny, hane(m) chyak teorwentelen chelekeotetek velem [Kv; BeszLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. 1568: En Lúka Janos Körösfwy biro . Ezt vallotta mw Elöttünk ez körös-fwy Embör ez Varga Marton . . Jste(n) tarzia meg ke-töketh [Körösfő K; i.h. 98]. 1592: keouetem az kedek szekit szidott engemet gyalazatos szitockall hamis hys-té beste lelek kurua fyanak, ky en nem vagiok [UszT]. 1610: Ertieök hogi Az Gerendi Templomba melibe ez eleött Papista Papok tanítottak Gerendi Marton mas heöteön ualo Arianus papott akarna Allatni Hadgiuk es Parancziolliukis, hogi ez Leueleönk latua ketek Azon Templomnak Aytaiatt zaroltasza be es my hireönk Nelkeol se egi se penigh mas Rendnek meg Ne Nyttassa [Gyf; JF 36 feji-rend.]. 1628: Bizony ne(m) jól czelekedet ketek hogi ez szegeny jambort el tapottatta-tok [Tóvis AF; Told. I]. 1745: Fő Biro Ur . nem azért küldötték keteket ide hogy ily gazlást húzást vonást tselekedgyenek [Kiscég K; Ks 5. X. 6]. 1782: mondék áz a ketek legénye hibás lehet mitsoda fél fortsokullag me-gyen az uton [Zágon Hsz; HSzjP Agneta Bede cons. Gabrielis Vajna (45) vall.]. 1796: énis a Bérestől kértem el a Vedret, de ugyan tsak ha ketekis itatni akarnak itt hagyhatam [M.fodorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) zs vall.] | a' Gujás fia felemelvén a' kapát a' fokával főbe akarta ütni Vadas Györgyöt, s Vadas György is ak-kor azt kiáltotta, fogjátok meg ketek mint gyilkost . . s a' Panitiak mindgyárt meg is fogták abba a' helybe, ahol a' hatalmat tsinalta [Panit Sz; TSb 2 Bonyhai Mí-hály (32) col. vall.]. 1797: No, ha ketek, jőjjenek bé ve-lünk ide az Udvarba [Náznánfva MT; Berz. 3. 8. N. 21]. 1806: nállom amint ketek is láthották ennél a' nád pált-zánál egyéb nintsen [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

C. biz egysz 2. szem-ű alak magázó, ill. tegező jell-ű haszn-ban; formă a pronumelui de politeje la pers. a 2-a sg. folosită pentru adresarea cu dumneata, respectiv tu; Sie- bzw. Du-Formel Ez 2. Ps: maga; dumneata; Sie | magad, te; tu; du. 1606: mikor ez az Nagi Ferencz meg-h haszasodek, kere engemet arra hogi kergjem megh . . my modön Akarja ötöt Benkó Istuan Joszagaba es öröksegebe(n) be fogadni . . mondek Benkó Istuannak . . . mi modon Akarya kéd ötöt Jozagodba es örökse-gedbe be vallani [UszT]. 1761: Keljen fel ked Létai, mert már szintén este vagyon | Valamit hoztunk, mennyen

ked^a mondja meg az Aszszonyának [Koronka MT; Told. 26. — ^aA szolgáló]. 1793: azt mondá a' feleségem, halgasson ked [Koronka MT; Told.]. 1799: Németi Samuel nem tudam trefábólé a vagy valójában mit kért mit nem Györfi Márstol mondván: adgyon ked egy kicsit hasatskán . az után azon szora a Leány azt monddotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszsza azt felelte igen de ked nem jó [Dés; DLt]. 1838: nem vagyok én kend ha én kend kend is kend — nem vagyok én az Urnak kortsomárossa, hogy éngemet kendezen [Dés; Pf]. 1843: Mikor a' Szekerénél kend az idegen Utazot meg találta, ott helybe meg támadták, és vertéké kedet vagy nem ? [Bágyon TA; KLev. vk].

Az adalékokban a *ke* alkalmásint *ké*, a *ked* rendsz *kéd* ritk *ked*, a *keed* iztosan *kéd*, a *kied* ~ *kijed* pedig *kijed* ejtett formát rejthet. E címszó a *kegyed* és a *kegyelme* címszóval.

kender 1. fn I. cínepá; Hanf. 1571: Aggyak ertenwnk hogy, Az mynmeo Vetes Buza, Zab kender es egijeb Mayorsag, a mezeon vagyon Most e változasban, Mynd feo nep lo feo mynd keosseg Barmaval etne Nyomtatna karosstyana [BáthoryErdLev. I, 118 A fej rend. Kornis Farkas és Petky Mihály nsz-i királybírókhoz]. 1574: Katalin Grwmez Ianosne Azt vallya hogi ... Latta hogi az otth walo hazban 18 Maza kenderet Rakatot volt^a [Kv; TJK III/3. 340. — ^aKeotelweroo Ianos]. 1610: En Karacionfaluan felljel az wiz mellett valamj kendeorrel chielekeoéom wala [UszT 46c]. 1677: Kenderes Tanorokba(n) egj kis Daraboczkja Kendernek walo feold [Gyalakuta MT; EHA]. 1694: Tizenegyed fel Kalongya kender Viragos es magos walora flor. 1. den. 92 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1771: Pap Andrásné hallottam szidni az Urát . az Ura pedig nem halgathatván motsok és káromkodo száját, fel ment és a kender közibe bújt előtte, de oda is fel ment utánna és ezt mondá: Buj ki, Buj ki, ábbol a kenderből kutya Menkö Teremtete, mert mindgyart fel gyújtom a házodat [Dés; DLt 321. 37b St. Kis (33) ns vall.].

Szk: ~ *csapni* kenderet törni. 1782 k.: Urszuj 3 Nap Kender csapni [Ne; DobLev. III/567. 1b] * ~ *csinálni*. 1769/1778: Fejér Cselédeinket is hajtották, vagy Rostálni, vagy Etselni, vagy Kender tsnálni [Nagyfalu Sz; BfN DDDD/4] * ~ *nyúni*. 1716/1793: ha roslani, kender nőni ki mégjen szabadságában légjen két lovon, vagy ökrön ki menni [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1756: kender nyőni menvén a falu mellé ott fő kender nyöttem vala a férjemmel [Kvh; HSzjP Providi Mathei Póltán Conjunx Antonia Csonka (26) vall.] * ~ *törni*. 1570: Kallany fabianne Orsolya . . . Azt vallya hogi ez ely mwlt heten Ment volt eo hozzáia Az lean es valamj kender Theorny walo Swkot ker volt Theole [Kv; TJK III/2. 88] * ~ *átzat*. 1716: a tókban kendert asztatni senkinek meg ne engedgie negje(n) forint bírság alatt [Szászkered K; LLt Lázár Ferenc ut.]. 1840: Bölkeny^a ... Gyalagassa kendert nyöt és átztatott [Born. G. XXIVb. — ^aMT] * ~ *t csap* kenderet tör. 1597: Orsolia Rosta Antalne leanya wallia Jattam azt, hogi . . . az Kis Imre fiat . . . creosse(n) megh vere az hianal fogwa igaz wgi hannya wala ket fele mint az zamoson zoktak az kender csapny [Kv; TJK VI/1. 42]. 1735: Csaponak kenderet vettünk, mikor csapták a' kenderet [Nagygyeke K; Ks]. 1840: Bölkeny^a ... Gyalagassai kenderet tsaptak [Born. G. XXIVb. — ^aMT] * ~ *t csinált* kenderet megmunkál. 1737: Senki Falu között Derék or-

szagh uttjan Kender ne tsnáljon . . . hanem ki ki maga életin [Kálnok Hsz; HSzj *pozdorjaz* al.] * ~ *t csináltat* kenderet megmunkáltat. 1822: a' kender felibe harmadába tsnáltatyák [Mv; IB gr. Korda Anna ut.] * ~ *t dolgoz*. 1788: a kenderet még akkor dolgozták, mert gazdaszszonyis nem régen szegodót volt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * ~ *t elkészít*. 1754: 1753béli 8 Kalogya Kenderet el készítvén meg is fonatta, s meg is szötette [Mezőgerébenes TA; BLt 7] * ~ *t feltakarit*. 1820: tartozunk a felett: a kender szalmájából feltakaritni [Báld K; BLt 6] * ~ *t kicsinál*. 1764: Ami magának kendere itten termet itt csinálták ki [Méra K; AggmLt C. 30] * ~ *t mos*. 1840: Bölkeny^a ... Gyalagassai Kenderet mostak [Born. G. XXIVb. — ^aMT] * ~ *t nyú*. 1735: mikor nyüete volna a kenderet, eöket el fogta Ettető Ferencz Uram [Szentegyed SzD; WassLt Urszán Gábor (68) jb vall.]. 1814: nyötünk 12. Kalangya kender [Buzza SzD; LLt Csáky-per 131 L. 38] * ~ *t tilol*. 1840: Görgegy^a Gyalagassai Kenderet tiloltak [Born. G. XXIVb. — ^aMT] * ~ *t vág*. 1840: Görgegy Marhassai ... Magnak valo kenderet vágtak a törökbuzákból [Görgegy MT; i.h.] * *ázatlan* ~ 1694: Azatlan kender vagyon Gell: 162 [Ebesfva; UtI] * *ázatlan* ~. 1732: Baronákból Sasokban rakot 8 Fiokalo kikk(en) is vagyon mogos Asztatatlan Kender [Szászkered K; LLt] * *csinátatlan* ~ meg nem munkált kender. 1675: Ki Csinált Kender tize(n) egi kalangya Csinátlat(n) ke(n)deris tize(n) egi [Mezőmadaras MT; Borb. II] * *csinált* ~ megmunkált kender. 1591: Chinált kender tiz keoteos [Kv; AggmLt A. 53]. 1632: Czinalt kender egy rakasban cen. . . N. 11 [Fog; UF I, 140] * *kicsinátatlan* ~. 1683: Ki csinátatlan kender is vagyon harmincz kalandgya [Balászfva AF; UtI] * *kicsinált* ~. 1673: Kumanay udvarhaznal levő bonumak szama Ki csinált kender hat kalangya s tiz fő . . . no. 6/1 [UF II, 576]. 1674: Vagyon most jelen kicsinált kender Gell(en)ae Nro 265 [Szűv; UtI]. 1689: Ki csinált Kender Gell. 8 [Balászfva AF; UtI] * *kikészített* ~. 1684: Dezma ki keszitet kender Gell. 59 [Küküllővár KK; UtI] * *kitilolt* ~. 1748: Regi kitilolt avatag kender [Nagyida K; Told. 11/95] * *megműveletlen* ~. 1720: Megh műveletlen kender gelinar(um) nro 8 [Gorbó SzD; JHbK XXVI/12] * *nyári* ~. 1638: Nyári kender no. 200 feő [Szeráta F; UF I, 669]. 1675: Nyári kender vagyon . . . gell. 115 [Porumbák F; UF II, 683] * *nyütelen* ~. 1757: egy vékán vetet nyötelen kender el tapadtattott [F. orbó AF; BK sub nr. 899] * *nyütt* ~. 1735: Ettető Ferenc Uram utruban specifiált Selér Aszszonyokat el fogta . . . s ugy vitete a Nyüt kenderel edgyütt a maga házához [Szentegyed SzD; WassLt Pop Gligor (50) zs vall.] * *ősi* ~. 1675: Ősi kender vagyon gell. 120 [Porumbák F; UF II, 682] * *téli* ~. 1747: Tizenegy fő tili kender [Szpring AF; JHb XXV/88. 6] * *tilolatlan* ~. 1780: az őszszel tilolatlan vizes kenderemet mintegy öt főre valot el lopott [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1825: A' még zöld és tilolatlan bé-hozatandó Kender es Lennröl minden Szekérbe be-fogott marhátol 6 xr fizetődik [INyR 8754 kv-i nyomt.] * *tilolt* ~. 1656: Het kötes tilolt kender [Doboka; Mk Inv. 4]. 1679: Tilolt Kender, Kötés nro 60 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 73]. 1697: Tilolt kender gell. 26 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 2] * *törött* ~. 1633: Töröt kender tilolatlan gelli. No. 30 [UF I, 310].

2. kenderföld/vetés, kenderes; cínepişte, semánaturá de cínepá; Hanfsaat/feld. 1746: el jöven a kender nyövének ideje . . . nyöni mentek a kenderb(e) [Szentgyed SzD; WassLt].

Hn. 1571: a' Kender weolgyben [Szentgyörgy MT]. 1618: Az Kenderkert [Szentkirály MT]. 1618/1687 k.: Kender ágy völgyében [Mezősámson MT; MMatr. 381]. 1622: Kender szery labiaba(n) (k) [Felőr SzD]. 1624: Kender szerben [Nyárádtó MT]. 1641/1687 k.: Kender szerinn (sz) [Székes MT; MMatr. 287]. 1649: Az Kender kutnal [Nagyölyves MT]. 1650: Az Kender Ay (sz) [M.fenes K] | Kender Berekben (sz) [Borsa K; BHn 109]. 1674: az Kendergátnál [Szentmargita SzD]. 1676: Kender Mező [Gyalu K]. 1681/1748: A kendereknél (sz) [Szancsal KK]. 1698: Kender reszben (sz) [Albis Hsz]. 1711/1761: A' Kender szeg [Kutyfva AF]. 1714: a Kender Szerben (sz) [Magyaró MT]. 1715: Kendervege (sz) [Kérő SzD]. 1726: Az Kender Aszo retiben [Bádok K; BHn 24]. 1731: Kis Kender (sz) [Szentkirály AF]. 1732: A' Kenderágiban (sz) [Marosbogát TA]. 1737: A' Kender lábában (sz) [Vécs MT]. 1738: Kender molna oldalán [Bözödújfalú U]. 1739: Az Kendermal Bercezen (sz) [Almássztnária K]. 1754: Kender ágy torkáb(an) (sz) [Marosbogát TA] | A' Kender Láb (sz) [Uzdisztpéter K] A Kenderszéken alol [Dés]. 1758: A Kenderszer pataka mellett (sz) [Nyárszó K]. 1767: a Kender Padjában [Nyárádtó MT]. 1777: A Kender Padnál [Nagyteremi KK]. 1782: Kender Vapa (sz) [Köbölkút K]. 1797: a' Kender kertben (sz) [Rava U]. 1820: A Kender To hátón (k) [Ákosfva MT]. 1826: A' Kender ájba (szö) [Kercsed TA]. 1846: A Kender má feletti nagy láb (sz) [M.zsombor K]. 1864: Kender ály [M.fenes K]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

3. kendermag; sáminjá de cínepá; Hanfsamen. 1590: Az chichyert ki Bochyatom kezembeol, chyak hogy Az kinek Az varos adgia valamiuel megh elegichyen merth . . . Egy keues kenderet vetettem vala bele [Szu; UszT] | Kenderet vettemet uolt masfel keöbleöth [Kv; Szám. 4/XIX. 21]. 1629: azt hallottam az kender vesztor mikor Zamosffalwan á kenderet vetettük volna; hogy . . . harom lowas ment volna fel monostoron [Kv; Tjk VII/3. 104]. 1676/1681: Az várbéli németek(ne)k is igen sok kanot kévantatik, á kik(ne)k . . . elég kenderet vetnek [Vh; VhU 660]. 1743: tizedfél véka kenderet azonkívül kölestis . . . vetett vala [Szentgyed SzD; WassLt]. 1775/1781: Alakort, árpát, Lent, kender is szoknak vetni igaz hogy nem igen sokat vetnek [Renget H; JHb LXXI/3. 377]. 1814: Uraság Szénafüviben volt az Kender vetve, de kik nyöttik Nem tudom [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38].

4. kenderrost/szál; fibrá/fir de cínepá; Hanffaser. 1604: ketten latok . . . hogy . . . fazakas palné masod magauál nagi Terhet wizen wolt el az görfi Janos hazatol, de hoga tauol woltak nem tugiak ha zöz wölte wag' kender wolt [Keresztúrfva U; UszT 77c]. 1636: vagion negiven kilencz keotes az mely kötessekb(en) vagion . . . negiven, negiven fő kender, az regi mod szerent [Teke K; BK]. 1679: Kenderhez valo Kézi vas gereben nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 72]. 1681: az eghész hunyadi Jozzaghb(an); az fel örökséges ház nép penigh fel foltal tartozik fonni; De akar kik is nem á magokebol hanem az Officialisok industriájából a Dnus Terrestriis Adassa ki a' várbul szöszül vagi kenderül [Vh;

VhU 82–3]. 1708: Kender etseletlen 16 fő Kender etselet 39 fő [HSzj *ecseletlen* et.]. 1757: Az idén szözettem az tavalyi öszön fonni ki adott kenderből szálából, és csö-püiből . . . Kender vászont 204 sing Szösz vásznat 89 sing Csöpi vásznat 117 sing [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. 1783: Groff Torotzkai Sigmond Ur reszire a' fonást ugj kíványák mi tölünk, hogy 150 pászmat fonnyunk 30 szálával de kenderet és szöszöt elegendőt nem adnak [Torockó; Thor. XX/5. 30].

Szk: ~i héhel. 1840: Görgény^a . . . Gyalagassai kender Héheltek [Görgényszimre MT; Born. G. XXIVb. —^aMT] * gerebelt ~. 1681: Gerebellet Kender [Vh; VhU 562]. 1694: Gerebelt Kender Gerebeletlen Len [Kövár Szt; JHb Inv.] * héheletlen ~. 1675: Heheletlen Kender Ketszaz ötven Kalongia [Radnót KK; Utl]. 1717: 17 fő heheletlen kender [Kentele SzD; JHbK L. 3]. 1748: Tilolt héheletlen kender Gelin 20 [Szászsztyakab SzD; Told. 11/95]. 1799: Öt kalangya Héheletlen kender [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] * héhelt/héhellett ~. 1586: Az közep kapúy oranak egyik kotele Zakadot wolt el Chinalt kotelwero Jakob hehelt kenderből wiat fizettem f. 1 [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a]. 1675: Hehelt Kender vagion hetven nyolcz Kalon(gia) [Radnót KK; Utl]. 1697: Az rudon vagyon hehellett Kender gell 22/12 [Borberek AF; Mk Urb. 4]. 1750: vagion Héhelt Kender Három Kalongia [Szamosfva K; JHbK I. VIII/4. 4]. 1820: Egy motolla Tizen nyolcz Kalangya héhelt kender [Mv; Told. 19] * kihéhelt ~. 1849: a' pintzebol magam is . . . el hoztam . . . valami ki héhelt kender [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) nyil.] * meg-ecselte ~. 1756: Héhellett és meg etselet kender Szöszivel edjütt Gel. 53 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

5. kenderfonál; fir/tort de cínepá; Hanffaden. 1595: Vöttem az Hidúczai Kapúnak le vonasához 2. Örög kötelet, Ketelúerő Drotleff Peter töl, mondúa czjnalattam, mert penig hogy felette draganak mondgya vala a Kender, nem ada különben hanem f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: kendők weresésők kekösők iok, kenderből zötettek mind ezek [UszT 8a]. 1679: Két emberre valo fejár nyoszolja nro 1. Ennek parna tarto feneke kenderből szütt hevederből vago(n) czinalva [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 20]. 1785: Kender is fonnak az első Classisbéliek három matollát, az második Classisbéliek másfél Matollát az Harmadik Classisbéliek pedig fél Matollát [Torockó; Thor.]. 1787: Egy veres fejtös kendőző kenderből valo kendő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. 1797: Gabonas sak ször négy kenderből három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. — L. még CsVh 61; MetTr 367; UF II, 249.

6. kenderkötél; funie/fringhie de cínepá; Hanfseil/tau. 1735: Ferenczi Janos . . . elejkekb(e) ment volt és mondotta miért köteted a kenderet (ā) Nyakára elég hogy meg köteted [Szentgyed SzD; WassLt Mille Gábor (58) ns vall.].

IL. m*-i* jellegű haszn-ban; cu funcție de adj.; attributivartig gebraucht; kenderből való; de/din cínepá; aus Hanf, Hanf-. 1608: Negy Merő Derekaly hay, ennek kettej vy kender [Kv; RDL I. 83]. 1627: Egi iratos Tarka ladaba(n) . . . Egy vegh sima vaszon kender [BLt I Béli Kelemen lelt.]. 1679: Vagy(on) ezen Padon . . . Buza száraszto ponyva (: béli ször, melyeke kender :) nro 2

[Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 33]. 1695: Vasaroltatta(m) . . . Közvekes kötelett kender nro 24 [Szentmargita SzD; TKl Petki Nagy cs. szám. 74b.]. 1770: Negy Vankos . . . Egy Kender veressél varrott [Usz; Pf]. 1839: Vagyon Hat kendőző kendő egy gyoltz, egy kender 3 fr 20 xr [Szászfalva Hsz; HSzjP].

kenderabrosz kendervászon-abrosz; fajă de masă din pinză de cinpă; Tischucht aus Hanf. 1687 k.: Egy ének-lő székre való kékkel veressel varrott vászon kendőt hagyott a Sz. Benedeki^a templomhoz egy kender Sáhos abroszszal együtt Ferenczi Sophia [MMatr. 12. — ^aMT]. 1803: két szélyből négy ujjni szélességű Toth kötessel egyb(en) foglalt viseltes Kender Abrosz [Ádámos KK; Palotay 20].

Szk: *borshimes* ~. 1794: borshimes kender abrosz a közepén fejr retze kötéssel [Szeremja Hsz; HSzjP] * *csillagos* ~. 1728: Egy csillagos kender abrosz [Eresztvény Hsz; SVJK] * *fejéres* ~. 1697 u.: a Kakasdi R. Ecclesia Templom számára . . . Néhai Imreh Györgyné . . . hagyott . . . egy Fejéres Kender Abroszt [Meggyesfva MT; MMatr. 74] * *kockás* ~. 1816–1817: Vagyon egy 3 szélyből tót kötésekkal egybe foglalt kotzkás kender Abrosz, melynek egyik Szegeletén veres fejtővel ilyen varrott Betűk találtnak: M. J. IS. D: B. M. [Szentgerice MT; Palotay 21] * *kötéses* ~. 1628/1635: Ket temerdek keoteses kender abroz . . . Egj uekoni keoteses kender abroz . . . Egj vy keoteses kender abroz [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.] * (*kötéses*) *sáhos* ~. 1628/1635: Egj temerdek keoteses sahos kender abroz. Más egj keoteses temerde(k) sahos kender abroz . . . Egj keoteses sahos kender abroz [uo. i.h.]. 1637/1639: 1. kett szel sahos kender abroz — f — d. 50 [Kv; RDL I. 111].

kenderaszó ?kenderszárító; uscătorie de cinpă; Hanfdarre. **Hn.** 1783: A' Kender aszoban a' Fúles Kuton felyül [Bádok K; BHn 26].

kenderátói kenderázatói; de la topilă; aus/von der Hanfröste. 1657: Az mint Kegyelmeddel beszéltem ide be az kenderatoji föld felől, kérem Kegyelmedet . . . hogy ne felejtse el [TML I, 78 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

kenderáztatás topirea/topitul cinepei; Hanfrösten. 1803: mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna Komjatszeginé Asszonyom megtámadta . . . Fodor Sigmondnét [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1828: a' kender áztatásért minden Colonus a' maga Földös Urának Esztendőnként praestál egy napi dolgot [Szentegyed SzD; WassLt].

kenderázató de/pentru topire a cinepei; zum Hanfrösten dienend. I. *mn* 1656: Egy Kenderaztato asott Thomat be hantak Teolteottek Eyel hatalmassul [Madéfvá Cs; Eszt-Mk].

II. *fn* kenderázató-hely; topilă; Stelle/Ort zum Hanfrösten. 1803: Kenderásztatotokban gyalázta volna [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1843: A tanorók végében lévő kender és len el-ázttatásához és bé-hordásához ha kender áztató készítették 16 marhás napszám [Csekela-ka AF; EHA].

Hn. 1711: A Kender áztatoban (sz) [Felfalu MT; EHA]. 1759: A' Déllónél vagy Kender áztatónál [Zovány Sz; EHA].

kenderázató-hely topilă; Stelle/Ort zum Hanfrösten. 1860–1861: Tava^a: A m. samsondi, m.kölpényi, m.mar-darasi és m.bándi . . . használják a tavakat marhaitató, feresztő és kenderázató helynek [Benkő, Mszlsm. 7. — ^aA Msz-éj].

kenderázató-tó topilă, bazin de topire a cinepei; Hanfröste. 1785: Kender asztato Tonk Városunk mellett elegendő van [Torockó; TLev. 6/1. 12a]. 1820: kender áztató tok nincsenek, hanem olykor megdugják a vizet, 's oda áztatják [Árvátfva U; MvÁlt usz-i úrbéri összeírások 4. — Kiss András kijegyzése]. 1834: Dosa Mária ásatott volt egy Kender Áztató Tot [Etéd U; EHA]. — L. még RSZF 161.

Hn. 1720: vagyon egy darab föld ennek vicinussa egy felől az Kenderasztato To [Pósa Sz; Ks 15. XLVI. 27]. 1743: Kender áztató tó [Szászszombor SzD; SzD-Mon. VII, 167]. 1798/1812: A Kender áztató to mellett (sz) [Buzaháza MT; EHA].

kenderbársony bársonyfajta; un fel de catifea; Art Samt. 1599: Hannes Balk. Hozot Bechj Marhatt . . . 5 Fel Veg kender Barsont —// 90^a [Kv; Szám. 8/XIV. 40. — ^aA fizetett harmincad]. 1625: Isten ez vilagból azon Leany Aszont ki szolítvan . . . vasaroltattunk . . . Fekete kender Barsont . . . f. 13/25 [Kv; i.h. 16/XXVII. 9]. 1630: Waradj Peter Hozot Lengyel orszagból . . . 6. fél vègh kender Barsont . . . d 84^a [Kv; i.h. 18b/IV. 58–9. — ^aA fizetett harmincad]. 1767: kender Bársonnyal bé vont Székek [M.zsákod U; Ks 19/I. 8 Anna László cons. Nicolai Horváth (40) vall.].

kendercsapó szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *asszonynépek* kender-törő asszonyok; femei care melijă cinpă; Hanf brechende Frauen. 1654: attam czipott . . . Az kender czapo Asszony népeknek [Egeres K; Ks 70 Szám. 51].

kendercsapó-rúd ? kendercséplő-rúd; par/drug de bătut sămînță din cinpă; Hanfdreschstange. 1679: Kender . . . Törő nro 2. Csapo rud nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 154].

kendercsepű cîlți de cinpă; Werg. 1788: Kender csepű egy tsomo [Mv; TSB 47].

kendercsinálás kendermunka; prelucrarea cinepei; Hanfbearbeitung/arbeit. 1757: Vonya . . . Kekesre^a rendelt hogj mennyek Kender csinálásra [Galac BN; WLt Nyegran Irinnya (24) vall. — ^aSzD].

kendercsináló szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *tiló* kender-törő tiló; melijă pentru cinpă; Hanfbreche. 1736: 1. Kender tsináló Tilo 6 [Mikéfvá KK; CU XIII/1. 171] * ~ *tiloló* 'ua; idem'. 1698: Kender csinyalo tinolo (!) kettő [Kóród; LLt Fasc. 72. ^aK v. KK ?].

kenderdézma kenderized; dijmă din cinpă; Hanfzehent. 1662: Fogarasi feő pap fizetése^a . . . Len s kender

der dezma embereken mind f. 100 [Fog.; UF II, 218. — ^aKöv. a fels.]. 1765: a kender dezmat pediglen ami volt azt is igazán ki adtam otod fell kalongyából tizen egy főt [Balavásár KK; Ks 18/LXXXVIII. 13]. 1775/1781: Kender dözma is bé mégyen három 4. kalongya [Algyógy H; JHb LXXI/8. 362].

kenderescke egy kevés kender; puřinā cínepā; ein wenig Hanf. 1751: Soha felit sem adta ki fizetés(en) ígért Gabonájakat, Eledeleket, s Kenderetskéjeket [Marosztkirály MT; Told. 29].

kender-előruha kenderkötény; sorř de cínepā; Hanf-schürze. 1604: Az Felperes keres az Alperesen két gíolcz eleo ruhat, negy kender eleo ruhat nagy kender kendezeott [UstT 18/35]. 1665: Szegődte megh az Feleségem szolgálónak . . . Anukot ez jövő Karáczonigh ennybe.^a . . . Egy kender elő ruhat fejtővel szőtten [UF II, 250. — ^aKöv. a fels.].

kenderes I. mn kendervetéses; cu semānāturā de cínepā, semānat cu cínepā; mit Hanfsaat. 1629: arrol az Borzza bokorrol megien^a az Koczis Andras kenderes Zwgetjnek also zegeletjre az Viz arok martjara [Jobbágyfa MT. — ^aA határ].

Hn. 1677: Kenderes Tanorokba(n) egy kis Daraboczyka Kendernek valo feold [Gyalakuta MT]. 1679: Az Kenderes völgiön levő oldalban (sz) [Apahida K]. 1694: Kenderes Ágy [Mezősámsond MT; MúzRhédei]. 1737: Kenderes Aj (sz) [Széplak KK]. 1741: a Kenderes patak nevű helyben (sz) [Polyán TA]. 1744: Kenderes völgién (sz) [Fületelke KK]. 1757: a Kenderes Szerben (sz) [M.fülpös MT]. 1763/1779: A Kenderes ágyban (sz) [Marosbogát TA]. 1771: Az Kenderes völgybe (sz) [M. Valkó K; KHn 104]. 1810: Kenderesájba [Bibarcfva U]. 1851: A Kenderes bükk (sz) [M.fodorháza K].

Szk: ~ *delnice* kendernyilacska. 1807: Kenderes Delnitűk a Malomnál 4. Kenderes Delnitűk a Falu vegin 6 [F.gezés AF; Told. 30] * ~ *föld.* 1592/XVII. sz. v.: A Giróti Tó nevű Végibe a kenderes föld borozdája iránt [Gyéké K; Ks]. 1733: Az Falunak also végen az Kenderes földek merettettek tizen két Kotélre [Kiskerek AF; JHb XXVI/44] ○ **Hn.** 1691: az felső kenderes földek mellet (sz) [Fületelke KK]. 1744/1819: A Kenderes földek gyepünél [Csüddötelke KK]. 1780: Kenderes és Dinnyes Föld [Jedd MT]. 1799: a' patakra le járo Földek Tablaja melyek régi nével kenderes földeknek hivatnak [Mv; MvHn] * ~ *ház.* 1676: Kenderes ház nyilik az folyosorol avagy tornáczrol a mostani kenderes házra eöregn regi ajto [Fog.; UF II, 719] * ~ *helység.* 1768: azonn Motsárban lévő Kenderes helység a Nyarad Vize kerületi miatt hosszabban esnek egy nyihány nyilak [Ákosfva MT; Told. 8] | a Kenderes helység a benn lako Possessorok(na)k és a lakosok(na)k antiqua Sessiojókra Subdiuidaltassek [uo.] * ~ *nyil.* 1768: az Akosfalvi lakosok a Motsár nevű helybenn . . . felfogtanak vala egy darab földet Kenderes Nyilak(na)k [Ákosfva MT] ○ **Hn.** 1643: Az felseo hatarban Kenderes nilban egy kenderes nil [Kozárvár SzD]. 1757: A' Kenderes Nyilakban (sz) [Szászszöllős KK]. 1802: A' Kenderes Nyilakban (sz) [Nagycserged KK] | Kenderes Nyilak (k) [Meggyesfva MT].

II. fn kenderföld/vetés; cínepište; Hanffeld. 1771: Az 90. öles darab részét, a' meg irt kenderesnek . . . Forró felől valo része két felé szakasztván . . . jüta a' Szalántzi nevezet alatt valo Possessornak [Fejér m.; DobLev. II/428. 19a]. 1793: a Falu kenderesse [Szancsal KK].

Hn. 1643/1770 k.: in valle Kenderes vocata (sz) [M.légen K]. 1654/1789: A kenderes fejeben [Dálnok Hsz]. 1778: A Kenderesbe [M.öld AF]. 1793: a Falu kenderesse [Szancsal KK].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kenderesi ? kenderföldi; din/de la cínepište; vom Hanfacker/feld. **Szn.** 1658: Kenderesi János . Szabados kupás [Zilah; EM XLIII, 305]. 1768: Kenderesi János [Tóhát TA; JHb XI/22. 14-5].

Hn. 1685/1792: Az Kenderessi füzesbe (k) [Dálnok Hsz; EHA].

kenderestanorok körülkerített kenderföld; cínepište (ingrādītā); umzāuntes Hanffeld. **Hn.** 1638: az Kenderes tanorokba egy darab Ret [Szentháromság MT]. 1677: Kenderes Tanorokban egy kis Daraboczyka Kendernek valo feold [Gyalakuta MT]. 1679: Az Kenderes Tanorok [Vadasd MT]. 1699: A Kenderes Tanorok mellett (k) [O.zsákod KK] | Az Kenderes Tanorokb(an) (ke) [Hétúr KK] | a kenderes tanorokban [Pipe KK] | a kenderes tanorok [Szentdemeter U]. 1727: A' kenderes Tanorokban (sz) [Bordos U]. 1744: Kenderes tanórokba (ke) [Kelementelke MT]. 1761: A Kenderes Tanorokban (sz) [M.zsákod U]. 1797: A Kenderes Tanorokban (ke) [Bordos U]. — Az adalékok az EHA-ból valók.

kendereskert (bekerített) kenderföld; cínepište (ingrādītā); umzāuntes Hanffeld. 1630: az az iffi legeny monda hogj meg terek ugj mond, mert soha el nem mehetek rajta^a az kenderes kertnel touab [Mv; MvLt 290. 218b. — ^aAz országúton].

Hn. 1614: az Kenderes kerten állól (sz) [Nagymooha NK]. 1685: Az Kenderes kertben [Szemerja Hsz]. 1692: az kenderes kerten alól [Kercsed TA] | az Kenderes Kert felett (sz) [Sinfva TA]. 1697: Az Kenderes kertben (sz) [Csikfva MT]. 1702: kenderes kerten alól [Petek U]. 1720: az Kenderes kertben (sz) [Mikefva KK]. 1723/1799: Az Kenderes kertben fél nyil Kender föld [Harangláb KK]. 1729: A len kertben vagion egy fel hold (: most kenderes kertnek hívják :) [Árapatak Hsz]. 1748: a Kenderes kertben [Tusnád Cs]. 1754: A' Kenderes Kertbenn (sz) [Ketesd K; KHn 62]. 1795: A Kenderes Kerbe [Leccsmér Sz] | a Kenderes kertben (ke) [Istvánháza AF] | a Kenderes kertben (k) [M.bükkös AF]. 1795/1807: A' Kenderes Kertben (ke) [Kispetri K]. 1825: a Kenderes Kert felett (sz) [Százrapatak Hsz]. 1840: a Kenderes Kert alatt (sz) [Várfa TA]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kenderestó kenderáztató tó; topilā; Hanfröste. **Hn.** 1693: az kenderes to [M.sáros KK; EHA]. 1699: Kenderes to nevüben valo helyen eoreokseg [Etéd U; EHA]. 1756: Kenderesto^a [uo.; EHA. — ^aEgy ugyanez évből való szerződésben kétszer is *Kender isto* alakban]. 1773: a Kenderes To Tanorokja mellet [uo.; EHA]. 1827: Kenderesto Nevű Tanorok [uo.; EHA].

kenderestóbeli kenderáztatóbéli; de la topilă; von der in der Hanfröste. **Hn. 1874:** egy Kenderestobali széna Boglyáért [Etéd U; NkF]. **1878:** a Kenderestobali Fű [uo.; NkF].

kenderfej (összecsavart) kenderfő; fuior (de cînepă); Hanfknuten/büschel. **1648:** Feélben elaborált igen pozdorjas kender fejek nro 700 [Komána F; UF I, 928]. **1681:** 34 Kalongiabol valo . Kender fejet Nro 850, mely tizenket fejevel tenne kitar Nro 70/10 [Vh; VhU 562].

kender-felsőing kenderváson-ing; cămașă (de zi) din pinză de cînepă; Oberhemd aus hanfener Leinwand. **1604:** Az Felperes keres az Alperesen negj kender felseo inget [ÚszT 18/35]. **1668:** az ruhazatnak is jól tudgia szamat . egy gyolcz felső Ingh kender felső Ingh [Szentsimon Cs; CsALt F. 1. 1/27]. **1721:** új kender felső ing [Körispatak Hsz; Told. 19]. **1770:** Egy új kender Főrső Jng [Uz; Pf].

Az összetétel utótagjának jel-ére, ill. az utolsó adalékbeli alakváltozatra l. a *fersing* címszót.

kenderfersing kenderszoknya; fustă/jupă din pinză de cînepă; hanfener Rock. **1744:** Szolgálónak fizetése Hung f. 5^a egj. egj kender fersing [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12. — ^aKöv. a szegődményes járandóság fels.]. **1778:** adtam által Kender Fersinget ketőt [Agárd MT; Told. 8].

kenderfonal fir/tort de cînepă; Hanffaden. **1676:** Vagion ezen házban gombalyogokban: Len és kender fonal. Va(gion) len és kender fonal . nro. 421 [Fog.; UF I, 718]. **1717:** Kender fonal darab nro 10 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. **1738:** egy falubéli Esztovátán 70ven Singre valo Kender fonal [M. bikal K; KLev.]. **1756:** kivett . Régi állott gyapott és kender fonalokat [Mv; Tsb 21]. **1775:** 12 Gomolya kender fonal x 51 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4]. **1820:** minden Esztendőben fontat az Udvar a' magáébol három font Kender fonalat, amelyet Készen fel matolálva Számba kel adni [Bogártelek K; KmUlev. 2]. **1836:** Ezen Kender fonalat két felé kell választani — mert ennek fele olyan vékony mint a' második rendbeli házi Lenfonal | minek utanna a' leg vékonyát, a kenderfonalnak ki választotta az őtt abrosz: Mejjékihez Az után Ujra valloszsza meg az kender fonalnak az vékonyát, és azt vesse meg mejjéknek [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Szk: *font* ~. **1829/1830:** 198. font Len és Kender fonalak [Zabola Hsz/M. régen MT; TLt Közig. ir. ad 196] * *kék* ~. **1768:** két gomolyag kék Kender fonal [Csikfva MT; Pf] * *nyálás* ~. **1694:** Az Sos Házban nyálás kender fonal libr. 140 [Ebesfva; UtI] * *szapulatlan* ~ **1676:** szapulatlan vékony szerű kender fonal libr. 36. Ugyan szapulatlan vastagob kender fonal libr. 41 [Fog.; UF II, 720] * *szapult* ~. **1676:** Szapullat kender fonal libr. 25. Szapullat és Gombalyogokban tekert kender fonal libr. 79 [Fog.; i.h.] * *szövetlen* ~. **1768:** 60 Singre valo Szövetlen kender fonal [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIb] * *tekeretlen* ~. **1768:** Édgy darab tekeretlen Kender fonal [Csikfva MT; Pf].

kenderfonás torsul cînepci; Hanfspinnen. **1785:** Azon Jobbágyak ... az kik Taxát nem adunk, ... Tyukat,

Tojást, kender fonást és egyéb praestatiokat is mind az Taxás Jobbágyak, úgy tészünk [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 3b–4a]. **1797:** minden Gazdától egy hehellőnek ki kell telni: . 2 font kender fonás; minden Gazdaaszonytól meg kívántatik [Cege SzD; WassLt Conscr. 681]. **1804:** Egiéb kalákat nem szoktanak hanem Horadás Szüretezés, Kender nyövés, áztatás és tilolás, fonás ezekkel tartoznak ő Kglmek [Ádámos KK; Pk 5].

kenderfonatal kenderfonás; torsul cînepci; Hanfspinnen. **1820:** Kender fonatal 78. font [Jegyenye K; KmUlev. 2].

kenderfonó-kerék fonókerék; roată de tors; Spinnrad. **1827:** Kender fonó rosz kerék kettő [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kenderfő 1. (összecsavart) kenderfej; fuior (de cînepă); Hanfknuten/büschel. **1679:** Tavaly tilolt kenderfő, kalongia nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. **1765:** Dohány Spárgak(nak) erog(alodott) kender fő 5. Iszáknak Cszmákhon (!) meg kívántato 6 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

Szk: *ecselt* ~. **1674:** vagion eccsellet kender fő [A.porumbák F; UF II, 603] * *pozdorjas* ~. **1648:** pozdorjas kenderfő, ezer és eötven feő nro 42 [Komána F; UF I, 928].

2. "?" Hn. 1743: Kender fő dombján (sz) [Balavásár KK; EHA].

kenderföld cînepiște; Hanffeld. **1571:** Az wles hely a' kyn lakik az en hazamhoz walo kender feold wolt [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. **1600:** Az mi nezi penigh az kender feöld faglalaşat . az bizonsagok wilagoso(n) be hoztak, hogy az azzony kezebol ki foglalta teörweny nelkol [UzT 15/71]. **1623:** vagio(n) Egi Kender feöld . niolczadfel vekas [Kv; RDL I. 122]. **1660:** ada egi földet zallogo(n) egi kender földön küül [Szentgyörgy Cs; BLt]. **1671:** vagyon egy kétvékás kenderföldem Farkas utca végiben, Kövespadra nyúl véggel [Kv; KvE 200 LJ]. **1690:** ada Uzonba(n)^a . egy darabocska kender fodet [BLt. — ^aHsz]. **1711:** edgi darab kender föld . . . eszak felöl valami kender földek jünek rea végel [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. **1807 k.:** nem messze van az én Kender Földöm is hozzája [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) Asz assz-a vall.].

Hn. 1572/1573: ky mene(n)k az föld zynyre kit ... Gatt zegnek kendeor földnekis hynak [Nagyernye MT]. **1687:** A kender foldek kozott (sz) [Désfva KK]. **1703:** a Rakottja vegib(en) a Kender földek lábjan egj darabocska sátés (k) [Ádámos KK]. **1715:** Az Szölő oldalon a Keender földek mellett [Kalotaszkirály K; KHn 50]. **XVIII. sz. köz.:** A Kender fod (k) [Gyalakuta MT]. **1764:** Az Udvaron kívül lévő kender föld (sz) [Szilágycseh]. **1765:** Kender földek végiben valo irotványok (k) [Csávás KK]. **1769:** a Kender földökben (k) [Egerszeg MT]. **1781:** A Kender Földen (sz) [Mákó K]. **1829:** Szénásálybeli kis kender Föld [Szövérd MT].

Szk: *nyil* ~. **1780/1790:** a hidon alol kis nyil kender föld [F.tók SzD; THn 14] * *nyilas* ~. **1807 k.:** A Nyilas Kender Földen kívül tudak az Reformata Ecclesia Szomszedgyáb(an) egy darabotskát hogy mind etig az Eskettető birta [Sinfva TA; Borb. II].

Ha. 1665: kender földertt [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10]. 1769: a Kender földökben (k) [Egerszeg MT]. 1781: A Kender Földen (sz) [Mákó K]. 1782: A' Kender Földen (ke) [Kozárvár SzD].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kenderföldbeli kenderföldi; din/de la cînepîste; in/auf dem Ackerfeld (befindlich). **Hn.** 1769: A Kender földbeli Rétben (sz) [Nyárádsztanna MT; EHA].

kenderföldecske cînepîste mică; Hanffeldchen. 1696: Kender kertb(en) van egy Kűs Kenderföldecske [Szermerja Hsz; LLt]. 1702: Két Kender földetskét minden Esztendőnként tartoznak égszer meg szántani [M.valkó Sz; SzVJK 44]. 1710: egy kűs kender földetske [Bac-kamadaras MT; CsS]. 1737: a patak mellett lévő Kender földecskevel edgyütt [Nagyida K; EHA]. 1760: Harom Populosa Sessio vagyon a Bartoké mind jobb mind nagyobb. a más kettőt lehetne potolni egy egy vékás kender földetskével [Feltorja Hsz; LLt]. 1788: a Tit. Felszei és Kakutsi Rész Kender Földetskéje [Melegföldvár SzD; SLt XLl]. 1807 k.: az Nyilas Kender Földen kívül egy Kis Kender földetsket a Reformata Ecclesia Szomszedgyab(an) mely Burkus Gyuritolt került oda, miképpen ki Szerzemennyé által nem tudom [Sinfva TA; Borb. II. Pető Ferentz (67) szabad személy vall.].

Szk: csegelyes ~. 1678/1741: A Somodiban a Magyar Szilásban egy Csegelyes Kender földetske [Nagylak AF; DobLev. I/27a].

kenderföld-ugarlás kenderföld-szántás; aratul cînepîstei; Hanffeldpflügen. 1853: ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésrol kert és kender földt (!) ugarlásrol [Kv; Pk 6].

kender-gomolya kendergombolyag; ghem de cînepă; Hanfknauel. 1829/1830: 15. font gyapott, és kender gomolyák [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt közig. ir. ad 196/1830].

kendergyolcs-előruha kendervászonkötény; şorţ din pînză de cînepă; Schürze aus hanfener Leinwand. 1598: Kadar Antalne Duruttja Azzonj vallja lakom vala Sarkeozy Janosnit s . vgyan akkor veze azzoniomnak egy kender gyolch leo ruhaja el [Kv; TJK V/1. 272].

kenderhéhelő (kender)héhel; ragilă/darac de cînepă; Hanfhechel. 1768: Kender hehellő 2 [Szentgyörgy K; Ks].

kenderhely kenderes, cînepîste; Hanfstelle/feld. **Hn:** 1679: Az Kender helyb(en) [Vajdasztván MT; EHA]. 1701: Az Kender helyben (k) [Nagykend KK; EHA]. 1707: Kender helyben (sz) [Torja Hsz; EHA]. 1745: A' Kender helyb(en) [Marossztkirály AF; EHA]. 1778: A Kender helyben van kis Kaszallotska [Nagykend KK; Told. 79]. 1784: A' Kenderhéjt (sz) [Galambod MT; EHA]. 1812: A' Kenderhelyen lévő tisztított szép fiatalos ritkás Erdő [Türe K; EHA].

kenderheveder 1. (széles) kenderszalag; bandă (lată) de cînepă; breites Hanfband. 1679: Egi embernek valo

fejer noszolya nro 1. (: ennek parna tarto feneke. 13 száll kenderhevederből ciználtatott :) [Uzdizstpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. 1787: Másfél öll uj kender heveder Dr 24 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 4].

2. nyeregszorító; chingă de cînepă; Bauchgurt. 1753: Szijas tsattas vegü Kender heveder N 18 [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1761: Paraszt nyereg . . . , paraszt farmatringgal, egyik kender hevederrel, fejránto szjával [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19–20].

kendering kendervászoning; cămaşă din pînză de cînepă; Hemd aus hanfener Leinwand. 1610: sito Gergelj menedekre foga es allata elő egy zolgalomot Daud Keta neiuít (!) . . . hogj ed attol uotte a kender inget [UszT 44a]. 1667: Az szolgalonak Rusori Annanak fizetese ez^a. . . Egy kender ingh [UF II, 252. — ^aKöv. a fels.]. 1723: Vagjon egj Szolgalois kinek fizetese egj gjolcs fer-ső ing . . . egj kender ing allyával edjütt [Ludvég K; Told. 29/7]. 1770: Egy Aszszony Ember Kender Ing. Egy uj kender Förső Jng [Usz; Pf]. 1798: Fogadtam meg . . . Groff Bethlen Samueleine aszszony Szamára eszten-deig Frajnak Albert Márist akinek is esztendeig valo hiveges Szolgalatjáert ígertem^a . két kender Inget aljastol [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével. — ^aKöv. a fels.]. — L. még UF II, 250, 255.

Szk: magyaros ~. 1812: Godra Mihálj . magyaros lobogós újjas kender ingben szokott jámbri. [Dés; DLt 601 nyomt. kl] * németes ~. 1809: Sombori Ferentz . Retsenyédi^a (57) . A' Rabnak köntösscei Németes kender ing [UszLt 1677 ua. — ^aU].

kenderkalangya glugă de cînepă; Hanfmandel. 1677: Kender kalangya [A.komána F; UtI]. 1753: A Bácsfalusi Lakosoknak ez mostani 1753^{dik} Esztendőben az Esső és ár-viz miatt kenderekben esett károk . . . igj kö-vetkeznek Len és kender kalangya [Bácsfalu Br; Br-ÁLt I. B. V. 29. — Binder Pál kijegyzése].

kenderkarinca kender lepelszoknya; catrinţă de cînepă; Art hanfener Frauenrock. 1802: Imreh Lázár Ur öreg Asszonya egy kender karintzát hozzájok bé vetett zállagba 14 krajtzár árra pálinkára [Oltszem Hsz; HSzJP Málnási Mihály Ferentzné junior Molnár Annis (40) vall.].

kenderkendező kenderkendő; náframă/basma de cînepă; hanfenes Kopftuch. 1604: Az Felperes keres az Alperesen negy kender kendezeott egj selyem kendeot két kis kezkenoat [UszT 18/35].

kenderkendő ştergar/náframă de cînepă; hanfenes Tuch. 1643/1687 k.: Vagyon ā Bői Eccláb(an) . . . edgy veresses Kender kendő [Bó MT; MMatr. 263]. 1746: Egy veressel vetegetett kender kendő [Zalán Hsz; SVJK]. 1747 e.: Jlyés Gergelyné adott ā Bői templomhoz az éneklő székre égy kender kendőt. vékony veres fejtos [MMatr. 264].

Szk: kendőző ~. 1844: Viszen Tiz barackmagos kendőző kender kendőt [A.csernáton Hsz; HSzJP].

kenderkereskedés kenderárulás; comerţ cu cînepă; Hanfhandelverkauf. 1847: történt, hogy házassági együttlétünk alatt kenderkereskedéshez kezdettem, és

egy ideig szerencsém volt a kereskedéshez | Varga Katalin idevaló születésű itthonlétekor kenderkereskedést folytatván, ki a brassai kötélverőeknek hitelbe eladta, s annak az árát törvénnel sem kaphatta kezéhez^a [VKp 153, 157. — ^aA halmági előjáróság jel. Köhalmoszékhez].

kenderkert kenderes; cînepiște; Hanffeld. **Hn. 1696:** Kender kertb(en) van egy Kús Kenderföldecske [Szermerja Hsz; LLt].

kender-kicsinálás ? kenderfeldolgozás; prelucrarea cînepei; Hanfbearbeitung. **1820:** Az Aszszonyok kender ki-tsinálásra s Rostálásra szolgálaton kívül tartoznak elő állani [Marosvécs MT; EMLt].

kenderkötél frînghie de cînepă; Hanfseil. **1610:** a padon egj kender keötél uagion [ÚszT 4. 9e]. **1629:** A felvono kapun Vagyon három vas láncz Azok végén egyegy kender kötél [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. **1679:** Szalonna vonni valo hoszsu kender kötél nro 1 | Buza, s Szena szeker nyomo rudgiahoz valo hoszsu uj Kender kötél nro 11 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12]. **1730:** Egy kendör kötel [Kőrispatak U; Pf]. **1772:** Kender kötel [Backamadaras MT; LLt Litt. B. 336].

Szk: pányvás ~ hurkos kenderkötél. 1761: Pájvász kender kötel Nro 12 [Spring AF; JHb XXIII/31. 36].

kenderkötés kenderkötég; legătură/mănunchi de cînepă; Hanfbündel. **1679:** Tilott kender kötés nro 107 1/2 (: mindenikb(en) 25,5 fő :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62].

kender-kötőfék căpăstru de cînepă; hanfenes Halfter. **1669:** Forgo karikas kender kötő fek No 8 [Fog.; UF II, 452]. **1676:** Sáfár hazban . . . Kender kötő fék tizenöt: Nro 15 [Fog.; i.h. 712]. **1726:** öt viseltes kender kötőfék [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. — L. még UF II, 720.

kenderlágýító-szék kenderpuhító-szék; meliță pentru cînepă; Hanfbrechbank. **1842:** egy Kender lágýító szék — a szükséges vas kötésekkel [Csekelaka AF; KCsl 3].

kenderlélhel kenderrhéhel; ragilă/darac de cînepă; Hanfhechel. **1865:** Két kender léhely [Szárhegy Cs; LLt].

kender-lekötő kender-hasló; chingă de cînepă; hanfener Bauchgurt. **1849:** Egy töltött magyar nyereg kender le kötővel farmatringal [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kenderlepedő cearsaf de cînepă; hanfenes Bettuch. **1610:** Ket kender lengettek lepedeo [Kv; RDL I. 6]. **1650:** egy kender lepedeo, egy szeöz lepedeo [Újszékely U; ÚszT 8/64. 71b]. **1821:** Egy kisség durvábbatska ujj Kender Lepedők [Backamadaras MT; CsS].

Szk: kékes ~. 1694: Egy Veres feítős kekes kender lepedőt Val. fl. 2 [Kilyén Hsz; BLt 4] * *recés ~ 1770:* Egy reczes kender Lapedő [Usz; Pf] * *szedett ~. 1694:* Egy szedet veresses kender lepedő val. fl. 1/50 [Kilyén Hsz; BLt 4] * *varratos ~. 1787:* Egy varratas Szép kender

Lapedő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] * *veres fejtős ~ → kékes ~.*

kendermadzag kenderzsineg; sfoară de cînepă; Hanfbindfaden. **1794:** Csupa Paraszt Mérő Font, kender Matztagokkal Fából Valo [Tasnád Sz; CU].

kendermag 1. sáminjá de cînepă; Hanfsame(n). **1585:** Anna Zasz Mihály felesége vallia Az Iffiw megh wtthe a' takachnet, Es az vra le teowe Az kender magott, es vgy wtthe Az hatalmas legenth [Kv; Tjk IV/1. 475]. **1594:** Restal az Somloi Maiorban kendér magh cub. — gr. 1 1/2 [Somlyó Sz; UC 78/7 6–7]. **1621:** gazdalkotta(m) az kohniara . . . Kender magot Sufianak 2 Ejtelt . . . d 6 [Kv; Szám. 15b/XI. 34]. **1678:** Len magv Cub no 10// . . . Kender magv Sae Cub. 28// [Gyf; UtI]. **1687:** Egy Szádb(an) kender mágh [Veresmart TA; Berz. 11. 87/1]. **1691:** két véka kender magomot Dósa Thamás Uram az jobbágyához adta volt, hogy el vesse ő számára [F.volál Hsz; HSzjP Pater István cognomine Gál (40) Száraz Pataki Parochus vall.]. **1743:** vetettem . . . Kender Magat Cub 3 Metr. 2 [A. árpás F; TKI Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. **1852:** a' kender magat el kel tétetni [Kv; Pk 6].

2. ~ eleje kendermag színe-java; partea cea mai bună din seminjele de cînepă; das Beste vom Hanfsamen. **1676:** Kender magh elei Cüb — 34//3 Kender magh utoly Cüb 13// 2 [Porumbák F; UtI].

kendermag-olaj ulei (de sáminjá) de cînepă; Hanfsamen-Öl. **1634:** Várunkat . . . vagy Uduarházunkat egyszer maszor vayal^a . . . kender es len magh olayall . . . bôuon megh takarya [UF I, 338. — ^aFolyt. a szolgáltatások fels.].

kendermagszín szürkésbarna; culoarea cînepie, culoarea seminței de cînepă; hanffarben. **1710 k.:** Ruhája mintegy kendermag és fekete színnel elegyes, selyem japonika forma hosszú mente [BIm. 1027]. **1795:** Kendermag szín köpenyegbe jár [Dés; DLt nyomt. kl].

kendermagos pettyes; pestrîj; getüpfelt. **1787:** Egy viseltes Kendermagos Kaput Dr. 50 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8].

kendermag-utolj kendermag apraja/alja; partea (mai) slabă din seminjele de cînepă; Hanfsamenaussschuß. **1676:** Kender magh utoly Cüb 13//2 [Porumbák F; UtI].

kendermagvetés kendervetés; semănătură de cînepă; Hanfsamensaat. **1681:** Conventioja Hunyadi Majorjenak, es à szolonak egyi véka Kender magh vetés [Vh; VhU 641].

kendermezei a Kendermező (Sz) tn -i képzős szárm. derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kendermező/Chendrea; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kendermező: Kendermezőről való; din/ de la Kendermező; aus/von Kendermező. **1746:** (A) földetis égy Kender Mezei ember . . . be vetvén, és égy darabján szénát tsinálván Páska Gábrilla az ezen földten termett Szénat, emlékezetnek okáért el égette, mind pedig a kendert el tapodtatta [Balázsháza Sz;

WH]. 1752: azon Rakosiak^a . kezességén marhájakat ki kérték és magok adtak két pénztis a kendermezei Biráknak, hogy menjenek ki kárt látni [Dob.; Somb. I. —^aSz].

kendermunka prelucrarea cînepei; Hanfarbeit. 1821: A' felesége^a a' kender munka aloll hasonlóképpen Sz. György napig fel szabaditodik [Kisesküllő K; Somb. II Sombori Ferenc kezével. —^aA földesúrnak pénzt kölcsönző jé-é]. 1835: így engedte el a' Kender munkát . . . Kendermagot, faszulyt s egyebeket is [Zsibó Sz; WLt Florica Fátzán (25) vall.].

kendernyíl sorshúzással kiosztott kenderföld; lot/teren pentru semănat cînepă repartizat prin tragere la sorți; durch Los zugeteiltes Hanffeld. 1723/1799: égy darabotska Kender nyíl [Harangláb KK; CU]. 1767: a Kender nyilaknak also бүтүје [Csejé MT; LLt Fasc. 129]. 1823–1830: kender és töröküzba nyílja mindennűt vagyon, ahol más gazdáknek is vagyon [FogE 215].

Hn. XVII. sz. v.: az Kender nyilak [Nagyiklód SzD]. 1718: Az Kender nyilakban (sz) [Nagykend KK]. 1754: a Kender Nyíl(an) (sz, ke) [Bogártelke K; KHn 185]. 1760: a Kendér nyilban (sz) [Nyárádsztlászló MT]. 1781: A Kender nyilba (k) [Mákó K]. 1798/1812: A Kender Nyilakban (sz) [Buzaháza MT]. 1844: Kis réten a' Kender nyilak között (ke) [Dés]. 1871: Felsőret kender nyilak (k) [Istvánháza AF]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kendernyövés kendernyüvés; culesul/smulgerea cînepei; Hanfraufen. 1746: el jöven a kender nyövésnek ideje nyöni mentek a kenderb(e) [Szentegyed SzD; WassLt]. 1785: ha tizenkét nap nem tart a Széna Gyűjtés kender nyövésel potollyuk ki [Torockó; Thor.]. 1804: Kender nyövés áztatás és tilolás, fonás [Ádámos KK; Pk 5].

kendernyövő kendernyüvés; culesul/smulgerea cînepei; Hanfraufen. 1703: En az kender nyövőben aszt montám (!)^a [Kszeg; BfN Bh-i csomó. —^aKöv. a nyíl.].

kenderpác-fonal kenderpátiosz-fonal; tort de cînepă băijuit; Hanffaden aus feinem Werg. 1684: Szapulatlan kender pác fonal lib. 90 [A.porumbák F; UtI]. 1685: Szapult Kender pác fonal libr. 26 [uo.; UtI]. 1688: Szapult es szapulatlan len es kender pacza, es szös fonal Libr. 120 [Fog.; UtI].

kender-pányváskötél kenderpányva; pripon din cînepă; Hanfleine/seil. 1726: Nyölcz új kender pányvás kötél az lovakra [Görgény MT; Born. G. VII. 23].

kenderpárnahaj kenderpárnahuzat; față de pernă din pinză de cînepă; hanfene Zieche. 1761: többet, hogy el lopot volna, nem agnoscala, mint: Egy új kender párna haját [Torda; TJKT V. 47].

kenderportéka kenderáru; măruri din cînepă; Hanfware. 1825: Kender portéka, sodrott, Kötelek 1 Mása Bő-hozatal Taxája 18 fl. [INyR 8754 kv-i nyomt.].

kenderrágó-tíló kendertíló; meliă pentru cînepă; Hanfbreche (feinerer Art). 1685 e.: Ket nyelvű kender rágó tilo Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9].

kenderrét kenderes; cînepiște; Hanffeld. **Hn. 1667:** Az kender ret (k) [Imecsfa Hsz; EHA]. 1671: Az Kender retet, az mint mostan El határlottak bjrjak Eö kgek [Imecsfa Hsz; LLt]. 1693: Kender rete(n) (ke) [Úzon Hsz; EHA].

kender-rokolya kendervászon-szoknya; fustă din pinză de cînepă; Rock aus hanfener Leinwand. 1665: Szegőtte megh az Felesegem szogalonak . . . Anukot ennybe^a. Egy kender inget es rokokyát [Uf II, 250. —^aKöv. a szegődmények fels.]. 1667: Az szogalonak Rusori Annanak fizetese ez: Egy kender ingh. Egy kender rokolya^a [i.h. 252. —^aFolyt. a fels.].

kenderség kenderes; cînepiște; Hanffeld/acker. **Hn. 1667:** Az Kendersegb(en) (sz) [Toldalag MT; EHA]. 1738: A' Kenderségen (sz) [uo.; EHA]. 1767: A Feljáró Kenderségbe (sz) [uo.; EHA] | A Nagy Kenderségbe (sz) [uo.; EHA].

kenderspárga kendermadzag/zsineg; sfoară de cînepă; Hanfbindfaden. 1722: Mint hogy a Gyalom szakadozva jött ide, itt is az halászasb(an) minden nap szakadozott erogalodott rea k(ender) spárga(na)k Gel. I [Katoná K; UtI].

kendersure kendervászon-kötény; sorj din pinză de cînepă; Schürze aus hanfener Leinwand. 1798: Fogadtam meg Frajnak Albert Márist akinek is esztendeig valo hivseges Szogalatjáért ígertem^a két kender Surtzot [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével. —^aKöv. a szegődményes járandóság fels.].

kenderszál 1. *fn* kenderszál-fonal; fir de cînepă; Faden aus Hanffasern. 1611: Eött kendeö kez kendeö kender zal az negie [Kv; RDL I. 88]. 1647: Az ket falka fonal kender szál f. — d. 80 [Kv; i.h. 134]. 1651: Vagion egj Sahos Abrosz fejeres kender szál f. I | Ket falka fonal egik kender szál az másik szeösz [Kv; i.h. 28].

2. kenderszál-fonalból szöjt; țesut din fire de cînepă; aus Hanffaden gewebt. **Szk:** ~ *aprórözsás abrosz*. 1615: Egy vy kender zal feyr apro rosas abroz f — d 55 [Kv; i.h. 97 Junck András kezével] * ~ *gyapottas abrosz*. 1625: Mas egy kender szál harom szel veres veszeos keozte gyapottas abroz f. — 80 [Kv; i.h. 126] * ~ *sáhos abrosz*. 1611: Kett vy kender zal sahos Abroz [Kv; i.h. 88]. 1640: Egj kender szál sahos Abroz [Kv; i.h. 123].

kenderszál-abrosz kendervászon-abrosz; față de masă din pinză de cînepă; Tischtuch aus hanfener Leinwand. 1611: Haro(m) viselt lengettek kender zal Abroz | Ket kender zal Abroz vjak feyr zél benne [Kv; RDL I. 88]. 1637: Fejer Ruhazatbol Peternek Jutot Egy borsos sahos kender szál harom szel abroz f — d. 75 [Kv; i.h. 24].

kenderszál-fonal kenderfonal; fir/tort de cînepă; Hanffaden. 1684: Szapulatlan kender szál fonal lib. 114 [Porumbák F; UtI]. 1687: Kender szál fonal [uo.; UtI].

kenderszál-főaljhéj kendervászon-párnahéj/huzat; fajta de pernă țesută din fire de cinepă; aus Hanffaden gewebte Zieche. 1593: teoreok Ianos Jowaibol az Waros zamara valok. Egi Vereses paraszt kenderzal feoualihei [Kv; Szám. 5/XX. 167]. 1659: egy veres varad^a kender szal feoual hai er f. —/60 [Kv; RDL I. 143. —^aÉrtsd: varrott].

kenderszál-ing kendervászon-ing; cămașă din pînză de cinepă; Hemd aus hanfener Leinwand. 1629: Ismertem Keomies Pal anniat szegenj kuldus Aszonj volt, fel kezű hogy megholtis en attam egy kender szal inget kiben el temettek [Kv; TJK VII/3. 33]. 1655/1754 k.: Betsületesen viselén magát Urához^a Asszonyához, tartozék az Urais néki esztendónként egy egy kender szál Ingel és Lábravaloval [Kv; ACJK 32. —^aAz inas].

kenderszál-kendő kendervászon-kendő; náframă din pînză de cinepă; Tuch aus hanfener Leinwand. 1662: Egy veresses varrott kender szal kendő v(a)(l)e)t f — d. 75 [Kv; RDL I. 146].

kenderszál-lábravaló kendervászon-gatya; izmene/in dispensabili din pînză de cinepă; Unterhose aus hanfener Leinwand. 1655/1754 k.: Betsületesen viselén magát Urához^a Asszonyához, tartozék az Urais néki esztendónként egy egy kender szál Ingel és Lábravalóval [Kv; ACJK 32. —^aAz inas].

kenderszál-lepedő kendervászon-lepedő; ceарșaf din pînză de cinepă; Bettuch aus hanfener Leinwand. 1593: teoreok Janos Jowaibol az Waros zamara valok Egi kenderzal lepedeo [Kv; Szám. 5/XX. 167]. 1625: egy kender szal lepedeo jo f. — / . 50 . . Egy kender szál lengeteg lepedeo er f. — / . 32 [Kv; RDL I. 126]. 1637: egy kenderszal haromszel lepedeo f. — d. 75 [i.h. 24]. 1658: Egy kenderszal lepedeo [Kv; KJ]. XVIII. sz. eleje: Kender szál lepedő tsipkéses [Kv; LLt Fasc. 71].

kenderszál-vászon kendervászon; pînză de cinepă; hanfene Leinwand. 1625: Vagyon hat Abrosznak valo veres veszeos gyapottal szott kender szal waszon egy veghben er f. 6 [Kv; RDL I. 126]. 1738: egy darab kender (: szál :) vaszon [Torockó; Bosla].

kenderszeg kenderes szeglet/tag; colțul cînepiștii; Hanffeld-Ecke. Hn. 1754: a Kenderszeg fejiben (sz) | A Kenderszegen alol a két Deberke között (sz) [Dés; EHA]. 1825: Kender szeg [Dés; EHA].

kenderszós cîlți de cinepă; Hanfwerg. 1669: Len és kender szós cent. 2 1/2 [UF II, 452]. 1676: Kender és len szós cent. 37 [i.h. 705]. 1679: Gyertja bélnek valo kender szós, két Csomoval nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64]. 1793: Ket korsob(an) Valami len és kender szósök [Faragó K; Told. 19].

kenderszós-fonal fir din cîlți de cinepă; Faden aus Hanfwerg. 1684: Szapulatlan kender szós fonal lib. 150 [Porumbák F; UtI].

kender-takaróruha kendervászon-takaró; șervet din pînză de cinepă; Decke aus hanfener Leinwand. 1770: Két Kender Takaró ruha [Usz; Pf].

kendertanorok bekerített kenderföld; cînepiște îngrădită; umzäuntes Hanffeld. Hn. 1744: A Kender Tanorok véginél [Bordos U; LLt Fasc. 67].

kender-termesztő kendertermesztéssel foglalkozó; cultivator de cinepă; Hanfanbau treibend. 1840: 7a Fébr házamhoz jöven Tkts Vajda Pál és Vajda György Vrak a' Tkts Magistratus Rendeléséből hogy Házamat és Telkemet matozzák fel — én meg engedtem — mint kender termesztő Gazdától tsepütis vitték — mint-ha még más Gazda-Embernél nem lenne, a' ki kendert szokott dolgoztatni [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

kendertiló (finomabb) kendertörő; melișuică pentru cînepă; (feinere) Hanfbreche. 1674: kender tilo tizen kettő [A.porumbák F; UF II. 605]. 1679: Kender Tilo nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 154]. 1768: Kender Tilo 3 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIIb]. 1782/1795: Kender Tilo 2 [Sorostély AF; Ks 80]. 1797: egy jo kender Tilo [Názánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

kendertilolás melișarea/melișatul cînepei; Hanfbrechen. 1804: Egjéb kalákat nem szoktanak hanem Horlás, Szüretezés, Kender nyövés, áztatás és tilolás, fonás ezekkel tartoznak ő Kglmek [Ádámos KK; Pk 5].

kendertiloló kendertiló; melișă pentru cînepă; Hanfbreche. 1679: Kender tilolo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 9].

kendertiloló-tiló kendertiló; melișă pentru cînepă; Hanfbreche. 1756: Kender tilolo Tilok Nro 1 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. 1771: Kender tilolo tiló [Terkerópatak Cs; LLt Fasc. 158].

kendertő kenderáztató tő; topilă; Hanfröste. 1803: mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna . . . Komjátszeginē Aszonyom megtámadta Fodor Sigmondnét [Aranyosrákos TA; Borb.].

Hn. 1616: kender to elet [Csökfva MT; EHA]. 1697: az Kender Tonal (sz) [uo.; EHA]. 1754: A' Kender Ton alól (k). A' Kender Tő köze [Sáromberke MT; EHA].

kendertörő melișă pentru cînepă; Hanfbreche. 1679: Kender Tilo nro 7. Törő nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 154].

kendertörő-tiló kendertiló; melișă pentru cînepă; Hanfbreche. 1728: Len törő Tilo kettő, Kender törő tilo négy [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petky Dávid inv.]. 1775: Kendert törő tilo 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153].

kenderugar ogor de cinepă; Hanfbreche. 1832: A víz-menőbe egy kender ugar [Márkosfva Hsz; BetL1 I].

kendervászon pînză de cinepă; hanfene Leinwand. 1628: Egj uegh kamoka hjmmel zwtt kender vazon [Bodola Hsz; BLt]. 1653: Vagion . . . kender Vazon Tizen Egj singh [Ilencfva MT; DLev. I. II. B. 12]. 1673: Kender vasznot, most szöttöttóm, ha el készül meni lőt tudositani el nem mulatom [Komána F; UF II, 576] | Temerdég (!) kender és Szós vászony ull 3706 [Porumbák F;]

Utl]. 1717: az vékonyabik kender vászonyból eöt Singet el küldöttem [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. 1736: Az keszervek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek. Az asszonyok kendervászonból burkot csináltak az fejekre, azt megfeketítették [MetTr 405]. 1774: az Vékony kender Vaszonynak Singe egy Petákon, a Vastagnak Nyoltz Pénzen el kelhetett volna [Mocs K; KS Conscr. 64]. 1820: kender vászon ... Baraczkmagos [Sáromberke MT; TGsz 54].

Ha. 1740: kender vásznót [Kük.; Mk IX]. 1757: Kender vásznót [Kiskend KK; Ks 71. 52. Szám.]. 1789: kender vásznót [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. 1831: kender vásznót [Körtvélyfája MT; LLt]. 1834: Kender vászony [Sáromberke MT; TGsz 54]. 1848: kender vászony [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

kendervászon-abrosz fajá de masá din pínzá de cínepá; Tisch Tuch aus hanfener Leinwand. 1673 u.: Egy kender vászon fejeas Abrosz másis vagyon kék fejtővel szótt [Kakasd MT; EMLt]. 1682/1687: Attam egy Simma Kender uaszon abroszt, kett felől az uegiben Kek fejtővel szeliessen szóttet ... Attam kett kender uaszon koczka formara szótt Uy abroszokat, de ezek nem uoltak megh öszue uarua [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. 1722 k.: vagyon három kender vaszon Abrosz, az edgyik Sáhos Koczka formara, a másik negy nyüstes, kék es veress fejtő vagyon beleje Szöve az harmadik sima vaszon, eleges fejtőből agak vadnak benne varva [Beresztelke MT; GörgJk 80]. 1756: Conferalt Garda Péterné Dosa Judith Aszszony a Praedikallo szekre egy négy szél kender vászon abroszt, három helyt keresztül bors himes es edgyik végen hoszszu keresztos rojtya van [Vadasd MT; MMatr. 153]. 1787: Egy Kendervászon hitván abrosz Dr. 4 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4].

Szk: kötéses ~. 1628/1635: Egi temerdek keoteses kender vaszon abroz [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.].

kendervászon-alj kendervászon-(alsó)szoknya; jupon din pínzá de cínepá; Unterrock aus hanfener Leinwand. 1827: kender vászony ally [Hosszútelke AF; Kath.].

kendervászon-alsóing cámasá (femciascá) din pínzá de cínepá; Unterhemd aus hanfener Leinwand. 1597: Az zolgalo Azongiembernek (!) fizettem f 7 kenderwazon felsé inget d 60 kender wazon also inget d 40 ... Az egik zolgalo leanak kender wazon felsé inget d 60 also inget [Kv; Szám. 7/X. 18]. 1598: Az zolgalo Azonembernek fizettem f 7. Kender wazon felsé inget d 75 kender wazon also inget d 40 Harmadik leannak Attam f 5 Egi kender wazon felsé ingett d 75 Egi kender wazon also ingett d 40 [Kv; i.h. 8/III. 20].

kendervászon-felsőing cámasá (de zi) din pínzá de cínepá; Oberhemd aus hanfener Leinwand. 1597: Az zolgalo Azongiembernek (!) fizettem f 7 kenderwazon felsé inget d 60 Az egik zolgalo leanak kenderwazon felsé inget d 60 Az fezőnének ... Egi felsé inget kender wazon d 60 [Kv; Szám. 7/X. 18]. 1598: Az zolgalo Azonembernek fizettem f 7 Kender wazon felsé inget d 75 ... Mas leának zegéttem ... Egi kender wa-

zon felsé inget d 15 ... Harmadik leannak Attam f 5 Egi kender wazon felsé ingett d 75 [Kv; i.h. 8/III. 20].

kendervászon-fersing kendervászon-szoknya; fustá/jupá din pínzá de cínepá; Rock aus hanfener Leinwand. 1736: 2. Ian ... fogadtam meg öregbik szolgáalom(na)k Szóts Ersokot, kinek is fizetése leszen^a. 2. Kender vászon fersing. Rása váll [ArJk 33. — ^aSzegődményes járandóság-fels-ből kiemelve].

kendervászon-ing cámasá din pínzá de cínepá; Hemd aus hanfener Leinwand. 1733: Fogadtam meg Kis Andrárs Ersokat Szolgaloságra kinek is Eszteideig valo fizetese leszen^a ... edgy Kender vaszon ing alljastol [Marosztkirály AF; Told. 49. — ^aSzegődményes járandóság-fels-ből kiemelve].

kendervászon-kendő kendervászon terítő; cuverturá din pínzá de cínepá; Decke aus hanfener Leinwand. 1687 u.: Nagy Szabó Miklosné Szilagi Ersébeth adott az enekló szekre egy veres fejtővel Anno 1614 varrott kender vászon kendőt [Harasztkerék MT; MMatr. 116]. 1722 k.: A Pülputi edgy kender vaszon igen regi, Száz esztendő fele (: mirandum :) közelítő kendő [Beresztelke MT; GörgJk 80].

kendervászon-kendőkeszkenő kendervászon törülköző; prosop/stergar din pínzá de cínepá; Handtuch aus hanfener Leinwand. 1628/1635: Kendeő kezkeniok: Egi fejer varrasos kender vaszon kendeo kezkeneco [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.].

kendervászon-lepedő ? kendervászon-ágylepedő; cearsaf din pínzá de cínepá; Bettlaken aus hanfener Leinwand. 1628/1635: Lopodeok (!): Egi reczes uekonj kender vaszon lepedeo. Egi koteses uekonj kender vaszon lepedeo. Egi reczes uekonj kender vaszon lepedeo [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. 1677: Három szél kender vászon lepedő fél viseléséb(en) való v(a)l(e)t f — // 50. Más egy ollya(n) három szél fél viseléséb(en) való kender vaszon lepedő v(a)l(e)t f — // 50 [Kv; RDL I. 155b].

kendervászon-tok kendervászon-ágyneműtok; toc/dos (de pernă/pilotá) din pínzá de cínepá; (innere) Zieche aus hanfener Leinwand. 1812: Egy Kender Vaszon Nagy pára (!) kender vaszon Takjaval kék kanavász Hájjával | Egi Tepetlen Tollu Derek ally kender vaszon Tokjaval [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9].

kendervászon-vég kendervászon-göngyöleg; sul de pínzá de cínepá; Webe von hanfener Leinwand. 1694: Fejeritetlen Kender vászon veg no 16 [Ebesfva; Ut].

kendervetés 1. a kender elvetése; semánatul cínepéi; Hanfaussäen/saat. 1629: azt hallottam az kender veteskor mikor Zamosffalwan á kendert vetettük volna; hogy három lowas ment volna fel monostoron^a [Kv; TJK VII/3. 104. — ^aKm]. 1792: azon Márkodⁱ Ekklá ... a' Papnak tartására ... adjon ... földet egy köből férőjüt kender Vetésre [MMatr. 452. — ^aMT]. 2. semánaturá de cínepá; Hanfsaat/feld. 1715: vágyon ... Borso vetés justae 4. Kender vetés Nro³

[Szentlászló TA; JHbK III/5]. 1736: Vetések . . . Tatárka vetés nro. 2. Kender Vetés nr 4 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175]. 1831: Fél véka kender, fél véka málé vetés [Mezőkeménytelke TA; IB. Vass Josef ub lev.].

kendez kendernek szólít; a se adresa cuiva cu dumneata; Er/Ihr sagen (als Anredeform). 1838: nem vagyok én kend ha én kend kend is kend — nem vagyok én az Urnak kortsomárossa, hogy éngemet kendezzen | Német János azt mondta, hogy őtet ne kendezze, mert ő Nemes ember [Dés; Pf].

kendező-kendő törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. 1773: új kendező kendő [Jobbágyfva MT/Nsz; Bál/Lt 71]. 1778: adtam által . . . Kendező kendőt három [Agárd MT; Told. 8]. 1806: kendező kendők 8 [Szentkirály Hsz; HSzJP]. 1817: Egy kendező Vastag kendő xr 12 [Mv; MvLev. Simonfi Zsuzsánna hagy. 4]. 1819: hat viseltes kendező kendő [Baca SzD; TSb 6]. 1824: Vagyon 11. kendező kendő szélyei feltövel . . . 25 Rfr [Kanta Hsz; HSzJP]. 1830: Egy pár Kendező-kendő jó [Msz; Told. 10]. 1852: Kétt kendező kendők. Becsára váltoba 40 xr [Peselnek Hsz; HSzJP].

Szk: *gyapottas* ~. 1801: Két Gyapottas Uj Kendező kendők [Vargyas U; CsS] * *kék fejtős* ~. 1821: kék Fejtős kendező kendő [Mv; MvLev.] * *stráfos* ~. 1800: Két stráfos kendező kendő [Told. 19] * *veres fejtős* ~. 1788: Egy veres fejtős kendező kenderből való kendő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4].

kendő 1. törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. 1593: Sophia Ach Antalne leania vallia . . . Saswari Lukachnak az labat Cassai Catus egy leannial meg mosatta, es zepen kendeouel meg teorlette [Kv; TJK V/1. 333]. 1627: Egy veres fonallal szwtv vy kendeo tt f. — d. 40 [Kv; RDL I. 132]. 1728: Hat kendők, edgjik a két vege abroncsos mas harom veress fejtövel es egy kek fejtövel vetegtet, ugj az hatodik is veress fejtös [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. 1736: Mikor osztán rendet állottanak, az pohárnok élé állott az mosdó vizzel és kendövel és legel-sőbbin es az leányokat és asszonyokat megmosdatták [MetTr 324]. 1737: Mikor az venség közül ki mégyen valamellyik tartozik az Ifiu Mester az ajtoig el kiserni és mikor bé jó vizzel es kendövel szolgálni [Kv; FésCJk 70].

Szk: *gyapottas* ~. 1761: többet, hogy el lopot volna, nem agnoscala, mint: . . . Egy gyapottos kendőt [Tordai; TJKT V. 47]. 1819: Egy rojtos végű gyapottos új kendő [Kv; Pk 3] * *orcatörő* ~. 1732: 8 Arczatálló kendők . . . Vagyon 6 Török orca töllő kendő [Kv; Ks 17 Kornis Zsigmond lelt.]. 1755: Ortza törlő kendő [MbK]. 1768: vagyon hét orca Török Kendő [Szarhegy Cs; LLT Fasc. 116].

Sz. 1760: egy verset tanultam: Ha szeretsz, szeretlek én is; A milyen a Kendő, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

2. fejkendő, náframá, basma; Kopftuch. 1568: Anna c(on)sors Joannis barbel, et Margaretha Rita Mattei chyany . . . fassae sunt parformiter hogy az lean quelek kerety volt zolgalatay bodog Gabrielnetol, de azt monta bodogne, hogy nem agya, mert az lean o tple lopot egy kendorh [Kv; TJK III/1. 207]. 1621: azt latok minianjan hogy az szuszek alol eo maga veon eleo egy kendeott, es egy Ingalvat [Mv; MvLt 290. 144b]. 1635: Kóváczy

Janosne is Joue hozza(m), es eois kerde ha ne(m) hozta(m) el az menyemnuj egy kendejett [Mv; i.h. 291. 50a]. 1778: a kendőben) ezüst pénz Tallérokbol és huszasokbol állok, 12 Mforint 34 pénz [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2b].

3. jegykendő; náframá de logodná; Brauttuch. XVII. sz. *eleje*: Az Gal Ambarus leaniat en kerem megh Czureos Mihálnak az kendeot ennekem adak en valesk Nag-nagiais [Kurtapatak Hsz; HSzJP Gal Istvan jb vall.].

4. himes/himzett kendő; náframá brodatá; gesticktes Tuch. 1588: Ket Kendeo egyik varrot másik giapottas f. 1 [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 14]. 1625: Egy len szál hat sin-ges veres fonallal varrott keszületlen kendeo f. 1 ./. — Mas egy lengeteg rosz veres fonallal varrot kendeo f. — ./. 25 [Kv; RDL I. 126]. 1703: Egy zold selyemel varrot imit amot arany fonallal való kendo [WassLt Barscai András és Gáspár anyjának hagy.]. 1728: Fejeressele varrot kendő 1 [Étfva/Zoltán Hsz; SVJk]. 1731: Kendő spanyorral varrott veres fejtövel [Kvh; HSzJP]. 1789: Len gyoltsból való Virágos igen szép kendő, a' két végén és Szélén is egy darabig fehér Tóth Csapke [Kálnok Hsz; Palotay 19]. 1817: szkofiommal varrott kendő [Szabéd MT; UnVJK 293].

Szk: *abroncsos végű* ~. 1809: egy Abrantsos végű viseltes Kendő [Mv; MvLev.] * *aranyos* ~. 1673: Egy arannyas abrasz körülivel s egy arannyas kendövel edgjütt [Marossztkirály AF; IB] * *babos* ~. 1788: Két fehér Babos kendő [Mv; TSb 47] * *bojtos* ~. 1674: két bojtos kendő [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály hagy.] * *borshimes* ~. 1803: egy Bors himes két végeire nézve veres fejtövel szötetett Kendő [Széplak KK; UnVJK 235] * *csillagos* ~. 1694: Egy csillagos kendő valora den. 24 [Kilyén Hsz; BLt 4] * *himes* ~. 1829/1830: Negy Himes Kendő Rf. 4 xr. 15 . . . Egy nagy Himes Kendő [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 196/830] * *kamukázott* ~. 1625: Mas egy len szál lengeteg fél szél veres fonallal kamukazot kendeo f. — ./. 32 [Kv; RDL I. 126] * *kékes* ~. 1651: Tudok 3 kékes Abroszt 4, kékes kendeot [Borb. II Várfalua(n) lako Ay-tony Jstua(n) Nemes személy Felesége Czok Ersebet (25) vall.]. 1694: Egy kékes kendő valora den. 18 [Kilyén Hsz; BLt 4]. 1728: kekes kendő egy [Zalán Hsz; SVJk] * *kékes, veresses* ~. 1662: Három kis kekes, veresses kendorok pro d. 25 [Kv; RDL I. 146] * *krakkói* ~. 1611: Vagio(n) . . . Egy reuit krakaj kendeo uiselt [Kv; i.h. 88]. 1655: Harom sima gyolts krakkai viselt kendeok [Kv; i.h. 29] * *öltögetett* ~. 1729: Ket veresses oltegetett kendő [Nyén Hsz; SVJk] * *sáhos/sávojos* ~ kockamintás kendő. 1748: láttam ott á kemence előtt rudra fél teritve szép sáhos abroszokat, kendoroket [Torda; Borb.]. 1833: egy sahos kendo [Dés; DLt 750]. 1849: egy tsipkés savojos kendő 2 f [Dés; DLt] * *selymes* ~. 1627: Egy selmes kendeo [BLt Béldi Kelemen hagy.] * *szedett* ~. 1737 k.: 1 Szedet kendő [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] * *varratos/varrott* ~ himes kendő. 1659: egy veres varat kendeo kender szal er f./ 35 [Kv; RDL I. 143]. 1761: (A vádlott) egy varratos Kendőt el lopott [Torda; TJKT V. 29]. 1770: Egy varrot Kendő Fejeres [Usz; Pf] * *veres fejtős* ~. 1735: Egy tótoktól vásárolt veres fejtős gyapottal szött kendő [M.zombor K; Somb.]. 1818: Negy veres fejtős Kendők 4 Rf 12 xr [Kv; Pk 5] * *veres fonatos* ~. 1716: Egy veres fonatos kendő [Finta-háza MT; MMatr. 67] * *veresses* ~. 1593: teoreok Ja-

nos Jowaibol a ky Regisztralva vagion . . . Egi parazt veres kendeo [Kv; Szám. 5/XII. 167]. 1728: Egy fejtővel var(r)ott vereses kendő [Bikfva Hsz; SVJk] * *vereses kékes* ~. 1716: egi vereses kékes kendő [Kv; Pk 6] * *vesszős* ~. 1651: Egi Veres Rosas vesszeős kendeo [Kv; RDL I. 28]. 1818: Hat fejár vesszős Kendők 6 Rf 18 xr [Kv; Pk 5] * *zabolai* ~. 1836: Egy kised Zabolai Kendő, a vége ezüst fonallal ki varva RH fl. 1 [Kv; Pk 3].

alól a szövegbeli bizonytalan fog. miatt némelyik adalék az 5. is tartozhatik.

5. (asztal- v. szék)terítő; cuverturá (de masä/scaun); (Tisch/Stuhl)Decke. 1643/1687 k.: ā Nyárádtói Ecclab(an) vagyon három abrosz, két kendő [MMatr. 8]. 1683 k.: Vagyo(n) az enklő szekre valo harom kendeo [Sámson Sz; SzVJk 166]. 1693 e.: Simon István hagyott egy ládat kultostol, hogy az Ecclesia javait abroszt, kendőt benne tartsák az egyháziak [Somosd MT; MMatr. 85]. 1716 u./1770 k.: Szász Mihály-n adott az enklő szekre egy szála-vászon kék fejtővel szőtt és varrott hosszu kendőt A(nn)jo 1716 [Ördögös-fűzes SzD; SzConscr. 190]. 1722 k.: vagyon . . . egy kendő enklő szekre valo [Abafája MT; GörgJk]. 1728: Pulpitusra valo kendő nro 1 [Zalán Hsz; SVJk]. 1789: Egy Len Gyolcs két vége tot Csipkés és az Tsipkézésen fellyül mind a két felől széles Retze belé kötve, a' Középe a' Pulpitusra helyeztetéséért meg lyukasztatott kendő [Kálnok Hsz; i.h.].

◇ **Hn.** 1579/1687 k.: A' Kendő pataka mellett az al Kendőb(en) egy hold föld [Márkod MT; MMatr. 228]. 1772: Kendő pataka mellet (k) [uo.; EHA]. 1841: Kendő pataka mejjeke nevű Hellyen [uo.; EHA].

◇ **Szk:** *aranyas* ~. 1709: Egi Asztal körül valo aranyas kendő [WassLt Arva Matskási Ersebet lelt.] * *csipkés* ~. 1673: Vagio(n) . . . Mas száal vonasos feieressel varrot czipkes Kendő [WassLt Borsai István hagy.]. 1803: hosszu Len gyolts Nyoltz Táblákból álló Tóth Kötésekkel egyb(en) foglalt tsipkés kendő [Szentbenedek AF; Palotay 19] * *fejéres/fejéreses* ~. 1709: Egy fekete selymes fejéreses kendő [Kv; Pk 6]. 1728: Egi hitvan fejéres kendő [Egerpatak Hsz; SVJk]. 1735: Egy Fejéreses Kendő [Kv körny.; RLt] * *fejér varrású* ~. 1728: Egi fejer varrású kendő [Árkos Hsz; SVJk] * *fejtős* ~. 1735: Két Fejtős Kendő [RLt] * *gyapottas* ~. 1615: Egy giapatos kendeo ueres fonalal páuak uadnak rajta uarot f — 1 d. 50 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. 1758: vagyon egy gyapotos kendő pulpitusra valo körül a Vége Csipkés [Mezőmènes MT; MMatr. 3] * *íras után varrott* ~. 1657: Vagion egi arannias Iras uta(n) varrot kendeo [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. 1723: Egy karmasin szín Selyemmel arannyal íras után varrott kendő [Koronka MT; Told. 29/2] * *lengyel varrások* ~. 1748: Egy Lengyel varrások kendő [uo.; i.h. 11/92] * *magyar* ~. 1714: 3 Óvit Magyar Kendő asztalhoz való különbfele viragokkal fl. Hung. 6 | Gyöngé Vaszonbul valo Abrosz, egi hosszu Magyar kendővel egjütt fejár Seljem viragokkal ki varrott fl. Hung. 15 . . . Hasonlo Vaszonbul Valo Abrosz . . . egi Magyar Kendővel fl. Hung. 70 [AH 30, 42] * *recés* ~. 1629: Egy vy Giolcz reczes kendeo tt f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132]. 1673: Vagio(n) egi giolcz reczes kendő [WassLt Borsai István hagy.] * *rojtos* ~. 1746: Néhai Damo Mária Aszszony . . . conferralt az Ekklesianak . . . Egy gyapott veres fejtővel var-

rott rojtos kendőt [Lisznyó Hsz; SVJk]. * *selymes* ~. 1718: Selymes lepedő nr. 6. Selymes vánkos héj nr. 8. Selymes kendő nr. 3. [Kilyén Hsz; SzO VII. 235 Barabás Györgyné Kilyéni Erzsébet kel.] * *spanyol himes* ~. 1674: az Bánfi Dienes romlásakor hozattam bé egy spanyor himes kendőt [Beszt.; WassLt] * *spanyol himmel/varrással varrott* ~. 1748: Egy elegyes Selyemmel Spanyol himmel varrott kendő | Egy kék fejtővel Spanyol himmel varrott kendő [Koronka MT; Told. 70, 92]. 1654: Egy arany fonalos Spanyor Varással varrott kendeo [Csapó KK; LLt Fasc. 100 Litt. C] * *tót kötéses* ~. 1847: egy más szakadozott Tót kötéses kendő [Discsöztmárton; Palotay 22] * *tót varrások* ~. 1761: Egy Tot varrások viseltes kendő [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára hagy.] * *török sáhos* ~. 1628: Egy vegh teóreők sáhos kendeo [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] * *török varrással varrott* ~. 1668: Egy Török varrással elegyes selyemmel Arany fonallal varrot kendő. Egy Török varrással arany fonallal elegyes selyemmel varrot kendő [Mk Kapi György inv. 6] * *trupai* ~. 1610: Egi vj Trúpaj feyr zalal (igy!) kendeo [Kv; RDL I. 6] * *vereses gyapottas* ~. 1747 e.: Debrösi sine Aszszonyom is adott egi vereses gyapottas kendőt az enklő szekre [Bó MT; MMatr. 264] * *veressel szőtt* ~. 1673: Vagio(n) . . . Mas egi veressel szöt kendeo [WassLt Borsai István hagy.] * *vmivel vetegtet* ~. 1728: Egi veress fejtővel vetegtetett kendő [Bikfva Hsz; SVJk]. 1746: Vagion egi zöld Fejtővel vetegtetett kendő [Kilyén Hsz; i.h.] * *zabolai* ~. 1728: Egi Zabolai veressel ötött kendő [Lisznyó Hsz; i.h.].

kendőcske ? terítőcske; cuverturá micä; Tischdeckchen. 1694: kétt kis viselő kis kendőcske Zöld selyemmel varot [Homoródsztpál U; BálLt 71]. 1742: Két kis kendőcske [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor család lt]. 1763: 1 Kendőcske —29 [Kv; Tjk XVII/1 Polykter István hagy. 13–4].

kendői, kendei a Kendő (MT) *tn*-i képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kendő/Cîndu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kendő: I. *mn* din/care locuiește în Kendő; aus Kendő (stammend), Kendőer. 1614: Nagj Gergelj kendej [Kendő MT; UszLt VI/56 Connum. 44]. 1693: Controversia támadván a Kereszturi Megyében az Kendei Sellyei Papista Attyafiai között az Bere Kereszturi^a Cimiteriumnak . . . dőlágab(an) [uo.; MMatr. 230. — ^aMT]. 1773/1778: Kendői Balogh Ferentz Balogh Ioseff és Balogh Sigmond . . . vagyunk mind harman edes Fiai Nehai Nemzetes Kendői Balogh Laszlo edes Atyank Vrunk(na)k [Mv; DE 6]. 1792: kendői Szabo Familia. Kendői Csont György [Márkod MT; DE 453].

Szn. 1575: Kendei Gergel [Kendő MT; Barabás, SzO 305]. 1614: Kendei Mihalj pp. Kendei Peter [uo.; BethU 62].

Hn. 1838: A Kendei Felső Fordulo Határban [uo.; Kelm].

II. *fn* locuitor din Kendő; Einwohner von Kendő, die Kendőer. 1693: harman vagy több(en) meg eskesznek az Kendeiek közzül [Berekeresztúr MT; MMatr. 230]. 1728: Jora Czelozonak itilvén a' Sz.G(ene)ralis a' Márkodiak(na)k és Kendeiek(ne)k kereseket, hogj Könyör-geseket tévő és gyermekekét tanito Iffiat vigyének ma-gok közzé, meg engedi a' Sz G(ene)r(a)lis [Mv; i.h.].

kendőkendező törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. 1831: 3om hoszszu kendő kendező fejtős [Körtvélyfája MT; LLt].

kendőkészkenő 1. törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. 1570: Vernyka Taligas Janosne, Erzebet Dabo Thamasne azt valyak hogy eokys otth voltak, es . . . mindent Jgazan ket fele oztotak^a egy kendeo kezke-neot [Kv; TJK III/2. 69. — ^aKöv. a javak fels.]. 1576: Wagon egy kendeo kezkenyeo gallos gyolch [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. 1588: Harom kendeo kesz ke-neo giolch lengetegh f 1 Eot kendeo kez keneo f. 2 Egy kendeo kez keneo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. 1611: Eött kendeo kez keneo kender zal az ugie s vy egj viselt es verres rosas Negj zeöz kendeo kez keneok kek vezeo-sen zeot [Kv; RDL I. 88]. 1653: Az leiaanioknak az kik maradnak tolem mindeniknek . . . fiam adion kendeo keszkenötis . . . ketöt ketöt [JHbK XLII/3 Kovacsö-czy Zsuzsanna végr.].

2. *orcatorló* ~ zsebkendő; batistá; Taschentuch. 1656: Viseltes orcza teorleö Kendeö Keszkeneö, edgik veres, es kek fonallal varrott; az másik czak veres fonal-lal [Doboka; Mk Inv. 2].

3. (himes) szötteskendő; ştergar řaränesc (brodat); gewebtes Tuch (mit Stickmustern). 1611: Egj galler giolch kendeo kez kenö Aranas, meteleses negies ket fele-ö^a mellette [Kv; RDL I. 88. — ^aA *selleö* olvasat is le-hetséges]. 1623: Egi kendeö keszkenö, kek fonallal szeöt az vegi f. — d. 12 [Kv; i.h. 121]. 1633: Hett giolcz kendeö kozkenök himesek es reczesek [Ks Vesselihi Ka-ta kel.]. 1683: Halottol semmit ne(m) Fizettek^a mint az Pastornak is, hane(m) ha Leany vagy Asszony állat hal (me)gh, az Felett való énekesért egy kendeö keszkenö [Hada Sz; SzVjk 140. — ^aA kántorkodó mesternék]. 1683 k.: Leanytol ha megh hal, ha csak el enekli az Mi-nister egy kendeö keszkenö [M.kecel Sz; i.h. 35].

Szk: ezüstös-aranyos ~. 1628/1635: Egj Seljimmal uarrot ezusteos arannios gallos giolcz kendeo kezkeno [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen hagy.] * *recés* ~. 1628: Egy reczes kendő kezkenő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10] * *veres vesszős* ~. 1615: Egj verres vezeös kendeö kezkenö f — D. 32 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével].

4. terítő; cuvertură (de masă); Tischtuch. 1628/1635: egj seljimmal uarrot czynadoff teoreok forman czjnalnt kendeo kezkeno [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kele-men hagy.] | Feyer ruha Jutot Eppel Orsolia Asszonnak^a . . . Kendeö Kezkenöök [Kv; RDL I. 137. — ^aAz ägnyemük fels-ban]. 1675/1687 k.: Templom Eszközei . . . Vagyon két kendő keszkenő kib(en) pohárt tartanak [Mezőkölpény MT; MMatr. 387].

Szk: csipkés ~. 1629/1635: Egy uy gallos giolcz seljimmal es arani fonallal uarrot czipkes kendeo kezke-neo Egj uazon kendeo kezkeno veresses a zelie [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen hagy.] * *veres rózsás* ~. 1615: Egj uerres rosas kendeo kez keneo f — d. 35 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével].

kendőmarha kb. vászonnemű; pínzeturi, pínzärie; Leinenzeug. 1606: Az zegeny Atyank megh hala es Az Aniank mene Dienes Mikloshoz Musnaba^a Az mi kendeo Marha habzely ezkeoz maradöt uoit. Azokat harom rezre oztak mi neköonk aruaknak [UszT 20/185. — ^aU].

kendőszeg fogas; cuier (pentru prosoape/ştergare); Haken. 1593: Ezek kwwl wagon walamj marha . . . ket szaros lada ket aztal kendeo zeögek padok zúzekok [Szu; UszT 9/44]. 1701: egj Kendő szeg [A.csernátón Hsz; LLt]. 1734: Vagyon két fa ház az edgyike Tisztarto ház három kendőszeg benne [Datk NK; JHbB D/1 gr. Bethlen Ferenc lelt.]. *XVIII. sz. köz.*: Ha bémegy a' Libertinus^a házába, pusztá asztalt találsz. a' kendő szegen fejszét, kenderből ostort [Ks 21. XV. 43. — ^aÉrtsd: székely lib.]. 1763: vagyon . . . egy paraszt ken-dő szegis lévén falára^a fel szegezve [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19. — ^aAz első házéra]. 1771: A hazakba nyom darab kendő szeg [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1803: Két festékes égyik hoszszu más rövideb ken-dő szegek vagy fogasok [Betlensztmiklós KK; UnVJK 34]. — L. még RSzF 245.

kendőtartó fogas; cuier (pentru prosoape/ştergare); Haken. 1747: Egy tékácska szegeletben való Záros // 24 Egy kendő tarto // 50 [Kv; Pk 6].

kendővég fejkendővég; capăt de náframă/basma; Kopftuchende. 1628/1635: Azzoni ember öltöztetjre ualo egjetmas ekessegh: Kendő uegibe ualo hozzon-negj darab seljimmal varrot dirab-darab hmeek [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béli Kelemen lelt.]. 1829/1830: Egy Seljimmal varrott Kendő vég [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Köz. ir. 196/830 néhai Darnóti Jánosné Ná-láti Anna ingóságai].

kendőzés átv álcázás, leplezés; camuflare, ascundere; Verkappung/schleierung. 1679: nehézségére legkisebbet is nem kívántam, de az régi magyarokként az rútat (ért-vén az úr éretlen dolgait) széppé sok kendőzéssel is nem tehetni [TML VIII, 513 Teleki Mihály Lónyai Anná-hoz].

kendőzik szépítkeznek; a se farda/sulimeni; sich schön machen. 1634: halam hogy monda Cziki Georgy Bakos Andrasnenak; te dizno, nem igazan(n) giazlaz, kendo-szö^a te, eleget monda [Mv; MvLt 291. 5b. — ^aMás vall-ban: Dizno Azzony *kendeozoll* alakban].

kendőző kb. *rég* szépítőszer; fard, suliman, dres; Schönheitsmittel. 1634: Cziki Georgy mondá Bakos Andrasnenak; Te roz Dizno azzony, ha szép Azzony vagy is, de ugian kurua nemszetseg vagy, s két fele ken-do-zot tartaz, es nem igazan(n) giazlaz [Mv; MvLt 291. 5b]. 1710 k.: (A) gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága, jószagú kenetekkel kényességből, bujaságból illatoztatták, fényesítették orcájokat . . . Jobb volt ez az Istentől adott zsidó asszonyok kendőzője a mai, az Istentől nékik adott szépséggel meg nem elégedő, vagy buja, vagy bolond asszonyoknak pénzen vött hitván kendőzőjöknel [BÖn. 408–9].

kendőzőkendő l. kendező-kendő

kendőzött szk-ban; in construcții; in Wortkonstruk-tion: ~ *köntös átv* felsallangozott köntös; costumatie supraornamentată; aufgeputzte Kleidung. 1710 k.: Ül-jön ösze szeretettel a keresztyén világ, vetköztesse ki a religiót a ficamás, kendőzött, pésmázott, maga találma-

nyű köntöséből, azaz: vegye el tőle, amit maga hozzáadott, viszont adja vissza neki azt amit róla levont, az igaz szeretetnek és alázatosságnak fejtér köntösét [BÖN. 432].

keneket 1. (be)dörzsölget; a fricciona (in repetate rinduri); nach und nach (ein)reiben. 1715: Fokadék ellen. Lencsét és meg hámozot almát erőssen öszve kel főzni és szítán által verní Fa olajat közib(e) tenni, hogy mint valami hig ir olyan legyen azzal kell kenetgetni [Szuszia H; Kf]. 1724: az Isten tudja megnyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. 1743/1747: aszt kerdezi vala az Ur töllem ha kenetgetne a ketek falujáb(an) valakit popiommal, aszt felelém hogy Popiommal nem kenetgetnek, hanem tudok ollyas Embert az kit szapanyos Eget bor(r)al mogogatnak minden nap [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. 1745: Négya mondotta Kovács Mihályénak, Te tartasz aféle varáslo Aszszont a házadnál s te vitted elis a tehén poklát a kuthoz, s a cigányok tanálták meg, melyre mondott Kovács Mihályéné Négyának, hát te mért kenetgeted a tehened csecsit borzával; melyre mondott Nyégya, azért hogy meg hasadozott, s, nem fejhetem [Szentbenedek SzD; Ks]. 1783: ott heljben el holt volt, az ott levő Aszszonyok kaptak rajta és addig kenetgettek szappanos palinkaval hogy valamenjire meg jött, harmadnapján haza hozattam ide, de az után-is csak beteges volt, nem épülhetvén ki azon verésből, a mián megis kelle halni [Lengyelfva U; Ben.].

2. masszírozgat; a face masaj (in repetate rinduri); wiederholt massieren. 1582: Nilas Miklos . . vallia, Amikor az Catalin terehbe(n) eset volt . . holottam ez Mostany zolgalo Leanianak Luczanak zaiabol hog Nireo Kalman eo teolle eg Nehanzor kwleódt penzt es keoltoget fenesre annak az Nalla meg terhesedet Catalinnak, Tüdom azt(is) hog a' Lusza Bant Eyel Nappal Nireo Kalmannal es eo kenetette [Kv; Tjk IV/1. 42]. 1584: Sophia Varga Simonne vallia hogy kenetetet mintetis es foldozgotat, s azzal elt ez Zabo Cato | Anna Jlyes Kowachne vallia, Kadas Miklosnenak vala eg gyermeke Az laban egy kised fokadek león, hiua oda ez Zeold Ambrusnet es keoteozny kezdte, de mihelt kenetgetny kezdte ottan el Dagadozt Az laba ige(n) rutul [Kv; i.h. 223, 255].

3. kb. (nöt) markolás; a pipái (o femeie); (Frau) abgreifen/knutschen. 1597: Lakatos Mihaly Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi Chizar legeny keneteti fogdossa wala giortia wilagnal, egieb legenyeketis elein lattam hogi hozza iartanak [Kv; Tjk VI/1. 72].

kenetetés szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: vki kauzájának ~e kb. vki perének vesztegetéses befolyásolása; influenzarea procesului cuiva prin mituire; Beeinflussung durch Bestechung des Prozesses js. 1763: Ezen Admonatio sem származott ex fidelitate in Principem aut boni Publici ratione, hanem hogy magának használhatna valamit véle, ex privato rancore tzelovván a maga Causájának kenetetésére [Nsz; Told. 33/22].

kenés 1. be/megkenés; ungere; Einschmierung. 1674: Kender mag erogatioja . . . Olajt csenáltattam a Bialok kenéseire [Utl]. 1677: Bérés Szekér kenésire és . . . sendely szeg sirazására Erog(altam) Diver(sis) vicib(us) lib. 10 [Kóvár Szt; Utl]. 1749: Háj Erogatioja Ket Hintók és egy Tárh szekér kenésekre erogáltam 19 font [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. 1812: Papp Ferentz Udvar Biro Ur fizetett legyen ki 1 kupa dohotat, és más fél kupa lo zsirt a szerszámok kenésére, per 5 Rf [Nagynyulas K; IB].

2. bedörzsölés; fricțiune, frecție; Einreibung. 1724: az Isten tudja megnyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

3. masszírozás; rég gyúrás; masaj, masare; Massierung. 1582: Angleta Magiary Casparne vallia, Amikor ez Igiarto Georgnek az Elseo felesége betegh vala hiwa oda engem . . kere hogy Meg kennyem . . De en azt monda(m) Neki hog artana a kenes Neki [Kv; Tjk IV/1. 71]. 1584: Anna Meray Eotues Thamasne vallia, Az Aniamat egikor meg kene^a, Mely kenes vtan nem Erze keonnebseget, hanem inkab giomranak es testenek dagadasat [Kv; i.h. 220. — ^aZabo Cato].

4. bebalzsamozás; imbálsámare; Einbalsamierung. 1710 k.: A kenő jó szag használ az élőknek, akik bévehetik, érezhetik. A holtnak pedig bizony csak annyit használnál, mint a holt lónak a patkó. Mit használt az aegyptusi királyok testének az a kenés, mellyel minden nemzetek felett bujálkodtanak Őrözt-é meg valaha csak egy testet is a kenés a rothadástól? soha sem. Ha újítják a kenését, eláll ugyan sokáig elszáradva, de olyan éktelen rút fekete, elirtózik az ember tőle [BÖN. 423].

kénéső higany; mercur, argint-viu; Quecksilber. 1558 k.: Marad teneked az lueg feneken cristaly zino koud, Melynek egy reze változtath 100 p(ar)s kenesoth, Jo es tekelletes ezwste [Nsz; MKsz 1896. 286]. 1582: Angleta Magiary Casparne vallia . . zilwa zembe veottem volt be eg kis kenesoot, es azzal giogiulta(m) megh [Kv; Tjk IV/1. 71]. 1687: Kenyesöt olvasvan meg | maradat ezen Fogarasi Közöpső Boltban Hatszaz nyolcvan negy Korsoval Kenyeső [Fog.; Utl]. 1688: Egy Mása kénösötöl f 3/oo [MvRKLev. Vect. 9]. 1714: Kényesső 53 lb. 9., 54. 3. Salitrom 24 lb. 4., 80 [AH 38]. 1757: az illyen látható Aranyos köveket minek utánna a' Bányákból . . . ki horgyuk; mosárokban meg törjük, s ahoz valo váloszto teknötskével, melynek Sádtrok neve, ki választgy meg szárasztván 'a vizes por aranyat vas serpenyötskében, mennyi pondusu 'a por Arany, fél anyyi kénésöt s nehöl többetis teszünk hozzá [Zalata AF; JHb Borsai István kezével].

kénésőbánya higanybánya; mină de mercur; Quecksilbermine. 1662: (A) zalatnai arany-, ezüst-, kénésőbányák, kapniki arany-, ezüstbányák is mind kezében^a valának, mellyek Bethlen fejedelem idejétil fogva mind jó müben lévén . . noha a költség bányákra nagy volna, de a rájok való költség duplász s triplászan megfordul vala [SKr 201-2. — ^aI. Rákóczi Györgynek]. 1677: A' Kénéső Bányák elcitöl fogva Fiscale bonumok [AC 48]. 1710: A bécsi udvar penig azért küldötte vala be Thav^o

nathot, mivel szüntelen ment innen fel a panasz Erdélyből, hogy a két úr, Bánffy György és Apor István a harmincadokot negyven ezer forintban, az arany- és kénésbányákat pedig tizenkétezer forintban árendálván meg a császártól, öt-hatannyinál is többre menne a proveniatus, és így a császár defraudálnák [CsH 296. — 1699-re von. feljegyzés].

kénésbéli higanybéli; in/de mercur; von Quecksilber. 1618: Azmiképpen még itt benn létébe eszébe vötte vala Kamuti uram^a az kénéső-béli kárt Mátyás deák találta meg az lopott kénésőnek az szerszámát, 4 csanakot ugyan az körül az csanak körül és az padimentom között szedegettek fel azféle elhullott aprójék kénésőt az legények, két vagy három okát [BTN² 105. — ^aKamuthi Farkas, Erdély portai követel].

kénésómaradék higanymaradék; rāmāsiĵā/rest de mercur; Quecksilberrest. 1618: Az maradék kénésőről azmint Eötvös Mihály nekem számot adott, kiről keze írása vagyon. irt ő abban 112 oka kénésőt; ezt az kénéső maradékot² adtam az cserge sátor árába az sátorcsinak [BTN² 105].

kénésős szk-ban; in constructiō; in Wortkonstruktionen: ~ föld higanyos föld; pämint care confine mercur/mercurios; quecksilbriger Boden, quecksilbrige Erde. 1680: vagyon egy negyvenes hordo kén essős földel tele. Item vagion egy puttonb(an) es egy mehkosárkúpben hasonló ken essős föld cir Cub 1// [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16] * ~ zsír higanyos kenőcs; alifie/unguent cu mercur, alifie mercurială; Quecksilbersalbe. 1849: 4 Loth Hánytato Borkő 2 f 8 x 10" Szalamia 23 x 8 Loth Kényesős zsír 44 x. 8 Loth Repülő zsír 26 xr [Dés; BetLt 3].

kénésőszin higanyszínű, ezüstös szürke; de culoarea mercurului; quecksilberfarbig, silbergrau. 1714: Kénéső Szin s Virágos Bársony Férfi Mente, Moscoviai fejér Roka bélléssel 15. arany Skofium gombokkal fölljul apró giöngjekkel ékesített fl. Hung. 99 [AH 8].

kénéső-váltás higany-beváltás; preschimbare in mercur; Quecksilbereinlösung. 1667: Bel(ényesi) Istvának Logofet Demeter adminisztrálta pénzt adtam kénésőváltásra, fl. 200 [AUt 33 zalatnai jöv.]. 1679: küldötünk kénéső váltásra, ugyan kénéső árát oroszlanys tallért kilencvenhetet, nr. 97 zlotot egyet, nr. 1 [AUt 182 alvinci jöv.].

kenet ige I. rákenet; a pune (pe cineva) să ungă (ceva cu ceva); daraufschmieren lassen. 1770: az elmúlt Nyárban Udvarbiro Uram ő kegyelme Háromforint árra eger maszlagot hozattat Károly varróll, melyet Tésztában gyurva sindelyekre kenette ő kegyelme s ugy raktak az Asztagba az eger ellen [Balázsfa AF; UtI].

2. ~ i magát a. bekeneti magát; a dispune să fie uns de cineva; sich einschmieren lassen. 1585: Ilona Simon Martonne vallia, Az el múlt heten vala, így ziggya vala Danch Leorincz vicej Andrast: Roz vagy Czigán, lator vagy, megh feozetad Az ebet es annak Az hayauál kenetted magadath [Kv; TJK IV/1. 515]. — b. massziroztatja magát; a dispune să fie masat de cineva; sich massieren

lassen. 1584: Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia Zabo Cato Egkor kwldeot vala Maglas Thamasnehozis hogy meg kergiem ha hozza Mennie(n) kenny Azt Izene hogy ha ez eleót Ne(m) jeót, bar Immar Ne leoyeon, mert Haragonnek az vra rea erette . . Monda erre Zabo Cato, fatilla kwrwa Massal kenethy magat . . de ameg Az vilagban el mind eoreoke megh bannia a' fatilla lelek Curwa [Kv; i.h. 217].

kenet fn I. kenőcs; alifie, unguent; Salbe. 1584: Catalin Nilas Simonne vallia, hywa hozza ez Lakatosne, Es hat Az kertiben twzet teot vala, Es az twz keozepibe fazek vala Es azt monda hogy keorés fanak forgacha vagyon benne es olayat veszy es magat megh keny velle, mert azert igen fokadekos vala, es chak bizonsagul hit vala enge(m) oda, hogy bwyeos baiosnak Ne mondanak, holot maga giogitasara chinalna Azt A kenet [Kv; TJK IV/1. 263]. 1662: a király^a teste is . . ahová lovastól a sáros patakban holt vala, kivéteven^b, és a vajda parancsolatjából nagy tisztességgel hozattat^b, és a fővénytől, sártól megmosattatván, s jó illatú drága kenetekkel megkenettetvén, a királyok temetőhelyébe nagy tisztességgel temettetett vala [SKR 75–6. — ^aA mohácsi csata rendjén a Csele pataka vizébe fült II. Lajos. ^bSzékesfehérvárra]. 1710 k.: Az emberek is, mind férfiak, mind kiváltképpen gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága, jószagú kenetekkel, nemcsak betegségeknek üdején azoknak gyógyítására, hanem jó egészséges korokban is [BÖN. 408]. 1751: Isten veled Josef Atyám És Maria édes Anyám . . Im egy kis kenet hoztam Kit új Királynak tsinaltam [Hétfalu Br; EM LI, 126 betl. játék]. — L. még BÖN. 422–5.

Sz. 1710 k.: Amint Salamon mondja . . Az embernek jobb a jó hírnév a legjobb vagy drágább kenetnél [BÖN. 408].

2. rontó/varázskénőcs; unsoare fermecată; Hexen/Zaubersalbe. 1747: az Felső malombéli német molnár olyyan babanás keneteket adott a keziben mellyekkel kenyé meg a kerek orsojának tsapjait, és eő maga fusson ki a malomból mert őszve romlanok a malmok [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

3. utolsó kenet; maslu; die letzte Ölung. 1768: láttam Boka Mítrut az agyban holt szamban fekünni nem ügyelt senkire az kenetet az Paptól el nem vette hanem mások tátatták fel a száját s ugy tettek a szájáb(a) [Kiskáján SzD; BK. Boka Togyer (32) jb vall.].

4. utolsó ~ maslu; die letzte Ölung. 1774: Minden szerzetből tartott próbára maga^a mellett papokat Most utoljára paulinus fejér barátot tartott, ki is elegend mesterkedett halálos betegségében, hogy valami pápista szokást, úgymint gyónást, utolsó kenetet fel akart adni [RettE 339. — ^aKemény László, 1759–1762-ben Erdély gubernátora; 1774-ben halt meg].

5. vall 1710 k.: Engem pedig, én üdvességemnek királya, áldott Úr Jézus Krisztus, bocsáss most is feleségestől a te lábadohoz . . . Drága kenet legyen a te Lelked fohászokodása [BIm. 1024].

kenéz I. román falusi előjáró, falusbíró; chinez, primar, jude comunal; rumänischer Dorfvorsteher/richter. 1331: magister Adrianus de ipsi kenezis et zondis nostris presentaverit nobis viginti birra, que vulgariter charge <dicuntur>, et quatuordecim caseos [Nyirmezó

AF; DocV 71]. 1559: Ez el mult napokba az En zolgaim fogtak volt meg Eg' fw orrot masz vton Jeo wolt Eg zegen ola, az vton chichio tartomaniaba Rokonsagy keozze, asztis megh fogaik az En zolgaim azt mongiak, es az kenezek hwteok zerent s az falw hog nem volt vele az zegen ola az kit meg fogtak az fw orral [Retteg SzD; BesztLt 24 Cristophorus arros officialis castri deserti Chichio^a a beszti-tanácshoz. — ^aCsicsó vára; ma is rom Retteg szomszédtságában]. 1570: Be hywattwk Az Byrakath es kenezeketh az Tellyes Banffy Menyharth Reez Jozagabwl ki hwnyadhoz Tartozo wolt wolna azokat es Egheb Jambor ween Zemelyketh az Byro es kenezek melle meg eskettwk es Ewkeht meg kerdeztwk Nylath wonthwnk czedwlankeht el ozhottwk es kynek kynek az Ew Rezet Eoreoksegewel Eghetembe Byrnya hattwk Mynden Ellene mondas nelkywl [Bh; Eszt-Mk Mogyorói cs.]. 1647: Eskudgiek megh az Nadasi^a kenez heted magaval, hoga eök niomot fel nem vettek ott [Hétbük MT; BálLt 51. — ^aMT]. 1665: egy Serba(n) Kosztye nevü Piskibena^a lako Jobbagyát az nagy Barczay^b Ópra Groza nevü kenezze által meg Fogatta [H; BK ad nr 1132. — ^{a-b}H]. 1777: azt mondotta az kinyéz hoga az tolvajok el szalattanak, hanem ő képekben velem meg bekellik [H; Ks 114 Vegyes ir.]. — L. még GyU 81, 97, 112, 114, 436.

Szk: ~t csinál kenézt állít/tesz. 1582: Byro vram hagasabol attam az felekieknek mikor kenezt Chinaltanak f I [Kv; Szám. 3/VIII. 27]. 1591: Az fölleyk kenezt Chinalttak attam nekyk f I [Kv; i. h. 5/I. 19] * ~t választ. 1590: Biro vram adatot vellem, hoga Az fellekyek kenezt választotanak f. I [Kv; i. h. 4/XXI. 7 Kis István sp kezével]. 1625: Az Felekieknek hoga Kenezt valasztottak attam(m) Tanaczj hagasabol f I [Kv; i. h. 16/XXXV 160].

2. személynevekhez kapcsolódó tisztség-megjelölésben az 1. al. megadott jel-sel; ca denumire a funcției alăturat numelui de persoană, cu sensul 1.; als Amtsbezeichnung mit der unter 1. angegebenen Bedeutung. A. kn után; după prenume; nach Vorname. 1482: Johanne Kenez, Demetrio similiter Kenez [O.zsuk K; TelO II, 149]. 1556: dorohttha azzon nagy sebestyenne almadaj tamasnak eg haz helyet olah frathan, kyn Mostan az ew Jobbagia Anthal kenez laknek akarna Jsmeg el zalagosithany [Fráta K; SLt U. 26]. 1568: Bekenzeghy^a fatul kenez galthewy Gergelne Jobbagya ezt walla [Gáltó AF; JHb XXIX/28. — ^aBekenzeg eltűnt település Demeterpataka (AF) vidékén]. 1625: Veottunk ket Eoregh feniw Gerendat . . . He Szamoson lako Marian kenezteol [Kv; Szám. 16/XXX. 47].

B. vn + kn után; după numele de familie și prenume; nach Familien- und Vorname. 1568: Mattyas Lazlo kenez, iur(atus) fassus e(st) valia [Kv; Tjk III/1. 180]. 1573: Horga peter kenez^a Azt halli hoga az Kalmar lazlo fiay ianos keneznel Bwzaiat talaltak volt [Kv; Tjk III/3. 215. — ^aFeleki valló]. 1647: Thoma Duma Kenez [Drassó AF; BK 48/16].

3. kb. (földesúri) botospán; vātaf (moşieresc/la o moşie); (gutsherrlicher) Verwalter. 1567: ez napokban thewedeth wolph el valamy keth Ewkrem, en hon Nem letembe Erthem azt, hoga .k. haythotta Be wolamy zabbol az egyketh Im kenezemtht kywltem Erette hoga .k. addya Meg az En ewkremetth [Apanagyfalu SzD; BesztLt 58 Sebastianus Erdelj Nag falw bírójához

és esküdtjeihez]. 1570: polgar Myhal Also fyley valya, hoga latta egy Lo Bwdosik volt az fyley hataron, Azonba Menth oda az Zylwassz Imre kenezze, kerdette hoga ha lattanak egy Bwdoso lowat otth valahwl [Kv; Tjk III/2. 111]. 1572: Kachkay tryff Zelechky^a Ew Nag'saga Jobbagia es kenezze [Dés; DLt 184. — ^aSzelecskeről, a város szomszédtságából való] | Santha gawryla (!) beodeoley^a torozkay ferench Jobbagya es kenezze [Torockósztygyörgy; Thor. XII/7. — ^aBedellőről (TA) való]. 1578: Hallotta Az Attyatwl mert az Attya Hozwazay Peter kenezze volt [Torda/Mezőcsán TA; i. h. V/14 P. Gywla (40) jb vall.]. 1652: Pele Georgy Kenez az Curiahoz [Asszonyfa TA; GyU 141]. 1768/1771: Udvari Gornyokok, Tisztartók, Dsugyak, Kenizek kik(ne)k mi kárt téznek, kiket mivel aggravalnak, opprimalnak és praeter debitum taxálnak? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk].

4. ? szabados (libertinus)-féle; persoană dezrobită/eliberată (din iobăgie), un fel de libert; Art Freigelassene(r)/Libertin. 1517: Regestrum factum super kenezios in districtu arcis Hwnyadensis existentes Item de Monyoro kenez III . . . Item de Rws V [DomH 168. — Ugyanabban a forrásban 27 településről felsorolva 1–7, egyből 15, egy másikból 20 kenez. Egy másik, ugyanez évből való regestrumban ugyanerről a területről 24 település 1–15 kenezzel szerepel]. 1591: 25 Nouembris hoztanak az feleky kenezek ismegh penzt f. 13 [Kv; Szám. 5/VIII. 34]. — E jel-re l. alább a jegyzetet.

A fennebb idézett magyar nyelvű szövegekben előfordulóknál lazi nyelvű szövegben kétségtelenül magyarból latinosított, latinosan toldalékoztató jóval korábbi adalékokat tarthatunk számon. Közűk az eddig legkorábbiakat ismert erdélyi vonatkozású adalék az, amely az udvarhelyszéki székhelység településterületén már 1301-ben név szerint említi Ursus Kenezius-t [DocV 45]. A név utótagja itt csak községi szerepű lehet, mert ilyen korai időben kételemű román név nem számolhatunk. Kétségtelenül községi használatú azonban már egy 1326. évből való egyezséglevelében a Fejér megyei Filesd^a településsel kapcsolatban élénk kerülő köv. adalék: kenezios nostris de Filesd [DocV 65. — ^aFenessel (AF) azonosítható; l. erre NNy 178 kk]. A DocV sok más XIV. századi adalékát mellőzve és egy szadatot átugorva csak néhány újabban előkerült XVI. századi adalékra hivatkozunk. Ime: XVI. sz. eleje: kenez autem si haberet centum porcos; dat tantum unum porcum [Bosor H; DomH 150]. 1512: Item tenentur servire ad Castrum Hunyad cum equis kenez et cranyici [i. h. 163]. 1517: prelati kenezys | De taxa extraordinaria per kenezios dicato [Vh; i. h. 26–7] | De taxa extraordinaria per kenezios dicata Georgius Skaricza levavit fl X [i. h. 27]. 1522: Census sancti Martini pertinenciarum . . . Kenezys accipiunt, persone XXXIII kraynychy persone III [Vh; i. h. 50]. 1531: Michaeli Tolway kenezio . . . dedi d L [i. h. 93–4]. L. még i. h. 109.

A latin nyelvű szövegekben felsorolt erdélyi régiségbeli adalékok közül feltűnők az 1612-beliek: ezekben ugyanis — a vajdahunyadi vártartomány egy-egy települése keretében nem egy, hanem 1–7, 1–15, sőt 20 kenéz is említettek. Az ilyen több kenézrel jelölt települések esetében a kenéz megjelölés tehát nem a tőlünk fennebb megadott jel-ekkel értelmezhető, hanem talán valamiféle szabados (libertinus) népségre vonatkozhatott, hiszen az első 1512-beli adalék szerint a vajdahunyadi vártartomány területén a kenézek a várhoz lovas szolgálattal tartoztak, tehát szabadosfélék vagy legalábbis várjóbágyok, azaz lazább feudális köztársasági szolgáló népek lehettek.

Maga a címszóbeli, délszláv eredetű tisztségnév egyébként az egyetemes magyar régiségben először a TAl-ben 1055-ben fordult elő (TESz). A tisztségnévre von. XI. századtól kezdődő adatok gazdag sorozata (l. DocV, Prodan, Job. Mut., TESz és az ott id. ir.) a régiségben nagyon elterjedt jövevénynek bizonyítja ezt a szót.

◇ Sz. 1572: Symon kenez Also gykynesy [Dés; DLt 184]. 1573: Demetrius Kenez de Dezmer [Kv; Tjk III/3. 113]. 1592: Michael Kenez [Mikéháza SzD; DLt 235].

◇ Sz. 1661: Úgy látom, csak az könnyű hadak, mi leszünk az nehezék mellett; el kél kun az kenezről^a, míg szélyel kerengünk [TML II, 171 Haller Gábor Teleki Mihályhoz. — ^aJel. ?].

kenézesség szabadoságféle; statutul celui eliberat din iobăgie; Art Libertinentum. 1626/1681: Erdőhati Porkolabnak Esküttei Mi az mi hitünk szerint így Conferallyuk az Thoma Peter Uram es Thoma Laszlo Ur(am) leveleket, hogy mi örökke azt tudtuk s tudgyuk hogy mind az előtis kenézességekkel szolgáltak . ez oraigh, semminemű szedő vevővel, sem semminemű dezma adással nem tartoztak sem nem adtak mind ez oraigh [Vh; VhU 349]. 1632: megh tekintvén ez levellem mutato Kozta Miklosnak alazatos könyörgését, s mind peniglen Apianak Feredsi Kozta Mihalynek, ki mar megh holt, mind halaligh kenézességben valo hűséges szolgalttyat ugyan azon kenézességben, melyben az Apia szolgalt Kozta Miklost meg hadtam, sőt Gyaloran mindennemű örökseget mindennemű ado fizetéstül immunissa töttem. Erre nézve hagyom s paranczolomis Hunyadi Varunkhoz tartozo gondviselőimnek, es Tisztviselőimnek . . . hogy Kozta Miklost mas rend-beli szolgálatra ne kényszericzek, es ne erőltessék, hanem az mi az Kenézességnek az ő Tisztit illetiben abban megh tarz- czak, es az szerint kívannyak es Vegiéek szolgalttyat, hazatis penigh, es mindennemű öröktségét, semminemű adozással vővéssel ne terhellyék, hanem csak az Kenéz- ségben szolgállyon [Vh; VhU 387-8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad. lev.].

kenézválasztás román falusbíró-választás; alegerea chinezului/primarului/judelui comunal; Wahl des rumänischen Dorfrichters. 1594: Az feleki olahoknak Biro vram es az Eghez Thanacz Akarattiból attam) kenez választásra f l [Kv; Szám. 6/VI. 5].

ken-fen I. kb. babrálgat, teszeget-veszeget; a trebălui; schalten und walten, geschäftig sein. 1584: Feyer Iacob vallia^a, hog latot hog kent fent, de semmy gonozt hoza Ne(m) latot [Kv; TJK IV/1. 256. — ^aEgy bizonyos Zeoldne boszorkánykodási ügyében tett vall.].

2. ^{??} 1697: bé menék Peter Deakné Aszszonyom- hoz, kerdezuén mint vagjon s hogy az dolog, monda Pe- ter Deakné, jay hová legyek bizony meg öll uram, mert mind aval vere hogy az Pap kúrvája vagyok, akkor elem- get kenők fenők az mint tudók [Kotormány Cs; CsJk 2].

kengyel scăriță, scară (de sa); Steigbügel. 1584: Veot- tem ket kengyel Zyat p(ro) f — d 12. Veottem egy ken- gielt p(ro) f — d 6 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. 1628: Egj bokor kengyel [Bodola Hsz; BLt]. 1649: vöttem egy bokor ken- gyelt [Kv; Szám. 26/III. 583]. 1714: Magyar Nyereg, kék és Vörös seljemma be burított, aran j s ezüst Skofium Vi- ragokkal ki varrot, első része almával hatulso penig ezüst bagjoggal borított, mellj(ne)k Kengjele meg ara- nyozott külömb külömbfele ezüst Viragokkal ékesített fl. Hung. 112 [AH 16]. 1748: Az masik Inctus(na)k . . . edgj pár fa kengjele két rétbén fogott botskor szijjuval öszsze kötve olly hosszáságra, hogj nyereg nélkül a' ló háton által vetvén commodé lábait kengjelekb(e) figál- hatta [Torda; TJKt III. 219]. 1820: Egy Prittsés nyereg kengyellel, és le kötőjével [Mv; MvLev.].

Szk: aranyos ezüst ~. 1697: Felvinczi Sigmond Ur(am) egj uttal Gernyeszegre^a hozott egj egész lora va- lo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójával edgjütt, Aranjos imitt amott Turkessel ro- sa formara csinált Katona Nyeret, merőben Aranyos

Ezüst Kengjestül [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall. — ^aMT] * ezüst aranyos ~. 1673: Két bokor Tatár nyeregbe való ezüst aranyos kengyel [Fog.; UtI]. 1688: Ezüst borítású aranyas Türkéses katona Nyereg ezüst aranyos kengyellel edgjütt [Born. II. 18 Mikola László lelt.] * kereketalpú török ~. 1691: Egy pár ezüst Käl- mány kengyel, Egy pár ezüst kerek talpu török kengyel, Egy ezüstös Török Hangsár kesz (!) köves [Szentdeme- ter U; Ks 31. XXXa] * magyar ~. 1756: magyar kengyel egj sákba, pár 2 Ugjan azonn sakban Nemét kengyel, pár 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 19] * murat ~. 1681: Török, avagy Muratt nyeregk Ezüsttel aranyosan megh borított kápaju, Veres bársonyos szkofiummal va- rott regi nyereg. Murat ezüstt kengyelek rajta uj Portai le kötő majicz szijjal [UtI] * német ~ → magyar ~ * portai ~. 1710: Egy pár portai kengyel [DánielAd 90] * rezes magyar ~. 1714: Egy Par rezes Magyar Kengyel fl. Hung. 2 | Egj Par rezes Magyar Kengyel, alul rósával ékesített fl. Hung. 6 [AH 13, 53] * réz oláh ~. 1714: Vio- laszin Barsonnjal borított Török Nyeregh hozzá va- ló Szerszámmal, s réz Oláh Kengyellel egjütt fl. Hung. 7 [AH 53] * tiszta ezüst ~. 1748: Láttam . egy igen rit- ka munkás köves Török Nyeret, tiszta ezüst kengyelei- vel edgjütt [Torda; Szentk.] * (vasas) török ~. 1714: Ki metzett figurakkal egj Par Török Kengyel fl. Hung. 4 Harom Pár Vasas Török Kengyel, melljek közzül egj par meg aranyozott 1, , 50 [AH 53]. — A kengyelfajtakra l. RMFegyv. 345-9 (bő képanyaggal).

Sz: félen nyomja a ~t kétkulacos politikát folytat. 1662: Azt Kegyelmed úgy tudja, valamely ember szolgál- latunkra adja magát s annak oly dolgát veszzük eszünkben, hogy a kengyelt félen nyomja, hűségében két- telkedünk, bizony meg is merjük mondani a dolgot, nem palástolunk semmit is [TML II, 366 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] * kétfelé nyomja a ~t 'ua.' 1662: (A) zászló alatt az ország rendének is egységben, hűségben végig kellene maradniok, kétféle a kengyelt nem nyomni, ha- nem a fejedelmet önagságát kellene uralni . . . s orszá- gokban is békével úgy maradhatnának [SKr 672] * lá- bát ~éből ki nem vette. 1617: az egez eztendeóban mind orzagostolis labunkat kengielwnkbeől ki nem wöttwk [KJ] * nem igazán nyomja a ~t nem folytat őszinte poli- tikát. 1710: Kálnoki Sámuel Brassóból kijöven Thököly táborára jöve, és be is esküvék hűségire. Meg- sajdította Thököly, hogy nem igazán nyomja a kengyelt, s megfogatta [CsH 233. — 1690-re von. feljegyzés] * venségének lábait a ~be teszi venségre hajlik/jut. 1727/ 1793: Mivel hogy én már venségemnek lábait szintén az Kengyelben töttem [Ádámos KK; MvLev.].

kengyelfa szításmalomrés; grindă de sustinere (la moară); Tragschwinge (in der Mühle). XIX. sz. e. f.: 447 czövekre vas botskornak kívántatik 35 mázsa 10 font vas 12 db 1° 0' hosszú 9 czol vastag vánkost tartó ken- gyel fa 12 db vánkos [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmest. malomszám.].

Frecskay 284, 492 a szításmalom részeként említi a kengyelt így: „A vashid két keresztgerendán: a kengyeleken, zsebenyeken, csigapallókon (Tragbank, Tragschwinge) fekszik.”

kengyelfutó fejedelmi, főúri, nemesi hintót v. lovast futva követő szolgál; slugă care aleargă în urma stăpînu- lui său aflat în calească sau călare; Läufer (der einen

fürstlichen od. hochherrschaftlichen Wagen od. Reiter zu Fuß begleitet). 1609: Vrank feo loazzi ... Kengiel futok ... V. Cziatlo Tartojnak hust lib. 6 [Kv; Szám. 126/IV. 195]. 1625: hozuan be eo felge kengyelfutoja egy tetgez arra czinaltattunk egy bagaria eouedzeot it f —/65 [Kv; i.h. XXVII. 9]. 1653: a császár ... kengyelfutóok vonogatták: ki az ő hegyes törököt, ki az én kengyelemből [ETA I, 134 NSz]. 1657: (A hintó) veres bársonyos vala az szokott helyeken és szkófiumarannyal gazdagon megvarrva, melyeket Konstancinápolyban varrottak vala kocsis, fellejtár veres bársony köntösökben ... kengyelfutók az szerént [KemÖn. 63]. — L. még BTN² 164; KemÖn. 48, 89; NeDem. II, 157.

kengyelfutó-kasketli kengyelfutó-sapka: chipiu purtat de slugă care aleargă în urma stăpînului său aflat în calească sau călare; Läufermütze. 1790: Kengyel futo kasketlira valo Kornis, ezüst Czimer [Sv; Ks].

kengyelszjij trágátoare (la șa); Steigbügelriemen. 1583: veottem 2 hamot ... mind heuederestul f. 1 d. 7 Kengyel ziat hozza d. 25 [Kv; Szám. 3/XII. 7]. 1585: Veottem Egy Bokor kengyel ziyat f — d. 8 [Kv; i.h. 3/XXI. 7]. 1610: Horuut Christoph egy kengiel Syat vett az Zekeres Nieregben kolosvarat pro d. 25 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. 1737 k.: Edgy kis oláh néregh ... edgy pár kengyel szijj Szügyellövel s ket fel ranto Szijjal edgyüt [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.]. 1849: Egy prits nyereg kengyel szijju, és vas 50 Rft [Görgény MT; Born. G. XXIVd].

Szk: cseres ~. 1599: Zigyartho Daniel valla Attam en oroz Jakabnak cheres kengyel zyatt penzen [Kv; Tjk VI/1. 339] * *dupla* ~. 1810: Két pár dufla kengyel szijju [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 13] * *lengyelországi* ~. 1611: Egi lengiel orzagj kengiel zj sikos [Kv; RDL I. 88] * *szimpla* ~. 1810: Egy pár Simpla kengyel szijju Rf 1 xr. 1. Három simpla kötőfék Rf 5 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] * *vasas* ~. 1688: Szy Szerszanokrol (!). Száz Rab szitol f — // 49 1/2 Egy vasas kengyel szitol f — // 06 [BFR Vect].

kengyelvas scăriță, scară (de șa); Steigbügel. 1521: kengelwas unum et calcaria [Vh; MNy XXXI, 194]. 1585: Az Lora valo keolchyg Veottem Egy kengyel vasat p(ro) f — d. 7 [Kv; Szám. 3/XXI. 7]. 1600: Veottem egy szekeres Nyeretget f 1 Veottem hozza kengiel zijjat d 12 Ket ő kengiel vasat d 22 [Kv; i.h. 9/XII. 64 Ígyvartó Simon isp. m. kezével]. 1744: Edgy pár kengyel vas szijjastol ket hitván hozzávaló szügyellövel [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1805: Egy Anglus nyereg Szarvasbörrel borítva, Angliai platirozott fekete kantárral, platirozott pár kengyel vassal [Mv; TGsz 52].

Szk: *magyar/magyar módj* ~. 1729: Pánjväs njereg uy nro 6 Német kengjell vas Egi pár. magyar kengjell vas nro 1 [Marossztyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. 1801: Egy Pár régi Magyar modi kengyelvas igen Rosdás [Vargyas U; CsS] * *német* ~. 1729: Német kengjell vas Egi pár [Marossztyörgy MT; Ks 23/XXIIb] * *szalamias* ~ ? 1628: ket bokor Szalamias kengjell vas [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11] * *török* ~. 1628: Egy Rudon Eót allasbeli kótó fek. ket terhelő zyh. Ket bokor török kengjell vas [uo.; i.h.]. 1806: Egy pár Török Kengyel vas [Bodola Hsz; BLt].

kenhet 1. rákenhet; a putea unge (ceva pe ceva); dar-aufschmieren können. 1570: Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegyl kasath egy rezth, wegyl korpat 1 rezth, wegyl len Magot 1 rezth, wegyl soot egy rezth Egenlo Mertekkel es Meleg echettel habariak meg özuesegel, hogy kenhessek Ruhara, es kössek zyure auagy oldalara, es meggyogyul [Nsz; MKsz 1896. 372].

2. megkenhet; a putea unge (ceva cu ceva); beschmieren können. 1808: a Magyarok nem böjtölvén, és minden konyhára való fel divatlankodván, nints mivel kenhessek a kerekét [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

kéncő kén; sulf, pucioasă; Schwefel. 1558 k.: Az purgalasa^a penig 1g lezen, Rp veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenköeth es köz soth, keueseth es Mikor az kenkö es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rlla es lezen te neked purgalt rezed [Nsz; MKsz 1896. 281. — ^aAz ezüstnek]. 1569: Kwlthem eo felsege hazabol thyz masa saletromot kegiemetekhez es egy masa keny koweth [Gyalu K; BesztLt 31 Haraklyany Lazlo gyalay Wduarbyro a beszt-i bíróhoz és polgárokhoz]. 1591: viznek Vas Gyeorgnek Vywarban Kynkeowett 6. lowon harom Mylfeoldre attam f 2. d 25 [Kv; Szám. 5/X. 41]. 1629: Egi kus fel kez cezeberben egi keues kenko [Szentdemeter U; LLt]. 1667: Beldi Pál uram három mása kinkőert, vagy büdöskőert tall. 45 [AUt 7]. 1710 k.: Én mind anslágra vett tordai es Fügő borát vittem volt; mikor a táborban általagokra vettük is, mindenkor füst-re vettük, sok szekfü, szerecsendió, fajah és csak igen kevés kéncőből csinált anslágra [BÖn. 725]. — L. még MKsz 1896. 285; SKr 596, 602–3; SzO VI, 95.

Szk: ~re szolgál kéncőbányában dolgozik. 1622: Kaiczja Balastis tudom hogj mikor mj az kenkeore szolgaltunk uelwnk oda ne(m) szolgalt hane(m) Beczj Pálnct Jobbgiul szolgaltá akkoris [BLt 3 Petrus Chyobod^{pp} de Kozmas^a (40) vall. — ^aCs].

Ha. 1585: kenkeowet [Kv; Szám. 3/XXIII. 24]. 1591: Kenkoett [Kv; i.h. 5/1. 53]. 1620: Kenkütül [Kv; KvLt II/69 VectTr 13].

kéncőbánya kénbánya; mină de sulf; Schwefelmine/grube. 1571: Az kén keo banya penig Kyzdiben Balvanios alat valo az Apor uraimnak saat tulaýdon eoreok-segek | Az kynkeo banyat meg lassak, es az elebbi mod zerezit az mywet el kezdyek [SzO II, 328, III, 336]. 1614: Ezek mind az kenkeo baniaba(n) miuelnek^a [Altoria Hsz; UszLt VI/56. 293. — ^aNévfels. után].

kéncőszin kénsárga; de culoarea sulfului; schwefelgelb. 1651: Vagyon egy kenkö szin Scallat Szoknyaja Galanddal Peremezet es negyes kotessel hal hey formara czifráztak megh az Allyat es az elejit [WassLt Wass Judit kel.].

kéncőves kénes; sulfuros (care conține sulf); schweffel(e)lig. 1780: itten lévő kastélyja alatt Bálint János Udvari Birája Excládnak egy tot dugatott Az Exclád Kastelyja felettébb nagy alkalmatlanságot szenved e miatt, mert iszonyu reggel ennek a nagy bűdössége, és egészségtelen, sőt a sárja kéncőves léven a menkövet

magához vonnya, 's azért ritka Esztendő, hogy belé ne űssen a' menkö, mely veszedelmes és félelmes [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51].

Szk: ~ tüzes tó? 1710 k.: A gyötrelmek helye vagy állapotja pedig nevezetik Gehennának külső setétségnek ... Tófetnak . . . kénköves tüzes tónak^a [BÖn. 482. — ^aA kihagyást jelző hármas pont helyén bibliai helyekre való utalás]. — A 'pokol' jel-sel számolhatni.

kénosi a Kénos (U) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kénos/Chinușu; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kénos; Kénoson lakó; din Kénos/Chinușu; in Kénos wohnhaft. 1604: Gaspar Andras kinosy wallotta p(ro)catorta, Z martonj Boldi benedeköt [UszT 18/152].

kenő I. mn I. bekenő/dörzsölő; de alife/unguent; einschmierend/reibend. 1710 k.: A kenő jó szag használ az élőknek, akik bévehetik, érezhetik. A holtak pedig bizony csak annyit használ, mint a holt lónak a patkó [BÖn. 423].

2. kenegető; care se unge mereu/intr-una; wiederholt beschmierend. 1710 k.: Egy római császár egy büszke, magát igen kenő, pémázó úrfiat csak azért ölet meg, hogy a rajta való szagot neheztellette [BÖn. 423].

3. masszírozó; care face masaj; massierend. 1705: Minekutána a nyavalyás feleségem gyermekhozása után kilenc hetekig mégis lábra nem állhatott volna, kifogyván a doktorok is minden orvosságból, most szerzetünk egy kenő orvosasszonyt, aki is megnézegetvén azt mondotta, hogy rossz bába volt mellette szülésekor, és azért érte az a nyavalya [WIN I, 585].

II. fn I. kenőcs; alife, unguent; Salbe. 1657: Csáki István . . . harmadmagával estve elillantván^a, másnap ebédre Almás várában ment. Úgy hallatott, fenekére sok kenő ment, míg meggyógyult az nyereg ellen való felsebesedésből [KemÖn. 114-5. — ^aGyf-ról]. 1710 k.: A válságú kenőnek szaga az orrodba hat, bőrdőtet valamennyire lágyítja, fénysíti, de a testednek belső részeire nem hat derekasan [BÖn. 422]. 1752: ugi oda hatta volt Marinka ä gyermekeit, hogj az Sebek és tetvek el töltették volt kiketis tisztogatván meg kentünk kénosóban csinált kenővel, s' lassan lassan meg gjoigultanak [Abrudfva AF/Abrudbánya; Ks]. 1844: D. Joo orvaságot adot az olta szüntelen élek véle tegnap előttől fogva kenőket rendelt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: rutás ~. 1724: az Isten tudja megnyit busulok lazika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel s egy kis Savanyo vizbe had feresztenék meg [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

2. kenőzsír; unsoare (pentru uns); Schmier/Starfett. 1829: Rántásnak, kenőnek az osztovátákhoz és apadásba 18 Véka^a [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám. — ^aBúza].

3. kenőasszony; maseză; Masseuse. 1582: Margaretha Zekely . . . fassa est Lattam hog Kalman vram az hatulso hazban fekw, es az Lwca volt mind ferezteoye, es mind keneoye [Kv; TJK IV/1. 39-40].

kenőasszony masszírozó asszony; maseză; Masseuse. 1621: Gubernator Vrunknak^a zemej fajuan . . . Vizen

Hunjadi Sigmond egi keneo azzont ket loan zekere(n) Enjedig . . . f 1/25 [Kv; Szám. 15b/IX. 151. — ^aI. Bethlen Istvánnak]. 1715: Bágyi Ferencz . . . felesége Kenő Asszony volt [Városva U; WH Sig. Kénosi (59) vall.].

kenőcs alife, unguent; Salbe. 1823-1830: a húgom . . . velem dajkálkodott s kenőcsével gyakran kent, vagy patikabeli zsírral [FogE 131].

kenőpénz borralaló; bacșis; Trinkgeld. 1823-1830: 1796-ban április 7-ik napján indultam el Lipsiából^a . . . hárman extra postán utaztunk, és fizettünk Eislebenig minden mértföldre két loért 16 jó garast, és így négy mértföldre 64 garast, kenőpénz (Schmiergeld) két stációra 8 garast [FogE 205. — ^aLipcséből]. — L. még i.h. 254.

kenetifél kb. pepecselget; a migáli/mocoși; basteln, herumarbeiten. 1785 k.: Szabót kérének; de gyűszüt cserélne. Szurkos kovács csak szenet égetne. Az ötvös is csak kenteftélné: A lakatos mind holtig reszelne [EM XX, 500 Balás-kódex].

kéntelen I. kénytelen

kentelki a Kentelke (SzD) tn -i képzős szárm.; derivatul format cu sufixul -i al toponimului Kentelke/Chintelnic; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Kentelke. I. mn I. Kentelkén levő, Kentelkéhez tartozó; care se află în Kentelke/Chintelnic, care aparține de Kentelke; zu Kentelke gehörij. 1641: hallottam Kentelkin loko (!) Tot András szaiabol hogj azt mondotta hogj ide ala az Kentelki hataron az ket fekete zokmanios egibe menenek [Kentelke SzD; BfR Szekelj Geörgj (34) jb vall.]. 1657: egykorban kentelki házzammál lévén . . . az szomszéd nemes embereket . . . vendégléven, vala többek közt jelen egy Cserényi György is [KemÖn. 163].

2. Kentelkéről való; din Chintelnic; von Kentelke, Kentelkeer. 1572: Miert penig hogj mostan az kentelkj vidikiek Itt wy warnal fa hozasba zolgalnak es zolgalatnak miatta Mind Marhaiok s mind w magok megh farattanak kenizerietem erre, hogj te kdet levelem által Megh talalnam [Szűv; BesztLt 3608]. 1640: en az kentelkj emberekel keözben jeöueónk vala, kj kj feluul bezil az uton [Sajókeresztúr SzD; BfR].

II. fn Kentelke lakosa; locuitor din Kentelke/Chintelnic; Einwohner von Kentelke. 1811: Kentelkiekre e' reok ragadhat: Nem jó Gazda, a' ki földet el-nem adhat [ÁrÉ 70].

kentula kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1614: 7 sing kett darabba(n) kentúla [Kv; PLPr 1612-1615. 114]. 1629: Negy sing veres pafa tt f. 4 Egy vegh Kentula aestim. tt f. 18 [Kv; RDL I. 132]. 1630: Iffiu Jonás deak Hozot bezibeol . . . 16 vegh Baraszlaik tt f. 1 d 92^a 4. vegh kentulat tt f — d 80^b [Kv; Szám. 18b/IV. 86. — ^{a-b}Harmincad-vételre von.].

Szk: kék ~. 1629: Negy sing karasia tt f. 4 Niolcz singh Slesiai keoz londis tt f. 12 Egy vegh kek kentula tt f. 18 Megis Egy vegh kentula tt f. 18 [Kv; RDL I. 132] * szederjes ~. 1627: Negy Singh karasia . . . f 4 . . . Egy vegh szederics Kentula tt f. 18 [Kv; i.h.].

kény 1. akarat; vontja, voie; Wille. Szk: *igen ~én bocsát vkit vhová* nagyonis saját akarata szerint enged be vkit vhová; a permite sá intre cineva undeva după voia sa; jn sehr nach dem eigenen Willen irgendwohin hineinlassen. 1657: Ez ilyen suspicio hozta, hogy azulta még fejedelmeket is igen kényén s magokra vigyázva bocsátják az szászok erős városokban [KemÖn. 28] * *maga ~én kötelezi magát* szabad akaratóból kötelezi magát vmire; a se obliga la ceva de bună voie; sich aus freiem Willen zu etw. verpflichten. 1702: Mint hogj a' T. Refr. Szasz Ekklesiáb(an) Cantorságra kéz bé adással, senkitől nem kényszerítvén maga kényén kötelezte magát Kupás András. Azért a' T. Consistorium(na)k tettzet nekie fizetést rendelni e' szerint^a [Kv; SRE 79. — ^aKöv. a részl.].

2. tetszés; plac, pläcere; Gefallen. 1643: Akor is mi kor ugron andras uram megh fogatta es kényyenyen megh verette Fodor Janost ugy megh verette valla penigh Hogy mint az öklunk any hus rothadot ki az farabol [Koppánd AF; DobLev. I/13]. 1815: hogy maga is pazérollyon, más idegeny Szövetséges férfi Barátytás maga kényén Czifränn ruházzon, ez a Jozzágai minden jövedelmiből is ki nem telhetik [Mv; Berz. 21]. 1840: Hajdu Kováts János feddettessék meg — hogy többé keze alatti rab Bátorinéval kénye szerént ne bánhasson | méltónak találok — hogy olly ügyelettel tekintessék Báthoriné — hogy — kénye szerént ne ittasadhassék meg, 's fogadokba ne járhasan [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével].

Szk: *maga ~ére* hagy vkit. 1669: Veres Péteréket nem kell, édesem, magok kényére hagyini . meglátsad, mit mivelnek | Magok kényekre Török Istvánt és Veres Pétert ne hagyj, édesem, lássanak jól mindenekhez [TML IV, 471, 487 Telesi Mihály feleségéhez, Veér Judit-hoz] * *maga ~ére s kedvére bocsát vkit.* 1668: Vessélnyi Pál felől való Kegyelmed írását meg érttem, kinek ez iránt való kívánságát, megátalkodságát értvén, maga kényére s kedvére akartam bocsátani [TML IV, 327 Lónyai Anna Telesi Mihályhoz] * *szabad ~éből kíván vmit tenni.* 1817: Demény György Ur a maga javait

Szabad kényéből kívánnya el idegeníteni és enge-met s Testvéreimet vagy Maradekinkat azoknak jövedé-béli birhatásoktól ki rekeszteni, holott . . . azok egye-nesen Minket illetnek [Ne; DobLev. V/1009] * *szabad ~ére* prédál tetszése szerint pusztít. 1822: Itt . . . kiki szabad kényére praedálja a' határt, különösön azzal hogy földjeit és rétjeit elébb tulajdon szabad marháival mások ki rekesztésével, és szomszédjainak kárával fel-éti [M.zsombor K; Somb. II].

kénye-kedve saját tetszése; pe/dupá plac/placul cuiva, la cheremul cuiva; seine/ihre Herzenslust. 1872: A papi conventio, melyet az ekkla tagok kényök kedvök szerint változtatni akartak meg tartatik a maga eredetébe [Burbánosóbuda K; RAK 120].

kényelem comoditate, tihná; Bequemlichkeiten. 1865: Vagyonomnak négy felé osztását és gyermekeim 's illetőleg unokáimnak való átadását végredeletem végrehajtoira bizom, azon kéréssel hogy a' nyilak ki csinálása-ba — a' mellett hogy azok a' lehetőségig egy értékűek legyenek, gyermekeim, 's illetőleg unokáim kényelmére

tekintettel legyenek [Kv; Végr. özv. br. Radák Istvánne gr. Rhédei Klára végr.].

kényelmesen 1. comod; bequem. 1855: Az étterem közepén kihúzó asztal, négy nagy gombon álló erős bikfa lábakon, köröskörül „Isten fizessé”-nek neveztetett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb [Újfé 177].

2. kb. gond nélkül, gondtalanul; fără griji; sorglos. 1837: A kérelmes Gergely Anna Babos Jánosné is oly környületek között volt . . . , míg nem most olly állapotba helyeztetődöt Férjének szolgálattya és maga kereskedése által hogy a petsenye sütés, és árulásbéli kevéssé haszontól való el zárása esetében is kényelmesen élhet [Torda; TLt Praes. ir. 466].

kenyér 1. átv is püine; Brot. 1553: Az eles felwljs Azth paroncola hogy te K. myndyarasth zaboht borth keneret bwssegel kwgenek wtanwk pynzerth Es myndenek meg Agak Az arath [BesztLt 38]. 1564: egy kengir irth d 1 egy tiwg (!) irth d 2 [Dés; i.h. 11]. 1582: weottem az vtra walot kenyr d. 10 Hat tyukfiat d. 21 [Kv; Szám. 3/V. 18 Lederer Mihály sp kezével]. 1585: Palfalvi Istwan Birtalan Keoreosi Istva(n) Jobb(agia) ezt feleli Mikor Mihál deak palfalwat iktata, az kor azt mo(n)da hogy eo az loffeieket ne(m) iktattia, Mikor adiuadicatawal felettete, azkoris az lofeiek mi(n)d serekkel kenierekkel es husokkal mellette woltak [UszT]. 1651: Pü(n)kösd nap tayba(n) iöt uala hozzam Ambrus Ferencz be hua(m) ennsy adek saytot kinieret [Csz; CsÁLT F. 27. I/16]. 1718: Szip alazatosan meg szolgalom Ur(am) ha az Mlgos Urul két véka lisztet kir Ur(am) kgd számomra mivel két kenyirnél töb nincsen szalasomon [Szentpál K; TKI Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. 1840: 3rom dogosnak . . . vettem egy kinyeret [Asz; Borb.].

Szn. 1681: Kenyér Andras [Vh; VhU 643].

Szk: ~ hordani. 1703: Azon kompaniának süttetője és annonae officialissi mellett az táborra kenyér hordani, az sütőknek fát, az malomban búzát és lisztet hordani egy darabig tartozunk 24 szekérral [Csz; SzO VII, 111 Csz, Gysz és Ksz panasza a német katonaságra] * ~ hozni. 1752: (A tiszti) mindenkor tsak azan siránkozik hogy nints kivel dolgoztassan . . . nemely 2 napat ha tölt kenyér hozni kérezik azan hébe egy halam töbster a' szolgálatra nem tér [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] * ~ sütni. 1615: Azzonimo Aniank adott ennekem . . . Egi eoregh tekenott kenier sutni | Egy kis tekenot czipo sutnj [HSzj teknő al.] * ~ vásárolni. 1793: el-menvén en . . . kenyér vásárolni [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt] * ~ en és vizen bőjtől. 1822: kenyeren és vizen bötöllyen [Kv; KLev.] * *kenyeren-vizen tart.* 1822: látom a' Danko Malitziajit ötöt pedig Ares-tomba kell tenni vasra veretvén kenyeren vizen kel tartani 15 nap [Mv; IB. Gr. Korda Anna lev.] * *kenyeret süt.* 1748: egy sokadalmi alkalmatossággal feljövén itt segített eo Kglmé(ne)k kenyeret sütni piacra [Torda; Borb.] * *kenyeret süttet.* 1604: kerde Tordai Ferencz wram hogi mint hatta' s monda az Jnas hogi 18 pénzén hatta zazat, s monda Ferencz wram hogi pinszem aniera tolam nincz Eöcziem, de ha swtheteket En kenieret swte-tek neked Erette [UszT 20/316 Zabo Lukachine Katalin azonj Zent Ersebeti vall. — ^aA palántot] * *kenyeret süttethet* → *kenyeret süttet* * ~rel tart. 1740: Juhos

Anna azon Tóth Szakácsnak gyakran vakarút sütögetett és tartotta borral pecsenyével kenyérről [Kv; Mk IX Vall.] * ~ *szűke*. 1814: itten a Sok esó mián nem arathatunk a kenyér szűke nagyon uralkodik nállunk úgy hogy majd nem tudom mi tévös legyek [Nyáradsztbene-dek MT; Told. 6 Barrabás István lev.] * ~ *ül felvesz* kenyérről/kenyér formájában felvesz. 1665: Az kövári praesidiumnak Nagyságod kegyelmes parancsolatjából Katona Mihály uram fizetett meg egyszer Fl. 87, mivel az többit borul, kenyérről vették fel [TML III, 527 Teleki Mihály Bornemisza Annához] * ~ *ül megy* kenyérről/kenyér formájában kiadódik. 1797: a Robottásoknak kenyérről ment 6 Köb(öl) 2 véka^a [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. — ^aBúza] * *apró* ~ cipó. 1600: Az Secretariusnak attam 5. czipot. 1. kenieret d 9. A kuczisoknak attam 4. apro kenieret d 16 [Kv; Szám. 9/III. 7]. 1602: Az Basta Vram eo Naga paranchiolattytis eo kgmek zemeji eleyben vevén az eies feleol Buzat merwe vegyenek eo kgmek^a kezekhez az Malom birak vraitmol melyet megh ecoreoltetue(n) egy aranyw Apro keniereket seottessenek beleolle [Kv; TanJk I/1. 413. — ^aAz e célra választott négy tanácsstag] * *aszu* ~ száraz kenyér, üres kenyér. 1582: Kertem az Kovachot rea hog enny vigien az fogol leannak ez azt monta hog vizek az essehnek egy Nag' szart, Ahol eg darab Azzu kenyer vigiek Neki [Kv; Tjk IV/1. 112-3] * *csurmojás* ~ ?' 1823-1830: az asszony benn a szobájában, nem tudván, hogy én halaszom, szidni, mocskolni kezd, minthogy városi születés voltam, vargának, csurmojás kenyérről élének s több afélének^a [FogE 113. — ^aKutyfalván (AF) Szentpáli Elekné az akkor preceptorkodó emlékiróról] * *fejér* ~. 1587: Eóreg feier keniereket veottunk f 1/80 [Kv; Szám. 3/XXX. 36 Seres István sp kezével]. 1763: hallattam közönségesen az Falub(an) az Asszanyak között beszélleeni, Bezzeg jól elt Manyika luon az Mezőségen . . . ott ő mind fejér kenyeret ett nem szorult alá valo gabonara [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 34-5] * *fekete* ~. 1710 k.: Készebb voltam jól megült fekete kenyeret, mintsem rosszul sült és sótalan zsemlyét enni [BÖn. 516] * *házi* ~. 1757: Végeztük azt is, hogy céh gyűlésében feleségestől szoktunk compareálni az vendégség alkalmatosságával, az új asszonyok tartoznak adni egymásnak egy veder bort, egy fazék ételt, egy pecsenyét és egy házi kenyeret [Dés; DFaz. 19] * *komlós* ~. 1823-1830: Nagy Dániel . . . Kebeléből^a . . . ír a komlós kenyér készítése módjáról [FogE 219. — ^aMT] * *lágý* ~. 1621: Az azzonj izenitire B. V. h. veotte(m) 1. zep fejer lagy kenjeret f — /6 [Kv; Szám. 15b/IX. 79]. 1834: A' kerti Szöllő megszedésekor Anyám teméntelen vendéget hívott a Tracta állot Czipoka, és lágý kenyérből [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] * *öreg* ~ nagy kenyér. 1589: veottem . . . Egy eoregh kinieret d. 16 [Kv; Szám. 4/X. 42]. 1606: Harmadzoris szantattat(m) megh az szegeniek haro(m) köbleös földet Eötték megh az ket nap ket eoreg kenieret [Kv; i.h. 12a/I. 33] * *a piacról él* ~ *rel*. 1668: Minthogy pengit itt az búza szűkön szokott teremni, ha ezzel^a elidegortitnek az magyarországi emberek, nem leszen honnat élni az praesidiumnak, mivel ök a piacról szoktak kenyérről élni [TML IV, 323-4 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz. — ^aHarmincadzedéssel] * *száraz* ~ csupasz/üres kenyér. 1732: az Incta . . . fogságban tartatván, száraz kenyérről és viznel egyeb semmi, enni s innya ne adattassék

[Kv; Tjk XV/9. 80]. 1853: a' tselédet nem kel sok hushoz szoktatni . . . frustukra meg mondtam volt néked mind más udvarakba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)] * *tordai* ~. 1833: nekünk Tordai Sütőnekül azis a' fatumunk, hogy mű konnyú kenyeret szoktunk sütni, mű vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kívánunk a' Publicum tsalására 's nehezségére sütni . . . kár is volna, hogy oda kéntelenitessünk, hogy a' kenyérnek nehezségére igyekezőleg a' Tordai Szép és jo kenyérnek, melynek a' ditséretét, az hol tsak esméretes, mindenüt meg adgyák a Világon, betsét 's jo emlékezetét meg homályosítottuk [Torda; TLT Praes. ir. 1534] * *tölgymakkból sült* ~. 1614: oly nagy drágaság lön az országba,^a hogy . . . Az tölgymakkból sült kenyér kedves, kibén én magam is öttem [BTN^a 54. — ^a1603-ban] * *vert hajú* ~. 1808: Az Hegy Farki Malamnál Lévo Molnárt jól esmérem kitis Nyékulajnak hinak maga pedig vert haju kenyérről él [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Serbenátz Toma (41) vall.].

Sz: *kenyerét sóhajttással eszi*. 1658/1741: Nagy veszedelemben forgál kis Enyed Kinek romlásodat nézi szőlő hegyed Az kin siralmidat éjjel nappal tégyed Kenjeredet pengit sohajttással égyed [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János, Historia] * *kenyerét nem ette, bocskorát nem szaggatta*. 1761: KENYERET nem ettem, botskorodot nem szagatom [Majos MT; Told. 35] * *kenyerét vígan eszi*. 1710 k.: soha ebédemet, vacsorámat szomorúan nem ettem, még mikor sok országos gondok, búsulások közül mentem is asztalomhoz, az Isten kegyelme úgy oda behagyatta vélem, hogy vígan ettem kenyeremet [BÖn. 493] * *akinek ~ kell* . . . akinek kedves az élete. 1769: a kinek kenjer kel közel ne jűjjen, mert mingjárt it végezzük ha közel jű ezzel nagy lödőzve az Erdőre ki mentenek [K; Told. 3a] * *becstelenségnek kenyérével tarti vkit*. 1710 k.: Én Istenem! . . . tizenhárom esztendőök alatt micsoda keserűség, félelem, rettegés és becstelenségnek kenyérével tartá enemet az én magistrátusom, az én atyámfiai, egyedül csak Felsőged tudja [BIm. 990] * *befaló kenyere sincs*. 1786: tudam hogy nemelyiknek egy bé falo kenyere sem volt, és hogy erőszakosan még is el hajtottak az Uraság dolgára, én töllem kért Isten nevében kenyeret és adtam, s azzal ment az Mlgős Uraság Szolgálatyára [Torockó; TLev. 4/13. 29] * *ember pálinka nélkül élélhet, ~ nélkül nem*. 1818: titkos helyeken nemtsak mives nap hanem Vasárnap is főzik^a, már pedig ember pálinka nélkül el élhet, de kenyér nélkül nem [Fog.; Konst. — ^aA pálinkát] * *enni való/evő ~ sincs*. 1823: az akkori szük és éhség mián enni valo kenyér sem volt | még évő kenyerek is nem volt [Dés; DLt] * *hátán háza, kebelében kenyere hátán viszi batyuját, bot a paripája (ágról szakadt szegény)*. 1664: ez katonák is csak elmennek, mert azoknak csak hátán házok, kebelekbén kenyerek [TML III, 108 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. 1796: omnia mea mecum porto, a melly magyarul sokkal jobban így van kitéve: Hátán háza, kebeliben kenyere [EMLT Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából] * *keserű kenyere van vhol nehéz élete van vhol*. 1724: Pekri Ur(am) monddta, ha visza adyák a Feleséget keserű kenyere lesz nála [M.királyva KK; BK] * *kiveszi a kenyeret vkinek a szájából*. 1712: Ha pedig kgmd . . . Azt akarja, hogi a kenyereitis számból ki vegyék, ártatlanul, kgmedért, En

oka ne légiek, se Isten, se ember előtt, valamire a Nagy szükség, kénserit, kételen lézsek, arra lépnek [JHB Jósika István Jósika Imréhez]. 1727: Instálok a Mlgos Fő Ispány Vr(amna)k méltoztassék meg tekinteni; Imo Az én Őzvegyi sirmas állapotomat 2. ezen Causának régiségét Ugy annyira hogy ez szűk pénznek idején az Árváim szájkobol a kenyeret kivettem, és perre kellett költenem, és immár szegény árváimmal gyalázatos szegénységre jutottam [Ne; DobLev. I/129] * *lelkének egyetlen egy kenyere vmi. 1710 k.*: az egész bibliát ifjantan minden esztendőben egyszer által-olvastam rabságomban pedig egyetlen egy kenyere volt lelkemnek, azzal élek máig [BÖn. 505] * *lesz még szőlő s lány ~. 1892*: Nem olvasok, nem írok. Nem tudok írni, s az olvasás is fáraszt. Lesz tán még szőlő s lány kenyér. Ha lesz: egyik meg együtt [PLev. 159 Petelei István Jakab Ödönhoz] * *még bujdosó kenyerét meg sem emészthette. 1668*: Ezt pengi én kglmes Aszszonyom a' Nagtok istenes itéletire támasztom, ha valaki kívánhatyaé azt én tölem, hogy szintén ugy mennek én most elődedin elő a' dologgal a' ki bujdosó kenyeremet még jó modgyával meg-sem emészthetem, vagy bujdosó turbámnak letétele után meg-sem pihenhettem [KJ] * *mindennapi kenyere sincsen. 1841*: minden napi kenyerek . . . sintsen [Dés; DLt 363] * *a mindennapi kenyerét koldulással eszi. 1747 k.*: az Város erdejei pedig tartassan(ak) mind tilalomb(án), de az szegeny özvegy Aszszonyok számára excindaltassék egy darab, minthogy nagyobbára mindennapi kenyereket is koldulással eszik [Torockó; TLev. 2/1] * *a mindennapi kenyeret vki szájába adja. 1703*: az en Anyam nem hogy örökséggel jösszággal penzel birna, de megh az mindennapi kenyeret is en adom az szájában en ruházom [Kv; Pk 6] * *nem kell több ~ vkinek. 1644*: Georeogh Thamas az Czia-kannial . . . vgy wteót hozza hogj ha az feiet talalta volna, Nem kelleót volna teob kenier neki [Mv; MvLt 291. 430a] * *soha a kenyerét meg nem eszi. 1728*: igrte nekünk Sorbán Mihálj hogj ha az erdőre be kap minket meg fizet nekünk soha az kenjerét meg nem eszük [Altorja Hsz; HSzJP Borbándi Miklós (30) jb vall.] * *soha kenyeret többet/soha több kenyeret nem eszik. 1687*: azt monda hogj . . . ugj bantak volna vele hogj kenjeret többet nem öt volna [Szentlélek Hsz; HSzJP]. 1768: ugy meg ütők hogy soha sem eszel több kenyerett [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklós (30) jb vall.] 1792: Bardocz Lajos Vr(am) . . . egj Bián Juon nevezetü embert igj fenyegetett soha több kenyeret nem eszel menydörgös teremtette mihent ezen az barazdan felyül kaplak, az Exponens Úrnak pedig azt mondotta, Sógor Vram, ugj szeretem Kgyldet mint a' Lelkemet, de ha többször bélepik ezen szőlőben soha több kenyeret nem eszik [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a]. 1797: a' Gráditson feljaro karfát is le rántván azzal ugy utánnam hajtott, hogy ha ért volna soha talám több kenyeret nem ettem volna [Harcó MT; Berz. 3. N. 21] * *sót-kenyeret eszik vkivel. 1618 k.*: mentem vala tömősvári Deák Mehmet pasához Mondá magam látom, hogy urad^a nekem nem hiszen s megvetette barátságomat, s nem tartoznám véle, de megemlékezem az régi barátságról só(t)-kenyeret öttem együtt véle, ugyan nem hadhatom, hanem valamiben tudok, de mégis szolgálak neki, csak értsem dolgokat mint vagyon s hogy vagyon [BTN^a 176-7. — ^aBethlen Gábor].

2. *vall 1564*: 1564 esztendőben husvét után való vásárnap Erdélyben a papok conciliumot tőnek Enyedre a Kristus vacsorája felől; mert a szász papok azt mondják vala: hogy a Kristus teste az ige által a kenyérben elváltozik, az az a kenyér Kristus testévé lesz az ige által, és az ember szájába ugyan a Kristus testét adják. A magyar papok ellenben azt mondják vala: hogy nem változik el a Kristus testévé az a kenyér, és az ember szájába a Kristus testét nem adják, hanem az úr Jézus halálának emlékezetére a kenyeret adják, és a Kristus testét lelki szájjal eszi az igaz hitű ember, nem testi foggal rágia [ETA I, 21 BS]. 1710 k.: sem a lutheranus, sem a református nem veszen sem többet, sem kevesebbet egyik a másiknál az Úr vacsorájában, egyik sem imádja az osztót vagy a kenyeret, mint a catholicus pápista, mégis osztán eget, földet öszvefogatnak felette: hogy ott jelen vagyon-é test szerént a Krisztus [BÖn. 480]. 1811: Mig lesz Bethlehemnek e' világon hire, Ne jusson nevetek elenyészsésire; 's Mindegyik Bethlennek légyen a' Tárháza Igazán Bethlehem, a' kenyérek háza [ARÉ 194].

3. *kenyérdarab/szelet; bucatá/felie de pâine; Brotstück/schnitte/scheibe. 1584*: Zigiarto Esaiasne vallia hogy ket gyermekevel volt Egkor teyem el vesze, Es panazolcottam neky . . . Es monda No keonyew gond az, Az veotte el teyedet, Eregy hiuasd ide chak, de mikor erte kwldeottem volna egy Darab kenyeret veón, s meg pirita, es megh soza, az Ayto kuzeob eleybe Tewe, el Ieowe a' Dayka es Altal lepe A kenyeret, le wltete(m) a Daykat es megh Zoptata(m) esmegh a gyereoffy Daikaiawal Az en gyermekemetis, es el Mene ez Sos Ianosne, es ige(n) hamar fel vewe a' sos kenyeret, meg teórlé, es megh Ada Enne(m) Azert Ne(m) tudom miteól, de Zinte elegh teyem leowe mingyarast [Kv; Tjk IV/1. 244-5]. 1644: ez szasz gyermek bizoni az magam mostoha fiamat gjakorta megh verte s le niomta kenieret el uette teóle [Mv; MvLt 291. 413]. 1758: arczatlan lévén a' Malacz, a' kenyeretis ki kapdosta a Gyermekek kezéből [Betlensztniklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilka Petre (32) vall.].

Szk: kenyeret szeldel. 1591: Feierdi Janos vallia, Lattam hogj az en korczomamon Kis Thamas az ket olahal egj pohart hozatanak, borral megh teoltek, kinieret zeldelenek felliwl rea, es kezeket rea teuen egibe eskwuenek [Kv; Tjk V/1. 71] * *darab ~. 1584*: mikor erte kwldeottem volna egy Darab kenyeret veón, s meg pirita [Kv; Tjk IV/1. 244 A teljesebb szöve. l. fennebb]. 1736: Rendszerént kinek-kinek jó darab kenyeret adtanak^a, fizetett sütőnéjek volt valamelyik sütőben [MetTr 428-9. — ^aA jezsuita koll. diákjainak]. 1851: Titi virgonc mint a' Csik, a' dajka alig bir vele egész nagy darab kenyeret fogyaszt el, a' nélkül, hogy tikkadásról még csak álmodna is [Kv; Pk 7] * *falat ~. 1710*: harmadnapig egy falat kenyeret sem ettem [CsH 235]. 1742: egj falat kenyeret sem ád ökgme [Méra K; AggmLt C. 12] * *leves ~. 1584*: Diossy Mathias vallia . . . Ieowe hozza(m) egy darabant Weóm es kewana hogy Sos teyes lewest chinalliak Ez Celes Miklosnetol ket penz arra vayat es ket penz arra Sos teyet hozatank, Az lewes kenyeret meg chinaltata(m), Es Bizoniara mikor fel Adak ige(n) wayas vala, De mihent egy egy Zelet kenyeret ky veottewnk volna benne, Niolcza(n) valank az Aztalnál, de mingiarast Nagy hertelenséggel el Enyeztek az vaia es fely, Es otta(n) Sawoya valtoztek [Kv; Tjk IV/1. 250].

1604: akor hogi meg Juta az Inas akoris ot walek s mingiarast lewes kenieret czinalanak Ennj [UszT 20/320 Kosa Boldy menessj marosszekben lako (16) vall.] * *pirított* ~. 1710 k.: Vasárnapokon én bojtöltem a fogságban; de osztán in anno 1677. januariusban két hétig böjtölék egyvégtiben, ilyenformán: Ebédem mint a fél kezem feje, annyi széles és hosszú pirított kenyér volt egy szelet, melyet szerencsen dióval dörzsöltem meg, ittam rá egy pohár vizet [BÖn. 690].

4. kenyérfárandóság; piine care se cuvine cuiva (ca parte integrantă a simbriei/salariului); Brotbezüge. 1679 k.: Proventus Pastoris. Minden ember a kinek 25 kalongya buzája lése(n) ad gel. 3 . . Garas pénzt mind(en) házas ember d. 5 . . Kereszteléstől edgy tyuk s égy kenyér [MVJK 5]. 1681: Az Molnar eze(n) Malom proventusaban Legenyestől negyed részt vészen, Heti kenjerre az Molnarnak adatik fél veka buza [Hátszeg; VhU 604]. 1700: Bornyu Pasztornak . . . fizetese leszen 10/10 penz es ket bornyutal egy kenyer [Dés; Jk]. 1806: A' Falusi Közönség igére a' Pásztoroknak, Ugyan régi szokás szerént, minden jármás ökörtől, hátas és hámos lovaktól, három esztendőöken fellýül valoktól, egy egy véka buzát egy egy kenyeret, és a' Lovaktól, egy egy susátkotis [F.rákos U; Falujk 14 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még Csetri, Kőrösi Csoma 32; RSzF 188, 191-3, 203-5; SzO VII, 416.

Szkt: *pásztori ~ rel. 1798*: Tudom két esztendőben Pásztorokot s akor Pásztori kenyérel élt [Szárzajta Hsz; HSzjP].

5. ellátás, koszt; întreținere, mîncare; Verpflegung. Kost. 1586: Catalin Kadar Jacob felesége vallia . . . az Arwakat . . . ez Jambor Mihaly mester tarta Newele elegetis keolteót, Mostis dragha kenieren eo tartia seot megh ruhazta es scholabais lartatta [Kv; TJK IV/1. 542]. 1662: Nagy András is, az időben előment híres-neves nagy ember s szabados életű lévén, hogy a hajdúknak s országnak fő generálisa volna, s minden kóborlóknak nála kenyere s állapotja volna [SKR 88]. 1711: Gegő Penálla kenyere s állapotja volna [SKR 88]. 1711: Gegő Penálla Correspondent kenyérral taplálta [Szentdomokos Cs; Born. XXXIX. 50]. 1794: Csikjenőfalvi Kozma Jánosné praetendálya . . . Kozma Istvántól, hogy őtet, apró árvcskáit ezután is tartaná gondviselése alatt . . . azt kívánnyia, hogy együtt fogadgyák (a) szolgát. Ennek bérét, intertentióját együtt fizetik . . . Kozma István annuatim tartozik költségivel, kenyérral harmadára fizetni, Kozma Jánosné pedig két részzel, minthogy a szolgálga mindenkor Kozma Jánosnénál tölti ideit [Jenőfva Cs; RSzF 239-40]. 1835: Sok árvcakat, özvegyeket, el aggott öregeket holtokig tartott kenyérral és köntőssel [Zsibó Sz; WLT].

Szkt: *kenyerét meg szolgálhatja. 1592*: Tegla vetco Antal . . . vallia az giermekek penigh oliak voltak, hogi keniereket megh ne(m) zolgalhattak [Kv; TJK V/1. 219] * *maga kenyere mellett* saját élelmével (szolgál/dolgozik). 1756: ezen héti munkákon két nap, magok kenyerek mellett, néj nap Udvartól subministrálendo czipo mellett munkálodni kötelesek [Radulést H/Déva; Ks 101] | Burznyik^a Ezen Faluban . . . hetenként fejszével magok kenyerek mellett, Szolgálatyokot teszük [Ks 101. — ^aBurzuk H] * *maga kenyérén* . . . 'ua.' 1723: Lukát kellett fogadnu(n)k sódosnak Taploczára a maga kenyerin gyalog tutyert ment, melylyet Sospatakig leis vitt a maga kenyerin többekkel edgyüt s fizettem

10 mariást [Hodák MT; VGy. Basta Nonuczné Maria (30) jb vall.]. 1814: Pop Gligorás nevű Zsellér . . . Szolgál Hetenként két napokat gyalog szerbe maga kenyér [Septér K; BetLt] * *maga kenyérén és keresetén él. 1698/1750 k.*: a melly Nötelen Legény(ek) . . . magokra vag(y)nak és magok kenyereken es kereseteken él(ne)k, . . . azok tartozanak fél bért fizetni a Praedikatorok-(na)k [RGyLi] * *maga kenyérére* saját élelmével (vállal munkát). 1723: ugyan a mult nyaronnis Sodosságot vévén fel sok reménkedésünkre két hétre, napjára hat hat pollurát kért az maga kenyérre, attam egy borjut [Hodák MT; VGy. Basta Nonuczné Maria (30) jb vall.] * *a megévő ~ re reá szolgál. 1787*: Bátorokodom alázatosan instálni Nsgod a szegény gyámoltalan öreg Bátyamot ki már két héttől fogva szorult mellém a Nsgtok kegyesség-gekben) bizván, mig az Isten bé hozza az aratást, talám azután a szegény attyafiak mellé vonja magát . . . leg alább a meg évő kenyérre reáis szolgál, kivált a kertbe a Méhek körül vigyáz [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *az udvar kenyérén* . . . a földesúr élelmézése mellett (dolgozik). 1824: Szolgálattya gyalog szerbe minden heten 1. nap az Udvar kenyérén [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 126] * *az uraság kenyere mellett* 'ua.' 1768: vagon Dezmérre ki adva 120 véka Buza ennek interestessét aratással p(rac)stálják az uraság kenyere és déiben azalékja mellet tévén az usorások a' magok nap számok [Szamosfva K; Ks 74/56 Conscr. 34] * *vki kenyérét eszi. 1573*: Simon görgy . . . ot Lakoht nala az ő kenyéret ette hozzwetelky ferencz kenyérréht eötte mykor az dolog esseth [Fráta K; SLt S. 11]. 1776-1815: a Vén Tolvaj katona ada kötette örekesnek a Grofhoz^a . . . a Nsgod kenyéret eszi [Nyárádszbenedek MT; Told. Miss 6 Barrabás István lev. — ^aTi. az embert] * *vki sóját s kenyéret eszi. 1698*: hazza jöve Tisztarto Ur Veres Gergely Úr, s monda no az ki az en somot s kenyéremet eszi kellen fel, jöjön is velem [Szászfalu Hsz; HSzjP Kús Jánosné vall.].

6. kb. kenyérkereset; mijloc de trai, existență, piine; Broterwerb. 1662: Levelét Kegyelmednek elvöttem Kemény Simon uram levelében is mit írjon, értem. Könnyű ő kegyelmének az kisasszony mellett gyönyörködni, de egy fele jószág igen sovány kenyér nélkül [TML II, 262-3 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. 1710 k.: Apáczai János Hollandiában meg is házasodott volt, és ha nemzetségéhez, hazájához, abban az Isten dűcsőségéhez való szeretet le nem hozta volna, professzori tisztességes hivatala és kenyere lett volna oda fel [BÖn. 550]. 1780: Nem tudja a' szegénység, miként vétetik el a' Fiahtól az Apák kenyere [Torockó; TLev. 9/16]. 1895: Örvendek, hogy a K. T.-ba^a választottak . . . Egy csomó könyv, egy csomó arany, egy halom dicsérés; jó darab kenyér, jó feleség, jó barátok — mi hiányzik még, testvér? [PLev. 171-2 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aKisfaludy Tár-saságba].

Szkt: *~ be tesz. 1899*: Egy igen szegény, jó fiút szeretnék kenyérbe tenni Kolozsvárra [i.h. 202 ua. Gyalui Farkashoz] * *kenyeret ad vkinek. 1658*: az Istenért kérlek, édes Fiam, hogy mindeneket úgy cselekedjél, a mint legjobb, mert valahul az Isten Rákóczi Györgyöt megtelepiti, mindenkor tud még egy szolgának kenyéret, ruhát adni [TML I, 274 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. 1825: azt gondolja hogy a' halgatás elégséges. Lesi bürcös! ha En Kendnek jo kenyéret adtam, huzza meg a'

bagariát 's mind ketten dolog után áljanak [IB. Korda Anna Kozma Sándor provizorhoz] * *kenyeret/kenyerét keres(i)*. 1683: Ennyi, s teób sok alkalmatlansági conflualvan továbbá valo betstelenségére es serelmere Sz: Tarsaságunk(na)k tetzet hogy Dobai Mihaly Atyankfiat közöttte tovab ne patiallyia hanem medio temporis regallyia, keresse kenyeret az hun talallyia [SzJk 194]. 1879: A szegény székelynek egy hold földje van s hét gyermeke. Nem tud megélni, s más országba megy kenyeret keresni [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödön-höz] * *kenyeret keres vkinek* eltart vkit. 1628: egikor Rezegen az en Mattkam aual feniegetet hogy orromot vajkastol el(ke)zci holot megh cziak iegiben volta(m) nalla es kenierett nem <ke>reset nekem; azért a' vegreis hozza nem allok, hanem <el v>alom tölle [SzJk 18] * ~ nélkül marad. 1835: Az Örbai (!) Kerületben Czofalvi Pap tűz által mindenből ki pusztulván — s 7 nevelten gyermekeivel egy felette kicsiny Ekk(esi)ában kenyér nélkül maradván . . . alamsina szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAK 10] * *honnan eszik kenyeret honnan szerzi* a megélhetéshez szükségeseket. 1769: jutat az Aszanyinak az Korodi egészen portiojival együtt meg valik hunnat eszik kinyeret Rűcs és Margita^b nélkül [Marossztyörgy MT; Ks 99 Kornis István lev. — ^aMezőrűcs MT. ^bSzentmargita SzD] * *a mindennapi ~*. 1710 k.: Mikor ez a nagy tudós ember lejött az academiákból, az akkori erdélyi szokás szerént Fejérvárott adjáki kezébe a poética classist, melyetis nem lehetett megvetni az obediencia és szokás szerént, mind a mindennapi kenyérre nézve, melyre szüksége volt maga, felesége s gyermekének [BÖn. 550–1]. 1788: a Jozságotskám tsak a mindennapi kenyér bé hozására sem volt elég [Komjátszeg TA; Pk 6] * *nem érdemli vki kenyerét*. 1619: bizony meglátjátok, hogy az egész díván előtt megmondom, hogy asszonépeknél is alábbvalók vadatok, nem érdemlitek az hatalmas császár kenyerét [BTN^a 232] * *nem lesz helye és kenyere vhol*. 1641: kezdenek bennünket falangatni, Illien szoual, hogy it ne(m) leszen heliünk es kenierünk [Futásfva Hsz; BfR Valentinus Vasuat (50) parochus vall.] * *özvegyi kenyerében bir vmit*. 1863: kedves nöm özvegyi kenyerébe birja amíg él, a Nagy hid végénél lévő Isó szám alatti házat és telket is — csakis Nöm halála után fogván minden . . . örökösseimre át szállani [Kv; Végr.] * *vkinek kenyere keresése/keresete* kenyérkereset. 1777: az Ik . . . engem anyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem lézsek, s kenyere keresesire elégtelen [H; Ks 114 Vegyes ir.]. 1801: a Colonusok az Éhségekb(en) élelmek kenyeret keresesek Végett szerte el menvén, Némely földet el töltött az éger, és Nyírfa bokor [F.szöcs SzD; TKI Ruzs Stéfán (70) col. vall.]. 1841: Másodszor, azon robotok alól ők mint bányászok Felséged nagy őseinek királyi kegyelmeiktől nyert szabadosság által is fel volnának mentve. Ezen szegény jobbágyok úgy hiszik tehát, hogy az ő régi törvényes szokásaik, s olyan móddali kinyerek keresete egyedül az őket igazgató tisztviselők által megváltoztathatók vagy megsemmisíthetők nem lehetnének [VKp 60–1]. 1843: énis mind szegény Mhész gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolsó kenyere keresése volt ara esdeklem alázatosan Natságod előit méltoztat a' Mhém által okozott károsodásomat meg fizettetni [Torda; KLev.] * *vmi által/vmivel eszi kenyerét*. 1591: Zigiarto Matiasne, Clara azzoni . . .

vallia, Latam hogi Haczoka Thamast az birak vonazolliak (!) vala es mikor az zabliaiat el akariak teolle venni ezt mongia vala, Zereteo vrain haggiatok beket, ne vegietek el zabliamat, mert en euel ezem kenieremet, ezt bizoni nem engedem el uennetek, hanem ha megh halok eleozeor [Kv; TJK V/1. 89]. 1668: munkám által kerestem s' ötte(m) kenyeremet [KJ]. 1801: Csalásával ette s észki kenyerét [Torda; KW] * *vmivel keresi kenyerét*. 1662: Jöuenek my Elő(n)kben^a es lönek kezessek Felseo Veniczen lako Thoma Buniaert, pro f. 200

Ea Conditione, hogy . . . Thoma Búnia, Ennek utan-na jambor kereztenj elettel keresj kenieret, igaz kezj munkajauul [Szád. — ^aKöv. a fels.]. 1665/1687 u.: Mivel ennek előtte valo esztendőkb(en) sok villongások voltak a Kibedi Eccl(an) a Praedikator s mester béri bé szolgáltatása felől, annak okáért mosta(n) illyen igaztástát tötünk . . . a ki tsak tsépvivel keresi kenyerét csak egy véka buzát adgyon [Kibéd MT; MMatr. 201]. 1842: a piatzon töbnyire patogatott Török buza ugy nevezett Kakas árulással keressm Kenyeremet tavaszal [Dés; DLt 1528].

7. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: az életközösség, ill. az egymástól való gazdasági és erkölcsi függés jelképeként; ca simbol al conuiejuirii, respectiv al depedenței economico-morale; als Sinnbild der Lebensgemeinschaft bzw. der gegenseitigen wirtschaftlichen und moralischen Abhängigkeiten. Szk: *atyja kenyerét eszi* atyjával közös háztartásban él. 1748: Minthogy az öreg Blenyesi István az Attestatio sz(er)int valo Jobbagokat maga Saját pénzen acquiralta, per hoc az Contributiótól eximatitak addig, mig kezinel lesz; Ezen immunitással pedig tsak az Acquirens gaudealhat, az Fia addig, mig Attya kenyerit eszi [Torda; TJK III. 237] * *egy ~ en és egy adóban van vkivel*. 1710: En akkor az Fiammal egy kenyeren es egy Adoba(n) volta(m) [Asz; Borb. I Csapkés András (60) ns vall.] * *egy ~ en (s egy) szolgálaton van vkivel*. 1688: Comsa Nyágul Házos Édcsevel Opraval egy kenyeren szolgálaton van [F.ucsá F; ÁLt Urb. 30]. 1732: Az örökös Jobbagyok a kik hazasok ambar egy kinyéren s szolgálaton légyenekis . . . mind in particulari specificaltattak egy Columbanban [Tancs K; Told. 11/70]. 1756: Murza Petre . . . fia lévén Jánosnak egy kinyéren egy szolgálaton vadnak meg osztozatlan [Branyicska H; JHb LXX/2. 45] * *egy ~ en lakik vkivel*. 1588: Myerthogy penigh sok gonoz bewnbe(n) eleoket ertnek ez varosban kinek ket felesegert ertik, kinek penigh ha egy vagyonis, el wzy teolle, velle Nem lakik egy kenyeren . . . Legien gongyok Zorgalmatosen hogy ez illien zemelieket ty tiztichak [Kv; TanJk V/3. 286a]. 1638 k.: R(elic)ta Salar Janosne Peter biro-neuel egy kenieren taknak eozeugiek [Szászfenes K; GyU 32] * *egy ~ en vagyon vele/vkivel*. 1638: Fekete Péter az attia egy kenieren vagio(n) az fiaual ereotlen [Bogártelke K; GyU 41]. 1732: Ifyabb Harisnya György . . . Ez az Apjával Harisnya Andrással edgyütt lakik, edgy kinyérennis vagyon vélle [Szászstjakab SzD; TSb 51]. 1767: a' Kaján András fija Lászlo egy házban egy kinyéren vagyon az Atyjával [Hatolyka Hsz; HSzjP Réti Sámuel-né Ferenc Ilona (75) vall.]. — L. még GyU 39, 54 * *egy ~ en vannak*. 1570: Farkas pal Azt vallyia hogy Twgya Az Markos Antal attiafiay edgywt laktak Antal es zol-galtak neky, de Nem Thwgia ha penzeyert vagy Ingent, azt sem Thwgia ha Egy kenyeren vagy kyleon voltak [Kv; TJK III/2. 138]. 1830: Harsány Dumitru Testvere

Györgyitza mind kettejek egy élet szeren egy fedél alatt, egy kenyeren vagynak [Hodák MT; Born. Xvc. 2/76]. — L. még GyU 34, 54; UF 1, 811 * *egy kenyeret eszik vele/vkivel*. 1585: Molnar Ianos vallia ot Az Vczaba lakom Ahol a' leany ez leany . . . Az Molnar Jakabbal Nem latta(m) hogy chak bezedes leót volnais, maga egy kenyeret eöttem velle [Kv; Tjk IV/1. 507]. 1606: Tudom azt es Lattam hogy Slolya Jmreuel egy kenieret öttek [UszT 20/107 Slolya Lorinc vall.] * *egy ~re és keresetre visszaáll*. 1807 k.: Az Eskettetöt tudam házassága után a néhai edes Attyától külön kenyerre és keresetre állatt, és sem edtzer Sem mattozr néhai edes Attya haláláig egy kenyerre és keresetre viszsza nem allat<t> [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.] * *egy marhára és ~re áll vele közös háztartásra lép vele*. 1648: mivel Simon Görgy Ur(am) . . . feleségiuel jmar öreghseghre juttanak, . . . Gal Laslo Uramot feleségivel egjüt oda melleje hiva Kökösbe^a hogj egy marhára és kenjérrre alljon vele illien Conditioiqual^b [Dálnok Hsz; Kp I. 63. — ^aHsz. ^bKöv. a részl.] * *egy sön (egy) ~en élnek/laknak*. 1702: idősbik Gyárfás Pállal edgjütt laktak egj sön egy kenyeren [Sszgy; HSzjP St. Miklos (54) ns vall.]. 1776: Már hatvan Esztendőket excedalt öreg ember Rádúj Nyikula nevű Széplaki Birám . . . Vejét maga mellet tartotta, egy sön Kenyeren éltenek [Széplak KK; SLt 17 P. Horváth Ferencz nyil.] * *egy sön ~en van vkivel*. 1638: Czillag Giörgji megh tetöte Uarga Miklosnek, s küleön kenierreis vetete volt Uarga Miklos akkor tajba(n) az feleségett, nem eöt vele, az uta(n) ismet egi sön keniere(n) volt vele, s eggjütt lakot vele sok ezten-deigh [Mv; MvLt 291. 146a]. 1692: az mikor azon perben forgo jozzagot az ő néhai Ann yok vette volt akkor egy sön kenyeren volt az Annyaval [Kovászna Hsz; HSzjP] * *külön ~en lakik*. 1677: Az Oláh Papoknak penig fiai, mi helt meg-házasodnak, avagy külön kenyéren laknak, ha nem Papok, repetalassák a' szerint mint az egyéb Jobbágyokat [AC 15] * *külön ~n van (vkitől/vkivel)*. 1602: Sziszay (!)^a Miklosne Barbara azzony . . . vallia soha nem tudgya hogy kewleon kenieren leott volna Teoreok Caspar feleségeotl maga es mellettek lakna [Kv; Tjk VI/1. 610. — Így HSzszay h.]. 1688: én-nékem hűtes Ur(am) . . . ilyeneketis mondott, hogy ha külön kenyéren vagyok veled de ugyan csak veled hálok, szabad vagyok veled [SzJk 231]. 1807 k.: mind addig külön kenyéren volt mig Szülei mind meg halálaztak [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.]. — L. még RSzF 104; VKp 127 * *külön ~re és keresetre áll*. 1807 k.: a néhai edes Attyától külön kenyerre és keresetre állatt [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.] * *külön ~re veszi magát önálló háztartást kezd*. 1807 k.: az Ex(pone)ns hazasulása után külön kenyérrre vette magát [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.] * *külön ~re vet*. 1638: külön kenierreis vetete volt Uarga Miklos akkor tajba(n) az feleségett [Mv; MvLt 291. 146a].

8. *átv vmi mindennapi kenyere vkinek szokása, hóbortja, mániája vmi vkinek; a fi in obiceiuul cuiva ceva; etw. js Rappel, Grille. 1811: Vagynak nyughatatlan elméjű Emberek, Kiknek mindennapi kenyerek a' Perek . . . A' Pert Fiaiknak örökségül hadják, Kik Unokák-nak is sokszor által adják [ÁrE 92–3].*

Ha. 1581: kenyerre [Kv; Szám. 3/III. 5]. 1584: Kenyerth [Kv; i. h. 3/XXII. 56]. 1585: kenieret [Firtosvár-

alja U; UszT]. 1588: kynyeret [Kv; Szám. 4/I. 60]. 1591: Kengerett (!). Knyerett [Kv; i. h. 5/I. 25, 5/X. 3]. 1596: kinieret. kinieret. kenieret [Kv; i. h. 6/XXIX. 16, 90, 174 Bachi Tamas sp kezével]. 1703: kinyeret [Szu; UszLt XIII/94]. 1705: kinyerre [Kv; ACJk 89]. 1733: kenyer. kenyerrel [Kvh; HSzjP]. 1735: kenyer [Kvh; i. h.]. 1748: kenyerit [Torda; TJKt III. 241]. 1751: Kinyér [Kv; RKA]. 1776: kinyér [Tarcsafva U; Pf]. 1781: kinyerre [Kv; Pk 2]. 1840: kinyeret [Asz; Borb.].

kenyérárlás kenyérárusítás; vnzarea pînii; Brotverkauf. 1833: Instálunk mély alázatassággal Nagysadnak, méltotzassan igaz ügyünket . . . szivére venni, és azon rendelését, hogy fontal árulyuk kenyérünket . . . kegyesen viszsza huzva, a' régi eddig az ideig gyakarlatt kenyér árlásunk modgyát meghagyni 's meg tartani rendelni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kenyérárló kenyérárus, kenyeres kofa; vnzátoare de piine; Brotverkäufer(in). 1824: Nemes Torda Várossa Piaczán Azaknak az árusaknak 's Kereskedötskéknék Nevei, a' kik . . . tartozznak fizetni . . . Kun Arulo Sátorasak . . . Fejér 's köz kenyér áruok^a . . . Étel s Kotsoraya áruok^b . . . Kenyer áruok^c [Torda; TVLt rltlen 1826–1829. — ^{a-b-c}Köv. a nevek és a taksaoösszeg fels.].

kenyérárló-szín kenyérárló piaci bódé; gheretă în care se vindea pînea la piață; Marktude zum Brotverkauf. 1800: a' Décsi piatzon a kenyér árló Szín között hasonlolog gazolta Csapni valónak kurvának fenyegetőzései közb(en) [Dés; DLt].

kenyérárló-töke butuc pe care se tăia pînea la piață; Klotz zum Brotverkauf. 1793: Szent királyon hallottam hogy a' mészáros tőken meg-vágták volna a Grofnét, de azután magától a' szegény Néhai Groftól ugy hallottam, hogy azon dolog a kenyér áruo tőken esett volna [Udvarfva MT; Dold.].

kenyérbél miez de piine; Brotkrume. 1635: azt az Sebes kadar legenyt Sos kenyér belle nálunk kötök be [Mv; MvLt 291. 48b]. 1736: Az akkori időben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyér bélel is pecsételtének, senkinek gondolatjában sem ütözött hogy apprehendálja [MetTr 360].

kenyérbeli 1. kenyérből/kenyér formájában kapott; (primit sub formă) de piine; als/von Brot. Szk: ~ komisszió kenyérjárandóság. 1818: A Tiszai Hojokázok Esztendei szolgálatyok egy Tereh gabonának Fel huzása mivel a Dominiumnak nem terem annyi gabonája, hogy abból a Szolgáló Emberekre tenni kellett nagy Kenyérbeli Com(mis)sio ki tellyék minden Esztendőben a Banatusbol pénzel vett gabonát hoznak [H; Ks 111 Vegyes ir.] * ~ profunt (katonai) kenyéradag. 1662: Itt az dolgok Nagyságtoktúl nem orvosoltatván, egy magyar sem fog maradni. Rettenetes rossz dolgokat látok mindezekből, kegyelmes Asszonyom kijűni . . . ölik a marhákat, mégis eddig, míg Nagyságtok részérül adott mind kenyérbeli, mind hűsbeli profontyok, mertem szólni nekik, de immár szabadosabban mivelnek mindent [TML II, 361 Teleki Mihály Lónyai Annához].

2. kenyérrrel kapcsolatos; de piine; mit Brot zusammenhängend/verbunden. 1700: Következik ... Gato-lásra, Malom csinálásra, szűretre való kenyerbeli Ero-gation [Kv; Szám. 40/I. 19].

kenyérbevető-lapát lopatá de băgat piinea în cuptor; Brotschaufel/schippe. 1812: Egy Ujj kenyér be vető La-pát xr 6 [Mv; MvLev. Szűrteji József hagy. 5].

kenyérdagasztó dagasztó tekenő; covată/copaie (de frământat); Knettrog. 1724: Most Karátsony Szomba-tyán Pekri Uramhoz mentem, és a Kenyér Szakasztó, vagyis dagasztó alatt, láttam egy véres ruhát [Királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.].

kenyerecske piinișoară, piinică, piiniță; kleines Brot. 1800: Vettünk egy kenyerecsket [Torockó; TLev. 5].

kenyeres I. mn 1. kenyérhordásra való; pentru (trans-portat) piine; zum Brottragen dienend. Szk: ~ *tarisnya*. 1821: négy darab kenyeres tarisnyák 6. Rf [Kvh; HSzjP].

2. *külön* ~ ember önálló háztartásban élő ember; persoană cu gospodărie separată; in separiertem/geson-dertem Haushalt lebende Person. 1683 k.: Ad mind(en) külön kenyeres ember a Praedikatorknak . harom harom kereszt buzat 14 kévéjével [M. Valkó Sz; SzVjk 43].

◇ Sz. 1575: Kenyeres Tamás, Izlai [Izló MT; Bara-bás, SzO 304]. 1591: Kenyeres Balint [Kv; Szám. 5/I. 98]. 1599: Kenyeres Marton [UszT 14/48 Mattheus Kouachy de Abastfalua (50) jb vall.]. 1602: Kenyeres Benedek darabont [Gyszm; SzO V, 241] | Kenyeres Ist-ván Lőfő [A. csernátón Hsz; i. h. 179] | Kenyeres Mihály [Dálnok Hsz; i. h. 178]. 1603: Th. Kenyeres ppix [Csik-sztrmárton MT; i. h. 260]. 1614: Kenyeres Mihály ppix. Kenyeres Pal lib. [Szabéd MT; BethU 40] | Kenyeres György pp [Vadad MT; i. h. 52] | Kenyeres Istua(n) Judex [Almás U; i. h. 96]. 1630: Kenyeres Istuan [Mv; MvLt 290. 219b]. 1683: Kenyeres Janos [Dés; Jk]. 1694: Ki-nyeres Marton [Vadad MT; VK]. 1809: Kenyeres Misa-ka [Kv; CsCjk 249b].

◇ Hn. 1652: Az kenjeres ay arka mellet (sz). az kenje-res Ayba(n) az köszebső labban (sz) [M. derzse SzD; DHn 38–9]. 1775: A Kényeres Kutyánál (sz) [Muzsna U; EHA].

II. *fn* I. kenyérárus, kenyeres kofa; vînzătoare de piine; Brotverkäufer(in). 1809: A kenyeresek, mézesek az Sertés hus vágo Pad helyeik az Vertán Botya háta megé szorittasának árulás céljából [Kvh; HSzj *mézes* al.]. 1827: a' piatzon künn árulo Sátrasak között a' Fel vett Taxák iránt ki mennyit vett Fel alázatosan bé mutattuk Kenyeresek a' nap keleti soran [Torda; TVLt szltan 1826–1829].

2. kenyeres társ, cimborá; camarad, firtat; Kamerad, Kumpan. 1631: Meszaros Marty elejben rugazkodik az lovo(n), kardot ranta trefaba mindenik s öszueczap-kodanak azonba(n) hozza vaga Meszaros Marci, s ugi talala az kezit, hogi mindgiart el ejte az kardot s monda Föduari Janczi hogi ahun kenieres el uezted az kezemet | megh varo(m) Földvari Janczit, mert nekem jo kenieresem [Mv; MvLt 290. 49b]. 1632: kialtia vala az az keödmenes legeny . . . hogj tarcz jol az lovakat kenie-res ugi mond [Mv; i. h. 78b]. 1710 k.: az én jó francia tár-

sam . . . mondá, hogy senki hozzám ne nyúljon, mert bizony tized is megöl benne . . . Fordula a szülének: Aha vén boszorkány, ilyen szép ifjú gavallért kellene a vízbe vetni ? inkább nosza hajós kenyeresek, vessük bé ezt a szület, próbáljuk meg, lemégyen-é a vízben, boszor-kány-é, nem-é [BÖn. 583].

kenyeresház ? kenyérraktár; depozit de piine; Brot-haus/lager. 1587: Az Kyraly wczay Swteo hazrol walo Keolchyegeh Chynaltattam egy byzkeket (!) az Knyeres hazban attam az Achnak d. 14 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével].

kenyeres társ cimborá, pajtás; firtat, camarad; Kumpan, Kamerad. 1600: Myert hogy az fogoly legyenek kepeben az procurator excipial, es kewannya ertheny hogy feoldwary Balinth ky kepeben, es mynth Akar feleiny: kyre feoldwary Balinth azt Allegalia hogy eo neky vthy tarsi es kenyeres tarsi volt es szabadon felelhet [Kv; TJK VI/1. 454]. 1682: Ezek is kenyeres társai lévén lőt előttök [Érkávás Sz; BfR Kávás csomó]. 1710 k.: Lejdában . . . annyit ettünk-ittünk ebédén, hogy osztán majd estig csak fűttünk, mint a disznók, nem is tanulhattunk, nekem pedig balfelől fájdalom indula; adák a kenyeres társaim tanácsul, hogy minden reggel egy-egy pipa tubá-kot szíjjak fel [BÖn. 577–8]. — L. még BÖn. 589.

kenyeretlenség kenyértelenség, kenyérhiány/szűke; lipsă de piine; Brotmangel. 1710: a had a sok erős hideg s kenyeretlenség miatt elsonyorodott vala a mezei táborozásban [CsH 235]. 1756: ha szintén a Jobbágy vagy Zsellér rend szerént való szolgálattját ki töltis rend kívül szolgáltatya, és ha magát menti, vagy kenyeretlenségivel, vagy pedig marhája el esésivel, akkor szidgja . . . és mindenképpen fenyegeti, a' meljől következik a' Jo-szágnak marhátlansága [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. 1778: Minthogy esztendőnként sülyt érezzük kenyeretlenségnek és szénátlanságnak, tet-szett az közönséges falunak, hogy az Ligat szakasztas-sák az Alsó Mezőhöz [Tapolca Cs; RSzF 145].

kenyérevő I. mn 1. vkinek házánál szolgáló, vki kenyé-rét evő; care mănincă piinea cuiva (ca slugă); js Brot es-send. Szk: ~ *szolga*. 1589: az mikor az volt az Irtas kit bezel akkor ennekem az A kenier eweo zolgam volt fizet-tem nekj az mit ennekem(m) ott segitet [Szentkirály U; UszT]. 1596: az ket oláh . . . pedigh kenyér eueó zolgak [i. h. 11/108]. 1674: Czismadia Mihaly Colosvari az Incut szat fogoly Kabai Danielt vadollya az Szek eleót azzal, hogy részeghen szallását invadalva(n), eötet Nemes embert kenyér eueó szolgája leve(n) kezében leveó bottyával annyira invadálta, hogj ha más emberektől ne(m) oltalmaztatott volna, talán halála sebhettett volna általla [Kv; TJK VIII/11. 308].

2. kenyérpusztító; care consumă piinea (fără nici un folos); Brot verzehrend. 1704: embereket rendeltek a Hid-kapuba, akik . . . fehércselédet, úgy mint leányt, asz-szonyt teljességgel ki nem bocsátottak, hanem csak a fér-fiakat, amely ennekem csodálatos politíának látszatott, aholott a fegyverfogható férfiakat kellene inkább bent megtartogatni, és a hasznatlan kenyérevő cselédet, úgy mint asszonyokat, leányokat kellene inkább kibor-csátani, akik fogynának a városról [Kv; Kvé 293 SzF].

II. fn kenyérszűtő; consumator de piine; Brotesser, Taugenichts. 1573: Balogdy farkas, Azt vallia hogi egjkort puskarne Ig zolt az ket Inas feleol, vgan panaz keppen, En vgmmond kes kener Eoweket^a hazamnal ne(m) Tartok chak lo vakagatasset, Mert en olchob zolgawalis Meg Erem [Kv; TJK III/3. 110. — ^aOlv.: kész kenyérevőket]. 1705: Azt is beszélük, hogy a kurucok idebé bocsátották volna a medgyesi németeket, tudván azt, hogy itt mentül több lesz a kenyérevő, annál hamarabb megéheznek benne [WIN I, 455]. 1851: fogadj^a mentől olcsobban és, a' kenyér evőt ne szaparitsuk, nem szegen alkudni mert aztán késő bänkodni ugysis mind rosszak ha ezer van [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra. — ^aMindenes cselédet].

kenyerez kenyérral ellát; a aproviziona cu piine; mit Brot versorgen. 1658: négy-öt napot nyugódván kenyérezvén hadainkat Jenő felé kellene az ebekre^a indulnunk [RákCsLev. 546 Rákóczi György anyjához. — ^aA törökök ellen].

kenyérhányó-lapát kenyérbevető lapát; lopata de băgat piinea în cuptor; Brotschaufel/schippe. 1756: Az Sütő kementzenél Kenyér hányó Lapát 2 Szén vonó 1 . . . Pemete 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35] | Kenyér hányó Lapát 1 [Piskinc H; i.h. 32].

kenyérháj coajă de piine; Brotkruste/rinde. 1570: Myklos Nyrew Ambrus zolgaia Orsolya olah Myklosne Erzebeth, Rez Janosne vallyak Thamas deakne azt Mondgia . . . az the leanyod az en germekym keozibe Jew es Az kener heat fely zedy [Kv; TJK III/2. 101]. 1594: Az Varbéli hazakban ualo Inuentarium . . . Az Kwlseő Zenes hazban . . . Kenier hejnak ualo Bodon No. 1 | Kenier hynak ualo Putton No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22–25]. 1710 k.: A mű lovaink sok másokéhoz képest jóllaktak . . . magam voltam a szénaosztató, abra-pot kétszer, annakfelette kenyérhaját, korpát nádjót-vest gyökereitől adtunk nekik [BÖn. 564].

Szk: ~jal tart. 1670: nekem maga Szilagyi Janosne Aszszonyom beszéllé az minapib(an), hogy ment Szilagyi Peternehez . . . kerte azonniss hogy az Menyenek egy szolgálat hozzon, azonban Kotsis Ferentz . . . mondott ollya(n) szot hogy azis kár oda az ki ott van csak kener hejjal tartják [Görgénysztimre MT; RLt Petri Literati cons. Margarita Farkas (40) ns vall.].

kenyéririgység invidie profesională; Brot/Futterneid. 1801: Mely nagyon meg keserítve; s meg sértve kell azon Kenyér Irigységnek Nevével vádoltatni: egy Terhét viselő Polgári Társaságnak s Czéhnek, a melyek között oljanak is tanálatnak a kik ketszeresen el vadnak Kőtelezve Hüt által [Kv; ACLev].

kenyérkeresés kenyérkereset; mijloc de trai/existență; Broterwerb. 1823–1830: A . . . kövágók az eislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak, éjjel-nappal benn vagynak rendre a vágók, és nyolcórái munkájokért kapnak öt-öt jó garast, melyből élnek és mécsnek olajat is vesznek. Ez ugyan keserves kenyérkeresés [FogE 207].

kenyérlágy kenyérbél; miez de piine; Brotkrume. 1754: azon eger kőből keveset kenyér lágyban tsináltam

és attam a kutyának . . . meg döglött miánna a kutya [Altörja Hsz; HSzjP Ladislaus Szöcs (37) jb vall.].

kenyérpirító szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ drót grătar pentru prăjit piine; Brotröstgitter. 1845: Kenyér pirító drot 1 [Gyalakuta MT; LLt] * ~ drót-rostély 'ua.; idem' 1831: egy kenyér pirító drot rostély megvette Péter strásamester [HSzj drót-rostély al.].

kenyérporció (katonai) kenyéradag; rație de piine (pentru militari); Brotration (beim Militär). 1809: Alázatos kötelességből jelenteni bátorkodom: Hogy a Csiki Katonáságot usq(ue) 28 mensis p(rae)sentis inclusive kenyér portiókkal Czulag pénzél 's egyéb szükségcskekkel ki elégitetem [Szu; UszLt ComGub. 1616]. 1815: (A város főhadnagya) ide Tordára rendeltetett két Lovas ordinántzok(na)k, mind szállásakrol, mind pedig számokra szükséges, s quietantzia mellett naponként kiszolgáltatando két két kenyér, és Lo portióikrol providéaltassan [TLt rtlen].

kenyér-profunt katonai kenyéradag; rație de profont; Kommißbrotportion. 1665: Tudakozik Kegyelmed az ujjvári németek fizetések és edictumok felől . . . úgy hagytam, hogy míg udvarhoz megyek és onnan fizetésekül informatiot veszek, adjanak két két forintot az közlegénnek s az tiszteknek is fele hó pénzeket s azomban kenyér profontot [TML III, 419 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kenyérsütés coacerea/coptul pînii; Brotbacken. 1700: Vadai Sig(mon)d . . . Felesége hol Czipo hol kenyér sütéssel kereskedik [Kv; Szám. 40/II. 92]. 1833: Ha minket fontal árulásra szorítanak, nekünk porrá kell lennünk, és oda kell jönnünk, hogy vagy felhagyunk a' kenyér sütéssel, és magunkis élelem nélkül maradva inségre jutunk vagy egy darabig kényszerrege visszüik [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1887: tudod-e, min múlik el szegény embernél a kenyérsütés legtöbbször? A liszt hiányán [PLev. 133 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kenyérsütő I. mn care prepară piine; Brot backend. 1621: Percipialta(m) az ket kener swteo vraymtol Ab-rak Chypot No. 560 [Kv; Szám. 15b/XI. 57]. 1662: éjjel-nappal nem csak kenyérsütő kőfárok, hanem valakiknek benne módja lehetett, süttön-sütötték és horton-hordanák a kapukra a keneret pénzen való árulásra és eladásra [SKr 571]. 1738: Concludátatott azért firmiter, hogj . . . senki az külföldi betsülletes emberek közzül; sem pedig Városunkbéli kenyérsütő Aszszonyok közzül tellyességgel semmi Gabonát, sem vaját, sem tyúkot, sem tojást . . . meg-venni 12 ~ Tizenkét óra előtt, ne mérészellyen(e)k [Dés; Jk 490].

II. fn kenyérsütő/készítő mester, pék; brutar; Brotbäcker, Bäcker. 1577: Eo kegme keryk Byro vramat ezenis hogy eo kegme a mynemo tyztet byztak az ket hwteos vasar byrora abba Mehessenek elo. feo keppe(n) az kener swteok dolgabol hogy ha disciplinanak okaert valamelykteol keneret czipoyat el vezy wyhesek mingiarast az Espotalyba es az foglyoknak hogy e keppen meg Rettenwen az io Rendtartasba p(ro)cedallyanak az kener swteokis dolgokba [Kv; TanJk V/3].

144b]. 1580: Az my az kenyér swteok felől valo panazt illety penigh, vgy wegeztek eo kegnek hogy az kenyerswteok tizenket oranak előtte az buza zerbe ne merezzellie(n) Menny, Mert valamely kenyér swteot az az vasarbiro ot talal egy forintot vehesse(n) rayta minde(n) ok vetetle(n) [Kv; i.h. 224b]. 1735: A kenyersütők difficul-talván hogy az Hentesek nem Csak Diszno hust, hanem Kenyeretis közöttök árul(na)k, s őket ki szorittják helyekből, Azert tetczett hogy a' kenyér sütőknek fellyebb adassék helyly — az Hentesek(ne)k alább más végtéb(en) [Dés; Jk 455b].

Szk: ~k színje kenyeres bódé. 1787: a piatzon . Fazakasak és kenyér Sütők szynnyek szomszédásokban lévő lako Ház [Dés; EHA].

kenyársütő-abrosz fajta de masá folosítá la prepararea/coacerea pîinii; Tischtuch zum Brotbacken. 1693: Boriczának Egy vastag kenyersütő Abrosz [Ne; DobLev. I/38. 10].

kenyársütő-kemence cuptor (de/pentru copt pîine); Backofen. 1656: fordulván az also ház pitvarara Ezen pitvarrol szolgal ki vészölve font tapaszos süsteölő kemenj, melinek az alljan vagion egi kenyér süteő kemencze [Fog.; UF II, 162]. 1814: az Udvaron egy meg avult Cseled, vagy Sütő haz, ebe vagyon egy Cipo gyuro asztal Van benne egy kenyér Sütő kemente [Mezősályi TA; RLt Rettégi Sándor lelt.]. 1847: Az épület keleti oldala mellé van ragasztva a' Konyhából ki járónál egy fedelczt, mely alatt van egy kenyér sütő nagy és egy kisebb kemente — ennek végében az árnyék szék [F.árpási üvegghuta F; TSb 46].

kenyársütő-lapát kenyér bevető lapát; lopatá de bágat piinea in cuptor; Backschaufel. 1840: vásároltam Enyeden két kenyér sütő lapátot xr 30 [Szentbenedek (AF) körny.; MMatr. 1233].

kenyársütőné kenyársütő asszony, kenyeres kofa; brütáreas; Bäckerin, Brotverkäuferin. 1780/1821: A Kenyér Sütőnéknél 55 Rf 52 xr [Kv; Pk 5]. 1791: A Tajgások és Molnárok Instantziajokra . . . a' Tanács Commissiot ad ki hogy egy kenyér Sütőné-is . . . őt véka búzánál a' Sákba ne töltsön többet mert nem lesznek kötelesek czental az olyan Sákokat a' Talygások a' szekérre fel-tenni és a' Molnárokis a' Malomba emelgetni [Kv; TanJk 77]. 1833: Mi Tordai Kenyér Sütőné arra szoritattván, hogy kenyérünket fontal mérve árulnok . . . folyamadtunk alázatosan ide zárt Instantiankal a Tordai Tekintetes Nemes Magistratsankhoz . . . Nagysadnak alazatas szegény szolgálói . . . a magunk és több Tordai Kenyér Sütőné Társaink nevéünkben és képünkben [Torda; TLT Praes. ir. 1534. — ^aKöv. a nevek fels.]. 1844: Szilágyi Mihályné Turbutz Súsanna és Özvegy Szilágyi Józsefné kenyér sütőné [Dés; DLt 1366].

kenyársütőné-társaság kenyereskofa-céh; breasla vinzatoarelor de pîine; Zunft der Brotverkäuferinnen. 1833: Méltóságos Abrohám Falvi Ugron István Urhaz Nemes Torda Vármegye Nagy erdemű Fő Ispányához, Ó Ngához Nagy Kegységű Jo Pártf. Urakhoz alázatas Könyörgő Levele a Tordai Kenyér Sütőné Társaságnak a' Piatzi Kenyér árulás nem fontal hanem tsak az eddigi

régi mod szerént menetele iránt [Torda; TLT Praes. 1534].

kenyársütő-szita sită folosítá la prepararea pîinii; Sieb zum Brotbacken. 1592: Jsmeth vötte(m) kett kenier swteő Zitath f—/32 . . . Kett Zwreő Zitat Vöttem az hazhoz f—08 [Kv; Szám. 5/XII. 8–9]. 1770: Egi gjakor Szita viseltes. Egy kenyér sütő Szita. Egy Szűrő Szita [Usz; Pf].

kenyársütő-tekenő covată, copaie; Trog zum Brotbacken. 1720: Kenyér sütő Tekenyő nro 4 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

kenyársüttető kb. kenyársüttető biztos; comisarul brutarilor; Kommissar des Brotbackens. 1621: Az ket kenyér Swttetőőknek . . . Eördeogh Andrasnak es Nyerges Istuannak Adtam nekik Cub 4^a [Kv; Szám. 15b/V. 6 Voghner Mihály mb szám. — ^aBúzá].

kenyárszakasztó kenyér-kiszaggató kosár; paner pentru aluat; Brot-Ausstechkorb. 1724: Most Karátsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem, és a Kenyér Szakasztó, vagyis dagasztó alatt, láttam egi véres ruhát [Királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.].

kenyárszer (piaci) kenyérsor; partea piejii unde stau vinzatoarele de pîine; Brotstand/reihe (auf dem Markt). 1570: Erzebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leanya vallyak, hogy az Nagy Painé Menth volt az kenyérzerbe es ker volt egy filleren egy penzes kalachyot az leanthwl [Kv; TJK III/2. 7]. 1597: Mostan penigh mint illien dolognak idejen estwe eőt orakor mind adigh migh az miessek el takarodnak az kenyér zerben vigiazasok legien es ugi adassak az kenyeret amint melto s illendeo, holot Isten az búzanakis olchosagat mütatta [Kv; TanJk I/1. 296]. 1604: Vagion eoregh keobolt az kenier Zer feleol mind az masa hazigh es Masa haz keorniwł Nro 18 [Kv; RDL I. 77]. 1653: az én feleségem . . . Die 27 sept. a piaczon, a kenyérszerben lévén, mirigye léssen é vagy egyéb nyavalyája ? de kétfelöll fogva hozzák onnat elé [ETA I, 151 NSz].

kenyárszín kenyérárusító bódé; gheretă în care se vinde pîine; Schuppen zum Brotverkauf. 1657: az eleobbi hely^a alkalmatlannak lattatott lenni, az kinyer színnek felettes valo obstaculumia miatt [Kv; ÖCJk. — ^aAz öt-ös színnek valój. 1764: kenyér szín előtt [Ne; EHA].

kenyértartó I. mn kenyér tartására való; pentru păstratul pîinii; zum Brotlagern dienend. **Szk:** ~ *almárium*. 1813: Meg rongyolott kenyér tarto Almarium Nro 1 [Alpastes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. 1836: Egy kenyértarto almáriom . . . Egy veress festékű almáriom tálassával [Kv; Pk 3] * ~ *láda*. 1654: Csinaltam egy kenyér tarto ladat f. 1 d. 80 [Kv; ACJk 51a]. 1787: Egy Kenyér tarto Láda Dr. 40 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5] * ~ *padocska*. 1809: Egy Kenyér tarto festett Fedeles Padotska [Mv; MvLev.] * ~ *polc*. 1656: Vagyon ezen pinchezben 2 rendbeli aszok egy deszka polcz, egy kenyér tarto polcz [Fog.; UF II, 104].

II. fn kenyértartó/tároló láda v. szekrény; ladă sau dulap pentru păstrarea pîinii; Schrank zum Brotlagern.

1653: Egj kenjer tarto Egj polcznak valo furez Dezka [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12].

kenyértészta aluat (de piine), cocă; Brotteig. 1786: az öreg Tobiás Gecziné nem mehetvén a Mlgos Uraság Szolgálatyára egy versen azért hogy kenyér tésztaját akkor vetvén bé az kemmentzében az Mlgos Groff Thorotzkai Sigmund Ur eő Naga Darabantya kezét össze rontotta [Torockó; TLev. 4/13. 48].

kenyérvakaró-kés cujit pentru răzuirea piinii; Brotkratzmesser. 1787: két avatag kenyér vakaró kés Dr. 4 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 4].

kenyértető-lapát lopatá de băgat piinea în cuptor; Brotschaufel. 1756: Kenyér vető Lapát 2 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 30].

kenyérvas vaskenyér (a kohó fenekére gyűlt nyersvas); fier forjabil (fontá brutá poroasă adunată pe fundul cuptorului inalt); Eisenbrot (auf dem Boden des Hochofens angehäuftes Roheisen). 1800: A tegnapi napon a Constitutio dolgát jelentett Birákjainknak és arra Nagyságodnak tett intézését, hogy a Futatásban a Kenyér vasnak mértéke legyen, a mostani gyülevész Köveknek melyet a Vas kö szűksége okozza hogy a darabb Vasak az ilyen Kövekből igen taraczkasok és hajasok szoktak lenni; azért alázatosan kérjük Nagyságadat hogy a Kohoban az másálás fel ne állittassék; hanem a Verőben a Vas Szam meg határozását és annak szoross meg tartasa iránt téjendő parantsolatyát ohajtyuk^a [Torockó; TLev. 9/34. — ^aA verős kovácsi társaság]. A jelre l. Jankó, TAszT 202.

kényes 1. finnyás; mofturos, gingaş; wäherisch, heikel. 1710: Nyárban szénatakarni kihajtottak, s még csu-folódott velünk: „Szegény, kényes emberek gyermekei, ha meglátna most anyátok, megsíratna benneteket” [CsH 197]. 1710 k.: Szaglásom felettébb is erős volt . . . Izlésem igen jó, erős, sőt talán kényes is volt [BÖn. 492]. 1830: köszönük a' küldetteket, de meg romlottak a' meleg idő 's Vuntujnak hoszu utazása miatt, meg nyá-meleig ottak, tsak ugyan a' kolbászbol . . . ettem énis egyszer Edes Anyám jo izűn ette, de én olyan kényes vagyok az ételbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még FogE 99, 170.

2. kényelmes; comod; bequem. 1662: (A katonák) hol csellengették el az üdőt, magok tudják, hihető magok nyugodalmának, elszokott kényes életeknek kedveztek akkor is inkább, mintsem hazájok szeretetét s annak megmaradását viselték volna szemek előtt [SKr 588]. 1710; (Az erdélyi urak) megszokták a kényes életet s nyugodalmat, s azért uszadeálják a fejedelemnek a hadakozást [CsH 109]. 1801: a Gazda henyelésre, padaróra, vagy kényes Sétálásra éppen nem érkezik [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. 1880: Egyébiránt lenézlek téged. — Téged, akit megzökögött egy cseppet a szeker s belébetegszel. Kényessé tett a házaset, Jakab Ödön! [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még CsH 463.

3. átv is gingaş; empfindlich. 1793: A Zabb olly kényes, nem hogy essőbe, sőt csak jo harmatossan sem lehet össze kötni [JF 36 LevK 189–90]. 1880: Te Pista! So-

ha szebb dolgot nem olvastam, mint a Te Sebestyén Esztid. Gyönyörű! Nem tudom: melyik része szebb. Az utolsó fele tán szebb az elsőnél, pedig roppant kényes helyzeteket rajzoltál benne [PLev. 76–7 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

4. biz rázós; delicat, difcil; heikel, kitschlich | kb. bajos, nehéz; anevoios, greu; schwierig. 1806: láttya az Ur Is-ten hogy állok ezen bajos Világban, a mikor az emberekkel való bánás igen kényes [Ádámos KK; Pk 5]. 1847: Megjegyzendő lévén az is, hogy ily kényes s nagyfontosságú tárgy több figyelmet, terjedelmesebb időt és értékéhez illő utána járást igényelni láttatik [VKp 202–3]. 1894: Nincs kihez forduljak ilyen kényes dologban. Unod bár, de téged gyötörlek [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

◇ **Án.** 1850: Kényes (fakó kanca). Kényes (pej kanca) [Bilak SzD; LLt].

kényesebben kényeztetőbben; cu mai mare răsfă; verwöhnter. 1777: (Gr. Wass Györgynek) Fia maradtott egy jels, Sámuel nevű ifjú, kinél soha kényesebben gyermekét neveltetni nem láttam. Úgyhogy midőn már felserdült korában sem szűnt meg édesatyja s anyja a kényeztetéstől, maga az ifjú intette szüleit, hogy már, mint-hogy kikölt a gyermekégből, szünjenek meg attól a szerfelett való kényeztetéstől, mert szegényli [RettE 377].

kényesen 1. kényeztetve; cu răsfă; răsfăjat; verwöhnt. 1732: Tartozo kötelességem szerent kívántam udvarolni ezen pár Agárral az M: Ur(na)k jószágokat nem tudam, de aszt tudam hogy mindenkor Palatán, és kényesen tartották [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. 1823–1830: (Gr. Bethlen Pál) kényesen felneveltett úrfi volt | Vályi Szusanna előbb férjhez ment volt egy Tegzi Mihály előbb ugrai, azután dányáni pap-hoz, ki is igen kényesen tartotta feleségét, úgy hogy mikor reggel felkölt is ezen pap, lábujjhegyen járt, hogy a felesége alhassék [FogE 152, 281].

2. kényelmesen; comod; bequem. 1662: a nyírt pap-ság, kik az ő háló safarinájukkal nagy gyengén és kényesen élnek az ország oltalmazói ellen, titkon minden gonosz forralnak [SKr 118]. 1747: az Szekfü virágzik, az Rosmarint Ujul, bezzeg kényesen Sétálhattal volna te is itt az szép virágos kertben [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

Sz. 1710 k.: Vajon nem panaszkodott volna-é úgy is az ember, hogy ő csak úgy vagyon, mint az arany kalitkában, igen kényesen, kedvesen, de ugyan csak fogva tartatott madár [BÖn. 478–9].

kényeskedik 1. kb. nyafkászkodik; a väicäri/väita; pimpeln. 1806: tegnap egy kisség meg Sértettem a sarkamat, és azzal kényeskedtem [Dés; KMN 209].

2. finnyászkodik; a fi difcil/pretențios la mincare; heikel tun. 1823–1830: Aki utazik, az szánja is el magát mindenre, ne válogasson, ne kényeskedjék, mert nem mindenkor telik ki [FogE 204].

kényesség 1. kényeskedés; fandoseală, mofturi, nazuri, fasoane; Zimperlichkeit. 1710 k.: Az emberek is, mind férfiak, mind kiváltképpen gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága, jószagú kenetekkel, nemcsak

betegségeknek üdején azoknak gyógyítására, hanem jó egészséges korokban is, csak a szagaért, gyönyörűségéből, kényességből, bujaságból illatoztatták, fényesítettek orcájakat, kezeket, testeket meg ruhájokat [BÖN. 408].

2. finnyáság; rafinament; Heikeltuerei, Empfindlichkeiten. 1710 k.: Szaglások felettébb is erős volt, akár jó, akár kedvetlen szag iránt majd a kényességig [BÖN. 492].

kényeztet dédelget; a dezmierda/alinta; liebkosen. 1823-1830: Paedagogium is híres vagyon itten^a, melyet egy Francke nevű pap állított volt fel Esztendőre pedig fizet egy tanuló 300 tallért, aki kényeztetni akarja gyermekét, célját éri, ha többet fizet [FogE 192. — ^aHálaban]. 1853: minő keserves dolog lenne egy tartos súlyos betegség által ágyba szegeztetni, távol mitőlünk, s nélkülözni kényeztetve a' mi ápolásunkat, dajkálódásunkat [Kv; Pk 7].

kényeztetés dédelgetés; dezmierdare, alintare; Liebkosung. 1710 k.: (A nemes ember gyermekeinek) szüljük kényeztetése, és östől reánk maradt, a scholát elhagyó gonosz szokás miatt kevesebb üdejek vagyon a tanulásra, mint a szegény emberek, városi és paraszti rend gyermekeinek [BÖN. 537]. 1725: En ezen beszülettes nyavalyámból csak nehezen épülhetek, már ugyan fenn járok, meg unván az kinyeztetést [Darlac KK; ApL 2 Haller János apósához, Apor Péterhez]. 1823-1830: én lévén életben maradt első fiú, bizonyosan elég kényeztetések között voltam | László az Anyai kényeztetésnek példája | harmadik egy korhel, sok szép Jozságát el pusztította; a' Szüléi kényeztetés meg ette [FogEK 78, 570].

kényeztetett dédelgetett; rásfátat, alintat, dezmierdat; verwöhnt. 1823-1830: Valamint életem kényeztetett, úgy öltözetem csinos volt, könnyű is volt egy olyan híres szobának egy kislejt csinosan jártatni [FogE 78].

kényszeredett elgyötört/kínzott; chinuit, trudit; gequält. 1657-1658: Az hadak maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett: az ellenség erős, jó lovas, nemrégén nyugodtan indult [Kemlr. 320]. 1662: Már mintegy hat hete megszorítottásoknak^a elmúlt vala, hogy . . . magok is igen éhezének az éhség miatt is már sajlóttabbak és kényszeredettebbek lévén, ha derekas ostrommal kezdenék őket nyughatalankodtatni . . . ugyan megvehetnék a sáncot tőlök [SKr 327-8. — ^aA moldvai Szucsava várában Lupul vajdáné katonáinak és a kozákoknak].

kényszer 1. teng-leng, tengődik; a se jine de-abia in viatj; sich fristen. 1791: Az Pujka fiakhoz az idén rosz szerente volt még ugyan kényszer vagy 25 és bársnak az maradna meg [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. kellenetlenül/kénytelen-kelletlen/tessék-lássék tesz vmit; a face ceva fără tragere de inimă; etw. ungern tun. 1833: Ha minket fontal árulásra szorítanak, nekünk porrá kell lennünk, és felhagyunk a' kenyér sütésen, vagy egy darabig kényszerelve viszünk meg kitsidenkint a' Publikumnak elfontollyuk, 's akkor önként meg állunk [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — A városi kenyérsütő asszonyok panasza].

kényszerget 1. készttetget/kényszerítget vkit vmire; a încerca să determine pe cineva să facă ceva, a îndemna pe cineva în repetate rânduri să facă ceva; jn zu etw. wiederholt zwingen. 1574: Chyzar Antal kenzergette az Inast, hogy en rea(m) walgyon (!) hogy zemewel latta volna hogy en Alta Ittetem volna az Ablakat nyással [Kv; TJK III/3. 329b]. 1583: Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne ere kenzergetet . . . No vgmind the leany Jlona Ne felj semmit en theneked gratiat hozok . . . chak Mond ezt es vald ezt, hogy Tudod azt hog Balas kowachne kendy Ianossal leót volna [Kv; TJK IV/1. 147]. 1699: Nem ketlem hogy lesznek oly emberek, kik arra ingerlik, és kényszerítik Bálintit György fiamot, hogy alyon el azon Testamentom mellől [Meggyesfva MT; BálLt 93]. 1745: Eltető Ferenttz Ur(am) jött ki ide Zilajra és kényszergette az ide való Nemes Eltető Familiát szép szóvalis kérte haraggalis hogj akar Pár(b)an akar originalisban adgják oda eő kk az Armalissokat [Zilah; WassLt]. 1765: mire kev Ngod engemet kényszergetni [Csobotfva Cs; Ks 94 Petki Klára lev.]. 1844: addig kényszergettek mig réa állottam [Bágyon TA; KLev. Nemes Iuon (22) vall]. — L. még BÖN. 683; FogE 109; RSZF 168; SKr 526; TML III. 560.

Szk; lelkére ~. 1755: Veszedelemb(en) még eddig nincsen Kis Vr(am) eo Exallya, mivel az Doctorokotis Lelkekre kényszergettem, de annyira ell gyengéedet, hogy nagy Dajkálkodás kell eo Exallyának [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] * szóval ~. 1600: Nyerges Peterne Margit azzony vallya en megh Geory Balast ereossen kenzergettem zoval hogy be mennyen [Kv; TJK VI/1. 543].

2. erőltet; a obliga/sili/constringe; nötigen, (an)treiben. 1597: Gellien Jmhrehe Kalachsewte Kata azzony wallia ew kegme engemet arrais kenzerget hogj a klastromba iariak . . . en bizony nem me(n)tem, nemis megiek noha waltigh kenzerget reaya [Kv; TJK V/1. 59-60]. 1668: nekem Torma Benedek leuen ugean Komlodi gonduiselóm, de miuel neke(m) nem idegenem, nem ugy tartottam, mint szamado gondviselót, hanem mint atyamfiat, azert . . . senki szamadasra ne kenzergesse [BLt]. 1671: némely helyyeken a' Nemes embert a' Parasztok a' Falus Biroságra kényszergették [CC 36]. 1684: kényszergetven gyakran az eő velle valo Paraznasagra [Dés; DLt 447]. 1724: Egy Léány beszélte . . . h(ogy) alig maradhatott meg Pekri Uramtul, ötet kényszergette, izgatta, hogj véle közösüllyön [Királyfva KK; BK. Farkas Mihályne (30) jb vall.]. 1769: Tyiu György . . . kényszergette hogj tselekedgye akarattyátt, de a feleségem idős ember-is lévén nem engedett néki [Bukured H; Ks]. 1778: kensergetnek hogj meg fizessem [Agárd MT; Told. 8].

Szk; jobbagyságra ~. 1614: Nagy Gergely Drabant, de Kalnoki Jan(os) Jobbagysagra akaria ke(n)zergetnj [Szárarazja Hsz; BethU 214] * a rosszra ~. 1768: Csikfalvi Bakó Benjámin Uram ő kigjelme Sokszor oda jöt Aszszonjomhoz estve s kényszergette a rosszra, úgj annjira hogj erőszakotis akart tenni Aszszonjomon [Vadad MT; EMLt]. 1823: Csernátomi Samuel el jöt a házamhoz, szorongatni és a rozra kényszergetni kezdet . . . ki kergettem vas fogoval vertem [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Sütő Parasztyiva (40) házas asszony vall.].

3. vmi kényszerít vkit vmire; a constränge ceva pe cineva să facă un anumit lucru; durch eine Sache zu etwas gezwungen sein. 1583: Megh ertettek ez kgyemek varosul Biro vramnak beoseges eleo zamlalasabol, minemeo Nagy es vtolso zwksegh kenzergette eo kmet tanachual egietembe az Zabo Georgy hazanak eoreok Arron meg vetelere [Kv; TanJk V/3. 272b]. 1672: bizony dolog hogy kglidet ennyiszor busittani neheztelem nem is busittanam kglidet ha az szükseg nem kenzergetne [Kantafva Hsz; BálLt 1]. 1678: sok embereknek istentelen vélekedések, nyelveskedések, hamisan való rágalmaztatásim, azok miatt való suspicióim és szenyvedésim majd ugyan kényszergetnek magam igények megvilágosítására [TML VIII, 69 Kapi György Teleki Mihályhoz].

4. gyötör; a chinui; peinigen, quälen, plagen. 1604: ceket mosta(n) sok kwleomb kwleomb fele zwksegek kenzergetnek es zorongatnak [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX/3]. 1629: Baranyai Zabo Janostol sokszor halottam hogy az harom Mustoha leanyi kenzergettek az eo reszekert [Kv; TJK VII/3. 34]. 1717: Ez údon zab, Arpa ném térémvén buzánkot kezdetti (!) abrakol-ni, az masirozo Militia, ahol zabot talál is két lóra, egy vékát el huz, és az éget borért kérgetik, kényszergetik az szégénységét [INyR Csz, Gysz és Ksz panasza]. 1724: Hallott(am) h. vallásáért kényszergette Feles(é)gét, és a miattis hagyta volna el Felesége [Náznánfva MT; BK. Konkó István (36) jb vall.].

5. (el)kínoz/gyötör; a chinui; abquälen/martern. 1585: Monda Danch leorincz Andrasnak, My dologh io Andras Vra(m) hog ily keason Jeóz es it kenzergeted Barmat egez Napestigh zekeresemnek [Kv; TJK IV/1. 516].

6. átvi vmi szorongat vkit/vmit; a constränge pe cineva la ceva; bedrängen/drücken. 1583: (A) sok keoltsegek mostan kenzergetik az varost Mellieknek segitsegere es kiwalkteppen valo gondviselesere vetettek eo kgyemek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk V/3. 274b].

kényszergetés 1. kényszerítés; consträngere; Nötigung, Zwang. 1607: sok zegeni Attiankfiaynkat kltteól azokban az wdókben fogsaggal, es egieb sok kwlömb kwlömb fele kinzergetessel kinzerittettwnk azokat az summakat fel kermi mys elegitheneök megh [Kv; RDL I. 80]. 1772: semmi egyéb kényszergeteseket nem érthettem, hanem . . . ilyetén szokkal kényszergettek engemet^a [Drág K; TSb 21. — ^aKöv. a nyil.].

2. erőltetés; forjare, silire; Antreibung, Erzwingung. 1657: Noha pedig talán harmadik esztendejében együtt-lakásunknak vallásban is megegyeztünk: mindazáltal addig nagy szübbeli fájdalommal szenyvedtem az vallásban különözést de minden kényszergetés és az miatt való izetlenkedés nélkül Isten megtéríté [KemÖn. 151]. 1691: Tordai János . . . sok kényszergetésünk utániss az menyecskehez ne(m) akar redealni. Tetszet azert hogy infidelitassaert vinculallyuk [SzJk 252].

kényszergető kényszerítő; care constränge; zwingend, nötigend. 1667: Gyakor leveleim méltán unalomban lehetnének Kigyelmed előtt, ha azoknak írására kényszergető sok szükségeimről bölcsebben nem értené Kigyelmed, mintsem én arról követhetném [TML IV, 14 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. 1671/1676: Mi Lóniai Anna^a . . . Tekintetes, Nemzetes Czegej Vas

Janos Vramtul, és Feleségetül Ebeni Éva aszontul eo kglmektül vöttünk fel mostan Ezer száz huszon ott magyar forintokat, az magjar orszaghi mostani fel haboro-dott állapotokra kényszergető sok költésünk ezt kívánván czelekednünk [WassLt. — ^aKemény János fej. özvegye]. 1685: Ugy látom nemely Becsületes Emberek, a' nagy kényszergető szükséget látvan . . . nem lesznek idegenek, az kívánt dolognak meg engedésétől [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz].

kényszergettet kényszerítget vkit vmire; a încerca să consträngă pe cineva să facă ceva; jn zu etw. wiederholt zwingen/nötigen. 1586: Eotweos Orban vallia Az masik kerdesbe(n) Ne(m) tud (!) hogy a' leant Igyarto Georgy kenzergetette volna, hogy Ne vallana azt hogy eo hirewel leot volna az felelet Iratas [Kv; TJK IV/1. 596]. 1662: (Szajdi Ahmed pasa) a bírónak a tizenkét polgártársaival tizenhárom hegyes karókat faragtatott őket arra kényszergettetni vala, ki-ki abban egyet maga hátán az ő sátorához kihurcolván . . . mind a tizenhármak azokba belévonatni és sátora előtt feltámogatni akarná [SKr 541–2].

kényszergettetik kényszerítetik; a fi constrâns/silit; gezwungen/nötigt werden. 1605: Ha hol meghis Towab kenzergettettnenek . . . tehatt Appellallianak Boczky Vramra [Kv; TanJk I/1. 513. — ^aA kv-i követek ogy-i ut-ból]. 1672: Nagyságod elébbi kegyelmes parancsolatjára nézve az atyafiaktül és hadaktül kényszergettetvén, hittel kellett magamat köteleznem, hogy holnap megindulok, már csak lehetetlenség elmulatnom [TML VI, 299 Teleki Mihály a fej-hez].

kényszergő sanyargó; care duce o viajă chinuită/nenorocită; elend, kümmerlich. 1823–1830: Gyermkeim! . . . sajnáljátok a terhek alatt kényszergő embertársaitokat! [FogE 277–8].

kényszerít 1. késztet vkit vmire; a constränge/sili pe cineva la ceva; jn zu etw. nötigen | rábír/vesz vkit vmire; a determina pe cineva să facă ceva; jn zu etw. bewegen/veranlassen. 1575: Balogdy Farkas Be hyvassek, Es meg Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teoby kyk Akarnak az feiedelem Melle Menny, Es otth zolgalatiokat meg Mwtatny, Az kyk azok lezne kenzerice eeket biro vram hogi Mennyenek Ely az feiedelem Melle [Kv; TanJk V/3. 123a]. 1583: Orsolia Kendi lanos zolgaloia vallia . . . kenzerit vala Gergel kowachne arra hogy Megh Aiandekozna chak mondanam ezeket ig lenny, es eg Niomon vallanak az Ilona leannial ez dologh feleól [Kv; TJK IV/1. 145–6]. 1609: Hoza mü nekünk az nemzetes vitezleo Beldi Kelemen Vzoni az Nagisagtok pechett meliel kenzerite hogy mi el menek (!) Tusnadra es valakiket mü eleonkbe hina mi azoknak hitek zerent ualo vallasokot meg irnok bevenek [Csz; BLt 3]. 1629: kénzeritük az Aszont hogy megh eskedgjek, de nem esküek [Mv; MvLt 290. 170]. 1665: akkorj údeóban senkit sem kinszerjettetek akorj urak Telekb(en) hogi magat keosse iobbagjul [Jára MT; Told. 1a]. 1717: Tudom, hogy kénzeritette Dobai Péter ur(am) az Falut és az Harangot félre is vertük, 's ki mentünk az Széna hozókra [M.köblös SzD; RLt Nagy Vantsa (60) jb vall.]. 1767: kénzeritők eóket . . . hogy hitek s vallások után

a kerek erdőbe bé rugo végeit is azon két földeknek nyomoznak ki [Vajdasztiván MT; JHb IX/49]. 1844: Kis János engemet unszolt hogy men(n)yünk eleibe a Lovárol a csengettyüt le venni, én vonogattam magamat de réám rivallott, és kényszerített, hogy Men(n)yek el állani az uttyát [Bágyon TA; KLev. Vásárhelyi János (24) vall.].

Szk: *erővel* ~. 1579: Kett wassot wöttem az Zena ucaz kys aytora ell Törett vala az emelchö chenalata(m)

Fyzetem Esmek az alch palnak hog egez Napyk ot művelt erővel kynzerytem rea fyzetek d. 25 [Kv; Szám. 1/XVIII. 39]. 1678: egj Janko Janos nevü orosz legenj ada magat Balogh Geörgj Ura(m)nak örökös Jobbagsagara . Balogh Gorgj Ura(m) azt monda te lassad en erővel ne(m) kinszeritlek magad kivansagod, es sokszorj busittasod, hogj fogadgialak kezem ala [Héjasfva NK; DLev. 3. XXXI. A. 17] * *hiére* ~. 1630: Maga is jól tudja nagyságod, de én nagyságodat az üdvességdre, hütödre kényszeritlek, hogy énnékem megmondó azt, hogyha tudjaé, ez az hamis hír^a honnét futamodott és ha tudja, kicsoda, ki az én kegyelmeg asszonyom ellen ezféle practicákat indít és visel [BTN² 429. — ^aA tatárbetörés elleni császári hadgyűjtés híre] * (az) *istenéri/istenre* ~. 1599: Az Nag Jló Istenre kenzerittek Mindeneket, mindenek meg Allianak az en Testamentomomo(n) es meg obserualliak, es mindeneknek az mit Testamentomba hatta(m) meg Aggiak [Szava K; JHbK XXI/7]. 1619: De én mostan nagyságodat az hatalmas Istenért kényszeritem, hogy az hatalmas császárnak s az muzulmán nemzetnek jlyen jó alkotmatosságát el ne taszítsa nagyságod [BTN² 349] * *lelke üdvösségére* ~ 1632: lelkek iudességere kényszeritem éökkéőt, hogj minden puntiaba (!) es Czikkelibe(n) fel bontas nélkül megh tartsak^a [Msz; KJ. — ^aA végr-et].

2. erőltet vmire; a obliga/constränge la ceva; zu etw. nötigen/antreiben. 1583: Ersebet Kochis Georgine vallia hallottam Az leannak Zayabol syr vala: Im rea kenzeritenek Rengeo Anna es Borbelj Janos hogy az valliam hogy engemet ez Igiarto Georyj gonoz eletnek chelekedetire Akart volna kenzeriteny [Kv; TJK IV/1. 126]. 1597: Gellien Jmrehne Kalachsewteo Kata azony wallia az leany nagi kesserew (!) sirwa(n) felele mikor engemet hazahoz wit, ket dologrol teot ennekem fogadast, egykireol hogi ne(m) kenzerit hogi az Calastromba iaryak, masikrol hogi az atiafiak akarattia ellen senkinek nem ad [Kv; TJK V/1. 59-60]. 1671: Hogy soha ő Naga az Országnak semmi rendeit Reversalis adásra, és kételen szolgaságra ne kényszeritse, sőt emlékezetben se hozza, contentus lévén ő Naga az Homagiumnak depositiojával és kinek kinek szabad akarattya szerént valo szolgálattjával [CC 23 I. Rákóczi György fej-i «conditio»-inak törvénybe iktatása]. 1722: Műk minyajon Unitariusbol lett Reformatusok vagjukan de mú az mi igaz hütünk szerint valljuk hogj minket senki nem kényszerített hogj Reformatusok legyünk, se fenjegetessel, se foksaggal [Hévíz NK; JHbT]. 1724: Susi Szájából hallottam magam, h(ogy) ötet kényszerítette és erőltette a közössülésre Pekri Ur(am), de ő el szalatt, el büjt [M. királyfva KK; BK. Simon Györgyné (36) jb vall.]. 1873: Közgyűlésünk tekintve . . . , hogy az egyházfiség valóban tereh, nem kényszeríti tagjait hogy azt 3 évig hordozzák [M. bikal K; RAK 300].

Szk: *rosszra* ~. 1823: Csernátóni Sámuel Uram . velem is sokat próbált, s kényszerítet a rosszra . nem hagyot béket Csibdesni kezdet, kértem sokat szép szoval hogy hagyon béket Csernátóni uram, de meg nem szünt tsf természetit tovább is folytatni [Radnótfája MT; TLT Praes. ir. 65/1827-hez Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) ns vall.].

3. rákényszerít/szorít vmire, kötelez; a obliga la ceva; jn zu etw. zwingen/nötigen/verpflichten. 1552: vegezek my Eleottunk, hog' meeg az Kelemen pap Elne, az Tho keolchegere Barchay Gyerg' kelemen papot. Nem zorgolmaztatna, sem kezertene. hanem ha az Ew akarattya-bol akarna meg fyzethny [Mezőszengyel TA; BfR]. 1571: (Az) Ispanok Nagy sok borokert eotwen forintot awagy meg teobbetis kenzeritettek fizetny [SzO II, 329 a székely nemzet foly.]. 1635: Bob Koztint kenzeritte az szek, hogy megh bizonitsa azt, hogy More Lazlo azzal feniegette, hogy meg eöjl [Abrudbánya; Törzs. Th. Metes de Buczum (50) jb vall.]. 1681: Valamire az Officialis per bona(m) Industriam kénzeriti illendő keppen, tartoznak praestalni [VhU 82]. 1741: Szék Tisztei poroncsolának egj külső rongios embernek s oda állitták s kényszerittek hogj vonnya le az lakatot [Uzon Hsz; HSzJP St. Szinte de S. Köröspatak (30) pp vall.]. 1756: minket Regius Perceptor Uram kénzeritit, hogy a tavalyi Summát administrálljuk [Torockó; TLev. 9/8]. 1802: méltoztatik azt Nagyságod böltsen meg-iténi, hogy a Nemes Ember Joszágai elidegenithetetlenek lévén, annak meg-hozására a Successorokat a Törvény kénzeritit [Torda; JHb XIII/9].

Szk: *adóadásra/adófizetésre/adózásra* ~ 1590: az eo Naga Előzőri leueleben valo paro(n)cholattjauval nem gondoluan az eo loföy Zabadasagok Ellen ado fizetesre Es az malefitusoknak persequtioikkor Vallasra kenzeritennek [UszT]. 1654: teob adozasra az szegenyseget ne kenzeritse es erette megh ne bántsa kárositsa [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. 1676/1681: Paranczolom minden rendbeli Tiszviselőimnek . . . , hogy megh irt György Mestert, es ket agon lévő maradékait az emlitet hazatul semmi paraszti szolgalatra, sem penigh en réam nézendő Tributiora, dézma, es ado adasra, ne kénzericzék [Vh; VhU 340-2 Thököly Imre ad. lev.] * *bekeségre* ~. 1558: Ha penygh kyalne azzon bekesege keze-reythene Byro wramoth, Semmyre ne feleyen [Kv; TanJK V/1. 47] * *dézmaadásra* ~ → *adóadásra* ~ * *hallgatásra* ~ elhallgattat. 1710 k.: a keresztényi szeretettel és a természeti indulattal is ellenkező hallgatásra kénzeriték. én Istenem! azt a keserves asszonyt, az én feleségemet, akinek a maga házát csinálák majd másfél esztendeig tömlöcnek, hogy az én szabadulásomban ne fáradhasson [Blm. 1000]. 1751: Vándor luon részegen jövéen az korcsomárol kiáltozott a' nemeteket bestelenitette . . . az Lejdinant is meg unván gazolkodását halgatásra kénzeritette [Balázstelke KK; IB] * *hódolásra* ~ meg-hódoltat. 1661: Ezeken kívül Zaránd vármegyének részesekjét szüntelen fenyegetvén, holdolásra kénzeritit [KemIr. 343. — ^aA török] * *vallásra* ~ → *adóadásra* ~.

4. vmi rávisz/szorít vkit vmire, kénytelenít; a obliga ceva pe cineva să facă un anumit lucru; jn zu etw. verleten/anhalten. 1552 k.: az wezedelem, es az kytelensegh kenzeri<t> Mynket [LLT]. 1572 k.: keövettem Ty Ke: hogy Ennekem meg bochiassa hogy mostan Bantom Ty Ke: ninchyen mit Tennem Az zwksej kenzerit reia [Kv:

TJk III/3. 30d]. 1604: Esnek sok kweomb kweomb fele panazolkodasok az szaz Vraimtot, hogy regy megh regzet praerogatiuaiok ellen vlovakot es barmokat postal-kodasra el vetetnék Ennek vthanna biro vram el ne vetesse, ha felettebb valo ereoltetes Nem kenzerithy eo kgmet [Kv; TanJk I/1. 483]. 1692: azon káram kényszerítettetek az Ebenek Farkas maszlagot csinálnom [Dés; Jk]. 1790: Az időnek teldegelése kényszeritt engemet arra, hogy az Also es Felső Kis Martallya között levő Város közönséges Sikátora el kotyavetyézése Terminussát meghatározni szorgassam [Torda; KW]. 1834: a vett méltatlanság kényszeriti orvaslo szerhez folyamodni [Bögöz U; IB. Bentzidi Sándor ref. pap kezével].

5. szorongat; a constringe/sili/obligo; drücken. 1661: nem szemtelenkedném néhány pénzért, ha az szükség nem kényszerítene [TML II, 29 Kemény János Teleki Mihályhoz]. 1754: ő kegyelmek ennek előtte bizonyos Szükségektől kényszerítvén Laszlo András uramtól

Leváltanak volt harom magyar forintokat [Makfva MT; DLev. I. VIII. A. 8]. 1762: nagy szükségektől kényszerítvén tövénék mi elöntünk (!) illjen örökös vásárt [Nyárádszibenedek MT; Told. 28].

6. ösztökél; sarkall; a ímboldi/índemna/stimula; antreiben/eifern. 1612/1723: a' keresztényi egység kényszeriti őket arra, ha látták a' Koronkaikai(nak) erőtelen voltokat, segítséggel legyenek nékiek [HbEk]. 1619: De mégis kényszeríte az Felsőgednek való írásomra kiváltképpen az Felsőged Pozsonból írott két levele, kit Felsőged nekem intuláltatott volt [BTN³ 379]. 1664: ezeknek megírásokra lelkiemisérti kényszeríte s Kegyelmedtől vétküül ne tulajdoníttassék [TML III, 173 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. 1705: Gyurkón, az úr fián mind csak jobban-jobban uralkodik a melancholia, és Szentpálinak azt beszéli, hogy ötet a sátn holmikre kényszeríti, ő azt veszi észébe, és az Isten óréa az ő szülei vétkekért bocsátotta [WIN I, 540].

kényszerítés 1. készítés, kényszerítés; constringere; Nötigung | rábírá; determinare; Veranlassung. 1582: Mikoron egzer az fogoly Catus Azzony megh eskwt volna ez Boregeteo Peterne Rezere, az vthan Bakoneis meg akara eo Rezere eskwtteghy, De mongia vala hog etet kenzeritessel eskettette volna megh Boregeteo Peterne es Adomaniert [Kv; TJk IV/1. 93]. 1595: Az my megh hólt edes Aniank elteben esze nala leúe(n) testamentomot tett Jamborok eleott, megh gondolua(n) hogy my ket-te(n) eo neki edes gyermekj uagynk zabad akarattjabul nene(m) kenzeritesbeól, valamit az en nene(m)nek Margith Azzo(n)nak az felperesnek akart hadni, neki hatta [Szu; UszT 9/50]. 1631: Szűcz Peter nevű ember meg esküvek senki kénzeritisiből [Tötör SzD; Ks 43. F]. 1639: Mikor volnank Aranian Huniad varmegieb(en)

Jöven mi előnk(b)en) szemelük szerint ez ide ala megh nevezet szemeliek, ugy mint kezések szabad akarat-tok szerint, senki kénzeritítés alatt nem leven^a [Arany H; BK. — ^aKöv. a kezések fels.]. 1758: az Czigányok kezességet vállalánakis kéz bé adás alatt magok jo akarattokból nem kénzerítésből [SLT 17. C. 33]. 1848: mikor, hová távozott el? — s ha eltávozott más kényszerítéséből történt-e vagy maga elszánásából? [Kv; Végr. 24 vk].

Szk: minden ~ kívül/nélkül. 1579: eleo nyelwekkel, minden kenzeritesnelkewl, my eleottewnk illien wallast

teonek [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/40]. 1666: a' meg említet látat Varadi Szócz Janos Uram minden kénzerites es untatas kívül ki hozatván fel nyitattá, es a' praespecificalt Ecclesianak hagyott penzt fel kerestetvén Istvandi Balint Uram kezében ada [Kv; KvRLt VII. 6-7 Tolnai István ref. préd. kezével]. 1795: jövénék előmben Meleg Földvári^a jó hely tartó tizen egy számból álló meg szükült Gabonátlan Emberek kik valolanak magokra minden kénzerites nélkül hitelbe 50 ~ Ötven Véka jo Rosos Buzat à Dr. 120 penzeken vekájat [SLt XLIV 4. — ^aSzD].

2. erőltetés; forjare, silire; Antreibung, Nötigung. 1655: Noszolyban lako Tot Borbala prokatora által Noszolyban lako Fazakas Janos által jelenti, hogy Cef-fei (!) Laszlo Uram kénzeriteséből ment volt feleségül Kodis Mihályhoz, ugyan Ceffei Uram kocziassához [SzJk 76]. 1670: az d(omi)nus Anak kénzeritítéséből kellet mutálni Religioját az fel kért személynek [Kv; TanJk II/1. 804]. 1699: Kovács Istvánnak semmi kedve s akaratya nem volt a hazasagra, hanem az Attyának kénzeriteséből kelletett meg hazasodni, akarattya ellen [SzJk 323]. 1817: (A) ki kérdeztették meg esvén mint Regiusok Kun György es Gál István ő Klmek előtt s előttem hogy mind a ketten a Házassági Hitlés ideje előtt azt vallották, hogy önként s kénzerítés nélkül kelnek össze egy mással [Györgyfa K; RAK 95].

3. kényszer; constringere; Zwang. 1586: Baniay Istua(n), Laskay Gergely Bechkereki Georgy, chetneky Christoph valliak, kery vala Eothweos Imreh hogy Ne vezeeztek teorwentelen Ne chelekeggienek, mert tagaggia vala Az vetket . Az Mesterekis kénzeriteséből keowete megh . . . Az wdeos Mesterek Egy Arant penig az kenzerites feleol ezt valliak, hogy Zechy Istua(n) vizontagh fel Akaria volt vonatnj vezeezesre, ha megh Ne(m) Akart volna bekelyn es Igy kénzeritesbeol león a' keowetes a' legenteol [Kv; TJk IV/1. 543]. 1603: kénzeritesből kelletet az bekeseg melle allani, és Caszar ő fge az mi kegyelmes Wrúnk kedüetlensegeben esni [Kv; TanJk I/1. 453]. 1765: Ruzs Gligorás midón Salánki Gabor Ur(am) Udvari Birája Mihok Péter ivutt a kortsomán, mint egy kénzerítésből erőltette Mihok Pétert, hogy köszönnyé reá a Méhsert [Aranykút K; Ks]. 1767: Néhai Mltgs Csáki Ur Tihoi Tisztartója Lázár Gyermán korbátsal hajtotta, s erőltette egy néhány Tihoi embereket, hogy a hatarunkra meg esküdygenek hogy Tihoi határ, és Sem(m)i Törvény nélkül kénzerítésből reá esküvén el vették tőlünk 's az oltá birják [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 15-6 Puskás Zaharia (35) jb és Kétza Mákovej (64) jb vall.].

4. kénytelenség; obligativitate; Not, Muß. 1595: Az Capitanok es tizedesek az eo hiteok kénzeritese alatt vi-giazzanak az Napsagtol fogda az ollian zemeliekre kik hazat veznek, vagy penigh Jdeghenek lewen hazassagok Altal, hazhoz Jutnak [Kv; TanJk I/1. 251].

5. ösztökélés; ímbold, índemn; Antreibung/eiferung. 1780: Az inctus pástor menti magát az utcának szoros-ságával, es hogy a marháknak egy része előre magánon vette volna arra útját, s nem kénzerítésből hajtattak oda, hanem magokra [Taploca Cs; RSZF 214].

kényszerítésképpen kényszerből; din constringere; aus Zwang. 1621: Zakaczj Tamast . . . poor Matenak kellet volna vinni Hunjadig, Vasarheljen^a az Tatar hirt

meg ertue(n), vizza Teritette es Zenlazlo^b feleol kenzerites kepen kellett vizza vinnj Enjedig esmet az zegenj Embernek adno(m) f 1 | 2 Xbris Azzonjunk eo fel. Zamara vitet szarasi (!) Matias Brassobol, haro(m) malhaban haban poztot . kenzerites kepen Monoig^c kellett vinnj [Kv; Szám. 15b/IX. 170, 15b/X. 13. — ^aGyervővásárhelyen (K). ^bTordasztlásló TA. ^cSz].

kényszerítetlen kényszerítés nélkül, önként; fāra constringere, de bunāvoic, benevol; ungezwungen, freiwillig. 1665/1754: Ha ki kényszerítetlen meg esküszik, bűntet(ése) egy heti bér [Kv; ACart. 14].

kényszerített vmibe belékényszerített; obligat/constrins la ceva; zu etw. gezwungen. 1710 k.: Ne tegyétek tí azokhoz magatokat, mert bizony más sem téssen azokhoz, akik kényszerített, szükséges, igazságos hadakozásban leteszik életüket az Isten dűcsőségeért, édes hazájokért, vallásokért, szabadságokért, felcségeért, gyermekekért [BÖn. 420]. 1869: a mājor kimondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot. Csak képzeld. most azért, hogy egy évig kényszerített önkéntes katona lehessen folyamodomnom kell Sezenbe super visitatoria; mert hanem rendes sorozásra elé kell álanom [Pí Pálfi Károly lev. Kv-ról].

kényszerítget kényszerget; a încerca să constringă/silească; wiederholt nötigen. 1662: Gyulai Ferenc amennyiben lehetne, a fejedelem kedvét tölteni nagyon igyekezne, ugyancsak a szegény Váradot zaklatja, kényszerítgeti vala, mert az egész utcákat mindennapoként dobbal jártatván, kiálton-kiáltja vala: valaki fegyverfogható ember akármi rendbéli volna is, menten-menne és sietne Gyaluhoz, a fejedelem táborára [SKr 551].

kényszeríthet 1. vmire rábírat/vehet; a putea determina la ceva; zu etw. bewegen können. 1587: az Nagjoberenden valo vrain, feokeppen eo kmeek az zaz vrain, el kesve wjekeznek adaiokat be adni, bwntetessel, fogsaggal sem kényszeríthetik az Ado be hozasara [Kv; TanJk I/1. 47]. 1716: Mentem Segésvárra dél után öt óráig jártam és ő kme^a is jártatot, hogy más alkotmatosab szálást találhassunk .. Polgár Méstér ura(m), azt mondgya, hogy ő kme^a né(m) kényszeríthet sēnkit az Maga alkotmatosságának ki adására [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev. — ^aA polgármester].

2. vmire rászoríthat, kötelezhet; a putea constringe/obliga la ceva; zu etw. nötigen/veranlassen können. 1585: eo Nga kgmesen engedne megh Azt hogy Se kwleso, Nemes vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varosy Ember, Semminemeó Attestatoriaual Ne kenzeríthetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varosy keosseget [Kv; TanJk I/1. 16]. 1595: Amy Nezy Azokath, kik az varos keonyweben magokat be nem irattak volna Be iratasra magat kenzeríthessenek annak moggya zerent [Kv; i.h. 258]. 1665/1754: Ha valamely Legény ... vra engedelméből fel-kél, az vra-is butsu hétre ne kényszeríthessék [Kv; ACart. 17–8]. 1785: mig e^a meg nem léssen, addig Mlgs Patronus Uraink is nem kényszeríthetnének hűt le tétel alatt a tizedik Vasnak dézmába valo adására [To-rockó; TLev. 4/11. 2b. — ^aA vasdézma-szolgáltatásban való ítélet].

kényszerítő stringent, constringator; zwingend. 1670: ha Körös oda leszen, bizony Fejérvárat is leszen sok zsbongás. Talám nem kellenék csak így engednünk elfoglalni . . . oly kényszerítő parancsolat sem jöven [TML V, 350 Kapi György Tekei Mihályhoz]. 1681: Szépvízi^a harminczadnak és eörnek álloji . . . mind Moldova felől ide bé jöni akaró, s mind innen ki szándékozó embereket szorossan meg visgállyanak és az igaz ügyben és kereskedésben járó embereket annak szabott rendi szerint való taxával, vectigállal . . . békével bocsássanak, effélékkel ellenkezőket penig . . . méltó és tartozó büntetésre vonnyanak ő nagyságának . . . meg jelentvén efféle dolgot, szorossan kényszerítő kötöllességek alatt [CsVh 104. — ^aCs].

Szk: ~ szükség. 1677: semmiféle kénzet-is ez Országbol ki-takarítani senkinek nem szabados, (: kivéven hazánkknak közönséges veszedelemben forgo háboruságos állapotjának kényszerítő szükségít :) [AC 64] * ~ *szükségtől viseltetik*. 1690 k.: midőn az Homobriens (!) Fejedelem(ne)k edgi Companiaja be szallott volna Gerlara, sem Buza, sem Liszt, sem Bor nem leven, irtam s kertem élés hajto Commissarius Uramekat, hogj odais Élést hajtassanak, de abban semmi sem telven, nagj kényszerítő szükségűtől viseltetven, ketelenség alatt kellett, az Varmegje(ne)k hodołtság(na)k mondato reszéből is keves Élést hajtatom [Utl]. 1695: Sok es ki-vált keppen valo kénzerítő szükségűtől viseltetven, az regi observalt jo mod szerent ketelenítettünk harom holnapig valo Bor fogast allítani [Dés; Jk].

kényszerített 1. készítettet, rábírat; a determina prin ceva; zu etw. bewegen lassen. 1787: Nemes Ara(ny)as széken Kövenden lako Varfalvi Bondáts Samuel Ur(am) n(eme)s személyengem salariumomról Contentalvan küldé kezembem egy irott Instructiot egy citalo petsettel s egy csomo pénzel edgyütt, és kénzerítette engemet hogy aval mennék él, és mindenekben annak tēnora szerent procedalnék [Asz; Borb. I].

2. rászoríttat vkit vmire; a ordona să fie constrins la ceva; jn zu etw. nötigen lassen. 1577: ha zwkseg Silipet chinaltatny, az ág hordasra penig kenzerityesse eo kme zorgalmatoson mind az also felseo falukbely loba-giot [Kv; TanJk V/3. 151a].

kényszerítettetés kényszerítés; constringere; Nötigung. 1662: Stépán Ferenc a levélvivők után egy levelet nagy postán küldvén . . . azokat rettenetes obtestátiókkal, kényszerítettetésekkel protestálásokkal tanácsolja s fenyegeti vala is, hogy levelet . . . az ő meglátása nélkül ne vinnének [SKr 559–60]. 1715: az Utrumba(n) fel tött Esztendőkb(en) olyan állapot vala, hogj senki sem kénálta magát az udvarbiro mellé valami szolgálatra, hanem inkább kerülték, Tartva(n) az időnek háborgásátol, sem vice udvarbiro, sem korcsmaros, sem biro, sem Hidas, sem kertészek, sem Csürbiro, sem mások akkori időben honorariummal nem járta(na)k szolgálattjok uta(n), hanem kit szép szoval, s kit kéréssel, kit fenyegetessel, s kénzerítetessel állított akkori udvarbiro maga mellé [Fog.; Utl]. 1765: noha kedvem ellen a fassiora valo kénzerítettésemet, mellyet ha modom volna benne

Regius Perceptor uram ellen fassiómtól jó szível praetereálnám, de mivel meg hűtelezettém kénteleníttem . . . fatealni [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 316].

kényszeríttethet köteleztethet vkit vmire; a putea constringe/obliga pe cineva la ceva; jn zu etw. nötigen lassen können. 1805: Sako Janos erre^a réa nem alla, azt mondvan, hogj ő a' Mlgs L. B. Praeses Ur ő Nga Parontsolo Levelet altal nem hagja ő is ugjan azon porontsalo Levelnek altal hagasara nemis kényszeríttetheti [Torockó; TLev. 9/39. — ^aA bérmunkás követelésére].

kényszeríttethetik 1. köteleztethetik; a putea fi obligat; gezwungen werden können. 1568: az ilyen dologba penegh wgyan kénzeríttethetunkys, kereztyeny regulank zerynth, Jsten zerynt, es feyedelmónknek, orzagunknak wegezese zeryntis [Magyaró MT; BesztLt 29]. 1592: Adtak^a illien zabadsagot, Hogy a' Coloswary Ember senki teórweny Zekire ne kénzeríttethesek hanem chak az eő varossy Biraia eleibe [Kv; DiósyInd. 26. — ^aKároly Róbert és Zsigmond].

2. rászoríttathatik; a putea fi constrins; angehalten werden können. 1662: amint már a benn valók megjítek kezdtek volna ostrom nélkül is nem sok napok alatt a megadásra kinszeríttethetnének^a [SKr 246. — ^aRegéc várának védő]. 1740: Timár Varga atyánkfiai ő kglmek, nem kinszeríttethetnek pedig Cszimadia atyánkfiaitól pénzen vásárlandó bőrök kikészítésére [Dés; Jk 334c]. 1793: A' Somosdi Visita(ti)oba . . . a' fellyebb irt Személyek, magok és falus felekezetek nevekben és képekben, oly Conditioik alatt kötelezék magokat . . . ha pedig ígéretekét másolni akarnák törvényes eszközök által, magok és Posteritassok Articularis poena alatt kinszeríttethessenek [MMatr. 91].

kényszeríttetik 1. köteleztetik/rászoríttatik vmire; a fi constrins la ceva; zu etw. angehalten werden. 1620/1681: Vajda Hunyadon lako Lugusi (!) Mihaly Udvari gyalogh Drabantunk(na)k megh tekintven jambor szolgallattat, kegyelmességünkéből immunitat adva(n) könyörgésére Hunyadon lako Eóttésnek Szoika(nak) Hadgyuk azert es paranczollyuk . . . ennek utanna ne kénzeríttessék az Jobbagysagnak szolgallattara, hanem mindenektul immunis legyen [VhU 279 Bethlen Gábor rend.]. 1671: Jsmet az Foldozo Vargakis . . . semmi uy saru művet ne gyakorollyanak, hanem csak tulajdon az Saruk(na)k foldozásával . . . magokat es hazok nepet taplalni kénzeríttessenek [Kv; KvLt Céhír. I. 17] | Aranyas Székben a memoria hominum Arenda fizetéssel nem tartoztanak, még-is szabadságok ellen némelly Tisztektől, Arenda fizetésekre kénzeríttettek [CC 40]. 1718: Varga Aszt; Marton Mester . . . kénvánság(na)k fundamentuma az, hogy mivel ennek előtte ugyan az Remekért esztendeig valo szolgallattát fel követte volt, de minthogy már meg mátkásodott ne kénzeríttetnék arra hogy azon esztendőt egészen el töltené inkább fizete érette [Kv; ACJk 101]. 1863: A' szülék kemény büntetés terhe alatt gyermekeiket az iskolába fel adni kénzeríttessenek [Gyalu K; RAK 77].

2. rábíratik vmire; a fi determinat să faci ceva; zu etw. bewogen werden. 1584: Myert hogy varosul zemekkel latthiak az varos hataran valo hidaknak veszedelmet ket ember valasztassek aky . . . ezt a munkat successivis temporib(us) eothe(w)n forint Alat fel kénzeríttessenek venny [Kv; TapJk V/3. 280a]. 1668: felesé-

gem felette terhes dolgokkal késértetik, tülem elválásra kénzeríttetik [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

3. kényszerül vmire, kénytelen vmit megtenni; a fi obligat să faci ceva; genötigt sein etw. zu tun/machen. 1562: Beatrix^a kénzerítteték haza menni Neapolisba [ETA I, 10 BS. — ^aMátyás király özvegye]. 1567: En Thomory Myklos . . . Latwan Jozagonknak felettheb walo pwztwlasat, Orozffajabelj^a, es septerbelj^b Rezeoknek, mellyek Halabory Painal Zalagon Thartatthanak, kenzerytettem Arra hogy az meg Jrth rezetek valamint es valahogy kezebeol ky veghyem, hogy thellessegel el ne pwztwlna [Gyf; Ks. — ^{a-b}K]. 1606: Swkcósd Miklos vram mikor hazassagra . . . atta volna magat szwkwlt szegien Arua leue(n) . . . azon Neuezeot Jozagra . . . kenzerrittót venny f. 100 [Köpec Hsz; Ks 90]. 1616: mely summa pinznek megh Serzsiore kinszeritetet w Nagia iosagatis Zallagban hanní [Szentbenedek SzD; Ks N. 20]. 1707: Isten adgyon Erdelynek jy békességel, hogy ne kénzeríttessenek emberséges emberek itt nyomorgani [KaLt Körtvélyesi János Korda Zsigmondhoz].

4. (vmi bajtól/szükségtől) szorongattatik; a fi constrins/silit (de un necaz/o nevoie); (von Not/Übel) bedrängt werden. 1583: hogy az Nemes Azzony allath thwnya Illyk Gallaczy Annazon . . . Nemw Nemw Byzanos zwksegenek myatta kenzeretetthwen, az vyzteleo Horwath Kozma vramthol . . . kertht volna negwen foryntoth [Oroszfája K; WLt] | En Dersi Peter ugjan Dersi Vduar heli szekben lako . . . neminemw szwkwsegemert, kenzerrittetuen szalogsitotam uala az en Kaniadi wles heliemet egi szanto feoldet . . . eo kem(ne)k Ciefey Benedekne Aszszoneiomnak, Petki Kata Aszzonek [UszT]. 1605: Ladislaus Giulaffy de Ratoth . . . kénzeríttetvén kölcsön pénzt kérni az vitelő és böcsületes Matthius János vramtól csiki kapitánytól, másfél ezor forintot urunk ő fölsége Erdélyországban levő hadának fizetésére [Fehéregyháza NK; Barabás, SzO 354]. 1714: Az Polyani Joszág^a felől . . . gondolkodván . . . szükségtilis kinszeríttetvén meltoztassek Nsgd Negyven Vonás forintokat Zalagjára adni es mig valaki közüllük . . . ki valtana addig manutenealni [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós kezével. — ^aTA]. 1737: Ha kik pedig Nemes Városunk Lakosi közzül a szükségtil kinszeríttetnek, nyilokat Esztendei hasznára: vagj tovább is el adhattyak [Dés; Jk 478a]. 1810: el-kerülhetetlen szükségtil kinszeríttetvén kért költsön . . . hat vforintokat esztendő illyenkorig [Marosvécs MT; DE 2].

kényszeríttetik kényszerül; a fi constrins/silit (de ceva); gezwungen/nötigt sein. 1662: Minket most, most segítetek meg, és e háborút velünk egybecsatolatott erővel kívánatos csendességre igyekezzetek vinni, hogyha mi még megrontattunk, megerőtlenítettünk és a földre tapodtatunk, ne kénzeríttetessék ki^a is ezen gonoszot megköstolni [SKr 118. — ^aÉrtsd: valaki].

kényszerültség szorultság, kényszerhelyzet; caz de constringere/forjă majoră; Zwangslage, Notstand. 1852: Bátor vagyok kényszerültségemben következő sérelmeim iránt panaszt emelni a' Tisztelt Igazgatóság előtt^a [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint a cs. kir. Kerületi Igazgatóságához. — ^aKöv. a részl.].

kénytelen I. mn 1. kényszerű, erőszakolt; obligatoriu, forjat; zwangsmäßig/läufig. 1671: Hogy soha ő Naga az Országának semmi rendeit Reversalis adásra, és kételen zolgaságra ne kényszeritse [CC 23].

2. kb. köteles, kötelezett; obligat; verpflichtet. 1604: Tudom bizoniosson hogy Tarnoczi sebestiennek kételen zolgaia wolt Zekel miklos oda kellet meny wala houa kwideotte [UszT 20/319 Kazas mihaly Zent abrany zad zekel vall.].

3. névszói v. igei-névszói áll-ként; ca predicat nominal sau verbo-nominal; als nominales od. verbo-nominales Prädikat: vmire kényszerített, kényszerül (meg-)tenni vmit; a fi obligat să facă ceva; zu etwas genötigt/zwungen sein. 1662: Hogy ily gyakran kell Nagyságodat búsitanom, alázatosan követem, de kitelen vagyok [TML II. 404 Teleki Mihály Lónyai Annához].

A. fn-i igenév előtt; precedind infinitivul; vor dem Infinitiv. 1623: Mak mikor sohont nem lenne thehat ollyankor Tatarkauall Zabbalis kételen ky telettetny^a [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — ^aA disznókat]. 1671: Incta p(rae)endallya hogy kételen volt tolvay kialtani, mivel az paztorok verték, taglottak, kardal forgottak körülle, seőt az kardal hosszaiás üteettek [Kv; TJK VIII/11. 113]. 1712: En oka ne légiék, se Isten, se ember előtt, valamire a Nagy szükség, kényszerit, kételen lészek, arra lépnem [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. 1756: a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovátsok akaratya szerént fizettni [Torockó; TLev. 9/9. 1]. 1813: kintelen volt osztán keményebb Eszközökkelis az engedelmissre hajtani [Dés; 56/1814]. 1828: a Tennai napon . . . kintelen volt ismét zállagolni [Ditró Cs; Born. XVd]. 1843: az irt Dereszté használhatásától erőszakosan megfosztotta, a' Deresztére nem folyható víz miatt, mely miatt a Dereszté most is kénytelen vesztegelni [Bodoia Hsz; BLt 10].

B. ~ vmire/rea a fi obligat/constrins să facă ceva; zu etw. genötigt/zwungen (sein). 1597: talalam Zaz Janost S mondam myerth attad el az Kozarwary^a iozagoth. S monda kytelen wagyok az el adasara merth semmy zomat nem fogattak walamikor kywantatot volna zolgalattyok [Dés/Néma SzD; SLt BC. 7 Lucas Fodorhazy de Nema vall. — ^aSzD. ^bA jb-ok]. 1630: azzal mentette magát, hogy eő kételen rea [Füetelke KK; BálLt 42].

C. ~ vmivel/vele a fi obligat la ceva; durch etw. genötigt/zwungen (sein). 1591 u.. Thudom azt monda Sofalui Ferench, latom santa az lo, . . . el kel vennem, kételen vagok vele [Bogártfva U; UszT]. 1655: Utollyára monda Ozdi Ur(am) Csepreghi Uramnak Csepreghi Mihály kételen voltál azok(na)k az kétszáz aranyoknak kiváltásával [Kv; CartTr II. 869]. 1671: ne(m) ad, mivel nem ketele(n) véle [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 125]. 1705: kitélen véle, mert itt van közöttök [WIN I, 460]. 1716: megh nem hazoadnék, de kételen vele, mert nem visel gondatt rea, az nényne Aszszony [Nagyida K; Told. 22]. 1724: Magamis kértem Pekri Uramat, hogy vegje visz-(sz)a feles(é)gét, de ezt felelte Mihaszna. ha pedig a Papok Visz(sz)a adyák kintelen leszek véle . . . én egyik házban, ő a másikban el lakhatik [Mezőbánd MT; BK. Szekeres Mihályné (25) ns vall.]. 1797: kételen volt vele mert porontolták . . . semmi harag nintsem mivel kételen volt véle [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Katona Istvánne Kis György Mária (40) vall.].

D. mellékmondat előtt; precedind o propozitie secundară; vor einem Nebensatz. 1734: kételen vagjok hogj el mennyek akár hová [Mezőszakál TA; Told. 28]. 1768: az Béresek kételenek hogy nappal dolgozzanak | kételen hogy az Jobbágy ezen Restantiat más Esztendőben is meg adgya [MkG]. 1776: Kételen hogy Groff Lázár engemet el vegyen, mert mi egymásnak meg eskettünk [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartfalva nunc residens in Pago Csokfalva^a vall. — ^aMT].

II. hsz 1. kénytelenül, kényszerűségből; din constrîngere, de nevoie; genötigt/zwungen. 1586: Jwta Sep Jstuan vrunktol egj olaszal kinek kételen gaszdalkodnom kellett [Kv; Szám. 3/XXXIV. 21]. 1591: kételen kellett eo kegmeknek megis ez dologban haladekot tenni [Kv; TanJk I/1. 163]. 1596: En hiuman teoruenjhez Jantsi Peterzt zombatra, s ne(m) megyek uala de foszto Emreh hjuata Capitan Vra(m) pechetiuel úgy kelle kételen oda menne(m) [UszT 11/75 Ioannes Ferench de Zaldbos pp vall.]. 1657: kételen oda kellet mennem [SzJk 84–5]. 1687: Mind a Rüdeg mind a Hiz (!) Disznokat kételen gabonával kellett tartaniak [Máramarossziget; Törzs]. 1818: én Felebarati indulatból egyszerismind azértis hogy pereinket ne szaporitssam (: mellyeket . . . csak kételen folytatak :) fogtam pennát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrinc Dobai Sigmondhoz].

2. kénytelen-kelletlen, kelleetlenül; fără tragere de inimă, în silă; gezwungen, notgedrungen. 1710 k.: Nemcsak úgy egyez pedig meg a bűnben a test és a lélek, mint az egymást szeretők, házások Nem is úgy, mint aki féltében kedvetlen, kételen megegyez mással, vagy csak egyezni láttatik hanem mindezeknél feljebb és szorosabban [BÖn. 472]. 1853: szégyeltem hogy oly kintelen tsinált mindent | Kriskát . . . láttam hogy oly kintelen dolgozik s oly durtzás [Kv; Pk 6].

Szk: ~ (é)s kedvetlen/kelleetlen. 1710 k.: ez a pátenis meglévén már Beldinél, ki akarta parancsolni a székekre, . . . Én és Nemes János remonstrálók néki az illeszté galitást, és kérök s intők, hagyja le . . . Lehagyá kénytelen és kedvetlen [BÖn. 677–8]. 1712: az Mostoha Anyánk eő Naga az mint fül hegyel értem, nagy dolog ha meg nem szorit, az Ezüst marhának valo fel osztozásért; én ujan mind el halगतom egy Darabig De ha meg találának szoritani, kételen s kelleetlen még is meg kell lenni [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

kénytelenes I. kényszerű; obligatoriu, forjat; zwangsmäßig/läufig. 1670: Causa Bonczidaiensis^a . . . Király János propositioja hajdoni felesége Vaida Annok ellen ki mostan Lőrinc Mihalyne keva(n) elszakadást Kiva(n) szabadságot masodik házassagara noha kételenes házassága történt volt Tatar országba(n) valo rabságába(n) [SzJk 109. — ^aBonchida K]. 1679: Az bizonyos kimeneteliben is sem akkor, sem most nem egyeztek meg sokan, hanem csak kételenesek voltak akkor is, most is, kinek bizonyos jeleit is adták sokan [TML VIII, 491 Teleki Mihály Ruszkai Andráshez]. 1729: Kétele-nes, es bátorságos busittásomrol, alázatosan követvén az urat ajállom Mltsgs Uri házával együt, a jo Isten oltolmában [Kiskapus K; Ks 99 Gyerőfi Kata lev.].

2. kb. (ki)erőszakolt; obținut prin forță; erzwungen. 1669: az veszedelmes es kételenes expeditio^a [KJ. — ^aII. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratára von.].

kénytelenít 1. kényszerít; a obliga; zwingen, nötigen. 1570: Chaplar Jacabne azt is vallya hogi Varga Tamás mykor akarta ely Ment az zeolebe, ha Mykor nem akart menny hon Maradot, senky Nem ketelenitette Rea [Kv; TJK III/2. 125]. 1681: annak felette nagy erőszak szerent ketelenitette Szegeny Anyámat arra a Contractusra [BálLt 1]. 1723: Tudom olykor kételenitet Nemasági ur(am) a Taploczai utra mikor megh semmi mod nem volt benne elis mentünk [Hodák MT; VGy. Prekup Juón (26) jb vall.].

2. erőltet; a forța; antreiben, forcieren. 1768: vizzá téresemet kételeníti [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. 1811: Midőn az Egés volt meg parantsoltam a' kezem alatt lévő Hajtok(na)k hogy mennyenek s verjék fère a' Harangot kiáltanak Tolvajt, s minden Falusi Lakosakat a' Tüz meg oltására kételenitszenek [Cold K; JHb 5. 3/3 Ungur Toma (32) col. vall.].

3. vmi rászorít/vizs vmire; a constringe la ceva; eine Sache zu etw. zwingen, dahinbringen. 1555 k.: az ketelensegh, es az reank kewetkezendew wezedelem Mynket Erre wyzen es ketelenyth [LLt].

4. kényszerül vmire, kénytelen vmit tenni; a fi obligat/constrins sã facã ceva; genötigt sein etw. zu tun/machen. 1753: Én magától Dálnokiné Asz(szony)tól hallottam, hogy a sok nyomoruság mia kételenített kölcsön pénzt fel kérni [Sszgy; HSzJP Helena Barabás Agilis Pauli Szabo Consors (42) vall.]. 1763: Kételenített . . . ilyen szokra fakadni [Mv; Told. 33/26]. 1786: én akkor othon nem voltam tsák hallottam panaszalni az Gyermekeimtől, es ottan féltiben kételenítettis féltiben^a meg békelleni vélle, de ezt mi okbol tselekette ki nem tanulhattam az okát máig is [Hidvég MT; GyL. Burszán Sándor (74) vall. — "Így, kétszer!]. 1802: örökségemet idegenektől bitongaltatni nem szenvedhetvén kételenittem adóságban verni magamat [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.].

5. átv szorongat; a chinui/apăsa; (be)drücken. 1838: Altallom egyszersmind szégyellem is Sogor Urhoz valo sok kuldozsesunkot kerem (!) Atyafisagoston ne hogy meg ne nehezkegyek (így!) mert a szegenség es nyomoruság kentelenit^a [Usz; Pf Mafeti Károly lev. — "Öreges, gyakorlatlan kézírással].

kénytelenítés kényszerítés; constringere; Nötigung, Zwang. 1688: ket jo kas mihet ket veka Zabot es ket kupa bort kitelenitesből hoztattak velem [Kv; UtI].

Szk: *senki (nem) ~éből* senkitől sem kényszerítve. 1623: egy felől Vitezleo Jarmi Miklos Vra(m) Magyar Delön Thordauar(me)g(ie)ben lako, masfelől . . . az Nehay Fwzy Janosne Azoniom Baladfi Magdolnazony Besenyöben Kwköllouar(me)g(ie)ben lako senki keteleniteséből szabad io akarattioq szerent eleo nieluekkel, tönek mi előttünk illie(n) uallast, es egy mas keozótök corökke meg maradando czieret^a [Búzásbesenyő KK; DobLev. 1/5. — "Köv a nyil.]. 1651: Deva(n) lako Nemes Fileki Borbely Istva(n) . . . senki nem keteleniteséből magára vállalva(n) Borbely Istva(n) fiainak léányinak ha kik lennének vagy volnának, mind penigh egbeb rokonsaginak kiket ez alább megh irando dologh valami uton modon Concernalna vagi Concernalhatna, vallá hogi bizonyos szükségeitől . . . viseltetvén kenszeritettet volt el adni örök árnon Nagj Tamás Vramnak . . . egy Nemes szölejet [Déva; JHb 53].

kényteleníthetik köteleztethetik; a putea fi obligat; verpflichtet werden können. 1677: Mások hatarán lévő por arany keresés, és annak meg-engedése, ál a' Földes Uraknak hatalmokban, kiktől ha valakiknek meg-engedtetik, a' magok közt leendő alkuvás szerént, annak tartozik fizetni, és abból a' tized részt Tárházban szolgáltatni, nem kételeníthetik [AC 63].

kénytelenítő 1. kényszerítő; constringător, care constringe; zwingend. 1663: Hidgye el Kegyelmed, Uram, egy emberséges ember sincs Erdélyben, ki az keresztyének jóvát nem kívánja elmenvén az kételenítő török fegyver nyakokrúl, bizony szabadosan szólnak [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. 1681: Ezen conditiok alatt . . . szabad jo akaratombol, es nem valami kintelenítő alkalmatossagbol engette(m) megh Tekentes Nemzetes Keresztesi Samuel Ur(amna)k az Gyalari vaskó Banyaban valo vasko vágast [VhU 250].

2. szorongató; stringent; drückend. 1678: Örömet idegen hadakat nem hoznánk a hazára, de ha az kételenítő szükség úgy kívánja, annak is meg kell lenni [TML VIII, 18 a fej. Teleki Mihályhoz]. 1710: Kételenített szükség hozvan magaval . . . Néeb Márton Ur(am) bé nem jött [Kv; ACJk 76]. 1719: Kőrös Halmagyi Tamás Péter nevü Molnar ember maga szabad akarattya szerint nagy és kételenítő szükségűt viseltetvén minekünk kezét bé adván remenkedett azon, hogy . . . az Ur eő kglme vegye bé az Szilvási malomba(n)^a mólnárságra [Császári SzD; WassLt. — "Valószínűleg a Császárhoz legközelebbi Kecsetszilváson lévő malomra von.].

kénytelenítettik 1. köteleztetik/rászorítottatik vmire; a fi constrins/obligat; zu etw. verpflichtet/angehalten werden. 1671: Varmegyékben lévő sessionatus Nemes Atyánkfiak közzül, a' hol esztendőnként a' Biroságnak tisztit es terhét, kételenítettnek supportalni, az olyan Falukban táborozásnak idején-is efféle Birák othon maradhatnak [CC 35]. 1738: lovas atyánkfiak, mikor magok rendekenn kívül postalkodásra menni kintelenítettnek, tehát a már Regisztrált lovatlan Atyánkfiak, minden Mértföldről egj Egj loért fizsessenek Den 12 :/: 12 [Dés; Jk 49c]. 1770: Ha Nemes Hazámban ad producendum,

kénszerítetttem, producalni kész lészek; tsak extra Patriam ne kételeníttessen [SLt XLIII. 16 Marothi István kezével]. 1795: kételenítetett . . . a Küköllővári^a Jozság állapottyára néző Leveleket által adni [Kv; JHb XX/41. — "KK]. 1833: nekünk Tordai Sútónékül azis a' fatumunk, hogy mü konnyú keneret szoktunk sütni . . . kár is volna, hogy oda kételeníttessünk, hogy a' kenyérnek nehézségére igyekezőleg a' Tordai Szép es jo kenyérnek betség s jo emlékezetét meg homályosítsuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

2. kényszerül, kénytelen tenni vmit; a fi constrins/obligat sã facã ceva; gezwungen/nötigt sein etw. zu tun. 1646: mikor bekuel ment volna . . . egy nagy diszno verő bottal hozzá verue(n) ugy ketelenitetet maga otalmab(an) eczer hozza ütni [Kv; TJK VIII/4. 56]. 1667: Apám uram is kételenítették oda való conjunctioakat declarálni [TML IV, 123 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. 1735: Komornyik László Vram nagy szegénsége miatt tellyességgel elégtelen es tehetetlen lévén, kételenített eő kglme kérni . . . Tordai Boldisar Vramtól . . . nyölczvan egy magyar forintokat és két pénzt [Szécs Sz;

Borb. II]. 1740: Hadnagi atyánkfia ő kglme, Nms Várunk sok igjes bajos dolgaib(an), szüntelen expediálni kintelenítettik, semmi kölcség pedig ő kglme keze alatt ne(m) lévén vexáltatik [Dés; Jk 527a]. 1751: alázatosan követem Ngdot, hogy kelenítetttem Ngdot levelem által busittanom [Szentmihály Cs; ApLt 5 Biális János Apor Péterhez]. 1767: jól tudhattyák az Urak minemő Rongyában vettem az házamat a Nemes Várostól, kétele-
 lenítetttem építetteti hogy benne lakhassam [Kv; Ks 11. XLVI. 45]. 1871: (A) külső kaszálo birtokott . kétele-
 lenítettik el adová tenni [Szováta MT; Bereczki József lev.].

kénytelenítettő kényszerítő, kényszerű; obligatoriu; zwingend. 1854: nem akarom, hogy szeretett és jó feleségem az egyébaránt is . felette haszontalan páradás el temettetésemre tett költségnek kéntelenítettő meg fizetése által is könnyeket facsarjak ki szeméből [Kv; Végr.].

kénytelenítettetik kényszerül; a fi constríns/silit; gezwungen/nötigt sein. 1717: maga az idvezült Aszszony, halála oráján az Isten nevé(en) kérte Nztes Besenyei György Uramat . hogy ha Isten bé hozza s tehetségé lézen, az meg irt üdvezült Aszszony Attyafiának valaholott szerezzen, valami kicsiny hajlékot, hogy más ember háta megett ne kéntelenítettessenek nyomorogni [Vajasd AF; DobLev. I/93].

kénytelenség 1. kényszer, kényszerűség; nevoie, necesitate; Zwang, Notwendigkeit. 1555 k.: az ketelensegh, es az reank kewetkezendew wezedelem Myndet Erre wyzen es ketelentyh | az wezedelem, es az kytelensegh kenzer<t> Myndet [LLt]. 1649: magam penzet ketelenseghel kellett keöiténem [Kv; Szám. 26/VI. 550]. 1718: marháit és egyéb jovait is ā szoros ketelenség mián mind Szárhegyen kelle hadni [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 69]. 1757: tudom hogy az éség, rongyosság és hideg nyomta haza ököt és az ketelenség [Kv; HSzjP Szóts István (60) ötes vall.]. 1833: meg valyuk Szegények vagyunk, a' ketelenség viszen rá, erre a' mesterségre, hogy ha tsak egy kis dertézt fordithassunk Házunk élelmére [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. 1859: én, mind az atyafiaknak, mind az idegeneknek, azon igekczem (!) hogy ne alkalmatlankodjam, tsak a' mire a' nagy ketelenség viszen [Mv; DE 2].

Szk: ~e tartja kénytelen vmire. 1671: Én, édes Komám Uram, bizony rosszul vagyok; ha ketelenségem nem tartaná, fel sem kelnék sokszor [TML V, 437 Naláczy István Teleki Mihályhoz] * ~tól viseltetik. 1671: a' ketelenségtől viseltetvén, kényszerítettünk az Fényes Porta Parancsolattýából előbbi Fejedelem Rákoczi György Urunk mellől el-állanunk [CC 11]. 1710: maga is sánta Báthori István, tömösvári ispán, aki nagy aemulusa vala Szapolyainak, a ketelenségtől viseltetvén, subscribálá az ország assecuratóriáját* [CsH 64. ^a1665-ben].

2. ~ből kényszerből, kényszerűségből; de nevoie, din necesitate; aus Zwang/Notwendigkeit. 1592: mikor fejedelem Jobba(gia) akart elladni feoldet . . . ell adhata mindennek ketelenségbwl ha az vrunk yobba(gia) megh nem akarta venni [UszT]. 1688: Veres Nimetek Jarasakor ketelenségből hozattam 36 penz ara bort [Kv; Ut].

1768: az Utromban fell jedzett szürke szörü Kantza lóvat ennek előtte Nyolczad fél Esztendővel én adtam volt Dobrosz Bukurnak, mint egy kintelenségből [Bereck Hsz; SzentGy Vlád Főrás (46) lib. vall. Jos. Ször-tsei kezével]. 1782: a' házosság ketelenségből esett, hogy holmija el ne pusztulyon [Torda; KW]. 1843: bár vagy edgyszer az aratás folyta alatt haza rándulhatnék — de Kovászna^a messze — s ha onnan Borszékre^b is talállok ketelenségből menni, még messzsebb [Veresgyháza AF; DobLev. V/1242 Dobolyi Sigmund Dobolyi Bálinthoz. — ^aHsz. ^bCs].

3. kényszerhelyzet; caz de constringere/forță majoră; Zwangslage, Notstand. 1671: Nemw Nemw ketelensegeben kötötte volt önnön magat fiayual egwt Jobbagiül [Szentábrahám U; Told. 21].

Szk: nagy ~ének idején. 1652: Mw kik ez ide ala meg irt dologban fogot Birak vagiunk tudny illik^a dragasagnak es nagi szwkgenek (!) es nagi ketelenségenek idein, ada mw előttunk Barta peter, moyses giorginek egy Feoldet eörök arron [Usz; Borb. II. — ^aKöv. a fels.].

4. kényszerítés, erőszak; constringere; Zwang, Nötigung. 1591 k.: Hogy ha akartame ketelenséggel Jobbagiaua lenni mikor megh fogta Gereb Vram [UszT]. 1600: Engemet is ketele(n)sigh es azon birsagh alatt weöttek keözikbe, valamit az Hadnagyok parancholtak ennekemis, ne(m) tettehe(m) rola, meg kellet fogadno(m) [i.h. 15/25]. 1638: Lazar Istva(n) Vram megh fogatot foghsagha(n) tartva ketelenseg alatt mivel idegen voltam s fogsagban voltam jobbagianak esküdeöt [Gysz; LLt]. 1653: Madarason volt az apámnak hat ház jobbagya . az öcsém akarattýából eladák a jószágot bolondul Gáspár Jánosnak; de ketelenség alatt lön, mert egyébaránt is reám ereszkedett vala érette, és a fejedelmet is készítette reám És úgy oda kelle adnom [ETA I, 140 NSz].

5. kötelezettség; obligatie, datorie; Verpflichtung. 1592: wgy mynt Jo twtorok szoktak ozvegoy arwat oftmazni, tartozot volna ketelensegh allat, de azt nem chelekeodte twtorsagatol megh szabadwlast kewanok mind germekeostol, mert engomeot mynd gyermekestől ky wczot hazabol | söt ha mas chelekeodte volna raittames wgy mynt Jo twtorok szoktak ozwegot ottalmozni, tartozot volna ketelensegh allat, de azt ne(m) chelekeodte [UszT].

Szk: ~e tartja. 1741: mint hogi mi Jobbagi vagyunk az Mlgs Ur(na)k s musikálni ketelenségünk tartja hogi az Ur kortsomáján musikállunk, Sokszor ejjel nappal musikáltunk az boron ivokat tánczal meg elégitettük [M.fráta K; BLt I Hoka Marczy (50) jb vall.].

kénytet 1. késztet; a îndemna/îmboldi; antreiben. 1850: ezenn kérdésekre azon szárnyalo hir kénytetet, hogy Nsgod Szt. György napkor a Jóságot haszonbérbe akarja adni [Szeplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. kényszerít; a obliga/constringe/sili; zwingen, nötigen. 1855: gyengélköd egéssem mulhatatlanul má Vásárhelyre a Doctorhoz kenyet [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Újfalvi Lajos Dobolyi Bálinthoz].

kép¹ 1. tablou; Bild. 1582: Balassy Ambrus fassio-ne/(m) suam exhibit in scriptis hoc tenore . . . egkor meg Daudid ferencz ideiebe(n) Ez Kassay Kalmar Tha-

masne Borbara azzon vgyon ot az plebanosság hazanal az kapw keozeoth, az hona alol veon egy keonyweth eleo

kepek valanak írwa benne, hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenchye kereke es kileomb kileomb fele kepek [Kv; TJK IV/1. 106]. 1596: Vagyon az elseo hazban negy eoregh kép, Az eggyk Mater terra az Newe, az masik aratasrol valo kép, az harmadik Eúropa az Negyedik Dea florú(m), beochywellottewk f 16 [Kv; RDL I. 65]. 1669: Ezen ebedeló Palotabol vagion az iratos boltra nyilo fel szer ajto . . . Egi tükör tok formaban egi néhánj kepp [Királyfva KK; Ks 67. 46. 24a]. 1731: A Virágos Palotara nyilo Bothba . . . drágább képeket . . . és egyéb Portékákat megh hagyván intacte bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkkell bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. 1744: üveg tekaba valo fris kised kép, apácza munka [Szentdemeter U; LLT Fasc. 67]. 1789: Cserefa Rámába üveg alatt 8. külömbfele kised Kepek. valent(es) Rf 2 | Cserefa arannyozott rámakba üveg alatt 3. rendbeli Képek Rf 3. xr 50. [Mv; ConscrAp. 4-5]. 1837: két kis aranyos rámájú hajo törést ábrázoló képek [Szentbenedek SzD; Ks 88]. 1850: Egy falra valo tükör ket keppel 2 fl 50 kr [Kiskászón Hsz; HSzjP].

Szk: *flandriai* ~. 1602: Ha valami flandriai kepekettis találhatt Kegmed, külgyön azokatis [Gyf; PLPr Báthori Zsigmond fej. Gellyen Imre kv-i „senator primarius”-hoz] * *gyümlölsős* ~ csendélet. 1837: Egy vékony arannyozott rámájú gyümlölsős kép keskeny arannyozott rámájú, két téli, és két tolvajoss (igy!) darabok [Szentbenedek SzD; Ks 88. 26] * (*le*)*írott* ~. 1714: Kis Almarionetska Tenger szinre festett külső Tablakkal, körös körül külömbfele írott képekkel ékesített . . . fl. Hung. 12 [AH 19]. 1732: ezen házba találtunk . . . két aranyos rámás külömb külömbfele dolgokat ábrázoló írott kepeket [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai Kornis Zsigmond conscr.]. 1756: A falon . . . néhai nagj emlékezetü Kegyelmes Vrunk^a eő Excellentiája Contrafėje avagi le írott Képe [Déva; Ks 92. I. 32. — ^aGr. Kornis Zsigmond] * *olasz* ~. 1788: Huszon egy darab viseltes Olosz képek | 65 darab nagyobb és aprobe rámás olosz képek [Mv; Tsb 47] * *oláh* ~ ? ikon (szentkép). 1740: Vagyon egy rozsz zárotlan tarka Láda, mellyben vagyon egy néhány oláh kép [ApLt 5 Apor Péterné inv.] * *papiros/papirosos* ~. 1732: ezen házba találtunk három Selljem Thesis képet . . . két papiros Thesis képet rámákba [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. 1768: Rámás Papiros képek 5 [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIb] * *rakott* ~ ? mozaik. 1841: Egy rakott Kép Üvek allat [Kv; SL] * *rámás* ~. 1634: Egy eoreg Ramas kep . . . aestimáltatott f 1 [Kv; RDL I. 105]. 1849: Nagyabb és kissebb üveges rámás képek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] * *tükörös* ~. 1768: Tükörös rámás kép [Mezősztyörgy K; Ks 23. XXIb] * *üveges* ~. 1839: három üveges kép [Désakna; DLt 1545/1841] * *üvegetlen* ~ üvegetlen kép. 1761: Nagy rámás üvegetlen kép [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

2. képmás; portret, chip; Bildnis | arckép; portret; Porträt. 1584: Asztalos Imreh wallia, Amikor Teremy Martat el Veotte vala Az en Batia(m) Mutatott Az Angzion Teremy Marta egy ewzstbeol chinalt Bodog Azzony kepity [Kv; TJK IV/1. 357]. 1620: Balikonak iutott Egi ramas Kleopatira kepe f — d. 80 [Kv; RDL I. 97]. 1653: (Bethlen Gábort) Eltemették pedig die 10 ja-

nuarii a gyula-fejérvári templomba nagy solemnitással

A magok^a képei is ki vagyon alabástrom köből faragva, a mint a ki akarja ott megláthatja [ETA I, 142-3 NSz. — ^aA Bethlen Gáboré és első feleségéé, Károli Zsuzsánnáé]. 1681: Egy Rubintos, Smaragdos kis fűgöcske Cupido képe van belé csinálva [WassLt]. 1714: Más Negj szegletes Asztali óra ház formáját representálván, mellj(ne)k a' tetején meg aranjozott réz szarvas vagion négj oldalan penig apro képekkel ékesített fl. Hung. 100 [AH 19]. 1725: csináltatván becsületes Papista emberek egy kökeresztet, mellyen is volt köből kifaragva Cxtus urunk kin szenvedése, kepe [Kvh; HSzjP]. 1823: Egy kis arany Medalion a Krisztus képével [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.]. 1850 k.: A lelkiem Anyám képe aranyos rámában [Pk 2].

3. oltárkép; icoana altarului; Altarbild | szentkép; icoană; Heiligenbild. 1634: Az mi Témplumhoz valo ekeozim vadnak, mindenfele kepek, Casulak, Monstrantia, kehely, Ampolnak . . . azokat chak ide az Monostori Témplumhoz applicallyak, az ott lako Jesuita Paterék [WassLt Wass János végr.]. 1672: Tisz Balint Ur(am)-nak ket kepet kuldottem az az Oluasokbol keddok a' melljek szebbek ha az Ur I(ste)n eltet, más ayandkott lesek eo kglmenek [CsÁLT F. 27. 1/38 Georgiffy Mihaj nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. 1697: Ez nap jöt(t) az császár az Boldogságos Szűz képéhez, volt nagy solem(n)tas [AIN 147]. 1737: Az Oltár felet . . . Padvai Sz. Antal képe vagion rámában foglalva [Csákgörbő SzD; JHbK XXVI/13. 9]. 1751: Vagyon egy szép ezüst Láncz övem, esztet hagiom az ó vári Pater Franciscanusok Témplomában az nagy oltáron lévő B. Szűz Maria képére [Kv; LLt 1/10]. 1794: Egy kolosvári tsudalatos kép más meg hasadozott Üveg képpel Rf 2 [Kosedal H; Ks 78. XVII. 6].

Szk: *papi* ~ szentkép. 1784: a Gárgány (!) küldé néki egi írot Papi képet [Gyf; SLev.].

4. falfestmény; tablou mural; Wandgemälde. 1751: a' Témplom Bot hajtásán fen két kis kép [Kóród KK; Ks 20/10].

5. határkép; tablou (ca marcă) de hotar; Flurbild. 1570: egi kep volt az hatar keozeot az dombon, Mellyet hatar kepnek hyttak de azt Nem tuggya, ha hatarnak chynaltake vagy egyebert [Gyalakuta MT; BáilLt 1].

6. alak, forma; figură; Form, Figur. **Szk:** *vkinek* ~ e vkinek alakja/formája; infăişirea/figura cuiva; js Figur/Gestalt. 1584: Albert Imreh vallia, Az felesegem gyermek Agiban fezkiz vala es ketten eyel be Ieowenek bozorkaniok, Es az eggyk ez Zelesne kepe vala [Kv; TJK IV/1. 249] * *vkinek/vminek* ~ *eben vkinek/vminek* alakjában/formájában; sub infăişirea cuiva/a ceva; in js Figur/Gestalt/Form einer Sache. 1584: Jgiarto Thamasne vallia egkor giermek Agiamba lewen megh Niomnna vala, de ez Sos lanosne Bant velem es erre gianoktarm, egkor vgia(n) eben valek hogy egy fias dizno kepeben Ieowenek ream es a' malaczokal zoptatak teyemet ky, es huzon Niolcz hetig fekwem bele [Kv; TJK IV/1. 244]. 1629: (A beteg gyermek) estvere mideon fel keolthettem azt monta hogy Kerekes Züle kepeben jeot rea^a [Kv; TJK VII/3. 121. — ^aA boszorkány]. 1630: Szabo Jstuanntol hallottam hoga mondta Nagi Peterne hoga Macksa kepebe nyomta meg eotet Nagi Peterne [Kv; RDL I. 20 Nagi Matene Anna azony vall.]. 1644: Rettegi Istvanne k-monda . . . Oh edes Aszoniom, Thordai Martonne ke-

peben megh niomtak vala az boszorkaniok [Mv; MvLt 291. 422] * *vminek a ~ére formált* vminek a formájára alakított/készített; fācut dupā infājšisarea a ceva; nach der Form einer Sache gemacht/verfertigt. 1714: Kuvasz képeré formált Asztali óra, mellyen a' Kuvasznak mutatója lévén minden orab(an) bizonyos Instrumentumok által ugat fl. Hung. 72 [AH 19].

Sz. 1716: mikor el vitték Colosvárrá, emberi kép is aligh volt szegényen [Nagyida K; Told. 22].

7. kb. minta; model; Muster; Modell. 1710: Rajzolásához való edgj csumo kepeket [HSzj *rajzó-ló-vas* al.].

8. vkinek/vmilyen közösségnek képviselője/helyettese; reprezentant al cuiva sau al unei colectivități; Vertreter od. Stellvertreter js od. einer Gemeinschaft. 1563: Ez Lewel keolth Veez varaban Zent georgi napian zombaton 1563 Horwat Kozma Veez varaban Wr kepe Es wdwar biro [Vécs MT; BeszLt 16]. 1569/1571: Andras mester Engemetis ker vala hogy kezes lennek Erette de az vr kepe nem veon be [A.zsuk K; SLt Varga marthon jb vall.]. 1589 k.: Tudom aztis hogy Zabo Thamas biro kepe vala, az tilalmasbul Istvanfi Kelemenek be haytotta vala cockreit [Szu; UszT]. 1593: Nagy Imre ket zelindeket wizen, kit kassarul az kiral kepe kwld wrunkal [Kv; Szám. 5/XXI. 112]. 1633: az fw biro vram kepe (:miuel hogj w maga ithon nem úala:), twn illyen ualazt [Dés; DLt 373]. 1733: Mű Thorocko Várossaban lako szemeljek, vgmint tizennjolz emberekből álló köz bíralt emberek vagyunk Biro kepi Vernes Ferencz, Varos Polgara kepei Ekárt Gergelj es Vernes Jakob, Biro Polgara kepi Tobis János . . . adgiuk tuttára mindenek(ne)k^a [Torockó; Bosla. ^aKöv. a nyil.]. 1736: Mikor az császár-képe enni kezdett, akkor ütlenek az ötven asztalhoz az vendégek [MetTr 395]. 1804: Jékei a' Vice Ispány a Fő Ispány előtt meg szollitván engemet, mint Ngod képét, valami régi Arenda Taxáért, adtam Ngod részire 10 Rh. For. Bethlené^a és Málomért [Szásznýires SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev. — ^aSzD]. 1834: Az Uj papnak bé állításával. . . az Esperes v(agy) képe irjon bé a' matriculában minden actusokat [Nagykapus K; RAK 7].

Szk: *vki ~ét viseli*. 1657: mely miatt császár és az tanács s egész udvar előtt disgratiában esék Nigron, hogy császár reputatióját szemei előtt viselni nem tudta, kinek képét az ármadában viselte [KemÖn. 46]. 1659: Egy ízben Besztercére az ország gyűlésére menvén öt hétig az királybíróval, az bírónak képét viseltem, másodsor az bíró beteg lévén, az városban harmadfél hétig viseltem, harmadszor gyűlésre lévén a bíró, ötödfél hétig az városban érette viseltem^a [Kv; KvE 178 LJ. — ^aÉrtsd: az emlékiró, Linczeg János].

9. ~ében vkinek/vmilyen közösségnek/közületnek a nevében; in numele cuiva sau al unei colectivități; im Namen js od. einer Gemeinschaft. 1544: kegielmes vrunk . . . paranciola hogy az nywythody giorgy felesége ky volna az annazzoni az kepebe Mj El Menivnk az heiasfaluj vitaliusthol . . . hogy az nagi lakj rez Jozagban ozlast keriuunk [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergel es gaspar gerebh lev. Fráter Györgyhöz]. 1560: Banffy Miklosnak Lepseni Annaszonnak az ew felesége nek . . . kepeben valo Replicacio az elsew felelet melle valo [Kv; SLt 6]. 1606: De akkor ott valek mikor, Zilagy Istuan es Gere Andrasne az Aruayok kepeben fel veúek az f. 8 Gere Matetül [Szu; UszT 20/192]. 1685:

Inctus Uduarhely szeky Homorod Szent Paly falus biro Dimeni Ferencz primpilus az tellyes megh irt falunak lakosinak kepeben, kik nemesek, lofejek, drabantok, es Jobbagyok [Kük.; Törzs]. 1708: jelen leven . . . küs-seb Palfi Andras maga az Apja Nagjob Palfi Andras kepeben [Tarcsafva U; Pf]. 1790: Mi aláb Subscribáltak az egész Nemes Udvarhely széki Nemes Rendnek Képében . . . a Nemes Magyar Országi Diaetara választott Követünk Költségére Lévaltunk . . . 139 ~ Száz harminz kilentz Rforintokat [Szu; UszLt ComGub.]. 1844: Dullo Gálffi Sándor maga, és több Dullo hivatalos társas neveken és képiiben, ugy az ado vető Biztosokis hivatalaikbol ki bucsuznak [UszLt XI. 85/1. 50]. — L. még ETA I, 55; FogE 342; MetTr 393; RettE 112–3, 299, 405; RSzF 95, 117, 248; SKr 380; SzO VI, 201.

10. arc; față; Gesicht. 1855: A Grof Ur . . . holta után nagyon csuf színbe volt képe rutul nézett ki, fel is volt puffadva [Gezse AF; DE 5]. 1879: Ragyogott a képe, mikor mutatta nekem az ivét^a [Plev. 64 Petelei István Jakob Ödönhöz. — ^aJakab Elek megjelenendő verskötetének gyűjtőívét]. 1880: Látlak előre, amint a képed kipofokosodik, megveresedik [i.h. 77 ua. ua-hoz].

Szk: *kikelt ~pel* feldült arccal/képpel. 1807: Czuczuján Számoila meg szollitvya egész ki költ képpel ezen szokkal miért szagattad el a' Contractusomat [Gyf; Eszt-Mk].

◇ **Hn.** 1514: perveniendo ad quendam montem Kys Januskepe Bercze vocatum [Tóhát BN; TelO 329–30]. 1588: Okep erdu [Bács K; KHn 214]. 1630: Koos kepinel (sz) [Kilyén Hsz]. 1662/1687 k.: Kép hégy nevű helyb(en) (sz) [Mezőkölpény MT; MMatr. 388]. 1675: Az Képre menő lábban egy darab föld [CsVh 65]. 1676: az Kü Kép [Gyalu K] | Kép Erdeje (e) [Kajántó K]. 1688: Az Kép lábna (sz) [Kozmás Cs]. 1692: Az falu vegin alól az Képnél (sz) [Torockósztyörgy TA]. 1693: Kép hágojanál (sz) [Medesér U]. 1695: Az Uzoni kepnel (sz) [Szozyar Hsz]. 1697: A Felső képen feylet két ut között (sz) [Illyefva Hsz] | Csonka képpenn kívül [Türe K]. 1699: Kép helyben (sz) [Egeres K; KHn 190]. 1714: Az sz. Miklos képe hegye megett [Lengyelva U]. 1728: A Két ut között, az also képnél (sz) [Illyefva Hsz]. 1731: A Kántor Képe alatt (sz) [Gelence Hsz]. 1740: A' Képen (sz) [Sztána K]. 1743: Az Kép mezeiben (sz) [Szentimre Cs] | Mátyás képinél (sz) [Kissolyos U]. 1757: a' Véres Kép Lábban (sz) [Taploca Cs]. 1799: A Kép köteliben (sz) [Lemhény Hsz]. 1807: a' Kép v. Kip teribe [Türe K; KHn 264]. 1816: Kép előtt (sz) [Andrásva MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

◇ **Szk:** *elfutó ~et mutat* menekült színel; a simula fuga; Flucht vortauschen. 1653: A több közönséges had^a a mi volt azt úgy igazgatták és instruálták, hogy mutasson elfutó képet és fusson ki a táborból, mindent a sátorban hagyván [ETA I, 49 Nsz. — ^aA török] * *elment ~et tesz* a. visszavonulást színel; a simula retragerea; Rückzug heucheln. 1618: Az perzsiai hírek igen sok külömb-külobkpeppen forgattak eddig. Nagy része az vezér hadának csak harcot sem látott, de bővebben azt beszélik, hogy az kazul pas(a) elment képet tótt előttök, az tatár hám persequálta [BTN² 170]. — b. eltávozást színel; a simula plecarea; Fort/Weggang vortauschen. 1781: edgj alkalmazással el ment képet tévés az Ur, hogj Vatsorára nem jó [A.csernátan Hsz; HszjP Fazakas Andrásné Birtalan Máris (30) jb vall.].

Ha. 1561: kipibe [Fráta K; SLt U. 28]. 1563/1577: atyafyay kepekben [Kv; Thor. VIII/2]. 1568: kipibe [Gyf; RLt O.] | keppye [Sajókeresztúr SzD; KJ]. 1569: kypibe. kipibe [Msz; LLt 77/3,5]. 1575: kipibe [Simon- telke (BN) körny.; JHbK XIX/24]. 1578: gyermekym- nek kepekben [Dés; DLt 202] | kepeben [Jobbágyfa MT; BálLt 79] | kepeben [Kv; TanJk V/3. 176a]. 1579: kipiben [Néma MT; Told. 31/1]. 1585: kypiben [Dés; DLt 215]. 1589: kipibe [Dés; DLt 226]. 1625: kipibe [Kopaszfa (SzD) körny.; Ks 41. D. 14]. 1649: kepyben [Kv; TJK VIII/4. 409]. 1656: kipiben [Légen K; Borb. I]. 1675: kipibe [Diós K; JHbK XIX/24]. 1727: Falu képi- ben [Szamosfa K; Ks]. 1766: Felesége s' Testverei ke- pekben [Mv; JHb XIII/55]. 1776: Fiacskáim képekben [Nagyborosnyó Hsz; Hr]. 1826: maguk és Ecclesia képekben [Bágyon TA; Borb.].

kép² dárda/lándzsafajta; un fel de sulijá/lance; Art Lanze/Speer. 1570: Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Sym- on . ezt vallyak, hogy pentheken esthwe mykor ew ky Mentenek volna Az ew kertekben Eorzeny . Jeon- nek az kertek keozybe Nyolchan Es Be hagnak ez vallok kertebe . az Peter verny kezdyk ke- petis ely veottek [Kv; TJK III/2. 72]. 1572: az keosgoth Latlok hagi egimast kergettek, Es Ennekem Karabuch estua(nn)ak Meg az kepeoty Megh Ewteottek wala kez- zembem [Kalota K; KP]. 1574: Keomies Balas Azt vallia hagi . vgi ragad Imre egi kepet es hozza wth, azt Meg latwan Andras az gergy Eochie ky fwtamk es meg Ra- gadia Imrehet es az kepet kezebel ky veszy [Kv; TJK III/3. 393]. 1593: Gram Peter vallia, hallottam, hagi Mondro Peter az hauason egy embert eolt volt megh. es kepit zekerczejet el hozta [Kv; TJK V/1. 446]. 1595: to- uaj kjaltast hallek . fútama(n) oda fele eleoll talalam Benedek Petert, egy kep vala nala ugy techik Zabliais uala nala [Szu; UszT 10/102–3]. 1599: Voltam az lengel- falui zallasba regen . ghernie faert ot Agoston Demjant megh eokleltek uala keppel [UszT 14/12]. 1623: senkinek fegyvert hordozni közöttök szabad ne le- gyen, még csak az juhok mellett való pakulárok se hor- dozzanak képet [Gyf; EOE VIII, 131 ogy-i végzés]. 1629: Egykor az Vram Kün az keppel az Eszterhat gyakdoswan, miuel megh hagigaltak vala [Kv; TJK VII/3. 121]. 1638: az legeny ualoba(n) forgodek az kepp- pel keozel sem bocsatotta hozza s látam azt es hogy hoz- za czapa az keppel s ugi szakada el a hegjes teöris keze- be(n) [Mv; MvLt 291. 150b]. 1650: az veszekedesnek kezdetibenis ot volt az fiamatis o eoklelte keppel s ölte megh [UszT 8/64. 60].

Legrégebből e szó 1395 tájáról adatható [BesztSzj].

kepe az egyháztagok adta papi v. tanítói gabona-já- randóság; cantitate de cereale ce se dá preotului sau în- vătătorului de către enoriași; Getreideabgabe der Ge- meindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. 1702: Az özvegy férfit, a kinek ekéje és szántásinak rendi meg nem állott felesége holtával, az is egész kepevel tartozzék [Uzon/Szemerja Hsz; HSzjP]. 1775: annyi gabonája ter- mett, hogy a tiszt(eletes) Loci minisztereknek . . . tarto- zott volna bé adni az egész kepet [Martonos Hsz; i.h.]. 1824: az Arendatorok azon litzaltatot Joszág és föl- dekből T. Lotzi Minisztereknek kepet fizessenek [Lécfva Hsz; i.h.]. 1833: Serkentem a B. Oskola Tanittokat és

Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesítettésére: Az utol- sok ne gondolják hogy a' kepe bé szolgáltatására idő ha- ladékok nyerjenek a Visgalo Biztossagtol, söt a' hol hát- ra lévő kepe fog találatni, minden kedvezés nélkül illő büntetését a Hivataljába el nem járo Előljáro el fogja venni [Vaja MT; HbEk]. 1868: a' magyar Létai T. Pap . mindenét el vesztette . Ezen szerentséllenség^a ak- kor történt rajta, mikor kepeje, termései mind bé voltak takarítva [Gyalu K; RAK 151. — ^aTüzvész].

Hn. 1864: Kepe egy része oldalos kaszáló, egy része erdő, egy része szántó [M.nádas K; KHn 225].

Szk: *gabonabeli* ~. 1789: A rend szerint valo Gabo- nabeli Kepe két kalongya Buza és Zabis ugyan annyi Kalongya minden gazdától külön-külön ha szin- ten együtt lagnak is [Abásfva U; EMLJ].

képebeli I. mn vkit képviselő; care reprezentă pe cine- va; jn vertretend. 1607: simien miklos wram zabadita meg Lörinczy Janost, az zanto földnek birodalma- ban, az falu kepebelj Kws Jstuan harom borozdaia ellen walo birodalmban [UszT 20/243].

Szk: ~ ember. 1570: az harangozo zol fodor Janosne- nak, hagi Beh Neh hordana az kamara zendelyet, mert az varose volna Nem Eweh. fodor Janosne azt Monta az harangozonak, hogy myert Mondod Te . enneke(m) azt hagi az varose ha en heatata(m) wala Megh Zeoch Myklos oda Jwttot, Az harangozo megh Monta myt mywelt Rayta es mynt zydalmazta, Es Zeoch Mik- los feddette erte myert mywelte azt az ew kepebely emben- ren [Kv; TJK III/2. 77]. 1571: Twgia k. minemy dologh eszet volt az vram eo n:ga Jobágy keozeot, es az ew felseghe Jobagy Kys Demeteriak (!) keozeth mely dolog- nak harmoth (!) napya Theorwin napya tegnawolt, de tegnaw semmy theorwinyem lehetett mert az te k. kype- belj emberekis minden dolgoth chak te k.re haloztak [Nagysajó BN. BesztLt 3496]. 1592: akkori Capita- niunk . kipebelj Embert adot vala ide [UszT]. 1615: Banffy Janost, az felliw megh irt mod kiwlv semmi nemw hadi expeditiokra magat szemeljeben eleteigh, se kepebeli embert allatni ne erőltesse [Gyf; Told. I]. 1635: Vitezleő Suki Benedek Uram Kepebeli Embere, avagi hwteős biraja Elek Thamas neww [SLT J. 35].

II. fn képviselő/helyettes (személy); locjiitor; Vertre- ter. 1665/1754: Az határból penig a' Szerhordó ki akar- ván menni, képebelit nem hagyand, büntetése egy heti bér [Kv; ACLev. 14]. 1841: Ha valamely becsületes ifjú^a a szolgálat alól városunkból eltávoznék, képebelit nem hagyván . midőn mikor haza jönne az olyan ifjú por- tionjából sír ásásért dénár. 18, virasztásért fennszolgálá- sár 12-12, gyermek előtt való callauzásért (!) és céhbe va- ló szolgálatja neglectusáért dénár 6-6 subtraháltassék [Dés; DFaz. 29. — ^aAz ifjú legények sírásótársaságának tagja]. — L. még MNy XXXIV, 120.

kepebér az egyháztagok adta papi v. tanítói kepevál- tás; ráscompărărea cantităţii de cereale ce trebuie dată de enoriaşi preotului sau învăţătorului; Getreideablöse der Gemeindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. 1862: a Nyárszói . nép igen szabad és önkényes. kezeket ve- tett az Ekkla erdeire s nem elégszik meg, hogy a' kepe bért, mellyet kiki maga tartoznek meg szerezni az Ekkla erdejiből fizetik meg, hanem gyermeki bért is, a' tanítási s fizetési bér-fát onnan vágiák [Gyalu K; RAK 67].

kepebor az egyháztagok adta papi v. tanítói bor-járndóság; cantitate de vin ce se dă preotului sau învățătorului de către enoriași; Weinablöse der Gemeindeglieder für den Pfarrer od. Lehrer. 1879: Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk Ittunk és pletykáltunk ... A fejem kábult a kepe bortól [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

képecske 1. tablou mic; Bildchen. 1710 k.: Corderius Colloquiumit és valami képecskékkel nyomtatott kis evangéliumot exponáltam kicsiny koromban [BÖn. 535]. 1733: két rámában valo kisséb képecske [Hacacscl H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában]. 1756: harmadik almárium, mely asztal Almáriumnak is nevezetik, melybe bé járó Ládácskák járnak . . . edgyikben üvegben foglalt őt apró képecske reperiáltatik [Déva; Ks 92. I. 32]. 1757: Egy Ezüstben foglalt képecske [Jobbágyfa MT; BálLt 71]. 1807: valami képetskéket vettünk kis Mámától [Dés; KMN 277].

Szk: *üveges* ~ üvegezett kis kép. 1782: üveges Képske [Nalác H; CsS].

2. 1770 k.: Nemes és Vitezlő Szász Mihály Vr(am) Istenehez való szent buzgóságából conferalt az Arpástói Ekla(na)k egy ezüst pohárt . . . a szárán három füle vagyon a fedelé(ne)k a gombján egy képetske vagyon [Arpástó SzD; SzConscr. 221].

Szk: *oltári* ~. 1805: jázdontunk . . . onbol öntött oltári képetskéekkel gyértya tartokkal [Dés; KMN 113].

kepezető papi v. tanítói gabona- v. pénzjárandóságot szolgáltató; care dă cereale sau bani ca bir preotului sau învățătorului; Getreide- od. Geldabgabe für den Pfarrer od. Lehrer leistend. 1792: A` királyi kegyelmes Engedelem is, a` hol Száz, kepe fizető Gazdák találtanak, magános Ekklát formálni szabadba tette [Mv; MMatr. 452].

kepélés kepezetés; predarea/plătirea birului în cereale preotului sau învățătorului; Getreideablösung der Gemeindeglieder für den Pfarrer od. Lehrer. 1818: az Oszporások tartoznak a kepélés napjáig befizetni az oszporát [Illyefva Hsz; HSzJP].

A közelebbi értelmezésre nézve l. a *kepe* és *kepebér* címszövebeli jel-t.

kepely, képely l. gépely

képelyező vmilyen asztalosszerszám; un fel de uncaită de tâmplar; irgendein Tischlerwerkzeug. 1753: Edgj pappirosban Gelét, Pappirosba kötve Asztalosnak való képelyező [Mezőzáh TA; Told. 18].

kepés kepe-szolgáltató (egyháztag); enoriaș care trebuie să dea bir în cereale preotului sau învățătorului; Getreideablöse für den Pfarrer od. Lehrer leistend(es Gemeindeglied). 1734: A Kepézésben observatassek hogy mikor az aratás veghez megjen az Parochius mennyen ki vagj negj hittel köteleztetett Kepések a több kepesek között és csovályla el az három három Kalongyát [SVJK].

kepés¹ l. *mn* cu portret; mit Bild(nis). 1728: egy kis képes aranny gyűrű [Nsz; Ks]. 1792: Spanyol fal egy képes, más Veres [TL Conscr.]. 1832: Tizenkét aranyos és

fekete képes cseh portzellán Findsziák [LLt]. 1839: Egy képes mejj tö . . . Egy Türküaszos (!) mejj tö külön Türküaszal (!) [LLt].

Hn. 1761: Képes Domb [M.valkó K; KHn 104]. XVIII. sz. v.: A Képes n. erdő [uo.; KHn 105]. 1818: a Kepes oldalon [Mészko TA; EHA].

II. *fn* képviselő, helyettes, rég képebeli; reprezentant; Vertreter. 1820: Kőnzei Bénéam mpr. sub. Fő Biro képepe [SLt XLI]. 1844: (A) fákot éppen általom mint Falus Biro képepe által ifj. Déak János ő kelme Törvényesen leis tartoztatta volt [Selye MT; DE 4] | a Falus Biro Boldisar Andras . . . maga helyett a` Hütösség közül képepeit rendelt | a V. Ispán képepe Ada Josef Ur is erősen iparkodott, és döfödött bé egy páltzával a föld vegin ellent álló Jobbágyon [Szarázpatok Hsz; Berz. 17].

kepés² 1. *capabil*; fähig. 1838–1845: Prikulics (román prekulicsu) boszorkány, lidérc, miről hiszi a nép, hogy mint Proteus minden állatalakot képes magára fölvenni [MNyTK 107]. 1843: egy szekér 3 kalangyát is bajoson képes fel rakni [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez]. 1862: (A családapa) élete még oly szükséges lett volna arra hogy gyenge magzatait táplálja és oltalmazza mind addig, míg maguk képepek lettek volna önjerejükön az élet viharaival megküzdeni [Kv; Végr.].

2. *?* 1572: chianady Janosnak . . . hazat eorekseget varoson kywl valo Idegen Embernek Ne arwlyya seh adya, hanem ez varosy Embernek, Es ha Ky Megh akarya venny ketser arran Neh tarca, hanem az my Melto es kepes arra [Kv; TanJk V/3. 63b]. 1592: megh tekintwe(n) Huniady Demeternek iambor zolgalattiat sok Wdeoteol fogwa(n)t . . . valamj kepes zerent valo Honorariumot zakazzanak az Mostanj dezmbabol [Kv; i.h. I/1. 200].

3. lehetséges; posibil, cu puțință; möglich. 1672: ha képes volna, ezen levelemben az szivemet is el küldeném [TML VI, 190 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

4. tagadásban; in negatie; in Verneinung. a. nem bír/tud; a nu putea; nicht können. 1702: Palfi Istvannal is magaval meg alhatnak, de a Felesegevel nem képes hogj meg alhassék [Tordátfva U; Pf]. 1744: olyan Sár volt a` faluba, hogj allig volt képes gyalogis járnai [Szentegyed SzD; WassLt]. 1751: ezek(ne)k sok rendbeli Isteni telenségeket, törvénytelenségeket nem képpes ki beszéleni [Balázstelke KK; BfR Mich. Rempler (60) jb vall.]. 1757: A Falu derekában ben . . . ugy el seppedett a` hely, és azon része a` Falunak, hogy ha hasonló moddol meg nem igazittatik, ezen részén a` Falunak, Tavaszszal és őszszel nem képes lészzen járnai [Koronka MT; Told. 19/23]. 1778: a Küküllők ugy meg áradtanak hogy nem képepe (!) által menni [Túr TA; TSb 10]. 1847: Aniko asszony . . . dögségét, becstelen száját . . . nem vala képepe tovább ki állánunk, mult heten elcsaptam [Kv; Pk 7]. — b. nem lehet/lehetséges; a nu fi posibil; nicht möglich, unmöglich (sein). 1687: (A hajók) hevervén a Tisza parton . . . ugy el rökönnyödtenek rothadtanak, vesztenek, hogj el bocsattani nem képes [Sziget Mm; Törzs]. 1771: Stihler Antal Uram . . . a Marhája Ganéját az Uczára hánya ki és nem is képepe (!) járnai sem gyalog sem szerével mikor fel olvad az idő [Dés; DLt 321. 24a Jos. Kresztes (27) ns vall.] | ő klme . . . a szemetet ki hannya az Uczzára . . . Tavaszszon nem képepe lesz járnai az

Uczczán miatta [Dés; i.h. 25b]. 1843: nem képes, hogy . . . itt a megyében való tekergetésekben még több tolvaj-ságokat . . . ne követtetek volna el? [K; KLev.]. — c. nem lehetséges (dolog); (lucru) imposibil; unmöglich(e Sache). 1710 k.: Már nem képes dolog, annak végére menned, aminek végső vége nincsen [BÖn. 460].

képezház képtár; galerie de picturi, pinacotecă; Gemäldegalerie. 1823–1830: Megjártuk a képezházat (Bildergalerie)^a . . . két oskolára úgymint német és olasz oskolára van felosztva az egész galéria | A templombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képezházban már kevés esméretet vévén a képekről, ítéletet az itt yalókról^b tudtam hozni [FogE 184, 200. — ^aDrezdában. ^bA Lipsceben levókról].

képesítés szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: ~t tesz? 1604: filier miklos kezdé panazolkodnj hogi pinze vezöt el melj panazra Zombatfalvi^a meg akara fogatnj, de adig töreködénk hogi ne(m) foga meg; ha nem törwinnel hiua az hannagi Eleybe, ot gianoual kezdé keresny, Az giano mellet képesitést is teszen wala [UszT 18/148. — ^aA hadnagy].

képesség capacitate; Fähigkeit. 1879: Kidolgozzák magukból az életkedvet, az erőt ezek az emberek. Kíméretik^a eszüket, testi képességeiket [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz. — ^aNem elírás v. sajtóhiba kimerítik h.?).

képest 1. vmihez hasonlítva/viszonyítva; in comparatie cu ceva; im Vergleich mit einer Sache, in Verhältnis zu einer Sache. 1583: az eo faluianak azokhoz kepesth^a igen kichid hatara wagon [Gyf; ETA V/2, 17. — ^aA kis határú Monostorszegnek a nagyobb határú Kérő és Ormány (SzD) határához képest]. 1598: Amint mosta(n) az feoldnek allapattia wagon ahoz kepest amint akkoron wala ket eolnyre el zakasztottak az wtt iarassal benne [Kv; Tjk V/1. 195 Valentinus Zaz (60) vall.]. 1610: az eő eőkrey hituanok uoltak az Zomor Balas io marhaihoz kepeost [UszT 4. 9b]. 1683 k.: Ha vekas buzart ne(m) adhat mint az Pastort az vekas buzajert á buzanak menyisegehez kepest ugy Contentallya [Sámson Sz; SzVJk 167]. 1748: állapottához képest egészséges volt, de az után tsak hamar fekünni esett [F.karácsonyfa KK; Told. 56]. 1786: itten e mi földünken eddig elé a gabonának az időhöz képest igen kitsid ára wagon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1804: ezen külső Eszközök igen keveset érhettek, mivel akkor oltsó világ volt a mostani időhez képest [Murvasztimre AF; DobLev. IV/875. 4a]. 1847: egy kaszás csak parányit eszik hozzá képest [Kv; Pk 7].

2. -hez v. -re hr-os szerk-ben; in constructiij, cu sufixul adverbial -hez sau -re; in Konstruktionen mit den Adverbialendungen -hez od. -re: vmit nézve/tekintve, vmit tekintetbe véve; luind in considerare/avind in vedere ceva; in Anbetracht einer Sache, mit Rücksicht auf eine Sache. 1584: domini Iudices delibearunt, Myert-hogy az Suspitio Nagy es felette ketseges ferkeól Miklosnak Jamborsaga, . . . Azert az Suspitionak Nagy voltan-kepest tecczik á teorwennnek hogi Jambor tisztesség-bely theós giwkeres Zomzediwal heted magawal Menche magat [Kv; Tjk IV/1. 228]. 1599: Kouach Janos

vram Feierwarra cum omni apparatū biro vrammal ket vttal menth . . . az felelmes eodeoheoz kepest minthogy igen sokad magokkal kellet mennyek keolteott mindenesteol fl 167/76 [Kv; Szám. 8/XV. 32]. 1615: az Bodo Ferencz házánál ualo Giümölczy kertötis tudo(m) hog Becz Pal bira ; Most Farkas Janosne biria, nem tudom mire ualo kepest [Szentmárton Cs; BLt Kouacz Bartalis (35) ns vall.]. 1662: az dolognak külömb külömb változásához képest gyakrabba(n) kellett kö-zönsegesen orszagh gyűlését celebralni [UszLt IX. 75. 44 fej.]. 1815: A történhető változásokhoz képepest Sorog Ur(am) fáradságát, éy Kedves Hugom Aszonymak meg jelenését előre Atyafiságos bizodalommal kikérem [Asszonymépe AF; DobLev. V/975 Borberekai Josef sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. 1827: Sajnálom, hogy most az egyszer kiván maga helyett szolgáltatni enge-met, és mégis nem ígérkezhettem, mert az idő egy olyan alkalmatossághoz képest réám nézve igen rövid [Nagy-kadacs U; Pf].

3. vminek megfelelően, vmi szerint; conform/in conformitate cu ceva; entsprechend (einer Sache). 1573: By-ro vr(am) es az Thanachbely vram Ez feylwl meg lrt by-zonsagok vallasahoz kepest, Tërwen zerent meg hattak rayta Demyennek, hogi 15 Napra tartozek az Arwa ke-pebe meg fizetny az 9 forintot [Kv; Tjk III/3. 131]. 1577: Az Varba penig Drabantokat annyit tarchon mostany Ideo allapottyahoz kepest az mynyt (!) mostansag-al ew eleötte tartottak [Ks Báthori Kristóf aláírásával]. 1595: Az borokat az elmült üdeohoz kepest a' mint iarassa volt el attam [Kv; Szám. 6/XV. 38]. 1607: Vag-ion egi bizonsaga arrul az Alper(es)nek hogi zabadda hatta uolna^a hogi ha rah nem megie(n) az nyltra Zolgalni el vehessek, ki techik azert hogi az eó maga zauahoz ke-pest vettek el [UszT 20/80–1. — ^aA nyilföldet a felperes]. 1656: Az temetes pedigh, tsak az en csiekelj allapotoczkamhoz kepest legien [Ádamos KK; BálLt 93]. 1700: az hidis olyan közönséges jo lévén melynek periclitatiojat szívünk fajdalmaval lattjuk, Végeztük azért . . . hogy minden marhas ember hozasson egy egy szál jo fát: ki ki erejéhez es tehettegehez kepest [Dés; Jk 303]. 1754: az Antiqua Sessiokhoz képepest az Exp(one)ns Assz(o)ny eő Nga részén lévő emberek birnak több szánto s kaszáló földeket [Galgó Sz; JHb LVII/52].

4. vminek ellenére; cu toate aceasta, totuși; trotzdem. 1655: három száz forintért adnák, hat száz forintára eő aranyat, én szegénységemhez képest rá vöm magamat, igirék pénzt nekik [Kv; CartTr II Joannis Percseni Relicta vall.]. 1731/1768: énis Istennek . . . érdemetlen völtomhoz képest való sok irgalmból és áldásából bővön részesülvén itten utolsó akaratomat rövideden le tenni akarom [Kv; Ks 14. XLIIa Kornis Zsigmond végr.]. 1739: én ö Excellja Sz. Benedeki kastélyában, méltatlan völtomhoz képest Számtartoi hivatalban accomodaltattam magam [Dés; Ks 28. V]. 1774: Mihály az ö gyengességéhez képest elég szorgalmatos volt, de két rendben is meg nyavalyásodott [Zoltán Hsz; HSzjP]. 1854: Ezen . . . vetések a sanyaru időkhez képest nagyobb rész jo állapotba van (igy!) [M.köblös SzD; Tor-ma].

képesti szk-ban; in constructiij; in Wortkonstruktion: vmilyen cselekedethez ~ büntetés vmilyen cselekedetért kijáró büntetés; pedeapsă cuvenită pe măsura unei fap-

te; irgendeiner Tat gebührende Strafe. 1848: Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanálatnék akkor a falusi bírák szoros kötelelességeknek tartják előbbben 12 Rft, azaz tizenkét rénens forintokig megbüntetni, azután pedig a Compagnia-Comondónak bejelenteni, hogy a cselekedetéhez képesti büntetést kiszolgáltatassa [Jenőfva Cs; RSzF 266].

kepeszedés a elkésznek, tanítónak a hívektől való gabonajárandóság begyűjtése; stringerea/adunarea de la enoriași a birului în cereale pentru preot și învâjtor; Einsammlung der Getreideablöse der Gemeindeglieder für den Pfarrer od. Lehrer. 1733: mint hog kepe szedes volt 20 poltrat husra^a [Kvh; HSzJP. — ^aÉrtsd: adtunk, fizettünk].

kepetartozás lelkészi, tanítói gabonajárandóság-hátalék; restanță de cereale din birul ce se dă preotului sau învâjtorului; Rückstand der Getreideablöse für den Pfarrer od. Lehrer. 1875: Kozma Fogadó István magtári, pénzbeli, valamint kepe tartozásai törlesztésére mint egy 7 vékás földjét felajánlaná [M.bikal K; RAK 309].

képez¹ 1. alkot; a forma; bilden. 1864: kék muszuj alján öt ujnji színes posztóval szegve, mely két felől felaggatva van a csipónél úgy, hogy a posztó szegély hátul egy félkört képez [Nagypetri K; NéprÉrt. XXXIII, 273, NNyv 299] | a Gyergyó területén fekvő román községek^a . különös Járást képeznek egy Dulloi hivatal alatt [Tölgyes Cs; GyHn 59. — ^aKöv. a fels.].

2. átv nyújt; a offeri; bieten. 1847: Csehországnak fénylő tornyokkal ékes fővárosa egy völgyben, dombokon hasonlíthatatlan szép panorámát képez [Méhes 4].

képez² gondol, vél; a crede/socoti; meinen, denken. 1573: Borbely Kelemen ferdeos Kelemen Zolgaya . vallia Ieo Be Kapa Myhale a hata mege az sebes Embernek Nezy volt az sebet, Mond eo neky kebsede ha Meg giogwl vagi megh hal [Kv; TJK III/3. 55]. 1657: azon a földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbűdítván az had nepe, távolról az pogánység azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette s elremítvén Isten őket . . utálatos lápos helyekre szaladotának éjszaka [KemÖn. 175].

képezde tanítóképző; școală pedagogică/normală, preparandie; Lehrerbildungsanstalt, Präparandie. 1861: elkell küldeni képezde, Zsinatti Jegyző könyv özevgyek cassájába valo bétételi öszveget [Gyulu K; RAK 58 esp. kl]. 1863: A' mult évi visgálat alkalmával a' képezde számára megrendelt rovatat nem szedődött fel [uo.; RAK 84 ua.].

Szk: tanítói ~. 1852: A' Kolosvárt fel álitandó Tanitói képezde felségállítására az egész Eklába minden utat modot felölelni szoros kötelelességünk [M.bikal K; RAK 50 ua.].

képezderei tanítóképzői, tanítóképzőre való; pentru școală pedagogică/preparandie; für die Lehrerbildungsanstalt. 1863: A krajczáros töke felszedésekor a mult évben nem volt befoglalva a képezderei adakozás [Szász-lóna K; RAK 143 esp. kl].

? **kepezés** ¹ XVIII. sz. eleje: A Menes közt ragadó veszedelmes nyavallya van három, az Rüh, fekély és a Szopornyicza azon kívül fajra járő nyavallyak is vadnak, azért tudva kepezés (!), Pökös, Körme Szoruló Mén Lovat ne végy Ménesedhez, mert okvetetlen ra fajzik [JHb 17/10 lőtartási ut.].

képezés képeszedés; stringerea birului în cereale pentru preot și învâjtor; Sammlung/Einhebung der Getreideablöse für den Pfarrer od. Lehrer. 1734: A Képezésben observaltassek hogy mikor az aratás veghez megen a Parochus mennyen ki vagi negj hittel köteleztetett Képezék a több kepek között és csoválya el az három három Kalongyát [SVJK].

képezet kép; tablou; Bild. 1849: egy kis fekete képezet (: árnyék kép :) portré rámába | két ősi Czimerek képezetbe alakitva | 4. aranyazatt rámájú képek egy más képezet | Szűz máriát ábrázoló képezet aranyas rámába foglalva [Szentbenedek SzD/Dés; Ks 73/55].

képezett alkotott; format; gebildet. 1849: Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárásztból, rósát képezett virággal, ki varatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

képező lelkészi/papi gabonajárandóságot adó/szolgáltató; care dă cereale ca bir preotului; Getreideablöse für den Pfarrer/Priester leistend. 1792: a' G(ene)ralis Synodus jonak tanálja hogy Márkodat Berekereszturto el szakaszsa, ily kötelezések alatt . . . Hogy azon Márkodi Eklla Törvényes Contractussal le kösse magát arra, hogy a' papnak tartására meg kívántato elégséges jövedelmet adjon, nevezetesen minden képező ember Három kalongya Buzát, egy kalongya Zabot bé szolgáltassa [Mv; MMatr. 452]. 1843: minden képező Gazda külömbőség nélkül fizet 25 krt, az oszporások 12 xrt [Feltorja Hsz; HSzJP].

képeztetik a se forma, a fi format; geformt/ausgebildet/gestaltet werden. 1844: a' Kolosmonostori ugy nevezett Felső Berek mostani Szamos felőli bütüje mi által, hogy és miként képeztetett | ezen Felső Bereknek mostani Szamosfelőli felső bütüje képeztetett a' Szamosfolyo vize általi mosás által . . . mely lassanként a' Szöllőkől — és a Sodro rétből is a' Felső Berekhez mosogatott [Kv; KmUlev. 1 vk].

képfaragó szobrász; sculptor; Bildhauer. 1705: Kép farago ivutt ad fl. 8 d. 40 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. 1710 k.: Phidias, Praxiteles képfaragók és olyan híresek voltak, hogy még a bálvány-isteneknek is nagyobb becsületek volt, akiket ők csináltak [BÖN. 422].

Szn. 1558: Joannes Kepfarago [ÖCJk I. 78a]. 1561: Joannes Kepfarago Colosuary [i.h. II. 8a]. 1646: Kepfarago Illies [Kv; ACJk 66a]. 1753: Kép Faragó [Kv; Dica XVII. 9].

képfaragó-munka szobrászmunka; muncă de sculptor; Bildhauerarbeit. 1831: A nagy Háztol ki maradt nagy kapu, a kőfarago, képfarago, Asztalas és Lakatos munkával együtt Rf. 450 [Kv; Born. IV. 24].

képaragóné a szobrász felesége; sojje de sculptor; Frau des Bildhauers. 1795: Kep faragóné Babanak 45 — [WLT Cserei Heléna jk 76a].

képirás festés; pictat; Malen | festmény; pictură; Gemälde. 1662: (A) házak^a körös-környül három contignatióban vannak, de azok mind alsó, felső, középső rendek. külön-külön képirásokkal ékesítettek, mellynél már mesterségesebb és szebb, alig hihetné ember, hogy képirás láttathatnék is akárhol is [SKr 259. — ^aA csehországi Liechtenstein hercegi kastélyban]. L. még SKr 300.

képirásos festéses; pictat; ge/bemalt. 1662: Ezek alatt naponkint erősödven^a, és tārháza is épülvén, az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén^b nagy friss és pompás épülettel, kívül olaszfokoson, belül különb-különb szép képirásos aranyos és mészmetszésbeli mesterséges mennyezetekkel megékesítvén [SKr 96. — ^aBothlen Gábor a fejedelemségben és anyagiakban. ^bGyf-t].

képiró I. mn care pictează; Bild malend, Bildmaler. 1609: Jeoue Urunk eo felsege zolgaja Lenart István, az kep iro Nicolau [Kv; Szám. 126/IV. 215]. 1685: Az kepiro Seregiesi Mihály [Kv; Dica XXX. 27].

Szn. 1554: Kepyro Anthal [Kv; Szám. 1/IV. 28]. 1556: Kepyro Antal Az kapvra chimerth chynalth fizetwnk d 50 [Kv; i.h. 1/IV. 204]. 1557: Antonius Kepyro [Kv; TanJk V/1. 78]. 1559: Franciscus Kepyro [Kv; ÓCJk II. 11a]. 1561: Antonio Kepyro. Kepyro Janos [Kv; Tjk VIII/11. 1, TanJk V/1. 76]. 1566: Dominicus Keopyro (!) [Kv; Szám. 1/IX. 208]. 1567: Fran(cis)co Kepyro [Kv; Tjk III/1. 52]. 1570: Kep Jro Janos [Kv; Tjk III/2. 54]. 1573: Kepyro ferencz [Kv; Tjk III/3. 257]. 1595: Az varos egyik Dobyara Biro W iratta az Waros Cimeret: Fizettem kepiro Jakabnak tőle hogy Olajos festekkel írta az eső ellen d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1618: Kepirú Istua(n) [Kv; RDL I. 104 Andr. Juncz kezével]. 1625: Kepyro Istuanok hagi az belseo ora Tablaiat meg festette veottem eniuet peche olayat . d 15 [Kv; Szám. 19/XXX]. 1632: Kepyro Istua(n) varbéli szolga [Fog.; UC 14/38. 115]. 1633: Kalmar Janosne alias Kep iro Janosne [Dés; DLt 380]. 1640: Kip iro Istuan [Kv; RDL I. 117b]. 1666: Kepyro Márton [Kv; Dica XXXII. 21]. 1668: Kepyro Péter [Fog.; Szád.]. 1690: Kepyro Mihály [Kv; Dica VI. 81]. 1698: Segesvári Kepyro György [Dés; Jk 347a]. 1858: Kepyro Elek kerek [Dés; RkAk 97].

II. *fn* festő; pictor; Maler. 1589: B(yro) W(ram) Akar(atyabol) vyttek el az Kepirot Tordara Istuan Byronak attam f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 110 Stenzely András sp kezével]. 1595: Benesi Balas 5 loul Deesig vitte . . . Dúrandot Wrunk ő fge Arany műcseset harom ötües legent . . . minden müelő szerszamat: Ith(em) Wrunk olaz köpiroiat portekastol Stelpso Wagyonit [Kv; i.h. 6/XVIIa. 98 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625: Moldouaj Geogiteol veotunk ket font valazto sart, az kepiroinak az festekben fontiat adta p(ro) d 20 | hozattam bort az meszben, mert auual kéuertek meg a meszet Tikmoniat adtam 75. ert saított, kit az meszben chinalt az kepiro | Aztalos Balintol veottem az kepiroinak Bania szeoldet l fertalt f — d 50. | Kassarol érkezwe(n) nagj

Marto(n) urunk eo felge postaja vgia(n) az eo felge zamara valo kep Jrokkal vaczorara Attam Etelt italt [Kv; i.h. 16/XXX. 17, 18, 20]. 1679: Kepyro festékehez foglalt fazek nro 9 [Uzdiszt Péter K; TL. Bajomi János lelt. 86]. 1683: Az Kép iro által vétettem arany és egyéb festéket az eo Ngok^a Házaik irására f 15// 98 [Utl. — ^aA fej-i pár]. 1705: a' Kep ironak pedigh valami Czimer irástol a' mellytől a' harmada is elég h lőtt volna adtak f: 8 [Kv; ACJk 61]. 1717: En Brassaj Szent János hazában lako Hinto csináló András alkuttam meg Tek(intetes) Nemzetes Uzonj Béli Kelemen urammal hogy készitek ő Klnek egy fél hintott tizenkilenc forintért ilyen conditionnal, hogy ő Kge adgyon bőrt, posztott, Rojtott az lakatosnak és képiroinak fizessen [BLt 1]. 1738: attam az Urak parancolat(a)bol az Csiki Kep ironak Met. 8^a [Gysz; LLt. — ^aRozsot]. 1791: a Kep ironak a rut festere 4 — [WLT Cserei Heléna jk 37a].

képiró-arany vopsea de aur pentru pictat; Bildmaler-Gold. 1625: Prefectus Vr(ram) eo kge hagyására vasaroltattunk képiro Aranyat tizenegy keonyuet. Jo felet eoreget, keonyuet hat forinton f 84 | Borbelj Martonneol, Veotunk az ouar feleol valo manus araniazney kep Iro Araniatt ket keoniuel f 12. [Kv; Szám. 5/XXVIIa. 16/XXX. 21]. 1678: vöttem Balog Ferencz által kepiro Aranyat huszön öt öt penzen tezen f 1//50 [Utl]. 1683: Kép iro Arany az kolosvari kereskedőknell nem volt Szebeni Győri nevü kalmár het forintnál aláb könyvét nem akarta adni; Masnal sem volt az esgez sokadalomban [Utl]. 1697: Hat könyv kep iro Arany [KGy]. 1711: 9 könyv képiro Arany . 3//24 [AplT 5 Apor Péter lelt.]. 1717: Egi néhány könyv kép Iro Arany [TSb 5]. 1759: néhány tsiga hajban levő kep iro Arany [Sárd AF; TSb 51].

képiró-ezüst vopsea de argint pentru pictat; Bildmaler-Silber. 1661: die 12 April: Vasarlotham Giulai Martonne Aszonyomtol ket könyü Kepirő (!) Esüstöt [Kv; ACJk 15b].

képiró-festék vopsea pentru pictat; Bildmalerfarbe. 1656: Sarga kepiro festek egy tonnaban libr. 3. [UF II, 113]. 1683: Az kép iro festék sok fele lévén. Ahoz kepest az mint itilhettem. Egy font görög fejert vöttem den 50. Egy font minimumot den 40. Két fertály latkát fl. 1//60. Arany sargat mas fel fontot es egy fertalyt d. 50 [Utl].

képiróné a képiro felesége; sojje de pictor; Frau des Bildmaler. 1585: Teleges Imre vallia Az embernek a' Syveghe el esek es Az kepiro fia fel veowe | Angalit Velmen Mihalnç vallia . Az kepiro fia az eggik kerekat vagia vala [Kv; Tjk IV/1. 474].

képláb ' ' Hn. XVIII. sz. v.: Az Képlábban [Kozmás Cs; EHA]. 1864: képlabon küjel [Alfalu Cs; EHA].

képmutatás ipocrizie, fățarnicie, prefăcătorie; Heuchelei. 1710 k.: Ne vedd el, én Istenem, az én életemet a vérontókkal, az ajándék, képmutatás és erőszaknak embeivel, ne büntess engem | valami képmutatás vagy titkos, éktelen rút bűn vagyon az én feleségem kebelében vagy az enyemben vagy mind a kettőnkében, és azért ront Isten ilyen majd példátlan romlással [Blm. 1014, 1021].

képmutató fājarnic, ipocrit, prefăcut; heuchlerisch. 1710 k.: ha ki magamviselését a részegség, kártya, tánc s hasonló szokott mulatságoktól való magam elvonásában megnézte, merő melancholiának, képmutató, második Xenocratesnek mondott volna [BÖN. 493].

képnél dárda/lándzsanyél; miner de sulitj/lance; Speer/Lanzenstiel/schaft. 1660: Puskát ránta hozza rea ránta az keövet hogy megh leője, melyre más ember egy kép nyellel hozza wte hogy láta hogy megh akarja leőni [Kv; TJK VII/3. 317–8].

kepper 1. kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. 1839: Kremmer Mária . . viselt fekete kepperből készült fejnép topánkát [DLT 232 nyomt. kl].

2. ilyen kelméből készült; confectionat din astfel de stofă; aus kepper Stoff verfertigt. 1837: Kovács László szökött el nyári kepper pantalonba [DLT 650 ua.].

képráma képkeret; ramă de tablou, cadru; Bildrahmen. 1654: Csinaltam . . három Kep ramat d. 60 [Kv; ACLev. 51a]. 1827: A' kép rámkra nézve most is olyan szerencsétlen vagyok, hogy el nem küldhetem [Kv; Pk 7]. 1837: Tiszafa kissébb, nagyobb otska kép rámk [Szentbenedek SzD; Ks. 88. 15].

képtelen 1. mn 1. hihetetlen, lehetetlen; incredibil, de necrezut; ungläublich | hallatlan; nemaiauzit, nemaipomenit; unerhört. 1657: hallatlan formán sententiázván meg Székely Mojses . . . generalis articulusat csinálván, nemesi szabadságnak képtelen derogamenjével isteni és világi törvények ellen [KemÖn. 166–7]. 1710 k.: Ez a gondolkodás a teremtet állatokban az Istentől adattott örökévalóságról nem is idegen, nem is képtelen [BÖN. 448].

Szk: ~ *dolog*. 1683: a Vármegye Tisztegy úgy informálták volna Ngdát, hogy a Jozságnak nem engedném az adot be szolgáltatni, nem tudom micsoda ortzával mertek ez Kglmek olya(n) képtele(n) dolgot írni, mert azt soha megh nem bizonyíthatják [Balázsva AF; UtI] * ~ *káromkodásra* meg hallatlan/irtóztató cáromkodásra fakad. 1765: a boritaltol el nyomottatott lévén felettébb midőn másoktól impediáltatott volna, fel haborodott és . . . így ment oly képtelen cáromkodásokra [Torda; TJKT V 265] * ~ *kívánság*. 1677: Földes Uroknak az Oláh Papok annuatim bizonyos honoráriummal . . . tartozzanak: Kiben ha a Földes Urnak képtelen kívánsága lenne, a' Vármegyét requirálván, consciencieose limitallyák-el [AC 15] * ~ *kondíció*. 1657: (A) tractát is Kassai elbontotta vala az igen képtelen conditióknak proponálásával [KemÖn. 193] * ~ *mondás*. 1657: Kédedi Zsigmond mondá: Az sok atyafi barátok doblották ebben Zólyomit, azok biztaták kire egyebet nem felelheték . . . képtelen mondás az, hogy az ki igaz atyafia, barátja volt volna, veszedelmére való dologra tanácsolta volna [KemÖn. 161].

2. rendkívüli; extraordinar, neobišnit; außerordentlich. 1783 k.: a' Communitásban lévő Birák az adofizető népre semmi szín és praetextus alatt Földes Urak hire nélkül onust componalni ne bátorkadgyanak, az ellen valo Praevaricatiojok miatt képtelenítettünk a Flgs Királyi Gubernium kegyelmességéhez folyamadni, és

képtelen huzásokat, Vonásokat docealván annak orvaslását kérni [Torockó; TLev. 4]. 1804: a szeretet és emberség útján tett igyekezetei nem tsak foganatlanok lévén, hanem még képtelen méltatlanságokkal, és tsufságokkal viszontagoltatván [Berz. 21].

3. 1702–1764: A jo leanj kerök az erköltsre vigjaznak inkab mint az ekeseghre, az keptelen abrazattolis vissza nem üzetnek [Torockó; MNy IV, 233].

4. ? Hn. XVII. sz. m. f.: a Kiptelen Fánál [Szucság K; KHn 253].

II. *hsz* hallatlanul, hihetetlenül, szertelenül; nemaipomenit/nemaiauzit/enorm de . . . unerhört/gleichlich, übermäßig. 1625: Az csizmadiák is mivel minden műveket képtelen drágán adják, végeztük felőlök, hogy műveket így adják [Gyf; EOE VIII, 278–9. — "Köv. az árszabályozó tételek fels.]. 1657: vala ilyen okoskodásunk: avagy hogy hajol az megengedésre az török, avagy nem; ha hajol . . . oly nehéz kívánsági is lesznek, hogy arra lépni vagy lehetetlen, vagy igen veszedelmes . . . avagy képtelen nagy adózás alá vettetése Magyarországnak is [KemÖn. 191].

képtelenség vminek képtelen/lehetetlen volta; impossibilitate (a ceva); Unmöglichkeit. 1662: oly nagy képtelenséget maga fejtől cselekedni nem illet volna [SKr 561]. 1762: A' mi peng nézi azon ratioját, hogy látta volna az gyermeknek repesését az Inél ez is képtelenség [Torda; TJKT V. 95]. 1772: Mint hogy az Perek indításában lábra valo allításában s folytatásában nem tsak sok költséggel kell élni sőt nagy próbákat, gyűlölségeket, haragot . . . szenvedni, mind ezeket maga személyéb(en) viselő feinek jutalom nélkül hordozni képtelenség volna [Nagyak AF; DobLev. II/486. 16]. 1796: az All Peres Rész méltatlan hurtzoltatik, sőt a Méltóságos Királyi Táblais ok nélkül terhelhetik mert olyan levelet Repetalatni, mellynek hasznát nem vehetik képtelenség [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.].

képtelenül hallatlanul, szertelenül, szörnyen; nemaipomenit/ingrozitor/teribil de . . . unerhört, übermäßig, entsetzlich. 1604: Megh értettek eo kigemek^a minemw nagy keptelenwl es sokatt fizessenek nemelley az Szaanthato vraym keozzeol akar my kichyn feoldnek megh szaantathatasaert [Kv; TanJk I/1. 475. — "A városi tanács tagjai]. 1839: De itt rend kívül sok ho és, ejtzaka képtelenül meg fagy, az itatora alig tudjuk hajtani a' Marhánkat [M.valkó K; BetLt 4 Bálint János lev.].

képti szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktionen: cu fața de un anumit fel; -gesichtig. *barna-piros* ~. 1843: Külsőjére nézve ezen fejnép mintegy középkorú és -termetű, barna-piros képű [VKp 84] * *hosszúkök/hosszúkós* ~. 1846: Riszta Gligor hosszúkós képű [DLT 563 nyomt. kl]. 1848: magos termetű, hosszúkó képű, sötét haju, sötét szemű, hosszúkó orru [DLT kv-i ua.] * *sápadt* ~. 1830: Zoller József sas órrú, sárgás sápadt képű [DLT 667 ua.].

képviselet reprezentare; Repräsentierung. 1865: Minden Egyház(NA)K küldödik a' f. évi Közsinati Jegyző-Könyvének (igy!) a képviselet tárgyazó kivonata [Gyula K; RAK 102].

képviselési szk-ban; in constructi; in Wortkonstruktion: ~ rendszer sistem reprezentativ; Repräsentations-system. 1861: ezen ujabban meg állított szabályok szerint szervezendők az Ekklák, és a Praesbiteriumok, meg jegyeznv, hogy a' hun a' népebb Ekklákban képviselési rendszer lenne szükséges ott a' szám minimumának meg határozása csak is a' közelebbi vizsgálton lesz eldöntendő [Gyalu K; RAk 63 esp. kl]. 1862: mennyiben lépett életben Egyházainkban a ki küldött képviselési rendszer [uo.; RAk 70 ua.].

képviselő deputat; Abgeordnete(r). 1849 u.: jött egy fel hívás, mely a' képviselőket Szegedre összehívta [EM XLIX, 550 Zeyk Károly kezével].

képzeli I. a' inchipui/imagina; sich etw. vorstellen. 1721: Felső Sz.Mihályfalvi^a Uraimek . . . mutagatanak valami kövecses hanyasokat, az mellyek jól meg laccza-(na)k mind az utig az forrastól fogva, és mi úgy kepszeltük mintha azok az hanyasok hatar hanyasok löttenek volna [Asz; Borb. II. — ^aTA]. 1774: Márton Takátsat tanálta Nikula Czigánynál éj darab vas pántal . . . a vas pánt a mint képzelt Kotsi kerékről való volt [Oprakercesora H; TL. Csiki János (45) vall.]. 1823: mi módon képzeli hogy ezen Házba való bé menetel eshetett, Tolvaj kolcs által vagy más módon [Dés; DLt]. 1851: én szinte annyi kints az ő Felsőge Birodalmá alatt hogy hamissan meg esküdjem, 's azt kébbelem a ki betsületes ember meg nem esküszik [Nagyak AF; DobLev. V/1323].

2. maga elé képzeli, elképzeli; a-și inchipui/imagina; sich etw. vergegenwärtigen/vorstellen. 1791: halván a' harangokat nagy lármával félen verni . . . s az egész Falut alás fel nyargalni; Ugy homj nem lehet kébzelní nagjobb Hora lármát [Gergelyfája AF; LLt 19/17]. 1828: Hatfaludy Lajossal igyekszünk mindent ügyesen és helyesen eligazitan<i> ámbár dolagba elégbe kerül; nem lehet azt hazúl kébzelní [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből]. 1840: Én a Gerendak és Szaru fak meg találása és össze szedese^a merőbe munkalodam vosárnapotl és fogva lehet kébzelní . . . mennyi nem idejere született és huntuftat emberrel kellett bibelődni [Várfva TA; Bosla. — ^aA megáradt Aranyos elsodorta faanyagában]. 1848: miota a' bureuban főnököm lett, velem is csak amugy patkázik, 's kébzelní merényt, mind Pákei Uramnak szállit, még a' tks czimet is sajnálja tőlem [Kv; Pk 7].

Szk: ~ni sem lehet. 1796: az Exponenst egy tiszta eleütő jozan és jámbor embernek esmertem, akiről kébzelní sem lehet, hogy egy olyan feslet erkölcsű Személyhez adta volna magát [Déva; Ks 101]. 1803: nálunk trágyázás nélkült jó földet kébzelní sem lehet [Márkod MT; BetLt 5 Joannes Márton (44) lib. vall.].

3. 1838: Csak kébzelní! ma egy hete, mi után lefeküdtünk, a' Báróné Legényével el mentek dámászní, — brájerbe, onnan cigány sorba, itt őszveelegyedtek a' Déakokkal [Kv; Pk 7]. 1852: Kébzeld Kriska tsőtörtékre viradodlag bajára ki ment meztülb s meg hült, tsőtörtéken estve már fajtatta az odalát [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1869: a Májor kimondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot. Csak kébzeld, most azért, hogy egy évig kényszerítet önkéntes katona lehessenek folyamodnom kell Szebenbe super visitatoria [Pf Pálfi Károly lev. Kv-ról].

4. gondol, vél; a crede/socoti; denken, meinen. 1789: De nemis lehet kébzelní hogy Karácsonyfalván kevés ideig való Tisztartóságol Diringer^a Uram olyas tete-m Summát és Bonumokot congeralhatott volna [DobLev. III/658. 1a. — ^aDiringer Mihály]. 1818: Mikor kéntelen vagyok perelni, akkor jó szívvvel perlek, annyival inkább az hol igasságot kébbelek magam iránt [Szentbenedek AF; i.h. V/1013]. 1843: halva hogy Nyomozat van, kébbelem hogy én is kerdőre vonatom [Bágyon TA; KLev. Henning András (36) vall.]. 1846: Hogy mi oka lehetett Virágnak a Darvas meg verésére nem tudom, hanem kébbelem hogy a' miért Darvas pofáját meg hasította [Dés; DLt 530/1847. 7].

5. tart magáról/vkiről vmit; a crede/a-și imagina despre sine/cineva ceva; von sich/jm etw. halten. 1823–1830: Egyszer Elek^a úrfi azt beszéli nekem, hogy egybéként el nem mehetek vele, hanem ha szolgájának ajánlom magamat. Már én magamról többet kébbelem, mintsem arra állottam volna [FogE 142. — ^aA németországi tanulmányútra készülő ifjú gr. Bethlen Elek].

képzelés I. képzelt; imaginatie; Vorstellung, Einbildung. 1710 k.: ebéd előtt 9 s 10 óra között sугá a jobb fülembé vagy jó vagy gonosz genius . . . hogy a fejemet elütik. Én mindjárt mondam az ajton kívül álló strázsáknak . . . hídd bé a konyháról az inast; ki bėjővén, mondam néki, mit sügtak nekem. Ó haraggal monda: Sűgia bizony a kegyelmed kébbelese, mert örökké csak gondolkozik [BÖn 686].

2. elképzelés; inchipuire; Vorstellung. 1710 k.: Mü ugyan, erőtelen emberi elmék, úgy csináljuk magunknak az örökkévalóságnak valami ideáját, kébbelesét és conceptusát, mintha a véghetetlen üdönek, duratiónak megszámlálhatatlan és elmével is megfoghatatlan sok ezernyi ezer milliő szempillantásinak, vagy óra-percentéseinek masszája, rakása, sokasága, mintegy tengere volna [i.h. 447–8].

képzelt I. imaginatie, inchipuire, fantezie; Phantasie. 1811: Ha le-fekszem-is Borzasztó kébbelet, 's nyughatatlan álom [ÁrE 109–10]. 1879: én édes izgatott jó Jakab Ödönöm! Epeszed még magadat azokkal a fekete boszorkányokkal, melyeket kébbeletedben te alkotsz meg saját kínzásodra az éjszakának egy rossz órájában ? [PLev. 50–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. elképzelés; inchipuire; Vorstellung. 1820: Tótósi Ferentz Urnak . . . mondása kébbeletem szerént csak azon okbol esett hogy engemet a Báróné ellen téjendő vallomásra inkább fel buzdítson [Aranyosrákos TA; JHb 48 Bárdutz Moses (31) s vall.]. 1829: Ezek volnának, csekély kébbeleteim; azonban gondolathoz — gondolat fér — ennek mezeje határtalan [Kv; KvSzLt].

3. képzelt; idee; Idee, Vorstellung. 1809: szükség, hogy az ezen Tartományban Sajto alá bocsátando Ujságok olly kitételekkel 's irás modjával (: Stylussal :) készittessenek melyek magokban a mostani környülállások folyamatjával ellenkező vagy azokat sértegető kébbeleteket ne foglaljanak [UzSLt ComGub. 1670 gub.].

képzeltet elkébbelet/gondolhat vmit; a-și putea imagina ceva; sich etw. vorstellen können. 1812: 3. v. 4. esztendőktől fogva a Kotsárdiaktol a Nemes Eklésia ugi

hallom, hogy háborgattatik, de mitsoda Jusson, nem képzeltetem [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 19b Ilie Lapadat (65) col. vall.]. 1820: Mitsoda bé folyása lehet pedig Tötöri Urnak nem is képzeltetem [Várfva TA; JHb 48/37 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.]. 1839: mily vigság közt töltöttük azon kedves estét, képzelteti abból, hogy őtön a' Miklos egészségéért így Üveg Sánfánert (!), és égy más üveg Simény bort, utolsó cseppig megittunk [Kv; Pk 7].

képzeltetlen inimaginabil, de neinchipuit; unvorstellbar. 1710 k.: Egy szikra tűz elszenvedhetetlen a testnek, hát ahol azok mind intensive, azaz hathatosságára, erejére, mind extensive, azaz terjedésére, tartására nézve véghetetlen, megfoghatatlan, kimondhatatlan, képzeltetlen örökkévalóságok? [BÖn. 467]. 1823–1830: A hid^a igen pompásan s jó móddal kikészítve . Képzeltetlen sok nép takarodik ezen keresztül [FogE 167. —^aPesten].

képzeltető 1. elképzeltető/gondolható; imaginabil, de imaginat; vorstellbar, erdenkbar. 1800: Meg is kóstoltuk kedves Feleséggel együtt, az ő Ngok minden részéből ki-telhető 's képzeltető Boldogságokat tárgyazo kedves Hörpögetések söt Tsemtsegések között azon kedves Italt [Mv; IB]. 1818: A fen le irt . Excessusokból 's erőszakokból könnyen képzeltető Dolog az ilylly moddal fel lázasztot nép Szomoru következtü tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; SzentkZs br. Szentkereszthy Zsigmond generális nyil.].

2. (képzeltben) remélhető; la care se poate spera (in inchipuire/imaginatie); (in der Phantasie) zu erwartend, in Aussicht stehend. 1828: Magok a' Mészárosok is képzeltető kis nyeresegesit sajnálván a' Timároktól . . . nem tsak a' magok által vágott Marhák bőrét vágják ki szöres Botskornak hanem a' más Mészárosokét is elfoglalják a' Timárok előtt [Torockó; TLev. 13/3]. 1831: minden képzeltető Utakat és modokat el követett, hogy a' gyujtogatásbeli szerencsétlenség eszközlőjét ki keressesse [Dés; DLt 943].

képzelmény 1. kb. képzeltbeli dolog; lucrui imaginari/iluzoriu; imaginäre/illusorische Sache. 1797: Kánt . Tudománnya pedig mind Metaphysicum, azért is nevezi Transcendentálisnak, mivel a' Valóságok országából, a' tsupa képzelmények országába transcendál [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

2. képzeltetés; inchipuire; Einbildung, Phantasieren. 1813 k.: a' sem igaz hogy ellensége volna a' Felperesnek s' tsupa réa fogás 's merő azon képzelmény [Dés; DLt 56/1814-hez].

képzeltetés 1. elképzeltetés; inchipuire; Vorstellung, Einbildung. 1710 k.: hogy lehetne hát a teremtett állatnak valami jóságot tulajdonítani maga létele előtt, hanemha olyan képzeltetéssel, mintha az Isten a maga isteni jóságából szakasztott volna ki és abból adott volna minden teremtett állatnak [BÖn. 455]. 1791: ha pedig reménség ellen Ngod az osztályt valami képzeltetésből még is huzni kívánná, ösztönöztetik az Exponens Ur Itéllő Mester Ur által az osztályhoz nyulni [JHb XLIV/5].

2. képzeltetés; inchipuire; Einbildung. 1807: Ugy látom, hogy a' bé panasztoltatott Agh Josefet az az idélen képzeltetés vezérle, hogy a' panaszlo Professor, és Testvérei néhai Dosa Adámnak nem volnának legitimus Gyermekei . de ezt a' magánas képzeltétést meg kelleltük előbb törvényesen itéltetni | Szükségesnek látom az egész Embert le ültetni és határ nélkül való képzeltétéseinek fétet vetni [Balázstelke KK; DLev. 4/XXXVIII]. 1818: az Emberi gyarlóság okozza, hogy . csak a jövőendő képzeltetéseken építsünk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrincz Bartok Adámhoz].

3. képzeltetés; imaginatie, fantezie; Phantasie, Imagination. 1808: A beteg, ha nyeghet legalább képzeltetésébe ott van, hogy azzal könnyebül [Ujfe 14]. 1811: kell a' Ménlovat meg-tsinositani, Meg-mosni serényit és meg-simitani, Mert a' Kantza olyant fogad a' Méhibe, Milyent látott, és vett képzeltetésébe [ÁrE 142].

képzeltető 1. a-și inchipui/imagina; sich etw. einbilden. 1710 k.: hogy az emberek így okoskodnak, képzeltődnek, nem csuda, mert mindnyájan testek vagyunk egyrésztől, a lelkünk, ha nem test is, de annak tömlőcében vagyon | az Istenben pedig valami vagyon, mind Isten az, mert Istenben olyanok, amelyek nem Isten, nem lehetnek semmiképpen, akár mint fantáziásokdjék, képzeltődjék arról az ember [BÖn. 448, 459].

2. elképzelt/gondol; a-și imagina/inchipui; sich etw. vorstellen, erdenken/sinnen. 1820: tudom Silip és Dregán úgy képzeltődtek hogy ha a' Báronét ki turhattyák ők léznek az udvarba 'a Nagyobbak [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) cigány zs vall.]. 1823–1830: de hogy inkább lehessen képzeltődni, milyen egy kezdődő város, most juta eszembe megírni, hogy az utcákon szörnű nagy csendesség uralkodott [FogE 179].

képzelt 1. képzeltbeli; imaginari, inchipuit; gedacht, imaginär. 1782: Togyer a' Fattuságnak szine alatt az Uraság keze alol képzelt kimenekedésnek reménysége alatt patvarkodni kezdte [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1796: a Mlgs Fell Peres Ur Allegatiojában declaraltatott, hogy ők semmi Just, és Szabadságot nem praetendálnak . . . mégis a' Pernek természete ellen képzelt szabadságokat, és praetendalt Privilegiale Jusokat belé elegyített, azt per expressum praetendalni lattatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19]. 1807: itten az intrinseca solemnitasaban hibazat esett azon képzelt Testamentumnak akkor, a mikor a Testansnak Testamentumarol való Szándékát meg nem irtak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. inchipuit, fictiv; gedacht, eingebildet. 1710 k.: Ezeket mind elvégezték a guberniumban énnálam nélkül . mert sem nem hívtattak, sem fel nem vártak hogy avagy a képzelt glória és gráciákból rekesszenek ki Rabutin^a és udvarnál, avagy hogy megmutassák, hogy cancellarius esze nélkül is el lehetnek ők [BÖn 926. —^aRabutinnál, Erdélyi osztrák katonai főparancsnokánál]. 1879: Csak te ne bolondítsd magadat. Ne emészd, ne gyötörd képzelt bajokkal [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

képzeltet elképzeltet; a face să fie imaginat; vorstellen/einbilden lassen. 1811: És Te Dávid! . . . Király és

szent Próféta szenvedél, Hogy én itt' bé hozzam Te Szent 'Soltáridat, 'S Az Első 'Soltárban említett Fáidat

Hogy én ezen fákat ez Házba keressem, Czitrom 's Narants fáknak őket képzeltessem [ÁRÉ 126-7].

képzik feltűnik, képződik; a apārea, a se arāta/ivi; erscheinen, sich bilden. 1745: egy éjszaka álmomból feljédek s felülék az ágyban, hát a tűznél képzik Szabó Ferenczné⁶ Én keresztet kezdék hánni magamra s kimene a kürtön [Körispatak U; Ethn. XXIV, 166 Sánta Oláhné (30) vall. — ^aA boszorkánysággal gyanúsított asszony].

képződik formálódik; a se forma; sich formen/gestalten. 1879: A betűk, ha olvasok vagy írok, összeszaladnak a pennám előtt, s szürkének látok magam körül mindent. Egy-egy lila szín karika képződik előttem, s repdes, mint egy pillangó [PLev. 38-9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kér I. a cere; bitten. 1548: En Kewtessy ferenchy Attam Menedeketh Zwchy Mathiasnak. Az Bewzterczy polgarnak. hogy. En Theolem kertý wala. Gyaluban fl 77. Azerth Zenth Myklos Napjan Thordan. En Nekewm Megy Ada Mynd az fl 77. Azert Q(quietantia)th Attam Menedekwly Nedy Anno 1548 [BesztLt 27]. 1569: hwl az lewel kywel kyrték és hyttok my es oth wagiwnk (!) meg írwa azyrty kyriük [Msz; LLt 77/5]. 1589: Mydeore oztan haza menenk, Mosdo wízet kire megh mosdek [Dés; DLt 226]. 1589 u.: azert az hat forintter egy ökreot adot wala be, azt nem kereom [UszT]. 1607: Az azalot Damokos Peter Azalayanak hyttuk es teolle kertte az ki Azaln akart rayta [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. 1686: mit kerz te, monda néki gáspár [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII. 15]. XVIII. sz.: (A)z mely mesterember megbetegöl és kirend az céhtől legényt, háromszáz müre adni kell [Dés; DFaz. 32]. 1812: én Wármegyei Fő Biro vagyok ne mondgyák hogy születete Házánál koldus rongyos, tehát most Batyam Uramnak készülni kel edények Asztal néműek, gondolom az Anygom által, fajnak Uriak léznek ha mastol kérendis, két napra [Jára MT; Pf Nagy Lázár lev.].

Szk: adó ~ni. 1744: Ado kérni jötenek hozzánk [Bö-lön Hsz; INyR] * **adósság ~ni.** 1633: egi vasarnap me-nek oda Zabo Jacabnehoz adossagh kerni [Mv; MvLt 290. 124a] * **farsang ~ni.** 1594: Rosa, Pintek Janosne (valia) Ammikor megh fogak Marton Balast az cleot valo ejel kesen egi orakor jeottek wala ablakunkra farsang kerni [Kv; Tjk V/1. 454] * **grácia ~ni.** 1754: Ezen irtoz-tato hidegb(en) egy szcgeny Muskotórost meg akarván weszözni, Mlgos Carolina Kis Aszszony mint Generalis-né engemet Platz Majorokhoz küldöt Gratia kérni [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] * **jószág ~ni.** 1581: hogj te walakjvel En hozam merz Jvny zalagys Jozagy kynny Azertt Ezt az kwsebbsegét nem Erdemlettem volnya tulle [Fűzkút K; Wlt] * **juss ~ni.** 1806: Ersok . . . sok wessenn bé jöwénn ide Déésre Jus kérni az ide való Dési Attyafiaihoz Sokszor panaszolt nekemis hogy just nem akarnak adni [Dés; DLt 17/1809hez] * **pálinka ~ni.** 1772: hozám jötenek pályinka kérni Dáncs Ignát á fiammal égyüt [Drágavilma SzD; TL. Hirtze Ilie (59) jb vall.] * **pár ~ni** másolatot kérni. 1802: kevés üdö vár-tatva, az László Joseff Szolga Biro Ur . . . Zsellére vissza jöwén hozzánk jelenté Földös Ura szowával, hogy Pár

kérni parancsolt volna [JHb LXVII/4. 21] * **porció ~ni.** 1756: Kutja ördögatta Teremiette Diszno Pásztori tú még az én udvaromban jötek portio kérni [Petek U; Hr 3/15] * **törvény ~ni** (bírói) ítéletet kérni. 1591: De mikor masodchor hozza(m) jeottel teorweny kerny, teor-went attam(m) en neked kit megh bizonitok [Szu; UszT] * **adót ~.** 1565: az en hazamtwl adóth kyrték [Kv; BesztLt 5 Konth János vall.] * **ajándékon ~.** 1646: (A földet) nemis kérem penigh ayandekon, hanem losar-don^a ket Jo ház hely<et> adok erte [Bádok K; JHb III/72 Kézdi Polyáni Veres István apjához. — ^aLozsárd SzD] * **alább ~** olcsóbban kér. 1823-1830: Ezen hüsvéti sokadalomra jöttek sátorban holmi portékákkal árulni valami Hernhutterek is . . . vagy két keszkenőt vásároltunk tőlek, ahogy tartották, kevéssel alább kér-tük, de egyenesen és röviden megmondotta, hogy annyi az ára s alább nem adja [FogE 198] * **arendára ~.** 1770: azon helyét . . . égy gazdag Marsináris (!) maga nállam lévén arendára kéré [Lekence BN; Ks 47. 67. 29] * **audienciát ~.** 1619: 20 die Maji . . . magam audientiát kérvén az vezértől menék az maga házához | kértem há-zánál való audientiát az vezértől [BTN^c 268, 305] * **bi-zonyoságot ~** tanút kér. 1572: My azert ehez hozza lat-wan es bizonyagokat kerwen teoleok, zaz keet bizonsag wallia egjarant mind, hogy soha az Drwllia neuo Erdeo-ben, Jakkzj vrnaknak, Semmi birodalmok nem volth [Zsákfva/M.egregy Sz; Wlt] * **bocsánatot ~ (arról).** 1607: 19 Februarii. Olvasák meg az Bocskai István tes-tamentumát az koporsó mellett, az nagy templomban, minden ember hallatára; kérvén mind kicsinytől fogva nagyig bocsánatot, ha mit vétett ellenk [Kv; KvE 137 SB]. 1769: hogy eddigis nem udvarolhattam az én Sok felé valo jarasim miatt . . . arról alázatosan bocsánatot kérek [A.ilosva SzD; Ks 94 Miss.] * **engedelmet ~.** 1783: égy Felfavi ember tsak meg fogá a köntössemett, s enge-delmet kérvén azt kérdé töllem^a [Farágó K; GyL Marsi-nyán János (50) zs. val. — ^aKöv. a kérdés]. 1793: az sie-tő habari írásrol nacságodtol engedelmet kérek erreis alig tudék üdöt nyerni [Szókefva KK; BálLt 1] * **farsan-got ~** farsangi ajándékot kér. 1594: Ersebet Azzoni, Jwueges (!) Andrásne wallia: Mint egi ket orakor taiba effel vtan jeoue Balas az mi ablakunk ala, es farsangot kezde kerni, mikor valami almat attunk volna neki, el mene onnat [Kv; Tjk V/1. 454] * **feljebb ~.** 1722: Az Szeg Hodos Gyermeck Lovakat á negjet fellyeb ne(m) ké-rik husz Aranyánál [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] * **grá-ciát ~.** 1749: kivantam Ngd előtt jelentest tenni es Gra-tiat kerni [Futásfva Hsz; AplT 1 Dombi János szb kezé-vel] * **haladékat ~.** 1597: az Alord mateh Vra(m) fia Istua(n) haladékat kere az Attiank [UszT 12/1]. 1776: Mikor . . . Mlgs Praepost Ur azon Reversalist az Expo-nens Urfi ö Ngával subscribálttanni kivanta, subscribál-taé akkor, vagy gondolkodásra valo haladékat kért ma-gának [Nsz; GyL vk] * **hitelbe ~.** 1792: Isten tudja mit mondjak: mert az Isten az idén böw áldását mutatta mindenb(en), mégis ollyon pénz szűki vagyon, hogy még illyent nem értem, ha ki akaris valamit venni, mind hitel-be kéri, hogy abbol keresse ki az árrát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * **hozzája ~** magához hivat/kéret. 1619: Másnap, azaz die 29 Martii mentem az pasához az lengyelek békességének tractálása felől, minthogy Ozga uram titkon hozzája kért wala [BTN^c 261] * **időhaladé-kot ~.** 1821: annyi üdö haladékat kérek, miglen a' ki-

vántato Ma(teri)alét Valahonnan meg szerezvén, a' Helly színére vecturázthatom [Kv; SLt évr.]. 1866: A Debreczeniek ezen tanuknak hitelt nem adván idő haldékokat kérnek más tanuk és adatok által leendő le rontására [M.gyerómonostor K; RHAk 27] * *időt* ~ (idő)haldékokat kér. 1595: Vadnak még teob bizonsags kiket hytt nemelleyk beteges, nemelleyk hon ninchek, Azoknak ydeót ker [UszT 10/107]. 1776: a M. Praepost Ur ezen punctumokat subscribáltatni kívánta, nem Subscribalta vgyan akkor Groff Lázár, hanem időt Kért magának, hogy másnap nyóltz órakor subscriballya [GyL. Adalbertus Biro sicutus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csofalva kezével] * *Isten nevében* ~. 1786: Tobias Antalné özvegy Aszszony haza jüven Isten nevében kert töllem kenyeret hogy negy Arva gyermekével ehel ne hallyan meg [Torockó; TLev. 4/13. 46-7] * *kérve* ~. 1600: Wargha Gergely penigh az mo(n)gya, hogy eő semmit ne(m) patralt, hane(m) az tiztartotwl kerwe kert egy niozoliat s egy padot azt kez megh adni. Deliberatum hac quo(ue) in parte hogy bizonicha megh hogy az tiztartotwl kerwe kerte, s eő atta [UszT 15/31-2] * *kébbe* ~. 1590: (Az) en nallam megh tartoztatott zemelh Capitan vram Ferenczy Jstuan vram en teöllem kezben ker vala eő nem adhattam ez Alperesek el' zabadittassok myatt [UszT] * *kezehez* ~i. 1586: Pal zasz Cristoph fia, Zekeressel leowe Istva(n) papne a' borert, zalogot Ad vala, Orban eő kezeheöz ker vala Az zalagot, Az Azzony Ne(m) Ada [Kv; TJK IV/1. 501] * *kezesre* ~ kezeségre kér vmit. 1625: Hogj pedig az szenat Téorüenre kezesre kertuk s megh Nem adta az Téorüennek engedlensegennis megh vagon [UszT 132b] * *kezeségen* ~. 1691: kert volt az nehai Uram kezesegen talleros kettőt öreget [Barátos Hsz; HSzjP] * *kölcsön* ~. 1638: enneke(m) Mostoha Ania(m) volt az Asszon, mostis el iü hozzam tiz, husz penzert kölczön kerni [Mv; MvLt 291. 144b]. 1705: kertenem kölcsön ötven formalis edgyes aranyakat [Nsz; Told. 2]. * *oszlásra/oszlást* ~. 1568: paranczola felesged My nekeonk hogy az eo felesegenek Galthoey Ersebet azonnak Mohaba^a ozlast kerne(n)k az Peterfalwy Porkolab Menyharth fytal Porkolab Janostol ... az walazt penygh ezt teowe hogy kez ozlast adny [Kük.; EMLt. — ^aNK]. 1569: hasonló ozlast kyrnink [Msz; LLt 72/3]. 1592: Itt Bogozben az mikippen az Lofeő Vraimmal ozlast kertónk vala az Irtas feöldből | My Azert az eo Naga poronchiolattianak engedelmesek leuyn, Elmenenk Kobatfaluaban Kachio Jakabne ellen es eoteolle ozlasra Kereok .. Benedek Janosnenak iozagat, eoreokseget [UszT] * *párt* ~ másolatot kér. 1792: megszólítá az actor az inctus ökegyelmeket, hogy amint exmissióra keredettek és párt kívántak, mostan azok mellett mit felelnék, elvárja. Melyre egy simplex inquisitiót beadván, a felolvartatott coram sedria. Melyből az actor is párt kéré [Árkos Hsz; RSzF 257]. * *passzust* ~. 1730: ő kegyelmetől Pasust kére a szük időben elmene hogy elődhessék az utan haza nem jove^a [Bözödújfalv U; Pf. — ^aA jb] * *rajta* ~. 1586: soha enny Summat raytunk Nem kertenek [Kv; TJK IV/1. 32]. 1590: teóbel nemis tartoztunk annal az mith raitunk kertek ahöz valo polgarok [Szu; UszT]. 1618: (Korttomaz Györgyöt) bwntettwk 16. penzre, kit mikor oztan kertenek raita, azt felelte hogy bizoni nem agia megh teörüini nelkw [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. *

remek évet ~ remekmunka elkészítésére való évet kér. 1846: 12 Octob(ris) Kántor Czéh Gyülest tartatott azon alkalommal jelentette magát Haller Ferentz remek évet kérvén, fizetett sallariumot 1 fl Remek esztendőre rendeltetett Edes atyahoz Haller Ignáthoz [Kv; AC-Lev.] * *számba/számot* ~. 1723: Tudom kértém kölcsön deszkát Lukától, de azt monta hogy az Aszszonyáe, számb(a) kérik, szögyent val, nem adhatt [Hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. 1758: Igen nehezen vettem magamat a tanulásra, de osztán, hogy Dobai János bátyám is külön számot kért tőlem a szálláson a leckéről .. tanulásra adtam magamat [RettE 61]. 1765: elis menénk az Pinczében, monda a kolcsár, hogy hadgyanak békét a rosmarintnak, mert az tölle számban kérik [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.] * *székadtát* ~ a széktől adott számadaltót kíván. 1590: Az Nehay Markos Janos lengelffalui halala Előtt hatta volt Az eő fianak Kis Markos Janosnak Tutorokka^a . kiktől Az Tütorsagoth keuan(n)ia megh Az Kis Markos Janos Azert (?) megh hagyja Az Zek Az Tütöröknek hogj zorgalmatossan gondot viszellejenek felölle. Az Tütörök Azert Zek Attakot kerekek kik előtt szamot veszenek mind Az ket Aszontol Markos Thamasnetol es Nagy Markos Janosnetol [Szu; UszT. — ^aKöv. a nevek fels.] * *törvényre* ~. 1606: Az mint pedig az p(ro)positionak előotte azt lattatak megh, Allegalua(n) hogy az eő diznojokban tizenegyvet ytettek megh, kiket kértek teörue(n)re . kezesre, de ne(m) attak megh, mely ellen az J. faluis^a ne(m) ellengezhet [i.h. 20/67. — ^aKisfalud AF] * *törvényt* ~ (bírói) ítéletet kér. 1575: Eo K. Byro vram(m) mykor zembe leszen az feyedelemel keryen Teorwent es Teorweny zerent valo olaltmot eo Nagtwl [Kv; TanJK V/3. 111b]. 1589 u.: Ezeokban az mit byzonizhattok byzonitok az byzonaszag mellett az Teorwentis kereom [Szu; UszT]. 1592: az teörüentis kereöd magadnak [Szu; UszT]. 1667: Dali Miklos es Nagi Istvan mindgjarast az Kirali Birotol Tylalomra törvent kerenek [Asz; Borb. I] * *üjlesztendői* ~ újszendei ajándékokat kér. 1591: Aattatt B. vram az Orozoknak, Mindt hogy az vy Eztentött kerny Jettek valah f 2 d 20 kett Tallert [Kv; Szám. 5/I. 8] * *vhány forinton/pénzen* ~ vmenniért kér. 1570: Nagy Myhal .. valya hogy ... hitta volt Zabo Imreh Zeoleyebe es Mutogatia volt neky ezt Mondwan, Im az en zeolemet Zaz forinton keryk [Kv; TJK III/2. 91]. 1606: zolla Demjen Boldisar hat forinto(n) ker vala^a [UszT 20/124 Andreas Jakab de Zolokma lib. vall. — ^aAz örökséget]. 1632: eötuen penze(n) tartta ennekem az Bicskiat s en huszon öt penzen kerem [Mv; MvLt 290. 94b] * *zalogot/zálogra* ~. 1591: Sardi Janos ... vallia, Engemet az tanacz kwlde Bornemizza Gergelihez zalagert masod magammal, mikor ... masodzoris zalogot kernenk teolle, Monda, el aggion, s arulo kuruafla Aggion, hanem el gjeoznek hizem az vram varni. megh talalom eoket [Kv; TJK V/1. 65]. 1592: ket gyryere kert vala zalagara fl. 4 [Szu; UszT].

Sz. 1865: Másról beszél Bodóné, ha a bor árát kérik [SzE 9 Krizta János Péterfi Sándorhoz].

2. megkér vmire; a ruga (pe cineva) sã facã ceva; um etw. bitten/ersuchen. 1540: kerem mynth kegyelmes uramath, hogy the k. kwldgyen walamy keues penzt kywel gywythassam meg a labomath, merth lathya Isten, hogy imar thyz penzemel theb nynchen [Kv; KvLt 1/9.

Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez. 1551: kwidiwk Egh Emberwnketh, es achyokat . . . kyrem Azyrth k: . . . Aggyon Egh Emberth Velek, ky Mwtasa megh Az helyet holott Eóregh fakat találnak [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch (!) beszt-i bíróhoz]. 1601: Kegd(e)tis Jntiwk es kerywk Zeretettel, latwan illien nagy keözönseges zwksegúnket, ebből ne vonnya ky magat, melliert mys minaiyan orzagul ha miben kiwantatik, kegnek minden iowal lezwnk [Gyf; Ks 100]. 1618: az gazdálkodó törököt kérük, hogy az szerezzen valami kevés bort [BTN² 83]. 1622: kedues Sorog Vramat kirem es hagio(m) Turnok [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71]. 1712: kéreis mintek . . . Szigeti Sára Aszszony, hogy mennénk ki az megh irt Szőlő hegyben, és megh járván az fellyeb specificalt puszta szőlőt foglalnok, es assignalnok . . . örökös bírodalomra . . . Josika Imreh Uram számára [Torda; JHb XV/4]. 1803: kéreánk minket hogi az épületeket betsülnök meg és az után ebenvaló jászágokat is dividálnok [Kovácsna Hsz; HSzjP].

Szk: *arra* ~. 1572: eo kegek Intyk keryes varoswl Arra hogi legien oly gondok az Molnokra, Ne Nyomorigon az zengesz myatta [Kv; TanJk V/3. 67a]. 1838: Besenyői Libertinus Bőjte István Communis notarius-sa (42) . . . vall ingemet és Kövér Domokost . . . kért arra, hogy mennénk el az Eresztevényi erdő Birohoz [Angyalos Hsz; HSzjP] * *arról* ~ *arra* kér. 1575: Harmadba Ertyk eo k. az hatar Iaras dolgabanis Mint Mwnkalodot eo kegek, Azert arrolis kery eo kegelmeket hogi Meg Neh Zwnyenek teolle [Kv; TanJk V/3. 19a] * *azon* ~ *arra* kér. 1551: Azyrth K: Kyrem the k: hogi k: tegyen Byzonyossa pHELÓle ha Lezen wag nem, thowabba the k: kyrem Azonnys hogh the kegi Lassa es tegyen Byzonyossa Engemeth ha Lehet Az Cyeryph wagh nem [Szúv; BesztLt 57 Joannes Dobay prov. Vinceh Pellionj beszt-i bíróhoz]. 1589: azon kirlek hogi fogad fel hogi sem vradnak, sem senkinek meg ne(m) mondok [Dés; DLt 226]. 1645: Azon kirnek gegl-det adna egj peczietet gld nekik [Kisbudak BN; BesztLt 1645/20 Retteghy István kezével]. 1708: kirtem azon hogi insinualja mind Fő es Vicze kapitany uraimekknak, azonn penzenek kezünkben valo bucsatotatás [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. * *benne* ~ (nőre von.) részletetést kér. 1631: Czizmadia Lörinczne Orsolia Aszony . . . fassa est: Enteölemis kert Szabo Giörgj benne: Eleget igirtis ennekem . . . azt mondotta hogi ne adgjak egj penztis, csak adgjak egyszer benne [Mv; MvLt 290. 252a] * *erre* ~. 1576: Kerik erreis Eo K. Biro vramat kialtassa meg hogi Minden Ember . . . vgj Santasson hogi az orzag vtat meg Neh zorichon (!) [Kv; TanJk V/3. 137b]. 1598: Kerjeok erre . . . biro vramatt hogi eo kgme ezt meghklyaltassa [Kv; i.h. I/1. 313] * *ezen* ~. 1557: Alberth pap Borsarol Ezt walla mykor az yo azzonyomot az Wr Jsten halalra Bethegeythe az Bethegh azzony . . . ezen ygen kery wala Benedek wramoth azon^a hogi oltakmaznaya ewkewth, Ees ne haborgathna [Szentmártonmacskás K; SLt S. T. 5. — ^aIgy, kétszeresen hasonló jell-ű vonzattal!]. 1603: Hivata minket az Vitezlo Kozárvai Gergely Vrnuk földvár^a halalosa agiaba(n) kinloduan, minket nagy attiafiui zeretettel kire ezen hogi ielen lennenk es az mi nemeo testamntomot mi előteonk tenne fel iegyeznök [Vizakna AF; SLt AB. 7 Jeremias buzai^b predikator nyil. — ^aMelegföldvár SzD. ^bAz előbbitel tőszomszédos Buzáról va-

ló] * *Istenért* ~. 1542: Kegielmes azzonywnk Ndath Istenirt kyriewk meg bochasson, hogh ily giakorta valo irasunkkal Ndath meg banthywk [Fog.; LevT I, 20]. 1629: mondgja(m) megh itho(n) az Uranak hogi az Istenert keru hogi menel hamareb lehet adgja el az szeöleött [MvLt 290. 190a]. 1735: Az Poszto csinailos hasonlo kipeen az Istenirtis kiri A Mlgos Urat külgye meg az soka-dalomra ötet is meg napoztak az adosagirt [Kv; TKI Mihály Deák Teleki Adámhoz] * *kérve* ~. 1619: az pasa . . . Kérve kérte, hogy el ne múlassam, hanem Nagyságodat az panaszkok felől bőségesen informáljam [BTN² 252] * *mindenekre* ~. 1831: hibáját meg esmervén én előttem kért mindenekre hogy engednék meg neki [Dés; DLt 332. 17] * *vmihez* ~ *vmire* kér. 1592: Ihol Atiam fia Istwa(n) vram az mihez engemet kertel meg zerzettem [UszT].

3. feleségül kér; a cere in cásatorie; um js Hand anhalten/jn werben. 1629: Uala egi Gergely neuoó szolga(m) az ki keru vala az leant s hogi neki nem adok, keöltöt volt illien szot feleole hogi eő veleis halt Ersekkel [Mv; MvLt 290. 189b]. 1758: Ezen mostani feleséget . . . felserdülven, minden ember bátorkodott kérni, azon okból híhető, hogy szépecske is volt s alávaló ember házánál is tartott. Azok között Almádi András öcsém sokat kérte, de se sógora, se nénye nem akarta jobb embernek adni magoknál [RettE 75]. 1781: (Özv. Bánffi Sándornét) Elegen kérték s nevezetesen br. Inczédi Sámuel [i.h. 413]. 1823–1830: nekem mint legénynek szabad kérni, s a leánynak szabad jöni vagy nem jöni | Azután én is mindjárt a leánykéréshez kezdtem, mely csak annyiból állott, hogy én a múlt esztendőben is voltam hűgomasszonynál s kértem [FogE 291, 299].

Ha. 1568: kyerem [BesztLt 79]. 1570: Kyreom [Bethlen SzD; i.h. 115]. 1606: keró(m) [UszT 20/269]. 1642: kirem [K; SLt 5. 25]. 1568: kyriewk [Dés; BesztLt 61]. 1671: kirjók [Baca SzD; RLT]. 1568: kyrelek [Fog.; BesztLt 57]. 1582: kerlek [Kv; TJK IV/1. 58d]. — 1597: kyrtem [Dés/Néma SzD; SLt BC. 7]. 1659: kirtem [Kv; Ks M. 20]. 1605: kert [UszT 19/13]. 1667: kirt [Szásztyúkoss NK; Ks 67. 462]. 1711: kirt [Szentegyed SzD; WassLt]. 1600: kerteönk [UszT 15/106 Sofalui Gergely Malomfalvi pp vall.]. — 1599: kirthe [Dés; Eszt-Mk]. 1584: kertewk [Kv; TJK IV/1. 276]. 1644: kirtelek [Nagypetri/Diós K; JHbK XVIII/29]. — 1745: kérek [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1589: kire [Dés; DLt 226]. 1615: kjre [Boncnyires SzD; SLt 29. J. 12]. 1635: kere [Mv; MvLt 291. 60b]. — 1600: kereok [Kv; TJK VI/1. 497]. 1610: kereök [UszT 43a]. 1769: kerök [Bögö U; 1B]. 1801: kerök [Albis Hsz; BLév.] — 1574: kerek vala [Kv; TJK III/3. 386a]. 1584: ker vala [Kv; TJK IV/1. 246]. 1634: ker uala [Hsz; Bállt I]. — 1597: kyrtem wala [O.vásárhely SzD; Ks]. 1675: kertem vala [Kv; JHbK XIV/33]. 1754: kértém vala [A.kápolna KK; WLT]. 1548: kerty wala [BesztLt 27]. 1573: kertevolt [Kv; TJK III/3. 307]. 1634: kertte volt [Gelence Hsz; HSzjP]. 1574: kertek volt [Kv; TJK III/3. 378] || 1668: kérnök [Kv; KvLt 1/181]. 1843: kérnök [Fejér m.; VKp 76]. — 1746: kértém volna [Szentegyed SzD; WassLt]. 1589: kirt volna [Dés; DLt 226]. 1641: kjrtük uolna [Szucság/O.fenes K; JHbK XVIII/4]. || 1553: kyryen [Kv; Bf VI. 295/1] || 1668: Kirmi [Kv; KJ].